

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
16-17 EYLÜL 2021

Cilt III

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TÜRK ASKERİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
16-17 EYLÜL 2021

Editör

Büyüamin KOCAOĞLU
Ahmet TAŞDEMİR
Hamza BİLGÜ

Grafik Tasarım

Ahmet TAŞDEMİR

Kapak Tasarım

Onur Melih DERELİ
Hatice CIRIK

Baskı ve Cilt

Milli Savunma Üniversitesi
Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı
Merkez Basım ve Yayınevi
Yenilevent/İstanbul

ISBN: 978-625-7791-42-7 (Tk.)
978-625-7791-45-8 (c.III)

İstanbul 2022

SUNUŞ

16-17 Eylül 2021 tarihlerinde icra edilen ‘‘Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu’’, Milli Savunma Üniversitesi Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü (Fatih HATEN) bünyesinde düzenlenen; ‘‘Harv ve Sulh 300. Yılında Pasarofça Antlaşması Sempozyumu’’, ‘‘Çarlık Rusyası ve Boğazlar Türk-Rus Müşterek Harp Tarihi Çalıştayı’’ ve ‘‘Türk-İtalyan Müşterek Harp Tarihi Sempozyumu’’ndan sonraki dördüncü sempozyumdur. Sempozyum, Türk askerî eğitim ve öğretim tarihi konusunda düzenlenen ilk sempozyum olma özelliği taşımaktadır. Sempozyumun Türk askerî eğitim ve öğretimini gerçekleştirildiği kurum olan Milli Savunma Üniversitesi’nde düzenlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Elinizdeki kitapta yer alan metinler alanında uzman akademisyenlerce hakem sürecinden geçirilmelerinin ardından düzeltilmiş ve geliştirilmiştir. En eski çağlardan günümüze Türk askerî eğitim ve öğretimine dair çalışmaların yer aldığı kitap, askerî tarih literatürümüzde önemli bir boşluğu doldurmayı ve Türk askerî eğitim ve öğretim tarihinin bir panoramasını çıkarmayı, böylece alana dair yapılacak çalışmalarda bir başvuru eser niteliğine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Sempozyumun düzenlenmesi ve sempozyum kitabının yayınlanması sürecinde verdikleri destek ve himayelerinden ötürü Milli Savunma Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu ve Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Birol Çetin’e çok teşekkür ederim. Sempozyumun planlanması ve icrası esnasında fedakârca çaba gösteren Fatih HATEN akademik ve idarî personeli ile Türk Tarih Kurumu personeline, bildiri metinlerini inceleyerek görüş ve önerileriyle metinlerin geliştirilmesini sağlayan hakem kuruluna ve sempozyuma katılan kıymetli katılımcılara müteşekkir olduğumuzu belirtmek isterim.

Prof. Dr. Bünyamin Kocaoğlu

Ekim 2022

İÇİNDEKİLER

SULTAN ABDÜLMECİT (1839-1861) DÖNEMİ KULELİ
(DERSAADET) ASKERİ İDADİSİ'NDE EĞİTİM VE
ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

Muhammed MIZRAKÇI

1

ASKERİ İDÂDİLERİN KURULUŞU VE DERSAÂDET
MEKTEB-İ İDÂDİSİ ÖZELİNDE İDÂDİLERDE
EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

Alper Tunga HIDIR

21

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE ASKERİ EĞİTİMİN İLK VE
ORTA ÖĞRETİM KURUMLARINDA UYGULANAN
DERS PROGRAMI VE İÇERİKLERİ

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

41

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE
TAŞRADA KURULAN HARP OKULLARI

Efdal AS

69

TÜRK ASKERİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATINDA ASKERİ
RÜŞTİYELER: EYÜP ASKERİ RÜŞTİYESİ ÖRNEĞİ

İsmail ÖZÇELİK

111

TAŞRADA MODERN BİR ASKERİ EĞİTİM KURUMU:
ERZURUM MEKTEB-İ İDÂDİ-İ ASKERİ

Tülay AYDIN & Ahmet GÜLENC

123

TANZİMAT SONRASI OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN
CUMHURİYET'E KADAR ERZİNCAN'DA
ASKERİ OKULLAR

Aykut CAN

141

OSMANLI TAŞRASINDA BİR ASKERÎ RÜŞDİYE MEKTEBİ
VE ŞEHRE ETKİSİ: MAMURETÜLAZİZ ASKERÎ
RÜŞDİYE MEKTEBİ

Yurdal DEMİREL

153

ÇANKIRI ASTSUBAY HAZIRLAMA OKULU

Kenan ÖZKAN

189

NUSAYBİN KIŞLASI'NDA SIRA DIŞI BİR EĞİTİM

Sıraç AKTÜRK

229

OSMANLI DEVLETİ'NDE JANDARMA TEŞKİLATININ
KURULUŞ SÜRECİNDE EĞİTİM: BEYRUT
JANDARMA MEKTEBİ

Asya Setinay KARAGÜL

241

ATATÜRK DÖNEMİ ASKERÎ HAVACILIK EĞİTİMİNDE
PROFESYONELLEŞMEYE BİR ÖRNEK: YEŞİLKÖY
TAYYARE MAKİNİST MEKTEBİ

Davud KAPUCU

257

OSMANLI ASKERÎ EĞİTİM SİSTEMİ'NDE BİR İLK: TAYYARE
MEKTEP VE MERKEZİ'NİN AÇILMASI (1911-1912)

Deniz KURT & Erdal KORKMAZ

273

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YURT DIŞINDA PİLOTAJ
EĞİTİMİ: İNGİLİZ KRALİYET HAVA KUVVETLERİ
KOLEJİ'NDE TÜRK HAVACILAR

Atakan ESEN

297

1923-1950 ARASI DÖNEMDE HAVACILIK EĞİTİMİ İÇİN
YURTDIŞINA GİDEN TÜRKLER VE TÜRKİYE'YE
GELEN YABANCILAR

Aykut CANLI

315

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRK ORDUSUNDA
EĞİTİM ÇALIŞMALARI (1928 TARİHLİ İDMAN
TALİMNAMESİNE GÖRE)

Zeynel ÖZLÜ & Mustafa Murat ÇAY

341

SULTAN ABDÜLMECİT (1839-1861) DÖNEMİ KULELİ (DERSAADET) ASKERÎ İDADİSİ'NDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ*

Muhammed MIZRAKÇI**

Giriş

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı ordusunun savaş meydanlarındaki yenilgileri bir an önce askerî alanda toparlanma ve yenilenme ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü dönemin Avrupa'sında yeni açılan ve modern yapıya kavuşturulan askerî okullarda askerlik bilimsel bir değere kavuşturulmuştu. Avrupa'daki bu gelişmelere karşılık Osmanlı Devleti'nde bu durum ne yazık ki takip edilememiş ve subaylar eski klasik eğitim şekliyle yetiştirilmeye devam edilmiştir.

XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başından itibaren Batı'da meydana gelen değişimleri takip etmede geç kalan Osmanlı Devleti, Avrupa orduları karşısında yenilgilere uğrayınca köklü değişiklikler yapma ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle devlet adamları Batı'nın yeni savaş teknik ve metotlarıyla orduları eğitmedikçe devleti yükseltmenin ve hatta ayakta durmanın imkânı olamayacağını anlamışlardır.¹

Kaybedilen toprakların süratle geri kazanılma isteğiyle devlet adamlarının orduda gerekli olan yeniden yapılanma ihtiyaçlarını belirtmeleri dönemin padişahları tarafından da destekleniyordu. Aslında bu ihtiyaç devlet adamlarını Batı'yı daha iyi tanımaya zorlamaktaydı. Özellikle Avrupa'nın bilim, sanat, ticaret ve genel olarak medeniyet alanında yapmış olduğu ilerlemelere devletin ayak uydurması yenileşmenin ana hedeflerini oluşturmaktaydı. Yapılacak reformlara hazırlanmanın ilk adımı, bazı devlet adamlarından ve bilgisine itibar edilenlerden, ıslahat hakkındaki fikirlerini belirtecekleri birer layiha kaleme almalarını istemek oldu. Bu layihalar genelde tüm ülkenin, özelde ise özellikle ordunun yeniden düzenlenmesi

---

* Bu bildiri yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır. Tez için bkz. Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askerî Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

** Öğ. Yzb., Öğt. Gör., MSÜ Kara Asb. MYO Md.lüğü, Beşerî ve Sosyal Bilimler Böl. Bşk.lığı, mizrakci32@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7739-957X.

¹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basım Evi, 1970), s. 22.

hususunda çeşitli eğilimlerin ortaya çıkması bakımından önemliydi.² Bu anlamda Batı ile ilk ilişkiler Lale Devri'nde başlayarak ilerledi. Daha sonra ordunun ihtiyaçlarının daha da artması ve yeterliliğinin az oluşu nedeniyle zaman içinde I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde askerî islahatlar ve onun zorunlu kıldığı askerî eğitim alanında kayda değer çabalar atılmıştır.³ Osmanlı ordusunun özellikle askerî alanlardaki geri kalmışlığını düzeltmek amacıyla bu dönemde genellikle Avrupaî metod ve teknikleri bilen yabancı uzman ve askerî şahsiyetlere müracaat edilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin dönemin Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı padişahlarından önce Mısır'ın Assuan şehrinde 1816 tarihinde açtığı Avrupaî tarzdaki askerî okulun başarılı sonuçlar vermesi önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü dönemin padişahı II. Mahmut'un da orduyu modernleştirip yenileştirme çabalarına örnek teşkil eden ve arayışları hızlandıran bu gelişme batı tarzı modern askerî okulların bu dönemde temellerinin atılıp açılmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle ülkede orduyu güçlendirmek ve modern bir hale getirme düşüncesiyle Avrupaî tarzda açılan bu ilk eğitim kurumları askerî okullar olmuştur.⁴ Özellikle teknolojinin gelişmesi harp silah araç ve gereçlerin gelişmesine de neden olmuş; askerî yenilgiler ve zaferler, savaşlarda uygulanan farklı ve değişik taktikler, askerliğin ilmi yönünü ortaya çıkarmıştır. Bu durum komutanların, yani subayların taktik, operatif ve stratejik bilgilerle donatılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle de orduya katılacak olan subayların en iyi şekilde yetiştirilmesi amacıyla askerî okullar açılmıştır. Bu kapsamda Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde açılan ve Mektebi Fünûn-u İdadiyelerin ilki olma özelliğini taşıyan Kuleli (Dersaadet/Harbiye) Askerî İdadisi'ndeki eğitim ve öğretim devam ettiği her dönemde çağına göre modern sayılabilecek eğitimle öğrenciler yetiştirmiştir.

1. Kuleli Adının Ortaya Çıkışı ve Kışladan Askerî İdadiye Geçiş Süreci

Boğaziçi'nin Anadolu kıyısındaki Çengelköy'de klasik Osmanlı kışla üslubunda inşa edilmiş Kuleli Süvari Kışlası, daha sonraki yıllar içerisinde yapılan ilave, düzenleme ve restorasyon çalışmalarıyla günümüze kadar

² Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi-I*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: İrcica Yay., 1994), s. 71-72.

³ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, s. 23.

⁴ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, (İstanbul: Hanaylı Matbaacılık, 2007), s. 23. Ayrıca bkz. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (İstanbul: İletişim Yay., 2015), s. 49-50.

gelmiş Boğaziçi'ndeki ender tarihî yapılarıdır.⁵ Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiği zaman bu tarihî yapının bulunduğu bölge koruldu. "Papaz Korusu" veya "Papaz Koruluğu" adı verilen koruluğun içinde, kuleleri olan bir manastır ile papazlara ait binalar bulunmaktaydı.⁶ Şimdiki rasathanenin bulunduğu yerde bulunan bu kuleli manastır, İstanbul'un fethinden sonra Yeniçeri ordusunca kışla olarak kullanılmıştır.⁷

II. Bayezit (1481-1512) ile Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemlerinde ise bu koruluğun vadi kısmında saray için çeşitli bostanlar, sebze ve çiçekler yetiştirilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde ayrıca buraya bostancılar ve bostancıbaşılar için bazı binalar da yaptırılmıştır. Bostancıbaşının emrinde olan bu bahçenin içinde bulunan kulelerden dolayı bu bahçeye "Kule Bahçesi" veya "Kuleli Bahçe" denilmiştir.⁸

"Kule Bahçesi" veya "Kuleli Bahçe" denilen bu yeri Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde şu şekilde betimlemiştir:

*"Her katında fiskıyye ve havz-ı fevâre ve müteâddid hücreler ile mebnî bir kasr-ı âlî olmağıla Kulle bâğçesi dirler ve Süleymân Hân bizzât mübârek eliyle dikdiği bir servi var kim anı gören sun-ı Hudâ ne idüğün fehm ider. Böyle bir servi sebz-gündür kim nihâli hâriç değildir. Sübhâne'l-hallak. Bu bâğçenin günâgün meyve-i âbdârlarından inciri gâyet memdûh-ı âlemdir."*⁹

1650 senesinin Boğaziçi'sinden bahseden Jean de Thévenot¹⁰ ise dünyanın en güzel yerlerinden biri olarak kabul ettiği boğaz ile sahil boyunca

⁵ Günümüzde bu tarihî bina ve yerleşkesi; 31 Temmuz 2016 tarihli ve 669 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile kurulan Milli Savunma Üniversitesi (MSÜ) rektörlüğüne bağlı KHO Kuleli Yerleşkesi olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

⁶ Tahsin Ünal, "122 Yıllık Bir İrfan Yuvası Kuleli", *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul 1968, s. 12-13.

⁷ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askeri Lisesi*, s. 2.

⁸ Tahsin Ünal, "122 Yıllık Bir İrfan Yuvası Kuleli", s. 12-13.

⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, yay. haz. O. Şaik Gökyay, 1.Kitap, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1996), s. 200. [Her katı fiskıyye, havuz ve odalarla donatılmış olup, yüce bir kasır (veya kasrı andıran taraçalı) olmakla bu bahçe, Kule bahçesi adıyla anılmıştır. Süleyman Han'ın kendi eliyle diktiği bir servi vardır ki gören şaşırır. Ağaçlık bu bahçenin inciri çok tanınmıştır.]

¹⁰ Jean de Thévenot (1633-1667) Fransız Doğu gezgini. İlk yolculuğunun izlenimleri ise 1665'te Rouen'de Relation d'un voyage fait au Levant adıyla basılmıştır. İlk yolculuk izlenimlerinde önce İstanbul'un genel bir tasvirini yapan Thévenot İstanbul'un tarihi ve kültürel yerlerini; sokak, han, hamam, kervansaray gibi tarihi yapılar haricinde Türklerin örf ve adetlerine, giysilerine, yemeklerine dair bilgiler vermektedir. İlk Doğu yolculuğunun izlenim kitabı çıktığında ikinci Doğu yolculuğuna çıkan Thévenot; Ekim 1663'te Marsilya'dan Mısır'a, oradan Suriye ve Mezopotamya üzerinden Basra'ya ve Hindistan'a, dönüşte Bender Abbas'tan Şiraz'a

sıralanmış bina ve bahçelerden söz ederken bu mevkiye gayet güzel bir kule olduğunu da söylemektedir.¹¹ III. Ahmet (1703–1730) döneminde ise Kuleli Bahçe ve civarı padişaha “has” olarak verilmiştir. Sadrazam Damat İbrahim Paşa, o sırada yıkılmış bir durumda olan eski kulenin taşlarını Kâğıthane’deki Sadabad Köşkü ve bahçesinin yapımında kullanılmıştır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın damadı olan Nişancı Mustafa Paşa (Kaymak Mustafa Paşa) ise Kuleli Bahçe içerisine sahil kenarında 1720 yılında bir cami yaptırmıştır. III. Selim (1789-1807) döneminde ise yine aynı yerler Yavuz Sultan Selim zamanından kalan bostancıbaşı odalarının halen kullanıldığı ayrıca buraya bir de yeni kasır yaptırıldığı belirtilmiştir.¹²

Sultan II. Mahmut (1808-1839) Yeniçeri ocağını kaldırarak (1826) yerine, 07 Temmuz 1826 tarihinde yayımladığı bir kanunname ile Avrupa usullerine göre eğitim yapacak modern bir teşkilata sahip “Asâkir-i Mansure-i Muhammediye” adlı yeni bir ordu kurmuştur. Bu emirde; Kandilli Rasathanesi’nden başlayıp bugünkü Talimhane semtini de içine alarak sahile kadar uzanan geniş arazi, süvari kışlası ve buna bağlı eğitim alanı olarak kullanılmak üzere (1828) istimlâk edilmiştir.¹³ Bu teşebbüs, yeni kışlaların kurulması ihtiyacını ortaya çıkarmış ve ordunun eğitim ve barınma mekânı olarak da çoğunlukla Anadolu yakası seçilmiştir. II. Mahmut döneminde piyadenin yanında süvari sınıfına da gerekli önem verilmiş ve ordunun hareket kabiliyetini artıran bu sınıf için yeni kışlalar açılmaya başlanmıştır. Davut Paşa Kışlası, süvari eğitim merkezi olarak kullanılırken, buna ilave olarak Çengelköy’ün Kuleli semtinde de bir kışla yapımına karar verilmiştir.¹⁴ II. Mahmut’un emriyle, süvari birliklerinin kışla ihtiyacını gidermek amacıyla Krikor Balyan’a (1764-1831) tek katlı, ahşap bir kışla yaptırılmıştır.¹⁵

---

giderken bir kaza sonucu yaralanmıştır. İsfahan’a uğradıktan sonra Tebriz yolunda 1667 sonbaharında ölmüştür.

¹¹ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 3.

¹² İsrâfil Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, (İstanbul 1985), s. 2-4.

¹³ Zekeriya Türkmen, “Süvari Kışlası’ndan Kuleli Askerî Lisesi’ne”, *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, c. 9, (İstanbul: İSAM/İBB. Kültür A.Ş. Yay, 2015), s. 243.

¹⁴ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 5.

¹⁵ Zuhâl Çetiner Doğdu, “Kışla Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, yay. haz. Hasan Celal Güzel vd., c. 12, (Ankara 2002), s. 184. Ayrıca bkz. Mehmed Râif, *Mir’ât-ı İstanbul*, (İstanbul 1996), s. 269 [Yeniçerilerin lağvıyla nizâmât-ı askerîyenin vazı esnasında devletçe kışlaların teksirine lüzum görüldüğünden Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni Hazretleri zamânında ve 1244 (1828) tarihinde süvariye mahsûs ahşap ve bir katlı olarak şimdiki Kuleli Kışlası binâ olunmuşdur.” Mehmed Es’ad, *Mir’ât-ı Mekâtib-i Harbiyye*, İstanbul 1310 (1894), s. 172., “İşbu kışlanın mevkii bidayette Bostancıbaşı Odaları namı ile yâd olunurken cennet-mekân Sultân Mahmûd Hân-ı Sâni hazretleri ahşap olarak 1244’te (1828/29) süvarilere mahsus olmak üzere bir kışla yaptırdığı gibi kurbunda ve sahil-i bahrde Kaymak Mustafa Paşa’nın bina-kerdesi olan mescidi yeniden tamir ederek bir minare ile mahfil-i hümâyûn dahi zam ve ilâve buyurmuşlardır.”]

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere “Kule Bahçesi” veya “Kuleli Bahçe” adı, Çengelköy’de semtin adı olup, burada daha sonra kurulacak olan kışlaya semtin adından dolayı “Kuleli” sıfatıyla anılmıştır. Ancak, Thomas Allom’un¹⁶ 1837 yılında çizdiği gravürün 1838 ve 1839 yıllarında basılan eserinde “Çengelköy’de Süvari Kışlası” adlı gravür resmin yaygın bir şöhret kazanmasıyla Kuleli Süvari Kışlası, semtin adına kaynaklık eden bir yapı olarak algılanmıştır. 1838 yılında Londra’da yayımlanan kitabındaki gravüre göre, kışlanın denize bakan kısmı üç katlı, kuzey ve güneyinde iki kulesi olacak şekilde inşa edilmiştir. 1854 yılında çizilen gravürde ise kışla iki katlı ve kulesiz olarak görülmektedir.¹⁷ Ancak, Thomas Allom’un gravürü hariç 1968 yılındaki kapsamlı onarıma kadar olan dönem içerisinde çizilmiş gravür ya da çekilmiş fotoğraflarda kışlaya ait herhangi bir kule görülmemektedir.

1828-1837 yılları arasında burası süvari kışlası olarak kullanılırken 1831-1833 yılları arasında Hindistan’da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti’ni de etkileyen veba salgınından dolayı kışla 1837 yılında “Darü'l-Etibba” yani Karantina Müdürlüğü haline dönüştürülmüştür. 1837-1842 yılları arasında tahaffuzhane yani karantina binası¹⁸ olarak kullanılan kışlaya ancak 1842’de süvariler tekrar dönmüştür. Kışlanın ahşap oluşu ile dayanıklılığının olmaması nedeniyle kışla Padişah Abdülmecit’in (1839-1861) 11 Nisan 1842 tarihli fermanı ile boşaltılmış ve kışla 1790 kese akçe harcanarak tamir edilmiştir. Bu tamirat sırasında bir de kışlaya bir hamam ile hastane binası inşa edilmiştir.¹⁹ 1843 yılında ise kışlada çıkan bir yangından dolayı tamamen hasar gören bina, Sultan Abdülmecit döneminde birinci katı kâgir ikinci katı ahşap olmak üzere tekrar 1845 yılında inşa edilmiştir. Bu dönemde bir de süvari askerlerinin eğitimi için manej²⁰ (eğitim alanı) binasının yapılması at

¹⁶ Thomas Allom (1804-1872) İngiliz mimar, ressam, gravür sanatçı ve topografik illüstratör. 1837 yılında Osmanlı topraklarına gelen sanatçı yapmış olduğu toplam on aylık seyahatinde (Yunanistan, İtalya seyahatleri dahil) tarihi Osmanlı eserlerini gravür baskısı olarak 1838 yılında Fisher & Son, Co tarafından *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor (İstanbul ve Küçük Asya’nın Yedi Kilisesinden Manzaralar)* isimli kitapta basılmıştır. Bu kitap, 1839 ve 40 yıllarında da aynı yayınevi tarafından Londra’da tekrar basılmıştır. Bu eserdeki “Çengelköy’de Süvari Kışlası” gravürü temel alınarak tarihi ana binaya 1968 yılında kuleler inşa edilmiştir.

¹⁷ “De Agostini, “İngiliz Kışlası”, *I’Illustration Joyrnal Universal*, Nu. 590, bölüm 23, Paris 17 Haziran 1854 ve Sedat Hakkı Eldem, *İstanbul Anıları*, (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1979), s. 247 adlı eserinden naklen *The Illustrated London News*, 1854.

¹⁸ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *Hatt-ı Hümayûn*, Nu. 524/25566, 01 Şubat 1253 [13 Şubat 1839] belgede binaya sarı ve kırmızı bayrakların asıldığı belirtilmektedir.

¹⁹ İsmail Kurtcepe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, s. 5.

²⁰ Sultan Abdülmecit adına Serasker Hasan Rıza Paşa tarafından 1845 tarihinde yaptırılan ve Sultan Abdülmecit’in tuğrası bulunan hastane ile manej binası kitabeleri şair Safvet Efendi (1794-1866) tarafından kaleme alınmış ve halen KHO Kuleli Yerleşkesi Maltepe binası ile spor salonu duvarlarında muhafaza edilmektedir.

biniciliği eğitimini destekleyerek 1853 yılına kadar süvari askerlerine hizmet vermiştir.²¹

1853 yılında Rusya'nın yayılcı politikaları yüzünden başlayan Kırım Harbi'nde, İngiltere ve Fransa, stratejik Osmanlı topraklarını Rusya'ya bırakmamak için Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmiştir. Kuleli Kışlası, Fransa'nın İstanbul Maslahatgüzarı Monsieur Cheferre'nin teklifiyle 1854-1856 yılları arasında Kırım Harbi dolayısıyla cephede yaralanan askerler için hastaneye dönüştürülmüştür. İcadiye Kasrı, müttefik subaylara tahsis edilirken; Kuleli, Haydarpaşa ve Selimiye kışlaları müttefik askerleri için hastaneye dönüştürülmüştür.²²

Osmanlı Devleti, bu savaş sonrası müttefik İngilizlerin kışlayı boşalttığı 09 Eylül 1856 tarihinden itibaren tamirata başlanmıştır. Çünkü İngilizlerin kullandığı dönemde çıkan bir yangın, hem binayı hem de kışlanın yakınlarındaki İcadiye Kasrı'nın (Hekim Girmez Kasrı) yanmasına sebep olmuştur. Bu yangın sonucunda kışlanın yarıya yakın kısmı yanarken denize bakan cephesi de büyük zarar görmüştür. Yangın sonucu tahrip olan yerler ise tekrar 27 Temmuz 1857 tarihinde inşa edilmiştir.²³ Eylül 1859'da Sultan Abdülmecit'i tahttan indirmek amacıyla Hüseyin Daim Paşa tarafından hazırlanan ihtilâl girişimi fiiliyata geçmeden önlenmiş ve dava duruşmaları da Kuleli Kışlası'nda görüldüğünden tarihe "Kuleli Vak'ası" olarak geçmiştir.²⁴

Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde kışla tamamen yenilenerek 1862/1863 yılında tekrar yapılmıştır. Mimar Garabet Amira Balyan (1800-1866) tarafından, ana duvarları kâgir; iç bölümleri ile tavan ve tabanları ahşap olarak inşa edilen ve günümüze kadar gelen bu yeni kışlanın denize bakan kısmı üç katlı olarak yapılırken arka tarafı iki katlı olacak şekilde inşa edilmiştir.²⁵ 1872 yılında Maçka Kışlası'nda bulunan "Mekteb-i Fünûn-ı İdadi-i Şâhâne"²⁶ (Dersaadet İdadisi/Harbiye İdadisi) Kuleli Kışlası'na

²¹ Tahsin Ünal, "Kuleli Lisesi", *Türk Ansiklopedisi*, (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1975), s. 339.

²² Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 10-11.

²³ Hasan Fehmi Öz, "Üsküdar'da Bir Askerî Okul Kuleli Askerî Lisesi", *12-13 Mart 2004 İkinci Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, c. 1, (İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı, 2005), s. 248-249.

²⁴ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *BEO. Sadaret Evrakı, A. VKN.*, Dosya. 1, Gömlek Nu. 20, Nu. 1/41, 15 Teşrin-i evvel 1275 [27 Ekim 1859], Ayrıca bkz. Uluğ İğdemir, "Kuleli Vak'ası", *Türk Ansiklopedisi*, c. 22, (Ankara: MEB Yay.,1975), s. 340.

²⁵ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 12-13.

²⁶ Mekteb-i Fünûn-u İdadî adıyla 18 Ramazan 1261 [21 Eylül 1845] tarihinde Dolmabahçe Sarayı'ndaki Çinili Köşk'te öğrenime başlayan ve 1846-1847 öğretim yılında Dersaadet Askerî İdadisi adını alarak Maçka Kışlası'na taşınan Harbiye İdadisi, 1872 yılında Kuleli Kışlası'na yerleşmiştir. Bu tarihten sonra Harbiye İdadisi (Mekteb-i İdadî-i Şâhâne), Kuleli (Dersaadet) Askerî İdadisi adını almıştır.

taşınarak yerleşmiştir. Bu tarih, Kuleli Kışlası için bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra bina, kışlalıktan ayrılıp Kuleli (Dersaadet/Harbiye) Askerî İdadisi haline gelmiş ve burada Tıbbiye İdadisi ile birlikte öğretime devam etmiştir. Bu dönemde Kuleli Askerî İdadisi ile Tıbbiye İdadisi öğrencilerinin birlikte eğitim ve öğretim gördüğü binanın iki adet mimari planı ise Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi (Library of Congress)'nde bulunmuştur.²⁷ 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda kışlanın yeniden hastaneye dönüştürülmesi üzerine okul, Pangaltı'daki Mekteb-i Harbiye (şimdiki Harbiye Askerî Müze K.lığı) binasına taşınmıştır. Savaşın sona ermesinden bir yıl sonra ise okul tekrar esas binasına dönmüştür.²⁸

2. Sultan Abdülmecit (1839-1861) Dönemi Askerî Eğitimde Yenileşme Arayışları ve Mekteb-i Fünûn-u İdadiyelerin Kuruluşu

İdadiler; Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmıştır. İdadinin kökü olan "ıdad" kelimesi; hem Kâmus-i Türki'de hem de diğer sözlüklerde "hazırlamak, hazırlayan okul, hazırlık sınıfı" anlamı ile kullanılmıştır. Yani, kendisinden üst seviyedeki bir okula öğrenci hazırlayıp yetiştiren okul olarak kullanılmıştır. Yine aynı dönemde faaliyete geçen rüşdiyelere öğrenci hazırlamaya ayrılan sıbyan mekteplerine de idadi denmiştir. Lise dengi olarak açılan idadiler ise hem askerî hem de mülkî (sivil) yüksek okullara öğrenci yetiştirmeye yönelik açılan okullardandır.²⁹

Rüştiyeler açıldıkça ve öğrenciler bu okullara rağbet gösterdikçe bazı kalabalık semtlerdeki iptidai mekteplerinin bir kısmı da bu okulların idadi yani hazırlayıcı sınıfları olmuştur. Fakat Osmanlı'da ilk defa yüksek meslek tahsiline askerlik dolayısıyla mecburiyet görüldüğü için ilk idadiler veya ihtiyat sınıfları bu mekteplere öğrenci yetiştirmek için açılmıştır.³⁰ Görüldüğü üzere yeni açılan idadi sınıfları ilk etapta başlı başına bir okul olmayıp rüştiye, bahriye, mühendishane, tıbbiye ve harbiye gibi okulların hazırlayıcısı niteliğindeki sınıflardı. İdadiler için kapsamlı bir değişim ortaöğretimin bir kademesi olarak 1869 tarihindeki "Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi" ile gerçek yerini bulacaktır.³¹

²⁷ "The plan of the basement of the Imperial Medical High School, Kuleli", <https://www.loc.gov/resource/cph.3b27980/> ve "The plans of the Imperial Military High School, Kuleli", <https://www.loc.gov/item/2003673295/>, (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

²⁸ Hasan Fehmi Öz, "Üsküdar'da Bir Askerî Okul Kuleli Askerî Lisesi", s. 249.

²⁹ Cemil Öztürk, "İdâdî", *İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 2000), s. 464.

³⁰ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 2, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1940), s. 412-413.

³¹ Derya Demirel, Osmanlı Devleti'nde Sultaniler ve İdadiler, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007, s. 81.

Askerî idadilerin kurularak eğitim-öğretim faaliyetine başlamaları ise yine Tanzimat dönemi eğitim hamleleri içerisindeydi. İdadilerin açılmasıyla birlikte askerî eğitimin lise (yüksek okul öncesi ihtiyat seviyesi) ayağı da tamamlanmış oluyordu. Osmanlı Devleti daha önce de ifade edildiği gibi Batı'nın eğitim sistemini örnek alarak ıslahatlar yapmaya başlamıştı. Fakat ıslahat hareketleri o dönemdeki acil ihtiyaçları göz önüne alarak yukarıdan aşağıya doğru yapılmaya başlanmıştı. Bu nedenle de ilk önce yüksek okul düzeyinde okulların açılmasına gidilmişti. Bu doğrultuda XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreseler dışında yüksek eğitim kurumları da açılmaya başlanmıştı. Deniz ve Kara Mühendishaneleri, Mekteb-i Tıbbiye, Mızık-a-i Hümayun ve Mekteb-i Harbiye gibi yüksek okullar bu çerçevede açılan okullardandır.

Açılan askerî ve sivil yüksek okullar, yeni aldıkları öğrencileri alfabeden başlatarak o döneme göre ilk, orta, lise ve yüksek okul tahsilini aynı binada ve bir arada verme sistemini uygulamıştı. Ancak birbirinden farklı yaşlarda ve eğitim düzeyindeki öğrencilerin aynı okullarda bulunması ve uygulanan müfredat programları başarılı bir eğitimi engellemekteydi. Bu arada yabancı dile yer vermiş olan yüksek askerî okullara öğrenci hazırlamak için ise orta öğretim kurumlarına ihtiyaç duyulmaktaydı.³² 1844'e kadar mühendishane, bahriye, tıbbiye ve harbiye gibi askerî mekteplere öğrenci hazırlayan bir ortaöğretim kurumu bulunmamaktaydı. Dolayısıyla buralara alınan öğrenciler de kendilerine verilen eğitimi anlayabilecek bir düzeyde değillerdi. Oysa Osmanlı Devleti, batı tarzı askerî okullardaki eğitim ve öğretim seviyesine ulaşabilmeyi hedeflemişti. Fakat idarecilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin eğitim ve öğretimdeki yetersizlikleri amaca ulaşmayı engellemekteydi. Özellikle Mekteb-i Harbiye mezunları, aldıkları uzun eğitime rağmen kıtalarda görev alacak niteliğe sahip olamıyorlardı. Bu gerçeği gören Mekteb-i Harbiye Kumandanı Emin Paşa daha iyi bir eğitim için 1845'te Mekteb-i Fünûn-u İdadisi'nin temellerini attı. Çünkü Emin Paşa askerî mekteplere alınacak öğrencilerin daha önce iyi bir eğitim aldıktan sonra yüksek okula alınmalarını istemektedir. Bu nedenle bir komisyonun oluşturulması kararlaştırıldı. Bu doğrultuda Sultan Abdülmecit'in İrade-i Seniyye'si alınarak sekiz kişilik bir "Meclis-i Maârif-i Muvakkat" (geçici kurul) kuruldu.³³ Çalışmalarını tamamlayan bu kurul Nisan 1845'te Mekatib-i Askerîye Hakkında (askerî okullar) şu tarihî kararı aldı:

"Evvela tevsî ve tecdid olunacak Mekteb-i Fünûn-u Harbiye'nin şakirdânı dört sınıf üzere müretteb olmak ve düvel-i mutemedine de olduğu gibi Devlet-i Aliye'de dahi erkan-ı harbiye zabitanı çıkarılmak ve Harbiye'de müstakil Fünûn-u Cihadiye okutturulup, anın iptidası

³² Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: TTK Yay., 1999), s. 91.

³³ Cemil Öztürk, "İdâdî", s. 464.

olan ufak derslerin tedrisi için diğer askerî mektepleri (on iki yerde) açılarak, onlara “Mekteb-i Fünûn-u İdadîye” namları verilmek ve bir idadiye dahi Dersaadet’te açılmak ve taşra vilayet ordu merkezlerinde açılacak olan idadiye ordu müşirlikleri idaresinde bulunmak ve ümerayı askerîye ve taşra hanedanı mahdumlarından istek edenler kaydolunmak ve fakat müstakilen hanedan ve askerîzâdelere münhasır olmayıp, aslı ve nesli belli ahali evladından dahi mektebe yazılmak ve indülnas bazı merzimumüledvar olanlardan mektebe alınmamak usullerine karar verildi ve müddet-i tahsiliyesi beş sene olan idadiyede mikdar-ı kifaye Arabî ve Farisî ve yazı tahsil edenler bilimtihan Harbiye’ye naklolunmak ve hariçte tahsil edenlerden Arabî ve Farisî’den imtihan verebilenler olur ise o misillüleri idadiye alınmayup, doğrudan doğruya Harbiye’ye alınmak ve şakirdane resm-i mergub üzre elbise ve maaş tayinat verilmek keyfiyetleri dahi cümle-i mukarrerattan idi. Taşra idadilerine yazılupda bi-imtihan Harbiye’ye nakleden ve ba’dehü zabıt çıkan efendilerin birden bire bilad-ı baideye sevk olunmayıp yine kendi memleketleri dâhilindeki ordulara gönderilerek eskâr-ı ahaliyi meziyet-i askerîyeye ısındırmak hususu dahi ayrıca şart ittihaz kılındı.

1261 (1845) tarihinde alınan işbu karar-ı âli, icabeden Orduyu Hümayûn Müşirânına bildirilerek, ordu merkezlerinde birer “Bab-ı Mekteb-i Fünûn-u İdadîye inşasına emir verildi. Bir taraftan da Edirne, Bursa, Manastır vilayetlerine mekteb tesisi için yüzbaşı ve kolağası rütbelerinde birer memur izam buyuruldu.”³⁴

1845'te Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ın kurulmasıyla başlayan ve 1846'da Mekâtib-i Umumiye Nezareti ve ardından 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti adıyla ilk eğitim bakanlığının oluşturulması ile devam eden kurumsal teşkilatlanma süreci özellikle daha sonra 1869 yılında çıkarılan Maârif-i Umumiye Nizamnamesiyle bir esasa bağlanmıştır. O sırada ülkede ordu, beş ordudan oluşmaktaydı. Bunlardan; 1'inci Ordu İstanbul'da; 2'nci Ordu Şumnu'da; 3'üncü Ordu Manastır'da, 4'üncü Ordu Erzincan'da ve 5'inci Ordu Şam'da bulunuyordu. Ayrıca ordu merkezleri haricinde Edirne, Bursa, Erzurum, Bosna ve Bağdat'ın da bulunduğu toplam yedi büyük şehirde de askerî idadiler oluşturulmak üzere çalışmalar başlatılmıştı. Özellikle; Edirne, Bursa ve Manastır'da okul açılması için binalar inşa edilmesi amacıyla buralara, yüzbaşı ve kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbelerinde birer istihkâm subayı gönderilmiştir.³⁵

³⁴ Alaettin Avcı, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi*, (Ankara: Gnkur. Basımevi, 1963), s. 29.

³⁵ M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2009), s. 45.

Alınan bu kararlar gereği; Mekteb-i Fünûn-u Harbiye dört sınıflı olacaktı. Ayrıca askerî okullarda eğitim meslekî derslere yönelik olacak, derslere hazırlık ve diğer derslerin öğretimi için on iki yerde Mekteb-i Fünûn-u İdadiye adıyla okullar açılacaktı. Biri İstanbul'da diğerleri taşradaki ordu merkezlerinde açılacak beş yıllık askerî idadiler ordu müşirlerinin idaresinde olmuş ve bu okullarda Arapça, Farsça ve yazı dersleri öğrenenler imtihanla, dışarıda öğrenim görenlerden Arapça ve Farsça imtihanlarını başaranlar ise doğrudan Mekteb-i Harbiye'ye alınmıştır.

Meclis-i Maârif-i Muvakkat'ın aldığı bu kararlar önce “Dar-ı Şura-i Askerî” (Yüksek Askerî Meclis), sonra “Meclis-i Valâ-i Ahkâm-i Adliye” (Yüksek Danışma Meclisi) ve daha sonra da hükûmet şurasında gözden geçirilip uygun görüldükten sonra sadrazam tarafından padişaha sunulmuştur. Padişah Abdülmecit tarafından görüşülen bu kararların uygun görülmesinden sonra askerî idadilerin açılması kararı uygulamaya geçilmiştir.³⁶

Mekteb-i Harbiye Kumandanı olan Emin Paşa kendisinin başkanı olduğu ve Arif Hikmet Bey ile Keçecizade Mehmet Fuat Paşa'nın üyesi olduğu Meclis-i Muvakkat'ta alınan bu kararlar Sultan Abdülmecit'in emriyle 08 Nisan 1845 tarihli Takvim-i Vakayi'de yayımlanarak askerî idadilerin de temelleri atılmış oldu. Bu kararlar ile bu açılacak olan idadilere 12-17 yaşları arasındaki öğrencilerin seçilerek alınması, okutulacak derslerin tespiti ve bu dersler için öğretmen temini konusunda yapılacak çalışmalara ait hususlar bizzat açıklanarak yayımlanmıştır.³⁷ Harbiye öğrencileriyle idadi öğrencilerinin bir arada öğrenim görmesi çeşitli zorluklar oluşturunca Sultan Abdülmecit'in 20 Mayıs 1845 tarihli İrade-i Seniyye'siyle Mekteb-i Harbiye'nin Pangaltı'da Tophane Hastanesi olarak yapılan binaya taşınması ve idadinin Maçka Kışlası'nda bulunan Mekteb-i Harbiye'nin boşalttığı yerde kalması ile ilgili kararında şöyle denilmektedir:

“...Ma'lum-ı samileri buyrulduğu üzere beher Ordu-yu Hümayûn içinde münasibi vechile Mekâtib-i İdadiye tertib ve tanzimi ve Küçük Taksim'de inşa olunan hastahanenin Mekteb-i Harbiye ve Maçka'da kâin atik Mekteb-i Harbiye'nin dahi Asâkir-i Hassa ve Dersaadet Ordu-yu Hümayûnları merkezleri için Mekteb-i İdadi'ye ittihaz ve tahsisi muktezayı irade-i seniye-i şahaneden olarak mahal-i sairede tertibi lazımgelen mekâtibin icrayı icabatına şuru ve mübaşeret kılındığı...”³⁸

³⁶ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 32.

³⁷ Takvim-i Vakayi, Def'a 284, 30 Rebiü'l-Evvel 1261/27 Mart 1261 [08 Nisan 1845].

³⁸ İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 27-30.

Bu İrade-i Seniyye'den de anlaşılacağı üzere Mekteb-i Harbiye'nin eski binasında açılan ilk askerî idadi "Mekteb-i Fünûn-u İdadi" olmuştur. Ancak her iki okul buradan ayrılmadan önce Meclis-i Maârif-i Muvakkat kararları uygulanmaya başlayınca 21 Eylül 1845 tarihinde Mekteb-i Harbiye öğrencileri yaklaşık bir ay süren sınavlara tabi tutulmuşlardır. Sınav sonuçlarına göre ise öğrenciler üç gruba ayrılarak seviyeleri belirlenmiştir. Buna göre; 104 öğrenci çok iyi derecede "Mekteb-i Harbiye" öğrencisi, 204 öğrenci orta derecede "Mekteb-i İdadi" öğrencisi, zayıf olan öğrenciler de "İhtiyat Sınıfları" öğrencisi olarak ayrılmışlardır. Mekteb-i Harbiye önce dört sınıfa daha sonra da üç sınıfa düşürülmüştür. İdadinin beş yıllık öğrenim süresi de 1846-1847 eğitim öğretim yılında dört yıla indirilerek, son sınıf öğrencileri "Harbiye Sınıf-ı Mekteb-i İhtiyat" adıyla Mekteb-i Harbiye'ye devredilmiştir.³⁹

Mekteb-i Harbiye'ye ayrılan binanın ve Maçka Kışlası'nın tamirat işleri bitmediğinden her iki okul da (Mekteb-i Fünûn-u İdadi ve Mekteb-i Fünûn-u Harbiye) eski Dolmabahçe Sarayı yanındaki Hademe, Mızıka-ı Hümâyûn ve Baltacılar Dairesi olarak kullanılan "Çinili Köşk'e" (Çinili Odalar) taşınmıştır. 21 Eylül 1845 Pazar günü Mekteb-i Fünûn-u İdadi adıyla Çinili Köşk'te öğrenime başlayan idadi, 1845-1846 öğretim yılını Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye ile burada tamamlamıştır. Nitekim Dersaadet/Harbiye İdadisi olarak da bilinen Mekteb-i Fünûn-u İdadi ile Mekteb-i Harbiye'nin ilk yılları beraber olsa da okul tamirat işlerinin bitmesinden sonra bu iki okul birbirinden ayrılmış ve Mekteb-i Fünûn-u İdadi 15 Ekim 1846 tarihinde öğrenim göreceği Maçka Kışlası'ndaki binasına taşınmıştır.⁴⁰

Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Fünûn-u İdadi binalarının tamir ve tadilatı bitirilince her iki okulun açılışı için Sultan Abdülmecit davet edilmiştir. Bu davete icabet eden Sultan Abdülmecit, 10 Ekim 1846 tarihinde ilk önce Mekteb-i Harbiye'nin daha sonra da Maçka Kışlası'ndaki Mekteb-i Fünûn-u İdadiye'nin açılışını gerçekleştirmiştir. Buradaki açılıшта öğretmen, öğrenci ve idarecilerin bulunduğu bir alanda Sultan Abdülmecit kendilerine şöyle seslenmiştir:

*"Sizler ki, Mekteb-i Fünûn-u İdadiye'nin öğretmenleri ve idarecilerisiniz. Geceyi gündüze katıp çalışmalı, millet için en faydalı elemanı yetiştirip seçmelisiniz. Öğrenciler sizlerde sizler için yapılan bunca emek ve masrafları heba etmemek, yarının en iyi ve bilgili subayı olabilmek için şevkle, heyecanla çalışmalısınız."*⁴¹

³⁹ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 34.

⁴⁰ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 34-35. Ayrıca bkz. İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 30.

⁴¹ İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 30-31.

Konuşma bitiminde ise orada bulunan Nuruosmaniye Camii İmamı Hayri Efendi: “*Yarabbi!... Okullar açarak milletimizi aydınlatmaya çalışan padişahımıza uzun ömürler, Mekteb-i Fünûn-u İdadiye’yi millet ve memleket için hayırlı eyle!*”⁴² şeklinde dua etmiş ve böylece idadide eğitim ve öğretim 1846-1847 ders yılında başlamıştır.

3. Sultan Abdülmecit (1839-1861) Dönemi Kuleli (Dersaadet) Askerî İdadisi’nde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nde genel eğitimin temel prensipleri ilk kez 1838 yılında “Meclis-i Umuru Nafia” tarafından hazırlanan bir lahiyayla ele alınmaya başlanmıştır. Bu lahiyalarda; ülkelerin gelişmesine katkı sağlayacak eğitimdeki temel unsurların neler olduğu, eğitimin insanı yüksek refah seviyesine nasıl ulaştıracağı, eğitim kurumları ile eğitim ve öğretim düzeninde görülen aksaklıkların giderilmesi maksadıyla bir maarif teşkilatının da kurulması gerektiği belirtilmekteydi. Ayrıca ders programlarıyla kitapların düzenlenmesi gerektiği, mektep ve hocaların teftiş zorunluluğu, müfredatın ıslahının gerektiği gibi hususlar da bu raporlarda bahsedilmekteydi.⁴³ Genel eğitimin temel sorunlarını ortaya koyan bu raporlar Osmanlı eğitim sisteminde başlayacak olan bir reform hareketlerinin adeta habercisiydi.

Sultan Abdülmecit, daha önce eğitim alanında atılan bu adımlara daha da önem vererek sadrazam ve tüm vekillere hitaben okuduğu fermanında (21 Ocak 1845) eğitime verdiği önemi göstermiştir. Padişah bu belgede, o ana kadar girilen çabalardan, askerî olanlar hariç olumlu sonuçlar alınmadığını da belirtmiştir. Sultan, ülkede büyük bir eğitim seferberliği başlatarak hükûmetin daha fazla maarif işleriyle meşgul olması için meclisler açılmasını istemiştir. Bundaki temel amaç eğitim sisteminin yeniden yapılandırılma gayreti olmuştur.⁴⁴ Sultan Abdülmecit’in eğitim alanındaki bu girişimleri, ilimlerin ve fenlerin kaynağı ve sanayinin meydana çıktığı dönemde gerekli okulların açılması hatta askerî eğitim alanında değişiklikler yeni bir döneme geçişinde temellerini atmıştır.

21 Eylül 1845 Pazar günü Mekteb-i Fünûn-u İdadi adıyla Çinili Köşk’te öğrenime başlayan Dersaadet/Harbiye idadisi ilk açıldıklarında ortaokul seviyesinde eğitim veren okullardı. Daha sonra rüştiyelerin açılmasıyla birlikte öğrenim düzeyi lise seviyesine çıkarılmıştı. Mekteb-i Harbiye’de öğrenim gören 6’ncı, 7’nci ve 8’inci sınıflarda uygulanan ders

⁴² Tahsin Ünal, “122 Yıllık Bir İrfan Yuvası Kuleli”, s. 16.

⁴³ A.Teyfur Erdoğan, Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 18-19.

⁴⁴ Yahya Akyüz, “Cevdet Paşa’nın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Lahiyası”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 3 (1992), s. 104.

programları 1845'te idadilerin açılmasından sonra "Mekteb-i Fünûn-u İdadi" bünyesinde devam etmiştir. İdadinin 6'ncı sınıfında; Eğitim Talimatı, Askerî Eğitim, Askerî Kanun ve Dini Bilgiler dersleri verilirken, 7'nci ve 8'inci sınıflarda; Tuhbe ve Nuhbe (Arapça ve Farsça gramer kitabı), Savaşın Faziletleri, İlm-i Rakım (yazı ilimi), Hendese (Geometri), Rik'a (el yazısı), İnşa Bilgisi ve Dini Bilgiler dersleri verilmekteydi.⁴⁵ Ancak Mekteb-i Harbiye'de okutulan bu derslerin biraz daha hafifletilmiş haliyle verildiği düşünülmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere bu okullarda öğrenim süresi ilk açıldıklarında beş sınıflı (5 yıl) olarak planlanmış olsa da bir yıl sonra dört sınıfa (4 yıla) indirilmiştir. Sonraki yıllarda ise idadilerin öğrenim süresinin üç sınıfa (3 yıla) düşürüldüğü de görülmüştür.

Mekteb-i Harbiye ile Mekteb-i Fünûn-u İdadi 1845 yılında birbirinden ayrılınca ders programları da yeniden düzenlenmiştir. Mekteb-i Harbiye gibi idadi de ilk açıldığı zaman tek sınıflı bir okul değildi. İdadinin 1845-1846 öğretim yılında dört sınıfı bulunmaktaydı. Bu öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını veren Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi, 26 öğrencisini Mekteb-i Harbiye'ye göndermişti. Son sınıfta okutulan; Usul-i Hendese, Ameliyat-ı Hendese, Cebir-i Adi, Coğrafya, Gülşen-i Maarif, Kitabet, İmlâ-yı Türkî ve Resim dersleri bizlere çağına göre modern bir eğitimin temelleri atıldığını göstermektedir.⁴⁶

1845'ten 1872 yılına kadar idadiden Mekteb-i Harbiye'ye geçiş sınavları sözlü olarak yapılmakta ve adına bazı padişahlarında bu sınavlara iştiraki dolayısıyla "huzur imtihanı" adı verilmiştir. Ancak 1845-1846 öğretim yılı sonunda Sultan Abdülmecit'in de bulunduğu Mekteb-i Harbiye'ye seçilecek öğrencilerin sınavında Emsile, Rika ve Sülüs dersleri dışında; Coğrafya, Fenn-i Mahrutiyyat (Koniler Geometrisi), Hesap ve Hendese, Müsellesat-ı Küreviye ve Müstariye (Düz ve Küresel Trigonometri) dersleriyle ilgili sorular sorulması bu derslerin Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi'nde okutulduğunu göstermektedir.⁴⁷ 1846-1847 eğitim öğretim yılında Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi Maçka Kışlası'ndaki binasına taşınmasıyla birlikte okul kadrosunda değişikliğe gidilerek Emin Paşa'nın yerine Miriliva İbrahim Paşa; ders nazırı olarak da Miralay Kara Ali Bey (Daha sonra Miriliva olan Kara Ali Paşa 1862 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür) getirilmiştir. Ayrıca idadiye; altı Arapça, bir Hendese (Geometri), bir Farsça öğretmeni⁴⁸, cerrah, eczacı, kâtip gibi ilave unsurlar eklenmiştir.⁴⁹

⁴⁵ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 36.

⁴⁶ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 37.

⁴⁷ İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 34.

⁴⁸ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberat-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 20 Şubat 1261 [04 Mart 1846]. Belgede Mekteb-i İdadiye Farisi hocası Abdülaziz Efendinin vefat haberi yer almaktadır.

⁴⁹ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Dersaadet İdadî-i Askerîyesi*, Nu. 1, s. 1-2.

Askerî idadilerde ilk zamanlarda öğrencilerin bir kısmı leylî (yatılı) olarak okulda kalırken diğer bir kısmı da evciydi. Evci olan öğrenciler sabahları okula gelirken ders ve eğitim sonunda akşam evlerine dönebiliyorlardı. Dershane ve yatakhaneler, mumla aydınlatılıyor; dersler dershanelerde yerde oturarak yapılıyordu. Daha sonra programa dâhil edilen Resim, Harita, Hüsn-ü Hat (Yazı) ve Fransızca dersleri yerde oturarak yapılamadığından daha sonra ders sıraları kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁰

1845-1846 eğitim öğretim yılında idadide son sınıfın “Harbiye Sınıf-1 Mekteb-i İhtiyat” adıyla Mekteb-i Harbiyeye devredilmesiyle okulda geriye dört sınıf kalmıştı. 1846-1847 eğitim öğretim yılında ise bu sınıflara: sınıf-1 râbî, sınıf-1 sâlis, sınıf-1 sâni ve sınıf-1 evvel denmişti. Bu eğitim öğretim döneminde sınıf-1 evvel yani ilk sınıfta: Emsile, Bina, Rik’a ve Sülüs dersleri; sınıf-1 sâni yani ikinci sınıfta: Avamil, Sarf, Hüsn-ü Hat ve Resim dersleri; sınıf-1 sâlis yani üçüncü sınıfta: Vaz-ü Beyan, Mantık, Kavaid-i Farisi, Tuhfe-i Vehbi, Hüsn-ü Hat, İmlâ ve Resim dersleri; sınıf-1 râbî yani son sınıfta ise: İlm-i Hesap, Coğrafya, Baharistan, Hüsn-ü Hat, İmlâ-yı Türkî ve Resim dersleri okutulmaktaydı.⁵¹ Ancak 1847’de askerî idadilerde hangi derslerin okutulduğunu Hasan Ali Yücel “Türkiye’de Ortaöğretim” adlı eserinde; Hendese, Cebir, Manazır (Optik/Perspektif), Cerri Eskal (Mekanik), Tefazuli ve Tamami (Hesap), Heyet (Astronomi), Hikmet-i Tabiiye (mıknatıs, ses, ışık, elektrik v.s. konu alan bir çeşit fizik dersi), Hal ve Terkibi Ecsam (cisimler, maddelerin sentezi), Fransızca, Hafif ve ağır istihkâmlar, Tombaz köprü kurmak, Resim, Harita, Top, Tüfek ve Şiş talimleri, Piyade ve Süvari Talimleri ve Yüzme (İlmi Sebahat) derslerinin öğretilmeye başladığını hatta Avrupa’dan çeşitli ders araç gereçlerinin getirildiğini belirtmektedir.⁵² Ergün ve Duman ise 1847 yılındaki askerî idadide ders programının daha basit olduğunu belirterek, öğrencilerin; Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Arabî, Farişî ve bir miktar da Cebir dersi okuduklarını söylemektedir.⁵³

Mekteb-i Harbiye’nin ilk mezunlarından olan Hüseyin Avni Efendi’nin Harbiye Mektebi’nden almış olduğu şahadetnamede ise idadide okutulan dersleri öğrenmek mümkündür. 1848-1849 yılında Mekteb-i Harbiye’den mezun olan Hüseyin Avni Paşa (şahadetnamenin aslı Harbiye Askerî Müzesindedir), hem Mekteb-i Harbiye’nin hem de Dersaadet/Harbiye

⁵⁰ M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, s. 46.

⁵¹ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 38. Ayrıca bkz. Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, “19.Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi (7)*, Ocak-Şubat 1996, s. 494-511. Ancak yazarlar buradaki derslerin 1850 eğitim öğretim yılında okutulduğunu belirtmektedir.

⁵² Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Ortaöğretim*, (Ankara: Milli Kütüphane Basımevi, 1994), s. 11.

⁵³ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, “19.Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, s. 505-506.

Askerî İdadisi'nin ilk mezunları arasındadır. Hüseyin Avni Paşa'nın şahadetnamesinde şunlar yazmaktadır:

“İspartalı Hüseyin Efendi bendeleri mukaddema Maçka'da kain Mekteb-i Şâhâne Şâkirdânı silkine dâhil olarak, mekteb-i mezkûrda evvela: Dürr-i Yekta'dan bed ile hitamında Ulum-ı Arabiye'den Emsile ve Bina ve İzzî ve Avamil ve İzhar ve Va'ziye ve Nur'ül-İsah ve Halebi ve Mantık ve Adab; Farisî'den dahi Kavaid-i Farisiye ve Gülistan ve Baharistan ve Divan-ı Örfî; Umum-i Riyaziye'den İlm-i Hesap ve Cebr-i Adi ve Usul-i Hendese dersleri ile İlm-i Coğrafya ve Fenn-i Kitabet ve Resm-i Mücessem Tersimi'ni bi't-tahsil mekteb-i mezkur nizamı iktizasınca mülâzımlık rütbesi tevcih buyrularak Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Cenab-ı Mülûkaneye naklonulmuş...”⁵⁴

Bu şahadetnameden görüleceği üzere eğitim programındaki dersler genellikle medrese derslerinden oluşmaktaydı. Ancak bu dönemde Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi'nde bu dersler dışında; Matematik, Coğrafya, Fen Dersleri, üç boyutlu çizim ve perspektif gelişimi sağlayan derslerin bulunması idadideki modern eğitim programını gözler önüne sermektedir.

1847 yılından itibaren idadiye girebilmek için yoğun talep olması üzerine okul idaresi Askerî Okullar Nazırlığına bir teklifte bulunmuştur. Teklif Darü'ş Şura-yı Askerî ve Meclis-i Vâlâ'da görüşüldükten sonra şu şekilde bir karar çıkmıştır:

“Hünerli ve marifetli, okumanın kıymetini bilen aileler, çocuklarını subay yapmak istemektedirler. Nasiyelerinde istidat ve kabiliyetli görülenler, okula alınmaktadırlar. Fakat kayıt ve kabul için belli bir zaman yoktur; vakitli vakitsiz müracaatlar olmakta, bu ise derslerde karışıklığa ve zorluğa, disiplinde nizamsızlığa sebep olmaktadır. Bundan böyle bir ders yılı içinde üç defa öğrenci kaydı yapıp, sair zamanlarda kayıt yapılmamasının usul edilmesi uygun olur.”⁵⁵

Bu gelişme üzerine 1850 yılında öğrenci alım tarihlerinde bir planlama yapılarak öğrenci kayıt kabul esasları için şu tedbirler alınmıştır:

- Recep, Şaban ve Ramazan ayları dışında öğrenci alınmayacağı,
- İdadilere 12-17 yaş arası öğrenci alınacağı,
- Rüştüeyi bitirmiş veya kendini yetiştirerek idadiye girecek seviyeye gelmiş olanların idadiye sınavla alınabileceği,
- İdadide alınacak öğrencilerin zeki ve kabiliyetli olmasına dikkat edileceği,

⁵⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 3, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1941), s. 718.

⁵⁵ İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, s. 37-38.

- Seçilecek olan öğrencilerin fiziki yönden doktor kontrolünden geçirileceği ve sınav yapan öğretmenin vereceği not ile tavsiyeye göre alınacağı kararlaştırılmıştır.

İdadilere öğrenci alımı faaliyetleri kapsamında 1850 yılı kararları ile daha önceden alınan 1845 kararları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu iki farklı yılın kararları karşılaştırıldığında:

- 1845 kararlarında öğrenci alımı için belli bir zaman belirtilmemişken 1850 kararlarında öğrenci alımı Recep, Şaban, Ramazan ayları olarak belirlenmiştir.
- 1845 kararlarında seçim yapılacak olan adayların yaş aralığı belirlenmemişken, 1850 kararlarında 12-17 yaş aralığı sınırı konulmuştur.
- 1845 kararlarında öğrenci alım koşulları tam anlamıyla belli değilken, 1850 kararlarında bu durum daha da netleştirilmiştir.
- 1845 kararlarına göre idadiye öğrenci sınavsız alınırken 1850 kararlarında aday öğrencilere sınav yapılması kararlaştırılmıştır.
- Ayrıca 1850 kararlarında aday öğrencilerin yalnızca zeki ve kabiliyetli olmasına dikkat edilmemiş, aday öğrenciler fiziki yönden doktor kontrolünden geçirilmesi sağlanmıştır⁵⁶. Bu tarz okula alım kriterlerinin günümüz askerî okullarına alınacak adaylarda da aranması benzerliklerin olduğunu göstermektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla okulun bu ilk dönemlerinde sınıf geçmek için yapılan bütün imtihanlar sözlü yapılmıştır. Okulu bitiren bütün öğrencilere diploma verildiğine dair arşivde belge bulunamamıştır. Ancak başarısız öğrencilerin elendiğine dair durumlar belgelere yansımıştır. Bir öğretim yılı sonunda imtihanlarda başarı gösteremeyen ve buldukları sınıfta iki yıl üst üste kalan on öğrenciden üçü, okul müdürlüğünün kararıyla alaya çıkarılmıştır. Alaya çıkarılan öğrencilerin rızaları alınarak “Bölük Emîni” rütbesiyle 26 Temmuz 1852’de Hassa Orduyu Hümayunu’nda alaya çıkartılırken, yedi öğrencinin okulla ilişkisi kesilmiştir.⁵⁷ Alaya çıkarma usulü ise 1949 yılına kadar devam etmiştir.⁵⁸

Eğitim ve öğretim için gerekli ders materyalleri ile araç gereç kullanım ihtiyaçlarını 28 Ocak 1851 tarihli okul Muhaberât-ı Umumiye defterinde

⁵⁶ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 40-41.

⁵⁷ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberât-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 14 Temmuz 1268 [26 Temmuz 1852] belgede Halil Efendi, Kâmil Efendi ve Selim Efendinin Bölük Emîniği rütbesiyle Hassa Ordusu’na nakli ile öğrenimlerinde muvaffak olamayan Rıf’at Efendi, Rasim Efendi, Latif Efendi, Raşit Efendi, Rüştü Efendi, İzzet Efendi, İbrahim Efendi’nin ihraç olduğu görülmektedir.

⁵⁸ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Dersaadet İdadî-i Askerîyesi*, Nu. 1, s. 1-45.

görebilmekteyiz. Öğrencilerin dersler için gerekli boyalı resim meşki (8 adet), basma kara kalem (5 adet), tebaşir kalem (4 adet), kara kalem ve tebaşir kalem için resim meşki (17 adet); Ulûm-ı Riyaziye kitabından üç cilt, Gülşen-i Maarif kitabından ise iki cilt temin edilerek bu dönemde öğrencilerin istifadesine sunulduğu görülmüştür.⁵⁹

1853 yılında Sultan Abdülmecit iradesiyle, Mekteb-i İdadi'ye alınan öğrenci kaydının bundan böyle sadece rüştiye mekteplerinden alınmasını emrediyordu.⁶⁰ Ancak rüştiye mezunlarından vücutça uygun olanlara öncelik hakkı tanınacaktı. Mevcut ihtiyacın bunlar tarafından karşılanamaması halinde diğer okulların öğrencilerine askerî idadiye girme imkânı verilecekti. Öte yandan taşrada yeterli rüştiye mektebi olmadığından buralardaki idadilere öğrenci yetiştirmek üzere bu okulların bünyesinde ihtiyat sınıfları açıldı. Aynı şekilde İstanbul'daki idadi mektebi için de şehirdeki sivil okullardan yeterli miktarda vasıflı öğrenci bulunamadığı için bu mektebe bağlı olarak "Mahrec-i Mekâtib-i Askeriyye" kuruldu. Fakat İstanbul'daki askerî idadi için yeterli miktarda rüştiye mezunu olmadığından "Mahrec-i Mekâtib-i Askeriyye" varlığını Tanzimat döneminin sonlarına kadar sürdürdü.⁶¹

Kırım Harbi (1853) başlayınca, müttefik kuvvetleri İstanbul'da bulunan pek çok askerî yapıyı, kışla ve hastane olarak kullanmak istemişlerdir. Fransız Maslahatgüzarı Monsieur Chefferre'in boşaltılmasını teklif ettiği binalar arasında Maçka Kışlası da bulunmaktadır. Padişah'ın Chefferre'in teklifini kabul etmesi üzerine Kuleli, Selimiye, Haydarpaşa kışlaları gibi Maçka Kışlası da müttefik kuvvetlerin emrine verilmiştir. Maçka Kışlası'na Fransızlar yerleşirken, Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi de Üsküdar Yeni Mahalle'de bir binaya taşınmıştır (Ocak 1855). Kırım Savaşı'nın sona ermesi üzerine askerî idadi 04 Ekim 1856'da Maçka Kışlası'na geri dönmüştür.⁶²

Yine bu dönemde eğitim ve öğretime devam eden öğrencilere derslerde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan malzemeler temin edilerek verildiği ayrıca; iki cilt Amme cüzü, Resim dersi için iki top Felemenk kâğıdı, dört deste Hünkârî kâğıt ile Hastane için sülük, çeşitli tamir ve tamirat bedellerinin ödenmesinin yapıldığını kayıtlarda rastlamaktayız.⁶³ Ayrıca bu tarihî arşiv kayıtlarında Litografya kâğıdı alımları ile bir Litografhanenin bulunması bizlere bu dönemde kireç taşı üzerine yağlı mürekkeple çizilebilen

⁵⁹ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberat-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 16 Kânûn-ı sâni 1266 [28 Ocak 1851].

⁶⁰ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberat-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 07 Haziran 1269 [19 Haziran 1853].

⁶¹ Cemil Öztürk, "İdâdî", s. 464.

⁶² Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 41.

⁶³ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberat-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 02 Kânûn-ı sâni 1270 [14 Ocak 1855].

taş baskı şekil ve yazımların yapıldığını göstermektedir. Özellikle resim dersi öğretmeni ressam Mösyö Guès (Pierre)⁶⁴ tarafından bu ihtiyaçlar talep edilerek bu malzemelerin temin edildiğini de görebilmekteyiz.⁶⁵ Bu sayede öğrenciler ilk resim dersi deneyimlerini askerî idadide öğrenip daha sonra Mekteb-i Harbiye’de yeteneklerini geliştirerek “asker ressamlar” olarak resim alanında Türk tarihine adlarını yazdırmışlardır.

Sultan Abdülaziz’in saltanatının (1861-1876) ilk yıllarında ise öğretimine aynı program çerçevesinde Maçka Kışlası’nda devam eden Dersaadet/Harbiye Askerî İdadisi’nden başka, o yıllarda üç askerî idadi daha bulunmaktaydı. Bunlar; Mühendishane-i Berr-i Hümâyün’a öğrenci yetiştiren “Mühendishane İdadisi”, Mekteb-i Tıbbiye’ye öğrenci yetiştiren “Tıbbiye İdadisi” ve Mühendishane-i Bahr-i Hümâyün’a öğrenci yetiştiren “Bahriye İdadisi”dir. Bu dört idadinin ayrı ayrı binalarda öğrenimlerini sürdürmelerindenise ortak bir binada eğitim sürdürmeleri program ve tasarruf yönlerinden uygun görülmesinden dolayı bu dört idadi “Umum Mekteb-i İdadi-i Şâhâne” adıyla Galatasaray Kışlası’nda birleştirilmiştir. Öğrenciler burada üç yıl ortak eğitim gördükten sonra istedikleri yüksek askerî okula gidebilmekteydiler. Aynı zamanda askerî olmayan idadilerden de bazen kur’a bazen de seçme yoluyla öğrenci alınmaya devam edilmiştir.⁶⁶

Sonuç

Mektebi Harbiye’ye daha iyi öğrenci yetiştirmek amacıyla “Mektebi Fünûn-u İdadiye” adıyla kurulan, tarihimizde ilk açılan askerî idadi olma özelliğiyle Türk eğitim tarihine geçen Kuleli (Dersaadet/Harbiye) Askerî İdadisi; 1845’te Mekteb-i Fünûn-u İdadi-i Şâhâne adıyla Dolmabahçe Çinili Köşk’te eğitim ve öğretime başlamıştır. Dersaadet Askerî İdadisi veya Harbiye İdadisi olarak da kayıtlara geçen bu ilk askerî idadi, Çengelköy’ün “Kuleli” semtinde 1828 yılında Sultan II. Mahmut tarafından Süvari Alayı için kışla olarak inşa edilen tarihî yapıyla buluşması, 1872 yılında gerçekleşmesine rağmen hep Kuleli Askerî İdadisi şekliyle bilinmiştir.

1837-1842 yılları arasında Tahaffuzhane (Karantina binası) olarak kullanılan ve 1843-1845 yılları arasında da kapsamlı bir tadilatın geçirilmiş olan kışla, Kırım Savaşı yıllarında (1854-1856) müttefik askerler için kışla ve hastane olarak hizmet vermiştir. 1856-1872 yılları arasında tekrar Süvari Kışlası olarak kullanılan bu tarihî eğitim yuvası, 1862/63 yılında Sultan

⁶⁴ Fransız ressam Mösyö Pierre Guès 1840-1887 yılları arasında İstanbul’da yaşamış ve Harbiye/Dersaadet idadisinde resim derslerine girmiştir.

⁶⁵ Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, *Muhaberat-ı Umumiye Defteri*, Nu. 1, 02 Şubat 1269 [14 Şubat 1854].

⁶⁶ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, “19.Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, s. 494-511.

Abdülaziz tarafından yeniden yaptırılmıştır. Dönem şartlarına göre bu tarihi kışla farklı amaçlarla kullanılmış olsa da temeli 1845'te atılmış olan Kuleli Askerî İdadisi'ndeki eğitim kesintiye uğramamış, eğitim farklı mekânlarda sürdürülmeye devam edilmiştir.

Bu süreç içerisinde Kuleli Askerî İdadisi'nin temelleri her ne kadar farklı binada atılsa da Sultan Abdülmecit (1839-1861) döneminde bu okulda uygulanan eğitim ve öğretim programları ve uygulanan dersler eğitime öncülük ederek Türk eğitimine katkılar sağlamıştır. Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi sürecinde İstanbul'da açılan bu ilk askerî idadi, bir üst seviyeye geçişte boşluğu dolduran yapı haline dönüşmüştür. Çağına göre modern sayılabilecek dersler ile yardımcı ders materyallerinin müfredata dâhil edilmesi askerî öğrencilerin çok yönlü gelişmesine de vesile olmuştur. Ayrıca bu dönemde eğitimin daha fazla bir bilim olarak görülmeye başlanması ve eğitimin geliştirilmesi, devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece modern okullara doğru önemli bir adım geç de olsa atılarak idadide okuyan askerî öğrencilerin daha iyi ve donanımlı bir şekilde mezun olarak bir üst seviyeye çıkmasına çok önemli katkılar sağlamıştır. Zaman içinde çeşitli dönemlerde farklı eğitim programları uygulanıp, öğretim süreleri de değişiklik gösterse de Kuleli (Dersaadet/Harbiye) Askerî İdadisi'ndeki eğitim ve öğretim Türk eğitim tarihindeki yerini ve önemini hep koruyarak daha sonra açılacak olan diğer askerî ve sivil idadilere de öncülük etmiştir.

ASKERÎ İDÂDÎLERİN KURULUŞU VE DERSAÂDET MEKTEB-İ İDÂDÎSİ ÖZELİNDE İDÂDÎLERDE EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

Alper Tunga HIDİR*

Giriş

Tanzimat'ın ilanıyla yeni bir devri başlatarak modernleşme sürecine adım atan Osmanlı yöneticileri; idari, mali, askerî ve eğitim alanlarında hamleler yaparak çağın gerekliliklerine ayak uydurmaya çalışmıştır. Bahse konu hamlelerden biri de modern anlamda düzenli bir ordu ve bu orduyu sevk ve idare edebilecek kumandanlar yetiştirmek olmuştur. Bu amaçla öncelikle 1834'te Mekteb-i Harbiye kurulmuş, fakat eğitim seviyesi yeterli olmayan talebelerin daha erken yaşlarda gelişim göstermesi ve Harbiyeye hazırlanabilmesi için 1845 yılında hazırlık okulu mesabesindeki idadilerin kurulmasına karar verilerek 1850'lere kadar payitaht ve çeşitli şehirlerde idadi mektepleri açılmıştır.

Genel Türk eğitim tarihi ve özelde askerî eğitim tarihi üzerine Osman Nuri Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi*, Faik Reşit Unat'ın *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* ve Genelkurmay bünyesinde yayınlanan askerî tarih konulu eserler örneklerinde olduğu gibi kapsamlı çalışmalar yapılmış, Kuleli Askerî Lisesi Tarihi gibi müstakil kurum tarihleri yayınlanmış ve son yirmi yılda da konu üzerinde yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Esasında son yayınlanan birkaç makale dışında “yeni” niteliği taşıyacak bir bulgu bulunmamakla beraber zikredilen bilimsel çalışmaların ağırlığını daha fazla verinin bulunduğu Osmanlı'nın son elli yılına verdiği aşikârdır. Bu hususta, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hakikaten birçok risale, belge, layiha, eğitim programı gibi doneler yer alırken Tanzimat döneminde, bilhassa 1840 ila 1860 yıllarındaki gelişmelere dair oldukça az veriye sahibiz. Bu minvalde ana kaynaklar ve telif eserlerden faydalanmak suretiyle -en azından- bir kısmının hiç başvurulmamış arşiv evrakı ve süreli yayınları kullanarak 1845 ila 1872 yıllarında askerî idadilerin serüvenine ışık tutmak, bugün artık iyiden iyiye netleşse dahi ilk idadinin nerede, nasıl kurulduğunu pekiştirmek adına bu çalışmayı hazırlamış bulunuyoruz.

---

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi, alpertunga.93@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0748-8283.

1. Talim Kavramının Tanımı

Kâmûs-i Türkî'ye göre ta'lîm; öğretme, belletme anlamına gelirken te'allüm ise okuyarak ders alarak tahsil etme anlamını taşımaktadır.¹ Bununla birlikte talim kavramı, bilhassa askerî olarak, beden eğitimi tanımına da karşılık gelmekte olup meseleyi iki boyutlu izah etmek daha aydınlatıcı olacaktır.

Silahaltına alınan tebaanın eğitilmesi için kışlalarda ve talim meydanlarından “hareketlerin birer meleke haline gelene değin yapılması” meselenin ilk boyutunu oluşturmaktadır. İkinci boyutu ise metnimizin konusu olan subay/zabitanın ve subay adaylarının tahsili için yapılan çalışmalar bütünüdür. Osmanlı yöneticileri ilk etapta elde bulunan az sayıda zabitanın eğitilmesi amacıyla Avrupa'dan önce bireysel, ardında kurumsal olarak eğitmen subay talebinde bulunmuş ve Asakir-i Mansure'nin kuruluş yılları bu şekilde geçmiştir. Takip eden senelerde Batılı devletlerde olduğu gibi subayların formal bir eğitime tabii tutulması için askerî eğitim kurumlarının teşkiline karar verilmiştir.

2. Mekteb-i Harbiye'nin Açılışı

Subay temini için bir okul açılması fikrinin ilk defa 2 Haziran 1827 tarihli bir belgede dile getirildiği görülmektedir.² Dönemin yeni Seraskeri Hüsrev Mehmed Paşa, Sultan II. Mahmud'a sunduğu geniş bir layihada “...Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyenin nizâmı teferru'âtından olub tahsili derece-i nihâyede elzem olan ulûm-ı mütenevvi'a-i harbiye istihsali zımında Ekol Militer tabir olunan mekteb-i askeriye ve muzika tabir olunan harbiye ve muzika mekteplerinin...” kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Açıkça anlaşılacağı üzere bu fikrin Fransa'da açılan harp okulundan (L'École Spéciale Militaire de Saint-Cyr) mülhem olduğu görülmektedir. Layihayı inceleyen Sultan, “nizâmât-ı 'askeriye hakkında çok fevâid ve menafi' müstelzim olacağı...” şeklinde bir hatt-ı hümayun kaleme alarak sadrazama serasker ile konu hakkında müzakere etme emrini vermiştir. Tasarı halinde bulunan metinde Hendese, İstihkamat İlmi, Kılıç Talimi, Resim ve Fransızca dil üstadı olmak üzere yalnız sekiz eğitimden bahsedilmesi esasında Osmanlı askerî ve siyasî karar alıcılarının meseleyi tamamıyla idrak edemediğinin acı bir göstergesi olsa da Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından 2000'li yıllara kadar pek çok alanda olduğu gibi tarih yazımında da hâkim

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), s. 417.

² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (=BOA), *Hatt-ı Hümayûn (=HAT)*, 293/17474, 2 Haziran 1827 [29 Zilkade 1261]; belgenin tam metni için bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, (İstanbul: Bion Matbaacılık, 2014) s. 29-30.

olan reformist bakış açısının tadile muhtaç olduğunu ortaya koyması bakımından manidardır. Zira, Harbiye Mektebinin teşkili fikri, makalemize kaynak teşkil eden bahse konu bakış açısı çerçevesinde kaleme alınmış çalışmalarda her yeni girişimin “reformcu, aydınlanmacı” tipler tarafından tedavüle sokulduğu iddiasının aksine kaynaklarda oldukça bağınaz ve reform karşıtı olarak tasvir edilen Hüsrev Paşa’dan gelmiştir.

Mekteb-i Harbiye’nin açılmasına yönelik çalışmalar 1828’de Osmanlı-Rus Savaşı’nın başlamasıyla birlikte yarım kalmış ve ileri bir tarihe ertelenmiştir. Bunun yanında Asakir-i Mansure kışlarında yine talim için harbiye mektebi adı verilen kısımların var olduğunu da görmekte birlikte adı geçen kurumların aynı olmadığını belirtmek gerekir. Namık Paşa’nın 1832 yılında Fransa’da Osmanlı Devleti adına resmi temaslarda bulunurken Fransız muhataplarından askerî okul açılması tavsiyesi alması üzerine İstanbul’a döndüğünde bunu Sultan’a bildirmesiyle birlikte Harbiye mektebi yeniden gündeme gelmiştir. Bu sefer daha geniş ve kapsamlı bir hazırlık yapılmış ve Maçka Kışlası en uygun yer olarak seçilmiştir.

Garabet Amira Balyan tarafından okul haline getirilen kışlada 1834 yılında 400 kişinin kalabileceği bir bina, yan tarafına hastane, mutfak, eczane ve hamam yapılarak bir kompleks inşa edilmiştir. Tüm yapım faaliyetlerinin 1835’te tamamlanması sebebiyle Mehmed Esad, Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye’nin resmi açılışını 1 Temmuz 1835 olarak belirtmiştir.³ Öte yandan yapının tamamlanmasında geçen süre zarfında eğitimin aynı mekânda ifa edildiği söylene de Takvim-i Vekayi’nin 12 Haziran 1835 tarihli nüshasında Rami Kışlası’nda tanzim olan Mekteb- i Harbiye için yazılacak neferlere değinilmesi, Harbiye’nin ilk günlerinin Maçka’da geçmediğini göstermektedir.⁴

Osmanlı idarecilerinin Harbiye Mektebi’nin öğrenci temini aşamasında yaptığı müspet uğraşlara rağmen istenilen düzeyde talebeyle erişilemediği görülmektedir. Varsıl ve buldukları sosyal konumu itibariyle üst tabaka olarak tabir edilen gruplar çocuklarını bu yeni kuruma göndermemiş ve Avrupalı hocalardan özel ders aldırarak yoluyla eğitimlerine devam etmiştir. Böylelikle Harbiye’nin sıralarını orta ve dar gelirli kesimden fertler doldurmuş ve vaziyet esasında çok değişmeden günümüze kadar devam edegelmiştir. Adı geçen grupların hiçbir şekilde hazırbulunuşluklarının olmayıp kimisinin okuma-yazmayı dahi bilmemesi, üniversite seviyesinde eğitim vermesi gereken mektebin ortaokul, lise düzeyine düşmesine ve uzun

³ Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, (İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürebbiye Matbaası, H. 1310), s. 17; Abdülkadir Özcan, “Harbiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 16, (İstanbul: TDVY, 1997), s. 117.

⁴ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok, Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, (İstanbul: Kitabevi Yayıncılık, 2009), s. 293.

süre mezun verememesine yol açmıştır.⁵ Ortaya çıkan olumsuz tablo üzerine okulun ilk nazırı olan Mustafa Mazhar Bey yeni tedbir olarak kışlalardaki sıbyan bölüklerini buraya nakletmiş ve öğretime okuma-yazma seviyesinden başlatarak dokuz sınıf oluşturmuş; ilk sekiz seneyi ilk mektep; son yılı ise ikinci mektep olarak planlamıştır.⁶

3. İdâdiye-i Askeriye Mekteplerinin Kurulması

Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkilatında II. Mahmud'un saltanatı boyunca defalarca değişikliğe gidilmişse de harp meydanlarında arka arkaya gelen yenilgiler mevcut düzenlemelerin yeterli bir şekilde hayata geçirilmesini engellemiştir. 3 Kasım 1839'da ilan olunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile birlikte Osmanlı Devleti bütünüyle yeni bir döneme girmiştir. Her ne kadar çalışmamızda Tanzimat Fermanı'nın teferruatından bahsetmeyecek olsak da bu köklü siyasî ve içtimâî alanda yapılan yeniliklerden yakın bir tarihte Osmanlı ordusunun da nasibini alacağı belirtildiğini ifade etmek şarttır. Bu vesile ile askerî alanda da tekrar birtakım düzenlemeler yapılması için bir meclis-i muvakkat teşkil edilmiş ve aylar süren toplantıların ardından, 6 Eylül 1843'te Tensikât-ı Askeriye'nin –bir diğer adıyla Tanzimat-ı Askeriye- yürürlüğe girdiğini resmen duyurulmuştur. Böylelikle memalik-i mahruse üzerinde bulunan Osmanlı orduları Dersaadet, Hassa, Rumeli, Anadolu ve Arabistan orduları olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştır.⁷

Tensikât-ı Askeriye çerçevesindeki hamleler Tanzimat'ın tatbikine paralel şekilde birdenbire değil, merkeze yakın bölgelerden uzağa doğru peyderpey hayata geçirilmiştir. Ordu karargâhları ve teşkilatlarının tamamlanma sürecinde Mekteb-i Harbiye'deki eğitim durumu da gözden geçirilmiş ve günümüzün üniversitesi mesabesinde bulunan bu kurumun temel eğitim vermek zorunda kalması ve hâlihazırda mezun verememesi sebebiyle sorunun çözümü için yeni yol ve yöntemler aranmaya başlamıştır. Sultan Abdülmecid'in çıkardığı bir irade ile bahse konu mesele Mekteb-i Harbiye Nazırı Emin Paşa, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey ve Keçecizade Fuad

⁵ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 307.

⁶ Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), s. 120; Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*.

⁷ Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî*, Kitâb-ı Hâmis, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi No: T6127, H. 1299; Naci Çakın ve Nafiz Orhon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, (1793-1908), c. III 5. Kısım, (Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1978), s. 184; Alper Tunga Hıdır, *Tanzimat'ın İlanından Kırım Savaşı'na Kadar Osmanlı Kara Ordusunda Yeniden Yapılanma (1839-1853)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 106-107.

Paşa'nın dâhil olduğu geçici bir meclis (Meclis-i Maârif-i Muvakkat) oluşturularak ele alınmış ve bu kurul 1845 yılı Nisan ayında çalışmalarını tamamlamıştır. Meclisin aldığı tavsiye kararları silsile yoluyla önce Dar-ı Şura-yı Askeriye, ardından Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye bildirilerek gözden geçirilmiş ve kabul edilmiştir. Takvim-i Vekâyi'nin 8 Nisan 1845 tarihli nüshasında yayınlanan söz konusu kararları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Harbiye Mektebi'nin öğrenim süresi dört yıl olarak sınırlandırılmıştır.
- Avrupa'daki örnekleri gibi kurmay sınıfı teşkil edilmiştir.
- Harbiye'deki "fünûn-ı cihâdiye" derslerinin başlangıcı olan "ufak dersler" için on biri İstanbul'da olmak üzere toplamda on iki "Mekteb-i Fünûn-ı İdâdiye" tabir edilen askerî mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir.
- İdadi mekteplerinin öğrenim süresi beş sene olarak tespit edilmiş, tatbik olunacak yazı dersleri ile Arapça ve Farsça eğitimden görüp sınavlarını geçenler doğrudan Harbiye'ye kabul edilecektir.⁸
- Taşradan Harbiye'ye katılan talebeler ise mezun olduktan sonra ilk önce memleketlerinde görev alarak bölge halkını askerlik mesleğine ısındıracaklardır.
- Okullara kabul edilecek öğrencilerin ise diğer mekteplerde olduğu gibi yine geçmişte temiz, nesebi belli ailelerden ve zabıt ve ümera çocukları arasından seçileceği ilan edilmiştir.⁹

⁸ Konuyla ilgili örnek bir arşiv vesikası için bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri BOA, *Cevdet Askeriye (=C. AS)*, 1158/51330, 29 Cemaziye'l-evvel 1264 [3 Mayıs 1848].

⁹ "Tevsîi ve tecdid olunacak mekteb-i fûnûn-ı Harbiyenin şakirdanı dört sınıf üzere müretteb olmak ve ... Devlet-i Âliyye dahi erkan-ı harbye zabitanı çıkarılmak ve Mekteb-i Harbiyede müstakîl fûnûn-ı cihâdiyye okutdurulub anın ibtidâsı olan ufak derslerin tedrisi için diğer askeri 'idâdî mektepleri açılarak anlara (mekteb-i fûnûn-ı 'idâdiyye) namları olurilmek ve bir idâdiyye dahi Dersaadet'te açılmak ve taşra ve vilâyet merkezlerinde açılacak olan idâdiyye ordu müşîrleri idaresinde bulunmak ve ümerâ-yı 'askeriye ve taşra hânedânın mahdûmlarından istek edenler kayd olunmak ve fakat müstakîlen hanedan-ı 'askerâzadelere mahsar olmayub aslı ve nesli belli ahli evlâdlarından dahi mektebe yazılmak ve indü'n-nâs bazı mazmum ... olanlardan mektebe alınmamak ve usullerine karar verildi ve müddet ve tahsilîyesi beş sene olan idâdiyyede mikdâr-ı kifâyete 'Ârabi ve Fârisi ve yazı tahsîl edenler bi'l-îmtihân Harbiyeye nakl olunmak ve haricde tahsil edenlerden 'Ârabi ve Fârisiden imtihân virebilenler olur ise ol müsellûler idâdiyyede alınmayub doğrudan doğruya Harbiyeye alınmak ve şakirdâna resm-i mergûb üzere elbise ve ma'aş ve tayinât verilmek keyfiyetleri dahi cümle-i mukarrerâtından idi. Taşra idâdîlerine yazılıb da bi'l-îmtihân Harbiyeye nakl iden badehû zabîtan çıkan eşendilerin birdenbire bilâd-ı bâideye sevk olunmayub yine kendü memleketleri dâhilindeki ordulara gönderilerek eftar-ı ahaliyi askerliğe ısındırmak..." Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 39; Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 36.

Osmanlı Devleti'nde idadi kavramı verilen eğitime göz önüne alındığında 1869'a değin bir hazırlık okulu hüviyetine sahipken 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi ile birlikte orta öğretim kurumu haline gelmiştir.¹⁰ İdadilerin ordu merkezlerinde açılması ise tıpkı Tensikât-ı Askeriye'nin icrasında görüldüğü gibi merkeze yakın çevreden taşraya doğru yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Bu noktada ilk mektebin nerede açıldığı hususunda günümüze kadar gelen kaynaklarda ihtilaflar tespit edilmiştir. Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi isimli eserinde ilk idadilerin Bosna ve Bursa'da açıldığını ifade etmiş,¹¹ bu esere dayanan bir yüksek lisans çalışmasında¹² ve başkaca kaynaklarda da bahse konu söylem devam ettirilmiştir. Buna mukabil, bir başka yüksek lisans tezinde¹³ ise ilk idadinin payitahtta açıldığı belirtilmiştir. İlk mektebin merkezde açılmasının hayatın doğal akışına daha uygun olması ve üstüne üstlük resmi arşiv evrakında Küçük Taksim (Pangaltı)'da bulunan hastanenin Harbiye Mektebi'ne tahsis edilmesi ve boşalan binaya Hassa ve Dersaadet ordularına idadi olarak kullanılması için verildiği¹⁴ ifadesi tez yazarının ve kullandığı kaynakları¹⁵ haklı çıkarmaktadır. Mustafa Özkat ve İzzet Akça'nın kaleme aldığı eserde başvuru arşiv vesikaları künye bilgilerine ve görsellerine ulaşmak mümkündür. Buna göre Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın Nisan 1845'teki kararı ve padişaha sunduğu layihasıyla¹⁶ birlikte Mekteb-i Harbiye öğrencileri 1 aylık sınav programına tabi tutulmuş; aralarında orta derece alan 204 öğrenci, 21 Eylül 1845'te (18 Ramazan 1261 Pazar) Mekteb-i Fünun-ı İdadîye adıyla açılan mektebe geçmiştir.¹⁷ Bu tarih aynı zamanda 1872'de Dersaadet Askerî İdadisi ve günümüzde Kuleli Askerî Lisesi adını

¹⁰ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), s. 413; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s. 45.

¹¹ Hasan Ali Koçer, *Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), s. 57.

¹² Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908)*, s. 37.

¹³ Muhammed Mızrakçı, *Kuleli Askerî Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 45-46.

¹⁴ BOA, *İrade Dahiliye (=DH)*, 103/5178, 13 Cemaziye'l-evvel 1261 [20 Mayıs 1845]; BOA, *HAT.*, 1643/7, 29 Zilhicce 1261 [29 Aralık 1845], Belgeye göre Mekteb-i Harbiye'de Kaymakam olarak bulunan Ali Bey miralaylık; Binbaşı Ali Bey ise kaymakamlık nasbıyla yeni idadide görevlendirilmiştir.

¹⁵ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, (İstanbul: Kuleli Askerî Lisesi Matbaası, 2007).

¹⁶ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 27; Unat bu layiha ile birlikte eğitimle alakalı tüm işlerin tek merkezden yönetilmek üzere tasarlandığını ve 1869'a kadar bu çerçevede hareket edildiğini ifade eder; Cemil Öztürk, "İdadî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. c. 21, (İstanbul: TDVY, 2000), s. 464-466.

¹⁷ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi'nden naklen Kenan Sayacı*, "Kuleli Askerî Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 5, (İstanbul 1994), s. 115-116.

alan kurum için milat teşkil etmektedir.¹⁸ Küçük Taksim'deki binanın tadilatı devam ettiği için Dolmabahçe Sarayı yanındaki Çini Köşk'te açılan okul, ilk öğretim yılını Mekteb-i Harbiye ile burada tamamlamıştır.¹⁹

Her ne kadar Mehmed Esad Bey Bursa ve Dersaadet idadilerinin tesisinin aynı yıl içinde (H. 1262) meydana geldiğini belirtse²⁰ de Bursa İdadisi'nin faaliyete başlaması zaman almış; kadro atamasının 1847'de gerçekleşmiştir.²¹ 1849'da ise artık sınavların yapıldığı görülmektedir.²² İdadiler açılmadan önce mühendishanelerde bulunan mühendisler ilgili şehirlere giderek okul için uygun mevki tayininde bulunmuşlardır. Bu minvalde Bursa'da bulunan ipek fabrikası satın alınarak okul haline getirilmiş ve zaman içinde genişletilmiştir.²³ Mektebin müdürlüğüne miralaylık rütbesi tevcihiyle Mustafa Bey, Farsça muallimliğine ise Ankaralı Ahmed Bey atanmıştır.²⁴ Rumeli Ordusu bölgesinde sırasıyla Manastır²⁵ (1847) ve Edirne'de (1848)²⁶ iki farklı okul açılmış olup ordu merkezi olan Manastır'daki mektebe alay eminliğinden emekli olan Ali Cevdi Bey'in; Edirne'deki mektebin müdürlüğüne de Seyid Bey'in tayin edildiği görülmektedir.²⁷

¹⁸ Cenap Cürük, "Kuleli Askerî Lisesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 26, (Ankara: TDVY, 2002), s. 355-356; Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 10.

¹⁹ 1853 yılında yayınlanan salnamede Mekteb-i İdâdînin Dolmabahçe'de eğitim verdiği ibaresi kaydedilmiştir. *Salnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye*, (İstanbul: Tabhâne-i 'Âmire, 1268).

²⁰ Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 166.

²¹ BOA, *İ.DH.*, 103/5178, 13 Cemaziye'l-evvel 1261 [20 Mayıs 1845]; BOA, *Cevdet Maarif (=C.MF)*, 103/5146, 29 Rebiü'l-ahir 1263 [16 Nisan 1847]; Birden fazla konuyu ilişkin bilgilerin yer aldığı genel tarihli bir belgede Bursa'daki okulun dualarla açıldığı ifade edilmektedir. BOA, *Mabeyn-İrade (=MB.İ)*, 2 / 83, 21 Receb 1264 [23 Haziran 1848].

²² BOA, *İrade – Meclis-i Vâlâ (=İ.MVL)*, 132/3527, 10 Safer 1265 [5 Ocak 1849].

²³ BOA, *Mesâil-i Mühimme İradeleri (=İ. MSM)*, 13/267, 22 Rebiü'l-ahir 1262 [19 Nisan 1846]; "Brusa Mekteb-i 'İdâdîsi hükümet konağı civarında olarak 1262 târihinde inşa edilmiştir. Sâye-i terakkiyât-vâye-i hazret-i şehriyârîde şâkirdânı askeriyenin tezyidi iltizâm buyrulduğundan ve bu mekteb ise ahşab ve 'adem-i kifâyede olub biraz da köhne olduğundan yeniden cesm bir mektebin burasının t'amiriyle rüşdiye-i 'askeriyeye terk olunmasına bi'l-istizân karar verildi. Brusa Redif Miralay Mehmed Bey'in riyâseti tahtında teşkil eden inşâât komisyonu ma'arifetiyle Brusa'da Işıklar nâm mahalde kârgîr bir mekteb-i 'idâdî-i 'askerî inşa olundu" Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 181.

²⁴ BOA, *C.MF.*, 103/5146, 29 Rebiü'l-ahir 1263 [16 Nisan 1847].

²⁵ Manastır Askerî İdadîsi'nin 1847'de 70 öğrencisi olduğu belirtilmektedir: Muammer Demirel ve Fatma Kaya Doğanay, "Atatürk'ün Öğrenim Gördüğü Manastır Vilâyeti'nde Eğitim", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. c. 26, Sayı 2 (2013), s. 361.

²⁶ BOA, *İ.DH.*, 185/10243, 19 Muharrem 1265 [15 Aralık 1848]; BOA, *A.MKT.MHM.*, 9/30, 28 Muharrem 1265 [24 Aralık 1848].

²⁷ BOA, *İ.DH.*, 162/8428, 23 Zilhicce 1263 [2 Aralık 1847], ayrıca görev alacak hocalara aylık 2695 kuruş verileceği bilgisi mevcuttur; BOA, *İ.DH.*, 145/7509, 14 Cemaziye'l-evvel 1263 [30 Nisan 1847] Aynı yıl içinde daha erken tarihli belgede de hoca ve memur kadrosu için sekiz kişinin görevlendirildiğinden bahsedilmektedir; 1849 yılında ise derslerin başlayıp sınavların

Payitahttan ordu karargâhlarına gönderilen emir gereği Arabistan Ordusu'nda da çalışmaların başladığını anlaşılmaktadır. Bu hususta idari ve askerî kadrolar beraber hareket etmiş, idadi mektebinin yeri için yapılan araştırma neticesinde Urfa, Maraş ve Adana mevkilerinde keşfe çıkıldıktan sonra Şam'da, şehir kenarında yıkılmaya yüz yutmuş vaziyetteki Denizli Camii'nin en elverişli yer olduğuna kanaat getirilmiş ve 29 Ağustos 1846 tarihinde eyalet meclisi tarafından bu minvalde bir mazbata düzenlenmiştir.²⁸ Erkan-ı Harp Binbaşısı Emin Bey ve bölgeye gönderilen mühendisler teknik meselelerle ilgili incelemelerde bulunmuş ve nihayet düzenlenen rapor 6 Şubat 1847 tarihinde merkeze gönderilmiştir.²⁹ Takip edilen arşiv vesikalarından Ağustos 1850'de okul müdürlüğüne Kaymakam Mustafa Asım Efendi'nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır.³⁰

1848'de teşkil edilen Irak-Hicaz Ordusuyla birlikte ordu sayısı altıya çıkarılmakla birlikte karargâh merkezi olan Bağdat'ta da bir okul açılması için Mart 1849'da keşfe çıkılmasına karar verilmiş, ardından bir an evvel inşasına başlanmasına yönelik irade çıkarılmıştır.³¹ Bölgenin yoğun Şii nüfusuna rağmen burada açılacak olan okulun Osmanlı'nın benimsediği Hanefi itikadınca eğitim vermesi hakkında Meclis-i Vâlâ'dan müzakerede bulunması istenmiştir.³² Irak-Hicaz Ordusu bünyesinde açılacak idadi adına yüz talebeyi barındıracak kapasitede bir bina için keşfe çıkılmış, fakat Bağdat merkezinde uygun yer bulunamamıştır. Buna mukabil Dicle'nin diğer yakasında, şehir merkezinin karşısında Kameriye Camii'nin bitişiğindeki arsa, bölgenin *ab u hevâsi latîf olması* sebebiyle tercih edilmiştir.³³ Fakat zikredilen tüm adımlar akamete uğramış; uzun yıllar boyunca Bağdat'ta bir idadi açılması mümkün olmamıştır. Bu hususu Irak-Hicaz Ordusu teşkilatının ikmalinin de diğer ordulara nazaran daha yavaş gerçekleşmesiyle paralel okumakta fayda vardır. Resmî makamlarca yayınlanan eserlerde (örneğin salnameler) de Arabistan ve

---

yapıldığını görmekteyiz BOA, *Bâb-ı Âsâfi Defterleri (A.MKT)*, 193/21, 1 Cemaziye'l-ahir 1265 [25 Nisan 1849].

²⁸ BOA, *İ.MSM.*, 13/284-A, 7 Ramazan 1262 [29 Ağustos 1846], bahse konu evraka göre toplam masraf 2 yük yetmiş dokuz bin dokuz yüz elli dokuz buçuk gurus, yani, 279.959,5 kuruş olarak hesap edilmiştir.

²⁹ BOA, *İ.MSM.*, 13/284-C, 19 Safer 1263 [6 Şubat 1847].

³⁰ BOA, *Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (=A.MKT.MHM)*, 23/64, 10 Şevval 1266 [19 Ağustos 1850]; Okulun toplam maliyetinin 400.000 kuruşa balığ olmuştur. BOA, *Meclis-i Vâlâ Evrakı (=MVL)*, 326/42, 24 Şevval 1266 [2 Eylül 1850].

³¹ BOA, *C.MF.*, 21/1027, 15 Rebiü'l-ahir 1265 [10 Mart 1849].

³² BOA, *MB. İ.*, 2/54, 6 Cemaziye'l-evvel 1264 [10 Mayıs 1848].

³³ BOA, *İ.MVL.*, 142/3941, 25 Cemaziye'l-ahir 1265 [18 Mayıs 1849], muteber bir mimarın görevlendirilmesiyle birlikte binanın masrafı 80.000 kuruş olarak tespit edilirken, yaz aylarındaki aşırı sıcaklar nedeniyle gündüz saat beş ve dokuz arasında dışarı bulunmayıp çeşitli yapıların altında oturmaya zorunlu oldukları için inşa edilecek okula 15.000 kuruş maliyetinde bir serdab (serinlemek için oturan yer altı odası) eklenmesi düşünülmüş ve ek harcamalarla birlikte toplamda 100.000 kuruşluk maliyet hesabı yapılmıştır.

Irak ordularının -bölgenin coğrafi ve sosyolojik yapısı sebebiyle- hem zabıt hem nefer mevcudu olarak neredeyse hiçbir vakit istenilen miktara ulaşamadığı, kadroların doldurulması için diğer ordulara ayrılan bölgelerden asker getirildiği göze çarpmaktadır. Arşiv araştırmasında 1872 yılında meselenin tekrar gündeme geldiği tespit edilmekle beraber mekteb-i idadinin binası kurulana kadar şimdilik Gureba Hastanesi'nin mektep ittihazına karar verildiyse³⁴ de 1875 yılına değin herhangi bir ilerleme kat edilmediği görülmektedir.³⁵ Bahse konu yıl Mehmed Esad'ın verdiği bilgiler ve salnameler ile de örtüşmektedir.³⁶ Öte yandan salnamelerin yayınlanmaya başladığı 1847 yılından itibaren okullar adına bir bilgi paylaşılmadığını; 1853'ten sonra ise yalnızca Dersaadet'teki mekâtib-i şahanelere yer verilirken taşrada bulunanlara değinilmediğini belirtmek gerekir.³⁷

Meclis-i Muvakkat'ın kararı ve Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) iradesi üzerine toplamda on iki yerde açılması planlanan idadi mekteplerinden birinin İzmir'de faaliyete başlaması düşünülmüş, hatta aynı sene bu doğrultuda karar alınmış ise de daha sonraları bundan vazgeçildiği görülmektedir.³⁸ 1870'lere değin yalnızca zikredilen okullar eğitimini sürdürürken 1873 yılında Erzurum'da³⁹ ve Bosna'da⁴⁰ da birer idadi binasının inşa edildiği belirtilmiştir. Kara ordusunun yanı sıra Deniz kuvvetleri için de bir idadi mektebinin açılması karara bağlandığı ve 15 Şubat 1849 tarihli bir belgede Sakızağacı mevkiinde bulunan hastanenin Bahriye İdadisi için tahsis edildiği,⁴¹ Patrona Mustafa Paşa'nın gayretleriyle 1852 yılında açıldığı ifade edilmektedir.⁴²

³⁴ BOA, *Şûrâ-yı Devlet Evrakı* (=ŞD), 609/9, 18 Cemaziye'l-ahir 1289 [23 Ağustos 1872].

³⁵ Bozkurt, Nurgül, "Bağdat Vilayeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askeri Okullar", *Tarih Okulu Dergisi* (TOD), S 31 (2017), s. 97.

³⁶ *Salnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye*, (İstanbul: Tabhâne-i 'Âmire, 1275); *Salnâme-i 'Askeri*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1282, 1283, 1286, 1291); Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 166.

³⁷ *Salnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye*, (İstanbul: Tabhâne-i 'Âmire, 1263-1269), 1854 yılına ait salnamede Mekâtib-i Mahsûsa-i Şâhâne başlığı altında Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i 'İdâdî, Bahriye Mektebi ve Mekteb-i Tıbbiyye yer verilmiştir. Payitahttaki diğer sivil okulların ise Darü'l-Ma'arif, Mekteb-i Ma'arif-i 'Adliye ve Mekteb-i 'Ulûm-ı Edebiyye olarak ifade edilmiştir.

³⁸ BOA, *İ.DH.*, 116/5876, 1 Muharrem 1262 [30 Aralık 1845].

³⁹ BOA, *İ.DH.*, 677/47142, 17 Şevval 1290 [8 Aralık 1873], Belgeye göre Erzurum İdadisi'nin 1873'te bitirdiği anlaşılmaktadır.

⁴⁰ BOA, *A.MKT.MHM.*, 455/56, 2 Rebiü'l-ahir 1290 [8 Aralık 1873].

⁴¹ BOA, *İ.MVL.*, 137/3768, 2 Rebiü'l-ahir 1265 [25 Şubat 1849]; BOA, *İ.DH.*, 181/9985, 22 Zilkade 1264 [20 Ekim 1848].

⁴² Mustafa Şanal ve Timur Demir, "Heybeliada Bahriye Mektebi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Belleten*, c. 76, Sayı 275 (Nisan 2012), s. 171.

4. Mekteb-i İdadiyelere Öğrenci Kabulü

İdadilerin öğrenci intihabında yukarıda belirtildiği üzere ilk olarak talebenin aile geçmişine dikkat edilir ve ardından sınav yapılarak başarılı bulunanların derecelerine göre kaydı yapılırdı. Bununla birlikte hem telif eserlerde hem de arşiv vesikalarında başvuruların çok farklı zamanlarda yapıldığı tespit edilmiştir.⁴³ Bu sebepten düzenli bir alım usulünün takip edilemeyeceği izahata gerek duymadığı gibi bu durum idarecileri de önlem almaya sevk etmiştir. 1847 yılında Dar-ı Şura-yı Askeride müzakere edildikten⁴⁴ sonra yılda Recep, Şaban ve Ramazan aylarında olmak üzere üç ay alım yapılmasına izin verilmiştir. Bir sene sonra Serasker Paşa'nın sunduğu bir arzda⁴⁵ idadilerin ilk sınıflarına otuz iki öğrencinin kaydının yapılması tavsiye edilmiş ise de resmi kayıtlarda bu mevcudun aşıldığı görülmüştür. Hatta 1864 yılında fazlalık nedeniyle idadi mevcutlarının azaltılması şeklinde talepler oluşmuştur.⁴⁶ Gerçekten de Tanzimat dönemi eğitim hamlelerine İstanbul şehri özelinde Osmanlı toplumunun olumlu tepki verdiği, çocuklarının okullara kabulü için kaleme aldıkları arzuhallerini Cuma selamlıklarında veya diğer vasıtalarla idarecilere sundukları görülmüştür. Bunların çoğunluğu kayıt vaktinin geçmesi,⁴⁷ talebenin yaşının

⁴³ BOA, *Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Yazışmalarına Ait Belgeler* (=A.MKT. DV), 31/13, 20 Safer 1267 [25 Aralık 1850]. Bu minvalde kırk civarında arzuhal tespit edilmiş ve birkaçına takip eden dipnotlarda yer verilmiştir.

⁴⁴ “Mekteb-i idâdiye silkinde müstelik olmak üzere bazı mahall-i ‘ulyâdan müstedî ve gayr-i müstedî bi’l-iltimâs şâkird irsâl buyrulmakda olub gerek bi’l-iltizâm ve gerek muktezâ-yı nizâm altmış beş senesi mâh-ı şevvâl ibtidâlarından şimdîye değin yetmiş beş nefer talebe tahrîr olunmuş ve elân on beş nefer misâfir bulunması tahrîr kılınmış olanlar ile misâfirân-ı merkûmenin ekserîsi sarf ve Kur’ân-ı âzîm okumakda bulunmuş bunların ekserî salîfî’z-zîkr mahall-i âliden iltimâs buyrulmak mülâbesesiyle .... cevâb verilmeyüb hâh-nâ-hâh kabul kılınmış ise de mekteb-i mezburun iki yüz seksen aded karyoladan vaz olunmağa ...ve elhâletü-hazihî şâkirdan-ı mûmâileyhimin mevdûdu iki yüz seksen beş nefere baliğ olub beş nefer ve misâfirlerin hastahâne karyolalarından kaldığı ve mumaileyhimin derece-i malûmât ve kâbiliyetlerine nazaran tevkîf ve tahrîrleri nizâm-ı mektebe menâfi olub egerçi bunlar kabul edilirse hastahâne yataklarında yatmaları gerekecek ve maazallah hastalık zuhur eylediğinde yatırılacak yer kalmayacak .... Bunların tahliyeleri icâb ettiğinden ve böyle peyderpey talebe tahrîrine müsâ’ade olunmayub senede bir defa yani imtihan-ı umumi icrasından sonra talebe alınması ve alınacakların taşra mekteplerinde oldukça bazı resâil ve terakkîü’l-‘ibâre kitablara görmüş okumuşlardan intihâbî mekatib-i askeriye hakkında karargir olan talimât-ı seniyyede münderic olduğuna binâen” BOA, *İ.MVL.*, 162/4727, 14 Rebiü’l-ahir 1266 [27 Şubat 1850]; Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askeri Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945), s. 48.

⁴⁵ BOA, *MB.İ.*, 2/54, 6 Cemaziye’l-evvel 1264 [10 Mayıs 1848].

⁴⁶ BOA, *A.MKT.MHM.*, 289/14, 22 Receb 1280 [2 Ocak 1864].

⁴⁷ Eski Süleymaniye Kaymakamı Ahmed Paşa'nın 3 çocuğunun idadiye kabul olunması istenmiş ise de hem yer olmadığı hem de farklı zamanlarda okula alınmanın uygun olmayacağı gibi sebeplerle reddedildiği anlaşılıyor. BOA, *A.MKT.NZD.*, 45/19, 4 Muharrem 1268 [30 Ekim 1851]; BOA, *Nezâret Devâir Giden Defteri* (=A.MKT.NZD), 45/34, 8 Muharrem 1268 [3 Kasım 1851].

küçüklüğü,⁴⁸ kontenjan yetersizliği⁴⁹ ve sağlık muayenesinden elenmesi⁵⁰ gibi sebeplerle reddedilmiştir. Öte yandan nüfuz, hatır sahibi kişilerin ve yüksek rütbeli devlet adamlarının mahdumları için her zaman yer bulunmuştur.⁵¹

Verilen örneklere ek olarak Kafkas⁵² ve Kırım⁵³ muhacirlerinin evlatlarının -resmi kayıt zamanı dışında dahi olsa- idadi ve rüşdiyelere kaydedildiği görülmektedir.⁵⁴ Bunun yanında küçük yaşına rağmen derslerinde başarılı görülen rüşdiye talebelerinin⁵⁵ ve mahalle mektebi veya diğer mekteplerde bulunup zekâ parıltısı gösterenlerin⁵⁶ ve siyâsî/toplumsal hadiselerde yararlılık gösterenlerin çocuklarının idadiye alındığına rastlanılmıştır.⁵⁷

1850 yılından itibaren öğrenci kabulü tekrar nizama bağlanarak idadilerin kaynağının rüşdiye olması⁵⁸ sebebiyle en büyük alımları bu

⁴⁸ Bazı öğrenci adayları küçük yaşta olması nedeniyle bir alt mektep olan rüşdiyeye yönlendirilmiştir.

⁴⁹ Eski Süleymaniye kaymakamının çocukları kontenjan yetersizliği sebebiyle alınmamıştır. BOA, *A.MKT.NZD.*, 45/19, 4 Muharrem 1268 [30 Ekim 1851]; Selanikli Hasan'ın talebi aynı sebeple reddedilmiştir. BOA, *A.MKT.NZD.*, 45/34, 8 Muharrem 1268 [3 Kasım 1851]; Aynı minvaldeki bir diğer örnek BOA, *A.MKT.NZD.*, 57/36, 25 Şevval 1268 [12 Ağustos 1852].

⁵⁰ Hamdullah Efendi isimli bir talebe her ne kadar yaşı okul için müsait olsa bile sağlık muayenesinden geçememesi sebebiyle kabul edilmemiştir. BOA, *A.MKT.*, 215/31, 3 Ramazan 1265 [23 Temmuz 1849].

⁵¹ Lefke Kazası eşrafından Sadık Bey'in oğlu kabul edilmiştir. BOA, *A.MKT.NZD.*, 5/51, 28 Cemaziye'l-evvel 1266 [11 Nisan 1850]; BOA, *Sadâret Mektubi Kalemi Deâvî Yazışmalarına Ait Belgeler* (=A.MKT.DV), 76/99, 24 Rebiü'l-evvel 1271 [15 Aralık 1854].

⁵² Muhacir Çerkez ve Çeçen ümeralarından birine alicenaplık gösterilmiş, kızları evlendirilirken oğulları Bahriye, Harbiye ve Hendesehaneye öğrenci olarak alınmıştır. BOA, *A.MKT.NZD.*, 329/28, 15 Rebiü'l-ahir 1277 [31 Ekim 1860]; BOA, *A.MKT.NZD.*, 329/66, 17 Rebiü'l-ahir 1277 [2 Kasım 1860]; BOA, *A.MKT.NZD.*, 120/72, 18 Safer 1271 [10 Kasım 1854].

⁵³ Abdülğani isimli Kırım muhacirinin idadiye kaydı ile ilgili bir örnek BOA, *A.MKT.NZD.*, 336/14, 7 Cemaziye'l-ahir 1277 [21 Aralık 1860].

⁵⁴ Kabartay halkından bazıları orduya alınırken çocukları da idadiye kaydedilmiştir. BOA, *A.MKT.MHM.*, 176/74, 11 Receb 1276 [3 Şubat 1860].

⁵⁵ BOA, *Mektûbi Kalemi Belgeleri* (=HR.MKT), 83/69, 25 Zilkade 1270 [19 Ağustos 1854].

⁵⁶ BOA, *A.MKT.NZD.*, 144/22, 28 Receb 1271 [16 Nisan 1855]; BOA, *A.MKT.NZD.*, 113/86, 20 Şaban 1270 [18 Mayıs 1854].

⁵⁷ Hanyalı Hamid Bey Girit isyanı esnasında yararlılık göstermiş olduğundan ödüllendirmek maksadıyla oğlu ve yeğeni okullara alınmıştır. BOA, *A.MKT.NZD.*, 264/26, 7 Safer 1275 [16 Eylül 1858]; olay tarihinden birkaç sene önce hadise çıkarmasına rağmen, Bedirhan Bey isyanının bastırılmasında rol oynayan Van ileri gelenlerinden Han Mahmud'un oğullarının okullara alınması hakkındaki tezkere BOA, *A.MKT.MHM.*, 34/78, 25 Ramazan 1267 [24 Temmuz 1851].

⁵⁸ "Tanzimat devrinin ilk günlerinde Türkiye'de öğretim basamaklarını üç olarak tespit ve tasvir eden Muvakkat Maarif Meclisi kararı (TV defa 303, 27 Recep 1262), Rüşdiyeleri aynı zamanda Darülfünuna öğrenci hazırlayan kaynaklar halinde göstermekte ve böylece bu okulların 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanıncaya kadar Maarif Meclisinin teşkilatının genişletilmesi hakkındaki 25 Şubat 1864 tarihli Sadaret yazısındaki 'Mekatib-i Rüşdiyenin

kurumlardan yapmaları emredilmiş, yaş aralığı 12-17 olarak belirlenmiş ve üç aylar dışında talebe kaydının yapılmaması yeniden vurgulanmıştır.⁵⁹ Yine de rüşdiye mahreçlilerin kifayet etmediği anlaşıldığından hariçten alıma geçildiği ve öğrencilerin farklı kabiliyet ve istidatları olması nedeniyle sınavlarda başarı gösterenlerin gelişigüzel yerleştirilmemesi, “*hangi mektebe meyilleri var ise oraya kaydının yapılması*” yönünde kararlar çıkmıştır.⁶⁰

Askerî mekteplere bidayetinden itibaren yalnızca Müslüman öğrencilerin alındığı bilinmekle birlikte Islahat Fermanı ile gayrimüslim ahali çocuklarının da bu okullara kaydolmasının önünü açtı. Fakat -ara dönemler haricinde- 20.yy.a kadar Mekteb-i Tıbbiye ve Tıbbiye İdadisi dışındaki hiçbir askerî kuruma gayrimüslimler alınmamıştır.⁶¹

5. İdadilerde Eğitim Öğretim Faaliyetleri

1839’dan 1869’a kadarki süreçte Tanzimat’ın eğitim hamlelerinin daha ziyade meslek okulları ve orta öğretim kurumlarının açılması hususunda gerçekleştirildiği ve devrin ön plana çıkan okul tipinin rüşdiyeler olduğu göze çarpmaktadır. 1839’da temelleri atılan, fakat esasen 1846’da faaliyete başlayan bu sivil rüşdiyeler siyasi elitin merkezileşme adımlarına paralel olarak zamanda ülkenin dört bir yanına yayılmıştır.⁶² Ayrıca askerî mekteplere öğrenci yetiştirmek amacıyla dönemin Mekatib-i Askeriye Nazırı Süleyman Hüsnü Paşa’nın çabaları neticesinde 1 Zilhicce 1291 / 9 Ocak 1875 tarihindeki karara istinaden açılmıştır.⁶³ Osmanlı idarecilerinin eğitim alanındaki yenilikleri Islahat Fermanı (1856) sonrasında hız kazanmış, 17 Mart 1857 tarihinde kurulan Maârif-i Umûmiye Nezâreti ile beraber eğitim işleri nazır seviyesinde bir zatın uhdesine verilmiştir. Asıl önemli adım ise 1 Eylül

---

Mekatib-i İlmiye ve Mekteb-i Harbiye ve Bahriye ve Mühendishaneyeye ve Tıbbiye misüllü Mekatib-i Şahaneye mahreç bulunması’ kaydı ise bunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak surette teyit etmektedir” Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 42.

⁵⁹ Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askeri Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945), s. 49; Nursel Köksal, Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908), s. 37.

⁶⁰ BOA, *A.MKT.NZD.*, 73/27. 14 Cemaziye’l-evvel 1269 [23 Şubat 1853].

⁶¹ BOA, *A.MKT.MHM.*, 366/66, 25 Cemaziye’l-evvel 1283 [4 Kasım 1866].

⁶² “...yıllarca süren feodal başkaldırı ve direnişlerin 1851’de bastırılması sonrasında Bosna’nın bütün sancak merkezlerinde rüşdiyelerin açılması, 1850’lerde ve 1860’larda Arnavutluk ve Girit’teki Müslümanlar arasında siyasi sadakat bağlarını ve İslami duyguları güçlendirmek için yapılanlar, 1860-1861’de Şam’daki karışıklıklardan sonra bu yörede Tanzimat reformlarını pekiştirmek amacıyla kurulan rüşdiye okulu, bu politikanın ürünleriydi” Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, çev. Osman Yener, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 31.

⁶³ Emrah Berkant Patoglu, Osmanlı Devleti’nde Askeri Rüştiyeler, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2018, s. 42-43.

1869'da Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nin kabulüyle gerçekleşmiştir. Safvet Paşa'nın hazırladığı, beş bölüm ve 198 bentten oluşan metin büyük ölçüde Fransa Eğitim Bakanı Jean Victor Duruy'un etkisinde düzenlenmekle beraber reform niteliği taşımaktadır.⁶⁴ Nizamnameye göre, idadilerin müfredatında yer alan dersler; Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavânîn-i Osmâniye, Mantık, Mebâdi-i İlm-i Servet-i Milel (ekonomi), Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlk-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya, Resim olarak belirlenmiştir.⁶⁵ Nizamname ile beraber Osmanlı eğitim tarihinde idadilerin payı artmış ve bilhassa II. Abdülhamid devrinde bu husus iyiden iyiye pekişmiştir.⁶⁶ Sürecin olumsuz bir çıktısı olarak hâlihazırda yeterli seviyede eğitim veremeyen rüşdiyeler daha da geriye giderek ilköğretim seviyesine gerilemiştir.

5.1. Dersaadet Mekteb-i İdadisinin Eğitim Faaliyetleri

Payitahttaki askerî idadiye öğrenci alımları için ilk olarak 21 Eylül 1845 tarihinde Harbiye Mektebi öğrencileri bir aylık uzun süreli bir sınava tabii tutularak üç gruba ayrılmıştır. Sınav sonucuna göre içlerinden 104'ü iyi dereceyle geçerek Harbiye'ye devam etmiş, 204'ü idadiye naklolmuştur. Vaziyeti zayıf olarak nitelendirilenleri ise ihtiyat sınıfı adı altında oluşturulan sınıflara kaydedilmiştir. Müteakip yıllarda Harbiye'nin eğitim süresi üçe, idadilerin ise dörde düşürülmüştür. Sınıfların sıralaması ise bugünkü sistemin aksine Mühendishane'deki gibi başlangıç olan dördüncü sınıftan birinci sınıfa doğru yapılmıştır.

Pangaltı ve Maçka'daki inşaat faaliyetlerinin zamanında bitirilememesi üzerine öğrenciler Dolmabahçe'de bulunan Çinili Köşk'e geçirilmiş ve ilk sene iki okul aynı binada eğitim görmüştür. Bu sebepten Harbiye Mektebi Nazırlığını uhdesinde barındıran Emin Paşa aynı zamanda idadinin de ilk müdürü naspedilmiştir.⁶⁷ Harbiye öğrencilerinin taksimi ile oluşturulan idadi mektebi müfredatında –Harbiye sınıf derecesinin devamı olarak- sırasıyla; 6. sınıf için Eğitim Talimatı, Askerî Eğitim, Askerî Kanun, Dini Bilgiler; 7. ve 8. sınıflar için Tuhbe ve Nuhbe (Arapça ve Farsça gramer kitabı), Savaşın Faziletleri, İlm-i Rakım (yazı ilimi), Hendese (geometri), Rik'a (el yazısı), İnşa Bilgisi ve Dini Bilgiler dersleri konulmuştur.⁶⁸

⁶⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, s. 22.

⁶⁵ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, s. 46-47.

⁶⁶ II. Abdülhamid dönemi askerî okullar hakkında detaylı bilgi için bkz. Özge Kurşun II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askeri Mektepler, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2017.

⁶⁷ Kasım Mehmet Teke, Kuruluşundan Cumhuriyete Kuleli Askeri Lisesi (1846-1923), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 43.

⁶⁸ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 36.

İlk yıllarında yalnızca hazırlık okulu mesabesinde bulunan idadilerde zikrolunduğu üzere “ufak dersler” verilmiş, 1863’te, Harbiye Mektebi Nazırı Galip Paşa’nın çabalarıyla bu okullardaki müfredat genişletilerek eğitim seviyesi artırılmaya gayret edilmiştir. Bu minvalde eğitimin üçünü ve dördüncü senelerinde Fransızca öğretilmesi planlanmıştır.⁶⁹ Askerî okullardan farklı olarak sivil idadiler 1880’lerden sonra Fransızca ile tanışma fırsatı bulmuştur.⁷⁰

Fransızca hocaları ise o yıllarda Avrupa’ya tahsil için gönderilen subaylar arasından ve yabancı hocalardan seçildi. Müfredata yeni giren diğer dersler ise Jimnastik ve Yüzme idi. Yine Paşa’nın emri üzerine Jimnastik için gerekli eşya ve araçlar getirilerek uygun ortam hazırlandı. Diğer derslerden farklı olarak Jimnastik sınavının diğer okullarla birlikte Harbiye Mektebi’nde yapılmasına karar verildi.⁷¹ Genel sınav zamanı 1868 yılından sonra yaz aylarına alınmıştır.

Günümüzde Kuleli Askerî Lisesi olarak bilinen idadinin arşivi uzun bir müddet Kuleli Arşivi’nde kalmış, 2020 yılında ise Milli Savunma Üniversitesi Kütüphanesi’ne nakledilmiştir, bu arşivden 1845 yılına ait muhaberat defteri halen tasnife muhtaç olup kullanıcıya sunulmamış, araştırma konusu kapsamı dışında kalan evrak hizmete açılmıştır. Bu durumda elimizdeki en somut bilgiler bahse konu arşive dayanarak Mustafa Özkat, İzzat Akça ve İsrail Kurtcephe, Feridun Yıldız tarafından hazırlanan eserlerde yer almaktadır.⁷² Dersaadet İdadisi’nin 1847 yılı sonunda beş farklı sınıfta toplam 256 öğrencinin bulunduğu tespit edilmiştir. Açılış tarihinden günümüzdeki tarihi binasına nakledildiği 1872 yılına değin idadi müfredatında yer alan dersler arasında ihtilaf olduğu göze çarpmakta⁷³ ise de -hatalı olmakla birlikte-en isabetli bilgi Özat ve Akça’nın eserinde bulunmaktadır. Buna göre;

⁶⁹ “İbtidaü’l-kabe başlatırılıb terakki ettikçe gramer ve kıraat için ve Robinson ve mükâleme için Olendorf okutturuldu.” Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 74.

⁷⁰ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, s. 44.

⁷¹ Mehmed Esad, *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 75.

⁷² Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*.

⁷³ Kurtcephe ve Yıldız’ın eserinde adı geçen dersler; Emsile, Rika, Sülus, Coğrafya, Fenn-i Mahrutiyat, Hesap ve Hendese, Müsellat-ı Küreviye ve Müstariye (düz ve küresel trigonometri) olarak gösterilmiştir. İsrail Kurtcephe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, (İstanbul: Kuleli Askerî Lisesi Matbaası, 1985), s. 34; Mustafa Ergün ve Tayyip Duman’ın makalesinde ise Hesap, Hendese, Tarih, Coğrafya, Arabî, Farsî ve bir miktar da Cebir dersinin işlendiğinden bahsedilmiştir. Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, “19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye*, Sayı 7 (1996), s. 506.

1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF	5. SINIF
Usul-i Hendese	İlm-i Hesap	Vaz-ü Beyan	Avamil	Emsile
Ameliyat-ı Hendese	Coğrafya	Mantuk	Sarf	Bina
Cebir-i Adi	Baharistan	Kavaid-i Farişi	Hüsn-i Hat	Rik'a
Coğrafya	Hüsn-i Hat	Tuhfe-i Vehbi	Resim	Sülüs
Gülşen-i Maarif	İmlâ-yı Türkî	Hüsn-i Hat		
Kitabet	Resim	İmlâ		
İmlâ-yı Türkî	Resim			
Resim				

Tablo 1: İdadi Müfredatı⁷⁴

Bu tablonun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Harbiye mezunu ilk seraskeri olan Hüseyin Avni Paşa'nın şehadetnamesinde idadilerde verilen derslerin bir listesi bulunmaktadır. Bu listeye göre dersler Arapça, Farsça, Riyaziye, İlm-i Coğrafya, Fenn-i Kitabet, Resm-i Mücessem olarak zikredilmektedir.⁷⁵ Bahse konu dersler içinde her ne kadar Fransızcaya rastlanmasa da Kuleli Arşivi'nin kullanıma açık kısmından tarafımızca yapılan tespitte Kozmoğrafya, Tarih-i Osmânî, Tarih-i Umumi, Kitabiyat, Fransızca, Resim, Drama, Jimnastik Talimi, Sülâsat ve Hendese derslerinin 1890 yılında var olduğu görülmüştür.⁷⁶ Bu müfredat ileri tarihli olsa dahi arşiv vesikaları içinde Yorgali Petropulos isimli zatın hazırladığı Fransızca öğrenme-öğretim kitabının askerî idadi ve harbiye mekteplerine dağıtıldığı bilinmektedir.⁷⁷ Batı dillerinden tercüme edilen eserlerin yanında Türk müellifler de yeni kitaplar hazırlamışlardır.⁷⁸

Askerî mekteplerin öğretim kadrosunda yerli ve yabancı muallimler beraber bulunmuşlardır. İsmen tespit edilen kişiler resim hocası Mösyö Kes,

⁷⁴ Mustafa Özkat ve İzzet Akça, *Dünden Bugüne Kuleli Askerî Lisesi*, s. 38; Bu tabloda Jimnastik dersinin verilmemesi ilginçtir zira 1869 senesindeki dersler arasında Kozmoğrafya, Farişi, Kavâid-i Osmânî, Lisân, Hesap, Coğrafya, Riyaziye, Münşeat, Arabî, Kıraat, Tarih ve Jimnastik göze çarpmaktadır. *Sâlnâme-i 'Askerî*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1286 [1869]).

⁷⁵ Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askerî Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945), s. 53.

⁷⁶ Milli Savunma Üniversitesi Kütüphanesi, Kuleli Askerî Lisesi Arşivi, No: 4.

⁷⁷ BOA, *Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (=A.AMD)*, 55/97, 1271 [1854/1855].

⁷⁸ Mekteb-i İdâdi Arapça muallimi Abdurrahman Efendi Türkçe dil bilgisi için eser kaleme almıştır, BOA, *MVL.*, 855/86, 30 Muharrem 1280 [17 Temmuz 1863].

Abdurrahman Efendi⁷⁹ ve Hamdullah Efendi'dir.⁸⁰ Avrupalı hocaların ekseriyetle İstanbul'da görev aldığı göz önünde bulundurulduğunda taşradaki mektepler için öğretim elemanı açığının oluştuğunu tahmin etmek güç değildir. Buna çare olarak askerî okullara muallim muavin yetiştirmek için Mekteb-i Harbiye'de 1280 tarihinde muavin sınıfı oluşturulmuştur.⁸¹ Personeli, yeni mezun zabıtlardan istekli olanları arasında seçilmekle birlikte üç senelik eğitim verilmekteydi.⁸² Sultan Abdülmecid'in askerî kurumlara olan ilgisi babası kadar olmasa da devam etmiş, bazı sınavlarda maiyeti ile birlikte bizzat yer almıştır. Bu sebepten bu sınavlar "huzur imtihanı" olarak tesmiye olmuştur.

5.2. Umûm Mekteb-i İdâdî-i Şâhânesi

Sultan Abdülaziz (1861-1876) devrinde İstanbul'da farklı mevkilerde bulunan müteaddit sınıflara (bahriye, tıbbiye, topçu ve berriye) yönelik idadilerin 1864 yılında tek çatı altında toplanmasına karar verilerek Umûm Mekteb-i İdâdîsi açılmış ve ayrı sınıflarda eğitim devam etmiştir.⁸³ Yeni mektebin eğitim yeri olarak Galatasaray Kışlası seçilmiş⁸⁴, öğretim süresi üç sene olarak belirlenmiş⁸⁵ ve müdüriyetine ise Miralay rütbesiyle eski Mekteb-i İdâdî Müdürü İshak Bey getirilmiştir.⁸⁶ Mektebin müfredatındaki dersler ise Hendese, Fârisî, Hesap, Tarih, Coğrafya, Arabî olarak belirtilmektedir.⁸⁷ Her ne kadar Kurtcephe ve Yıldız'ın eserinde 1864 yılında idadilerin

⁷⁹ BOA, *MVL.*, 855/86, 30 Muharrem 1280 [17 Temmuz 1863].

⁸⁰ BOA, *A.MKT.*, 179/61, 12 Rebiü'l-ahir 1265 [7 Mart 1849].

⁸¹ "Muavin sınıfı nâmıyla tahsilde bulunan bu efendilerin birinci senesi imtihanlarında uhdelere mülâzım-ı evvelik rütbeleri tevcih olunarak tahsillerine ihtimâm ve üçüncü sene imtihanı hitâmında yüzbaşı nasb olunub hâce ve muavinliklerde istihdâm ediliyordu. Mevcûdu beş altı efendiye tecâvüz etmeyen her bir sınıf iki şûbeye bi't-taksim birinci şubesi riyâziyyeye aid ve diğer şubesi fenn-i bedii-i resme müteallik dersler görürlerdi." Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 82.

⁸² Sınavını veren Harbiyelilerden Salih ve Abdullah Efendiler piyade mülâzımı rütbesiyle Bursa ve Edirne'deki idadilerin 2. Sınıfların dersine girmeleri için yetkilendirilmiştir. BOA, *İ.DH.*, 247/15082, 29 Rebiü'l-evvel 1268 [22 Ocak 1852].

⁸³ BOA, *A.MKT.MHM.*, 324/61, 7 Ramazan 1281 [3 Şubat 1864]; BOA, *İ.DH.*, 533/36946, 2 Ramazan 1281 [29 Ocak 1865]; Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askeri Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları, s. 54; *Sâlnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye*, Tabhâne-i 'Âmire, İstanbul 1284 [1867].

⁸⁴ BOA, *A.MKT.MHM.*, 337/4, 14 Safer 1282 [9 Temmuz 1865]; BOA, *A.MKT.MHM.*, 405/93, 4 Muharrem 1285 [27 Mayıs 1868].

⁸⁵ Mustafa Ergün, Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Mektepleri", *Yeni Türkiye*, Sayı 59 (2014), s. 1537-1538.

⁸⁶ BOA, *C.AS.*, 1044/45838, 29 Zilhicce 1281 [25 Mayıs 1865].

⁸⁷ Mektebin idari ve eğitim kadrosu için bkz. *Sâlnâme-i 'Âskerî*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1282 [1865]), s. 373; *Sâlnâme-i 'Âskerî*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1283 [1866]), 1286 [1869]; *Sâlnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye*, (İstanbul: Tabhâne-i 'Âmire, 1284 [1867]).

birleştirilmediğinden bahsedilse bile bahse konu husus hem arşiv evrakından hem aynı yıl yayınlanan salnamelerden hem de diğer kaynak eserlerden teyit edilebilmektedir.⁸⁸ Dört sene sonra sivil eğitim için bir okulun oluşturulması gündeme geldiğinden Galatasaray Kışlası Mekteb-i Sultânî olarak isimlendirilmiş ve askerî idadiler tekrar tefrik edilmiştir.⁸⁹ Bu tarihten sonra 1870 yılında Mekâtib-i Askeriye Nezaretinin faaliyeti ile dersleri tadil edilen idadi, 1872 yılında Maçka Kışlasından resmi olarak son kez faaliyette bulunduğu Çengelköy'deki tarihi binaya⁹⁰ taşınmıştır.

Sonuç

Osmanlı idarecilerinin mukabele-i bi'l-misl ilkesiyle hareket edebilecek, yani düşmana onun silah ve yöntemleriyle cevap verebilecek bir ordu oluşturma hayalleri Asâkir-i Mansûre (1843'ten sonra Asâkir-i Nizâmiye) teşkilatı ile somutlaşsa bile bu defa orduyu sevk ve idare edebilecek, fûn-ı cihâdiyyeyi teallüm etmiş zabitanın sayıca yetersizliği söz konusu hayalleri akamete uğratmaktaydı. Bu hedefe erişmek için önce Harbiye Mektebi, on bir sene sonra da mektebe kaynak oluşturmak için de idadi mektepleri açıldı.

Arşiv evrakı, ana kaynaklar ve diğer telif eserlerden idarecilerin Nisan 1845'te yayınlanan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kararına istinaden gayret gösterdiği ve payitahta yakın bölgelerde hızlı bir şekilde mekatib-i idadiyelerin teşkil edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Anadolu ve Arabistan topraklarında Şam İdadisi haricinde erken yıllarda okullar kurulamamış; hedeflenen on iki sayısına ulaşamamıştır. Üstelik layiha ve mazbatada belirtilen “ufak dersler” ibaresi, siyasî elitin her ne kadar iyi niyetli olsalar bile vizyonlarındaki darlığa işaret etmektedir. Zira Arapça, Farsça ve temel birtakım dersten başkaca bir şey öğretilmeyen bu kurumlar 1869'a kadar hazırlık okulunun seviyesini geçememiştir ki bu sebeple metnimizin İngilizce başlığında idadiler için orta okul yerine hazırlık okulu ifadesini karşılayan “preparatory” sözcüğünü kullanmayı daha uygun bulduk.

Osmanlı ordusunun kimi Batılı askerî tarihçilerin deyimiyle Doğu Avrupa ordularında kronik hale gelen nepotizmden nasibini aldığını, rütbe atlama ve görevde yükselmelerin kabiliyetten ziyade iltimas yoluyla olduğunu ve ben anlatılarını havi metinlerde en düşük rütbeli personele kadar bu kayırmacılıktan etkilendiğine şahit olsak dahi Osmanlı karar alıcılarının askerî

⁸⁸ İsrail Kurtcepe ve Feridun Yıldız, *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 9.

⁸⁹ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 719-720.

⁹⁰ Zekeriyâ Türkmen, “Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecid Döneminde Kuleli Süvari Kışlası”, *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 27-29 Mayıs, (İstanbul 2014), s. 520.

mekteplere benzer şekilde yaklaşım göstermediklerini belirtmek gerekir. Harbiye ve idadilerin yıllar geçtikçe bürokrasi ve ahali nezdinde popülerliğinin artmasıyla birlikte resmi kabul zamanı dışında iltimas yoluyla öğrenci kaydettirme hamlelerinin eğitim seviyesini daha da aşağı çekme ihtimaline karşı istisnalar dışında reddedildiği görülmektedir.

Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devrinde ortalama bir tablo çizen askerî okullarda II. Abdülhamid dönemindeki okullaşma faaliyetlerine paralel olarak büyük atılım meydana gelmiş; Osmanlı'nın son, Cumhuriyetin ilk yıllarının önde gelen kişileri bu okullardan mezun olmuştur.

EKLER**Ek 1: Dersaadet Mekteb-i İdâdîsi'nin 1875 yılı kadrosu**

Müdür	Erkan-ı Harb Miralayı Edhem Bey
Ders Nâzırı ve Târîh-i Umûmî Hocası	Erkan-ı Harb Kaymakamı Abidin
Tarih-i Osmani Hocası	Piyade Binbaşı Salih Efendi
Lisan-ı Fransevi Hocası	Piyade Binbaşı Osman Efendi
Lisan-ı Fransevi Hocası	Piyade Sağ Kolağası Galib Efendi
Coğrafya Hocası	Piyade Sağ Kolağası Şevket Bey
Kitabet Hocası	Piyade Sağ Kolağası Mustafa Efendi
Resim Hocası	Piyade Sağ Kolağası Hakkı Efendi
Resim Hocası	Piyade Sağ Kolağası Seyid Efendi
Hendese Hocası	Piyade Sağ Kolağası Ahmed Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Binbaşı Abdullah Ağa
Dâhiliye Zabiti	Süvari Sağ Kolağası Mahmud Bey
Dâhiliye Zabiti	Piyade Sağ Kolağası Rıfat Bey
Dâhiliye Zabiti	Piyade Yüzbaşı Hüsnü Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Yüzbaşı Hüseyin Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Yüzbaşı Hilmi Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Mülazımı Habib Ağa
Dâhiliye Zabiti	Piyade Mülazımı Sadık Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Mülazımı Kamil Efendi
Dâhiliye Zabiti	Piyade Mülazımı Said Efendi
Lisan Hocası	Piyade Sağ Kolağası Mustafa Efendi
Cerrah	Sağ Kolağası Abdi Efendi
Eczacı	Kol Ağası Lorçi
Ders Muavini	Sağ Kolağası İlyas Efendi
Ders Muavini	Piyade Yüzbaşı Ali Tevfik Efendi
Ders Muavini	Piyade Yüzbaşı İsmail Efendi
Ders Muavini	Piyade Yüzbaşı Asım Efendi

Sâlnâme-i Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye, (İstanbul: Tabhâne-i 'Âmire, 1292 [1875])

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE ASKERÎ EĞİTİMİN İLK VE ORTA ÖĞRETİM KURUMLARINDA UYGULANAN DERS PROGRAMI VE İÇERİKLERİ

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU*

Giriş

Osmanlı padişahları ve devlet adamları, 18. yüzyıldan itibaren devletin içerisinde bulunduğu durumu düzeltmek ve devlet kurumlarını güçlendirmek için ıslahat yapılmasının zaruri olduğunu gündeme getirmiştir. İlk zamanlarda sadece aksayan kurumlarda yapılan ıslahat adımları ilerleyen yıllarda yenileşme, modernleşme, Batılılaşma kapsamında devam etmiştir.¹ Osmanlı Devleti, Batılı anlamda ilk ıslahat hareketlerini askerî alanda yapmıştır. Askerî alanda yaşanan gerileme nedeniyle bu alana öncelik verilmiş, Batı teknik ve donanımlarına sahip nitelikli subaylar yetiştirmek için adımlar atılmıştır. Dönemin padişahları ve devlet adamları, ilk kez sistemli bir şekilde askerî eğitimi hedef almışlar, eğitim ile ilgili çalışmalara önem ve hız vermiştir.² Öncelikle askerî okul açma girişimlerine başlanmış ve bu konuda yabancı uzmanların fikirlerine başvurulmuştur. 1773 yılında Mühendishane-i Bahr-i Hümayun kurulmuş, Fransa'dan hocalar getirilmiştir. Mühendishanede Türkçe, Arapça, Fransızca, Aritmetik, Geometri, Coğrafya, Trigonometri, Cebir, Topografya, Harp Tarihi, Entegral ve Diferansiyel Hesap, Mekanik, Astronomi, İstihkâm ve Balistik dersleri okutulmuştur. İlk kez Fransa'dan getirilen uzmanlar tarafından Fransızca ders verilmiş ve din dersleri programda yer almamıştır.³

Kara ve deniz mühendishanelerinin dışında Mekteb-i Harbiye'nin açılması askerî eğitimde önemli bir adım olmuştur. Nitekim dönemin devlet adamları, Avrupa tarzında yüksek askerî mektebin açılmasının ve Avrupa'dan

---

* Öğr. Gör., Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, sevimceylan17@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6347-8621.

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1977), s. 24

² Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s. 14.

³ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 56-57; Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askerî Mektepler, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2017, s. 9.

askerî öğretmen getirilmesinin lüzumunu sık sık dile getirmekteydi.⁴ 19. yüzyıla gelindiğinde özellikle Tanzimat döneminde eğitim konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Maarif, bağımsız bir konu olarak ele alınmıştır. Bu dönemde de askerî eğitime verilen önem devam etmiş, orduya daha kaliteli subaylar yetiştirilmesinin önü açılmıştır. Askerî okulların sadece İstanbul'da değil diğer vilayetlerde de açılması, orada yaşayan başarılı öğrencilerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması fikrinin benimsenmesi Osmanlı Devleti için büyük bir yenilik olmuştur.⁵ Askerî eğitime büyük katkısı olan Tanzimat maarifi, kendinden sonraki dönem için bir basamak olmuştur.

Tanzimat döneminde yüksek askerî okullara öğrenci yetiştirecek ilk ve orta öğretim mektep ve sınıflara ihtiyaç hissedilmiş ilk idadiler ve ihtiyat sınıfları kurulması yoluna gidilmiştir.⁶ 1841 yılında Mehmet Emin Paşa'nın Harbiye Nazırlığı'na getirilmesi ile askerî idadi mektepler açmak ve bu mekteplerin Avrupa ülkelerindeki gibi eksiksiz bir okul haline getirilmesi için önemli bir uğraş verilmiştir.⁷ 20 Mayıs 1845 tarihinde Osmanlı eğitim sistemindeki ilk askerî idadi Maçka Kışlası'nda Mekteb-i Fünun-ı İdadiye (Hazırlık Fenleri-İlimler Okulu) ismiyle eğitim öğretime başlamıştır.⁸ Böylelikle Mekteb-i Harbiye'ye hazırlık olmak üzere orta öğrenim seviyesinde eğitim yapan askerî idadi mektebi açılmıştır.⁹ Mektebin idarî yapısı, öğrenim süreleri ve kayıt koşulları Meclis-i Muvakkat tarafından belirlenmiştir. Öğrenim süreleri beş yıl olan askerî idadi de yeterli ölçüde Arapça, Farsça ve yazı öğrenimi görenler imtihanla Mekteb-i Harbiye'ye alınmıştır.¹⁰ Askerî orta öğrenim düzenlemesinde ilk olarak Bahriye, Tıbbiye ve Mühendishanelerin orta öğretimleri ayrılmıştır. Çünkü Mekteb-i Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye kendi öğretim düzeylerini yükseltmek ve mesleğe yönelik programlar uygulayabilmek için kendilerine gelen öğrencilerin hazır

⁴ Abdülkadir Özcan "Harbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, (İstanbul 1997), s. 117.

⁵ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 501-507; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1992), s. 57-129.

⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 1978); 187-88; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 426.

⁷ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)*, s. 57-58; Cemil Öztürk, "İdadi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul 2000), s. 464-466.

⁸ 1846-1847 öğretim yılından itibaren Mekteb-i Fünun-ı İdadiye için Dersaadet Askeri İdadisi adı da kullanılmaya başlanmıştır. *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, (İstanbul: Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, 1985), s. 27-39; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)*, s. 57; Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 66.

⁹ Abdülkadir Özcan "Harbiye", s. 115-19.

¹⁰ Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, s. 65-66.

olmalarını istiyorlardı. Bu nedenle zaman içinde kendi idadi mekteplerini açmıştır.¹¹ İlk askerî idadi mektebi açıldıktan sonra 1845 yılında Meclis-i Muvakkat tarafından her ordu merkezinde askerî idadi mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir. Böylelikle İstanbul dışında ilk kez 1846 yılında Bursa ve Bosna’da, 1847 yılında Edirne ve Manastır, 1848 yılında Şam ve 1875 yılında da Bağdat’ta eğitime başlanmıştır.¹²

İdadi mektebi ile birlikte açılan ihtiyat sınıfları idadi okullarının birinci senelerine hazırlık olmak üzere oluşturulmuş idaresi ve müfredatı idadi kurumlarına verilmiştir. Ancak bu sınıfların idadilere temel oluşturamaması üzerine idadilere yetenekli öğrenci hazırlamak amacıyla 1875 yılında askerî rüştiye mektepleri açma kararı alınmıştır. İstanbul’da 9 askerî rüştiye mektebi açılmıştır. Bu mekteplerin askerî eğitimin ilk ve orta öğrenim ihtiyaçlarını karşılaması üzerine diğer vilayetlerde de askerî rüştiye ve idadi mektepleri açılmaya başlanmıştır.¹³ Yapılan bu çalışma ile dönemin önemli ve popüler kurumlarından olan askerî mekteplerin ilk ve orta öğretim derecelerinde yani idadi ve rüştiye mekteplerinde uygulanan ders programları ve ders içerikleri açıklanacaktır. Çalışmada dönemin resmi politikası ve yabancılardan alınan yardımlar sonucunda derslerde, ders saatlerinde ve içeriklerinde yaşanan değişiklikler ve değişikliklerin askerî eğitime etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada önceki araştırmalardan farklı olarak İstanbul’da ve vilayetlerde uygulanan ders programlarının farklılıkları verilmiş, askerî eğitimi sivil eğitimden farklı kılan dersler üzerinde durulmuştur.

1. II. Abdülhamit Döneminde Askerî İlk ve Orta Eğitimin Gelişimi

1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti’ni yöneten Sultan II. Abdülhamit döneminde eğitim, dikkate değer konulardan biri olmuştur. Tanzimat döneminde devralınan eğitim, bu dönemde nitelik ve özellikle nicelik olarak önemli bir değişime, gelişime uğramıştır. Merkez dışındaki vilayetlerde de eğitimin teşkilatlanması ve kurumlarının çoğalması söz konusu olmuş. Genellikle İstanbul ve çevresinde ilerleyen eğitim, diğer vilayetlerde de özenli bir şekilde geliştirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin modernleşme sürecinde önemli bir kurumu olan askerî mektepler, bu özelliğini II. Abdülhamit döneminde de sürdürmüştür.

¹¹ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, “19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 7 (Ocak-Şubat 1996), s. 506-507.

¹² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara: TTK Yayınları, 1999): s. 68; *Osmanlı Dönemi’nde Askeri Okullarda Eğitim*, (Ankara: Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 173.

¹³ Yusuf Çam, *Atatürk’ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüşdiye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991), s. 43.

Özellikle savaşlarda alınan yenilgilerle askerî alana daha çok önem verme ihtiyacı doğmuştur. Yabancı ülkelerden özellikle Almanya'dan ordunun düzenlenmesi için uzmanlar, subaylar getirilmiştir. Yabancı uzmanların yazdıkları raporlar doğrultusunda orduya asker yetiştirecek olan askerî mekteplerde bir takım düzenlemelere gidilmiştir.¹⁴ Askerî rüştiye, idadi ve yüksekokullar birbirinden ayrılmış, İstanbul ve taşra vilayetlerinde daha çok askerî mektep açılarak yetenekli öğrencilerin öğrenim görüp orduya katılması sağlanmıştır. Askerî mekteplerin eğitim ve idarî işleri düzene sokulmuş, askerî mekteplerde okutulacak dersler ve kitaplar yeniden düzenlenmiştir.

II. Abdülhamit döneminde askerî mekteplerin en başta gelenleri İstanbul'da olup bununla birlikte vilayetlerde de Osmanlı ordusunun ihtiyacını karşılayan askerî idadi ve rüştiye mektepleri bulunmaktaydı. Askerî rüştiye ve idadi mekteplerinin mevcut olduğu vilayetler şu şekilde idi: Anadolu vilayetleri olarak; Erzurum, Erzincan, Bitlis, Hüdavendigâr (Bursa), Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Mamuratülaziz (Elazığ) ve Van, Rumeli vilayetleri olarak; Edirne, Selanik, Manastır, Üsküp, İşkodra ve Tırnova, Arap vilayetleri olarak ise Şam, Bağdat, Beyrut, Halep, Trablusgarp, Yemen, Bingazi ve Musul. Bu yerlerin hepsinde askerî rüştiye mevcuttur. Askerî idadiler ise ordu merkezlerinde ve bazı vilayetlerde mevcut idi. Bunlar, Erzincan, Edirne, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat, Bursa ve Yemen askerî idadi mektepleridir.¹⁵

Askerî eğitim alanında önemli çalışmaların yapıldığı, askerî ilk ve orta öğretim kurum sayılarının ülkede arttırıldığı II. Abdülhamit döneminde askerî mekteplerin tesisi, derecelendirilmesi ve ıslahından sonra önemli bir diğer konu okutulacak dersler olmuştur. Gerek gelişen bilim ve teknoloji çerçevesinde gerek dönemin resmi politikası çerçevesinde askerî eğitimde verilen dersler, ders saatleri ve derslerin içerikleri konusunda önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu dönemde askerî mekteplerin ıslahı için getirilen yabancı uzmanlardan özellikle Goltz Paşa'dan alınan fikirler ders programlarında ciddi değişikliklere sebep olmuştur.

1.1. Von Der Goltz Paşa ve Askerî Eğitime Katkısı

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın başlarından itibaren çok sayıda Avrupalı askerî uzman, ordusunun modernizasyonu için görev almıştır. II. Abdülhamit döneminde yapılan Osmanlı ordusunun ıslahı çalışmalarında özellikle Almanya'dan gelen asker ve uzmanların görüşlerine sıkça başvurulmuştur. Bu askerî uzmanlardan biri olan ve 1883 yılında Osmanlı

¹⁴ Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askeri Mektepler, s. 37.

¹⁵ Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askeri Mektepleri", *Bellekten*, Cilt LXXIII, Sayı 267 (Ağustos 2009), s. 590-94; *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 173.

ordusunda Kurmay Yarbay rütbesiyle göreve başlayan Mareşalliğe kadar yükselen Alman Von Der Goltz Paşa'nın¹⁶ Osmanlı ordusu özellikle de askerî eğitime katkısı diğer yabancı uzmanlara kıyasla oldukça önemli bir boyuttadır.¹⁷ II. Abdülhamit'in 1886 yılında üç yıllık kontrat imzalayarak askerî okullar müfettişliğine getirdiği Goltz Paşa,¹⁸ 1895 tarihine kadar on iki yıl süreyle Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Goltz Paşa, bu on iki yıllık süre zarfında askerî okullar müfettişliği, Genelkurmay ikinci başkanlığı gibi görevlerde bulunmuş ayrıca 1886 tarihinden itibaren Alman Askerî Heyeti'nin başına getirilmiştir.¹⁹ Goltz Paşa, Osmanlı ordusunun modernizasyonu konularında raporlar hazırlamış, askerî eğitimi düzenlemiş, rütbe sistemi ve askerî hiyerarşik düzeni yeniden planlamıştır.²⁰ Bunların yanı sıra askerî okullarda okutulan dersler ve programlarda da önemli değişiklikler yapmıştır. Ders programının tekrar düzenlenmesi için bir komisyon kurmuş ve kurulan komisyona Askerî Mektepler Nezareti'nden Miralay Şükrü Bey ile Binbaşı Fuat Bey'i atamıştır.²¹

Askerî mektepleri modern eğitim kurumları haline getirmeye çalışan Goltz Paşa'nın ilk önemli icraatı, askerî mektepler ile ilgili rapor hazırlaması olmuştur.²² Goltz Paşa, kaleme aldığı raporda;²³ askerî mekteplerde okutulmakta olan ders sayılarının fazlalığı ve askerlik mesleği ile doğrudan ilgili derslerin azlığı, pratiklerinin eksikliğini sorun olarak ortaya koymuştur. Askerî nitelik taşımayan derslerin azaltılıp yerine askerî derslerin ağırlıkta olduğu bir program yapılması gerektiğini belirtmiştir. Rapor neticesinde; askerî mekteplerde askerlik mesleği ile ilgili derslerin sayısı ve ders saatleri çoğaltılmış. Arazide uygulamalı talim derslerine öncelik verilmiş. Avrupa'daki askerî yeniliklerin ve gelişmelerin takip edilebilmesi amacıyla askerî okullarda yabancı dile önem verilmiştir.²⁴ Askerî derslerin yanında Riyaziye, Hendese, Tarih, Coğrafya, Dil dersleri ve Akaid-i Diniye gibi

¹⁶ BOA, *İ. HR.*, 290/18240, H. 12.09.1300.

¹⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), s. 365; Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, c. 4, Sayı 1 (Temmuz 2015), s. 13-14.

¹⁸ BOA, *Y. PRK. ASK.*, 33/62, H. 20.10.1303.

¹⁹ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", s. 16; Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askerî Mektepler, s. 44.

²⁰ Nursel Gülcü, "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askerî Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", *Akdeniz Beşeri Bilimler Dergisi*, c. IX, Sayı 2 (2019), s. 311; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 888.

²¹ Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askerî Mektepler, s. 55.

²² BOA, *Y. PRK. ASK.*, 21/28, H. 08.02.1301.

²³ BOA, *Y. PRK. KOM.*, 4/13, H. 23.09.1300.

²⁴ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", s. 16.

dersler başlıca ders olarak verilmiştir.²⁵ Goltz Paşa, o güne kadar Fransız sisteminin etkisinde olan askerî okulların müfredatını Alman modeline uygun olarak değiştirmekle işe başlamış ve sonuç olarak Osmanlı askerî eğitim sistemi Alman etkisine girmeye başlamıştır.²⁶

Goltz Paşa, ders programlarının yanı sıra askerî okullarda okutulan ders kitaplarını da ele almıştır. Bu dönemde kitaplar gözden geçirilmiş, mevcut ders kitapları ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Programa dâhil edilen yeni derslerle ilgili yabancı dilde yazılmış kitaplar temin edilmiştir. Yabancı dilde yazılmış olan bu kitapların Türkçe'ye tercüme işlemi ise Harbiye Mektebi'nde görevli eğitimciler tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷ Ayrıca askerî okul sayısını ve öğrenci sayısını da arttırmayı önemseyen Goltz Paşa'nın çalışmaları sonucu 1885-1895 yılları arasında askerî okullarda okuyan öğrenci mevcudu 4000'den 14000'e ulaşmıştır.²⁸ Böylece hem ordunun ihtiyacı olan subay kadrosunu oluşturmuş hem de askerî eğitime önemli katkılar sağlamıştır.

2. Askerî Orta Öğretim Kurumlarında Uygulanan Ders Programı ve İçerikleri

Osmanlı Devleti yöneticileri, askerî idadi mektebinin açılışına ve yaygınlaştırılmasına önem verdiği kadar bu mekteplerde okutulan ders programlarına da önem vermiştir. İlk askerî orta öğretim kurumu olan Mekteb-i Fünun-ı İdadî'de okutulacak dersler şu şekilde düzenlenmiştir

Birinci Sınıf: Hendese, Matematik, Coğrafya, Gülşen-i Maarif, Kitabet, İmlayı Türki, Resim,

İkinci Sınıf: Matematik, Coğrafya, Baharistan, Hüsnühat, İmlayı Türki, Resim,

Üçüncü Sınıf: Kitabet, Mantık, Farsça, Hüsnühat, İmla, Resim,

Dördüncü Sınıf: Avamil ve Sarf (Cümle kuruluşu, fiil ve isim çekimleri), Hüsnühat, Resim,

Beşinci Sınıf: Emsile (dilbilgisi), Bina (geçişli-geçişsiz fiiller), Rika.²⁹

²⁵ Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000), s. 147-153; Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askeri Mektepler, s. 46.

²⁶ Abdülkadir Özcan "Harbiye", s. 117; Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", s. 16.

²⁷ Salih Kış, *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü; Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, (Konya: Palet Yayınları, 2017) 116; Nursel Gülcü, "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", s. 314-15.

²⁸ Von Der Goltz Paşa, *Devlet-i Aliyye'nin Zaaf ve Kuvveti*, Müt. Zaimzade Hasan Fehmi, Çev. M. Gürhan Başaran, (Kahire: Matbaatü'l-Fütüh, 1325), web erişimi: <https://dokumen.tips/documents/von-der-goltz-pasadevlet-i-aliyenin-zaaf-ve-kuvveti.html>.

²⁹ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 175; Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

Programda derslerin Matematik ve Türkçe ağırlıklı olması ve yabancı dilin programda yer almaması dikkat çekmektedir. Ayrıca programın yarı yarıya medrese derslerinden oluşturulduğu görülmektedir. Mektepteki sınıf düzeni ise günümüzdeki gibi olmayıp o dönemde yaygın olan yukarıdan aşağıya doğru oluşturulmuştur. Yani öğrenciler 5. sınıftan öğretime başlamış ve 1. sınıfa yükselerek oradan mezun olmuşlardır.³⁰ 1847 yılında Mekteb-i Harbiye ders programlarında yer alan Fransızca dersinin sadece burada okutulması ile bu dilin iyi öğrenilmediği görülmüş ve 1863 yılından itibaren tüm askerî idadilerin ders programlarına Fransızca dersi eklenmiştir.³¹ 2. 3. ve 4. sınıflarda verilen Fransızca derslerinde önce Fransız harfleriyle okuma öğretilmiş sonra gramer ve okuma için *Robenson*, konuşma için de *Olendorf* okutulmuştur.³² Aynı yıl Mekteb-i Harbiye ve askerî idadi mekteplere Jimnastik (Beden Eğitimi Ve Spor) dersi eklenmiş, bu dersi vermek üzere İtalyan öğretmen görevlendirilmiştir. Böylece 1865 yılında askerî idadi programlarına Fransızca ve Jimnastik dersleri resmen dâhil edilmiştir. Jimnastik dersleri başta uygulamalı olarak tatbik edilirken daha sonraları kitapsız öğretimin eksiklere neden olacağı düşünülmüş ve askerî mütercim Miralay Hami Bey tarafından Fransızca Jimnastik Talimatnamesi tercüme edilip yayınlanmıştır.³³

Sultan Abdülhamit dönemi öncesinde İstanbul'da Mekteb-i Fünun-u İdadiye'den başka Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a öğrenci yetiştiren Mühendishane İdadisi, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'a öğrenci yetiştiren Bahriye İdadisi ve Mekteb-i Tıbbiye'ye öğrenci yetiştiren Tıbbiye İdadisi dönemin eğitim sistemi içerisinde yerini almıştı. İstanbul'da bulunan bu dört idadinin ayrı ayrı binalarda değil de ortak bir binada eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmeleri kararı alınmış ve 1864 yılında mevcut idadi mektepleri Umum Mekteb-i İdadi Şahane adı altında birleştirilerek Galatasaray Kışlası'na nakledilmiştir. Öğrenciler burada üç yıl ortak eğitim gördükten sonra istedikleri yüksek askerî okula gidebilmiştir.³⁴

Askerî idadilerde dört yıl olan öğrenim süresi Galatasaray Kışlası'na taşınınca üç yıla indirilmiştir. Yalnızca 1898 yılına kadar sınıf-ı mahsus

³⁰ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

³¹ Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askeri Mektepler, s. 14.

³² Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

³³ Nalan Bilge, *Türkiye'de Beden Eğitimi Öğretmeninin Yetiştirilmesi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), s. 17-36.

³⁴ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507; *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, s. 39.

öğrencileri, dört yıllık eğitime tabii tutulmuştur.³⁵ Askerî idadi mekteplerinin teşkilat yapısında yapılan bu düzenleme üzerine 1865 yılında askerî idadilerin programları yeniden düzenlenmiştir. Üç yıl üzerinden hazırlanan programda; Coğrafya, Kavaid-i Osmanî, Gülistan, Kavaid-i Farişi, Resim, Fransızca, İmla, Jimnastik, Cebr-i Âdi, Kitabet, Kozmografya, İlm-i Hesap, Tarih-i Osmanî, Baharistan dersleri yer almıştır.³⁶ Bir önceki ders programına göre değişikliklerin yapıldığı programda Fransızca ve Jimnastik dersi üç yıl verilmiştir. İdadilerin birleştirilmesinden istenen sonuç elde edilemeyince 1872 yılında okulların tekrar ayrı ayrı öğretime devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine, Mekteb-i Fünun-ı İdadiye, Kuleli Kışlası'na taşınmıştır. Bu tarihten sonra okul Kuleli Askerî İdadisi adıyla anılmaya başlamıştır.³⁷

II. Abdülhamit döneminde devralınan Tanzimat dönemindeki askerî idadi mekteplerin ders programlarında ve içeriklerinde eksikliklerin olduğu düşünülmüş ve bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle askerî idadi mektepler, 1877 yılında tüm askerî okullar gibi Mekatib-i Askeriye Nezareti adlı bir teşkilata bağlanmış, bir takım düzenlemelere tabi tutulmuştur. Bu mektebe seçilen öğrenciler, İmla-yı Osmanî, Kavaid-i Farişi, Kesir-i Aşariye Kadar Hesap, Mukaddimati Coğrafya, Sarf-ı Arabî, Nahv-i Arabi, Mantık ve Tatbikat-ı Kavaid-i Arabiye, Mükemmel Hesap, Hendese-i Halliye, Kavaid-i Osmaniye, Resim, Fransızca Kıraat, Muhtasar Gramer derslerinden imtihana tabi tutulmuşlardır. Sınavdan başarılı olan öğrencilerin dört yıl sürecek eğitim öğretim hayatlarında ise aşağıdaki programın uygulanması kararlaştırılmıştır.

Mahreç ³⁸	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Mantık	Cebr-i Adi	Hendese-i Mücesseme	Müsellesat-ı Müsteviye ve Logaritma	Hendese-i Resmiye, Menazir ve Gölge
Tatbikat-ı Kavaid-i Arabiye	Hendese-i Musattaha ve Tatbikatı	Kurun-u Ulâ Tarihi	Fransızca	Kimya
Hesap	Coğrafya-yı Umumi	Tarih-i Osmanî	Kitabet	Hikmet-i Tabiiye

³⁵ BOA, *Y.MTV.*, 93/132, 17.09. 1311; Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar Rüşdiye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, s. 110; 1 Eylül 1868 yılında Galatasaray Kışlası'nda Mekteb-i Sultani'nin açılması nedeniyle Mekteb-i İdadi-ı Umumi Şahane bu binadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Mühendishane-i Berr-i Hümayun İdadisi Halıcıoğlu'na, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun İdadisi Heybeliada'ya ve Tıbbiye İdadisi ile Mekteb-i Funun-ı İdadiye Maçka Kışlası'na dönmüştür.

³⁶ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

³⁷ *Kuleli Askerî Lisesi Tarihi*, s. 44.

³⁸ Mahreç sınıfı, askerî rüştiyesi olmayan taşra askerî idadilerinde öğrencileri eşit ve hazır hale getirmek amacıyla kurulan hazırlık sınıfı idi.

Hendese-i Halliye	Fransızca	Fransızca	Mebaniyü'l-İnşa	Fransızca
Coğrafya-yı Umumi	Kitabet	Kitabet	Kurun-u Vusta Tarihi	Kitabet
Mevalid-i Selase	Resim	Resim	Cerr-i Eskal-ı Adi	Mebaniyü'l-İnşa
Fransızca		Tarama	İmlayı Fransevi	Kurun-i Ahire Tarihi
İmlayı Osmanî			Resim	Kozmografya
Hüsn-ü Hatt-ı Fransevi			Tarama	Hendese-i Resmiye Şekli
Resim				Tarama

Tablo 1: *Asker İdadi Mekteplerin Ders Programı (1877)*³⁹

II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında uygulanan bu tabloda Tanzimat dönemi eğitim modelini görmek mümkündür. Programdaki derslerin saatlerini incelediğimizde 128 ve 160 saat ile yabancı dilin (Fransızca) önde olduğu, Matematik biliminin de onu takip ettiği görülmektedir. Arapça, Farsça dersleri, dil bilgisi, gramer dersleri programda yerlerini korurken Kimya ve Hikmet-i Tabiiye dersleri ilk kez programa eklenmiştir. Bu derslerde öğrencilere ders ile ilgili genel bilgiler ve bazı madeni cisimler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca açıldığı yıldan beri idadi programlarında yerini alan Resim dersinin yanına Tarama dersi de eklenmiştir. Tarih dersi ise ilkçağ tarihi, ortaçağ tarihi ve yakın dönem tarihi şeklinde çeşitlendirilmiş ve ders saatleri artırılmıştır.

II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında bu sistem aynen korunmuş ve devam ettirilmiştir. Ancak devam ettirilen bu sistemde din ve ahlak derslerine idadi mekteplerinde yer verilmediği gözlemlenmiştir.⁴⁰ Bu durum ise bizlere Abdülhamit döneminin ilk yıllarında Tanzimat düşüncesinin etkisiyle eğitim sisteminde ve ders programlarında kısmen de olsa laik bir bakış açısının olduğunu göstermektedir.⁴¹

1891 yılında askerî idadi mektepler için oluşturulan ders programında ağırlık %30 matematik ve fen derslerine verilirken %28 Fransızca dersine yer verilmiştir. Aynı sene birinci sınıfta haftada 16 saat, ikinci sınıfta 17 saat, üçüncü sınıfta ise 20 saat ders yapılmıştır.⁴² 1892 yılından sonra idadi mekteplerde uygulanan ders programında eski programlara kıyasla bazı

³⁹ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

⁴⁰ BOA, Y. EE., 37/86, H. 09.07.1290.

⁴¹ Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, s. 28.

⁴² Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 427; Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüşdiye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, s. 101.

değişiklikler söz konusu olmuştur. Yapılan değişikliklere rağmen bu mektepler, fen ve yabancı dil ağırlıklı eğitim yapan okullar olma özelliklerini korumuştur. İdadi mekteplerinin ders programlarında yapılan köklü değişikliğin en önemli sebebi ise Goltz Paşa'dır. Yukarıdaki bölümde de bahsettiğimiz gibi II. Abdülhamit'in askerî okullar müfettişliğine getirdiği Alman Uzman Goltz Paşa, tüm askerî kurumlarda olduğu gibi asker idadi okullarda da önemli gelişmelere neden olmuştur. Askerî mektepleri modern eğitim kurumları haline getirmeye çalışan Goltz Paşa orta öğretim kurumlarının müfredatından değişiklikler yapmıştır. O, bu mekteplerde okutulan derslerin fazlalığını ele almış ve askerî nitelik taşımayan dersleri azaltıp, uygulamalı dersleri ön plana çıkarmıştır. Hazırlanan programlarda Matematik dersleri önemi korunurken Makine, Kozmografya, Müsellesat (Trigonometri) dersleri programa dâhil edilmiştir. Tarih derslerinin çeşitliliği artırılmış ve Tarih-i Umumi (Kurun-u Evvel, Kurun-u Vusta, Kurun-u Ahire) dersleri eklenmiştir.⁴³ Goltz Paşa, Avrupa'daki gelişmelerin takip edilebilmesi için mekteplerde yabancı dile önem vermiştir. Dil derslerinde ve saatlerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Özellikle sivil rüştiyelerin askerî mektepler ders programına tabii olmasıyla askerî idadi mekteplerde birinci sınıftan itibaren Fransızcanın verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴ Önceki yıllarda mekteplerde sadece Fransızca dersleri okutulurken programa Almanca dersleri de eklenmiş ve Almanca dersleri mecburi olmuştur.⁴⁵

Tıbbiye, Baytar ve Eczacı branşlarını bünyesinde toplayan Tıbbiye idadi mektebinin ders programı normal idadi programının aynısı iken 1900 yılından sonra mesleki eğitime doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Tıbbiye idadisinin 1. ve 2. sınıflarına Hayvanat (Zooloji), Nebatat (Botanik) ve Almanca dersleri ilave edilmiştir. Böylece öğrenciler, yükseköğretim dönemi için gerekli temel biyoloji bilgileri ve yabancı dil olarak Almanca'yı öğrenmeye başlamışlardır.⁴⁶ 1890'lı yıllarda bir takım değişiklikler söz konusu olmuş ise de genel anlamda askerî idadi mekteplerde uygulanan ders programı ve ders saatleri aşağıdaki gibi oluşturulmuş ve tüm askerî idadi mekteplerde bu programa uyulmasına özen gösterilmiştir.

Birinci Sınıf		İkinci Sınıf		Üçüncü Sınıf	
Dersler	Ders saati	Dersler	Ders saati	Dersler	Ders saati
Fransızca	108	Müsellesat	72	Akaid-i Diniye	36
Cebir	108	Fransızca	144	Fransızca	180

⁴³ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

⁴⁴ BOA, *MF. MKT.*, 85/109, H.19.04.1302.

⁴⁵ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydımlar Üzerindeki Etkisi", s. 16.

⁴⁶ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 175.

Hendese	72	Hendese	72	Tarihi Osmani	36
Kitabet	108	Kitabet	108	Makine	72
Coğrafya-1 Osmani	108	Tarih-i Osmani	36	Kozmografya	36
Tarih-i Osmani	36	Resim	108	Mantık	36
Resim	36	Tarama	36	Kitabet	72
Akaid-i Diniye	36	Akaid-i Diniye	36	Resim	72
				Tarama	36
					Yekûn 612

Tablo 2: 1897-1898 Eğitim Öğretim Yılında Askerî İdadî Mekteplerde Uygulanan Ders Programı ve Ders Saatleri⁴⁷

1890'li yılların ortalarından itibaren bu mekteplerde ilk yıllarda görülen Tanzimat dönemi etkileri artık silinmeye başlanmış, Goltz Paşa ile atılan adımlarda bir takım değişikliklere gidilmiştir. Askerî mekteplerde askerlik mesleğine yönelik teorik ve uygulama derslerinin çoğaltılması, pozitif bilimlerin ve dil derslerinin öne çıkması dönemin yöneticilerinde din derslerinin zayıf olduğuna dair düşüncelere neden olmuştur.⁴⁸ Kültürel ve siyasal bir güç yaratmak ve İslami bir kimlik oluşturmak amacıyla eğitim sisteminde değişiklik yapılmış ve ders programlarında dinselleşme başlamıştır. Programlar, öğrencilerin dinî inanışlarını güçlendirecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle ilk yıllarda pozitif bilimleri içeren dersler ağırlıkta iken sonraki yıllarda müfredatta ahlak ve din derslerin ağırlıklı olduğu bir öğretim sistemi uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁹ Daha sonraki yıllarda da buna benzer kararlar alınmaya devam etmiş ve askerî ve mülki mekteplerde Akaid-i Diniye derslerinin okutulmasının gerekliliği üzerine 1898 tarihli bir ferman çıkmıştır.⁵⁰ Ders programlarına din derslerinin eklendiği veya programdaki din dersi saatinin artırıldığı, okulların, okul yöneticilerin, öğrencilerin ve kitapların denetim altında tutulduğu, öğrencilerin dinî vecibelerini yerine getirmeleri için zorlandığı bir dönem olmuştur.⁵¹

Tabloda da gördüğümüz gibi Akaid-i Diniye dersinin her sınıfta verilmesine önem gösterilmiştir. Bu dersin içeriğinde; İlmihal'den başlayarak, inanç, ibadet, inanç, günlük yaşayış, ahlak konuları vb. konular işlenmiştir. İslam dininin temel kaideleri, esasları ve inanılması zaruri hükümleri ile ilgili

⁴⁷ BOA, Y. MTV., 175/215. 13.11.1315.

⁴⁸ BOA, Y.PRK.KOM., 13/20, 24.05.1322.

⁴⁹ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 840-42; Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 27-32.

⁵⁰ BOA, Y.PRK. MŞ., 6/88, H 07.03.1316.

⁵¹ Mehmet Öznur Alkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, Sayı 12 (2008), s. 16-17; Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 32.

bilgiler verilmiştir. Yine bu programda verilen Fransızca dersinde; dilin kuralları, harfleri, sıfat, zamir, fiiller ve kullanımları üzerinde durulmuştur. Coğrafya-yı Osmanî dersinde coğrafyanın tanımı, Osmanlı'nın hududu, coğrafyası, sahilleri, boğazlar, Avrupa'daki sınırları, dağları, nehirleri, gölleri, vilayetleri, demiryolları, yolları, caddeleri anlatılmış. Aynı şekilde Asya'daki, sınırları, vilayetleri, sancakları ve bunlara ait tüm coğrafi detaylar ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Tarih-i Osmanî; Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı, Osmanlı padişahları saltanat dönemleri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Kitabet dersinde mülkiye ve askeriyeye ait yazışmalar öğrencilere verilerek haftada bir bu resmi yazışmaların tahlili, tenkidi yapılmıştır. Derste gerekli olan edebî ve teknik bilgiler, söz sanatları, hitabet vb. konular ele alınmıştır. Bu özellikler çerçevesinde mektup yazma, resmi yazışma usulleri öğretilmiş, örnekler kaleme aldırılmıştır. Bunlar yapılırken yazmanın kurallarına, sözcükler ve anlam arasındaki uyuma, sade ve anlaşılır olmasına, temanın sağlamlığına uyulması istenmiştir. Günümüzdeki karşılığının geometri olan Hendese dersinde ise geometrik şekiller, alanlar öğrenciye gösterilerek öğrencilerin gözlem, kıyaslama, dikkat kabiliyetleri arttırılmıştır. Arada açılar, üçgen, daire, küre, kare, dikdörtgen gibi terimler öğretilerek aralarındaki farklar incelenmiş, pergel ve cetvel kullanımı öğretilmiştir.⁵²

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti vilayetlerindeki askerî idadi sayısı 6'ya yükselmiştir.⁵³ Kuruldukları vilayetler eğitim ve kültür faaliyetlerinin canlı olduğu merkezler olduğu için askerî idadiler gelişmelere açık okullar olmuştur.⁵⁴ Vilayetteki askerî idadilerde eğitim öğretim konusunda bir takım problemler karşılaşılmışsa da durumun düzeltilerek eğitim öğretim devam ettirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Bağdat Askerî İdadi Mektebi'nde 1898-1900'deki mevcut programda Cebir, Müsellesat, Makine, Hendese, Resim, Coğrafya ve Jimnastik derslerini yürütecek muallim eksiklikleri söz konusu olmuş ve 1899-1900 tarihinde kısmen, 1901-1902 yılına gelindiğinde ise bu sorun tamamen aşılarak eğitim öğretime devam edilmiştir.⁵⁵ Kısacası vilayetteki askerî idadilerde bina ve öğretmen sıkıntısı yok denecek kadar az olup yeterli miktarda ders yardımcı araçlarına ve kütüphanelerine sahip olmuşlardır.

II. Abdülhamit döneminde bu denli kaliteli bir eğitim sürdürmeye çalışılan vilayetteki askerî orta öğretim kurumlarında (Erzincan, Edirne, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat, Bursa ve Yemen) İstanbul'da uygulanan

⁵² Özge Kurşun, II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Taşrasında Askerî Mektepler, s. 83-90

⁵³ Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", s. 592.

⁵⁴ Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim, s. 173; Yusuf Çam, Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar Rüşdiye, İdadi, Harbiye (1892-1902), s. 90.

⁵⁵ Nurgül Bozkurt "Bağdat Vilayetin'de Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar", *Journal of History School*, Sayı XXXI (2017), s. 101.

ders programının uygulanmasına özen gösterilmiştir. Vilayetlerde verilen Coğrafya, Cebir ve Müsellesat, Kitabet, Jimnastik, Resim, Riyaziye, Tarih, Osmanlıca, Fransızca, Makine, Hendese, Akaid-i Diniyye, Farsça, Arapça, Hüsnuhat, Talim, Topografya dersleri İstanbul'da da uygulanmıştır.⁵⁶ Fakat vilayetlerde yabancı dile daha fazla önem verildiği görülmektedir. Merkez idadilerde Rusça dersine rastlanmazken vilayetlerde Edirne, Manastır, Bağdat, Şam'da Almanca veya Fransızcanın yanında Rus lisanı dersi de verilmiştir. Manastır ve Edirne Askerî İdadi Mektebi'nde ise Almanca, Fransızca ve Rus lisanı derslerine rastlanmaktadır. Ayrıca İstanbul'daki idadilerde mesleki derslere rastlanmazken (yüksekokullarda verilmektedir) vilayetlerdeki askerî idadilerde Tabiiye, Hıfzıssıhha, Ordu Teşkilatı, İstihkâm gibi mesleki dersler müfredata eklenmiştir. Hatta Edirne İdadi Mektebi'nde 1898-1904 yıllarında uygulanan programda diğer vilayetlerden ve İstanbul'dan farklı olarak Kılıçla Usul Mübareze (Eskrim) dersi yer almaktadır.⁵⁷

Netice itibariyle vilayetlerdeki askerî idadi mekteplerde muallim sıkıntısı çekilmiş, bazı dersler eklenip bazı dersler çıkarılmış ise de mekteplerde uygulanan ders programlarının mevcut durumlarını koruyabildiği görülmektedir.⁵⁸ Fakat yöneticiler, İstanbul ile vilayette bulunan askerî orta öğretim kurumlarını bir bütün olarak görmüş aynı programın uygulanmasına özen göstermişler de İstanbul'daki askerî idadiden mezun olan öğrenci ile taşradan mezun olan öğrenci aynı haklara sahip olamamıştır. Taşradaki askerî idadi mektebini tamamlayan öğrencilere, yüksek askerî okullara girmeden önce İstanbul'daki Dersaadet Askerî İdadi mektebinin dördüncü sınıf derslerini okuma zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁹ Bu sınıfta Hendese-i Resmîye, Menazır ve Gölge, Kimya, Hikmet-i Tabiiye, Fransızca, Kitabet, Mebaniyü'l-İnşa, Kurun-u Ahire Tarihi, Kozmografya, Hendese-i Resmîye Şekli, Tarama dersleri görmüş ve bu derslerden başarılı bulunup mezun olabilen öğrenciler, Harbiye'ye gidebilmiştir.⁶⁰ Vilayetteki askerî idadi öğrencisini zorlayan bu durumun sebebi ise muhtemelen İstanbul'da ve vilayetlerdeki idadilerin öğrenim sürelerinin ve ders saatlerinin birbirinden farklı olmasıdır.

⁵⁶ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi*, (1321), s. 284, 309, 310, 408, 663. (Salname bundan sonraki kayıtlarda SNMU şeklinde belirtilecektir).

⁵⁷ *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 195-239; 201-203.

⁵⁸ *Salname-i Askerî*, sene 1311, s. 92-95; *Salname-i Askerî*, sene 1324, s. 1020.

⁵⁹ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 426-27; Bu duruma bir örnek için bkz. BOA, Y. PRK. ASK., 183/23, H. 29.03.1320.

⁶⁰ Nurgül Bozkurt "Bağdat Vilayetin'de Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar", s. 101.

3. Askerî İlk Öğretim Kurumlarında Uygulanan Ders Programı ve İçerikleri

1864 yılında Galatasaray Kışlası'nda Galatasaray Mekteb-i İdadi-i Umumi adıyla birleştirilen İstanbul'daki idadi mekteplerine öğrenci yetiştirmek amacıyla rüştiye düzeyinde eğitim veren Mahrec-i Mekatib-i Askeriye adlı mektep açılmıştır. Dört yıllık bir öğrenim süresi olan bu mektepte; Mantık ve Tabikat, Kavaid-i Arabiye, Hesap, Hendese-i Hattiyе, Coğrafya-i Umumi, Mevaid-i Selase, Kavaid-i Osmaniye, Fransızca, İmla-yı Osmaniye, Resim ve Hüsn-i Hatt-ı Fransevi dersleri verilmiştir.⁶¹ Zamanla askerî idadi mektep sayılarının artması üzerine kontenjanı 500'ü geçmeyen Mahrec-i Mekatib-i Askeriye ihtiyacı karşılayamamış ve bu okulun kapatılarak yerine askerî rüştiye mekteplerinin açılması kararı alınmıştır.⁶² 9 Ocak 1875 tarihinde dokuz tane askerî rüştiye mektebi açılmıştır.⁶³ Böylece askerî eğitimde ilköğretim derecesinde eğitim veren rüştiye mektepleri, eğitim tarihi içerisindeki yerini almıştır.

Askerî rüştiye mekteplerin ders programlarında sivil rüştiyelere benzer bir program uygulanmıştır. Mektepte; Arabi, Farişi, Fransızca, Tarih, Cebir, Hesap (Aritmetik), Hendese (Geometri), Hüsnü Hat (Güzel Yazı), Coğrafya-i Umumi, Mevaid-i Selase, İlm-i Hal (İbadet Usulleri), Kavaid (Gramer), İmla, Türki, Kavaid-i Türki (Türkçe Gramer), Resim dersleri verilmiştir.⁶⁴ Rüştiye programlarına günümüzdeki Fen bilgisi dersine karşılık gelen Mevalid-i Selase dersi eklenmiş ve ders, 1875 yılında sonra yaygın bir şekilde işlenmiştir. II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında askerî rüştiye mektepler tüm askerî okullar gibi Mekatib-i Askeriye Nezareti'ne bağlanmış ve ders programı yeniden düzenlenmiştir. Yenilenen program aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.⁶⁵

Birinci sınıf dersleri; Esmayı Türkiyye, Hikayat-ı Müntehibe, Sarf-ı Türki, Hüsn-ü Hatt-ı Türki, İmlayı Türki, Sarf-ı Arabi, Kavaid-i Farişi, İlm-i Hal, İmlayı Osmani, Kurşunkalem Resim
İkinci sınıf dersleri; Nahv-Arabi, Hesap, Coğrafya, Farişi, İmlayı Osmani, Fransızca, Hüsn-ü Hatt-ı Türki, Karakalem Resim
Üçüncü sınıf dersleri; Mantık ve Mantık ve Tatbikat-ı Arabiye, Hesap, Hendese-i Halliyе, Coğrafyayı Umumî, Mevalid-i Selase, Kavaid-i Osmaniye, Fransızca, İmlayı Osmani, Hüsn-ü Hatt-ı Türki, Resim

⁶¹ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 16.

⁶² *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, Kuleli 1985, s. 40-53.

⁶³ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 501-506.

⁶⁴ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

⁶⁵ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

Arapça, Dilbilgisi, Türkçe ile ilgili derslerin yoğun işlendiği programda en fazla ders saati 192 saat ile Sarf-ı Arabi, 128 saat ile İmlayı Türki ve Nahv Arabi derslerine ait olmuştur. Yabancı dil dersinin (Fransızca) diğer askerî mekteplerde olduğu gibi ilköğretim düzeyinde de işlenmesine oldukça önem verilmiştir. İki sene verilen dersin programdaki saati ise 96 saat olmuştur.

II. Abdülhamit döneminde askerî rüştiyelerin İstanbul dışında da açılmasına karar verilmiş, taşrada her idadi mektebinin yanında bir rüştiye mektebinin açılmasına özen gösterilmiştir. Hatta birçoğu için yeni bina inşa edilmiştir. Tüm ülkedeki askerî rüştiye sayısı 28'e ulaşmıştır. 1877 yılında Şam, Beyrut, Bağdat; 1879 yılında Edirne, Manastır, Erzurum, Erzincan, Mamüretülaziz ve Diyarbakır; 1880 yılında Bursa ve Trabzon; 1882 yılında Eyüp; 1883'te Sivas; 1884'te Kastamonu, Halep ve Selanik; 1887'de Trablusgarp; 1889'da San'a; 1890 yılında Van ve Bitlis; 1892 yılında Üsküp'te bir askerî rüştiye mektebi açılmıştır. 1893 yılında Süleymaniye (Musul), 1895 yılında Yemen, 1896 yılında Asir askerî rüştiyeleri açılmıştır.⁶⁶ Bu dönemde İstanbul'da Soğukçeşme, Beşiktaş, Fatih, Kocamustafapaşa ve Toptaşı kuruldukları günkü işlevleriyle bırakılmış, Kasımpaşa Askerî Rüşdiyesi Bahriye'ye devredilmiş, Gülhane Askerî Rüşdiyesi Gülhane Tatbikat Mektebi ve Serriyat Hastanesine, Hasköy Askerî Rüşdiyesi Topçu Mektebine, Paşakapısı Askerî Rüştiyesi Üsküdar İdadisine dönüştürülmüştür. Ayrıca Eyüp'te Baytar ve Eczacı Askerî Rüşdiyesi ile Eyüp Askerî Rüşdiyesi eğitim öğretime başlamıştır.⁶⁷ Ülke sınırları içerisinde yer alan ve Türkçe'nin anadil olmadığı bölgelerde açılan askerî rüştiyelerde Türkçe öğretmek amacıyla Türkçe hazırlık sınıfı eklenmiştir.⁶⁸

Askerî rüştiyelerde ilk açıldığı yıllarda dört yıllık eğitim verilmiş ancak 1892 yılından itibaren kademeli olarak üç yıllık eğitime geçilmiştir. Taşradaki askerî rüştiyeler ise üç yıllık eğitime 1898 yılında geçmiştir. Böylece II. Abdülhamit döneminde askerî rüştiyeler, sistemli bir şekilde üç yıllık ilk eğitim veren kurumlar haline getirilmiştir.⁶⁹ Bilhassa dönemin ilk yıllarında okuma-yazma ve dil eğitimine ağırlık verilen askerî rüştiyelerde üç yıllık eğitime geçildiğinde Matematik, Tarih, Jimnastik derslerinin arttırılması ile durum dengelenmeye çalışılmıştır.⁷⁰ Ayrıca bu mekteplerde, birinci sınıfta 16 saat, ikinci sınıfta 15 saat, üçüncü sınıfta 14 saat, dördüncü sınıfta 21 saat ders yapılmaktaydı. Bir eğitim yılı, iki yarı dönemden oluşmakta, birinci

⁶⁶ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 16.

⁶⁷ Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 501-507.

⁶⁸ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 16-18.

⁶⁹ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 18.

⁷⁰ Ayşegül Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri, Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 273.

dönem 16 hafta, ikinci dönem 16 hafta sürmekteydi. Yani bir ders yılı toplam 32 haftaydı. Sınıf düzeni ise günümüzdeki tamamiyen tersi olup, dördüncü sınıf olarak belirtilen öğrenciler ilk yıl öğrencileri, birinci sınıflar ise son sınıf öğrencileri idi.⁷¹

1888 yılında diğer askerî eğitim kurumları gibi askerî rüştiye mekteplerinin programları da Alman kontrolüne girmiştir. Askerî okullar müfettişliği görevine getirilen ve askerî okulların ders programlarında düzenleme yapan Goltz Paşa, rüştiye mekteplerin derslerini de ele almıştır. Gerek derslerinde gerekse ders saatlerinde yapmış olduğu değişiklikler sonucunda yeni bir program oluşturmuştur. Buna göre mektepte; İlmihal, Kıraat-ı Osmaniye, İmlayı Türki, Hüsnü Hatt-ı Türki, Sarf-ı Arabi, Kavaid-i Farisi, İmlayı Osmani, Tarih-i İslam dersleri okutulmuştur. Bu dönemde yapılan ders programlarının %12'si fen içerikli dersler, %7'si sosyal içerikli dersler, %20'si Arapça ve Farsça, %9'u Yabancı dil (Fransızca), %9'u ise uygulamalı derslerden oluşmuştur.⁷² Askerî rüştiye mekteplerinde verilen bu dersler, asker ve sivil öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Arapça, Farsça, Hüsnühat ve İmla derslerine sivil öğretmenler, bunlar dışındaki derslere asker öğretmenler girmiştir.⁷³ Ayrıca bu mekteplerde her ders için bir asil bir de yardımcı öğretmen görevlendirilmiştir. Yardımcı öğretmenler iki sene asil öğretmen ile çalıştıktan sonra asil öğretmen olabilmış. Derslerin başarılı bir şekilde devam etmesi için yardımcı öğretmenlerin kendilerini özellikle yabancı dil konularında geliştirmesi istenmiştir.⁷⁴

Mekteplerde verilen bazı derslerin içerikleri ise şu şekilde oluşturulmuştur; Kıraat-ı Osmani dersi okuma bilgisi veren, okumanın çeşitli usullerinin öğretildiği bir ders olmuş ve ilgili eserler okutulmuştur. İmla-yı Türki dersinde gazete vb. mecmualardan imla yazdırılmıştır. Farisi de Farsça kurallar ve *Gülistan* adlı eser okutulmuş, Sarf-ı Arabi derslerinde Arapça dilbilgisi verilmiş, Kavaid-i Osmani dersinde isim çeşitleri, sıfat, fiil, zamir, mastar, edat tanımları, çeşitleri vb. kullanımları ile ilgili örnekler işlenmiştir. Tarih-i İslam dersinde ise İslamiyet'in doğuşu, Arabistan, Araplar, Hazreti Muhammed'in hayatı, Halifeler ve Halife dönemi, Hazreti Hasan ve Hüseyin, Emevi Devleti, Abbasi Devleti, Fatımi, Eyyubi Devletleri, Selçuklu Devleti, Harezmi Devleti, Cengiziler, Timurlenk, Endülüs Emevi Devleti, Osmanlı

⁷¹ Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüşdiye, İdadi, Harbiye (1892-1902)*, s. 72.

⁷² Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507; Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, s. 114-116.

⁷³ *Osmanlı Dönemi'nde Askeri Okullarda Eğitim*, s. 16.

⁷⁴ Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler, s. 114-115.

Devleti'nin ortaya çıkışı, Osman Gazi, Orhan Gazi döneminden başlayarak padişahların devri incelenmiştir.⁷⁵

Dönemin ikinci yarısından itibaren ders programlarında özellikle din ve tarih derslerinde dinselleşme yönünde değişikliğe gidilmiştir. 1882 yılında din derslerinin eğitim kurumlarında arttırılması yönündeki tavsiyeler dikkate alınmış, din derslerinin aşamalı olarak programlara eklenmesi söz konusu olmuştur. Alınan bu karar doğrultusunda bazı askerî rüştiye mekteplerin programları yeniden hazırlanmıştır.⁷⁶ Tarih derslerinin çeşitliliğinde ve ders saatlerinde değişiklikler yapılmıştır.

Askerî rüştiyelerin hepsinde yabancı dil olarak Fransızca okutulmuş yalnızca İstanbul'da açılan Kasımpaşa (Bahriye) Askerî Rüştiye ve Bağdat Askerî Mektebi'nde yabancı dil İngilizce verilmiştir. Bağdat Askerî Rüştiyesi'nde İngilizce dersine giren öğretmenler Kasımpaşa Askerî Rüştiyesi'nin öğretmenleri olup Bağdat Askerî Rüştiyesi'nde de görevlendirilmiştir.⁷⁷ Bahriye Askerî Rüşdiye Mektebi'nin programı diğer mekteplere göre daha teferruatlı oluşturulmuş ders adetleri ve saatleri fazla olmuştur. Bu mektepte Bahriye Hukuku, Akaid, İngilizce, Farsça, Arapça, İmla, Osmanlı Dili, Kitabet, Hüsnuhat, Resim, Hesap, Hendese, Muhasebe Usulü, Defter Usulü, Coğrafya ve Tarih dersleri okutulmuştur.⁷⁸ 1863 yılından itibaren askerî mekteplerin ders programlarına eklenen Jimnastik dersi ise Bahriye Mektebi ders programına 1883 yılında dâhil edilmiştir. Askerî talimlerin çok olmasına rağmen Jimnastik dersinin bu kadar geç konulması dikkat çekmektedir.⁷⁹ 1891 yılına gelindiğinde askerî rüştiye mekteplerinde okutulan dersler ve saatleri aşağıdaki gibidir;⁸⁰

1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		4. Sınıf	
Ders	Ders saati	Ders	Ders saati	Ders	Ders saati	Ders	Ders saati
Akaid-i Diniye	32	Akaid-i Diniye	32	Akaid-i Diniye	32	Akaid-i Diniye	32
Kıraat-i Türkiye	32	Kıraat-i Türkiye	32	Arabi	64	Tatbikat-ı Arabiye	32
İmlâ-yı Türki	96	İmlâ-yı Türki	64	Coğrafya-yı Umumi	64	Hesap ve Usul Defteri	64
Hesap	64	Arabi	64	Kavaid-i Osmaniye	64	Coğrafya-yı Osmani	96
Coğrafya	32	Farisi	64	İmlâ-yı Türki	64	Tarih-i Osmani	64

⁷⁵ BOA, *Y.MTV.*, 51/86, H. 25. 11.1308.

⁷⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), s. 111.

⁷⁷ *SNMU*, sene 1316, s. 741, 965-66; *SNMU*, sene 1318, s. 908-909, 1184.

⁷⁸ *SNMU*, sene 1316, s. 741; *SNMU*, sene 1317, s. 833; *SNMU*, sene 1318, s. 908-909.

⁷⁹ Mustafa Ergün ve Tayyip Duman, "19. Yüzyılda Osmanlı Askeri Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları", s. 506-507.

⁸⁰ BOA, *Y.MTV.*, 51/86, H. 25. 11.1308.

Arabi	96	Hesap	64	Tarih-i İslam	32	Fransızca	96
Fransızca	64	Coğrafya-yı Umumi	64	Fransızca	64	Kitabet-i Türkiye	64
Hüsn-i Hatt-ı Türki	64	İmlâ-yı Türki	64	Farisi	32	Mevaliye-i Selase	64
Hüsn-i Hatt-ı Fransevi	32	Fransızca	96	Hüsn-i Hatt-ı Türki	32	Muhtasar Hendese	32
Resim	32	Hüsn-i Hatt-ı Türki	32	Hüsn-i Hatt-ı Fransevi	32	Resim	32
		Hüsn-i Hatt-ı Fransevi	32	Resim	32		
		Resim	32				

Tablo 3: *Askerî Rüştîye Mekteplerin Ders Programı (1891)*

Tabloda verilen programı ve önceki yıllarda oluşturulan ders programlarını incelediğimizde askerî rüştiye mekteplerinde okutulan derslerde, derslerin okutulduğu yıllarda ve ders saatlerinde bir takım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde eğitimin öncelikli hedefleri arasında devletin birliğini, bütünlüğünü ve devamını sağlayacak nitelikte insanların yetiştirilmesi bulunmaktadır ki bu niteliklerin başında da dine bağlılık gelmektedir. Çağdaş ilim ve fenne sahip olmak önemli bir eğitim hedefi olarak görülmekle birlikte bu, tek başına yeterli görülmemiş aynı zamanda doğru düşünebilme, sağlam bir dinî inanca ve güzel ahlaka sahip olmak gerektiği de belirtilmektedir. Rüştîye mekteplerinin ders programlarında yapılan düzenlemelerin amacı da belirlenen bu niteliklerin yeni yetişen nesillere kazandırılması çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁸¹

25 Şubat 1898 tarihinde padişahın iradesi ile bu mekteplerde yetişen öğrencin dinî esaslarını sağlamlaştırmak için Akaid-i Diniye dersinin saati arttırılmış, Kıyas-ı Enbiya (Peygamberler Tarihi) dersi eklenmiştir. Buna göre oluşturulan programda yer alan dersler (ve ders saatleri) aşağıdaki gibidir;⁸²

Birinci Sınıf Dersleri; Sarf-ı Türki (yılıda 72 saat), İlm-i Hesap (108), Kıyas-ı Enbiya (36), Fransızca (108), İmlâ-yı Türki (108), Hüsn-i Hatt-ı Fransevi (36), Resim (72), İlm-i Hal (72), Hüsn-i Hatt-ı Türki (36)

İkinci Sınıf Dersleri; Sarf-Arabi (108), Hesap (108), Coğrafya (72), Kavaid-i Farisi (36), Tarih-i İslam (36), Fransızca (108), İmlâ-yı

⁸¹ Süleyman Tenger, *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 148.

⁸² BOA, *Y. MTV.*, 175/215, H. 13.11.1315.

Türki (72), Hüsn-i Hatt-ı Türki (36), Hüsn-i Hatt-ı Fransevi ve Resm-i Âdi (36), İlm-i Hal (36)

Üçüncü Sınıf Dersleri; Fransızca (108), Nahv-i Arabi ve Tatbikat (72), İlm-i Hesap ve Usul Defteri (72), Gülistan ve Tatbikat-ı Farisiye (36), Hendese (36), Mufassal Coğrafya (72), Tarih-i İslam (36), Kavaid-i Osmaniye (72), İmla-yı Türki (72), Resm-i Mücessem ve Hüsn-i Hatt-ı (36)

II. Abdülhamit döneminde askerî rüştiyeler ile mülki rüştiyelerin ders programları karşılaştırıldığında askerî rüştiyelerin müfredatlarında Türkçe dersine sivil rüştiyelere göre daha fazla ağırlık verilmiştir. Yabancı dil, askerî rüştiye programlarına daha erken eklenmiştir Aynı şekilde Jimnastik dersi de programlarına daha önce dâhil edilmiş. Resim dersleri için de okulda ayrı bir atölye oluşturmuştur. Mülki rüştiyelerin müfredatında ise Arapça ve Kuran-ı Kerim'in okutulduğu derslere hem ders saati olarak hem de ders önceliği olarak daha fazla önem verilmiştir. Askerî rüştiyelerde okutulan kitaplara daha fazla önem verilmiş, kitaplar okulun öğretmenleri tarafından Batı dillerinden çevrilmiştir. Öğretmenler Türk dili ve Türkçe dilbilgisi üzerinde titizlikle durmuşlardır. Hatta ilk Türkçe dilbilgisi kitaplar da askerî rüştiye öğretmenleri tarafından yazılmıştır.⁸³ Mülki ve askerî rüştiyelerde birbirinden az da olsa farklı ders programlarının uygulanması dönem dönem tartışmalara ve problemlere neden olmuştur. Mülki rüştiye mekteplerinden mezun olan öğrencilerin askerî idadilere imtihansız kabul edilmemesi üzerine iki mektep programının yeniden düzenlenmesi düşünülmüştür.⁸⁴ Özellikle askerî rüştiye programlarında yer alan Fransızca dersinin mülki rüştiye programlarında yer verilmemesi buradan mezun olan öğrencilerin idadi mekteplerine alınmamasına neden olabilmekteydi. Bu sorunu çözmek için askerî idadilerde birinci sınıfta okutulacak gramerin ikinci sınıfa ertelenmesi, birinci sınıfta ise dersin elifbanın öğretilmesi kararlaştırılmıştı.⁸⁵ 1891 yılına gelindiğinde sorunun devam etmesi üzerine konu ile ilgili somut bir adım atılmış ve mezunlarının istihdamı konusunda sorunlar yaşanması sebebiyle ders programlarının birleştirilmesine karar verilmiştir.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde 1900 yılında vilayetlerdeki askerî rüştiye sayısı 20'ye ulaşmıştır.⁸⁷ Sayıları artan bu mekteplerde eğitimin başarılı bir şekilde işlenmesi için İstanbul'daki mekteplerde okutulacak ders programlarının vilayetlerde de uygulanmasına önem verilmiştir. Bu sebepler İstanbul'daki

⁸³ Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüştiyeler, s. 119.

⁸⁴ BOA, *MF.MKT.*, 71/18, H. 12.11. 1298.

⁸⁵ BOA, *MF.MKT.*, 85/109, H. 19.04. 1302.

⁸⁶ BOA, *İ.DH.*, 1249/97958, H. 29. 03. 1309.

⁸⁷ Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", s. 592.

askerî rüştiye mektepleri ile vilayetlerdeki mekteplerde yürütülen ders programları birbirine oldukça yakın olmuştur. Örneğin; 1898-1903 yılları arasında İstanbul askerî rüştiyelerinde okutulan belli başlı dersler; Resim, Fransızca, Coğrafya, Tarih-i İslam, Arapça, Farsça, İmla, Kaideler, Riyaziye, Hesap, Hüsnühat, İlmihal.⁸⁸ Aynı sene Vilayet askerî rüştiyelerinde okutulan dersler ise; Resim, Arapça, Farsça, Fransızca, Hesap, Riyaziye, Coğrafya, Tarih, İmla, Kavaid, Hüsnühat, İlmihal idi.⁸⁹

Maarif Salnamesi (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye) ve Askerî Salnamede (Salname-i Askeriye) tutulan kayıtlarda hem İstanbul'daki hem de taşradaki askerî rüştiyelerin bazı yıllardaki ders programlarına ulaşmak mümkündür. Programlar genellikle yukarıda belirttiğimiz derslerden oluşmuş ve mevcut programlarını muhafaza etmeye özen göstermiş ise de dönem dönem bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. Bazı mekteplerin programlarında yer alan ders veya dersler bir sonraki sene programından kaldırılmıştır. Duruma İstanbul'daki askerî rüştiye mekteplerinden birkaç örnek verecek olursak; *Soğuk Çeşme Askerî Rüştiye Mektebi'nde* 1888 yılında Fransızca, Hüsn-ü Hat, Coğrafya, Arapça, Farsça, Osmanlıca, İmla, Riyaziye dersleri verilmiştir.⁹⁰ 1892, 1893, 1895 yıllarında Resim dersinin eklenmesi dışında ders çeşitliliği ve sayısı değişmemiştir.⁹¹ 1898-1903 yıllarında kaldırılmış olan Riyaziye dersi tekrar eklenmiş, Kavaid dersi müfredattan çıkarılmıştır.⁹² 1908 yılında ise Jimnastik dersi müfredata eklenmiştir.⁹³

Kocamustafapaşa Askerî Rüştiye Mektebi'nde 1888 yılında Resim, Riyaziye, Lisan, Arapça, Farsça ve İmla dersleri verilmiştir. 1898-1903 yıllarında mektepte bazı dersler programa eklenip bazıları çıkartılmıştır. Özellikle İmla-yı Türki dersi eklendiğinde Kavaid dersi kaldırılmış, Kavaid dersi eklendiğinde İmla-yı Türki dersi kaldırılmıştır.⁹⁴ *Fatih Askerî Rüştiye Mektebi'nde* 1888 yılında Fransızca, Riyaziye, Farsça, Arapça, Resim, Hüsn-ü Hat ve Coğrafya dersleri verilmiştir.⁹⁵ 1898-1903 yıllarında Farisi dersi

⁸⁸ BOA, Y. MTV., 175/215, H. 13.11.1315; SNMU, sene 1316, s. 729-733; SNMU, sene 1321, s. 232-236.

⁸⁹ *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, sene 1319, s. 84; *Edirne Vilayet Salnamesi*, sene 1314, s. 104; 1315, s. 104; *Sivas Vilayet Salnamesi*, sene 1321, s. 58; *Trabzon Vilayet Salnamesi*, sene 1319, s. 101.

⁹⁰ *Salname-i Askeri*, sene 1304, s. 106.

⁹¹ *Salname-i Askeri*, sene 1308, s. 110, *Salname-i Askeri*, sene 1309, s. 99.

⁹² SNMU, sene 1316, s. 729-731; SNMU, sene 1317, 822-823; SNMU, sene 1318, s. 896-897; SNMU, sene 1319, s. 235, SNMU, sene 1321, s. 235.

⁹³ *Salname-i Askeri*, sene 1324, s. 1023. Nursel Köksal, Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 20-22.

⁹⁴ SNMU, sene 1316, s. 732, SNMU, sene 1317, s. 824; SNMU, sene 1318, s. 898; SNMU, sene 1319, s. 1901, s. 237; SNMU, sene 1321, s. 236; BOA, İ. DH., 1227/96067, H. 08.10.1308.

⁹⁵ *Salname-i Askeri*, sene 1304, s. 107.

programa eklenmiş bir sonraki yıl müfredattan kaldırılmıştır.⁹⁶ *Beşiktaş Askerî Rüştîye Mektebi'nin* 1888 yılına ait ders programı şu şekilde oluşturulmuştur; Lisan, Resim, Coğrafya, Riyaziye, İmla, Hüsn-ü Hat, Arapça, Farsça.⁹⁷ 1908 yılında Farsça, İmla, Hüsn-ü Hat dersleri kaldırılmış, Jimnastik dersi eklenmiştir.⁹⁸ *Gülhane Askerî Rüştîye Mektebi'nde* 1888 yılında Resim, Fransızca, Osmanlıca, İmla ve Hüsn-ü Hat dersleri verilmiştir. 1892, 1893 ve 1895 yıllarında Coğrafya dersi konulmasının dışında herhangi bir değişiklik yapılmamış, diğer dersler aynı kalmıştır.⁹⁹ *Eyüp Askerî Rüştîye Mektebi'nde* 1889-1903 yıllarında İmla dersi önce çıkarılmış, sonra Kavaid dersi ile birlikte programa eklenmiştir.¹⁰⁰ Mektebe iki tane Fransızca ve iki tane Riyaziye hocasının alınması ile yabancı dil ve matematik derslerinin ağırlığı artırılmıştır.¹⁰¹ Üsküdar Paşa Kapısı Askerî Rüştîye Mektebi'nde ve Toptaşı Askerî Rüştîye Mektebi'nde de benzer durumlar yaşanmıştır.

İstanbul'da olduğu gibi taşrada eğitim öğretimini sürdüren askerî rüştîye mekteplerinde okutulan derslerde de değişiklikler söz konusu olmuştur. Hem Goltz Paşa'nın bu mektepler ile ilgili yapmış olduğu değişiklikler hem de dönemin resmi politikası sonucu yapılan değişiklikler taşradaki ders programlarını etkilemiştir. Buna göre 1898-1903 yıllarında taşrada bulunan bazı mekteplerin programlarında yapılan değişiklikler şöyledir:¹⁰² Erzincan,¹⁰³ Edirne,¹⁰⁴ Erzurum¹⁰⁵ ve Van¹⁰⁶ Askerî Rüştîye Mektebi programlarına ilk kez İlmihal dersi eklenmiştir. Kastamonu,¹⁰⁷

⁹⁶ *SNMU*, sene 1316, s. 731, 732; *SNMU*, sene 1317, s. 833-834; *SNMU*, sene 1318, s. 897-898; *SNMU*, sene 1319, s. 232-233 *SNMU*, sene 1321.

⁹⁷ *Salname-i Askeri*, sene 1304, s. 107.

⁹⁸ *Salname-i Askeri*, sene 1324 s. 1024.

⁹⁹ *Salname-i Askeri*, sene 1304, s. 105; *Salname-i Askeri*, sene 1308 s. 110, *Salname-i Askeri*, sene 1309, s. 98; *Salname-i Askeri*, sene 1311, s. 96.

¹⁰⁰ *SNMU*, sene 1316, s. 729-730; *SNMU*, sene 1317, s. 821-822; *SNMU*, sene 1318, s. 895-896; *SNMU*, sene 1319, s. 234.

¹⁰¹ Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askeri Eğitim Sistemi (1840-1908)*, s. 24-25.

¹⁰² *Salname-i Askeri*, sene 1304, s. 108.

¹⁰³ BOA, *MF. İBT.*, 491/58, H. 11.05.1332.

¹⁰⁴ *SNMU*, sene 1316, s. 1051-1052; *SNMU*, sene 1317, s. 1050-1051; *SNMU*, sene 1318, s. 1335-1336; *SNMU*, sene 1319, s. 607-608; *SNMU*, sene 1321, s. 505.

¹⁰⁵ *SNMU*, sene 1316, s. 784-785; *SNMU*, sene 1317 s. 400; *SNMU*, sene 1318, s. 975-976; *SNMU*, sene 1319, s. 307; *SNMU*, sene, 1321, s. 28.

¹⁰⁶ *SNMU*, sene, s. 1316, s. 812-813; *SNMU*, sene, 1317, s. 904-905; *SNMU*, sene, 1318, s. 1006-1007; *SNMU*, sene 1319, s. 338-339.

¹⁰⁷ *SNMU*, sene 1316, s. 1208; *SNMU*, sene 1317, s. 1323.

¹⁰⁸ *SNMU*, sene 1316, s. 1128; *SNMU*; sene 1317, s. 1314; *SNMU*, sene 1318, s. 1486; *SNMU*, sene 1319, s. 735; *SNMU*, sene 1321, s. 617.

Trabzon,¹⁰⁸ Sivas,¹⁰⁹ Beyrut¹¹⁰ ve Halep¹¹¹ Askerî Rüştiye Mektebi'nde Kavaid ve İlmihal dersleri birleştirilerek Kavaid-i Osmaniye şeklinde programa dâhil edilmiştir. Bitlis,¹¹² Elazığ¹¹³ ve Bağdat¹¹⁴ Askerî Rüştiye Mektebi'nde Kavaid ve Hüsnü Hat dersi birleştirilerek Kavaid-i Osmaniye ve Hatt-ı Türkî şeklinde eklenmiştir. Bunların dışında Rika dersi ilk defa Edirne Askerî Rüştiye Mektebi'nde okutulmuştur. Bağdat Askerî Rüşdiyesi'nde İngilizce ve Fransızca aynı anda okutulmuştur. Beyrut Askerî Rüştiye Mektebi ders programlarında diğer mekteplerden farklı olarak Tarih-i İslam ve Türk dersine yer verilmiştir. Hendese dersine ise Halep Bağdat, Beyrut ve Selanik Askerî Rüştiye Mektebi'nde rastlanmaktadır.¹¹⁵ Bu mekteplerin derslerinde olduğu gibi ders saatlerinde de değişiklikler söz konusu olmuştur. Özellikle din ve tarih derslerinin saatlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca bölgenin coğrafi durumu veya değişen hava koşulları sebebiyle mekteplerdeki ders saatlerinde geçici değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin; havaların aşırı sıcak gitmesi dolayısıyla Edirne Askerî Rüştiye Mektebi'nin ders saatlerinin değiştirilmesi kararı alınmıştır. Bu durum bizlere derslerin verimli ve başarılı bir şekilde yürütülmesi için gerçekleştirildiği fiziki ortamın en iyi şekilde oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.¹¹⁶

4. Ders Kitapları

Daha çok dinselleşme yani dinin siyasallaşması yönünden belirginlik kazanan II. Abdülhamit döneminde eğitimde ciddi adımlar atılmıştır.¹¹⁷ Bu adımlar ders programlarında olduğu kadar ders kitaplarında da kendini göstermektedir. Eğitim programlarının sistemli olarak dinselleştirilmesi, 1800'li yılların ortalarında itibaren Maarif Nezareti'nde kurulan komisyonun

¹⁰⁸ *SNMU*, sene 1316, s. 1111; *SNMU*, sene 1317, s. 1292; *SNMU*, sene 1318, s. 1464; *SNMU*, sene 1319, s. 616. *SNMU*, sene 1321, s. 654.

¹⁰⁹ *SNMU*, sene 1316, s. 1099; *SNMU*, sene 1317, s. 1252; *SNMU*, sene 1318, s. 1399; *SNMU*, sene 1319, s. 664; *Sivas Vilayeti Salnamesi*, sene 1325, s. 61.

¹¹⁰ *SNMU*, sene 1316, s. 983; *SNMU*, sene 1317, s. 1083; *SNMU*, sene 1318, s. 1200, 1201; *SNMU*, sene 1319, s. 1200, 1201; *SNMU*, sene 1321, s. 422.

¹¹¹ *SNMU*, sene 1316, s. 1013; *SNMU*, sene 1317, s. 1113; *SNMU*, sene 1318, s. 1252; *SNMU*, sene 1319, s. 534; *SNMU*, sene 1321, s. 461.

¹¹² *SNMU*, sene 1318, s. 1163; *SNMU*, sene 1321, s. 95.

¹¹³ *SNMU*, sene 1316, s. 1172-1173; *SNMU*, sene 1317, s. 1372; *SNMU*, sene 1321, s. 603-604; *SNMU*, sene 1316, s. 965-966; *SNMU*, sene 1317, s. 1066.

¹¹⁴ *SNMU*, sene 1316, s. 965-966; *SNMU*, sene 1317, s. 1066; *SNMU*, sene 1318, s. 1184 *SNMU*, sene 1319, s. 471; *SNMU*, sene 1321, s. 410.

¹¹⁵ *SNMU*, sene 1316, s. 1063-1064; *SNMU*, sene 1317, s. 1212; *SNMU*, sene 1318, s. 1354, 1355; *SNMU*, sene 1319, s. 628; *SNMU*, sene 1321, s. 521.

¹¹⁶ BOA, Y. MTV., 102/57, H. 08.02.1312.

¹¹⁷ Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Ortaöğretim*, (Ankara: MEB Yayınları, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), s. 175-77; Neslihan Oytun, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikalarının İzmir'e Yansımaları, s. 47.

kararı ile ilk ve orta öğretimde uygulanmaya başlamıştır. Ders programlarının yanı sıra ders kitapları ve içerikleri de bu doğrultuda değiştirilmiştir. Bir öğretim materyali olarak ders kitaplarının içerik olarak dönemin hedeflerine uygun hazırlanması istenmiştir. Ders kitaplarının özellikle ilk ve orta öğretimde önemli bir yere sahip olduğu bilindiğinden kitaplarda verilen bilgilerin öğrencilerin seviyelerine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olması, anlaşılır bir dil kullanılması üzerinde durulmuştur.¹¹⁸ Ders kitaplarının içeriklerinde kısıtlamalar söz konusu olmuştur. Her düzeydeki ders kitaplarının ve içeriklerinin Maarif Nezareti tarafından seçilmesi ve denetlenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁹

Ders kitapları, her dönemde ideolojik öğretici aracı olarak siyasî iktidarların başvuru kaynağı olmuştur. Devlet düzenini meşru kılma amacıyla kullanılan ders kitapları, sisteme ilişkin önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Bu sebeple ders kitapları özellikle de tarih ve din kitapları, devletin resmi ideolojisinin öğreticisi ve savunucusu niteliği taşımaktadır. II. Abdülhamit döneminde de ders kitapları resmi ideoloji ile tarihin kurumsallaştırıldığı ve aktarıldığı araçlarından olmuştur. Nitekim dönemin tarih yazıcılığında ve ders kitaplarında ideolojik öğretiyi görmek mümkündür.¹²⁰ Bu dönemde okutulan tarih derslerinden *Tarih-i Umumi* dersi kaldırılmış, müfredata *İslam Tarihi* dersi eklenmiş bu dersin kitapları ise resmî ideolojinin görüşleri doğrultusunda oluşturulan ve Osmanlı Devleti'nin kökenini en iyi yansıtan kaynaklar olmuştur. Yine bu dönemde mülki okullarda okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin kurucularının Türk oldukları kısaca belirtilmiş, Türklük üzerine pek fazla vurgu yapılmamıştır. Askerî okullarda okutulan Osmanlı Tarihi ders kitaplarında ise Türk Kavmi ile Pagan dönem ve erken Türk Mitolojisi ayrıntılı olarak işlenmiş, ulus vurgusu ve Türk-İslam ulusuna ait bir fert olma gururu belirgin bir şekilde ifade edilmiştir.¹²¹ Tarih ders kitaplarına göre tarih dönemleri; Adem'in yaratılışından başlayarak *Tarih-i Enbiya*, *Tarih-i İslam* ve *Tarih-i Osmanlı* olarak üçe ayrılmıştır. Osmanlı Devleti ise İslam tarihinin bir parçası olarak ele alınmıştır.¹²² Osmanlı Devleti'nin kökeni ve kendisine atfedilen kutsallık açısından iki olgu

¹¹⁸ Cemal Tosun, Recai Doğan ve Ayşegül Korkmaz, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4-8*, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), s. 20-23; Süleyman Tenger, *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, s. 159.

¹¹⁹ Mehmet Ö. Alkan, "Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, ed. M. Ö. Alkan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), s. 391; Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 33.

¹²⁰ Nuri Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994), s. 15; Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 33-34.

¹²¹ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 16-17.

¹²² Mehmet Ö. Alkan, "Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", s. 392-93; Neslihan Oytun, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikalarının İzmir'e Yansımaları, s. 47-49.

göze çarpmaktadır. Biri Türklerin Nuh'un oğullarından olan Yasef'in soyundan geldiğinin belirtilmesidir. Bu soy Avrupa soyunu da içermekte buna bağlı olarak Selçuklu ve Osmanlıların da Türk soyundan geldikleri ve Avrupa ile akraba oldukları vurgulanmasıdır. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin uygarlık ve siyasal güç olarak İslamiyet'in taşıyıcısı ve Arapların da akrabası olarak belirtilmesidir. İslamiyet'in ilerlemeye engel teşkil etmediği konusu da dönemin ders kitaplarında işlenmiş, bütün Müslümanların kardeş olması ve Osmanlı öncesi İslam tarihinin bilinilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Süleyman Paşa'nın 1876 yılında yayınlanan *Tarih-i Âlem* isimli kitabı, ilk çağlardan başlayarak erken Türk tarihi ve mitolojisi üzerinde durması, dinî ve bilimsel bilgileri iç içe vermesi bakımında dönemin önemli bir eseri olup askerî mekteplerde okutulmuştur.¹²³ Dönem boyunca bu mekteplerde okutulan ve benzer anlatım içeren diğer kitaplar ise Mehmet Tevfik'in *Mekâtib-i Askeriye-i Şahaneye Mahsus Tarih-i Osmanî* ve *Telhiz-i Tarih-i Osmanî* ile Bahriye'de kullanılan Mehmet Şükrü'nün Osmanlı Tarihi kitaplarıdır. Askerî mekteplerde okutulan tarih ders kitapları gibi coğrafya ders kitaplarında da Türk kökenli kavimlerin özellikleri görmek mümkündür.¹²⁴

II. Abdülhamit döneminde tarih ders kitaplarında olduğu gibi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan din ders kitaplarında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Nitekim Tanzimat döneminin sonlarında rüştiye mekteplerinde okutulan din ders kitaplarının içeriklerinde ve anlaşılabilirliğinde önemli aşamalar kaydedilmiş, mekteplere uygun ders kitapları hazırlanmıştır. II. Abdülhamit döneminde ise din kitaplarında yapılan bu çalışmalar devam ettirilmiştir.¹²⁵ 1898 yılında askerî mekteplerin programında bulunan din derslerinde mülki mekteplerde okutulan kitapların okutulacağı belirtilmiştir.¹²⁶ Ancak bu dönemde din derslerinin müfredatını oluşturan kitaplarda iman ve ibadetlerle ilgili bilgilerin toplu halde verilmesi ve sık sık tekrar edilmesi, hem dersin amacına hem de öğretim tekniğine uygun bir yaklaşım olmamıştır. Bilgilerin her sınıfta aşama aşama verilmesine, bilgilerin öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun bir şekilde açıklanmasına dikkat edilmemiştir. Mekteplerde verilen din eğitiminde öncelikli amaç bilgilerin ezberlenerek öğretilmesi olmuş ve duygusal yöne hitap etmesine dikkat edilmemiştir. Din eğitiminin bir parçası olan ahlak eğitimi için hazırlanan ders kitapları ise daha özenli oluşturulmuş, öğrencilerin hem akli hem de duygusal

¹²³ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 52-53; Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Ortaöğretim*, s. 176-77.

¹²⁴ Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", s. 54-56.

¹²⁵ Zeki Salih Zengin, *II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1876-1908)*, (Adana: Baki Kitapevi, 2003), s. 82-100.

¹²⁶ BOA, Y. MTV., 175/215, 13.11.1315.

yönüne hitap etmesine özen gösterilmiştir.¹²⁷ Netice itibariyle inanç ve ibadetlerle ilgili bilgilerde ezberin önemli bir yeri var ise de dinî eğitimde hedeflenen amaca ulaşılması, sağlam ve kalıcı sonuçlar oluşturabilmesi için kullanılan yöntemin yeterli olmadığı görülmektedir. Ayrıca dönemin ders kitaplarında dikkat çeken önemli bir nokta ezbere dayalı bir yazım ve anlatımın söz konusu olmasıdır.¹²⁸ Bu tür kitaplar, öğrenciyi düşünmeye zorlamayan, sorgulatmayan ve öğrencinin katılımını sağlamayan bir ders işleme yöntemini barındırmaktadır.

II. Abdülhamit döneminde askerî mekteplerde okutulan ders kitaplarının bazılarının yeniden basılması, bazılarının ise toplatılması ile ilgili kararlar alınmıştır. Bunlardan biri Paris Sefareti Ataşemiliteri Tevfik Bey'in askerî mektepler için yazmış olduğu *Osmanlı Tarihi* adlı kitabın yeniden basılıp okutulmasıdır.¹²⁹ Bir diğeri ise içerisinde uygun görülmeyen bilgiler olduğu düşünülen *Müntehabat-ı Gülistan* isimli kitabın askerî mekteplerde okutulmaması ve durumun Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti'ne bildirilmesi, kitabın toplatılması olmuştur.¹³⁰ Binbaşı Raşid Efendi tarafından askerî rüştiye mekteplerinde okutulmak için yazılan *Kavaid-i Türki ve Farisi* kitabı da içerisinde uygun olmayan sözcük ve ibarelerin bulunması nedeniyle yasaklanmıştır.¹³¹

Askerî mekteplerin ülkenin pek çok yerinde yaygınlaştırılmasının ön planda tutulduğu bu dönemde İstanbul'daki askerî mekteplerde okutulması için belirlenen ders kitaplarının vilayetlerde bulunan askerî mekteplerde de okutulmasına özen gösterilmiştir. Vilayetlerdeki askerî mekteplerde okutulması için belirlenen kitapların nakil meselesi yine bu dönemde ele alınan konulardan olmuştur. Bu mekteplere gidecek kitap ve eğitim öğretim materyalinin nakline önem verilmiştir. Ancak nakil için belirli bir bütçe gerekli olduğundan konuyla ilgili olarak taşradaki askerî mektepler için Mekteb-i Fünun-ı Şahane Matbaası'nda basılan kitap ve risalelerin postahanedan bedava naklinin mümkün olmayacağı, söz konusu eşya ve kitapların askerî nakliye komisyonu tarafından ya da ücretle naklolacağı belirtilmiştir.¹³² Ayrıca askerî rüştiye ve idadi mekteplerine devam eden öksüz, yetim ve muhacir öğrencilerin ihtiyacı olan kitapların Maarif Nezareti tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.¹³³

¹²⁷ Süleyman Tenger, *Rüştiye Mekteplerinin Tarihi Gelişimi ve Din Eğitimi ve Öğretimi*, s. 169-171.

¹²⁸ Esmâ İğüs, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 34.

¹²⁹ BOA, *Y. MTV.*, 94/49, H. 23.10.1311.

¹³⁰ BOA, *MF. MKT.* 691/61, H. 19.12.1320.

¹³¹ BOA, *Y. PRK. MF.*, 4/64, H. 04.11.1320.

¹³² BOA, *DH.MKT.*, 749/69, 16. 05. 1321.

¹³³ BOA, *DH. MKT.*, 1633/72, 02.11.1309; BOA, *DH. MKT.*, 1650/11, 24.12.1306.

Sonuç olarak II. Abdülhamit döneminde okutulan ders kitaplarında ideal insan tipi oluşturma çabasının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu insan öncelikle Allah'a, Peygambere ve ardından siyasal otorite olarak padişaha (kendisine) bağlı ve sadık bir kimse olmalıdır. Ayrıca kişinin dindar olması temel prensipler arasındadır.¹³⁴ Ayrıca bu dönemde eğitim sisteminde okutulan ders kitapları için *gelenekçi modernizm* tanımını yapmak da mümkündür. Nitekim ders kitaplarında, Panislamist düşünce ve bu düşünce sisteminin varoluş kaynağı olan İslam temasına sıkça yer vermesi ve İslamiyet'i ideoloji olarak kullanması gelenekçi yönünü gösterirken tüm icraatlarında ilerleme ve bilime sürekli atıfta bulunması da modernist yönünü tanımlamaktadır.¹³⁵

Sonuç

Askerî eğitim alanında önemli çalışmaların yapıldığı, askerî ilk ve orta öğretim kurum sayılarının ülkede arttırıldığı II. Abdülhamit döneminde bu kurumların ders programları ve içerikleri önemli bir konu olmuştur. Hem gelişen bilim ve teknoloji çerçevesinde hem de dönemin resmi politikası çerçevesinde askerî rüştiye ve askerî idadi mekteplerde verilen dersler, ders saatleri ve içerikleri konusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Üstelik bu durum İstanbul'daki mekteplere özgü olmamış vilayetlerdeki askerî ilk ve orta öğretim kurumlarının yapısında ve programlarında da sık sık değişikliğe gidilmiştir.

Dönemin ilk yıllarında askerî mekteplerin ıslahı için Almanya'dan getirtilen Goltz Paşa'nın yapmış olduğu çalışmalar sonucunda askerî ilk ve orta öğretim kurumlarının müfredatında ciddi adımlar atılmış ve müfredat Alman modeline uygun olarak değiştirilmiştir. Mekteplerde Arapça ve Farsça'nın yanı sıra yabancı dil olarak Fransızca ve Almanca okutulmuş, Resim, Jimnastik dersine oldukça önem verilmiştir. Kısacası okuma yazma, dil eğitimi ve pozitif bilimler öncelik olmuştur. Bu durum ise bizlere dönemin ilk yıllarında, Tanzimat döneminden devralınan eğitim sisteminin devam ettirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda Batı'da gelişen eğitim sistemini alabilmiş, bilim ve teknolojiye önem veren askerî rüştiye ve idadi mektepleri, uyguladıkları ders programları ile mülki mekteplere örnek olmuştur. Goltz Paşa'nın bu mektepler için yaptığı tüm yenilikler uzun yıllar etkisini devam ettirmiş. Nitekim Goltz Paşa'nın modernleştirmeye çalıştığı askerî okullarda okuyan kişiler, sonraki süreçte Cumhuriyet'in kurucu kadrosu olmuşlardır.

¹³⁴ Nuri Doğan, *Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, s. 163-64; Neslihan Oytun, II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikalarının İzmir'e Yansımaları, s. 49.

¹³⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", s. 386.

Dönemin ortalarından itibaren askerî ilk ve orta öğretimin müfredatında tamamen farklı bir yol izlenmeye başlanmıştır. Devlet siyasetinde sağlanmaya çalışılan İslam birliği, eğitim alanında da kendini göstermiş ve ders programları, içerikleri ve kitaplar dinselleşme yönünde değişikliğe uğramıştır. Bu dönemin en önemli özelliği de nitekim bu olmuş ve dinin siyasallaşması, askerî mekteplerin ilk ve orta öğretim kurumlarını da etkilemiştir. Okutulan dersler ve içerikleri bu doğrultuda yeniden oluşturulmuş, öğrencilerin dinî inanışlarını güçlendirecek şekilde düzenlenmiştir. Mekteplerde öğrenim gören öğrencilerin din eğitiminin yetersizliği görülmüş, giderilmesi için din ve ahlak dersleri programlarda yer almaya başlamıştır. Zaman içinde bu derslerin saatleri de artırılmış uygulanması için bu mekteplerin öğrenci ve öğretmenleri sıkı disiplin altına alınmışlardır. Sonuç olarak dönemin ders programlarında belirlenen temel hedef, devletine ve yönetimine bağlı, çağın gerekli bilgilerini alabilmiş, dinî değerlerine bağlı bireylerin yetişmesi olmuştur. Belirlenen bu hedeflere ulaşmak için dönemin sonuna kadar ders programlarında ve içeriklerinde sık sık düzenlemeler devam etmiştir.

II. Abdülhamit döneminin bir diğer özelliği bu mekteplerde okutulan tarih dersleri ve tarih kitaplarının içerikleri olmuştur. Ders içeriklerinde ve kitaplarında erken Türk mitolojisi ayrıntıyla işlenmiş, millet vurgusu ve gururu belirginlik kazanmıştır. Uygulanan İslam Türk sentezi sonucunda Türklük önem kazanmış ve bu durum kendinden sonraki II. Meşrutiyet döneminde Türklüğün bir ideoloji olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE TAŞRADA KURULAN HARP OKULLARI

Efdal AS*

Giriş

Avrupa'da ordu sistemi ve savaş yöntemlerinde XVI. ve XVII. yüzyıllarda başlayan ve Askerî Tarih literatüründe, “Askerî Devrim” adı verilen önemli bir değişim yaşanmıştır. Değişimin en önemli itici gücü, ateşli silahların gelişimidir. Bu gelişim sonucunda; stratejik, operatif ve taktik açılardan ordularda görülen değişim, ordu mevcutlarına da yansımış ve eskiye göre çok daha büyük ordular seferber edilmiştir. Söz konusu devasa orduların barışta iâşe ve ibatesi, olası savaş durumunda ise harp meydanlarına en az kayıpla ve etkili bir şekilde intikal edebilmelerinin yanı sıra, disiplinli ve organize bir şekilde harp yapabilmelerinin sağlanması için iyi yetişmiş liderlere yani subaylara ihtiyaç duyulmuştur. İngiltere, Fransa, Prusya gibi hem siyasî hem de askerî anlamda Avrupa'nın lider ülkeleri, ordularının donanımlı lider ihtiyacını karşılamak için askerî okullar kurmaya başlamışlardır.

Avrupa ordularında başlayan söz konusu değişime kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren savaş alanlarındaki üstünlüğünü kaybetmenin vermiş olduğu refleksin de etkisiyle askerî alandaki bu yeniliklere ayak uydurmaya çalışmıştır. Bir taraftan yabancı askerî uzmanlardan yararlanma yoluna gidilirken, diğer taraftan da yüzyılın son çeyreğinde, iki mühendislik okulu açılarak ordunun modernizasyonu amaçlanmıştır. Osmanlı bünyesinde açılan ilk askerî okullar denebilecek okulların ilki, 1775 yılında *Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun* adıyla açılmıştır. Osmanlı donanması için nitelikli teknik personel yetiştirmeye çalışan okulu, 1795 yılında açılan ve kara ordusunun topçu ve lağımçı (istihkâm) sınıflarına personel istihdamını hedefleyen *Mühendishane-i Berrî-i Hümayun* izlemiştir.

Özellikle Napolyon savaşlarından sonra, Avrupa'da sadece topçu ve istihkâm sınıfı için değil, piyade ve süvari sınıfı için de askerî okulların açılmasının gerekliliği anlaşılmaya başlanmış ve 1800'lerin hemen başında Fransa, İngiltere ve Prusya'da art arda piyade ve süvari yetiştiren okullar

---

* Doç. Dr., Millî Savunma Üniversitesi, eas@kho.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1307-9099.

açılmıştır. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bu değişimi de bünyesine kısa sürede uygulamış ve yukarıda belirtilen Askerî Devrim ile önemi daha da artan piyade sınıfı ile Türk tarihi boyunca ordunun gözbebeği sayılabilecek süvari sınıfına donanımlı personeli yetiştirmeyi amaçlayacak bir okulu, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde açabilmiştir.

1. Osmanlı Devleti'nde Askerî Okulların Kuruluşu

Avrupa'daki gelişmeleri yakından izleyen dönemin padişahı II. Mahmud'un (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nı 1826'da lağvediş ve ardından Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı yeni bir orduyu kurması, aynı zamanda devlet bünyesinde askerî okulların kuruluşu için de bir dönüm noktası oluşturmaktadır. II. Mahmud, kurulan yeni ordunun aynı zamanda iyi eğitim görmüş ve bilgi sahibi subayların emir komutasında hedeflenen başarıları kazanacağını düşünerek, söz konusu subayları yetiştirecek bir okul kurulması emrini vermiş, Hassa Ordusu'nun kumandanı Ahmet Fevzi Paşa'yı *Mekteb-i Harbiye*'nin inşası, Namık Paşa'yı da öğretim programlarının düzenlenmesiyle görevlendirmiştir.¹ Müşir Ahmet Fevzi Paşa, emre yönelik olarak öncelikle Selimiye'deki Hassa Ordusu'nun yaşları (19-21), yetenekleri ve okumaya istekli erlerinden bir miktarını seçmiş ve bunlara "Sübyan Bölükleri" adını vermiştir.² Bu kuruluş, Harp Okulu'nun temelini, bölük erleri de ilk Harbiyelileri oluşturmuştur (1831). Aralık 1834'te Beşiktaş civarındaki Maçka Kışlası, bir dizi onarımdan sonra okul olabilecek şekilde düzenlenmiş ve bölükler buraya taşınarak okul açılmıştır.³ Padişah, 1 Temmuz 1835'te kışlaya gelerek, o dönem Osmanlı kamuoyunda kimi zaman *Mekteb-i Hassa*, kimi zaman *Ecole Militaire*, bazen de *Mekteb-i Harbiye* olarak adlandırılan Harp Okulu'nu resmen eğitim ve öğretime açmıştır.⁴ Açılış töreninde kitabesine *Mekteb-i Harbiye* olarak yazılmış ve bu ad böylece tescil edilmiştir. Sübyan Bölükleri'nden *Mekteb-i Harbiye*'ye seçilen ilk öğrenciler, ilkokul düzeyindeki ilk sekiz kısmı 1842 yılında bitirmişlerdir.

Mekteb-i Harbiye'yi, 1841 yılında Mekteb-i Harbiye Nazırlığı'na getirilmiş olan Mehmed Emin Paşa'nın katkılarıyla açılan askerî idadiler izlemiştir. Mehmed Emin Paşa, yukarıda bahsi geçen öğrencilerin, askerî bir birliğe komutan edebilmeleri konusunda bilgilerinin yetersiz olduğunu değerlendirmiş ve Mekteb-i Harbiye öncesinde öğrencilerin hazırlık okulu tipi

¹ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, (İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1310), s. 11-12.

² İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, (Ankara: KHO Matbaası, 1991), s. 48.

³ Tahsin Ünal, "Harp Okulu Tarihi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 8 (Mayıs 1968), s. 21.

⁴ Ali Güler ve Suat Akgül, *Türk Tarihinde Harbiye*, (Ankara: KHO Basımevi, 1999), s. 11.

bir okuldan eğitim alması gerektiğini Seraskerlik makamına iletmiştir.⁵ Dönemin padişahı Abdülmecid'in emriyle, konuyu incelemek üzere bir komisyon oluşturulmuş (*Meclis-i Muvakkat*) ve anılan komisyon, bir dizi toplantı sonucunda, Nisan 1845'te, Mekteb-i Harbiye'nin 4 sınıf olması ve bu okula öğrenci hazırlamak üzere, birisi İstanbul'da, diğerleri taşra ordu merkezlerine bağlı olmak üzere 12 yerde, *Mekteb-i Fünûn-ı İdadîye* adıyla öğrenim süresi 5 yıl olan okullar açılması kararını almıştır.⁶ Böylece sivil idadilerin kuruluşuna da örnek oluşturacak askerî idadilerin kuruluşu gerçekleşmiştir.

İstanbul'da açılacak idadi için Mekteb-i Harbiye öğrencileri Eylül 1845'de sınava tabi tutulmuşlardır. Öğrencilerden 104'ünün Mekteb-i Harbiye'ye, geriye kalan 204 öğrencinin Mekteb-i İdadî'ye ve zayıf alanların da ihtiyat sınıfına ayrılmasına karar verilmiştir.⁷ Söz konusu idadi, burada *Dersaadet Askerî İdadisi* olarak eğitim öğretime başlayacak, 1872'de Çengelköy'deki binasına geçtiğinde ise *Kuleli Askerî İdadisi* olarak anılacaktır. Taşrada da askerî idadiler açılmış fakat başlangıçta Meclis-i Muvakkat tarafından kararlaştırılan on iki sayısına ulaşamamıştır. Taşrada ilk açılanlar, 1846'da açılan Bursa ve Bosnasaray idadileri ile 1847'de açılan Edirne ve Manastır idadileridir. Bu idadilere 1872 yılında Erzurum Askerî İdadisi (savaş sırasında Erzincan'a, 1881'de tekrar Erzurum'a), 1875'te Bağdat Askerî İdadisi ve Şam Askerî İdadisi eklenecektir.⁸

İdadilerin artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1875'te askerî rüşdiyelerin açılmasına karar verilmiştir. İlk etapta İstanbul'da dokuz askerî rüşdiye açılmıştır. Bunlar; Gülhane, Soğukçeşme, Kocamustafapaşa, Fatih, Hasköy, Kasımpaşa, Beşiktaş, Üsküdar Paşakapısı ve Üsküdar Toptaşı Askerî Rüşdiyeleri'dir.⁹ İstanbul'da açılan rüşdiyelerden alınan verim sonucunda, taşrada da bu okulların açılması yoluna gidilmiş ve 1877'de Şam, Bağdat ve Beyrut; 1881'de Edirne; 1882'de Mamuretülaziz, Bursa, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Manastır, Sivas, Kastamonu, Halep, Selanik, Van; 1884'te Erzincan; 1886'da Trablusgarp; 1889'da San'a; 1890'da Bitlis; 1892'de Bingazi, Süleymaniye, Üsküp; 1895'te Taiz (Yemen); 1896 Abha (Asir) rüşdiyeleri açılmıştır.¹⁰

⁵ İsrail Kurtcepe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 55.

⁶ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, s. 17.

⁷ "Harp Okulu" *Türk Ansiklopedisi*, c. 18, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1970), s. 479.

⁸ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, (Ankara: MSB Yay., 2000), s. 173.

⁹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 1-2, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 506.

¹⁰ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 16 ve 23. Eserde her iki sayfa arasında tarih bakımından farklılıklar mevcuttur.

2. Taşra Harp Okullarının Açılışı

20'nci yüzyılın başında, ülkede sadece başkent İstanbul'da bulunan tek bir Harp Okulu vardır ve her yıl verilen mezun sayısı 600-700 civarındadır.¹¹ Devletin farklı ve merkeze uzak coğrafyalarından gençleri de subaylığa özendirmek amacıyla, İstanbul'daki Harbiye'ye ek olarak taşrada da Mekteb-i Harbiyeler açılmasına karar verilmiştir. Bu karardan hareketle, askerî idadi bulunan beş ordu merkezinde (Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat) birer Mekteb-i Harbiye açılması kararlaştırılmıştır. Kimi kaynaklarda, taşra Harbiyelerinin açılış amacı “ordulara komuta edecek mektepli subay sayısının artırılması”¹² olarak gösterilmiştir. Fakat hem taşra Harbiyelerinin açılışına yönelik aşağıda ayrıntıları verilecek olan arşiv belgesi incelendiğinde hem de İstanbul'da ve taşradaki beş okulda eğitim alan ve mezun olan öğrenci sayılarına bakıldığında, bu görüşün isabetli olmadığı görülecektir. Söz konusu belgeye göre gerekçe, İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'nin mevcudunun fazla olmasından kaynaklanan izdiham ve bu izdiham nedeniyle eğitim-öğretim ve sağlıkla ilgili sorunların çıkabilmesi ihtimalidir. Bu nedenle, Almanya'da ve diğer bazı ülkelerde de uygulandığı gibi, taşradaki askerî idadilerden çıkan öğrenciye, bulunduğu yerde *Fünûn-u Harbiye* eğitimi verilmesinin daha uygun olduğu değerlendirilmiştir.¹³

Diğer taraftan, taşradaki okulların ilk mezunlarını vermiş olduğu 1908 yılında, İstanbul'daki okulun mezun sayısında önceki yıllara göre bariz bir düşüşün görülmesi (218 mezun)¹⁴, taşra okullarının açılışından itibaren İstanbul'a daha az öğrenci alındığının ve dolayısıyla yukarıda belirtilen izdihamın önlenmesine yönelik bir adım atıldığının göstergesidir. Bir başka

¹¹ Örneğin taşradaki harp okullarının açılışından önceki beş yıla ait mezun sayıları; 1900'de 593, 1901'de 519, 1902'de 599, 1903'te 674, 1904'te 627 ve 1905'te 680 şeklindedir. Bkz. Fatih Gürses, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Harbiye'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (1894-1914), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2021, s. 174.

¹² İsrail Kurtcephe ve Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, s. 61.

¹³ Belgedeki ifade şöyledir: “*Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne mevcûdunun ziyâdeliğinden dolayı hâsıl olan izdihâm bi't-tab' tadrîs ve ta'lîmde ve hıfz-ı sıhhat mâddesinde te'sîrâtından hâli olamamasına ve sair bazı devletlerde ve Almanya'da olduğu misüllü taşradaki mekâtib-i idâdiyyede ikmâl-i tahsîl eden talebeye mahallerinde fînûn-ı harbiyye tadrîs etdirilmesi bir kat daha intizâmı müeddî olduğuna binâen nezâret ve teftîşî Mekâtib-i Askeriyye Nezâretince ifâ olunmak üzere el-yevm ikişer sınıftan ibâret olan mekâtib-i idâdinin birinci seneleri rüşdiye bi't-tahvîl mekâtib-i rüşdiye-i askeriyenin beşinci senesi i'tibâr olunarak bu sûretle yalnız birer sınıftan ibâret kalacak olan Edirne ve Manastır ve Erzurum ve Şam ve Bağdad idâdîlerinin bir kısmının Harbiyye itihâziyla yümnehü'l-kerîm önümüzdeki sene cedîde-i tadrîsiyye ibtidâsından i'tibâren oralarda mekâtib-i harbiyye derslerinin okuturulmasına mübâşeret edilmesi (...)*” Genelkurmay ATESE Arşivi, *Barış Faaliyetleri Koleksiyonu*, Klasör No:782, Dosya No:10, Fihrist No:3, 3 Temmuz 1321 [16 Temmuz 1905].

¹⁴ Fatih Gürses, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Harbiye'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (1894-1914), s. 174.

amacın da dönemin padişahı II. Abdülhamid'in izlediği politikaya uygun olarak, devletin bütün vilayetlerinde ve bütün Müslüman grupları kapsayan bir ağ teşkil etmek istenmesi¹⁵ olduğu söylenebilir. Belgeye göre Taşra Mekteb-i Harbiyeleri'nin açılmasına karar verilen tarih 16 Temmuz 1905 (H. 13 Cemaziyelevvel 1323) tarihidir. Fakat belgede, “*önümüzdeki sene cedîde-i tedrîsiyye ibtidâsından i'tibâren*” ifadesinin bulunması, okulların 1906 yılından itibaren açıldığını göstermektedir.

Taşra Harbiyelerinin başında komutan olarak “*müdür ve ders nazırı*” sıfatıyla üst subaylar bulunmaktadır. Edirne ve Manastır'daki okullarda komutanın rütbesi *miralay* iken, Erzincan ve Şam'daki okulların komutanı *kaimmakam*, Bağdat'taki okulun komutanı da *binbaşı* rütbesindedir. Başka bir deyişle, okullar merkezden uzaklaştıkça, komutanın rütbesi küçülmüştür. Okullardaki yönetici ve muallim kadrosuna bakıldığında, sayıların 40 ila 70 arasında olduğu görülmektedir. En çok personel Edirne ve Manastır'da (72), en az personel Bağdat'ta (40) bulunmaktadır.

Mezun sayılarına bakıldığında ise en çok mezun veren okulun, 112 mezun ile Manastır Mekteb-i Harbiyesi olduğu görülmektedir. Manastır'ı 73 mezunla Edirne, 40 mezunla Bağdat, 38 mezunla Erzincan izlemiştir.¹⁶ En az mezun veren okul ise 18 mezunla Şam Mekteb-i Harbiyesi'dir. Okullardaki yönetici ve muallim sayılarıyla mezun sayıları kıyaslandığında, Bağdat'ta, diğer okullara oranla yönetici ve muallim sayısının az olduğu söylenebilir.

Harbiyelilerin memleketleri incelendiğinde, Edirne Mekteb-i Harbiyesi'nin daha kozmopolit yapıda olduğu, diğer okullardaki Harbiyelilerin ise yakın coğrafyadan geldikleri görülmektedir. Bu durum özellikle Bağdat'ta daha belirgindir. Hatta Bağdat Mekteb-i Harbiyesi'nin yönetici ve muallim kadrosunda bile bu durum söz konusudur. Okullarda, öğretim kadrosunun yanı sıra cerrah, eczacı, imam gibi görevliler de bulunmaktadır.

Taşra Harbiyelerinde okutulan dersler, İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye ile benzerlik göstermektedir. *Akâ'id-i Dîniyye*, *Hikmet-i Tabiiye*, *Topoğrafya Nazariyatı*, *Kimya*, *Terbiye-i Askeriyye*, *Kitâbet-i Askeriyye*, *Hıfzısıhâ*, *Harita Tersimi*, *Coğrafya Ameliyâtı*, *Tâ'lim Ameliyâtı*, *Ceza Kanunnamesi* gibi derslerin yanı sıra, dâhiliye zabitleri tarafından, *Piyade ve Süvari Talimleri* ile *Jimnastik* dersi uygulamalı olarak icra edilmiştir. Yabancı dil dersi olarak Fransızca mecburi derstir. Harbiyeliler, Fransızcanın yanı sıra Rusça ya da Almanca derslerinden birini seçmeli olarak almaktadırlar. Tüm okullarda bir ya da birden fazla Fransızca, Rusça ve Almanca mualliminin

¹⁵ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, 2. Basım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 410.

¹⁶ Manastır ve Edirne'nin iki dönemde vermiş olduğu mezun toplamları alınmıştır.

bulunması, bu dillerin eğitiminin verildiğini göstermektedir. Bağdat'taki okulun kadrosunda bir adet İngilizce muallimi bulunmaktaysa da bu okulda İngilizce dersinin verildiğine dair kesin bir hükümde bulunmanın zor olduğunu belirtmek gerekir. Okulların yönetici ve muallim kadrosunda görev alan subayların bir kısmı, meslek yaşantılarının ilerleyen dönemlerinde, gerek savaş ve gerekse barış dönemlerinin önemli komutanları olarak ön plana çıkacaklardır.

Okulların imtihanlarına, İstanbul Mekteb-i Harbiyesi'nde görev yapan personelin “müfettiş” sıfatıyla görevlendirildikleri görülmektedir. Örneğin İstanbul Mekteb-i Harbiyesi *Kale Muharebeleri* muallimi Kaimmakam Yusuf Ziya (Coşkun) Bey, Mayıs- Aralık 1908 arasında Bağdat Mekteb-i Harbiyesi'nin imtihanlarına müfettiş olarak görevlendirilmiştir.¹⁷ Aynı şekilde Binbaşı Hüseyin Selahaddin (Koseoğlu) Bey (Çolak Selahaddin), Ağustos 1907-Aralık 1908 arasında üç okulu birden (Edirne, Şam ve Manastır) teftişle¹⁸, yine *Ordu Teşkilatı* ders muavini Mehmet Selahaddin (Adil) Bey, Şubat-Ekim 1908 tarihleri arasında, Erzincan Mekteb-i Harbiyesi'nde yapılan sınavları teftişle görevlendirilmiştir.¹⁹

2.1. Edirne Mekteb-i Harbiyesi

1894 yılında Şumnu'dan Edirne'ye taşınan 2. Ordu bünyesinde kurulan Edirne Mekteb-i Harbiyesi, şehirde bulunan askerî idadi binasında eğitim-öğretime başlamıştır. Söz konusu bina, Sıdika Hanım isminde bir hayırseverin bağışlamış olduğu bir arsa üzerinde, 1871 tarihinde Vali Hurşit Paşa tarafından bizzat temeli atılarak yapılmış olan binadır.²⁰

Edirne Mekteb-i Harbiyesi, yaklaşık üç yıl süren faaliyeti sırasında, 1326'da 20 piyade ve 7 süvari olmak üzere 27 Harbiyeli²¹; 1327'de de 37 piyade ve 9 süvari olmak üzere 46 Harbiyeli mezun etmiştir. Okulun toplam mezun sayısı, 57 piyade ve 16 süvari olmak üzere 73'tür. 1326 yılının mezunlarına dair listeye ulaşılammıştır. Fakat 1324 yılına ait imtihan-ı

¹⁷ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, Yay. Haz. Hülya Toket ve Nurcan Arslan, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), s. 265.

¹⁸ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, Yay. Haz. Hülya Toket ve Nurcan Arslan, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), s. 533-534. Hüseyin Selahaddin Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği sırada 3. Kolordu komutanı olan kişidir.

¹⁹ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, Yay. Haz. Hülya Toket ve Nurcan Arslan, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), s. 146-148.

²⁰ İsmail Hakkı Akansel, *Taşra Harp Okulları*, (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2003), s. 54.

²¹ BOA, *BEO.*, 3403/255178, H-27.08.1326. (Edirne Mekteb-i Harbiyesinden neş'et eden efindilere mülâzım-ı sânilik tevcihi).

umumi cetvelinden, 1326 yılında okula 32 Harbiyelinin devam ettiği, bunlardan da yukarıda belirtildiği gibi 27'sinin mezun olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda, 1324 yılında başlayan ve 1326'da mezun olması gereken Harbiyelilerin listesi verilmiştir. (Mezun listesi olmadığından, mezun olamayan 5 Harbiyelinin hangileri olduğu bilinmemektedir.)

ADI	MEMLEKETİ	ADI	MEMLEKETİ
Cevdet	Edirne	Keşşaf	Bursa
Recep P.1324-27*	Edirne	Fahri	Edirne
Mustafa	Tosya	Hakkı	Kayseri
Emin [ÇINAR]	Karahisar	Osman	Bursa
Mazhar P.1324-2*	Bursa	Cavit	Manastır
Nureddin	Edirne	Süleyman	Edirne
Sami P.1324-31*	Kayseri	Rıza	Priştine
Munis	Âsitâne	Abdullah	Harpuz
Bahri P.1324-42*	Yerebatan	Hüsni	Selanik
Mehmed	Hırka-i Şerif	Ali	Kütahya
Bekir	Edirne	Ali	Yozgat
Fahri	İslimye	Asım	Kayseri
Ahmed Sıdkı	Dimetoka	Galip	Tosya
Mustafa	Kırkkilise	Sami	Kırkkilise
Süleyman Hikmet	Bağdad	Ali	Yanbolu
Hüseyin Hüsni	Çarşamba	Münip	Taşköprü

Tablo 1: Edirne Mekteb-i Harbiyesi H-1324 yılı İmtihan-ı Umumi Cetveli²²

Aşağıdaki tabloda, 1327 mezunlarına dair bilgiler verilmiştir:

ADI	BABA ADI	MEMLEKETİ	DUHULÜ	ŞAHADETNAME NUMARASI	SINIFI
Şerif	İbrahim	Edirne	1322	399	Piyade
Cemil	Tahir	Ergene	1322	395	Piyade
Şefik	Refik	Niğde	1322	381	Piyade
Şevket	Ahmed	Sapanca	1322	374	Piyade
Mehmed	Ahmed	Edirne	1322	352	Piyade
Osman	Ahmed	Akşehir	1322	351	Piyade
Ali	Hamid	Elmalı	1322	348	Piyade
Bekir Sami	Arif	Erzincan	1322	353	Piyade
Ömer Rıza	Osman	Edirne	1322	347	Piyade
Safvet	Gâlib	Âsitâne	1322	328	Piyade
Hüseyin Râfet	Hilmi	İzmir	1322	353	Piyade
Kamil	Cemal	Bursa	1322	313	Piyade
Nizâmi	Emin	İskeçe	1322	311	Piyade
Mustafa	Ali Rıza	Kirmasti	1322	312	Piyade
Kemal	Hasan	Edirne	1322	304	Piyade
Ziya	Ali	Trabzon	1322	300	Piyade
Tahsin	Salih	Âsitâne	1322	299	Piyade
İbrahim	Ahmed	Sivas	1322	296	Piyade

²² Kara Harp Okulu Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 32. (*) işaretli bilgiler, Akansel'den alınmıştır.

Mehmed Enver	Nizam	Bursa	1322	291	Piyade
Yusuf	İsmail Hakkı	Âsitâne	1322	296 (Mükerrer)	Piyade
Ca'fer	Ağân	Bosna	1322	299 (Mükerrer)	Piyade
Mustafa	Mehmed	??	1322	291 (Mükerrer)	Piyade
Hüseyin Şükrü	İbrahim	Malatya	1322	287	Piyade
Şükrü	Bekir	Karaman	1322	279	Piyade
Mustafa Lütfi	Mehmed	Kastamonu	1322	286	Piyade
Fu'ad	Tevfik	Bursa	1322	282	Piyade
Feyzi	Mustafa	Zağfiranbolu	1322	283	Piyade
Kemal	Osman	Üsküdar	1322	284	Piyade
Nihad	Sami	Selânik	1322	275	Piyade
Ahmed	Mustafa	Kastamonu	1322	270	Piyade
Hamdi	Mehmed	Van	1322	271	Piyade
Hakkı	Yunus	Edirne	1322	270 (Mükerrer)	Piyade
Sabri	Sa'id	Hamidiye	1322	269	Piyade
Mehmed Ali	Mehmed	Edirne	1322	263	Piyade
Hakkı	Ahmed	Amasya	1322	252	Piyade
Hüseyin	Sadık	Kastamonu	1322	243	Piyade
Sami	Ali	Kırkkilise	1322	249	Piyade
Şemseddin	Tahir	Ergene	1322	420	Süvari
Tevfik	Mustafa	Trablus	1322	415	Süvari
Necmeddin	İbrahim	Edirne	1322	284 (Mükerrer)	Süvari
Hüseyin	Hamza	Harıncık	1322	320	Süvari
Ahmed	Ahmed	??	1322	288	Süvari
Ahmed	Ali	Yozgat	1322	293	Süvari
Şerâfeddin	İbrahim	Âsitâne	1322	259	Süvari
Mehmed Ali	İzzet	Amasya	1322	260	Süvari
Halil	Hamid	Elmalı	1322	247	Süvari

Tablo 2: *Edirne Mekteb-i Harbiyesi 1327 Mezunları*²³

Edirne Mekteb-i Harbiyesi'nde görev yapan yönetici ve öğretmen kadrosu aşağıdadır:

²³ BOA, İ.A.S., 92/24, H-22.09.1327. (Edirne Mekteb-i Harbiyesi'nden mezun olan efendilerin uhdelerine mülazım-ı sânilik rütbesi tevcihi).

ADI	BABA ADI	RÜTBESİ	GÖREVİ	NASIBİ	DÜHUL	DOĞUM T.	MEMLEKET
Haşim	Hüseyin	Miralay	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1298	1278	Balıkesir
Mustafa	Osman	Kaimmakam	Lisan-ı Osmanî ve Kitâbet muallimi	1324	1295	1271	Kengiri [Çankırı]
Fehmi	Halid	Kaimmakam	Riyaziye muallimi	1324	1295	1270	Edirne
İsmail Arif	Süleyman	Kaimmakam	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1306	1290	Çengelköy
Mustafa Tal'at	Mehmed Nuri	Binbaşı	Dâhiliye Müdürü ve Talim muallimi	1322	1304	1289	İstanbul
Rıza	Hâfız Paşa	Binbaşı	Fransızca muallimi	1325	1295	---	Deraliye
Mahmud Kâmil	Naci	Binbaşı	Ders Nazırı muavini	1322	1313	---	Haleb
Hasan Tahsin	Mehmed Emin	Alay emini	Umur-ı Tahririye ve Hesabiye me'muru	1324	1286	1266	Harput
İbrahim Emin	Mahmud Rasim	Binbaşı	Müdür Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim muallimi	1324	1299	1281	Âsitâne Uzunköprü
Mustafa İzzet	Hüseyin	Binbaşı	Topoğrafya muallimi	1323	1314	1292	Çanakale
Ömer Fehmi	Mustafa	Binbaşı	Fransızca muallimi	1320	1300	1282	Fatih
Süleyman İlhami	Hasan	Binbaşı	Rusça ve Topoğrafya muavini	1323	1313	1291	Rupçuz ²⁴
Muharrem	Abdurrahman	Binbaşı	Fransızca muavini	1324	1308	1292	Priştine
Şakir	Mustafa	Binbaşı	Topoğrafya muallimi	1323	1316	---	Kırkkilise
Mustafa Niyazi	Yusuf	Binbaşı	Riyaziye muallimi	1323	1302	1284	Üsküdar
Mustafa Celal	İsmail	Binbaşı	Hendese muallimi	1320	1315	---	Davutpaşa

²⁴ Bazı kaynaklarda Filibe olarak geçmektedir. Bkz. *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, s. 15.

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Hüseyin	Ahmed	Binbaşı	Tabiye muallimi	1319	1311	---	Bandırma
Ahmed Hamdi	Süleyman	Kolağası	Hıfzısıhha muallimi	1319	1314	1288	Selanik
Mehmed Ali*	Ömer Hulusi	Kolağası	Jimnastik muallimi	1319	---	---	---
İhsan	Cemal	Binbaşı	İstihkâm muallimi	1323	1314	1298	Cihangir
Mustafa	Ömer	Yüzbaşı	İstihkâm muallimi	1323	1314	1297	Muğla
Hayri	Halil	Yüzbaşı	Tabiye muallimi	1323	1314	---	Âsitane
Abdurrahman [Nafiz]	Mehmed	Yüzbaşı	Ordu Teşkilatı muallimi	1323	1316	---	Solaksinan
Osman Hidayet	Ömer Nuri	Alay emini	Muhasebe me'muru	1324	1306	1287	Sivas
Sıdkı	Emin	---	Tabur kâtibi	1323	1318	---	
Hacı Hüseyin	Mehmed	---	Tabur imamı	1304	1301	---	Sürmene
Mehmed	Mustafa	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1321	1310	1290	Çırpan
Seyfi	Süleyman	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1316	1308	1286	İsparta
Cavid	Yakub Kâmil	Yüzbaşı	Topoğrafya muavini	1320	1315	1298	Edime
İsmail Hakkı	Mustafa	Yüzbaşı	İstihkâm muavini	1322	1316	---	Karahisar
Mehmed Şemseddin	Halil	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1323	1309	1291	Âsitane
Rıza	Mustafa	Yüzbaşı	Almanca muallimi	1321	1310	1293	Âsitane
Mustafa Zeki	Mustafa	Yüzbaşı	Hıfzısıhha muallimi	---	---	---	Bahkesir
Mehmed Salim	Hamza	Yüzbaşı	Tabiye muavini	1321	1316	1296	Laleli
Hüsnü Rıza	Ali	Yüzbaşı	Ordu Teşkilatı muavini	1322	1316	1299	Gümölcine
İbrahim Cemil	Ali Rıza	Yüzbaşı	Almanca muavini	1324	1311	1293	Âsitane
Mustafa Rami	Ömer	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Talim muavini	1326	1314	1293	Eskizağra
Mehmed Said	Zekeriya	Yüzbaşı	Jimnastik muallimi	1323	1311	---	Çerkeş
Sıdkı	Bekir	Yüzbaşı	Lisan muallimi	1323	1310	---	İzmir
Mehmed Zihni	Ziya	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1327	1314	---	Galata
Ahmed	Veliüddin	Yüzbaşı	Resim muallimi	1325	1309		Âsitane
Mustafa Kemâl	İsmail	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti ve	1321	1316	1295	Kırkkilise

			Piyade Talim muavini				
Râmi*	Ömer	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Talim muavini	1320	---	---	---
Vehbi	Hüseyin	Mülâzım-1 evvel	Lisân-ı Osmani muavini	1320	1313	1294	Bosna
Nadir	Hasan	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Talim muavini	1314	1309	1289	Âsitane
Abdülkadir	Mustafa	Mülâzım-1 evvel	Almanca muavini	1323	1313	1296	Âsitane
Ref'et	Cafer	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Talim muavini	1324	1316	1298	Selimiye
İbrahim Nazif	Sadık	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti	1324	1316	1298	Edirne
Mehmed Muharrem	Dâver	Mülâzım-1 evvel	Lisan-ı Osmâni muavini	1321	1317	---	Alasonya
Fa'ik	Kahraman	Mülâzım-1 evvel	Esvap emini	1322	1302	---	Erzurum
Süleyman Şevket	Ali	Mülâzım-1 evvel	Esvap emini muavini ve evrak memuru	1321	1308	1290	Kırkkilise
Süleyman	Mustafa	Mülâzım-1 evvel	Ordu Teşkilatı muavini	1319	1311	1291	Adana
Cemil	Mehmed Akif	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti	1322	1314	1296	Filiba
Ali Fehmi	Zekeriya	Mülâzım-1 evvel	Dâhiliye Zabiti	1325	1316		Beşiktaş
İsmail Hakkı	Osman Nuri	Mülâzım-1 evvel	Coğrafya ve Kozmoğraf ya muallimi	1327	1319	---	Kumanova
Hasan	Abdurrahman	Mülâzım-1 evvel	Cebir ve Müsellesât muallimi	1324	1318		Kastamonu
Salih	Mehmed	Mülâzım-1 evvel	Tarih muallimi	1324	1320		Edirne
Hüseyin Hüsni	Veliüddin	Mülâzım-1 evvel	Coğrafya ve Kozmoğraf ya muallimi	1320	1316		Çırçır (?)
İhsan	Abrurrahman	Mülâzım-1 sâni	Rusça muavini	1321	1318	1300	Vaniköy

İsmail Hakkı	Râşid	Mülâzım-1 sâni	Talim muavini ve Dâhiliye Zabiti	1322	1319	1298	Filibe
Mustafa	Mehmed	Mülâzım-1 sâni	Talim muavini ve Jimnastik muallimi	1322	1319	1301	Konya
Osman Hayri	İbrahim Hakkı	Mülâzım-1 sâni	Dâhiliye Zabiti	1322	1319		Davutpaşa
Cevdet	Hüsnü	Mülâzım-1 sâni	Dâhiliye Zabiti	1319	1316	1302	Alibeyköy
Edib	Ahmed Nazmi	Mülâzım-1 sâni	Talim muavini	1321	1318	---	Üsküdar
Mustafa	Hüseyin Hüsnü	Mülâzım-1 sâni	Talim muavini ve Dâhiliye Zabiti	1316	1314	1295	Gelibolu
Fu'ad	Mehmed Emin	Mülâzım-1 sâni	Eskrim ve Cimnastik Muallimi	1322	1319	1303	Hersek ?
İbrahim	Mehmed	Mülkiye memuru	İmam	1275	---	---	Edirne
Yusuf Ziya	Mehmed	Mülkiye memuru	Cerrah	1322	---	---	Arapkir
Hacı Mehmed Sa'id	Hasan	Mülkiye memuru	Eczacı	---	---	---	Âsitane
Galib Hüsnü	---	Mülkiye memuru	Cerrah	1301	---	---	---
Rudolf	Giovanni Permaines	Mülkiye memuru	Fransızca muallim muavini	1327			Âsitane

Tablo 3: Edirne Mekteb-i Harbiyesi İdareci ve Öğretmenleri²⁵

“Ordu Teşkilatı muallimi” olan Yüzbaşı Abdurrahman ise Millî Mücadele’de 1. Piyade Tümen Komutanı olan ve 1949’da Türkiye Cumhuriyeti’nin beşinci Genelkurmay Başkanı olarak atanan Abdurrahman Nafiz Gürman’dır. Tabloda, “İstihkâm muallimi” olarak gözüken Yüzbaşı Mustafa, Menemen olayı sonrası kurulan mahkemenin başkanlığını yapan ve 1943 yılında 3. Ordu Komutanlığı görevine atanan Mustafa Muğlalı’dır. Aynı zamanda, Manastır Mekteb-i Harbiyesi’nde de görev yapmıştır.²⁶ Bir başka İstihkâm muallimi Binbaşı İhsan, 1. Dünya Savaşı’nda sırasıyla 9., 13. ve 4. Kolordu komutanlığı görevlerini yaptıktan sonra 6. Ordu komutanlığına atanan, savaş sonunda Malta’ya sürgün edilen, Eylül 1921’de esaretten dönen ve Ekim 1921’de Batı Cephesi 1. Ordu Komutanlığı’na atanan Ali İhsan

²⁵ Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, Defter No: 36 (Umum Mekâtib-i Askeriye’deki İdareci ve Öğretmenler); *Salnâme-i Askerî*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye-i Şâhane Matbaası, 1326), s. 1028-1029. (*) işaretliiler sadece Salname-i Askerî’de geçmektedir.

²⁶ *Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 88-90.

(Sabis) Paşa'dır.²⁷ Tabiye muavini Yzb. Mehmet Salim (Ayalp), 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra, Cumhuriyet döneminde Tümgeneral rütbesiyle 12. Tümen Komutanı ve İstanbul Askerî Mıntika komutanı olarak görev yaptıktan sonra 1942'de emekliye ayrılmıştır.²⁸

İstihkâm muavini Yzb. İsmail Hakkı (Uluçınar), 1. Dünya Savaşı'nda çeşitli kolordu ve tümenlerde kurmay başkanlığı görevlerinde bulunmuş, Millî Mücadele'ye katılmış ve 1938'de Tuğbay rütbesi ile emekli olmuştur.²⁹ Ordu Teşkilatı muavini Yzb. Hüsnü Rıza (Ünsal), 1. Dünya Savaşı'na katılmış, Ocak 1918'de Yemen'de esir düşmüş, esaret dönüşü Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra, Cumhuriyet döneminde Tümgeneral rütbesiyle 6. ve 61. Tümen Komutanlıkları ile Askerî Temyiz Mahkemesi 2. Başkanlığı görevlerinden sonra 1943'te emekliye ayrılmıştır.³⁰ Müdür ve Ders Nazırı Kaımmakam İsmail Arif (Baytın) Bey, Temmuz 1906'da Şam'da aynı göreve atandıktan sonra Kasım 1908'de Edirne'de görevlendirilecektir. 1. Dünya Savaşı'nda 29. Tümen Komutanı olarak görev yaptığı sırada Sarıkamış'ta Ruslara esir düşecek ve Ağustos 1920'de Sibirya'dan firar ederek yurda dönecektir.³¹ 1923 yılında sağlık durumundan dolayı emekliye ayrıldıktan sonra Kafkas Cephesi anılarını yayınlacaktır.³² Dâhiliye Müdürü Binbaşı Mustafa Talat (Tunç), 1. Dünya Savaşı'nda 1. Alay Komutanı olarak Çanakkale bölgesindeki muharebelere katılmış ve burada yaralanmıştır. Yedi aylık bir tedaviden sonra alayına dönmüştür.³³

Ders Nazırı Muavini Binbaşı Mahmud Kâmil, 1. Dünya Savaşı'nda 2., 3. ve 5. Ordu Komutanlıklarında bulunan ve 1922'de vefat eden Mahmud Kâmil Paşa'dır.³⁴ Rusça ve Topoğrafya muavini Süleyman İlhami, 1. Dünya Savaşı'nda 12. Tümen komutanı olarak görev yaparken 1 Eylül 1916'da şehit olmuştur.³⁵ Topoğrafya muavini Yüzbaşı Cavit, 1. Dünya Savaşı'na ve Millî

²⁷ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 232-234.

²⁸ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tuğay Komutanlarının Biyografileri – II*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2010), s. 314-316.

²⁹ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tuğay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 362-364.

³⁰ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tuğay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 366-367.

³¹ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, s. 270-271.

³² Arif Baytın, *İlk Dünya Harbinde Kafkas Cephesi: 29. Tümen ve 3 Alay Sancağı*, (İstanbul: Vakıf Matbaası, 1946). Hatıralar yakın zamanda "Sessiz Ölüm- Sarıkamış Günlüğü" adıyla tekrar yayınlanmıştır. Bkz. Arif Baytın, *Sessiz Ölüm-Sarıkamış Günlüğü*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020).

³³ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, s. 168-169.

³⁴ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 11-12.

³⁵ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 15-16.

Mücadele'ye katılan, bu arada TBMM'de I. ve II. dönemde Kars milletvekili olarak görev yapan, 1927'de tümgeneralliğe getirilen ve bu rütbede iken 1933'te vefat eden kişidir.³⁶ Aynı zamanda 10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un ağabeyidir. Topoğrafya muallimi Binbaşı Mustafa İzzet (Yavuzer), 1. Dünya Savaşı'na ve Millî Mücadele'ye katılmış, 1925 yılında Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı'na getirilmiş, 1930'da tümgeneralliğe terfi ettirilmiş ve bu rütbede 1932'de emekliye sevk edilmiştir.³⁷

2.2. Manastır Mekteb-i Harbiyesi

Manastır'da bulunan 3. Ordu'nun bünyesinde kurulan Manastır Mekteb-i Harbiyesi de Edirne gibi 1909'a kadar eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüş ve okulda 1326 yılında eğitim-öğretime başlayan 60 piyade ve 15 süvari sınıfı Harbiyeliden³⁸; 44'ü piyade ve 11'i süvari olmak üzere toplam 55 Harbiyeli; 1327'de de 41'i piyade ve 16'sı süvari olmak üzere 57 Harbiyeli mezun olmuştur. Toplam mezun sayısı 112'dir. Aşağıda Tablo 3 ve Tablo 4 'te, her iki yılın mezunlarına dair bilgiler verilmektedir.

ADI	BABA ADI	MEMLEKETİ	DUHUL	ŞAHADETNAME NUMARASI	SINIFI
Mehmed Hulusi	Mustafa	Siroz [Serez]	1321	938	Süvari
Mehmed Hilmi	Ali Rıza	Aydın	1321	1278	Süvari
Hasan Tahsin	Musa	İnebolu	1321	863	Süvari
Ahmed Şevki	Kazım	Naslıç	1321	988	Süvari
Abdülvahid	Mehmed	Kırşehir	1321	1022	Süvari
Ali Nazmi	Kasım	Nevrekob [p]	1321	999	Süvari
Ahmed	Raşid	Radovišta	1321	949	Süvari
Hasan Hayri	Mustafa	Yenipazar	1321	1040	Süvari
Mehmed Asım	Muharrem	Preveze	1321	933	Süvari
Mehmed Cavid	İbrahim	Osiyek	1321	1230	Süvari
Ahmed Tefik	Hacı Hasan	Yemen	1321	1246	Süvari
Şükrü	Mahmud	İştib	1321	1148	Piyade
Neş'et	Ahmed	Deraliye	1321	1034	Piyade
Ahmed	Ali	Manastır	1321	1122	Piyade
Nazım	Naim	Manastır	1321	1233	Piyade
Muharrem	Halil Hayri	Manastır	1321	960	Piyade
Yusuf Ziya	Ali Rıza	Cısr-i Mustafapaşa	1321	1456	Piyade
Hakkı	Osman	Görice	1321	1187	Piyade

³⁶ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 189-191.

³⁷ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 122-124.

³⁸ Kara Harp Okulu Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 32, s. 590-594. Defterde, süvari gösterilen bazı Harbiyelilerin piyade, piyade gösterilen bazı Harbiyelilerin de süvari olarak mezun oldukları, diploma defteriyle karşılaştırıldığında anlaşılmaktadır.

Mustafa Hamid	Hulusi	Selanik	1321	1286	Piyade
Şevket	Âbidin	Göriçe	1321	1064	Piyade
Murad	Receb	Köprülü	1321	1169	Piyade
Ali	Hasan	Florine	1321	1273	Piyade
İbrahim Lütü	Rıza	Selanik	1321	1237	Piyade
Mehmed Nuri	Mahmud	Selanik	1321	1420	Piyade
Hasan Şükrü	İzzet	Manastır	1321	1119	Piyade
Hüseyin Vehbi	İbrahim	Manastır	1321	875	Piyade
Ali Şevki	Mehmed	Köprülü	1321	1002	Piyade
Behçet	Ref'et	Prizren	1321	994	Piyade
Mehmed Sami	Zekeriya	Üsküb	1321	1174	Piyade
Mehmed Cevad	Abbas	Yanya	1321	1011	Piyade
Fezullah	Mahmud	Manastır	1321	1009	Piyade
Ali Şevket	İbrahim	Üsküb	1321	924	Piyade
İbrahim Sırrı	Âdem	Manastır	1321	1104	Piyade
Fahri	Hüseyin	Manastır	1321	1012	Piyade
Cemil	Besim	Manastır	1321	1144	Piyade
İsmail Cemal	Mustafa	İvranya	1321	962	Piyade
Muharrem	Fezullah	Kalkandelen	1321	1353	Piyade
İrfan	Emin	Manastır	1321	1076	Piyade
Mehmed Beşir	Sadullah	Kafkasya	1321	1025	Piyade
Ali Rıza	Mestan	Şumnu	1321	995	Piyade
Mustafa	Osman	Şumnu	1321	1140	Piyade
İsmail Nail	Ahmed	Kırşehir	1321	864	Piyade
Ali Enver	Ahmed Cemil	Girid	1321	1296	Piyade
Mehmed Ferid	Mahmud	Şam	1321	1352	Piyade
Mustafa Fevzi	Mehmed	Kozana	1321	1293	Piyade
Selim Sami	Abdullah	Priştine	1321	1038	Piyade
Hasan Tahsin	Emin	Serfiçe	1321	---	Piyade
Mehmed Cemal	İsmail Hakkı	Priştine	1321	984	Piyade
Mehmed Neş'et	Mustafa	Manastır	1321	1227	Piyade
Hasan İskender	Tevfik	Manastır	1321	1053	Piyade
Mustafa Hulusi	Rıza	Kızanlık	1321	993	Piyade
Galip	Said	Şumnu	1321	1014	Piyade
Mehmed Hilmi	Hacı Ali	Yalvaç	1321	1021	Piyade
Ahmed Hamdi	Salim	Şumnu	1321	1013	Piyade
Mehmed Vahid	Sami	Deraliye	1321	980	Piyade

Tablo 4: *Manastır Mekteb-i Harbiyesi 1326 Mezunları*³⁹

Mezunlardan Piyade Mülazım-ı Sânisî Kalkandelenli Muharrem, 1. Dünya Savaşı'nda Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle, 22. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey'in maiyetinde yer alan, Büyük Taarruz'da 1. Kolordu

³⁹ BOA, *BEO.*, 3417/256203, H-23.09.1326. (Manastır Mekteb-i Harbiyesi'nden çıkan zabitanın şahadetnamelerinin tasdiki).

Kurmay Başkanlığı görevini yürüten, 1946 yılında orgeneralliğe getirilen ve bu rütbede 1951 yılında emekli olan Muharrem Mazlum İşkora'dır.⁴⁰ Yanyalı Mehmed Cevad, Atatürk'ün yaveri Cevad Abbas Gürer'dir. Selanikli Mehmed Nuri, Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'tur. Cısr-i Mustafapaşalı Yusuf Ziya, Tümğ. Yusuf Ziya Yazgan'dır.

ADI	BABA ADI	MEMLEKETİ	DUHULÜ	SINIFI
Mehmed Ali	Mahmud	Naslıç	1322	Piyade
Süleyman Rıza	Hüseyin	Yanya	1322	Piyade
Mustafa Nuri	Ahmed Refik	Manastır	1322	Piyade
İbrahim Edhem	Şaban	Manastır	1322	Piyade
Ali Rıza	Âsım	Belirtilmemiş	1322	Piyade
Ahmed Niyazi	Mehmed	Yanya	1322	Piyade
Şerafeddin	Ahmed	Manastır	1322	Piyade
Salih	Emin	Florina	1322	Piyade
Ali	Murtaza	Manastır	1322	Piyade
Mehmed	Mustafa	Vodina	1322	Piyade
Mehmed Nuri	Mehmed Ali	Aydın	1322	Piyade
Ömer Cemil	Ahmed	Âsitâne	1322	Piyade
İsmail	Hüseyin	Nazilli	1322	Piyade
Mehmed Şevket	Ref'et	Manastır	1322	Piyade
Ali	Tevfik	Kesriye	1322	Piyade
Yusuf Ziya	Ali	Taşlıca	1322	Piyade
Fâik	Yusuf	Üsküb	1322	Piyade
Tevfik	Hakkı	Manastır	1322	Piyade
Ahmed	Hüseyin	Kula	1322	Piyade
Hüseyin Hüsnü	İbrahim	İlbasan	1322	Piyade
İrfan	Mehmed	Preveze	1322	Piyade
Fâik	Mehmed Sa'îd	Gevgili ⁴¹	1322	Piyade
Şevki	Yusuf	Prizren	1322	Piyade
Mehmed Celâl	Ahmed Cemil	Prizren	1322	Piyade
Abdurrahman	Salih	Prizren	1322	Piyade
Ulvî	Ali Rıza	Selanik	1322	Piyade
Cemal Sa'îfi	Receb	Taşlıca ⁴²	1322	Piyade
Şevket	Mustafa	İşkodra	1322	Piyade
Halil	Hayrullah	Manastır	1322	Piyade
Mustafa Şevki	Salim	Ohri	1322	Piyade
Nâşid	Râfet	Yenişehir	1322	Piyade
Halil Necâti	Mehmed	Üsküb	1322	Piyade
Ahmed Nazmi	Hüseyin Ziya	Preveze	1322	Piyade
Ali Rıza	Hâlid	Manastır	1322	Piyade
Yunus Âgâh	Mehmed Hâlid	Karaferye	1322	Piyade
Murad	Halil	Prizren	1322	Piyade
Şükrü	Feyzullah	Debre	1322	Piyade

⁴⁰ Muharrem Mazlum İşkora'nın aynı zamanda, askerî tarih konusunda yazılmış önemli eserleri de vardır. Bkz. *Türk Ordusu Kurmaylık (Erkânıharbiye) Tarihçesi*, (Ankara: Harp Akademileri Matbaası, 1944); *Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)*, c. 1, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966); *Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)*, c. 2, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1968).

⁴¹ 23 no.lu numara defterine göre Bağdat.

⁴² 23 no.lu numara defterine göre Prizren.

Mehmed Saadetdin	Beytullah	Bozdoğan	1322	Piyade
Süleyman Nuri	İbrahim	Yanya	1322	Piyade
Hüsameddin	İsa	Edirne	1322	Piyade
Yusuf Ziyâ	Ömer	Prepol	1322	Piyade
Mehmed Kemâl	Mustafa	Harput	1322	Süvari
Abdülhamid	Hasan Tahsin	Alasonya	1322	Süvari
Atâullah	Hamdi	Manastır	1322	Süvari
Mehmed Fâik	Numan	Üsküb	1322	Süvari
Tahsin	Hüseyin	Selanik	1322	Süvari
Tevfik	Edhem	Yenişehir	1322	Süvari
Rıza	Hamdi	??	1322	Süvari
Câvid	Ali Rıza	Ula	1322	Süvari
Es'ad	Salih	Manastır	1322	Süvari
Âkif	Ali	Priştine	1322	Süvari
İsmail Hakkı	Behzâd	Vodina	1322	Süvari
Cevdet	Mehmed Ali	İşkodra	1322	Süvari
Ali Hulûsi	İbrahim Edhem	Manastır	1322	Süvari
İsmail	İsmail	Köprülü	1322	Süvari
Halil Avni	Mehmed	Erzurum	1322	Süvari
Mehmed Emin	Receb	Manastır	1322	Süvari

Tablo 5: Manastır Mekteb-i Harbiyesi 1327 Mezunları⁴³

Manastır Mekteb-i Harbiyesi'nde görev yapan yönetici ve öğretmen kadrosu aşağıdadır:

ADI	BABA ADI	RÜTBESİ	GÖREVİ	NASBI	DUHUL	DOĞUM T.	MEMLEKET
Ahmed Şevki	Emin	Miralay	Müdür ve Ders nazırı	1322	1303	1285	Erzurum
Nuri	Ömer	Kaym	Ders nazırı	1323	1311	1290	Hamidiye
Mehmed Tevfik	Sâlih	Kaym	Müdür	1327	1293	---	Manastır
Mehmed Vehib	Mehmed Emin	Binbaşı	Ders nazırı muavini	1322	1309	1291	Yanya
Mehmed Kazım	Hâşim	Binbaşı	Dâhiliye müdürü ve Piyade Ta'lim muallimi	1322	1307	1291	Âsitâne
Abdurrahman [AYGÜN]	Muhsin	Binbaşı	Topoğrafya ve İlm-i Ahlâk muallimi	1323	1312	1296	Mudanya

⁴³ BOA, İ.A.S., 90/40, H-03.09.1327. (Manastır Mekteb-i Harbiyesi'nden mezun olan piyade ve süvari talebeleri uhdesine mülâzım-ı sânilik rütbesi tevcihi).

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Mustafa Celal	İsmail	Binbaşı	Riyaziye muallimi	1327	1305	---	Davutpaşa
Şevket	Ömer	Binbaşı	Ordu Teşkilâtı muallimi	1323	1312	---	Defterdar
Nihad	İbrahim Edhem	Binbaşı	Tabiye muallimi	1323	1310	1294	Filibe
Habib	Hamid	Kolağası	İstihkâm ve Fenn-i Esliha muallimi	1324	1314	1294	Bolu
Mehmed Sabri	İbrahim	Kolağası	Dâhiliye müdürü	1322	1302	1285	Edirne
Mehmed Cemâl	Şerâfeddin	Kolağası	Cerrah	---	1295	1277	Âsitâne
Necmeddin	Hâfız Yusuf	Kolağası	Fransızca muallimi	1323	1314	1296	Kadıköy
Mustafa	Ömer	Kolağası	Riyaziye muallimi	1323	1314	1297	Muğla
Abdurrahman	Muhsin	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti ve Piyade Ta'lim muavini	1320	1311	1292	Cağaloğlu
Mehmed Hulusi	Ahmed	Yüzbaşı	Taktik muavini	1318		1297	Seferihisar
Osman Necib	Abbas	Yüzbaşı	Almanca Lisan muallimi	1321	1311	1293	Drama
Abdi	Ali	Yüzbaşı	Tabiye muavini	1320	1315	---	Kasımağa (?)
Ahmed Râsim	Nazif	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Ta'lim muavini	1319	1309	---	Mudanya
Mehmed Hâlid	İbrahim	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Ta'lim muavini	1323	1310	---	Yanya
Osman Behçet	Kemaleddin	Yüzbaşı	Ordu Teşkilâtı muavini	1321	1316	1296	Balıkesir
Adem Seyfi	Muhiddin	Yüzbaşı	Topoğrafya muavini	1321	1316	1298	Hamidiye
Mehmed Asım	İsmail	Yüzbaşı	Tarih muallimi	1324	1313	---	Bosna
Nazif	Hüseyin	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1326	1314	---	Latifpaşa
Kadri	Hacı Şevki	Yüzbaşı	Hendese muallimi	1327	1315	---	Üsküdar
Ahmed Ref'et	Salim	Yüzbaşı	Riyaziye muallimi	1327	1316	---	Selanik
Cavid	Salih	Yüzbaşı	Dâhiliye zabiti	1323	1312	---	Dupniçe

Hüseyin	Yusuf	Yüzbaşı	Lisan-1 Osmani muavini	1326	1313	---	Prizren
Aziz	Mehmed	Yüzbaşı	Fransızca muavini	1327	1316	---	Adana
Hüseyin Hüsnu	---	Yüzbaşı	Riyaziye muallimi	1327	1316	---	Çırcır (?)
Mehmed Fu'ad	Hacı Ahmed	Yüzbaşı	Riyaziye muallimi	1319	1314	1297	Diyarbakir
Abdi Kâmil	Mehmed	Yüzbaşı	Hıfzısıhha muavini ve Mekteb tabibi	1318	1318	1296	Selanik
Nâşid	Şevki	Yüzbaşı	Hıfzısıhha muavini	1320	1320	1294	Vodina
Mustafa Galib	Arif	Yüzbaşı	Riyaziye muavini	1320	1315	1297	İnebolu
Halid	Ahmed	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi	1322	1316		Humus (?)
Kadri	Hasan	Yüzbaşı	İstihkâm Muavini	1321	1313		Isparta
Ahmed Refik	Ahmed	Yüzbaşı	Almanca Muallimi	1323	1316	1296	Valideçeş me
Ali	Tevfik	Yüzbaşı	Dâhiliye Zâbiti	1325	1310	1289	Haleb
Tevfik	Ömer	Yüzbaşı	Lisan-1 Osmani Muallimi	1324	1313		Manastır
Ali Kanber	İbrahim	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi	1324	1313	---	Elbasan
Mehmed Ra'if	Nuri	Alay Emni	Umur-1 Hesabiye ve Tahririye Me'muru	1323	1297	1279	Manastır
Mehmed Şakir	İbrahim	Tabur kâtibi		1320	1308	1290	Manastır
İbrahim	Ali	---	Kitâbet Muavini	1324	1314	---	Manastır
İbrahim Şakir*	Ahmed	Mülazım-1 Evvel	Resim Muallimi	1322	---	---	---
Mehmed Nevres	Osman	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti	1322	1313	1294	Âsitâne
Salih	Ra'if	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini	1322	1313	1294	Âsitâne
Osman	Selim	Mülazım-1 Evvel	Esvâb Emni ve Evrak Memuru	1321	1306	1287	Görice
Yusuf Sa'im	Mehmed	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1324	1316	1295	Kavak
Ahmed Hilmi	Reşâd	Mülazım-1 Evvel	Rusça Muavini	1324	1318	1297	Kafkasya (?)

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Cemil	Mustafa	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Ta'lim Muavini	1323	1316	1297	??
Seyfeddin	Mustafa	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1324	1316	1299	Nişantaşı
Ali Kemal	Şemsi	Mülazım-1 Evvel	Lisan-1 Osmani Muavini	1325	1317	1295	Üsküdar
Hidâyet	Emin	Mülazım-1 Evvel	Resim muallimi	1326	1318	---	Çukurbostan
Bahri	Ahmed	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zabiti	1320	1315	---	Selanik
Mehmed Emin	Osman	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zabiti	1324	1316	---	Âsitâne
Ref'et	Mehmed	Mülazım-1 Evvel	Cimnastik muallimi	1327	1319	---	Girit
Nâmık	Ali Ra'if	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zâbiti	1323	1316	1297	İhsaniye
İlyas Mâcid	Hasan	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zâbiti	1316	1324	1295	??
Ali Şevket	Emin	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti ve Piyade Ta'lim muavini	1321	1316	1300	---
İrfan	Makber (?)	Mülazım-1 Evvel	Piyade Ta'lim muavini	1321	1316	1296	Âsitâne
Şükrü	Atâ	Mülazım-1 Evvel	Fransızca muavini	1323	1315	---	Şam
Pertev	Emin	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zâbiti	1325	1316	1297	Altımermer
Ahmed	Na'il	Mülazım-1 Evvel	Esvab emini	1320	1308	---	Dedeâğaç
Rüşdi	Yusuf	Mülazım-1 Evvel	Dâhiliye zâbiti	1324	1317	---	Nişantaşı
Yusuf Sâim	Mehmed	Mülazım-1 Sâni	Dâhiliye zâbiti	1318	1316	1295	Kavak
Mehmed Vehbi	Hâşim	Mülazım-1 Sâni	Dâhiliye zabiti ve Süvari Ta'lim muavini	1320	1317	1300	Erenköy
Emin	Mustafa	Mülazım-1 Sâni	Esvab emini	1320	1317	1301	Nişantaşı
Nâzım	Cemal	Mülazım-1 Sâni	Süvari Ta'lim muavini	1322	1319		Vezneciler
Şâkir	Râşid	Mülazım-1 Sâni	Esvab emini	1311	1308	1291	Manastır
Ahmed Muhtar	Tevfik	Mülazım-1 Sâni	Esvab emini Mu.ve Evrak memuru	1319	1313	1294	Kesriye

Hacı Hasan Zühdü	Hacı Ali	Memur	İmam	---	1303	1272	Manastır
Selim Sabit	Râşid	Memur	Cerrah	1324	---	1289	Manastır
Davud	Yusuf	Memur	Fransızca muallimi	1326	---	1273	Manastır

Tablo 6: *Manastır Mekteb-i Harbiyesi İdarecileri*⁴⁴

Tabloda, Ders Nazırı Muavini olarak gözüken Binbaşı Mehmed Vehib, 1. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Muharebeleri'nde 2. Ordu Komutanı olarak görev yapan ve 1916 yılında 3. Ordu Komutanlığı'na getirilen Mehmed Vehib (Kaçı) Paşa'dır.⁴⁵ Tabiye muallimi olan Binbaşı Nihat, yine 1. Dünya Savaşı sırasında 2. Ordu Komutanlığı, Millî Mücadele sırasında da Elcezire Cephesi Komutanlığı görevlerini yürüten ve en son askerî Yargıtay Başkanlığı görevinden ve TSK'dan, 1942 yılında emekli olarak ayrılan Nihat Paşa (Anılmış)'dır.⁴⁶ Topoğrafya muallimi Binbaşı Abdurrahman, "Türk Haritacılık Tarihi" kitabının yazarı Tuğg. Abdurrahman Aygün'dür. Dâhiliye Müdürü Binbaşı Mehmed Kazım Bey, 1. Dünya Savaşı'nda; 38, 175 ve 173. Alaylara komutanlık yapmış, Millî Mücadele'de 7. Tümen komutan vekili olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılmıştır.⁴⁷

Ordu Teşkilâtı Muavini Yzb. Osman Behçet (Çelik), 1. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele'de çeşitli birliklerde görev aldıktan sonra, Cumhuriyet sonrasında Kurmay Albay rütbesiyle 1932 yılında emekli olmuştur.⁴⁸ Dâhiliye Müdürü Kolağası Mehmed Sabri Bey, 1. Dünya Savaşı'nda çeşitli birliklerde görev aldıktan sonra 1932 yılında emekli olmuştur.⁴⁹ Riyaziye Muavini Yzb. Mustafa Galip (Deniz), 1. Dünya Savaşı'nda çeşitli birliklerde görev alan, Cumhuriyet döneminde, 1935 yılında korgeneralliğe getirilerek bu rütbede 1946'da emekli olan ve TBMM'nin IX. Dönem seçimlerinde Kastamonu milletvekilliği yapan kişidir.⁵⁰ Taktik Muavini Mehmed Hulusi, 1. Dünya Savaşı'na katılan, Millî Mücadele'de 24. Tümen Komutanı olarak II. İnönü ve Kütahya-Eskişehir, 18. Tümen komutanı

⁴⁴ Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, Defter No: 36 (Umum Mekâtib-i Askeriye'deki İdareci ve Öğretmenler); *Salnâme-i Askerî*, s. 1029-1030. (*) işaretliler sadece Salname-i Askerî'de geçmektedir.

⁴⁵ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, s. 490-492.

⁴⁶ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, s. 267-269.

⁴⁷ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – I*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2010), s. 67-68.

⁴⁸ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 350-352.

⁴⁹ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, s. 105-106.

⁵⁰ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 197-199. Galip Deniz'in, "Büyük Harpte 40'ıncı Tümenin Asîr'deki Harekâtı", *Askerî Mecmua*, Sayı 98 (1 Eylül 1935) adlı eseri vardır.

olarak da Büyük Taarruz ve takip harekâtına katılan Kurmay Albay Hulusi Cönk'tür.⁵¹

2.3. Erzincan Mekteb-i Harbiyesi

Erzincan Mekteb-i Harbiyesi'nin açılış tarihi Temmuz 1906'dır.⁵² Okul, ilk sene 37 piyade ve 11 süvari sınıfı Harbiyeli ile eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamış⁵³, bunlardan 29 piyade ve 9 süvari olmak üzere toplam 38 Harbiyeli mezun olmuştur. Erzincan Mekteb-i Harbiyesi, Ekim 1908'de kapatılmıştır. Mezunların bilgileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

ADI	BABA ADI	MEMLEKET	DUHULÜ	NUMARA	SINIFI
Mehmed Ziya	Hasan	Sivas	1321	1477	Piyade
İshak Avni	Ahmed	Harput	1321	1465	Piyade
Esad	Faris	Şam	1321	1433	Piyade
Dursun Ferid	Şakir	Erzincan	1321	1428	Piyade
Mehmed Zeki	Kamil	Refahiye	1321	1356	Piyade
Ali Haydar	Kalu (?)	Harput	1321	1296	Piyade
Ömer Lütfi	Kamil	Refahiye	1321	1255	Piyade
Bekir Sıdkı	Murad	Erzincan	1321	1237	Piyade
Şahameddin	Ahmed Fuad	Erzurum	1321	1275	Piyade
Mehmed Şükrü	Ali Rıza	Niksar	1321	1137	Piyade
Mehmed Emin	Saim	Eğin	1321	1108	Piyade
İbrahim Hakkı	Ahmed	Divrik[ği]	1321	1153	Piyade
Ahmed Lütfi	Mustafa	Harput	1321	1090	Piyade
Ahmed Şevki	Mustafa	Van	1321	1107	Piyade
Ahmed Turan	Akif	Malatya	1321	1114	Piyade
Rüşdi	Mustafa	Van	1321	1075	Piyade
Mehmed Hilmi	Mustafa	Harput	1321	1087	Piyade
Mehmed Refik	Tevfik	Van	1321	1043	Piyade
Ahmed Fevzi	Bekir	Kelkit	1321	1067	Piyade
Mehmed Zeki	Ahmed	Hasankale	1321	1065	Piyade
Mustafa Adil	Mehmed	Van	1321	1023	Piyade
Ahmed Nazım	Kamil	Lazkiye	1321	983	Piyade
Yusuf Agâh	Ferhad	Manastır	1321	1043	Piyade
Arslan	Mustafa	Erzincan	1321	965	Piyade
Abdurrahim	Osman	Sivas	1321	1061	Piyade
İsmail Hakkı	Mehmed	Amasya	1321	976	Piyade
İbrahim Hakkı	Ömer	Erzincan	1321	981	Piyade
Mehmed Akif	Ömer	(?)	1321	1323	Piyade
Ali Rıza	İslam	Sivas	1321	1050	Piyade
Kamil	Hasan	Niksar	1321	1229	Süvari
Mehmed Said	İsmail	Erzincan	1321	1241	Süvari
Mehmed Mehameddin	Sadık	Harput	1321	1201	Süvari
Şerafeddin	Mehmed	Sivas	1321	1174	Süvari
Kazım	Hasan	Karahisar	1321	1164	Süvari

⁵¹ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 259-261.

⁵² Ali Kemal Aksüt, *Erzincan*, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1932), s. 399.

⁵³ Mekteb-i Harbiye Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 32, s. 40-42.

Abdülhamid	Derviş	Van	1321	955	Süvari
Abdülmecid	Kadir	Bitlis	1321	890	Süvari
Hulusi	İbrahim	Erzurum	1321	856	Süvari
Mirza	Ali Rıza	Erzurum	1321	1075	Süvari
TOPLAM	38				

Tablo 7: *Erzincan Mekteb-i Harbiyesi Mezunları*⁵⁴

1326 yılı Askerî Salnamesi'ne göre Erzincan Mekteb-i Harbiyesi'nde görev yapan idareci ve diğer personel bilgileri aşağıdadır:

ADI	BABA ADI	RÜTBESİ	GÖREVİ	NASBİ	DUHULÜ	DOĞUM TARİHİ	MEMLEKET
Mehmed Fuad *	Ziya	Erkânıharb Kaym.	Müdür ve Ders Nazırı	22.07. 1322	1303	1287	İstanbul
Mehmed Ali*	Süleyman	Piyade Binbaşı	Dâhiliye Müdürü ve Ta'lim Muallimi	25.07. 1322	1300	1282	İstanbul
Yakup Şevki*	Mehmed	Erkânıharb Binbaşı	Ders Nazırı Muavini	14.02. 1322	1310	1292	Harput
Yusuf *	İbrahim	Erkânıharb Kolağası	Ta'biye Muallimi	25.06. 1323	1310	1292	Yozgat
Mehmed Arif	Abdurrahman	---	Lisân-ı Osmani Muallimi	01.06. 1305	1327	--	İstanbul
Süleyman	Şevki	---	Fransızca Muallimi	01.02. 1304	1327	--	Trabzon
Mustafa Şerif *	Hasan Avni	Kolağası	Topograf ya Muallimi	16.12. 1323	1312	1294	Köprülü (?)
Muhiddin	Mahmud	----	Kâtip	02.12. 1321	1294	1276	Bursa
Mustafa Şevki	Ali	----	Fransızca Muallimi	05.01. 1315	1303	--	Erzurum
Ahmed	Mehmed		Tabib	21.05. 1309	1324	--	Trabzon
Ali Rıdvan		Kolağası	Tabib			--	
Edib	Ragıb	----	Riyaziye Muallimi	05.01. 1324	1307	--	İstanbul
Abdüllatif	Mustafa	----	----	25.04. 1320	1320	1256	Kars
Hüseyin Hüsnü	Şükrü	Kolağası	Tabib	02.11. 1320	1323	--	Harput
Hüseyin Hüsnü*	Sadık	Alay Kâtibi	Muhasebe Me'muru	29.11. 1320	1288	1272	Sivas

⁵⁴ BOA, *BEO.*, 3434/257507, 21.10.1326. (Erzincan Mekteb-i Harbiyesini Bitiren Piyade ve Süvari Zabitanı).

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Hüsameddin	Hacı Abdi	----	Tabur Kâtibi	1309	1324	--	Çemişkezek
Bekir Zühdü	İsmail	Çavuş	Muhasebe Memur Mu.	21.12.1299	1318	1287	Van
Osman*	Ahmed	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi	11.04.1316	1305	1285	Harput
Ali*	Mustafa	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	19.08.1316	1307	1286	Harput
Kamil*	Recep	Yüzbaşı	Coğrafya Muallimi	07.04.1321	1308	1296	Erzurum
Tahir*	Mustafa	Yüzbaşı	Piyade Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti	23.10.1321	1316	--	Harput
Mürsel*	İsmail Hakkı	Yüzbaşı	Süvari Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti	22.12.1319	1314	--	Erzurum
Mehmed Cemal	Celeleddin	----	Mekteb Tabibi	27.10.1319	1319	--	Sultanahmet
Mustafa Hıfzı	Said	Yüzbaşı Vekili	Dâhiliye Zabiti ve Jimnastik Muallimi	30.03.1325	1312	--	İstanbul
Fethi Efendi	Halid	----	Lisân-ı Osmani Muallimi	1308	1326	--	Harput
Hüseyin	Emin	----	Fransızca Muallimi	1312	1326	--	Galata
Nihad	Tevfik	----	Coğrafya ve Kozmoğrafya Muallimi	1312	1323	1294	Diyarbakır
İbrahim	Ahmed	----	Lisân-ı Osmani Muallimi	1309	1321	--	Harput
Mahmud*	Eyüp	Yüzbaşı	Kitabet Muallimi	15.07.1322	1312	1292	Diyarbakır
Salih*	Mirza	Yüzbaşı Vekili	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavin Vekili	07.04.1321	1309	1289	Sivas
İbrahim Refet	Mustafa Reşid	Yüzbaşı	Hıfzısihâ Muavini ve Mekteb Tabibi	27.10.1319	1319	1296	Hocapaşa
Nuri*	İsmail	Yüzbaşı	Piyade Ta'lim	23.11.1318	1313	--	Balıkesir

			Muavini ve Dâhiliye Zabiti				
Mehmed Salih*	Mustafa	M.evvel	Esvâb Emîni	06.08.1323	1308	1293	Erzurum
Bekir*	Hasan	Yüzbaşı	Topografya Muallimi	23.11.1318	1313		Bandırma
Ali	Dursun	----	Müdür Muavini	1306	1319	1287	Erzurum
Osman	Hacı Mehmed	Yüzbaşı	Tarih Muallimi	1314	1327	--	Sivas
Süleyman Sırrı	Ahmed	----	Dâhiliye Zabiti	1308	1323	1287	Erzincan
İsmail Sabri*	Mikdad Fehmi	M.evvel	Muhasebe Muavini	05.04.1321	1278	1299	Erzurum
Mehmed Hâlis*	Ahmed	M.evvel	Dâhiliye Zabiti	20.12.1322	1313	1295	Erzurum
Mustafa	Hasan	----	Dâhiliye Zabiti ve Ta'lim Muavini	17.12.1323	1313	----	Ayasofya
Mehmed Hamdi	Arif	----	Piyade Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti	06.07.1323	1313	----	Erzurum
Nezir	Süleyman	----	Dâhiliye Zabiti	1318	1324	--	Bitlis
İbrahim Hakkı	Emrah	----	Cebir ve Müsellesât Muallimi	1318	1326	--	Sivas
Haydar*	Ali	M.evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini	27.02.1322	1313	--	Ardahan
Mahmud Nedim	Mustafa Nuri	----	Eczacı	16.02.1319	1319	1298	Erzincan
Ali Rıza	Bahri	M.evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini	14.08.1323	1313	1298	Erzurum
Mehmed Salim*	Hakkı	M.sâni	Dâhiliye Zabiti	16.11.1324	1314	--	Erzurum
Osman Ragıp*	Derviş	M.sâni	Dâhiliye Zabiti	27.06.1325	1316	--	Harput
Mehmed Mesud	İbrahim	----	Hendese Muallimi	1316	1325	--	Diyarbakır
Mehmed Rasim	Hamid	----	Dâhiliye Zabiti	02.01.1317	1326	--	Ahıska(?)

Ali	Zülfikar	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	1318	1326	--	Harput
Salim*	Osman	M.sâni	Esvâb Emîni Muavini ve Evrak Me'muru	09.08.1319	1316	--	Erzurum
Mehmed Hurşid	Mustafa	----	Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti	09.08.1319	1316	--	Harput
Hasib	Sadık	----	Esvâb Emîni	04.12.1316		--	Erzurum
Abdülaziz	Hacı Sıtkı (?)	----	Ulûm-u Diniyye ve Arabiyye Muallimi	25.06.1322	1324	--	----

Tablo 8: Erzincan Mekteb-i Harbiyesi İdarecileri⁵⁵

Tabloda geçen isimler arasında, daha sonra gerek 1. Dünya Savaşı'nda ve gerekse İstiklal Savaşı'nda öne çıkacak isimlere rastlanmaktadır. Örneğin, Binbaşı Yakup Şevki Bey, Büyük Taarruz'da 2. Ordu komutanlığı yapmış olan Yakup Şevki (Subaşı) Paşa'dır.⁵⁶ Kolağası Mustafa Şerif Efendi, Sarıkamış Harekâtında 9. Ordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunup, emekli olduktan sonra 1935-1939 yılları arasında Kastamonu milletvekilliği yapan M. Şerif (İlden)'dir. Tabiye muallimi Kolağası Yusuf, 1. Dünya Savaşı'nda 10. Kolordu, 1. Kafkas kolordusu ve 14. Kolordu komutanı olarak görev yapan, TBMM 1. Dönem Bolu mebusu ve Sakarya Meydan Muharebesi 3. Grup Komutanı Yusuf İzzet (Met) Paşa'dır.⁵⁷ Topografya muallimi Yüzbaşı Bekir Efendi, İstiklal Savaşı'nda Batı Anadolu'da ulusal direnişin örgütlenmesine önyak olan ve 56. Tümen komutanı olarak görev yapan Miralay Bekir Sami (Günsav) Bey'dir.⁵⁸ Dâhiliye zabiti Mürsel Efendi, 1. Dünya Savaşı sonunda Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu'nda görev yapan, bunun yanı sıra İstiklal Savaşı'nda 1. Süvari Tümeni komutanı olarak İzmir'e giren, aynı zamanda Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasına görev alan Mürsel (Bakü) Paşa'dır.⁵⁹

⁵⁵ Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, Defter No: 36 (Umum Mekâtib-i Askeriye'deki İdareci ve Öğretmenler) *Salnâme-i Askerî*, s. 1032. (*) işaretliiler sadece Salname-i Askerî'de geçmektedir.

⁵⁶ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, s. 270-272.

⁵⁷ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – II*, s. 339-341.

⁵⁸ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 110-111.

⁵⁹ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 135-137.

Dâhiliye Müdürü Binbaşı Mehmed Ali, 1. Dünya Savaşı'nda, yarbay rütbesinde 53. Alay komutanı olarak görev yaparken, Sarıkamış Muharebesi'nde 13 Ocak 1915'te şehit olmuştur.⁶⁰ Dâhiliye Zabiti ve Jimnastik Muallimi Yzb. Vekili Mustafa Hıfzı Efendi, 1. Dünya Savaşı'nda 11., 15. ve 3. Kolordularda görev yapmış, Millî Mücadele'de de 53. Alay ile 13. Süvari Alayı komutanlığı görevinde bulunmuştur.⁶¹ Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini Mülazım-ı evvel Ali Rıza (Yalım) Efendi, 1. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele'de çeşitli birliklerde görev almıştır.⁶² Dâhiliye Zabiti Yüzbaşı Tahir, 1. Dünya Savaşı sırasında, Kasım 1914'te 17. Tümen Komutanı olarak görevlendirilmiş, yaralı olarak Ruslara esir düşmüş ve 21 Mart 1915'te tifodan vefat etmiştir.⁶³

2.4. Şam Mekteb-i Harbiyesi

Okul, diğer taşra Harbiyelerine nazaran en az mezun veren okul görünümündedir. 19 piyade ve 6 süvari Harbiyeli ile eğitim-öğretime başlayan okuldan⁶⁴, 15'i piyade ve 3'ü süvari olmak üzere toplam 18 Harbiyeli mezun olmuştur. Okuldan mezun olanların kimlikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

ADI	BABA ADI	MEMLEKETİ	DUHULÜ	ŞEHADETNAME NUMARASI	SINIFI
Mehmed Salih	Hacı Ahmed	Rumkala	1321	1504	Piyade
Mehmed Şemseddin	Hacı Ahmed	Rumkala	1321	1492	Piyade
Mehmed Behçet	Hâzım	Asitane	1321	1295	Piyade
Mehmed Tevfik	Salih	Yafa	1321	1424	Piyade
Mehmed Ali	Hakkı	Girit	1321	1369	Piyade
Hamid	Asaf	Yarpuz	1321	989	Piyade
Mehmed Avni	Hacı Eseddullah	Urfa	1321	1009	Piyade
Reşid	Ali	Bağdad	1321	932	Piyade
Mehmed Edib	Raşid	Şam	1321	877	Piyade
Mahmud Hatib	Mehmed	Akka	1321	867	Piyade
Mehmed Said	Hilâl	Şam	1321	1040	Piyade
Hamdi	Ahmed	Maraş	1321	866	Piyade

⁶⁰ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, s. 41.

⁶¹ *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 78-79.

⁶² *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 218-219.

⁶³ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – III*, s. 248-249.

⁶⁴ Kara Harp Okulu Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 32, s. 356-357.

Kamil	Abdullah	İskenderun	1321	893	Piyade
Behçet	Erham	Trabzon	1321	940	Piyade
Abbas	Abdülmecid	?	1321	1104	Piyade
Ali Yaşar	Ali Rıza	Asitane	1321	1279	Süvari
Eyüb Sabri	Rıza	Asir	1321	1154	Süvari
Hasan	Mahmud	Şam	1321	1054	Süvari

Tablo 9: Şam Mekteb-i Harbiyesi Mezunları⁶⁵

Okulda görev yapan idareci ve öğretmen kadrosu aşağıdadır:

ADI	BABA ADI	RÜTBESİ	GÖREVİ	NASBI	DUHULÜ	DOĞUM TARİHİ	MEMLEKETİ
İsmail Ârif	Süleyman	Kaimmakam	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1306	1290	Çengelköy
Ahmed Ali	Ali	Binbaşı	Dâhiliye Müdürü ve Piyade Ta'lim Muallimi	1323	1311	1291	Filibe
Sâlih Zeki	Mehmed	Binbaşı	İstihkâm Muallimi	1323	1311	1291	Kızanlık
Mehmed Hakkı	Salih	Binbaşı	Hıfzıssıhha Muallimi ve Mekteb Tabibi	1318	1290	1273	Kıbrıs
Mehmed Ârif	Abdurrahman	Binbaşı	Lisân-ı Osmanî Muallimi	1327	1305	---	Âsitâne
İhsan	Hâzım	Binbaşı	Topoğrafya Muallimi	1323	1310	1292	Kıbrıs
Mehmed Cemil	Mehmed Hâmi	Binbaşı	Mekteb Müdürü	1322	1295	1279	Ermenek
Mehmed Bahâeddin	Ahmed	Binbaşı	Mekteb Müdürü	1326	1301	---	Çengelköy
Nazmi	Ömer	Kolağası	Riyaziye Muallimi	1315	1301	1284	Bulgurlu
Mehmed Kureyş	Mustafa	Kolağası	Kitâbet Muallimi	1316	1296	1277	Dağıstan
Mehmed Vâsif	Mehmed Nuri	Kolağası	Mekteb Tabibi	1323	1320	---	Fatih
İsmail Hâlid*	Mehmed	Kolağası	Resim Muallimi	1321	---	---	---
Yusuf Nâzım	Tevfik	Alay Emini	Umûr-ı Tahririye ve Hesâbiye Me'muru	1317	1304	1285	Arapkir

⁶⁵ BOA, BEO., 3429/257172, H-14.10.1326. (Şam Mekteb-i Harbiyesi mezunlarından on sekiz kişiye mülâzım-ı sânilik rütbesi tevcihi).

Bekir Sıdkı	Mustafa	Alay Emini	Tabur Kâtibi	1315	1307	1287	Eğın
Tevfik	Ahmed	Alay Emini	Tabur Kâtibi	1326	1309	---	Humus
Hâfiz Ahmed	İbrahim	Alay Emini	Tabur İmamı	1317	1317	---	---
Mehmed Eşref	Hüseyin	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1318	1309	1291	Fındıklı
Mehmed Şemseddin	Halil	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini	1318	1309	1291	Âsitâne
Ahmed Şevki	Eşref	Yüzbaşı	Almanca Muavini	1321	1309	1290	Ruşçuk
Ali Fu'ad	İsmail Şükrü	Yüzbaşı	Eczacı	1324	1320	1298	Kumkapı
Mehmed Ali	Abdülmecid	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	1324	1318	---	Şam
İsmail	Ahmed	Yüzbaşı Vekili	Dâhiliye Zabiti	1321	1312	1293	Şehzadebaşı
Hikmet	Ragıp	Mülâzım-ı Evvel	Dâhiliye Zabiti	1323	1314	---	Ahrıkapı
Rüşdi	Mehmed	Yüzbaşı	Hendese Muallimi	1323	1313	---	Cağaloğlu
Yunus	Mehmed Ali	Yüzbaşı	Coğrafya ve Kozmografya Muallimi	1323	1317	---	Şam
Mustafa Mümtaz Ali	Mehmed Rüşdi Bekir	Yüzbaşı	Resim Muallimi	1326	1313	---	Haleb
Süleyman	Ali	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	1327	1316	---	Harput
Ali Rıza	Ali	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1327	1316	---	Maraş
Ali Rıza	İbrahim	Yüzbaşı	Hıfzıssıhha Muallimi	1316	1316	1291	Ayasofya
Mehmed Zeki	İsmail	Yüzbaşı	Ruşca Muavini ve Tarih Muallimi	1324	1316	1299	Filibe
Ra'uf	Hasan	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi	1324	1316	---	Kastamonu
Mehmed Âtîf	Abbas	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1320	1312	---	Girit
Hüseyin	Osman	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi	1326	1313	---	Âsitâne
İsmail Hakkı	Ahmed	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1325	1312	1293	Şehzadebaşı
Mustafa Zihni	Yusuf	Yüzbaşı	Cebir ve Müsellesât Muallimi	1322	1313	---	Adana
Hasan Hayri	Hüseyin	Yüzbaşı	Müdür Muavini	1323	1313	1294	Kastamonu
Ali Fu'ad*	Şükrü	Mülâzım-ı Evvel	Eczacı	1320	---	---	---
Ali Rıza	Tevfik	Mülâzım-ı Evvel	Dâhiliye Zabiti	1322	1313	1293	Arapkir
Cevdet	Nehmed	Mülâzım-ı Evvel	Dâhiliye Zabiti	1321	1316	---	Fındıklı

Sabri	Tevfik	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1326	1317	---	Bursa
Akif	Fehmi	Mülâzım-1 Evvel	Lisân-1 Osmanî Muavini	1327	1319	1297	Ayıntab
Mehmed Emin	Ali Rıza	Mülâzım-1 Evvel	Jimnastik Muallimi	1327	1320	---	Maraş
Ziya	Ali	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1324	1314	---	Dağıstan
??	Ahmed	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1327	1320	---	Haleb
Hâlid	Osman	Mülâzım-1 Sânî	Jimnastik Muallimi	1324	1321	---	Şam
Halil Nadir	??	Memur	Fransızca Muallimi	1292	---	1261	Şam
Mehmed Hakkı	Bekir	Memur	Cerrah	1321	---	1272	Girit
Bekir Feysi	Receb	Memur	Cerrah	1317	---	---	??
Mehmed	Ahmed	Memur	Esvab Emni	1327	1315	---	Kozan

Tablo 10: Şam Mekteb-i Harbiyesi İdarecileri⁶⁶

İstihkâm muallimi Binbaşı Salih Zeki (Kızanlık) Bey, Millî Mücadele’de 57. Tümen Piyade Tugay Komutanı olarak görev yapmış ve 26 Ağustos 1921’de bu görevde iken Sakarya Meydan Muharebesi’nde şehit olmuştur.⁶⁷ Müdür ve Ders Nazırı Kaimmakam İsmail Arif Bey ile ilgili Edirne Mekteb-i Harbiyesi bahsinde bilgi verilmiştir. Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta’lim Muavini Mehmed Şemseddin; Balkan, 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele’ye katılmış, yaş haddinden 1930 yılında emekli olmuştur.⁶⁸

2.5. Bağdat Mekteb-i Harbiyesi

Büyük çoğunluğunu Bağdat ve çevresinden gelen Harbiyelilerin oluşturduğu okuldan, 43 Harbiyeli içinden⁶⁹, 30 piyade ve 10 süvari olmak üzere 40 Harbiyeli mezun olmuştur. Okuldan mezun olanların kimlikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

ADI	BABA ADI	MEMLEKETİ	DUHUL	ŞEHADETNAME NUMARASI	SINIFI
Tevfik Vehbi	Maruf	Süleymaniye	1321	1410	Piyade
Mustafa Şevket	Rüşdü	Diyarbakir	1321	1359	Piyade
Ahmed Kemali	Abdullah	Süleymaniye	1321	1357	Piyade

⁶⁶ Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, Defter No: 36. (Umum Mekâtib-i Askeriye’deki İdareci ve Öğretmenler); *Salnâme-i Askerî*, s. 1036. (*) işaretliler sadece Salname-i Askerî’de geçmektedir.

⁶⁷ *Türk İstiklal Harbi’ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri – II*, s. 74-75.

⁶⁸ *Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri –II*, s. 225-226.

⁶⁹ Kara Harp Okulu Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 32, s. 186-187.

Abdullatif	Mehmed Nuri	Bağdad	1321	1387	Piyade
Abdülmecid	Mehmed	Musul	1321	1217	Piyade
Avni	Abdullah	Diyarbakir	1321	1370	Süvari
Ali Eyüb	Mehmed Emin	Bağdad	1321	1279	Piyade
Mehmed Tevfik	Receb	Kerkük	1321	1234	Piyade
Abdülmecid	Yusuf	Bağdad	1321	1173	Piyade
Mehmed Tevfik	Seyyid Ahmed	Bağdad	1321	1202	Süvari
Ali Atıf	Nasır	Bağdad	1321	1231	Piyade
Yusuf Ziya	İlyas	Bağdad	1321	1240	Piyade
Hasan Hüseyin	İsmail	Rize	1321	1303	Süvari
Ahmed Midhat	Hâlid	Süleymaniye	1321	1088	Piyade
Ahmed Hamdi	Said	Bağdad	1321	1127	Piyade
Mehmed Salih	Ali	Bağdad	1321	1228	Süvari
Mehmed Zeki	Maruf	Süleymaniye	1321	1252	Piyade
Bekir Sıdkı	Şevki	Bağdad	1321	1399	Süvari
Ahmed	Abdülhamid	Mardin	1321	1180	Piyade
Sadık	Taha	Bağdad	1321	1180 (mükerrer)	Süvari
İbrahim	Hacı Halife	Bağdad	1321	1121	Piyade
Mustafa Behçet	Yunus	Süleymaniye	1321	1092	Süvari
Mehmed Şakir	Abdülvahab	Bağdad	1321	1152	Piyade
Seyyid Osman	Ali	Kerkük	1321	1008	Piyade
Abdülhadi	Halil	Salahiye	1321	1219	Süvari
Hasan	Hüseyin	Kerkük	1321	996	Piyade
Kasım	Mehmed	Kerkük	1321	1062	Piyade
Niyazi	Cemal	Selanik	1321	1236	Piyade
Said	Hüseyin	Kerkük	1321	1135	Süvari
Habib	Abdürrezak	Bağdad	1321	964	Piyade
Mehmed Zeki	Abdülkadir	Erbil	1321	1117	Piyade
Ahmed Nâzım	Şekib	Deraliye	1321	1019	Piyade
Faik	Tevfik	Süleymaniye	1321	958	Piyade
Ahmed Şükrü	Cemil	Kerkük	1321	1024	Piyade
Mehmed Tevfik	Mehmed	Süleymaniye	1321	941	Piyade
Abdürrezak	Ahmed	Bağdad	1321	1074	Süvari
Mehmed Cemali	Ali	Bağdad	1321	1088	Piyade
Mehmed Emin	Necib	Deraliye	1321	1068	Piyade
Süleyman Hikmet	Arif	Bağdad	1321	1216	Piyade
Mehmed Remzi	Ahmed	Süleymaniye	1321	1174	Piyade

Tablo 11: *Bağdat Mekteb-i Harbiyesi Mezunları*⁷⁰

Okulun yönetici ve öğretmen kadrosu da çoğunlukla Bağdat ve çevresi doğumlulardan oluşmaktadır.

⁷⁰ BOA, *BEO.*, 3451/258759, H-15.11.1326. (Bağdat Mekteb-i Harbiyesinden mezun olanların şahadetnamelerine dair).

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

ADI	BABA ADI	RÜTBESİ	GÖREVİ	NASBI	DUHULÜ	DOĞUM TARİHİ	MEMLEKET
Ahmed Muhtar	Emin	Binbaşı	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1314	1294	Çengelköy
Cevdet ⁷¹	Abit	Binbaşı	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1314	1294	Bağdat
Mustafa Hamdi	Zekeriya	Binbaşı	Ders Nazırı Muavini	1322	1312	1292	Üsküp
Ali Rıza	Hasan	Binbaşı	Lisân- Osmâni Muallimi	1327	1304	1280	Beykoz
Mustafa Şevki	İbrahim	Kolağası	Dâhiliye Zabiti	1319	1304	---	Kıztaşı (?)
Hamid Sabri	Halil	Kolağası	Riyaziye Muallimi	1320	1301	1287	Bağdat
Mehmed	Mustafa	Kolağası	Rusça Muallimi	1322	1306	1287	Ziştovi
Şakir	Mustafa	Kolağası	Topoğrafya Muavini	1323	1316	1296	Kırkkilise
Osman Nuri	Zeynel	Kolağası	İngilizce Muallimi	1324	1311	1300	Kerkük
Abdüllatif	Âgâh	Kolağası	Müdür ve Ders Nazırı	1322	1308	---	Âsitâne
Mehmed Fu'ad	Hacı Ahmed	Kolağası	İstihkâm Muavini	1323	1314	1297	Diyarbakır
Abdurrahman Nâfiz	Mehmed	Kolağası	Ordu Teşkilâtı Muavini	1323	1316	---	Solaksinan
Hayri	Halil	Kolağası	Ta'biye Muavini	1323	1314	1297	Kocamustafapaşa
İbrahim*	Ömer	Kolağası	Resim Muallimi	1317	---	---	---
Mehmed Emin	Mehmed	Alay Emni	Umür-ı Tahririye ve Hesabiye Memuru	1323	1308	1287	Bağdat
Mustafa Zihni	Yusuf	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	1322	1313	1292	Adana
Zihni Safvet	Bekir	Yüzbaşı	Hıfzıssıhha Muallimi ve Mekteb Tabibi	1319	1319	1294	Manastır
Mustafa Sami	Süleyman	Yüzbaşı	Hıfzıssıhha Muavini	1319	1319	1293	Erzurum
Mehmet Nazif	Abdüllatif	Yüzbaşı	Coğrafya ve Kozmoğrafya Muallimi	1325	1319	---	Bağdat
Ahmed Fâzıl	Fettah	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1327	1315	---	Diyarbakır
Ali	Hüseyin	Yüzbaşı	Cebir ve Müsellesât Muallimi	1326	1308	---	Bağdat

⁷¹ Binbaşı Cevdet Bey'in Bağdat'ta mektep müdürü olarak görev yaptığına dair kayıt, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I* adlı eserde geçmektedir.

Hüseyin	Salih	Yüzbaşı	Hendese ve Makine Muallimi	1324	1318	---	Kerkük
Arif	Dâver	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1327	1316	---	Bağdat
Necib	İbrahim	Yüzbaşı	Lisân-ı Osmanî ve Kitâbet Muallimi	1323	1313	1297	Kerkük
Celal	Cemal	Yüzbaşı	Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti	1322	1316	---	Kerkük
Reşid	Hasan	Yüzbaşı	Dâhiliye Zabiti	1320	1312	---	Bağdat
Abdülmedid	Fatin	Yüzbaşı	Riyaziye Muallimi	1327	1316	---	Bağdat
Münir	Mehmed	Yüzbaşı	Tarih Muallimi	1327	1316	---	Bağdat
Ramazan	Hacı Ali	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini	1323	1317	---	Bağdat
Dâver Sabri	Süleyman	Mülâzım-1 Evvel	Resim Muallimi	1320	1316	---	Bağdat
Halil	Süleyman	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zabiti	1319	1315	---	Bağdat
Abbas	Tevfik	Mülâzım-1 Evvel	Jimnastik Muallimi	1327	1323	---	Âsitâne
Abdüllatif	Süleyman	Mülâzım-1 Evvel	Tarih Muallimi	1320	1316	---	Bağdat
Mahmud	Mehmed	Mülâzım-1 Evvel	Lisân-ı Osmanî Muavini	1327	1319	---	Bağdat
Abdulvahab	Abdurrahman	Mülâzım-1 Sâni	Esvab Emini	1318	1307	---	Bağdat
Mehmed Cevad	Hasan	Mülâzım-1 Sâni	Dâhiliye Zabiti	1322	1319	---	Bağdat
Hüseyin Hüsnü	Abbas	Mülâzım-1 Sâni	Dâhiliye Zabiti	1325	1322	---	Kastamonu
Ali Rıza	Abdi	Mülâzım-1 Sâni	Dâhiliye Zabiti	1324	1321	---	Bağdat
Ezra Anber(?)	Anber (?)	Memur	Fransızca Muallimi	1296	---	1272	Bağdat
Salih	Yamen	Memur	Fransızca Muallimi	1280	---	1299	Bağdat
Hacı Mehmed	Hacı Hüseyin	Memur	İmam	1292	---	1248	Bağdat

Tablo 12: Bağdat Mekteb-i Harbiyesi İdarecileri⁷²

Müdür ve Ders Nazırı Binbaşı Cevdet Bey, 1. Dünya Savaşı'nda 35. Tümen komutanı olarak, Millî Mücadele Dönemi'nde ise Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı olarak görev yapan ve Nutuk'ta da adı geçen, daha sonra Bağdat'a gidip dönmediği için Temmuz 1923'te istifa etmiş kabul edilen kişidir.⁷³

⁷² Kara Harp Okulu Arşivi, *Künye Defteri*, Defter No: 36. (Umum Mektâb-i Askeriye'deki İdareci ve Öğretmenler); *Salnâme-i Askerî*, s. 1038. (*) işaretliiler sadece Salname-i Askerî'de geçmektedir.

⁷³ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri – I*, s. 275-276.

3. Taşra Harp Okullarının Kapatılması

Taşra Mekteb-i Harbiyelerinin kapatılış tarihleri incelendiğinde, arşivde bulunan bir belgeye göre, Manastır ve Edirne Mekteb-i Harbiyeleri'nin Temmuz 1909 tarihinde kapatılmalarına ve İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye nakledilmelerine karar verildiği görülmektedir.⁷⁴ Erzincan, Şam ve Bağdat Mekteb-i Harbiyeleri'nin kapatılışına dair bu kadar net bir belge bulunamamıştır. Fakat gerek her üç okulun da -Manastır ve Edirne gibi hem 1908 hem 1909'da değil- sadece 1908 yılında mezun verdiği göz önüne alınarak ve gerekse arşivde okullarla ilgili diğer belgelerden yola çıkılarak⁷⁵, diğerlerinden bir yıl önce, 1908 yılında kapandıkları sonucuna varılmaktadır. Konuyla ilgili ilginç bir durum da okulların kapatılma tarihlerine çok yakın zamanlarda okullara personel ataması yapılmış olmasıdır.⁷⁶ Bu durum, okulların kapatılma kararının önceden planlanmış bir şekilde alınmadığı izlenimi uyandırmaktadır. Erzincan, Şam ve Bağdat Mekteb-i Harbiyelerinin kapatılışına yönelik her ne kadar net bir belge bulunamasa da Kara Harp Okulu'nun Arşivinde bulunan bir defter, kapandıkları dönemde okullara yönelik başka bir bilgi içermektedir. Söz konusu defter, 36 no.lu “numara defteri”dir. İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'de 1324 yılında eğitim-öğretime devam eden Harbiyelilerin, derslerden almış oldukları notları içeren defterin bir bölümünde; Şam, Erzincan ve Bağdat Mekteb-i Harbiyeleri'nden nakille gelen Harbiyelilere ait bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Harbiyelinin Adı	Memleketi	Hangi İdadiden Geldiği	Kısım no.su	Kısımda sıra no.su (3. Sene)	Kazandıkları Numaralar Yekûnu	
					1'den 2'ye	2'den 3'e
İbrahim	Bağdad	Erzincan	1	41	349	447
İbrahim	Hama	Şam	2	14	427	466
İbrahim	Trablus	Şam	2	63	305	404
İbrahim	Erzincan	Erzincan	1	31	386	458
İbrahim Kemal	Bayburt	Erzincan	2	5	490	520
İbrahim Nuri	İspir	Erzincan	2	57	290	345
İhsan	Deraliye	Şam	3	15	396	462

⁷⁴ BOA, İ.A.S., 88/12, H-02.07.1327. (Mekاتب-i Askeriye Nezâreti'nin lağvedilerek “Terbiye ve Tedrisât-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği” kurulması ve mezkur memuriyete Edirne Kale Kumandanı Zeki Paşa'nın tayini).

⁷⁵ Örneğin, 08.03.1327 tarihli bir belgede, “Mülga Bağdat Mekteb-i Harbiyesi” ifadesi geçmektedir. Bkz. BOA, BEO., 3525/264344, H-08.03.1327. (Mülga Bağdat Mekteb-i Harbiyesi şakirdanının zabıtları refakatinde olarak vapur ile Dersaadet'e geldikleri sırada talebe ile Rum yolcular arasında husule gelen hadise).

⁷⁶ Örneğin, Manastır Mekteb-i Harbiyesi'ne, kapatıldığı tarihten dört ay önce, 21 Mart 1909 tarihinde Kolağası Mehmet Sabri Bey Dâhiliye Müdürü olarak atanmıştır. Aynı şekilde İsmail Arif (Baytın), Kasım 1908'de Edirne'de; Binbaşı Cevdet Bey, Aralık 1908'de Bağdat'ta, üstelik mektep müdürü olarak görevlendirilecektir.

Ahmed	Üsküdar	Şam	3	31	340	434
Ahmed	Kerkük	Bağdad	2	59	298	330
Ahmed Eyüb	Kumkapı	Yazılmamış ⁷⁷	4	95	Yazılmamış	Yazılmamış
Ahmed Cevdet	Van	Erzincan	4	56	370	415
Ahmed Nazif	Van	Erzincan	4	15	358	461
Ahmed Nureddin	Sivas	Erzincan	3	5	494	530
Es'ad	Van	Erzincan	4	63	305	413
İsmail Halil	Bağdad	Bağdad	1	81	354	335
İsmail	Bağdad	Bağdad	1	71	407	410
İsmail Hakkı	Âsitâne	Bağdad	4	90	307	340
İsmail Hakkı	Amasya	Erzincan	4	17	437	460
İsmail Hakkı	Bolu	Erzincan	3	26	Belirtilmemiş	441
Eşref	Van	Erzincan	4	62	398	413
Emin	İdlib	Şam	1	56	341	431
Eyüb Sabri	Malatya	Erzincan	3	18	Belirtilmemiş	458
Bedri	Şam	Şam	1	29	423	460
Bekir	Haleb	Şam	3	11	439	491
Behçet	Musul	Bağdad	3	64	334	404
Tevfik	Süleymaniye	Bağdad	4	88	Belirtilmemiş	374
Tevfik	Maraş	Bağdad	1	25	456	469
Câvid	Dağistan	Erzincan	1	12	468	502
Celal	Harput	Erzincan	3	68	331	385
Cemil	Haleb	Şam	3	51	399	415
Hacı Ömer	Sivas	Erzincan	1	85	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş
Hasan	Çerkeş	Bağdad	3	53	400	415
Hüseyin Şevki	Sivas	Erzincan	4	66	311	410
Hilmi	Bursa	Yazılmamış	4	94	Yazılmamış	Yazılmamış
Halef	Bağdad	Bağdad	3	98	367	368
Rahmi	Haleb	Şam	3	29	379	437
Reşad	Van	Erzincan	4	34	383	437
Reşid Hilmi	Musul	Bağdad	2	60	284	304
Refik	Erzurum	Erzincan	2	40	Belirtilmemiş	430
Refik	Kars	Erzincan	3	6	477	521
Zabir (Zeber)	Van	Erzincan	3	47	329	417
Zeki	Şam	Şam	1	38	Belirtilmemiş	448
Süleyman	Bağdad	Bağdad	3	90	394	380
Süleyman	Süleymaniye	Bağdad	3	41	404	422
Süleyman	Kerkük	Bağdad	4	27	434	445
Süheyl	Şam	Şam	1	62	318	427
Seyid Nuri	Yozgat	Bağdad	1	8	510	512
Şakir	Bağdad	Bağdad	3	52	402	415
Şefik	Harput	Erzincan	1	58	368	430
Salih	Erzurum	Erzincan	2	35	355	434
Salih	Cezire	Bağdad	2	54	371	377
Subhi	Beyrut	Şam	1	51	338	437
Ziya	Kafkasya	Erzincan	1	70	303	411
Arif	Nablus	Şam	3	19	408	455
Âsım	Erzurum	Erzincan	4	6	433	492
Abbas	Bağdad	Bağdad	2	30	414	436

⁷⁷ Tabloda tamamen boş bırakılan yerler için “yazılmamış”, “?” konulmuş yerler için ise “belirtilmemiş” ibaresi kullanılmıştır.

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Abdülcabbar	Bağdad	Bağdad	1	63	393	426
Abdülhamid	Kars	Erzincan	2	46	334	406
Abdurrahman	Bağdad	Bağdad	3	83	Belirtilmemiş	388
Abdurrahman	Süleymaniye	Bağdad	1	23	437	471
Abdurrahman Hakkı	Diyarbakir	Erzincan	2	20	Belirtilmemiş	460
Abdürrezak	Bağdad	Bağdad	1	82	304	332
Abdürrezak	Bağdad	Bağdad	3	91	386	380
Abdülgâni	Şam	Erzincan	2	44	333	416
Abdül Fettah	Musul	Bağdad	1	24	464	470
Abdülkadir	Diyarbakir	Erzincan	4	81	Belirtilmemiş	400
Abdülkerim	Bağdad	Bağdad	1	17	464	486
Abdül Latif	Kars	Erzincan	3	23	364	446
Abdülmecid	Hanekin	Bağdad	1	83	344	319
Abdullah	Basra	Bağdad	3	94	361	375
Abdullah	Musul	Bağdad	2	58	307	338
Abdi	Siird	Erzincan	3	22	373	448
Osman Şekib	Ruşçuk	Erzincan	2	25	347	447
İzzet	Şam	Şam	1	21	453	476
Ali	Süleymaniye	Bağdad	2	56	316	354
Ömer	Şam	Şam	3	4	530	532
Ömer	Kafkasya	Erzincan	2	8	477	506
Ömer Subhi	Erzurum	Erzincan	3	7	479	517
Gâlib	Cuma-i Bâlâ	Bağdad	4	92	313	330
Gâlib	Çerkeş	Şam	3	92(mük.)	Belirtilmemiş	376
Fâik	Priştine	Şam	3	100	Belirtilmemiş	362
Fâik	Hopa	Erzincan	2	37	Belirtilmemiş	433
Fâik	Şam	Şam	1	69	363	412
Fâik Hüsnü	Süleymaniye	Bağdad	1	80	287	344
Fahri	San'â	Şam	3	95	Belirtilmemiş	373
Kâsım	Musul	Bağdad	2	61	475 ⁷⁸	467
Kâzım	Sürmene	Bağdad	1	10	494	504
Kâmil	Sivas	Erzincan	4	57	Belirtilmemiş	415
Muharrem	Harput	Şam	3	10	446	496
Muhsin	Edirnekapısı	Yazılmamış	1	11	Yazılmamış	503
Mehmed	Haleb	Şam	3	55	414	360
Mehmed	Süleymaniye	Bağdad	4	20	437	455
Mehmed	Yafa	Şam	3	16	391	461
Mehmed Emin	Bitlis	Erzincan	2	2	509	525
Mehmed Emin	Bosna	Edirne	1	87	Yazılmamış	Yazılmamış
Mehmed Enver	Şam	Şam	1	86	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş
Mehmed Ref'et	Diyarbakir	Erzincan	1	79	Belirtilmemiş	356
Mehmed Selim	Musul	Bağdad	2	6	481	510
Mehmed Şa'ban	Şam	Erzincan	3	46	314	418
Mehmed Salih	Van	Erzincan	4	60	367	414

⁷⁸ Kâsım adlı Harbiyelinin kısımdaki sıra numarası ile notları uyuşmamaktadır. Muhtemelen kısım sıra numarası ya da notu yanlış yazılmıştır.

Mehmed Arif	Âsitâne	Erzincan	4	70	337	408
Mehmed İzzet	Van	Erzincan	1	2	527	532
Mehmed Fa'ik	Süleymaniye	Bağdad	1	67	412	422
Mehmed Kemâl	Yozgat	Erzincan	3	1	530	533
Mehmed Lütî	Âsitâne	Erzincan	1	52	365	435
Mehmed Münir	Kemâh	Erzincan	3	3	523	532
Mahmud	Süleymaniye	Bağdad	2	49	343	390
Muhiddin	Ahlat	Erzincan	2	21	397	456
Muhiddin	Şam	Şam	3	2	530	533
Muhiddin	Kerkük	Bağdad	1	30	420	459
Mîdhat	Musul	Bağdad	1	75	340	389
Murad	Çerkeş	Şam	3	82	Belirtilmemiş	390
Mustafa	Erzincan	Erzincan	3	32	389	434
Mustafa	Tophane	Şam	3	9	Belirtilmemiş	505
Mustafa Rahmi	Harput	Erzincan	2	13	431	479
Mustafa Refik	Darende	Erzincan	2	29	370	437
Mustafa Refik	Harput	Erzincan	3	59	417	410
Mustafa Remzi	Erzincan	Erzincan	4	21	385	451
Mustafa Şevket	Arapkir	Bağdad	2	4	503	520
Naci	Bağdad	Bağdad	4	91	311	336
Nâzım Hikmet	Musul	Bağdad	1	7	516	515
Nüzhet	Şam	Şam	1	33	371	455
Nazmi	Beyrut	Şam	3	8	457	511
Nuri	Haleb	Şam	3	56	343	414
Nureddin	Kafkasya	Erzincan	4	78	Belirtilmemiş	405
Niyazi	Kars	Erzincan	1	42	334	447
Hâşim	Bağdad	Bağdad	4	25	387	447
Yunus	Bağdad	Bağdad	4	93	308	293

Tablo 13: Şam, Erzincan ve Bağdat Mekteb-i Harbiyeleri'nden İstanbul'a Nakledenler⁷⁹

Tablodaki bilgiler incelendiğinde, tablodaki 128 Harbiyeliden en az 124 adedinin Şam, Erzincan ve Bağdat'ta bulunan askerî idadileri bitirdikleri görülmektedir.⁸⁰ Her üç şehirde bulunan okulda da askerî idadilerin ve Mekteb-i Harbiyelerin aynı yerleşke hatta aynı bina içerisinde oldukları ve idadileri bitirenlerin aynı şehirdeki Harbiyelere devam ettikleri varsayıldığında, her bir okuldan kaç Harbiyelinin İstanbul'a naklettiği bilgisine ulaşılmaktadır. Buna göre, Şam'dan 29, Erzincan'dan 52 ve

⁷⁹ Kara Harp Okulu Arşivi, *Numara Defteri*, Defter No: 36, s. 54-59.

⁸⁰ Kalan dört Harbiyelinin üçünün mezun olduğu idadi yazılmamıştır. Bir Harbiyeli ise Edirne'den nakille gelmiştir.

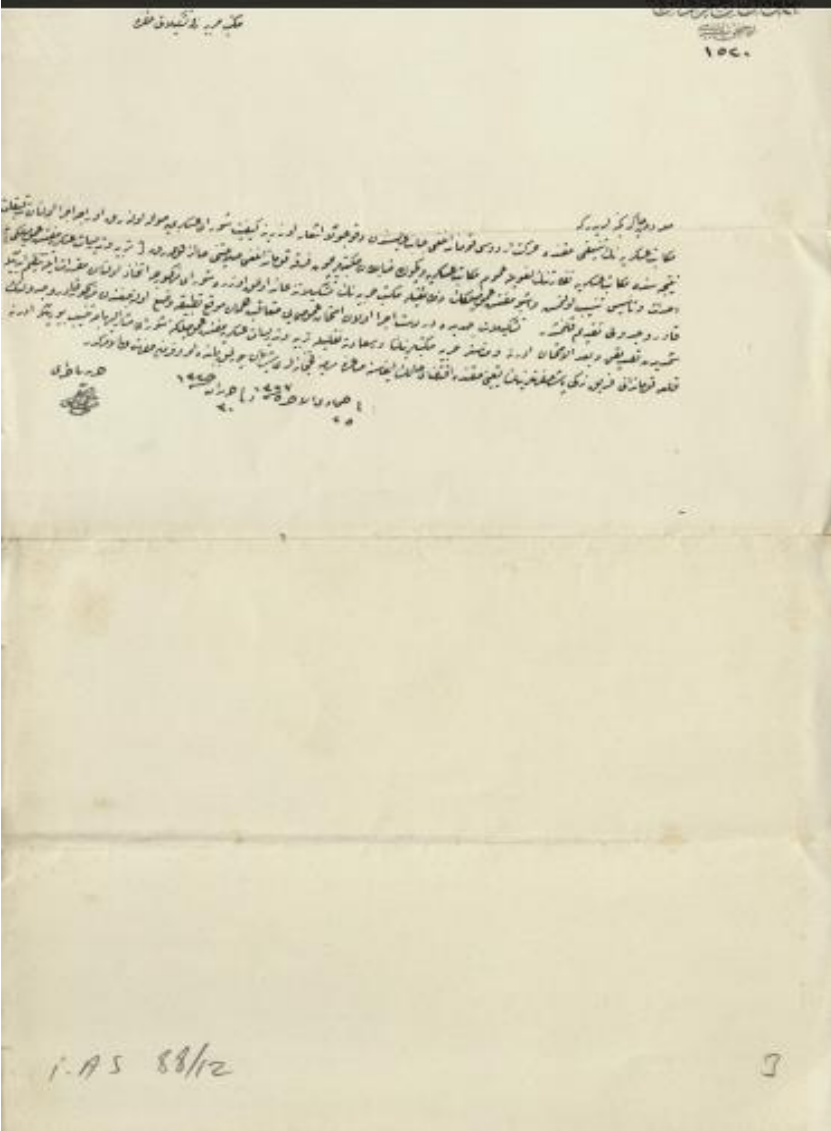
Bağdat'tan da 43 Harbiyeli İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye nakledilmişlerdir. Her üç okulun bir önceki yıl sırasıyla 18, 38 ve 40 Harbiyeli mezun verdiği düşünülürse, kapanmamaları durumunda Şam ve Erzincan'daki Harbiyelerin bir önceki yıla nazaran daha fazla mezun vermiş olacağı söylenebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde, ordunun piyade ve süvari sınıfı subay ihtiyacı 1834 yılından beri Mekteb-i Harbiye aracılığıyla karşılanırken, 1905 yılında, her bir ordu merkezinde bir harp okulu açılmasına karar verilmiştir. Söz konusu karar uyarınca, ordu merkezleri olan Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta 1906 yılından itibaren birer Mekteb-i Harbiye açılmıştır. Kısa süre faaliyet gösteren söz konusu okullardan Edirne ve Manastır iki dönem, diğerleri ise bir dönem mezun verdikten sonra kapatılmıştır. Taşra Harbiyelerinin açılış amacı, kimi kaynaklarda belirtildiği gibi “ordulara komuta edecek mektepli subay sayısının artırılması” değildir. Bilakis İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'de dönemin mezun sayılarına bakıldığında bu konuda bir sıkıntının olmadığı görülmektedir. Bilakis, Mekteb-i Harbiye'nin mevcudunun fazla olmasından kaynaklanan izdihamın getirdiği eğitim-öğretim ve sağlıkla ilgili sorunlar söz konusudur. Bu nedenle, açılış amacını başka mecralarda aramak gerekmektedir. Osmanlı ordusunda dönemin Alman etkisi göz önünde bulundurulduğunda, amaçlardan birinin o dönemde Almanya'da ve diğer bazı ülkelerde uygulanan bir sistemi taklit etmek olduğu söylenebilir. Bu sisteme göre, taşradaki askerî idadilerden çıkan öğrenciye, bulunduğu yerde Fünûn-u Harbiye eğitimi verilmektedir. Böylece eğitimde bir devamlılık sağlanmaktadır. Bir başka amacın da dönemin padişahı II. Abdülhamid'in izlediği politikaya uygun olarak, devletin bütün vilayetlerinde ve bütün Müslüman grupları kapsayan ve bir bakıma onları devlete ısındıran bir ağ teşkil etmek istenmesi olduğu söylenebilir. Okullardan mezun olan Harbiyeliler'in memleketlerine bakıldığında, -daha kozmopolit yapıdaki Edirne hariç- diğer dört okuldaki öğrencilerin genellikle okulun bulunduğu çevreden geldikleri görülmektedir. Hatta Bağdad'da bu durum, yönetici ve öğretmenler için de geçerlidir. Taşra Harp Okulları, hizmet verdikleri süre içerisinde açılış amaçlarının ancak bir kısmını nispeten gerçekleştirebilmişlerdir. Bunlardan Bağdad, Erzincan ve Şam Mekteb-i Harbiyeleri bir dönem, Manastır ve Edirne Mekteb-i Harbiyeleri de iki dönem mezun verdikten sonra faaliyetlerini noktalamışlardır. Mezun sayılarına bakıldığında; Manastır'dan 112, Edirne'den 73, Bağdad'dan 40, Erzincan'dan 38 ve Şam'dan 18 Harbiyeli'nin mezun olduğu ve toplamda da 281 rakamına ulaşıldığı görülmektedir.

Ek 2: Manastır ve Edirne Mekteb-i Harbiyeleri'nin Temmuz 1909 Tarihinde Kapatılmalarına ve İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'ye Nakledilmelerine Karar Verildiğine Dair Belge.

BOA, İ.A.S., 88/12, Tarih: H-02.07.1327. (Mekاتب-i Askeriye Nezâreti'nin lağvedilerek "Terbiye ve Tedrisât-ı Askeriye Mîfettiş-i Umumiliği" kurulması ve mezkûr memuriyete Edirne Kale Kumandanı Zeki Paşa'nın tayini).

Ek 3: Şam Mekteb-i Harbiyesi Mezunlarını Gösterir Belge.

BOA, BEO., 3429/257172, Tarih: H-14.10.1326. (Şam Mekteb-i Harbiyesi mezunlarından on sekiz kişiye mülâzım-ı sânilik rütbesi tevcihi).

BOA, BEO., 3429/257172, Tarih: H-14.10.1326. (Şam Mekteb-i Harbiyesi mezunlarından on sekiz kişiye mülâzım-ı sânilik rütbesi tevcihi).

Ek 3: Erzincan Mekteb-i Harbiyesi Mezunlarını Gösterir Belge

BOA, BEO., 3434/257507, 21.10.1326 (Erzincan Mekteb-i Harbiyesini Bitiren Piyade ve Süvari Zabitanı)

BOA, BEO., 3434/257507, 21.10.1326 (Erzincan Mekteb-i Harbiyesini Bitiren Piyade ve Süvari Zabitanı)

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAYATINDA ASKERÎ RÜŞTİYELER: EYÜP ASKERÎ RÜŞTİYESİ ÖRNEĞİ

İsmail ÖZÇELİK*

Giriş

18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devleti gerilemenin olumsuz etkilerini önlemek ve gidişi durdurmak amacıyla, Avrupa'yı örnek alarak köklü önlemler almak istemiştir. Bu bağlamda “Nizam-ı Cedit” ve “Tanzimat” olarak adlandırılan dönemlerde yapılan yenilikler, pek çok sosyal ve ekonomik hakları toplumsal ve kişisel haklar ile askerlik alanını da içine alan düzenleme ve tedbirleri içine almıştır. Bu gelişmelere paralel olarak eğitim ve öğretim hayatında da bir dizi yenilikler yapılmış ve çeşitli askerî ve sivil okullar açılmıştır.¹ Bu bağlamda 18. yüzyılın sonlarında askerî alanda, artık savaş meydanlarında yaşanan başarısızlıkların durdurulabilmesinin ancak ordunun modernleştirilmesinden geçtiğinin anlaşılmasına yol açmıştır. Bu modernizasyonu sağlama düşüncesi de eğitilmiş subay ve askerler yetiştirme gerekliliğini doğurmuştur. Bunun için de Avrupaî tarzda “Kara ve Deniz Mühendishaneleri, Harbiye ve Tıbbiye” gibi yeni yüksek askerî okullar açılmıştır.

Bu kurumların açılmasından yaklaşık elli yıl sonra bu uygulamanın, zaman ve emek kaybına yola açtığı düşünülerek, işe sıbyan mekteplerindeki düzensizlik ve usulsüzlüklerin önlenmesi ve sıbyan mektepleri ile yüksek askerî okullar arasında geçişi sağlayacak bir dizi ara askerî ve sivil eğitim kurumunun açılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Eğitimde de modernleşmenin gerektiği bilincine eren Osmanlı devlet adamları, bu düşünceler sonucunda “rüştîye” denilen okulları açma yoluna gitmişlerdir. Böylece Osmanlı eğitim alanında modernleşme hareketleri daha alt kademelere inmiştir.

5 Şubat 1839 tarihinde Meclis-i Vala tarafından alınan bir kararla birinci kademe sayılan sıbyan mekteplerinin üzerinde ikinci kademe olarak kurulacak okulların açılması teklif edilmiştir. Sultan II. Mahmut da bu kararı

---

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, iozcelik@aydin.edu.tr.

¹ Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, c. II, (İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977), s. 384-386.

onaylamak sureti ile bu okullarda okuyacak çocukların akli başına erecek çağa gelinceye kadar bu kurumlarda eğitim alacak olmalarından dolayı açılacak bu yeni okulların adının “rüştîye” olmasını istemiştir. Bu kararla birlikte aynı zamanda “Mekâtib-i Rüştîye Nezareti” kurulmuş ve İmamzâde Esat Efendi de bu okulların sorumluluğuyla iş başına getirilmiştir.²

1. Askerî Rüştîyelerin Kuruluşu ve Osmanlı Memleketlerindeki Dağılımı

Rüştîyelerin açılması fikrinin askerî alandaki ilk somut adımı Kara ve Deniz Mühendishaneleri, Harbiye ve Tıbbiye okullarının derslerini anlayabilecek öğrenciler yetiştirmek amacıyla, 1847 yılında askerî idadilerin açılması ile olmuştur. Aynı şekilde bu okulların ihtiyacı olan öğrencileri yetiştirmek için de 1864 yılında “Mahrec-i Mekatib-i Askeriye” denilen iki yıllık hazırlık okulları açılmıştır. Bu okullar genel anlamda askerî rüştîyelerin çekirdeğini oluşturmuştur. Ancak açılan bu hazırlık okulları bazı nedenlerden ötürü istenilen sonucu vermekte yetersiz kaldığı için, bunlara ek olarak, 1875 yılında askerî rüştîyeler açılmıştır. Bu rüştîyelerin açılışının temel amaçları askerî idadilerin ihtiyaç duyulan askerî öğrenci sayısını karşılayamaması, mülkiye rüştîyelerinden mezun olanların da devlet kadrolarında memur olmayı tercih etmeleri ve geliştirilmek istenen ordu ve donanmanın ihtiyacı olan eğitilmiş asker ihtiyacını karşılaması düşüncesidir.³

Askerî rüştîyelerin açılması sırasında yaşanan malî kaynak sıkıntısı da 1857 yılında Paris’te açılmış ve faaliyet gösteren Mekteb-i Osmaniye’nin 14 Mayıs 1864 tarihinde kapatılması⁴ ile elde edilen tasarrufla olmuştur. Böylece Paris’te yapılan yüksek meblağlardaki harcamalardan çok az sayıda öğrenciye eğitim verilebilmesine karşılık, askerî rüştîyelerin açılması ile az harcama ile çok sayıda öğrencinin eğitilmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca askerî düzen ve disiplininin işin içine girmesiyle, bu okullardan az zaman da çok büyük faydalar sağlanmıştır.

İstanbul’da ilk açılan askerî rüştîyeler; Gülhane, Soğukçeşme, Kocamustafapaşa, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beşiktaş, Üsküdar Paşakapısı ve Üsküdar Toptaşı Askerî Rüştîyeleridir.

---

² Geniş Bilgi için bkz. Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştîyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007. (Tez Yöneticisi: Prof. Dr. İsmail Özçelik).

³ Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri ve İlim Terbiye ve San’at müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, 5 c. II, (İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977). s. 501.

⁴ Metin Ziya Köse, “Mekteb-i Osmani”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*., 3. Basım, c. Ek-2, (Ankara. TDVY, 2019), s. 241.

Anadolu'da açılan askerî rüştiyeler; Diyarbakır (1879), Elâzığ (Mamüretü'l-Aziz) (1879), Erzincan (1879), Erzurum (1879), Trabzon (1880), Bursa (1880), Bursa (Gece), Sivas (1883), Kastamonu (1884), Bitlis (1890) ve Van (1890) Askerî Rüştiyeleridir.

Balkanlar'da açılan askerî rüştiyeler; Üsküp (1892), Manastır (1879), Selanik (1884), Kosova (Yakova) (Gece) ve İşkodra Askerî Rüştiyeleridir.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da açılan askerî rüştiyeler ise, Şam (1877), Beyrut (1877), Halep (1884), Eski Doğu Bağdat (1877), Yeni Batı Bağdat (1886), Trablusgarp (Gece- 1886), San'a (1889), Bingazi (1892), Süleymaniye (1892), Taiz (Yemen) (1895), Taiz (Yemen) (Gece) ve Abha (Asir) (1896) Askerî Rüştiyeleridir.

İlerleyen yıllarda bu rüştiyelerin bazılarında elde bulunan binalar tahsis edilirken, bazılarında da yeni binalar inşa edilmiştir. İlk sıralarda üç yıllık eğitim süresi olan bu okullar daha sora dört yıla çıkarılmış, ardından eğitim süreleri tekrar üç yıla indirilmiştir. Askerî rüştiyelerde eğitim ve öğretim kıdemli yüzbaşı rütbesindeki müdürler, idare subayları ve askerî öğretmenler tarafından yürütülmüştür. Bu durum, bu okulları mülkiye rüştiyelerinden ayıran en önemli özelliktir. Bu amaçla, askerî idare ve öğretimi için ayrı kadrolar tahsis edilmiştir. Bunlardan idare ile ilgili olan; en az yüzbaşı rütbesinde bir idare subayı, üç teğmen veya üsteğmenenden oluşan kısımdır. Bunlar idarî işleri yürütme ve disiplini sağlama işleri ile görevlendirilmişlerdir. Öğretim ve eğitim ile ilgili olanlarsa öğretmenlerdir. Resim, Yabancı Dil (Fransızca), Matematik dersleri önem verilen derslerden olup, askerî kökenli öğretmenler, Arapça, Farsça ve Güzel Yazı dersleri sivil kökenli öğretmenler tarafından verilmiştir.⁵

2. Askerî Rüştiyelerden Yetişen Önemli Şahsiyetler

Askerî rüştiyelerden yetişen önemli şahsiyetleri ele aldığımızda, çok sayıda ünlü komutan ve devlet adamının bu mekteplerden yetiştiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Selânik Askerî Rüştiyesi'nden yetişen Mustafa Kemal Paşa'dır. Atatürk'ün yanında, Nuri Conker, Fevzi Çakmak gibi isimler öğrenimlerini Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'nde tamamlamışlardır. Beşiktaş Askerî Rüştiyesi'nden Hasan Rıza Paşa, Ali İhsan Sabis, Halil Kut, Süreyya Hidayet Serter; Fatih Askerî Rüştiyesinden Kazım Karabekir, Refik Saydam; Kocamustafapaşa Askerî Rüştiyesi'nden Recep Peker; Toptaşı Askerî Rüştiyesi'nden Mim Kemal Öke; Paşakapısı Askerî Rüştiyesi'nden Akil Muhtar Özden; Üsküp Askerî Rüştiyesi'nden Kazım

⁵ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi.

Özalp; Edine Askerî Rüştîyesi'nden Mehmet Talat Paşa (Sadrazam); Erzincan Askerî Rüştîyesi'nden Galip Pasinler, Fahrettin Altay, Ali Fuat Cebesoy; Trabzon Askerî Rüştîyesi'nden Hasan Saka; Sivas Askerî Rüştîyesi'nden İsmet İnönü; Manastır Askerî Rüştîyesi'nden Hafız Hakkı Paşa, Enver Paşa, Cafer Tayyar Paşa gibi isimlerin yetiştikleri bilinmektedir.⁶

3. Eyüp Askerî Rüştîyesi

Araştırmamıza konu olan Eyüp Askerî Rüştîyesi, İstanbul da ilk açılan askerî rüştiyelerden olup, Eylül 1875 yılında Sultan Abdülaziz zamanında Eyüp'te, İplikhane Kışlası'nda kurulmuştur. 1884 yılında, yine Eyüp'te Defterdarlık Kapısı'nın önünde, dört mermer sütunlu çıkma revaklı ve iki katlı kargir olarak inşa edilmiş binasına taşınarak eğitim-öğretime burada devam etmiştir. Yine bu sırada Baytar (Gece) Askerî Rüştîyesi de Eyüp Askerî Rüştîyesi ile aynı binada gece eğitim vermek üzere açılmıştır. 06 Nisan 1906 tarihli padişah emriyle, bu okul eczacı sınıflarıyla birlikte Kuleli İdadisi'ne nakledilmiştir.⁷ Bu binada eğitim öğretime uzun bir süre devam eden rüştiye, 6 Ekim 1913'te çıkartılan "Tedrisat-ı İptidaiye Muvakkat Kanunu"nun iptidailerin rüştiyelerle birleştirilmesinin kararlaştırıldığı maddesi gereğince, 1914 yılının aralık ayında Sütlüce'ye taşınarak eğitim öğretime Sütlüce Numune Okulu adıyla devam etmiştir.

Eyüp'teki bina uzun bir süre çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. 1928-29 eğitim-öğretim yılında Ebussuud İlk Okulu olarak hizmet görmüş olan bina daha sonra Eyüp Askerlik Şubesi olarak hizmet vermiştir.⁸ Mülkiyeti Eyüp Belediyesi'ne ait olan bina, 1985 yılında harap olmasından dolayı hizmet dışı kalarak, 15.01.1977 tarih ve 9591 sayılı karar ile tescilli iken 1988 yılında yıktırılmıştır. Birkaç yıl yeri boş kalan bina, en son 2004 yılında aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir.⁹ Günümüzde Eyüp Belediyesi tarafından, sosyal ve kültürel amaçlı bir bina olarak kullanılmaktadır.

3.1 Eyüp Askerî Rüştîyesi'nde Eğitim ve Öğretimin İşleyişi

Tebliğimizde Eyüp Askerî Rüştîyesi'ndeki işleyiş ve eğitim öğretim faaliyetleri, Eyüp Askerî Rüştîyesi Tezkere Kayıt Defteri'nin¹⁰ 9 Mart 1326

⁶ Yusuf, Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştiye-İdâdî-Harbiye (1892-1902)*, (Ankara: Genkur. Basımevi, 1991). s. 82.

⁷ Hülya Yazar, *Osmanlı Döneminde Askeri Okullarda Eğitim*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 163-165.

⁸ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Sultan Vakfı, İlaveli 2. b.*, (İstanbul: Eyüp Sultan Vakfı, 1996), s. 312.

⁹ Aynur Çiftçi ve Nadide Seçkin, "19. Yüzyılda İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapıların Korunma Sorunları", *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-Dergisi*, c. 1, Sayı 1 (2005), s. 66.

¹⁰ Eyüp Askerî Rüştîyesi Tezkere Kayıt Defteri (Özel Arşivimizdedir).

(22 Mart 1910) başlangıç tarihinden, 28 Şubat 1331 (12 Mart 1916) tarihine kadar olan kayıtlarına göre tespit edilmiş ve bu zaman dilimi esas alınmıştır. Yapılan yazışmalar, personel, yönetim, eğitim-öğretim, matbaa ve kitap işleri, muhasebe, bina onarım, bakım ve işleri, ders aletleri, donatım, ayniyat ve öğrenci işleri başlıkları altında değerlendirilmiştir. Elimizdeki defterde bulunana yazışmalar, yönetim, eğitim ve öğretim ile ilgili yazışmaların yanında, söz konusu defterde her türlü idarî işler, yönetmelikler, talimatnameler, çeşitli konular için kurulan komisyon çalışmaları, teftiş ve tahkikat işleri, yönetim ile ilgili çeşitli kararlar, raporlar ve belgeler, üst makamlarla idarî konudaki yazışmalardan oluşmaktadır.

Görevli yöneticiler ve öğretmenler: İdareciler, öğretmenler, idare subayları ve hizmetlileri ile ilgili yazışmalarının toplamı iki yüz on ikidir. Öğretmenler ve idare subayları ile ilgili yazışmalar; rüştiyede görevli bütün öğretmen ve idare subaylarının; tayin, nakil, terfi, taltif, tecziye, tahkikat, tedavi, emeklilik ve sicil gibi şahıslarını ilgilendiren konuları kapsamaktadır. Bu doğrultuda; belli isimlerin ve konuların belirtildiği yazışmalar bir arada toplanmıştır. İsim belirtilmeyen herhangi bir konuyu ilgilendiren yazışmalar ise tarih sırasına göre genel olarak ele alınmıştır. Defterdeki yazışmaların muhtevassından Eyüp Askerî Rüştiyesi'nde Türkçe, Fransızca, Arapça, Farsça, Kur'an-ı Kerim, Osmanlıca Dilbilgisi, Matematik, Tarih ve Coğrafya alanlarında öğretmenler, sınıf öğretmenleri, Beden Eğitimi, Resim ve Müzik alanlarında öğretmenlerin idare subaylarıyla birlikte görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Yazışmalar içerisinde, öğretmenlerin göreve başlama, ayrılma tarihleri, branşları, ders taksimleri, vekâleten veya geçici olarak görevlendirilmeleri, başka rüştiyelere tayinleri önem arz eden konular arasındadır. Öğretmenlerin sınav zamanlarında başka rüştiyelerde görevlendirilmeleri, sınavlar boyunca yapacakları iş ve işlemler ile tutacakları kayıtlarında düzenli olarak tutulduğu yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Yapılan yazışmalarda öğretmenler ve idare subayları hakkında yapılan tahkikatlar, sicil kayıtları, asil memurluk işlemleri, askeriyeden emekli olup rüştiyede görevlendirilen öğretmenlerin durumları, maaşları ile ilgili işlemler, yol vergisi ve diğer kesinti işlemleri, kıtaya çıkma istekleri, tekrar askere çağırılmaları ve Maarif Nezareti kadrolarına geçiş işlemleri gibi konular yer almaktadır. Bu nedenle en çok yazışma sayısı olan bölümlerden biri bu bölümdür.

Bu yazışmalarda rüştiyenin idare subaylarından bir tanesinin, babasından kalan madalyaların kendisine verilmesini talep etmesi bir hayli ilginçtir. Göreve yeni başlayan öğretmenler ve diğer görevlilerin bir yıldan az olmamak kaydıyla, belli bir süre sonra yemin ederek törenle asil kadrolara geçtikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca savaş zamanlarında asker kökenli

öğretmenlerin tekrar askere çağırılmaları, orduda görevlendirilmeleri ve silahlılarına alınmaları eğitim açısından kesintilere neden olmuş, tabi ki bu durum hem eğitim hem de ülke açısından da olumsuz bir durum yaratmıştır. Asker emekli veya asker kökenli öğretmenlerin Maarif Nezareti'ne geçişleri komsunda takip edilen; isteyenlerin öğretmenlikte, isteyenlerinde askerlikte ne şartlarda istihdam edileceklerine ilişkin uygulamalara rastlanılmaktadır.

Yazışmalarda öğretmenler, idare subayları ve diğer görevlilerin devam devamsızlık raporları, rüştiyenin asayışı ile ilgili raporlar, teftişler göze çarpan önemli yazışmalardır. Bunların yanında rüştiyenin idaresinin gidişatı, talimatnamelerin uygulanışı, idare heyetinin çalışmaları, soruşturma komisyonunun çalışmaları ve raporları ile yazışmalar da önemli yer tutmaktadır.

Hizmetliler: Rüştiyede görevli bütün hizmetlilerin ve kapıcıların, tayin, nakil, terfi, taltif, tecziye, tahkikat ve tedavi gibi şahıslarını ilgilendiren konuları kapsamaktadır. Bu doğrultuda; belli isimlerin ve konuların belirtildiği yazışmalar bir başlık altında toplanmıştır. İsim belirtilmeyen herhangi bir konuyu ilgilendiren yazışmalar ise tarih sırasına göre genel olarak ele alınmıştır. Hizmetlilerin işe alınma koşulları, göreve başlama, tayin ve ayrılma tarihleri ile ilgili yazışmalar göze çarpan konular arasındadır. Hizmetlilerle ilgili kayıtların da düzenli bir şekilde tutulmakta ve muntazaman yenilenmekte olduğu da anlaşılmaktadır. Öncelikle işe alınmaları sırasında okuryazar olmaları, sabıka ve sağlık yönünden herhangi bir sakıncanın olmaması şartları arandığı yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu konuda işe yaktın olmaları ve deneme süresinin de önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Çerkeşli Osman'ın hizmetli görevine başvurusu ve gerekli işlemleri yapmasına ilişkin yazışmalar dikkat çekicidir. Okuryazar olmaları, sabıka ve sağlık yönünden bir sakıncalarının olmaması, bir eğitim kurumunda görev yapacak olmalarından dolayı önem taşıdığı ortadadır. Hizmetlilerin bilinen bölgelerden tercih edilmesi, özellikle Çankırı Çerkeş'in bu konuda çokça tercih edildiği anlaşılmaktadır. Genellikle görevden ayrılmaları, yaş haddinden veya asker olarak silahlılarına alınmalarından ötürü olduğu görülmektedir. Vefat durumu da söz konusudur. Buradan hareketle hizmetliler için bir emeklilik kurumunun olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ayrıca temel bir takım sağlık ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi hususunda sıkıntı çektikleri söylenebilir.

Eğitim-öğretim ve öğrenci İşleri: Rüştiyenin asayışı ve öğrencilerin güvenlikleri ile ilgili olarak, bir asker kaçağının öğrencilere musallat olarak rahatsızlık vermesi üzerine sorunun giderilmesi için yapılan yazışmalar ilginçtir. Sorunun halledilmesinde üst makamların bilgisi ve kontrolü dâhilinde, inzibat güçleriyle ortaklaşa yürütülen çalışmalar sonucunda konunun çözülmesi dikkat çekicidir. Yalnızca bu tür sorunlarda değil, tüm

sorunların çözümünde ve yönetimde, üst makamlara bilgilendirmenin yapıldığı, silsile takibi ve merkeziyetçi anlayışta bir teşkilatlanmanın, okulda ne derece güçlü olduğunun ayrıca göstergesidir. Bunda askerî disiplinin varlığının önemli bir etkisi olduğu açıktır.

Öğretim ve eğitim ile ilgili yazışmalar; çeşitli öğretim ve eğitim meseleleri hakkındaki çalışmalar, incelemeler, değerlendirmeler, raporlar, yönetmelikler ve programlar gibi öğretim ve eğitim ile ilgili yazışmalar yer almaktadır. Öğretim ve eğitim faaliyetlerinin gidişi hakkında raporlar, okul ve müesseselerdeki kurullar, kurul kararları, öğretim ve eğitim faaliyetlerini düzenleyen yönetmelik ve talimatnameler diğer alt konuları oluşturmaktadır. Dikkat çekici bazı yazışmalarda, ders programlarının, eğitim öğretim yılı başında hazırlanarak merkeze sunulduğu ve bu doğrultuda eğitim öğretim yapıldığı, işlerin daha baştan sıkı tutulduğunun bir göstergesidir. Bu konuda yıl içinde de ders programları, içerikleri, derslerin gidişatı ve daha bir takım diğer konularda rüştüye idaresinden yapılan görüş ve teklif raporlarının müdürlüğe sunulduğu da yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır

Muhasebe ve Malî İşler: Muhasebe ile ilgili yazışmalarının toplamı yedidir. Muhasebe İşleri ile ilgili yazışmalar; rüştüyenin ödenek ve tahsis işlemleri, ödeneklerin bütçe uygulaması ile ilgili sarf işlemleri, işletme hesapları ile ilgili yazışmaları kapsamaktadır. Ayrıca rüştüyenin Malî Yıl Bütçesi'nin uygulanması, yıllık, aylık gider ve yönetim giderleri ile ilgili ödeneklerin gönderilmesi, istenmesi, tahsis ve azaltılması, öğretmenler ve diğer çalışanlar ile ilgili ödeneklerin gönderilmesi ve istenmesi, kadro ve kadro dışı sosyal yardım ve diğer hizmet ödeneklerinin sarfı, yardımlar diğer alt konuları oluşturmaktadır. Bu bölümü ilgilendirdiği düşünülen yazışmaların belli isim ve tasnif konularını içermesi nedeniyle, diğer ilgili bölümlere aktarılması neticesinde bu bölümde genel muhasebe ve aylık harcamalar ile ilgili yazışmalara yer verilmiştir.

Muhasebe işleri genelde ödenek istenmesi konusunda yapılmıştır. Bu durumda masrafların devlet bütçesinden karşılandığı rahatlıkla söylenebilir. Ödeme konusuna gelindiğinde ise birtakım sıkıntıların yaşandığı karşımıza çıkmaktadır. Devletin malî sıkıntıları, dış borçlar, savaşlar ve bürokratik nedenlerden kaynaklanan engeller başlıca sorunları oluşturmaktadır. Trablusgarp, Balkan ve özellikle Birinci Dünya Savaşı malî konularda epey sıkıntının çekildiği dönemler olmuştur. Neredeyse ödeneklerin durma noktasına geldiği bu dönemlerde; rüştüyenin aylarca ödenek alamaması gibi nedenlerden ötürü önemli miktarlarda borçlanma yükü ile karşı karşıya kaldığı en temel zaruri aylık giderler ve basit bir takım; bakım, onarım ve tamirat işlerinin halledilebilmesinin bile sıkıntı yarattığı tespit edilmiştir.

Bina Onarım, Bakım ve Tamir İşleri: Bina onarım, bakım ve tamir işleri ile ilgili yazışmalarının toplamı otuz üçtür. Bina onarım, bakım ve tamir işleri ile ilgili yazışmalar, rüştiyenin her türlü bakım, onarım ve tamir işlerini kapsamaktadır. Yazışmalarda Eyüp Askerî Rüştiyesi'nin diğer rüştiyeler içerisinde en harap, bakıma ve yardıma en muhtaç durumda olduğu çoğu yazışmada belirtilmektedir. Öğrenci sayısının fazlalığı nedeniyle dersliğe ihtiyaç duyulduğu, ciddi oranda rutubet sorunun yaşandığı, öğrencilerin yemekhane ve kışlık teneffüshane ihtiyaçlarının da hiç eksilmediği görülmektedir. Ayrıca mevsimlik bakım, onarım ve tamiratların ihtiyaç duyulan diğer önemli konular olduğu tespit edilmiştir. Her kış mevsimi yaklaştığında kışlık bakım ve onarım ihtiyaçları da sorun olmaktadır. Merkezîyetçi bir anlayışta, bu işlerin yapılabilmesi için izin, ödenek ve keşif yapılmasının istenmesi zorunluluğunun olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında mültezim uygulamasının olduğu bunun, devletin vergilerin toplanması açısından iyi bir uygulama olarak görülmesine karşılık, işlerin yürütülmesi açısından oldukça sıkıntılı olduğu anlaşılmaktadır.

Matbaa, Basın Yayın ve Kitap İşleri: Matbaa, yayın ve kitaplar ile ilgili yazışmalarının toplamı on birdir. Matbaa, yayın ve kitaplar ile ilgili yazışmalar, basın, yayın, ders kitapları programları, tamimler, talimatnameler, kanunların baskı ve dağıtımı konularını kapsamaktadır.¹¹ Rüştiye idaresinde kullanılan, defterler, not yazım cetvelleri, diplomalar ve diğer basılmış malzemeler ile ilgili yazışmalar göze çarpmaktadır. Bu malzemelerin temini konusunda yapılan yazışmalardan anlaşıldığına göre bu malzemelerin basım ve yayım işinden yalnızca Harbiye ve Devlet matbaaları görevlidir. Eğitim ve öğretimin programlar ve talimatnameler doğrultusunda yapıldığına göre, ders kitapları haricinde bir bilginin aktarılmasının yasak olduğu da düşünülürse, devletin bu konuda ne kadar sıkı ve hassas davrandığı anlaşılmaktadır. Diğer matbaaların bu pazardan bir pay aldıkları pek söylenemez.¹²

Rüştiyede okutulan derslerden Resim dersi kitabının az sayıda basılıp, tükenmesi üzerine öğrencilerin kitapsız kaldığını belirtip ne gibi bir uygulamanın takip edileceğinin sorulmasına ilişkin yazışma oldukça ilginçtir. Bu arada gerek askerî rüştiyeler ve gerekse mülki rüştiyelerin sayılarının bir hayli fazla olduğu da göz önünde bulundurulursa, matbaa işinin içinden çıkılmaz bir halde, yoğun olduğu düşünülebilir. Devlet yine de bunun önlemini almıştır. İstanbul'da basılan kitaplar ülkenin dört bir yanındaki rüştiyelere ve diğer okullara dağıtılmıştır.

¹¹ Ramazan Türköl, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 137.

¹² Ramazan Türköl, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 138.

Ders Aletleri, Donatım ve Ayniyat: Ders aletleri, donatım ve ayniyat işleri ile ilgili yazışmalarının toplamı elli yedidir. Ders aletleri, donatım ve ayniyat ile ilgili yazışmalar; her türlü malzemenin durumlarının belirlenmesi, istenmesi, satın alınması ve bunların ayniyata intikalinden sonra yapılacak ayniyat işlemleri, donatım ve ayniyat konuları, ders aletleri, demirbaş malzeme işleri konularını kapsamaktadır.¹³ Yazışmalarda, öğrencilerin kullanımına yönelik eğitim ve öğretim araç gereç ve malzemelerinin temini, öğretmen, idare subayları ve diğer çalışanların istihkakları ile ilgili konular, özellikle kış mevsimlerinde rüştiyenin ısınma şekliinden dolayı, soba ve soba ile ilgili parçaları, yakacak odun ve kömür ihtiyacı, temini ve sarfiyatı ile ilgili yazışmaların yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Yakacak odun ve kömürün devlet bütçesinden ödenekle, anlaşmalı mahrukat deposundan temin edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴ Matbaa, yayın ve kitap konularında İstanbul gibi bir şehirde bile birtakım sıkıntılar yaşanırken, devletin geniş coğrafyasında bu tür işlerin nasıl yürüdüğü oldukça önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konunun üstesinden, ilerleyen zaman ve gelişen matbaa teknolojisindeki hızlı gelişmeler sayesinde geldiği düşünülebilir. İdarecilerin görev devir teslimlerinde, eğitim öğretim senelerinin sonlarında genel bir demirbaş eşya sayımının yapılarak merkezin bilgilendirildiği de yazışmalarda yer alan listelerden anlaşılmaktadır.

Öğrenci İşleri: Öğrenciler ile ilgili genel, nakil, disiplin, sağlık, sınav ve sınıf geçme gibi yazışmalarının toplamı yüz altıdır. Bu konulardaki yazışmalardan askerî rüştiyelerde Müslüman olamayan öğrencilerin de öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. İstatistikî bilgiler ile her öğrencinin doğum tarihi, doğum yeri, ana ve baba adı, velisinin meşguliyeti ve milliyeti gibi detaylı bilgiler tutulduğu anlaşılmaktadır. Ancak yazışmaların yer aldığı elimizdeki defterin giden evrak defteri olması hasebiyle, öğrencilerle ilgili bütün bilgilere tam olarak ulaşılması mümkün olamamıştır. Yalnızca yazışmalarda adı geçen öğrenciler ile ilgili birtakım bilgiler mevcuttur.¹⁵

Öğrenci nakilleri ile ilgili olarak; Şam ve Erzurum askerî rüştiyelerinden gelen öğrencilerin yanı sıra diğer rüştiyelere geçiş yapan öğrenciler ile ilgili yazışmalar, ülkedeki bütün askerî rüştiyeler arasında nakil şartlarını taşımak koşuluyla geçişlerin yapılabildiğini söylemek mümkündür. Kuşkusuz bütün bu işlemlerin belgelere dayandırılması zorunluluğu vardır.

¹³ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 138.

¹⁴ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 139.

¹⁵ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 140.

Sınav ve sınıf geçme işlemleri de talimatnamelere ve yönetmeliklere göre yapılan işlerden olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Kayıt kabul, genel sınav ve bütünleme sınavları ve derslerin büyük bir ciddiyet içinde yapıldığı, sonuçların da adilane ve sistemli bir şekilde gerçekleştirildiği diğer önemli bir husustur. Sınava giremeyen bazı öğrencilerin kolları mühürlenerek merkeze gönderilip orada sınava tabi tutulmaları ilginçtir. Öğrencilerin, kollarının mühürlenmesinin bir çeşit güvenlik önlemi anlamına geldiği anlaşılmaktadır.¹⁶ Mezun olup diploma almaya hak kazanan öğrenciler için merkezden diploma istenmesi ile ilgili yazışmalardan öğrenci diplomalarının merkezi yönetimden sağlandığını göstermektedir.

Öğrencilerin sağlığı konusuna büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Kayıt sırasında öğrencilerden aşı belgesinin mutlaka istendiği, daha sonra ise takibinin düzenli bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin düzenli aralıklar ile bulaşıcı hastalıklara karşı genel sağlık kontrollerinden geçmeleri de esas olarak kabul edilmiştir. Bu arada hastalığını bahane ederek uygunsuz raporlar alanlara kesinlikle müsamaha gösterilmemiş gereken cezalar verilmiştir. Bu uygulamada eğitime ne kadar önem verildiğinin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir.

Öte yandan rüştiye öğreniminden sonra idadilere devam edecek öğrencilerinde sağlıklı olmaları şartına büyük önem verildiği ve sağlık raporu almalarının şart koşulduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bu konuyla da yine bizzat rüştiye idarelerinin ilgilendiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi gerek okullarda gerekse eğitim alanında öğrenci unsurunun önemli bir yer tuttuğu ortadadır. Bu anlamda yapılan bütün çalışmalar elbette ki ülke menfaatine yarar sağlayacağı son derece açıktır.¹⁷

Öğrenci Disiplin İşleri: Askerî rüştiyelerde askerî disiplinin uygulanması nedeniyle, disiplin işleri ile ilgili hayli yoğun bir yazışma trafiğinin yaşandığı görülmektedir. Sürekli olarak devamsızlığı alışkanlık haline getiren, sahte sağlık raporları alan, okul dışında askerî öğrenciye yakışmayacak davranışlar sergileyen, uyumsuzluk gösterip arkadaşlarıyla kavga eden, ahlaka aykırı davranışlar sergileyen öğrencilere tahkikat ve takibat uygulanarak göz açtırılmamış ve bu gibi öğrencilere talimatnamelerde öngörülen cezalar verilmiştir. Bu tür davranışları sergilemekte ısrar edenlerin kayıtlarının silinerek, okuldan atılmasına kadar varan cezalar uygulanmıştır.¹⁸ Öğrenci davranışlarının değerlendirilmesi konusunda mükâfatlandırma da

¹⁶ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 141.

¹⁷ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 141

¹⁸ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 140.

ihmal edilmeyerek, öğrencilerin sergilemiş oldukları olumlu, güzel davranışlara ve başarılarına göre ödüllendirilme de yapılmıştır. Hatta bu konuda bahar mevsimi dolayısıyla bütün Rüştiye öğrencilerinin bir mesireliğe götürülerek yenilip, içilip eğlenildiğini ifade eden yazışma örnekleri bulunmaktadır.

Ders araç gereçlerinin temini konusunda özellikle harita, yer küre modeli gibilerinin temininde; Maarif Dairesi, Harbiye Matbaası'ndan yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Rüştiyenin Sütlüce'ye nakliyle ortaya çıkan ders araç, gereç ve malzeme ihtiyacı ile ilgili yazışma; sıkıntıların devam ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Özellikle öğrenci sayısının fazla olması nedeniyle ciddi bir şekilde öğrenci sırası ihtiyacının hissedildiği, yeni binanın da birçok eksiklerinin olduğu, hepsinden önemlisi maalesef eğitim öğretime pek elverişli olmadığı anlaşılmaktadır. Daha ilk günlerden binanın Terkos suyunun şirket tarafından kesilmesi, daha sonra boruların patlaması, yetersiz sayıdaki tuvaletlerin aşırı kullanımdan ötürü taşması bu sorunlardan yalnızca birkaçı olarak tespit edilmiştir.¹⁹

Okulun Taşınmasına İlişkin Yazılar: Askerî rüştiyelerin sivil rüştiyeler ile birleştirilip, Numune Okullarına dönüştürülmesi fikrinin uygulama safhası bu yazışmalarda yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Okulun Sütlüce'ye nakil sırasında yapılan harcamaların, diğer bütün harcamalarda olduğu gibi devlet hazinesinden karşılanıyor olması harcamaların nereye ne kadar ve ne zaman yapıldığı konusunda makbuzlarıyla birlikte sağlam birer kayıtların tutulduğu anlaşılmaktadır. Böylece bir yolsuzluğa meydan verilmediği görülmektedir. Ancak yalnızca gönderildiği bilgisi kaydedilmiş olduğundan, belgelerde miktarlar ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır. Öte yandan askerî rüştiyelerin sivil rüştiyeler ile birleştirilip, Numune Okullarına dönüştürülmesi çalışmalarının başlatılması ile rüştiye için Sütlüce taraflarında yeni bir bina arayışına ilişkin yapılan yazışmalar ilgi çekicidir. Bu konuda eğitim ve öğretime elverişli okul yapmaya müsait, gün ışığı alan, ısınma problemi yaşanmayacak, bahçeli, sağlam bir bina düşünülmesi eğitim ve öğretime verilen önem açısından önemli bir konudur. Ancak bu düşüncelerin tam olarak gerçekleştirilmediği Sütlüce'ye geçildiğinde sorunların devam ettiğini gösteren yazışmaların yapılmış olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca yazışmalardaki ifadelerle göre okulun odun, kömür gibi yakacak temini işinin çok meşakkatli ve rüşvet, iltimas ve yolsuzluk ihtimaline karşı dikkatli olunması gereken bir iş olduğu ve bu konuda gerekli titizliğin gösterilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.

¹⁹ Ramazan Türkol, Eyüp Askerî Rüştiyesinin (1910-1916) Giden Evrak Defteri ve Değerlendirilmesi, s. 139.

Son olarak da dikkat çekici özellikteki yazışmalardan bazıları, rüştiye bakkalı ile ilgili olan yazışmalardır. Rüştiye mektebi içindeki bakkalın (Kantin) işletilmesi ile ilgili olarak uygulanan kurallar, satışı yapılacak mallar ve depolama şartları, kira ve işletme sözleşmesi ne ilişkin yazışmalar da defterde bulunmaktadır. Ayrıca bu kiralama neticesinde rüştiyeye bir döner sermaye geliri sağlandığı da anlaşılmaktadır.

Sonuç

19. yüzyılın başlarından itibaren yönünü tamamen Batı'ya çeviren Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki modernleşme ve yenilikler Batı'nın tesiri altında gerçekleşmiş ve böylece devam etmiştir. Yenilikler yapılırken eğitimin yaygınlaştırılması ve daha sistemli bir hale getirilerek halkın her kesimine imkân ve fırsat eşitliği doğrultusunda sunulması, birlik ve bütünlüğün oluşturması gibi amaçlar güdülmüştür. Bu bağlamda askerî eğitim sisteminde de yeni yaklaşımlar, teşkilatlanma ve okullaşma çabaları çok yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu dönemde eğitim sisteminde yapılan yeniliklerden en önemlisi de subay yetiştirilmesine yönelik çalışmalar olmuştur. Bu bağlamda askerî rüştiyelerin de açılmasıyla olumlu adımlar atılmıştır. Devleti ve halkı bir arada tutmak gayesiyle “Osmanlılık” düşüncesinin ortaya atılması ve benimsetilmesi eğitimin ana bir hedefi olmuştur.

Yeni dönemde devletin çöküşünü ancak iyi eğitilmiş bir neslin durduracağı ve devletin içine düştüğü bu buhranlı dönemlerden ancak eğitim sayesinde çıkılabileceği kabul edilmeye başlanmıştır. İşte ele aldığımız Eyüp Askerî Rüştiyesi de eğitim ve öğretim faaliyetlerini bu anlayış doğrultusunda sürdürmüş ve diğer askerî rüştiyeler gibi önemli bir görev üstlenmiştir. Orduya yetiştirilecek subayların sağlanması için bir ana kaynak durumunda olan askerî rüştiye mektepleri ile önemli bir görev ifa etmiştir.

Eyüp Askerî Rüştiyesi'nde ve muhtemelen diğer askerî rüştiyelerle benzer dersler okutulmuştur. Bunlar; Türkçe, Fransızca, Arapça, Farsça, Kur'an-ı Kerim, Osmanlıca Dilbilgisi, Matematik, Tarih ve Coğrafya dersleridir. Ayrıca Sınıf Öğretmenleri, Beden Eğitimi, Resim ve Müzik alanlarında öğretmenler ile idare subaylarının görev yapmasından bu derslerin de yürütüldüğü anlaşılmamaktadır. Ancak daha sonra modern ilkokullar (iptidai) ile rüştiyelerin birleştirilerek Nümune Okulları'nın açılması fikrinin galip gelmesiyle bu askerî rüştiyeler yerlerini çağın şartlarına ve gereklerine uygun Numune Okulları'na bırakmıştır. Trablusgarb ve Balkan Savaşları'nın ardından, büyük çaplı bir dünya savaşının, devletin kapısının eşğine dayanması ve yaşanması gelişmelere büyük darbe vurmuştur.

TAŞRADA MODERN BİR ASKERÎ EĞİTİM KURUMU: ERZURUM MEKTEB-İ İDÂDÎ-İ ASKERÎ

Tülay AYDIN* - Ahmet GÜLENC**

Giriş

Eğitimin toplumu düzenleyici ve dönüştürücü misyonu tarih boyunca tüm siyasal iktidarların dikkatini çekmiştir. Bu maksatla eğitim hem ideolojik bir araç hem de devletin kendine meşru bir zemin sağlamak amacıyla toplumsal kabul görme ihtiyacının eseri olarak önemsenmiştir. Keza siyasal iktidarlar toplumsal birliği, bütünlüğü ancak ideoloji ve eğitimi kullanmak yoluyla sağlayabilmektedirler.¹ Bu noktada Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak yorumladığı aile, eğitim ve inanç gibi alanlar hem mevcut siyasal iktidarın onaylanmasını hem de bu onanmanın devamını sağlayan araçlar olarak dikkat çekmektedir. Eğitim, aile, din gibi alanlar içerisinde bireyler tanımlanmakta, onlara bir kimlik kazandırılmakta ve bu bireyler devletin egemenlik alanına hapsedilmektedirler.² Bunlar içinde bilhassa eğitim; devletin güç, varlık ve ideolojisini topluma aktardığı, kabul ettirdiği en önemli araç konumunda belirmektedir. Çünkü devlet, belirlediği ideolojik amaçlar ve ilkeler çerçevesinde toplumu yeniden kurmak amacıyla eğitimi kullanmayı tercih etmektedir.³

Eğitimin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî alandaki çıktıları ile birey üzerinde ortaya çıkardığı değişim yoluyla toplumu da değiştirmeyi hedef edinen yönü siyasal iktidarın temel bir anahtarı olarak görülmektedir. Bu misyonun en net izlendiği evrelerden biri olan Osmanlı son döneminde başlayan modernleşme akımı ve toplumu önce askerî alanda sonra temel alanlarda değiştirme isteği eğitimin araçsal özellikleri ile devletin hedefleri arasındaki uyumla bütünleştirilmiştir. Devlet bir nevi değişim ve dönüşüm isteğini eğitim yoluyla yaratmak istemiş böylece yeni tip bireyler yetiştirileceği fikrini benimsemiştir. Ancak bu bireysel bir değişimden ziyade

---

* Dr., Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tlyaydn05@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0308-1240.

** Dr., ahmetgln@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1626-7271.

¹ Halis Çetin, "Devlet, İdeoloji ve Eğitim", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 25, Sayı 2 (Aralık 2001), s. 201.

² Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Y. Alp, M. Özışık, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), s. 27.

³ Halis Çetin, "Devlet, İdeoloji ve Eğitim", s. 206.

imparatorluğun kurtarılmasına yönelik asıl isteği canlı tutmaktaydı. Bu sebeple eğitim ile toplumsal değişimin sağlanabileceği fikri öncelikle bu alanda yenilikleri gündeme getirmiştir. Bunun ise en önemli sebebi köhnemiş olduğu düşünülen medrese eğitiminin toplumsal değişimi yavaşlattığı fikrinden kaynaklanmaktaydı. Medresenin kronikleşen güç eğilimi ve yapılan yeniliklere de en büyük engeli oluşturacağı düşüncesi bu nedenle ilk önemli yenileşme hareketlerinin askerî eğitim alanında ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Medresenin eğitimdeki gücü ve öneminin farkında olan siyasal iktidar Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte bu dönemde en büyük gelişmeyi eğitime vermiş olmakla beraber bilhassa mahalle eğitimindeki İslami müfredata dokunmamış ancak pozitif bilimlere ait derslere de yer vermiştir.⁴ Böylece bu dönemde medrese-mektep ayrılığı bilimsel ve geleneksel eğitimin bir arada yürütüldüğü süreci beraberinde getirmiştir. Bu ikili eğitimin devam ettiği süre boyunca asıl öne çıkarılan ve eğitim yoluyla değişimin en bariz öngörüldüğü alan şüphesiz askerî eğitim olmuştur. Bilhassa 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Osmanlı kuvvetlerinin ne kadar geri olduğunun fark edilmesi askerî alandaki birçok konuda değişimi ve yeniliği başlatan süreci ortaya çıkarmıştır. Bu alanlardan en önemlisi de eğitim noktası olmuş her ne kadar genel eğitim alanında ciddi atılımlar yapılması amaçlanmışsa da askerî kurumlara birinci derecede önem atfedilmiştir. Öyle ki sivil okullar askerî okulların yanında ihmal edilmiş ve taşrada da ilk açılan okullar askerî eğitim kurumları olmuştur. Bu amaçla önce Harbiye, Tıbbiye gibi yükseköğrenim kurumları daha sonra da alt düzey okullar faaliyete geçirilmiştir. 1845 yılında ordu karargâhlarının olduğu vilayet merkezlerinde askerî hazırlık okulları mahiyetinde askerî idâdîler yani hazırlık sınıfları açılması kararlaştırılmış sivil idâdîler ise ancak 1880'lerde hayata geçirilebilmiştir.⁵ Askerî idâdîleri takiben açılan sivil idâdîler de klasik mahalle eğitimine bir alternatif oluşturmak üzere benimsenmişti. Keza bu klasik okullarda programlarında büyük değişiklikler yapılmasına karşın, hocalar medrese kökenli olduğu için bu hocaların bilgisi dinî bilgilerin dışına çıkamıyordu. Klasik sıbyan ve rüştiye mekteplerinden farklı bir ara eğitim kurumu olarak önemsenen idâdîler dönemin önemli bir eğitim kurumu olarak çekmiştir.⁶ Çalışmada taşrada modern eğitim kurumlarını temsilen öne çıkan ve hemen hepsi aynı dönemde eğitim faaliyetine geçen askerî idâdîlerden Erzurum Askerî İdâdîsi ele alınmaktadır. Örnek bir kurum olarak

⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 22.

⁵ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, s. 44.

⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992), s. 82.

İstanbul'daki askerî idâdîleri rol model alan ama taşranın da belirsizlik ve yetersizlikleri içinde faaliyet gösteren bu kurum çağdaşı olan taşra kurumlarına oranla eğitim ve personel faaliyetiyle dikkat çekmektedir.

1. Osmanlı Devleti'nde Askerî Eğitim ve İdâdîler

Osmanlı geleneksel eğitiminde medreseler ve mahalle mektepleri önemli bir yer tutmaktaydı. Ancak modern bir çizgiye evrilen süreçte okullar hem eğitim olarak hem de kapasite olarak klasik eğitimin ötesine geçememekteydi. Bu dönemin en önemli okulları olan rüştiyeler dört yıllık sıbyan-mahalle veya anaokullarını oluşturuyordu. Sıbyan okullarından mezun olan çocuklara, bir nevi yüksek ilköğrenim vermek için kurulmuş olan rüştiyeler iki-dört yıllık eğitim veren okullardı. Ancak gerçek anlamıyla bu okullardan beklenen verim alınmamaktaydı.⁷ 1860'larda bu okulların sayısı 52 iken öğrenci sayısı ise 3920'di.⁸ İlköğretim mahiyetinde bulunan rüştiyeler ise açıldıkları tarihten itibaren oldukça fazla rağbet görmüş sayıları arttıkça da bu rüştiyelerin yanına ihtiyacı karşılamak üzere iptidâî mektepleri yani idâdî adıyla hazırlayıcı ihtiyat sınıfları açılmıştır.⁹ Kelime anlamı olarak "bir şeyi hazırlamaya mahsus yer" anlamına gelen idâdî kelimesi de bu amaçla uzun bir süre bu hazırlık sınıflarını ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. İdâdî ismi Batılı tipte açılan okulların hazırlık sınıflarını ifade etmek için öne çıkarılmıştır. Rüştiyelere ve sıbyan mekteplerinin bütün hazırlık sınıflarına da zamanla bu isim verilmiştir.¹⁰ Görüleceği üzere idâdîler ilk zamanlar bir eğitim kademesi olarak değil bir hazırlık sınıfı olarak anılmaya başlanmıştır.

Eğitimde modern atılımlar ilk olarak askerî eğitimin yükseköğretim basamağında pratik ve kısa yoldan adımlarla atılmıştır. Bu süreçte açılan Tıphane, Harbiye gibi okullarda beklenen değişim ve ilerleme ise sağlanamamaktaydı. Çünkü ilköğretimden dahi geçmeyen ya da geleneksel eğitimle eğitilen öğrenciler Tıphane ya da Harbiye gibi okullara kabul ediliyor ancak bu okullardan 14 yıl gibi uzun bir süre sonunda mezun olabiliyordu. Dolayısıyla ilk ve orta öğrenimdeki aksaklık ve bu kademe okulların yeterince gelişmemiş olması bu yükseköğrenim kurumlarına öğrenci temin etmek

⁷ Hamit Er, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), s. 211.

⁸ Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908)*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 12.

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, no: 114, 1982), s. 166.

¹⁰ Cemil Öztürk, 'İdâdî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul 2000), s. 464; Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), s. 114.

konusunda önemli bir sorun ortaya çıkarmaktaydı.¹¹ 1845 yılından itibaren ise ilk ve yükseköğretim arasındaki ara kademelerdeki bu eksikliği gidermek için yeni bir atılım yapılmak istenmiştir. Bu amaçla sivil idâdîlerin kuruluşuna öncülük etmek üzere açılan askerî idâdîler ilk olarak gündeme 1841 yılında Mehmet Emin Paşa'nın Harbiye Mektebi Nâzırlığına atanması ile taşınmıştır. Keza Osmanlı Devleti'nde askerî eğitimde gerçekleştirilmek istenen dönüşüm Batı tarzı kurumların kurulmasıyla sağlanamamıştı. Çünkü bu okullardaki eğitim ve öğretimi icra edecek olan öğrenciler oldukça yetersizdi. Bu sebeple Mehmet Emin Paşa ilk iş olarak Harbiye'yi Mekteb-i Ulum-u Harbiye ve Mekteb-i Fünun-u İdâdiye olmak üzere iki kısma ayırarak askerî idâdîlerin öncü kurumunu ortaya çıkarmıştır.¹²

Mekteb-i Fünun-ı İdâdiye 1872 yılında Kuleli Kışlasına taşınmış ve bu tarihten itibaren Kuleli Askerî İdâdîsi olarak anılmıştır.¹³ Bu idâdîleri takip etmek içinde Mahreci Mekâtib-i Askeriye adında askerî idâdîlere öğrenci yetiştirmek için bir okul da açılmıştı.¹⁴ İdâdîlerin ilk açılışı askerî eğitim alanında olmuş ve böylece askerî okullar arasındaki ilk, orta ve lise kademeleri arasındaki devamlılığın sağlanması hedeflenmişti. İlki İstanbul'da diğerleri ise taşradaki ordu merkezlerinde açılacak olan beş yıllık askerî idâdîlerin, ordu yönetimlerinin himaye ve idaresinde olması planlanmıştır.¹⁵ Böylece rüşdiyeler ortaokul olarak, idâdîler ise diğer adıyla lise, Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye okulları da yüksekokul eğitimi veren okullar şeklinde ayrılmıştır.¹⁶ Yine bu yıl içinde Osmanlı Devletinde eğitimin durumunu gündeme taşımak ve reformist adımlar atmak üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuş ve alınan önemli kararlar arasında askerî okulların ıslahı ve düzenlemesi de yer almıştır. İstanbul'da açılan bu askerî idâdînin yanı sıra taşrada da ordu merkezlerinde olmak üzere beş yıllık eğitim veren askerî idâdîler açılması kararlaştırılmıştı. Bu taşra okullarında yeterli derecede Arapça, Farsça ve diğer yazı derslerini öğrenenler sınavla, dışarıda öğrenim görenlerden Arapça ve Farsça sınavlarını başaranlar ise doğrudan Mekteb-i Harbiye'ye alınma hakkına sahip olacaktı.¹⁷

¹¹ Nursel Köksal, Osmanlı Devlet'inde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908), s. 12; İlhan Tekeli-İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 68.

¹² Nursel Köksal, Osmanlı Devlet'inde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908), s. 36.

¹³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, (Ankara: Pegem Akademi, 2008), s. 166.

¹⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 1-2, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 501; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 110.

¹⁵ Cemil Öztürk, 'İdâdî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 464.

¹⁶ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 1-2, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), s. 495.

¹⁷ Cemil Öztürk, 'İdâdî', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, s. 464-466.

1845 yılında Bursa'da da bir askerî idâdî kurulmuş ve okul, Işıklar Askerî İdâdîsi olarak benimsenmiştir.¹⁸ Akabinde ordu merkezlerinde de idâdîler açılması istenmiş ve 1845 yılında ilk olarak Bosna'da daha sonra 1875 yılında da Bağdat Askerî İdâdîsi açılmıştır.¹⁹ Diğer açılan idâdîler ise Edirne (1847), Şam (1848), Erzurum (1873), Bağdat (1876), Manastır (1847) askerî idâdîleriydi.²⁰

Askerî idâdîlerin öncülük yaptığı idâdî sistemi ve idâdîlerin bir orta öğretim kurumu olarak gerçek anlamıyla kabul edilmesi ise çok daha sonraki yıllara denk gelmektedir. Bilhassa 1869 yılında kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi idâdîlere resmi bir statü sağlamıştır.²¹ Maarif Nizamnamesinde idâdî mekteplerinin rüşdiyenin üstünde ve sultanilerin altında hazırlayıcı yani idâdî mekteplere ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir.²² Buna göre idâdîler nüfusu 1000 haneyi geçen yerleşim yerlerinde kurulacak bina ve personel dâhil bütün masrafları Vilayet Maarif İdaresi sandığından karşılanacaktı. Bu idâdîlerde altı öğretmen bulunacaktı.²³ İdâdîler rüştiye mezunlarından öğrenci alacak olup bu öğrenciler müslim ve gayrimüslim bir arada eğitime tabi tutulacaktı.²⁴ Ancak açılan idâdîler malî yetersizlikler nedeniyle beş ve yedi yıllık olacak şekilde ayarlanmıştır. Bu sebeple her vilayette ve sancakta yatılı 7 yıllık idâdîler açılmasına olanak olmadığı için sancaklarda ve maarif geliri az olan vilayetlerde 5 yıllık gündüzlü idâdîler açılmasına karar verilmiştir.²⁵

Vilayet merkezlerinde rüştiye ile birlikte yedi ve sancak merkezlerinde de rüştiye ile birlikte beş yıllık sivil idâdîler açılmış bu idâdîler hem yükseköğretime öğrenci hazırlamış hem de meslek, mahalli ve resmi hizmetler için memur yetiştiren kaynaklar haline gelmiştir. Kâğıt üzerinde

¹⁸ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 58; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 166.

¹⁹ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, (Ankara: Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 173.

²⁰ İlhan Tekeli ve İlkin Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 68.

²¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 110-111. Bu nizamname dönemin Maarif Nâzırı Saffet Paşa'nın eğitimdeki hengâmeyi ortadan kaldırmak üzere öncü aydınlardan oluşturduğu bir heyet tarafından Fransız eğitim sistemi örnek alınarak hazırlanmıştır. Bkz. Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 83.

²² Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 496.

²³ Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), s. 115.

²⁴ Hilmi Tunahan Örs, 'İzmir İdadî Mektebi', *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, Sayı 2 (2019), s. 233.

²⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 111; Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1996), s. 24; Hilmi Tunahan Örs, 'İzmir İdadî Mektebi', s. 234.

kalan ama ekonomik ve bazı eğitimsel gerekliliklerle faaliyete geçirilemeyen sivil idâdilerin gerçek anlamıyla açılışı ise 1881-1890 yılları arasında olmuştur.²⁶ Böylece ilk etapta İstanbul'da 3 veya 4 idâdî mektebinin açılması tasarlanmıştır.²⁷

İdâdîlerin açılış gerekçelerinden biri de bu dönemde gayrimüslim ve yabancı cemaat bünyesinde açılan okulların gayrimüslimler nezdinde bir millî bilinç oluşturmaya yönelik faaliyet göstermeleri olmuştur. Bu durum karşısında yetersiz kalan taşradaki okullar da bütün Osmanlı halkının bütünleştirilerek devlet çatısı altında tek merkezli bir eğitim verilmesini amaçlamıştır. Keza Berlin Kongresi'nin 61. maddesi de bunu öngörmekte bilhassa Ermeniler'in yaşadığı yerlerde eğitim reformu yapılmasını istemekteydi. Bu nedenle idâdîler Beyrut ve Yanya gibi hem gayrimüslim hem de yabancı okulların yoğunluklu olduğu bölgelerde açılmıştır.²⁸

1873 yılında 1869 Nizamnamesi üzerinde bazı değişiklikler yapılarak idâdîler de yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre maarif vergisi veren ecnebilerin çocuklarının da idâdîlere kabul edileceği, ücretsiz alınacak yatılı öğrencinin 3'te 1 oranını geçmeyeceği ve bu öğrencilerin fakir, terbiyeli ve kimsesiz olması gerektiği belirtilmiştir. 128 maddelik talimatnamenin uygulanması ile idâdîlere rağbet artmış, Erzurum İdâdîsi'nde 120 kişilik yapılan idâdiye 400'e yakın öğrenci kabul edilmiştir.²⁹ Öte yandan askerî idâdîlerin öğrenci potansiyeli ise genellikle bölgelerindeki komutanlar ve taşra ileri gelenlerinin çocuklarından oluşmaktaydı. Ancak bununla birlikte *ashı ve nesli belli* halk çocuklarının da bu okullara kabul edildiği görülmektedir. Kötü şöhretli çocuklar kabul edilmezken taşra idâdîlerini başarıyla bitirerek Harbiye'ye kabul edilip buradan da mezun olanların kendi memleketlerinde istihdam edilerek halkı askerliğe ısındırmak gibi bir görevle teçhiz edildikleri belirtilmiştir. Bu kararın hemen ardından taşra da ordu merkezlerinde birer idâdî kurulması karara bağlanmıştır.³⁰ Taşra Askerî İdâdîlerine ilk defa 1867 Tarihli Salnâme-i Askerîyede yer verilmiştir. 1892 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Erzurum ve Bağdat Askerî İdâdîleri'nin açıldığı görülmektedir.³¹ Böylece II. Abdülhamid döneminde idâdîlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Dönemin sonlarına doğru İstanbul'da 9,

²⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 131.

²⁷ Hatip Yıldız, 'Osmanlı Döneminde Yemen Vilayetinde Açılan İdadi Eğitim Kurumları', *MECMUA- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 10, s. 243.

²⁸ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, s. 155-156.

²⁹ Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 127-128.

³⁰ Nursel Köksal, Osmanlı Devlet'inde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908), s. 37.

³¹ *1892(1308) Tarihli Salnâme-i Askerîye*, s. 108.

taşrada 100 olmak üzere toplam 109 idâdî bulunmaktaydı.³² Öğrenci sayısı ise 20 bin kadardı.³³ II. Meşrutiyet evresinde idâdîlerle ilgili yapılan en önemli değişiklik Osmanlı unsurlarının tamamının bir öğretim kademesinde eğitim almasını sağlamak için idâdîlerin birleştirilmesi kararıydı. Ancak çok fazla idâdî olduğu için 12 vilayet idâdîsi İstanbul'daki Mekteb-i Sultani şekline çevrilmiştir. Bu idâdîlerin ismi sultani olarak anılmaya başlanmıştır. Kalan idâdîler de 1913 yılında sultanîye çevrilmiştir.³⁴

2. Erzurum Askerî İdâdîsi ve Faaliyetleri

İdâdîlerin Osmanlı Devleti'nde yükselişine ve gördüğü talebe bağlı olarak taşrada da sayıları giderek artmaya başlamıştır. Bu idâdîlere öğrenci kabulünde 11-14 yaş aralığında, sağlık raporu almış, aşı kâğıdı olan, daha önce bitirdikleri okula dair diploma ve nüfuz cüzdanı ile başvuruları esas alınmıştır.³⁵ Ordu merkezlerinde açılması öngörülen askerî idâdîlerden biri de Erzurum'da açılmıştı. Erzurum Askerî İdâdîsine dair ilk bilgiler 1872 yılına ait vilayet salnamesinde geçmekte ve altı öğretmen ile 20 öğrencili olarak eğitim hayatında yer aldığını göstermektedir. Bu kayıtlara göre Erzurum Mekteb-i İdâdîsinde Arapça, Farsça, sülüs, rika ve kitâbet ile resim derslerinin verildiği görülmektedir.³⁶ Takip eden yıllarda da her yıl öğrenci sayısında bariz artış yaşandığı görülmektedir.³⁷ Akyüz'ün yaptığı bir değerlendirmeye göre 1890-1900 yılları arasında Erzurum'daki öğrenci sayısının vilayet nüfusuna oranı binde 30,3 olarak verilmektedir. Diğer illerle kıyaslandığında Erzurum genel öğrenci sayısı ile 36 il içinde 27. sırada yer almaktadır.³⁸ 1898-1903 yılları arasında imparatorlukta diğer muadili idâdîlerle kıyaslandığında Erzurum Askerî idâdîsinin öğretmen sayısı olarak düşük ancak öğrenci sayısı açısından oldukça yoğun bir talep gördüğü görülmektedir.³⁹

³² Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 129.

³³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 232.

³⁴ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğiti Hareketleri (1908-1914)*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1996), s. 220-221.

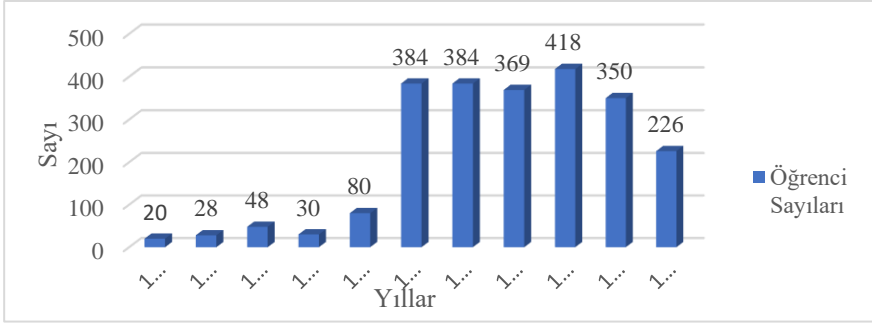
³⁵ Mahmut Cevat ibn-i eş-Şeyh Nafi, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1338), s. 383.

³⁶ *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Def'a: 1, Erzurum Vilayet Matbaası*, h.1289/m.1872, s. 104.

³⁷ 1873-1874 yıllarında öğrenci sayıları sırasıyla 28 ve 48'e çıkmıştır. Bkz. *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Def'a: 4, Erzurum Vilayet Matbaası*, h.1290/m.1873, s. 114; *Salnâme-i Vilayet-i Erzurum, Def'a: 5, Erzurum Vilayet Matbaası*, h.1291/m.1874, s. 114.

³⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 232.

³⁹ Tablo için bkz. Uğur Ünal, "20. yy. Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", *Bellekten*, c. 73, Sayı 267 (2009), s. 592.

Grafik 1: Yıllara Göre Erzurum Askerî İdâdisinin Öğrenci Sayıları (1872-1903)⁴⁰

İdadilere kabul edilen öğrenciler için belirlenen ücretler ise farklılık arz etmekteydi. Örneğin Adana, Ankara, Erzurum, Kastamonu, Konya, Mamüretü'l-Aziz, Yanya, Sana idâdî mektepleri yatılı öğrencisinden elbise ve çamaşır verilmek üzere yıllık on beşer; Bursa, Trabzon, Manastır, Edirne, Halep, Kosova idâdî mektepleri yatılı öğrencisinden yıllık on sekizer; Şam, Selanik, Midilli, İzmir, Beyrut, idâdî mektepleri ise yatılı öğrencisinden yirmişer lira almaktaydı. ⁴¹ Ücretli öğrencilerin yanında ücretsiz öğrencilerin de alındığı bu idâdîlerde bilhassa fakir ve ihtiyaç sahibi öğrenciler ile ülkenin uzak bölgelerinde çalışan devlet memurlarının çocukları, muhacir çocukları, kimsesiz yetim çocuklar ve gayrimüslimlerde ücretsiz olarak idâdîlere kabul edilmekteydi. ⁴² Erzurum Askerî İdâdisi leyli yani yatılı idâdîler içinde öğrenci sayısı ve masrafları açısından en dikkat çeken taşra idâdîlerinden biri konumundaydı. Öğrenci sayısına bağlı olarak masrafları da fazla olan Erzurum İdâdisinin karşılaştırmalı bir çalışmanın sonuçlarına göre yatılı öğrenci sayısı ve mekulât⁴³ giderleri açısından en yoğun idâdî olduğu tespit edilmiştir. ⁴⁴

Tanzimatın genel ruhuna uygun olarak açılan batı tipi modern okullarda devlet, gayrimüslim ve Müslüman cemaatler arasında bir uyum yakalamak amacıyla gayrimüslim cemaatlere müsamahakâr bir tavır sergilemeyi tercih etmişti. Bu amaç öğrenci olarak karma bir eğitim olanağı sağlanması ile uygulanabilmiştir. Ancak bu genel amacın gerçekleşmesi için açılan okullarda durum çoğunlukla zaten avantajlı olan gayrimüslimler lehine

⁴⁰ 1899 ve 1901 tarihli Maarif Salnamelerinde öğrenci sayıları 307 olarak verilmiştir. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 2, Matbaa-i Amire, h. 1317/1899, s. 904; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 4, Matbaa-i Amire, h. 1319/1901, s. 338.

⁴¹ *Mekatib-i İdâdiye Talimatnamesi*, 1327, s. 4

⁴² Muzaffer Orhan, Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri, Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2006, s. 84-87.

⁴³ Mekulât: Yiyecekler.

⁴⁴ Ayşegül Küçük, Kırşehir Mekteb-i İdadisi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2019, s. 103-104.

dönmekteydi.⁴⁵ Askerî okullar ilk açıldıklarında gayrimüslim öğrenci sayısı genel olarak artış gösterirken oranın zamanla bu okullardaki Müslüman öğrenciler lehine kaydığı görülmektedir. Öğretmen niteliğinde de aynı görüntü izlenmektedir.⁴⁶ Müslüman eğitimcilerin sayısında giderek yaşanan artış Erzurum Askerî İdâdîsi'nde de dikkat çekicidir. Resmi kayıtlarda Erzurum Askerî İdâdîsi'nde görev alan öğretmenler içinde gayrimüslim olduğu gözlemlenen tek öğretmen 1876 yılında okulda görev alan Üsteğmen Konstantin Efendidir.⁴⁷ Anlaşılan o ki gayrimüslim unsurlara bu okullarda sık sık görev verilmiş olmasına karşın bu unsurların sayısı bir veya ikiyi geçmemiştir. Gayrimüslim hocalar genellikle yabancı dil derslerine ve öğretmen bulunmayan okullardaki yeni dersler de görevlendirilmişlerdir.⁴⁸ Öte yandan sivil idâdîlerde bir gelenek olarak Din ve Ahlak, Farsça ve Arapça gibi dersler, medrese kökenli hocalara verilmeye devam ederken Fen ve Sosyal Bilgiler için asker kökenli hocalardan faydalanılmaktaydı. Askerî idâdîlerde ise öğretim tamamen asker kökenli hocalara verdirilmekteydi. Genel olarak bu dönemde Osmanlı Devleti'nde medreseliler, Mektep-i Mülkiye başta olmak üzere yüksekokul mezunları, idâdî mezunları, subaylar, memurlar, din görevlileri ve gayrimüslimler temel öğretmen kaynakları konumunda bulunmaktaydı.⁴⁹

Erzurum Askerî İdâdîsinde görev alan öğretmenlere bakıldığında yerel kökenli öğretmenlere yani Erzurum menşeli öğretmenlere de rastlanması dikkat çekicidir. Öğretmenlerin tamamı asker kökenli kolağası, teğmen, üsteğmen, yüzbaşı ve binbaşı rütbelerinden oluşmaktadır.⁵⁰ Bu idâdîlerde genel olarak binbaşı rütbeli müdürler görev almıştır.⁵¹ Ayrıca medrese kökenli hoca bulunmamaktadır. Mülâzım-ı evvel rütbesinde bulunan hoca sayısı ise oldukça fazladır.⁵² Yıllara göre idâdî de görev alan öğretmen ve idarî görevlilerin sayıları ise şu şekilde seyretmiştir:

⁴⁵ Muzaffer Orhan, Osmanlı Devleti'nde Vilayet Yatılı İdadileri, s. 7.

⁴⁶ Uğur Ünal, "20. yy. Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", s. 602.

⁴⁷ *Salnâme-i Askerî, Mekteb-i Harbiye-i Şahane*, İstanbul, h. 1293/m. 1876, s. 559-560.

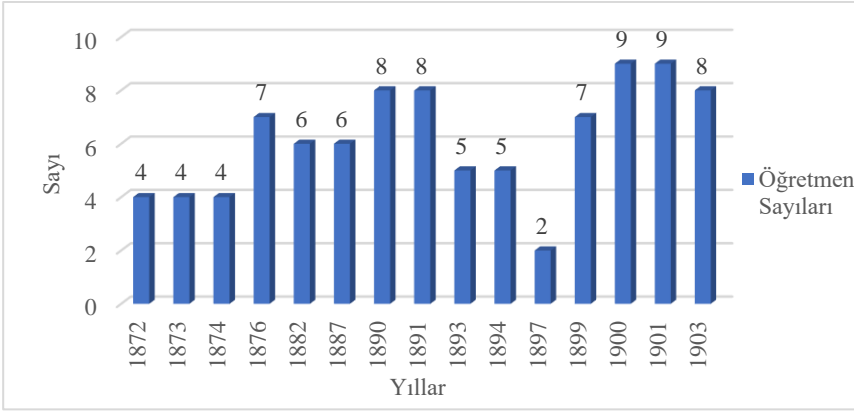
⁴⁸ Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 154.

⁴⁹ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), s. 36-37.

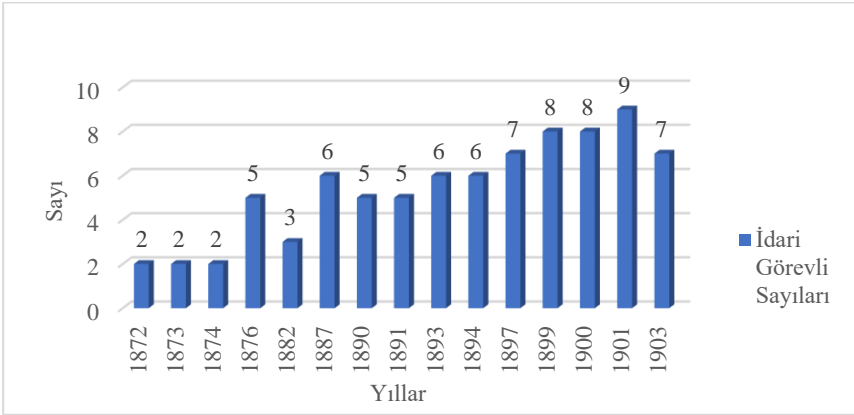
⁵⁰ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 223.

⁵¹ Uğur Ünal, "20. yy. Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", s. 593.

⁵² *1892(1308) Tarihli Salnâme-i Askerîye*, s. 108.

Grafik 2: Yıllara Göre Erzurum Askerî İdâdîsi'nin Öğretmen Sayıları (1872-1903)⁵³

Grafik 3: Yıllara Göre Erzurum Askerî İdâdîsi'nin İdari Görevli Sayıları (1872-1903)⁵⁴

Erzurum Mekteb-i İdâdîsi'nde okutulan derslere bakıldığında genel idadî müfredatına uygun derslerin verildiği görülmektedir.⁵⁵ Ancak idadîlerin ders programları dönem dönem nizamnâmede belirtilen derslerden farklılıklar da göstermiştir. Bazı yerlerde nizamnâmede yer alan mantık dersi çıkarılırken yerine Arapça, Farsça, müsellesat ayrıca askerî idadîlerde jimnastik gibi

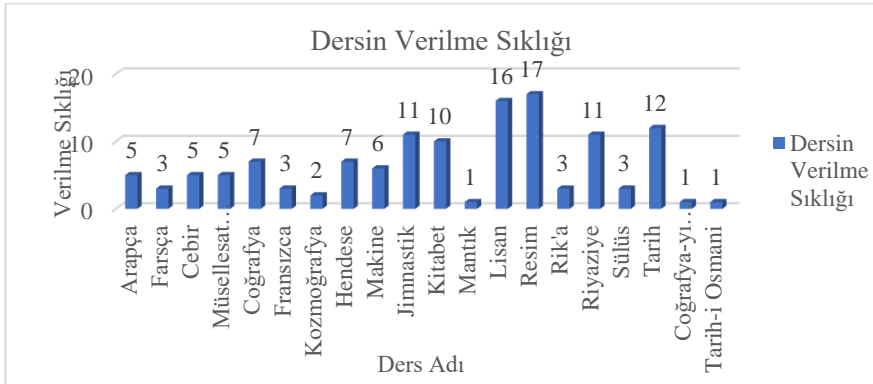
⁵³ 1899 ve 1900 tarihli Maarif Salnamelerinde öğretmen sayısı 7 olarak verilmiştir. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 2, Matbaa-i Amire, h. 1317/1899, s. 904; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 3, Matbaa-i Amire, h. 1318/1900, s. 1006.

⁵⁴ 1899 ve 1900 tarihli Maarif Salnamelerinde memur sayısı 9 olarak verilmiştir. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 2, Matbaa-i Amire, h. 1317/1899, s. 904; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, Def'a: 3, Matbaa-i Amire, h. 1318/1900, s. 1006.

⁵⁵ 1892(1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 108.

derslere de yer verilmiştir.⁵⁶ 1896 yılından sonra ise idâdilerin ders programlarına ahlak ve fıkıh gibi dersler eklenmiştir. İdâdilerde eğitim sürelerinin değişkenliğine göre gerekli görülen yerlerde ziraat ve sanayi şubeleri açılırken bazı noktalarda din derslerinin saatleri de azaltılmıştır.⁵⁷ Bu şubelerin açılışı ise idâdilerin buldukları bölge ve gerekliliklerine göre belirlenmişti. Edirne, Adana, Erzurum, Kastamonu, Ankara, Sivas idâdilerinde ziraat şubesi açılırken İzmir İdâdîsi'nde ticaret ve sanayi; Bursa, Trabzon, Konya idâdilerinde ise her iki şubenin açılması uygun görülmüştür.⁵⁸

Erzurum Askerî İdâdîsi'nde bu gerekliliklere göre değişen ders akışı ve derslerin verilme sıklığı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre derslerin askerî idâdî niteliğine ve Batılı müfredat koşullarına uygun olarak hazırlandığı görülmektedir. Dil derslerinin yoğunlukta olduğu ders akışında sosyal derslerin yanında fen bilimlerine de ağırlık verildiği görülmektedir. Bununla birlikte din derslerine yer verilmemiştir.

Grafik 4: Erzurum Askerî İdâdîsi'nde Verilen Dersler ve Derslerin Verilme Sıklıkları (1872-1903).

Erzurum Askerî İdâdîsi'nde verilen bu dersler çağdaş olan diğer askerî idâdilerde verilen derslerle kıyaslandığında bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda 1898-1904 yılları arasında belirtilen idâdilerdeki öğretmen sayısı, rütbeleri ve Erzurum Askerî İdâdîsi'nden farklı olarak verilen dersler sıralanmaktadır. Tabloya göre gerek öğretmen sayısı gerek askerî rütbeleri açısından yetkin bir personel ile çalışılan idâdîde dersler

⁵⁶ Bayram Kodaman-Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150.Yılında Tanzimat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu,1992), s. 486.

⁵⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2008*, s. 233; Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 132; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 131.

⁵⁸ Faik Reşit Unat, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, (Ankara: MEB Yayınları, 1964), s. 46.

de de genel bir benzerlik göze çarpmaktadır. Ders akışındaki en büyük farklılık dil derslerinde görülmektedir. İhtiyaca ve öğretmen mevcuduna uygun olarak yapılan ders düzenlemelerinde Rusça, Farsça, Almanca derslerinin diğer idâdîlerde yoğunlukta olduğu görülmektedir.⁵⁹ Öte yandan Kırşehir İdâdîsi üzerine yapılan bir çalışmada Kırşehir İdâdîsi'nde görevli Müdür Muhiddin Efendi'nin Erzurum İdâdîsine terfiini istediği eğer bu terfiinin yapılması mümkün değilse görev yerinde bir değişiklik yapılmamasını istediği belirtilmektedir. Bu çalışmada Muhittin Efendinin isteğinin yerine getirildiği Erzurum İdâdîsi'ne terfi ettirildiği bu sebeple Erzurum İdâdîsi'nin Kırşehir İdâdîsi'nden daha büyük ve daha nitelikli olduğu çıkarımı da yapılmaktadır.⁶⁰

İdâdî Adı	Öğretmen Sayısı	Öğretmen Rütbeleri	Okutulan Dersler
Erzurum	33	Binbaşı, Kolağası, Yüzbaşı, Üsteğmen, Teğmen,	Resim, Riyâziye, Coğrafya, Jimnastik, Tarih, Lisan, Cebir, Müsellesat, Kitâbet, Makine, Hendese, Coğrafya, Kozmografya, Fransızca, Tarih-i Osmani, Mantık
Bursa	28	Kol Ağası, Yüzbaşı, Üsteğmen	Farsça, Akâid-i Diniyye, Hüsn-i Hat
Edirne	34	Binbaşı, Kolağası, Yüzbaşı, Teğmen	Talim, Rus Lisanı, Hıfzısıhha, İstihkâm, Almanca, Eskrim, Makine, Hendese
Manastır	35	Yüzbaşı, Üsteğmen, Teğmen	Fen, Esliha
Bağdat	17	Kolağası, Yüzbaşı, Teğmen, Üsteğmen	Rusça
Şam	21	Kolağası, Yüzbaşı, Teğmen	Rusça, Osmanlıca, Hıfzısıhha

Tablo 1

Erzurum Askerî İdâdîsi'nde çalışan görevli ve öğretmenlerin isim, rütbe ve dersleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Rütbesi	Adı	Görevi	Verdiği Ders/Dersler
Binbaşı	Salim Efendi	Müdür-i Mekteb	
Binbaşı	Hasan Raif Efendi	Müdür	
Binbaşı	Hasan Raif Efendi	Müdür	
Binbaşı	Hasan Raif Efendi	Müdür	
Binbaşı	Kasım Efendi	Müdür	
Binbaşı	Kasım Efendi	Müdür	
Binbaşı	Hasan Efendi	Müdür	

⁵⁹ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 195; 201; 203; 207; 209; 213; 217.

⁶⁰ Ayşegül Küçük, *Kırşehir Mekteb-i İdadisi*, s. 103-104.

Binbaşı (sanayi-i nefise)	Hasan Raif Efendi	Müdür	
Binbaşı (sanayi-i nefise)	Hasan Raif Efendi	Müdür	
Emin-i Alay	Tahir Efendi	Muallim	Kitâbet
İstihkâm Yüzbaşı (Sanayi-i nefise)	Ali Efendi	Muallim	Riyâziye
Kol Ağası	Mehmed Efendi	Nâzır	
Kol Ağası	Mehmed Efendi	Nâzır	
Kol Ağası	Hasan Tahsin Efendi	Muallim	Resim
Kol Ağası (Beşinci Mecidi)	Süleyman Nizami Efendi	Muallim	Lisan
Kol Ağası (Sanayi-i Nefise, Yunan ve Kırım)	Mehmed Ali Efendi	Muallim	Tarih-i Osmanî, Hendese
Miralay	Salim Bey	Müdür-i Mekteb	
Mülâzım-1 evvel	... Hilmi Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	Haydar Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	İsmail Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	Kemal efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Akif Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 evvel	Dursun Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 evvel	Kemal Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Şevki Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	Kemal Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Şevki Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	Akif Efendi	Dâhiliye mülâzım-1 evveli	
Mülâzım-1 evvel	Dursun Efendi	Dâhiliye mülâzım-1 evveli	

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Mülâzım-1 evvel	Feyzullah Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 evvel	Feyzullah Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 evvel	Feyzullah Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	İsmail Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Şevki Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 evvel	İhsan Eyyüb Efendi	Muallim	Resim
Mülâzım-1 evvel	Salih Efendi	Muallim	Tarih ve Coğrafya-yı Osmaniyye
Mülâzım-1 evvel	Hamdi Efendi	Muallim	Tarih
Mülâzım-1 evvel	Ahmed Efendi	Muallim	Jimnastik
Mülâzım-1 evvel	Osman Nuri Efendi	Muallim	Coğrafya
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Salih Beg	Muallim	Kitâbet
Mülâzım-1 evvel	Faik Efendi	Muallim	Makine ve Hendese
Mülâzım-1 evvel	Mehmed Salih Efendi	Muallim	Tarih
Mülâzım-1 evvel	Hafız Yusuf Efendi	Muallim	
Mülâzım-1 evvel	Kostantin Efendi	Muallim	
Mülâzım-1 evvel	Hüseyin Efendi	Muallim	Lisan
Mülâzım-1 evvel	Salih Keşfi Efendi	Muallim	Riyâziye
Mülâzım-1 evvel (Sanayi-i Nefise Madalyası)	Mehmed Ali Efendi	Muallim	Resim
Mülâzım-1 salis	Akif Efendi	Dâhiliye mülâzımı	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Şevki Efendi	Muhasebe muâvini	
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Cemal Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 sâni	Dursun Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 sâni	(münhal)	Dâhiliye	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Dursun Efendi	Dâhiliye mülâzımı	
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Dursun Efendi	Dâhiliye mülâzımı	
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Efendi	Dâhiliye zâbiti	

Mülâzım-1 sâni	...	Dâhiliye mülâzım-1 sâni	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Efendi	Muhasebe me'muru muâvini	
Mülâzım-1 sâni	Tahir Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Efendi	Muhasebe me'muru muâvini	
Mülâzım-1 sâni	Tahir Efendi	Dâhiliye	
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Efendi	Muhasebe me'muru muâvini	
Mülâzım-1 sâni	Nazım Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 sâni	Haydar Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Mülâzım-1 sâni	Süleyman Efendi	Muallim	Lisan
Mülâzım-1 sâni	Salih Keşfi Efendi	Muallim	Riyâziye
Mülâzım-1 sâni	Faik Efendi	Muallim	Lisan
Mülâzım-1 sâni	Faik Efendi	Muallim	Riyâziye
Mülâzım-1 sâni	Niyazi Efendi	Muallim	Jimnastik
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Efendi	Muallim	Tarih
Mülâzım-1 sâni	Fevzi Efendi	Muallim	Lisan
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Niyazi Efendi	Muallim	Jimnastik
Mülâzım-1 sâni	Akif Efendi	Muallim	Kitâbet
Mülâzım-1 sâni	Fevzi Efendi	Muallim	Fransızca
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Efendi	Muallim	
Mülâzım-1 sâni	Salih Efendi	Muallim	
Mülâzım-1 sâni	Süleyman Efendi	Muallim	Riyâziye
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Efendi	Muallim	Jimnastik
Mülâzım-1 sâni	Hafız Efendi	Muallim	Tarih
Mülâzım-1 sâni	Şevki Efendi	Muallim	Lisan
Mülâzım-1 sâni	Hamdi Efendi	Muallim	Tarih
Mülâzım-1 sâni	Süleyman Efendi	Muallim	Makine, Hendese
Mülâzım-1 sâni	Ahmed Vefik Efendi	Muallim	Jimnastik
Mülâzım-1 sâni	Mehmed Ali Efendi	Muallim	Resim

TÜRK ASKERÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Mülâzım-1 sâni	Şakir Efendi	Muallim	Cebir, Müsellesat
Mülâzım-1 sâni (sanayi-i nefise)	Hafız Mustafa Efendi	Muallim	Hendese ve Makine
Mümtaz Topçu Yüzbaşı	Kamil Efendi	Ders nâzırı ve muallim	Lisan
Piyade Binbaşı	Mehmed Tevfik Efendi	Müdür	
Piyade Mülâzım-1 evvel	Halid Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Piyade Mülâzım-1 evvel	Dursun Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Piyade Mülâzım-1 evvel	Memduh Salih Efendi	Muallim	Kitâbet, Mantık
Piyade mülâzım-1 evvel (gümüş imtiyaz)	Kamil Efendi	Muallim	Coğrafya Ve Kozmografya
Piyade Yüzbaşı	Ali Vasıf Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Piyade Yüzbaşı	Vefik Efendi	Muallim	Jimnastik
Sol Kol Ağası	Mehmed Efendi	Nâzır	
Sol Kolağası	Hasan Efendi	Ders nâzırı	
Süvari Mülâzım-1 evvel	Akif Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Süvari Yüzbaşı	Mehmed Salih Efendi	Muallim	Resim
Süvari Yüzbaşısı (Yunan)	Ahmed Hamdi Efendi	Muallim	Resim
Topçu Yüzbaşı	Mehmed Efendi	Muhasebe muâvini	
Topçu Yüzbaşı	Osman Efendi	Muallim	Lisan
Yüzbaşı	Bekir Ağa	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Bekir Ağa	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Bekir Ağa	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Rıza Efendi	Muallim	Coğrafya
Yüzbaşı	Rıza Efendi	Muallim	Resim
Yüzbaşı	Bekir Ağa	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Süleyman Vehbi Efendi	Muallim	Lisan

Yüzbaşı	Mustafa Nuri Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Hasan Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Salih Efendi	Muallim	Resim
Yüzbaşı	Refet Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı	Hamdi Efendi	Muallim	Resim
Yüzbaşı	Refet Efendi	Dâhiliye	
Yüzbaşı	Mehmed Refet Efendi	Dâhiliye	
Yüzbaşı	Mehmed Refet Efendi	Dâhiliye	
Yüzbaşı	Mehmed Efendi	Muhasebe muâvini	
Yüzbaşı	Refet Efendi	Dâhiliye yüzbaşısı	
Yüzbaşı	Ali Vasıf Efendi	Dâhiliye yüzbaşısı	
Yüzbaşı	Kamil Efendi	Muallim, ders nâzırı	Fransızca
Yüzbaşı	Ahmed Fevzi Efendi		
Yüzbaşı	Aziz Efendi	Muallim	
Yüzbaşı	... Bekir Ağa	Dâhiliye	
Yüzbaşı	Vehbi Efendi	Muallim	Lisan
Yüzbaşı	Salih Efendi	Muallim	Coğrafya
Yüzbaşı	Osman Zeki Efendi	Dâhiliye zâbiti	
Yüzbaşı (Sanayi-i Nefise)	Ali Efendi	Muallim	Cebir ve Müsellesat (Trigonometri)
Yüzbaşı vekili	Ahmed Efendi	Muallim	Riyâziye

Tablo 2: *Erzurum Askerî İdâdîsi'nde Görev Yapmış Askerlerin Adları, Görevleri ve Verdikleri Dersler (1872-1903).*

Erzurum İdâdîsi'nin şehrin iklim koşulları nedeniyle bazen aksaklıklar yaşadığı da görülmektedir. Erzurum'da kışların 8-9 ay şiddetli ve sert geçmesi nedeniyle ailelerin istemesine rağmen çocukların bu koşullarda okula gitmek istememeleri nedeniyle idâdînin 1896 yılında Erzincan'da açılacak olan idâdîye nakledilmesi istenmiştir. Bunun üzerine bölgedeki diğer askerî rüştiyelere yakın olması ve ortada bulunması nedeniyle Erzurum Askerî İdâdîsinin Erzincan'a nakledilmesine padişah emriyle karar verilmiştir.⁶¹ Mesafe sorunu olan ve sadece buldukları şehirdeki çocuklara hizmet eden idâdîlerde bu haksızlığı gidermek için Mamuretülaziz, Van, Bitlis gibi Doğu illerindeki düşük gelirli ailelerin yetenekli ve yoksul çocukları Erzurum'daki yatılı idâdîye gönderilmiştir.⁶²

⁶¹ Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim, s. 225.

⁶² Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, s. 159-160; Bayram Kodaman, *Abdulhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 122.

Sonuç

İmparatorluk sınırları içinde önemli ve özel bir yeri teşkil eden Erzurum, askerî ve kültürel nitelikleri ile dikkat çeken bir bölge olmuştur. Devletin ilk önemli adımlarının taşraya yansıtıldığı yerlerden biri olan Erzurum hem sınır şehri hem de bölgesel konumu nedeniyle yönetim tarafından da dikkate alınan öncelikli alanlar içinde yer almıştır. Nitekim devletin askerî alanda atılım yapmak istediği son döneminde askerî eğitimde de ilk önemli uygulamaların yapıldığı yerlerden biri Erzurum'du.

Askerî idâdilerin yükseköğrenime öğrenci sağlamak için bir alt kurum olarak ortaya çıkarıldığı bu dönemde gerek bölgesel konumu gerek hitap ettiği potansiyel ile taşrada açılmasına karar verilen ilk askerî idâdilerden biri de Erzurum'da kurulmuştu. Salnamelerden edinilen bilgi çerçevesinde oldukça yoğun bir öğrenci talebiyle karşılaşan ve devrin olanakları çerçevesinde bakıldığında oldukça iyi durumda bulunan bu idâdi de iyi bir eğitim verildiği kanaati ortaya çıkmaktadır. Hocaların rütbesi, derslerin çeşitliliği ve öğrenci talebi bu kanaati doğrular niteliktedir. Öte yandan masrafları yerel kurumlar tarafından karşılanmakla beraber devletin genel politikasına uygun olarak imparatorluktaki bütün unsurlara yer veren bir statüdeki askerî idâdi bu amaçla devlet misyonunu da taşımakta başarılı olmuştur.

TANZİMAT SONRASI OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN CUMHURİYET'E KADAR ERZİNCAN'DA ASKERİ OKULLAR

Aykut CAN*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasî, idarî, askerî, malî ve sosyal alanlarda sistematik bir ıslahat çalışmasına ilk defa III. Selim döneminde girişilmiştir. III. Selim'in bu ıslahat çalışmalarının bütününe Nizam-ı Cedid, bu kapsamda kurduğu orduya Nizam-ı Cedid ordusu ve bu ıslahat programının finanse edilmesi için kurulan hazineye de İrad-ı Cedid Hazinesi adı verilir.¹ III. Selim dönemindeki bu modernleşme çalışmalarının ülke dinamikleri gerekçesiyle başarısızlığa uğramasına müteakip, II. Mahmud döneminde başta 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gibi köklü askerî ve bununla birlikte yine siyasî, idarî, hukukî, sosyal vb. çok çeşitli alanlarda reformlar yapılmıştır. II. Mahmud döneminin devamında Sultan Abdülmecid döneminde, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nun 3 Kasım 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı ile birlikte Tanzimat dönemi olarak adlandırılan, devletin hemen her alanında modernleşme sürecini yaşadığı bir döneme girilmiştir.² Bu süreci gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü getirilen 18 Şubat 1856 tarihli İslahat Fermanı'nın ilan edildiği süreç takip etmiştir. Modern anlamda bir ordunun ve yine modern anlamdaki subaylık mesleğinin oluşumu, subay temin ve eğitim/öğretim faaliyetleri de artık bu yeni döneme isabet etmektedir. Bu bildiride Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî okulların kurulma ihtiyacı ve bu okulların kuruluş ve dereceli askerî okullara geçiş ihtiyaçlarının süreçlerinden bahsedilerek Tanzimat sonrasından Cumhuriyet dönemine kadarki süreçte Erzincan'da bulunan askerî okulların serencâmı incelendi.

1. Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Okulların Açılması

Osmanlı'da modern anlamda eğitim vermek üzere açılan ilk eğitim kurumu Sultan I. Abdülhamid zamanında 1775 senesinde açılan

---

* Arş. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Hava Harp Okulu, acan@hho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0204-8169.

¹ Kemal Beydilli, "Nizam-ı Cedid", *TDVİA*, c. 33, (İstanbul 2007), s. 175-178.

² Ali Akyıldız, "Tanzimat", *TDVİA*, c. 40, (İstanbul 2011), s. 1-10.

Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'dur. Askerî teknoloji ve mühendislik ihtiyaçlarına cevap vermesi amacıyla önce bir yıl hizmet verip, daha sonra kapatılan Topçu Mektebi'nin yerine açılan bu okulun açılış tarihi daha önceleri 1773 (Sultan III. Mustafa dönemi) olarak kabul edilmekteydi. Ancak Fransız arşiv belgeleri, Baron de Tott'un hatıratı ve okulun ilk hocalarından Cezayirli Seyyid Hasan Hoca'nın kaleme aldığı bir risale üzerinden yola çıkılarak yapılan güncel çalışmalarla Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'un açılış tarihinin 1775 olduğu kesinlik kazanmıştır.³ 1781'den itibaren Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire adıyla anılmaya başlanan okul Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın sadaretinde yeniden düzenlendi. Okul önce Tersane Zindanı yakınında inşa edilen üç odalı bir binaya taşındı. Ders programında da bu dönemde düzenlemelere gidilen okulun hoca kadrosuna Fransa'dan Lafitte-Clavé ve Monnier gibi kara mühendisleri eklendi. Bu sayede okulda artık istihkâm, tabiye ve hendese dersleriyle açılacak olan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'un temelleri atılmış oldu.⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'dan sonraki ikinci mühendishanesi ise Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'dur. Bu okul III. Selim tarafından 1793 senesinde Haliç'te Halıcıoğlu semtinde inşa edilen Humbaracılar Kışlası içinde, istihkâm ve topçu sınıflarından oluşan 'Mühendishâne-i Cedîde' adıyla "Askerî Kara Mühendisliği Yüksekokulu"⁵ kurulduktan sonra, 1795 senesinde ise Nizam-ı Cedid hareketinin önemli bir parçası olarak İstanbul Hasköy'de açılmıştır. Nizam-ı Cedid'in başarısızlığa uğrayıp, III. Selim'in de öldürülmesi bu okula verilen önemin azalmasına, diğer siyasi istikrarsızlıklar da okuldan önemli hocaların ayrılmasına veya görevlerine son verilmesine neden olduğundan II. Mahmud döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonraki reform sürecine kadar ülkede mühendislik eğitimi kalitesizleşti. 1826'dan sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusunda "Mansûre Mühendisi" ismiyle binbaşı rütbesinde sermühendis, kolağası ve yüzbaşı rütbelerinde mühendis halifesi görevlendirildi. 1841'de ise humbaracı ve lağımcı askerleri alaya dönüştürülerek bunlara "Mühendis Alayı" adı verildi. 1864'te topçu kısmının idâdî talebeleri Galatasaray'a nakledildi. 1871'de Harbiye sınıfı ise aşağıda kuruluşundan bahsedilen Harbiye Mektebi'ne nakledildi. Böylece Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun topçu ve istihkâm subayı yetiştirecek bir hazırlık okuluna dönüştü. Bu özelliğiyle Harbiye Mektebi'nin de ilk nüvesini teşkil etmiş oldu.⁶

³ Kemal Beydilli, "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun", *TDVİA*, c. 31, (İstanbul 2006), s. 514.

⁴ Kemal Beydilli, "Berrî", s. 514.

⁵ Şinasi Acar-Atilla Bir-Mustafa Kaçar, "Osmanlı'da Sivil Mühendis Yetiştirmek Üzere Açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c. 8, Sayı 2 (2016), s. 2.

⁶ Kemal Beydilli, "Berrî", s. 517.

1.1. Mekteb-i Harbiye'nin Açılması

İlk olarak Şehzadebaşı'ndaki Acemi Ocağı Kışlası'nda on beş yaşının altındaki gençler için bir talimgâh açılması Harbiye'nin başlangıcı sayılabilir.⁷ Bir talimgâh açma fikri ise Osmanlı İmparatorluğu'na isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya karşı 1832-33 savaşında devletin kendi valisine karşı aldığı mağlubiyet neticesinde onun Avrupa'ya askerî öğrenci göndermek ve subay talimgâhı açmak gibi faaliyetlerini taklit etme ihtiyacından doğdu.⁸ Muhaliflerin olası tepkilerini bertaraf üzere Hassa Ordusu kuruluşunda bir tabur gibi gösterilen bu subay talimgâhı 1834'te çalışmaya başladı. Avrupa'nın önde gelen ordularında 17. yüzyıldan beri kurulan harp okullarına benzer bir Osmanlı *école militaire* kurmak amaçlanıyordu. İlk başlarda medrese tarzı eğitim veren bu okul daha sonra Maçka Kışlası'na taşındı. 1835'te açılan bu okulun tam olarak faaliyete geçmesi ise 1837 yılı sonlarını buldu.⁹

Mekteb-i Harbiye'nin en büyük amiri mektep nazırıydı. Ondan sonra da ders nazırı geliyordu. İlk mektep nazırı ise Mustafa Mazhar Bey'di. Onun görev zamanında okul modern bir eğitim kurumu özelliklerine sahip olmamakla beraber öğrenciler de daha önce hiç eğitim almadan geldikleri için Harbiye'de ilk, orta ve lise birinci sınıf seviyesinde eğitim yapılıyordu. Eğitim süresi 9 yıl olan okulda ilk sekiz yıllık eğitime "birinci mektep", dokuzuncu yıla da "ikinci mektep" deniliyordu. İlk mektepte okuma yazma gibi temel eğitimler verilirken, ikinci mektepte hendese, fizik, astronomi ve uygulamalı askerlik dersleri veriliyordu. Mezuniyet şartları belirli olmadığından sınıf geçme yerine yıl ve bitirilmesi gereken kitaplar esas alınıyor ve liyakatini ispat edenler subay olarak mezun oluyordu.¹⁰ Okulda yabancı dil olarak 1840'tan itibaren zorunlu ders haline getirilen Fransızcayla beraber Arapça ve Farsa okutulur, bu dilleri iyi bilen hocalar öğretmen olarak tayin edilirdi. Harbiye tarihinde ender görülen durumlardan biri ise mülazım-ı evvel rütbesi verilen altı, mülazım-ı sani rütbesi verilerek 1841 senesinde mezun edilen on sekiz talebenin eğitimlerinin eksik olduğu düşüncesiyle Mektep Nazırlığı'na getirilen Emin Paşa'nın bu mezunları tekrar talebe olarak okula geri çağırmasıdır. Aynı Emin Paşa zamanında fen ve meslek derslerine ağırlık verilerek kendisi gibi Avrupa'da eğitim görmüş ve Mühendishâne'de çalışan hocalar Harbiye'de istihdam edilmiştir. Bu arada okulun halen yetersiz olduğunu düşünen Emin Paşa padişahı köklü değişiklikler için ikna etmiştir.¹¹

⁷ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *TDVİA*, c. 16, (İstanbul 1997), s. 115.

⁸ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, ed. Gültekin Yıldız, (İstanbul: Timaş Yayınevi, 2017), s. 92.

⁹ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", s. 93.

¹⁰ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", s. 116.

¹³ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", s. 116.

1.2. Mekteb-i Harbiye'ye Öğrenci Yetiştirecek Rüşdiye ve İdâdîlerin Kurulması

Sadece Mekteb-i Harbiye ile subay yetiştirmenin zor olduğu düşünüldüğünden 1846-1848 yılları arasında orta öğretim kurumlarının açılmasına başlandı. Bunun için İstanbul, Bursa, Edirne, Manastır ve Şam'da liseye denk idâdîler kuruldu. Bunlara 1873'te Erzurum ve 1876'da Bağdat'ta açılanlar eklendi. Bu idâdîlere de hazırlık olması açısından rüşdiyelerin açılmasına karar verildi. 1875'te İstanbul'da 9 adet rüşdiye açılırken, 1877-1892 seneleri arasında taşrada hemen hemen her idâdînin yanında rüşdiye açılmış oldu. Bu sayede Harbiye kurulduktan 45 sene sonra ilk defa dereceli bir askerî eğitime kavuşulmuş oldu. Rüşdiyeler 1891'e kadar idâdîler gibi 4 sene, bu seneden (taşradakiler 1898'den) itibaren 3 senelik eğitim verdiler.¹² Ayrıca II. Abdülhamid döneminde ordu merkezleri olan Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'da ilave harp okulları açıldı. 1909'a gelindiğinde ise İstanbul haricinde açılan tüm Harbiye Mektepleri kapatıldı.¹³

2. Erzincan'da Kurulan Askerî Okullar

Erzincan, Tanzimat sonrası dönemde, bünyesinde askerî ortaokul, askerî lise, askerî sanayi okulu, askerî yüksekokul ve harp okulu barındırmak sûretiyle askerî eğitim ve öğretim tarihimizde öneme hâizdir. Bildirinin bu bölümünde Erzincan'da açılan bu okulların kuruluşları, hususiyetleri ve Erzincan'ın bu hususta seçilme nedenleri üzerinde durulmuştur.

2.1. Erzincan Askerî Rüşdiyesi

Erzincan'da açılan ilk askerî okul 1884'de¹⁴ açılan Erzincan Askerî Rüşdiyesi'dir. 4'üncü Ordu Karargâhı arazisinde kurulan bu okul beş sınıftan müteşekkil olarak eğitim öğretime başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Erzincan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle bu okul 11 Temmuz 1916'da kapatılmıştır.¹⁵ Cumhuriyet döneminde Erzincan'da tekrar bir askerî ortaokulun mevcudiyeti ise 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından Sarıkamış'ta açılan ve bünyesinde şehit çocuğu, fakir ve kimsesizlerden mürekkep ilkokul ve ortaokul öğrencilerini barındıran Askerî Rüşdiye'nin 1923 yılında Erzincan'a taşınması, burada Erzincan Askerî

¹² Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", s. 94.

¹⁴ Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", s. 95.

¹⁵ Okulun açılış tarihi 1882 ve 1884 yılları arasında ihtilafıdır. Ancak Efdal As'ın yaptığı çalışmaya göre okulun açılış tarihinin 1884 olduğu kesinleşmiştir, bkz. Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, c. 1, (Erzincan, 2016), s. 837).

¹⁶ M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, (İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2009), s. 83.

Lisesi'nin temelini oluşturmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu okulun kuruluşunda askerî ikokul ve ortaokul da vardı. 1923-1927 yılları arasında eğitimine devam eden bu okul 1927'de ülkedeki ekonomik sıkıntılar nedeniyle lise öğrencileri İstanbul Pangaaltı'ndaki Harp Okulu'na, diğer sınıf öğrencileri ise Kuleli Askerî Lisesi'ne gönderilmek sûretiyle tekrar lağvedildi. Ancak ortaokul kısmı 1937 Erzincan Depremi'ne kadar eğitime devam etti. Takribî 60-70 kadar öğrencisi depremde enkaz altında kalarak can veren okulun sağ kalan öğrencileri ise önce Konya Askerî Ortaokulu'na, sonra da İstanbul Maltepe Askerî Lisesi'ne gönderildiler.¹⁶ 1955'te tekrar açılan okul 1958-1959 Eğitim öğretim yılının sonunda kapatılarak öğrencileri İstanbul'daki Selimiye Askerî Ortaokulu'na gönderildiler.¹⁷

Okulun 1889-1894 yılları arasındaki müdürleri İstihkâm Kolağası Ali Rıza Efendi, Piyade Kolağası Sait Efendi idiler. Öğretmenleri ise Lisan Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Mustafa Sabri Efendi, Coğrafya Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Mehmet Şükrü Efendi, Riyazi Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Şükrü Efendi, Lisan Öğretmeni Piyade Yüzbaşı İbrahim Lütfi Efendi, Riyazi Öğretmeni Üsteğmen Niyazi Efendi, Resim Öğretmeni Piyade Üsteğmen Bekir Sıtkı Efendi, Coğrafya Öğretmeni Piyade Teğmen Hasan Efendi, Riyazi Öğretmeni Topçu Teğmen İsmail Hakkı Efendi, Resim Öğretmeni Piyade Teğmen Refik Efendi, Coğrafya Öğretmeni Piyade Teğmen Ahmet Rıfat Efendi, Arapça Öğretmeni Mustafa Efendi, Arapça Öğretmeni Hacı Ahmet Efendi, Farsça Öğretmeni Ahmet Efendi, Osmanlıca Öğretmeni Mehmet Efendi, Hüsn-ü Hat Öğretmeni Ali Vafî Efendi, İmlâ Öğretmeni Rüştü Efendi, İmlâ Öğretmeni Adnan Efendilerdi.¹⁸ Aynı yıllar arasında okulda hepsi piyade sınıfı olmak üzere toplamda 17 dâhiliye zabiti görev yapmıştır.¹⁹ 1900 ve 1901 senelerinde okulda bulunan hoca sayısı 13, öğrenci sayısı 219; 1902'de ise hoca sayısı 13 ve öğrenci sayısı 200'dür.²⁰ Okulun 1908 senesindeki personeli ise şöyledir: Okul Müdürü Kolağası Süleyman Sıdkı, Dâhiliye Zabitleri Yüzbaşı Refet Bekir Fehmi, Lisan muallimleri Yüzbaşı Fikri ve Hakkı, Riyaziye Muallimleri Üsteğmen Ragıp oğlu Hakkı ve Emrah oğlu Hakkı, Kavaid ve Kitabet Muallimi Üsteğmen Lütfi, Coğrafya Muallimi Hasan Ragıp, Resim Muallimi Teğmen Bekir.²¹

Buna göre isim ve sınıfları bilinen askerî personelin 8'ini piyade, birini topçu sınıfı oluştururken, toplamda 3 kolağası, 5 yüzbaşı, 5 üsteğmen, 5

¹⁷ M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, s. 84.

¹⁸ M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, s. 85.

¹⁹ *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, (Ankara: MSB Yayınları, 2000), s. 99.

²⁰ *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 100.

²¹ Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", *Bellezen*, c. 73, Sayı 267 (Ağustos 2009), Ankara, s. 594.

²² Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", s. 840.

teğmen ve 17'sinin piyade olduğu bilinmek üzere toplam 19 da dâhiliye zabiti görev yapmıştır. Bu minvalde okulda 35 subay; idareci, öğretmen ve dâhiliye zabıtlığında görev yaparken, görev yaptığı bilinen sivil öğretmenlerin sayısı ise 9'dur. Okulun bilinen personelinin memleketi Erzincan olanların sayısı 4'tür.

14 Ekim 1913 tarihli bir arşiv vesikasına göre bu okulun Farsça muallimlerinden Ahmed Mikdat Bey Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılıp, gösterdiği yararlılıklardan dolayı gümüş iftihar madalyası ile ödüllendirilmiştir.²² Erzincan Askerî Rüşdiyesi'nden mezun olan en meşhûr isimler ise emekli asker ve devlet adamı Galip Pasinler, Orgeneral Fahrettin Altay ve Ali Fuat Cebesoy'dur.²³

2.2. Erzincan Askerî İdâdîsi

Erzincan'da müstakil bir Askerî İdâdî kurulması fikri, ilk etapta mevcut Rüşdiye Mektebi'nin idâdîye dönüştürülmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.²⁴ Tüm bu çalışmalar Erzincan'a yapılacak müstakil bir idâdînin masraflarının karşılanmasında yaşanan maddi ve bürokratik zorluklar neticesinde ancak 1905 senesinde sonuç vermeye başlamış ve Erzincan'daki Askerî Rüşdiye'nin kapısına daha önce öğrenciler tarafından asılan "Erzincan Mekteb-i İdâdî Mülkiyesi" yazılı bir levha, bu okulun 1905'te *de facto* olarak açılıp, mevcut Rüşdiye'nin mezunlarıyla devam etmek sûretiyle tek sınıflı olarak eğitime başlamasına ön ayak olmuştur.²⁵

Bunun üzerine Mekâtib-i İdâdîye İdâresi ve Mâarif Nezâreti tarafından bu okula müdür ve Arapça, Farsça ve Türkçe öğretmeni olarak Rüşdiye Muallim-i Evveli Ziya Efendi, Ulum-ı Diniyye ve Türkçe öğretmeni olarak Rüşdiye Muallim-i Sanisi Mevlut Efendi, Mubassırlık ve Türkçe öğretmeni olarak Rüşdiye Muallim-i Sanisi Mustafa Efendi, Hüsnihat, Coğrafya ve Tarih öğretmeni olarak Rüşdiye Hat Muallimi Ali Rıza Efendi, Kitabet, Ahlak ve Fransızca öğretmeni olarak da Darümuallimin Edebiyat

²³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), *İrade-Taltifat* (=İ.TAL.), 486/26, 13 Zilkade 1331 [14 Ekim 1913].

²⁴ *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 20; Galip Pasinler'in hayatı için bkz. Remzi Çavuş, *Galip Paşa (Pasinler)'in Askerî ve Siyasî Hayatı: 1868-1939*, Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015; Fahrettin Altay hakkında bkz. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, (İstanbul: Eylem Yayınları, 2008); Ali Fuat Cebesoy hakkında bkz. Ayfer Özçelik, *Ali Fuad Cebesoy (1882-10 Ocak 1968)*, (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2015).

²⁵ Volkan Aksoy, "Arşiv Belgeleri Işığında Erzincan İdadisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu, Bildiriler*, c. 1, (Erzincan, 2016), s. 49.

²⁶ Volkan Aksoy, "Arşiv Belgeleri Işığında Erzincan İdadisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi", s. 50-51.

Şubesi İkincisi Halil Efendi atanmıştır.²⁶ Buna göre okulda, 5 sivil öğretmen görev yapmıştır. Uzun süre müstakil bir binada eğitim veremeyen bu okulun ilk müstakil binasına Zeki Paşa'nın konağının 1909'da satın alınması yoluyla kavuşmuştur.²⁷ Cumhuriyet döneminde çeşitli tarihlerde defaaten açılıp kapanan Erzincan Askerî Lisesi, 1966 senesinde ise tamamen kapatılmıştır.

2.3. Erzincan Harp Okulu

I. Abdülhamid tarafından 1882'de askerî okullar müfettişliğine getirilen Alman Goltz Paşa Harbiye'nin eğitim sistemini değiştirdi. Teorik derslerin yerini pratik eğitim aldı. Ders kitapları da elden geçirildi. Osmanlı askerî eğitim sistemi Fransız etkisinden arındırılarak Goltz Paşa'nın marifetiyle Alman etkisine girdi. Tıpkı Almanya'da olduğu gibi her ordu merkezinde birer Harbiye mektebi açılmasına karar verildi. Buna istinaden 1904 yılından itibaren Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta Harbiye mektepleri açıldı. Erzincan ilindeki Hamidiye Kışlası tahliye edilerek Temmuz 1905 tarihinde Erzincan Harp Okulu'na (Harbiye) tahsis edilmiştir. Ordu karargâhlarının bulunduğu il merkezlerinde birer adet Harp Okulu kurulmasının başka bir nedeni olarak da, İstanbul'daki Harp Okulu'nun çok kalabalık olması sebebiyle Padişah II. Abdülhamid'in kuşku ile yaklaştığı gösterilmektedir. Erzincan Harp Okulu da 3 sınıflı olarak hizmet vermiştir. 1908 yılında 17 kişi olarak ilk mezunlarını vermiş olup II. Meşrutiyet'in ilânı ve Padişah II. Abdülhamid'in azlinden sonra tüm taşra Harp Okulları kapatılmıştır. Bu esnada 2 ve 3. sınıfa geçen Harbiyeliler İstanbul'daki Harp Okulu'na nakil olunmuşlardır.²⁸

²⁷ Volkan Aksoy, "Arşiv Belgeleri Işığında Erzincan İdadisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi", s. 51; *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim* adlı çalışmada okulun 1898-1904 seneleri arasındaki müdürleri Piyade Binbaşı Muhiddin Efendi, Piyade Binbaşı Mehmet Emin Efendi, Piyade Yüzbaşı Mehmet Salih Efendi, Piyade Yüzbaşı Asım Efendi, Piyade Binbaşı Süleyman Efendiler iken öğretmenleri ise Lisan Öğretmeni Piyade Binbaşı Arif Efendi, Fransızca Öğretmeni Piyade Binbaşı Süleyman Efendi, Jinastik Öğretmeni Yüzbaşı Vekili Mustafa Hıfzı Efendi, Coğrafya ve Kozmografya Öğretmeni Topçu Yüzbaşı Nihat Efendi, Osmanlıca Öğretmeni Süvari Yüzbaşı Fetullah Efendi, Tarih Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Osman Efendi, Fransızca Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Hüseyin Efendi, Riyaziye Öğretmeni Piyade Yüzbaşı Mehmet Münir Efendi, Lisan Öğretmeni Piyade Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Halil Efendi, Müdür Yardımcısı Piyade Yüzbaşı Ali Efendi, Fransızca Öğretmeni Süvari Yüzbaşı Mehmet Efendi, Cebir ve Müsellesat Öğretmeni Piyade Üsteğmen İbrahim Hakkı Efendi, Hendese ve Makine Öğretmeni Piyade Üsteğmen Mehmet Mesut Efendi, Fransızca Öğretmeni Topçu Üsteğmen Mehmet Vecihi Efendi, Riyaziye Öğretmeni Piyade Üsteğmen Ali Efendiler olarak belirtilse de (bk. *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 229), Ünal'a göre bu tarihlerde Erzincan'da faaliyette bir idâdi olmayıp, şehirdeki Rüşdiye salnamalere sehven idâdi olarak yansımıştır, bkz. Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri", s. 592.

²⁸ Volkan Aksoy, "Arşiv Belgeleri Işığında Erzincan İdadisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi", s. 53.

²⁹ Songül Aşan ve Ahmet Kösem, "Erzincan'da Bulunan 3'üncü Ordu'nun; Kuruluşu, Faaliyetleri, Erzincan'da Konuşlandırılması ve Askerî Kışla-Okul Alanları", *Erzincan Binalı*

Erzincan Harp Okulu'ndan 29'u piyade, 9'u da süvari olmak üzere toplamda 38 mezun vermiştir.²⁹ Tamamı 1321 (1905) duhüllü olan mezun olan piyadelerin isimleri; Mehmed Ziya (nu. 1477), İshak Avni (nu.1465), Esad (nu. 1433), Dursun Ferid (nu. 1428), Mehmed Zeki (nu. 1356), Ali Haydar (nu. 1296), Ömer Lütfi (nu. 1255), Bekir Sıdkı (nu. 1237), Şahameddin (nu. 1275), Mehmed Şükrü (nu. 1137), Mehmed Emin (nu.1108), İbrahim Hakkı (nu. 1153), Ahmed Lütfi (nu.1090), Ahmed Şevki (nu. 1107), Ahmed Turan (nu. 1114), Rüşdi (nu. 1075), Mehmed Halim (nu. 1087), Mehmed Refik (nu. 1043), Ahmed Fevzi (nu. 1067), Mehmed Zeki (nu. 1065), Mustafa Adil (nu. 1023), Ahmed Nazım (nu. 983), Yusuf Agâh (nu. 1043), Arslan (nu. 965), Abdurrahim (nu. 1061), İsmail Hakkı (nu. 976), İbrahim Hakkı (nu.981), Mehmed Akif (nu.1323), Ali Rıza (nu. 1050) iken süvarilerin isimleri ise Kamil (nu. 1229), Mehmed Said (nu. 1241), Mehmed Mehameddin (nu. 1201), Şerafeddin (nu. 1174), Kazım (nu. 1164), Abdülmecid (nu. 955), Abdülcabbar (nu. 890), Hulusi (nu. 856), Mirza (nu. 1075)'dir. Bunlardan on birinin memleketi ise Erzincan'dır.³⁰

Efdal As'ın 1326 senesi Askerî Salnamesine istinaden hazırladığı tabloya göre okulda görev yapan idareci ve diğer personelin bilgileri ise şöyledir³¹: Mehmed Fuad Bey, (Müdür ve Ders Nazırı), Mehmed Ali Efendi (Piyade Binbaşı Dâhiliye Müdürü ve Ta'lim Muallimi),³² Yakup Şevki Bey (Binbaşı Ders Nazırı Muavini), Yusuf Efendi (Kolağası Ta'biye Muallimi), Mehmed Arif Efendi (Lisân-ı Osmanî Muallimi), Süleyman Efendi (Fransızca Muallimi), Mustafa Şerif Efendi (Kolağası Topografya Muallimi), Muhiddin Efendi (Kâtip), Mustafa Şevki Efendi (Fransızca Muallimi), Ahmed Efendi (Tabib), Ali Rıdvan Efendi (Kolağası Tabib), Edib Efendi (Riyaziye Muallimi), Hüseyin Hüsnü Efendi (Kolağası Tabib), Hüsnü Efendi (Alay Kâtibi Muhasebe Me'muru), Abdülatif Efendi, Hüsameddin Efendi (Tabur Kâtibi), Bekir Zühdü (Çavuş Muhasebe Memur Muavini), Osman Efendi (Yüzbaşı Fransızca Muallimi), Ali Efendi (Yüzbaşı Riyaziye Muallimi), Kamil Efendi (Coğrafya Muallimi), Tahir Efendi (Yüzbaşı Piyade Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti), Mürsel Efendi (Yüzbaşı Süvari Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti), Mehmed Cemal Efendi (Mekteb Tabibi), Mustafa Hıfzı

Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, c. 1, (Erzincan, 2016), s. 1935.

³⁰ Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", s. 842.

³¹ Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", s. 842, 843.

³² Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", tablo 5, s. 844-849.

³³ Bir arşiv vesikasına göre bu kişi ve kendisiyle beraber muallimlerden Yüzbaşı Şefik'in, uygunsuz hareketlere mahal vermelerinden dolayı görevlerinden el çektirilip, her ikisinin de ordunun şehirden uzak mevkilerinde görevlendirilerek şehirden uzaklaştırılmaları talep edilmiştir. (bk. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), *Yıldız Mütenevvi Maruzât* (=Y..MTV.), 304/69, 10 Zilkade 1325 [15 Aralık 1907]).

Efendi (Yüzbaşı Vekili Dâhiliye Zabiti ve Cimnastik Muallimi), Fethi (?) Efendi (Lisân-ı Osmani Muallimi), Hüseyin Efendi (Fransızca Muallimi), Nihad Efendi (Coğrafya ve Kozmoğrafya Muallimi), İbrahim Efendi (Lisân-ı Osmani Muallimi), Mahmud Efendi (Yüzbaşı Kitabet Muallimi), Salih Efendi (Yüzbaşı Vekili Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavin Vekili), İbrahim Refet Efendi (Hıfzısıhâ Muavini ve Mekteb Tabibi), Nuri Efendi (Yüzbaşı Piyade Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti), Mehmed Salih Efendi (M.evvel Esvâb Emmini), Bekir Efendi (Yüzbaşı Topografya Muallimi), Ali Efendi (Müdür Muavini), Osman Efendi (Tarih Muallimi), Süleyman Sırrı (Dâhiliye Zabiti), İsmail Sabri Efendi (M.evvel Muhasebe Muavini), Mehmed Hâlis Efendi (M.evvel Dâhiliye Zabiti), Mustafa Efendi (Dâhiliye Zabiti ve Ta'lim Muavini), Mehmed Hamdi Efendi (Piyade Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti), Nezir Efendi (Dâhiliye Zabiti), İbrahim Hakkı (Cebir ve Müselleât Muallimi), Haydar Efendi (M.evvel Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini), Mahmud Nedim Efendi (Eczacı), Ali Rıza Efendi (Dâhiliye Zabiti ve Süvari Ta'lim Muavini), Mehmed Salim Efendi (Dâhiliye Zabiti), Osman Ragıb Efendi (Teğmen Dâhiliye Zabiti), Mehmed Mesud Efendi (Hendese Muallimi), Mehmed Rasim Efendi (Dâhiliye Zabiti), Ali Efendi (Yüzbaşı Riyaziye Muallimi), Salim Efendi (M.sâni Esvâb Emmini Muavini ve Evrak Me'muru), Mehmed Hurşid Efendi (Ta'lim Muavini ve Dâhiliye Zabiti), Hasib Efendi (Esvâb Emmini), Abdülaziz Efendi (Ulûm-u Diniyye ve Arabiyye Muallimi). Bilinen toplam 55 personelden 22'sini sivil öğretmen yahut memur kişiler oluşturmaktadır. Yine bu personelden memleketinin Erzincan olduğu bilinen yalnızca iki kişi vardır.

2.4. Erzincan Küçük Zabit Mektebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü astsubaylığa karşılık gelecek olan küçük zabitler, sivil kaynaktan gençlerin girebileceği Küçük Zabit İptidâi Mektepleri ve buradan mezun olanlar ile başarılı erlerden sınavla seçilecek kişilerin girebildiği Küçük Zabit Mektepleri'nde yetiştirilirdi.³³ İmparatorluk genelinde İstanbul, Konya, Selanik, Sivas, Bağdat, Halep ve Yemen'deki ordu merkezlerinde Küçük Zabit İptidai Mektebi; İstanbul, Konya, Selanik, Edirne, Beyrut ve Bağdat'la beraber Erzincan'da da Küçük Zabit Mektebi açılmıştır. Ayrıca ihtiyaç dâhilinde İstanbul'da Nakliye ile Kıyı ve Sahra Topçu Küçük Zabit Mektepleri, Sıhhiye Küçük Zabit Mektebi adlarıyla yeni Küçük Zabit Mektepleri de açılmıştır.³⁴

Erzincan'da 1909 senesinde açılan Küçük Zabit Mektebi hakkında teferruatlı bir bilgi mevcut değildir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın

³⁴ Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 32.

³⁵ Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914)*, s. 34.

etkisi, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi veya savaş esnasındaki koşullarda okulun Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunmasından da kaynaklı olarak kapanmasa bile faaliyetlerine ara verip vermediği sorusu akla gelmiştir. Ancak yaptığımız arşiv araştırmasında bulunan 11 Ekim 1914 tarihli, Maarif Nezareti'ne, Erzincan Küçük Zabit Mektebi Birinci Bölüğünde Darüşşafaka Müdavimlerinden Zeki'nin çektiği bir telgrafta, “*Darüşşafaka'nın Darümuallimin'e tahvili dolayısıyla Erzincan Küçük Zabit Mektebi'nden darümualliminliler gibi terhis olmasını*” istediği telgrafına göre bu tarihlerde okulun faaliyetlerine ara vermediği anlaşılmaktadır.³⁵ Ayrıca Birinci Dünya Savaşı Yılları'ndaki aşılama faaliyetlerinde Erzincan'daki Küçük Zabit Mektebi'nde de 20-28 Nisan 1915 tarihleri arasında görevli subay ve öğrencilerden toplam 277 kişiye tífüs aşısı yapıldığı görülmüş ve bu tarihlerde de okulun faal olduğu anlaşılmıştır.³⁶ Nihayetinde bu okul Birinci Dünya Savaşı boyunca da açık kalarak 1924 senesinde kapatılmıştır.³⁷

2.5. Erzincan Askerî Sanayi Mektebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda fabrikalara nitelikli personel yetiştirmek üzere ilk nüvesi eğitim faaliyetlerine başlayamadan kapansa da Zeytinburnu'nda 1848'de açılan Sanayi Mektepleri, daha sonra ıslahhanelerin dönüştürülmesi ile sayıları artan eğitim kurumlarından olmuştur.³⁸ Daha sonra ihtiyaç duyulan alana göre açılmak suretiyle sanayi mektepleri çeşitlenmiştir. Erzincan'da ise, çeşitli çalışmalarda süvari karakolu olarak inşa edilen binada bir Sanayi Mektebi olduğundan söz edilmektedir.³⁹ Ancak 1911 tarihli bir arzuhalde, “*Bakırköy'de ikâmet eden Erzincanlı Salih bin Ahmed isimli şahsın Zeytinburnu Fabrika-yı Hümayun Mektbi'nde okuyan iki oğlunun memleketlerine taşınmalarından dolayı Erzincan'da bulunan Askerî Sanayi Mektebi'ne nakledilmelerini*” istemesinden anladığımız üzere Erzincan'da bir adet de Askerî Sanayi Mektebi olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁰ Bu belgede

³⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (=BOA), *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (=MF.MKT)*, 1201/77, 21 Zilkade 1332 [11 Ekim 1914].

³⁷ Mustafa Karatepe, “Özgün Çalışma I. Dünya Savaşı Yıllarında Tífüs Aşısının Uygulanmasında Türk Hekimlerinin Rolü”, *Mikrobiyoloji Bülteni*, c. 42, Sayı 2 (Nisan 2008), s. 308.

³⁸ Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914)*, s. 34.

³⁹ Yaşar Semiz ve Recai Kuş, “Osmanlı'da Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15 (2004), s. 277.

⁴⁰ M. Hikmet Bayar, bu okuldan sadece “Sanayi Mektebi (Sanat Okulu)” olarak söz eder, bkz. M. Hikmet Bayar, *Askerî Okulların Tarihçeleri*, s. 65). Başka bir çalışmada ise bu okuldan yine aynı binada faaliyet gören bir “Mülkiye Sanayi Mektebi” olarak söz edilir, bkz. Songül Alşan ve Ahmet Kösem, “Erzincan'da Bulunan 3'üncü Ordu'nun; Kuruluşu, Faaliyetleri, Erzincan'da Konuşlandırılması ve Askerî Kışla-Okul Alanları”, s. 1934.

⁴¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi (=BOA), *Dâhiliye Muhâberât-ı Umûmiye İdâresi (=DH. MUI.)*, 30/23, 20 Teşrinievvel 1327 [2 Kasım 1911].

bahsedilen okul ile daha önceki çalışmalarda bahsedilen “Sanayi Mektebi” veya “Dâhiliye Sanayi Mektebi”nin birbiriyle karıştırılıp karıştırılmadığı yahut diğer çalışmalarda “Sanayi Mektebi” veya “Dâhiliye Sanayi Mektebi” olarak anılan okulun 1911’e gelindiğinde askerî sanayi okuluna dönüştürülüp dönüştürülmediği hakkında şu anki çalışmalarımıza göre herhangi bir bilgi yoktur. Ancak bu belge Erzincan’da diğer askerî okulların yanında bir de Askerî Sanayi Mektebi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Yine şu anki çalışmalarımıza göre bu okulla ilgili henüz başka bir bilgi mevcut değildir.

2.6. Askerî Okul Açılmasında Erzincan’ın Tercih Edilme Nedenleri

Erzincan, Doğu Anadolu bölgesinde, astsubay okulu ve askerî sanayi okulu dâhil hemen her dereceden bir askerî okulu çeşitli tarihlerde bünyesinde bulundurmıştır. Erzincan’ın bu hususta tercih edilmesindeki başlıca sebep şehrin ordu merkezlerinden biri olmasıdır. Zira bu gibi kararlar genellikle “Ordu merkezlerinde birer tane olmak üzere...” şeklinde çıkmıştır. Buna ek olarak iklim koşullarının da bölgedeki diğer şehirlere göre daha elverişli olması Erzincan’ı bu hususta tercihe değer kılmıştır.⁴¹

Sonuç

Yapılan bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu’nun artan nitelikli asker ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Askerî Rüşdiye, Askerî İdâdi ve Harp Okulu olmak üzere askerî okulların Erzincan’daki nüveleri incelendi. Daha evvel yapılan çalışmalara ek olarak Erzincan’da 1909’da kurulup 1924’te kapandığı bilinen Küçük Zabit Mektebi’nin Osmanlı İmparatorluğu’nun Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nın tesiri veya Birinci Dünya Savaşı’na giriş sürecinde, 1914 senesi sonlarında faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmadığı arşiv vesikası marifetiyle tespit edildi. Ayrıca daha önceki çalışmalarda tespit edilmemiş olan Erzincan Askerî Sanayi Mektebi’nin mevcudiyeti anlaşıldı.

Bu çalışmada, bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardan yola çıkılarak Erzincan’da açılan okulların idareci ve öğretmen personel sayılarının sivil-asker oranı ve görevli askerî personelin rütbe ve askerî sınıfları üzerinde duruldu. Buna göre bu okulların tamamında personelin çoğunluğunu asker kişiler ve bunların da çoğunluğunu piyade sınıfı oluşturmuştur. Buna karşın Erzincan’daki tüm okullarda sivil idareci ve öğretmenler de görev yapmıştır. Ayrıca Erzincan’daki tüm askerî okullarda istihdam edilen personel incelendiğinde, hem askerlik mesleğinin tayin gerektiren tabiatı gereği hem

⁴² Efdal As, “Erzincan’da Açılan Askerî Okullar”, s. 849; *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 225.

de yapılan atamalara bakılarak personellerin çok azının memleketinin Erzincan olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu okulların idareci, öğretmen veya dâhiliye zabiti gibi görevlerinde çalışabilecek koşulları sağlayan kişiler için bölge halkına hususen bir istihdam alanı oluşturduğu söylenemez. Ancak yapılan arşiv araştırmasında karşıya çıkan arşiv vesikalarına göre bu okullarda görev alan sivil-asker bazı personelin disiplinsizlik nedeniyle şehirden gönderilebildiği yahut başarıları sayesinde madalya ile ödüllendirilebildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak daha önceki çalışmalarda da hemen her derecede bir askerî okula sahip olduğu bilinen Erzincan'da, aynı anda veya çeşitli tarihlerde askerî rüşdiye, idâdî, harp okulu, küçük zâbit mektebi olduğu bilinirken, bu okulların yanısıra bir de askerî sanayi okulu olduğu anlaşılmıştır.

OSMANLI TAŞRASINDA BİR ASKERÎ RÜŞDİYE MEKTEBİ VE ŞEHRE ETKİSİ: MAMURETÜLAZİZ ASKERÎ RÜŞDİYE MEKTEBİ

Yurdal DEMİREL*

Giriş: Askerî Rüşdiye Mekteplerinin Kurulması ve Yaygınlaşması

Osmanlılarda ilk rüşdiye mektepleri özel bir girişim sonucunda açıldı. Modern Osmanlı eğitiminin öncülerinden biri olan Kemal Efendi, kendi girişimleriyle 1847 yılında İstanbul'da rüşdiyelere model olmak üzere ilk kez pilot mektep olarak iki rüşdiye mektebi açtı. Bu mekteplerin finansmanını da kişisel bütçesinden karşıladı. Bab-ı Ali'ye, bu mekteplere devam eden talebelerin kısa zamanda Arapça, Farsça, aritmetik ve coğrafya konularında başarı gösterdiklerini kanıtlaması üzerine, 1848 yılında İstanbul'da benzerlerinden beş adet daha açılması için harekete geçildi. İlki Davut Paşa'da olmak üzere Beyazıt, Üsküdar, Tophane ve Babıali civarında Ağa Camii'nde beş adet rüşdiye mektebi açıldı.¹ Bu mektepler uyguladıkları eğitim sistemi ile kısa bir süre içerisinde en çok rağbet gören mektepler haline geldi.

Tanzimat döneminde maarif alanındaki gelişmelerin en önemli hususlarından biri ülkenin her yanında eğitime muhtaç çocuklar ve gençler bulunduğu gerçeğinden hareketle, açılmaya başlayan modern mekteplerin İstanbul dışında başta vilayet merkezleri olmak üzere yaygınlaştırılması oldu. Maarifin yaygınlaştırılması ilkesi de bir Tanzimat düşüncesidir. Kızların eğitimi, sıbyan mekteplerinin ıslahı, usul-ı atika denen eski öğretim metotlarının yerine usul-i cedide (modern eğitim) metotlarının benimsenmesi, rüşdiye, idadi, sultani, darülmualim gibi mekteplerin açılması bu dönemdedir.² Osmanlı taşrasına maarifin yaygınlaştırılmasının yansıması

---

* Doktora Öğrencisi, Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümü, yurdaldemirel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0820-7642.

¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, (Ankara: MEB Yayınları, 1964), s. 43; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı (19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi)*, yay. haz. Taceddin Kayaoğlu, (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2001), s. 34; Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 65; Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), s. 112-113.

² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 69.

olarak bu dönemde Anadolu kentlerinde rüşdiye mekteplerinin açılması maarif alanında yapılan en büyük yenilik olmuştur.³

İstanbul'da ilk rüşdiye mekteplerinin Kemal Efendi tarafından teşkil edilmesinden yalnızca bir yıl sonra, bu mekteplerin merkezden çevreye doğru yayılması planlanmıştı. Fakat bu hedefin tüm taşrayı kapsayacak şekilde ve ivedilikle gerçekleştirilmesi kolay olmadığı için, Meclis-i Maarif, taşradaki diğer açılacak rüşdiye mekteplerine model olması amacıyla ilk etapta yalnızca Bursa ve Edirne'de rüşdiyeler açılmasını önerdi.⁴ 20 Ekim 1848 (22 Zilkade 1264) tarihinde Edirne ve Bursa'da büyük ve uygun birer mektebin rüşdiye mektebi olmasına karar verildi.⁵ İstanbul, Bursa ve Edirne'den sonra bu mekteplerin yayılma sahası Rumeli oldu. 1850'lerin başında Bosna Eyaleti'nde rüşdiyeler açılmaya başladı.

1852 yılında İstanbul'da rüşdiyelerin sayısı ona ulaştı. Çok geçmeden taşrada da bu sayı artmaya başladı. 1 Temmuz 1853 tarihinde padişahın iradesiyle yedisi Anadolu'da, on beşi Rumeli'de ve üçü adalarda olmak üzere büyük merkezlerde yirmi beş rüşdiye mektebi açılması kararlaştırıldı. 1848 yılında açılan Darülmualimîn ilk mezunlarını vermeye başlaması etkili oldu.⁶ Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi yayınlandığı sırada İstanbul'da biri kız olmak üzere on üç rüşdiye varken; bu mekteplerin vilayetlerdeki sayısı Anadolu'da elli, Rumeli'de altmış iki, Arap vilayetlerinde dokuz, Afrika'da iki ve Ege adalarında iki olmak üzere yüz yirmi beşi, toplamda da yüz otuz sekizi buldu.⁷

Sultan Abdülaziz'in iktidarı döneminde, 1868 senesinde seksen yedi olan rüşdiye sayısı, 1874 yılında üç yüz seksen altıya yükseldi.⁸ 1876 yılında 19.000 civarında kız-erkek talebenin okuduğu otuz altısı İstanbul'da, yüz altmış biri Anadolu'da, yüz altmış üçü Rumeli'de, otuz dokuzu Arap vilayetlerinde, dördü Afrika'da ve ikisi Ege adalarında olmak üzere toplam dört yüz yirmi beşe ulaştı.⁹

³ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 285.

⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, s. 94.

⁵ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 116.

⁶ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı (19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi)*, s. 53; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), s. 92; Refet, "Türkiye'de İbtidai Maarif", *Türk Yurdu*, c. 2, Sayı 7 (1341), s. 39.

⁷ Cahit Bilim, *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), s. 228.

⁸ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 132.

⁹ Cahit Bilim, *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, s. 234.

Sultan II. Abdülhamid'in tahta geçmesinden kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) eğitimdeki gelişmeleri bir süre kesintiye uğratmışsa da daha sonra kalınan yerden devam edilmiştir. 1909 tarihinde yani II. Abdülhamid devrinin son yılında, yetmiş sekizi İstanbul'da, üç yüz onu Anadolu'da, yüz elli dokuzu Rumeli'de, altmış dördü Arap vilayetlerinde, sekizi adalarda olmak üzere toplam altı yüz on dokuz rüşdiye mektebi bulunmaktaydı.¹⁰

Osmanlı'da maarif alanındaki yenileşme hareketleri ilk olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında askerî mekteplerin açılması ile gerçekleşti. Bu yenileşme hareketleri XIX. yüzyılda da devam etti. Tanzimat'ın ilk yıllarında önceden kurulan ve bu dönemde de eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Tıbhane-i Amire ve Mekteb-i Harbiye gibi yüksek eğitim veren askerî mekteplere öğrenci hazırlayan bir orta öğretim kurumu yoktu. Dolayısıyla buralara alınan öğrenciler kendilerine verilen eğitimi alabilecek kapasiteye sahip değildi. Bu durum, maarif alanındaki yenileşme neticesinde kurulmuş olan askerî mekteplerdeki eğitim ve öğretim seviyesinin istenilen dereceye yükselmesine engel oluyordu. Özellikle Mekteb-i Harbiye mezunları, aldıkları uzun eğitime rağmen kıtalarda görev alacak niteliğe sahip olamıyorlardı. Bu gerçeği gören mektep kumandanı Emin Paşa'nın teklifi üzerine 1845 yılında, askerî mekteplere alınacak öğrencilerin daha önce bir hazırlık okulunda eğitilmeleri kararlaştırıldı.¹¹ Nisan 1845 tarihinde Meclis-i Maârif-i Muvakkat askerî okulların ıslahına dair bazı kararlar aldı. Buna göre; Mekteb-i Harbiye'de sadece savaş (askerlik) dersleri okutulacak, bu derslere hazırlık ve diğer ufak derslerin öğrenimi için on iki yerde Harbiye'ye hazırlık okulu (idâdî) açılacak ve bunlara Mekteb-i Fûnun-ı İdâdîye adı verilecektir. Ordu merkezlerinde açılacak olan bu idadîyeler, ordu müşirlikleri (mareşallikleri) idaresinde bulunacaktı. Bir idadî de İstanbul'da açılacaktı.¹² İstanbul dışında Bursa (1846), Edirne (1847), Manastır (1847), Şam (1848), Erzurum (1873), Bağdat (1876) vilayetlerinde idâdî mektebi kuruldu.¹³

1853 tarihli iradesiyle Sultan Abdülmecid, Mekteb-i İdâdî'ye alınan öğrenci kaydının bundan böyle sadece rüşdiye mekteplerinden yapılmasını emretmişti. Rüşdiye mezunu olup fiziki şartları elverişli olan öğrencilere öncelik hakkı tanınacaktı. Mevcut ihtiyacın bunlar tarafından karşılanamaması halinde diğer okulların öğrencilerine askerî idâdîye girme

¹⁰ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 105.

¹¹ Cemil Öztürk, "İdadî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), s. 464.

¹² *Takvim-i Vekayi*, Sene 1261, S. 284.

¹³ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, yay. haz. Hülya Yarar, (Ankara: Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, 2000), s. 9.

imkânı verilecekti. Öte yandan taşrada yeterli rüşdiye mektebi olmadığından buralardaki idâdîlere öğrenci yetiştirmek üzere bu okulların bünyesinde mahrec adı verilen ihtiyat sınıfları açıldı. Aynı şekilde İstanbul'daki idâdî mektebi için de şehirdeki sivil okullardan yeterli miktarda vasıflı öğrenci bulunamadığı için bu mektebe bağlı olarak dört sınıflı Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye kuruldu. İstanbul'daki askerî idâdî için yeterli miktarda rüşdiye mezunu olmadığından Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye varlığını Tanzimat döneminin sonlarına kadar sürdürdü.¹⁴

Askerî idâdîlere vasıflı öğrenci hazırlama meselesi Sultan Abdülaziz döneminin sonlarına kadar tamamen halledilemedi. Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye bu hususta yetersiz kalıyordu. Buraya alınan çocuklar öğrenime sarf (dilbilgisi) dersinden başlatıldığı için kabulleri esnasında yetenek ve zekâ seviyeleri de belirlenemiyordu. Tüzüğünde üst üste sınıfta kalan öğrencilerle ilgili bir madde bulunmadığından zayıf öğrenciler beş altı yıl okulda kalabiliyordu. Ayrıca okula girişleri esnasında yaşları henüz on iki-on üç olan öğrencilerin vücutça uygunlukları da tesbit edilemiyordu. Dolayısıyla askerliğe elverişli fizik yeterliliği bulunmayanlar subay adayı olabiliyorlardı. Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye öğrencileri muvazzaf olduğu için bunlardan zihni ve fizik yetersizliği sebebiyle Mekteb-i Harbiye'ye kabul edilmeyenler devlete çok pahalıya mal oluyordu.¹⁵ Mekâtib-i Askeriye Nâzırı Mirlivâ Süleyman Hüsnü Paşa'nın teklifiyle, bu sakıncaları ortadan kaldırmak için 1875 yılı başlarında askerî idâdîlere vasıflı öğrenci hazırlama meselesini halletmek üzere İstanbul'da askerî rüşdiye mektebi açılması öngörüldü.

Askerî rüşdiyelerin açılması için gerekli tahsisat hemen bulunamamıştır. Paris'te Sultan Abdülmecid'in isteği ile Ekim 1857 tarihinde açılmış olan Mekteb-i Osmanî beklenen sayıda ve beklenen bilgide adamlar yetiştiremediği gerekçesiyle lağvedildikten sonra buradan yapılan 50.000 franklık tasarruf bu mekteplerin açılması için bir kaynak oldu.¹⁶ Yapılan çalışmalar neticesinde ilk olarak Dersaadet'te, çok geçmeden de taşrada eğitim vermeye başlayacak olan askerî rüşdiye mekteplerinin halka duyurulması amacıyla ilk resmi haber H. 26 Recep 1292 / M. 26 Ağustos 1875 Cumartesi günü Takvim-i Vekayi'de yayımlandı. Bu habere göre; rüşdiyeler askerî mekteplerin ilmi yönden gelişmeleri amacıyla çıkarılan padişah iradesinin bir eseri olarak arzu edilen düzeyde eğitim-öğretime hazır hale getirilmiştir. Askerî mekteplere öğrenci kabulünün amaca uygun bir şekilde yapılabilmesine oldukça özen gösterildiğinden talep edilen bilgi seviyesine sahip öğrencilerin temin edilmesinin kolaylaştırılması ve vatan evladının ilim

¹⁴ Cemil Öztürk, "İdâdî", s. 464.

¹⁵ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 2, (İstanbul 1977), s. 501-502; Cemil Öztürk, "İdâdî", s. 464-465.

¹⁶ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 505-506.

ve fenden ileri düzeyde faydalanmasının amaçlandığı bu mekteplerin ilk adımında Dersaadet ve civarında dokuz adet açılmasına yönelik irade verildi.¹⁷ Süleyman Paşa'nın Mekâtib-i Askeriye Nazırlığı sırasında, Gülhane, Soğukçeşme, Kocamustafapaşa, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beşiktaş, Paşakapısı (Üsküdar), Toptaşı (Üsküdar) mektepleri ilk açılan askerî rüşdiye mektepleri oldu.

Askerî mektepler, sivil mekteplerden farklı olarak ulemanın denetiminden uzak bir eğitim öğretim yapıyorlardı. Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti kurulduğunda askerî mektepler bu nezârete bağlanmadı, seraskerlik bünyesinde kaldı. Daha sonra mülkî rüşdiyeler Maârif Nezâreti'ne bağlı iken askerî rüşdiyeler Mekâtib-i Askeriye Nezâreti'ne bağlandı.¹⁸ Sultan II. Abdülhamid döneminde maarif alanındaki okullaşma oranındaki artışa paralel olarak askerî mekteplerde de önemli bir artış meydana geldi. İstanbul'da açılışı yapılan askerî rüşdiye mekteplerinden sonra taşrada açılan ilk mektepler Ortadoğu coğrafyasında yer alan Şam, Beyrut ve Bağdat askerî rüşdiye mektepleri oldu. Bu mektepler 1877 yılında açıldı. Sonrasında askerî rüşdiye mekteplerinin açılış tarihleri ve yerleri şöyle oldu. 1879 yılında Edirne, Manastır, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, 1880 yılında Bursa, Trabzon, 1882 yılında Eyüp, Mamuretülaziz, 1883 yılında Sivas, 1884 yılında Kastamonu, Halep, Selanik, 1887 yılında Trablusgarp, 1889 yılında San'a, 1890 yılında Van, Bitlis, 1892 yılında Süleymaniye ve Üsküp şehirlerine birer askerî rüşdiye mektebi açıldı.¹⁹ 1891 yılında İstanbul Rüşdiyelerinden Paşakapısı Rüşdiyesi, Toptaşı Rüşdiyesi ile yakınlığı sebebiyle kapatıldı ve eğitim-öğretime Mülkiye Rüşdiyesi olarak devam etmeye başladı. Gülhane Askerî Rüşdiye Mektebi ise 1896–1897 eğitim-öğretim yılından sonra binasını Tıbbiye'ye bırakarak kapandı.²⁰ Balkanlarda 1892 yılında Üsküp Askerî Rüşdiyesi açılmıştır. Askerî mekteplerin yaygınlaşmaya başladığı ve ordu merkezlerinde Harbiyeler'in açıldığı bu dönemde bir başka Balkan şehri olan İşkodra'da bir askerî rüşdiye mektebi açıldı. 1893 yılında Süleymaniye (Musul), 1895 yılında Bitlis, Taiz (Yemen), 1896 yılında Abha (Asır) askerî rüşdiye mektepleri açıldı.²¹ 20. Yüzyılın başında İstanbul dışındaki vilâyetlerde 20 adet askerî rüşdiye mektebi vardı. Bunlar Edirne, Erzurum, Erzincan, İşkodra, Bitlis, Bağdat, Beyrut, Halep, Bursa, Diyarbakır, Selânik,

¹⁷ *Takvim-i Vekayi*, 26 Ağustos 1875, S. 1754, s. 3; Emrah Berkant Patoğlu, Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüştiyeler, Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2018, s. 48.

¹⁸ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 161.

¹⁹ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 16.

²⁰ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 16.

²¹ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 16.

Şam, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Üsküp, Mamuretülaziz, Manastır, Süleymaniye (Musul) ve Van Askerî Rüşdiyeleri idi.²²

1. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nin Açılışı ve Binası

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi'nin açılış tarihi hakkında değişik kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. İshak Sunguroğlu mektebin Vali Abdünnafi Bey zamanında açıldığından bahsederek açılış tarihi olarak da 1876 (H.1293) tarihini vermektedir.²³ Mehmed Esad Bey ise 1879-1880 (H.1297) yılını verirken,²⁴ Millî Savunma Bakanlığı ve diğer bir kısım kaynaklar da ise bu tarih 1882 (H.1298) yılı olarak verilmektedir.²⁵ Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi için ilk açıldığı dönemlerde bina olarak telgrafhane binası kullanılmıştır. Telgrafhane binası daha önceki dönemlerde eski müşiriyet dairesi müştemilatındandı. Müşiriyet binası daha sonradan yapılan büyük kışlaya taşınınca eski bina telgrafhaneye verilmiştir. Askerî rüşdiyenin açılması kararlaştırılınca telgrafhane boşaltılarak bina rüşdiyeye verilmiştir. Sonraki yıllarda halkında yardımlarıyla yeni bir telgrafhane binası yapıldı.²⁶ Sunguroğlu mektebin ilk açıldığı binanın yerini şöyle tarif etmektedir:²⁷

“Mezriada yukarı meydanda, Saray camiinin altındaki Umumi hapishanenin ve hapishane hamamının alt tarafında (Tüccar hanı, sebze, halı ve kasapların bulunduğu geniş saha) Derviş mahallesine inen büyük caddenin sağ tarafında geniş bahçesi, havuz-başısı ve bol suyu ile 40-50 metre cephe üzerinde iki katlı mütevazı taş bir binaydı.”

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi, binası iki bölümden oluşmaktaydı: Ana eğitim bloğu ve bahçe. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi iki katlı bir yapıdır. Yapının ‘L’ ye benzeyen bir plan tipi vardır. Mektebin girişi, kuzeydoğu eksenindedir. Kapıdan salona girilmektedir. Salonun sağında köşede dördüncü sene dershanesi bulunmaktadır. Dördüncü sene dershanesinin yanında ‘L’ nin kısa kolunda, zabitan odası ve müdür odası yer

²² Uğur Ünal, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askerî Mektepleri”, *Bellekten*, c. LXXIII, (2009), s. 593.

²³ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, c. 2, (İstanbul 1959), s. 52.

²⁴ Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiyye*, (İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1310), s. 179.

²⁵ Erdal Açıkse, *Salnamelere Göre Ma'muretü'l-Aziz Vilâyetinde Maârif (1298-1328-1882-1910)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Elazığ 1985, s. 136; *Osmanlı Dönemi'nde Askerî Okullarda Eğitim*, (Ankara 2000), s. 23.

²⁶ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 52; Erdal Açıkse, *Salnamelere Göre Ma'muretü'l-Aziz Vilâyetinde Maârif (1298-1328-1882-1910)*, s. 136.

²⁷ *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 103; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 103; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 70; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 52.

alır. “L”nin uzun kolunda; birinci, ikinci ve üçüncü sene dersaneleri de salona paralel olarak uzanmaktadır. Yapının cephesindeki var olan monotonluk, kütleden dışarı taşmalarla giderilmeye çalışıldı.²⁸ Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi binası bir süre sonra hiç tamir görmediğinden harabe hale gelmiştir. Binanın harabe hale gelmesinden sonra bir aralık yeni bir bina inşa oluncaya kadar geçici bir süre ile idadi mektebinin binasının kullanılmak istenmişse de bu uygun görüldü.²⁹ İdâdî binasının askerî rüşdiyeye verilmemesi üzerine bina olarak hükümet konağının batısında bulunan Sarı Binbaşı'nın konağına taşınmıştır. Burada bir süre hizmet verdikten sonra bir iptidai mektebi binası kullanılmıştır. Mektebin son binası da bu ibtidai mektebi binası oldu.³⁰

2. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Personel

Askerî rüşdiye mekteplerinde görev yapan personel; müdür, muallimler, dâhiliye subayları, destek personelden oluşmaktaydı.

2.1. Müdürler

Askerî rüşdiye mekteplerinde müdür, genellikle kolağası rütbesinde bir subaydı. Kolağası rütbesindeki müdüre, Dâhiliye Zabiti olarak adlandırılan bir yüzbaşı ile üç üsteğmen veya teğmen yönetim, idarî işler ve disiplin konularında yardımcı olmaktadır.³¹ Okul müdürlerinin görev ve sorumluluklarına ilişkin olarak talimatnamenin ilgili maddesinde aynen yer verildiği üzere *“tüm subay ve öğretmenlerin vazifelerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmeleri için onları devamlı olarak teftiş etmek ve tüm tertip ve emirlerin harfiyen yerine getirilmesine özen göstermek”* ile mükelleftir.³² Bununla birlikte tüm askerî rüşdiye memurlarına mahsus talimatnamede de *“mektep müdürleri, gerek işbu talimatın, gerekse öğrencilere mahsus tertip edilmiş olan talimatın tamamen yerine getirilmesine mecbur olduklarından her konudaki eksiklik ve düzensizlikten mesul tutulacaklardır.”*³³ ibaresine yer verilmiştir. Okul müdürleri okulda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilemeyen her husustan birinci derecede sorumlu tutulmaktadır. Bu doğrultuda okul

²⁸ Esmâ Parmaksız, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 210-211.

²⁹ BOA, *MF. MKT.*, 231/20, 06/04/1312 (7 Ekim 1894).

³⁰ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 63-64.

³¹ Esmâ Parmaksız, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 114.

³² *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*, (Dersaadet: Harbiye-i Şahane Matbaası, 1329), s. 8.

³³ *Umum Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimatname*, (Dersaadet: Harbiye Mektebi Matbaası, 1899), s. 11.

müdürlerinin yalnızca yönetim görevi değil aynı zamanda teftiş görevi de bulunmaktaydı.

Bununla birlikte okul müdürlerinin hususi görevleri arasında devam ve istatistik cetvellerini genel müdürlüğe takdim etmek, not defterleriyle dershane defterlerini karşılaştırmak suretiyle öğrencilerin eşdeğer dersten sorguya çekilmesine dikkat etmek, derslerde öğretmenleri gözlemlemek, öğrencilerin eğitim seviyelerini kontrol ederek programların takip edilip edilmediğini test etmek ve subay, öğretmen ve hademelerden oluşan tüm okul personelinin izin işlemlerini yerine getirmek yer almaktadır.³⁴ Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde görev yapan sekiz müdür tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla Safvet Efendi, Hulusi Efendi, Salih Şükrü Efendi, Mustafa Şerafeddin Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Mustafa Vasfî Efendi, Mehmet Habib Efendi ve Ahmed Mukbil Bey'dir. Bu müdürlerden Ahmed Mukbil Bey dışındaki müdürler kolağası rütbesinde iken Ahmed Mukbil Bey yüzbaşı rütbesinde idi. Hulusi Efendi ve Mustafa Vasfî Efendi müdürlük görevini vekâleten yürütmüştür.

MAMURETÜLAZİZ ASKERİ RÜŞDİYESİ MÜDÜRLERİ				
SIRA	MÜDÜR	RÜTBESİ	GÖREV YAPTIĞI YILLAR	MEMLEKETİ
1	Safvet Efendi	Kolağası	1879-1890	Edirne
2	Hulusi Efendi (Vekil)	Kolağası	1890-1892	
3	Salih Şükrü Efendi	Kolağası	1892- ?	Şam
4	Mustafa Şerafeddin Efendi	Kolağası	1898	Arapkir
5	İsmail Hakkı Efendi	Kolağası	? -1903	Görice
6	Mustafa Vasfî Efendi (Vekil)	Kolağası	1903	Harput
7	Mehmed Hasib Efendi	Kolağası	1904-1909	
8	Ahmed Mukbil Efendi	Yüzbaşı	1909 - 1914	Çemişgezek

Tablo 1: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi Müdürleri³⁵

³⁴ *Mekاتب-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*, s. 8; Emrah Berkant Patoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüştiyeler*, s. 138.

³⁵ *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1319, s. 877; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene 1326, s. 227; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 63; *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 83.

2.2. Muallimler

Mekteplerde görev yapan muallimlerden, Arapça, Farsça, imla ve hüsn-ü hat muallimi dışındakiler asker kökenlidir. Asker kökenli muallimlerin rütbeleri, taşradaki bütün askerî rüşdiye mekteplerinde kolağası rütbesinden başlanarak, mülazım-ı sani rütbesine doğru sıralanmıştır.³⁶ Askerî rüşdiyelerde, her ders için bir asil muallim bir de muavini (yardımcısı) tayin ediliyordu. Muallim muavinleri iki yıl süre ile bağlı oldukları muallimin yanında staj görüyorlar, ikinci yılın sonunda asil muallim unvanıyla görevlendiriliyorlardı. Muavin muallimler, iki yıllık staj süresince yabancı dilden çeviri yaparak, kendilerini geliştirmekle geçirmek zorundaydılar.³⁷

Askerî rüşdiye mekteplerinde görev yapan muallimler öncelikle görevli oldukları derslere zamanında girmekle mükelleftirler. Ders zili çalındıktan sonra en fazla beş dakika içinde dersanelerde olmaları beklenen muallimler arasında bu süreyi geçirenler ile ders süresi dolmadan dersanelerinden çıkanlar hakkında derslerine gelmemişçesine muamele edilecektir. Geçerli bir mazeret ile dersine gelemeyecek muallimlerin ise mazeretini önce bir tezkere ile müdüriyete bildirilmesi gerekmektedir. Mazereti sona ererek tekrar görevi başına gelen öğretmen veya muavin okul müdürünü durumdan haberdar etmekle yükümlüdür.³⁸ Ayrıca muallimler ders esnasında dershaneye, talim veya ameliyat yerine gelen amiri karşılamaya; dersi işleyerek taliminde bulunan sınıf veya kısım puanını; öğrenci mevcudunu; işlemekle yükümlü olduğu dersi; dersin hangi konusunu göstermekte olduğunu veya öğrencilerin ne tür talim ve ameliyat ile meşgul edildiğini amirin sorusunu beklemezsizin kısa ifade ile arz ve mevcut raporunu takdim etmeye mecburdu.³⁹ Askerî rüşdiye mekteplerinde görev yapan muallimler ve öğrencilerin tam anlamıyla bir asker gibi davranmaları beklenmektedir. Öğretmen subaylar yalnızca derslere girmiyor aynı zamanda müzakereler (etüt) süresince de öğrencilere eşlik ediyordu.⁴⁰ Müzakerelerine gelmeyen hocalar hakkında derse gelmemişçesine muamele edilmesi öngörülmekteydi.⁴¹ Mülkiye muallimlerinin müzakerelerden muaf buldukları ve bundan ötürü bu muallimlerin müzakere zamanlarında

³⁶ *Salnâme-i Askerî*, 1308, s. 114-122.

³⁷ Esmâ Parmaksız, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 115.

³⁸ *Umum Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Me'murinine Mahsus Talimat*, (Dersaadet: Harbiye-i Şahane Matbaası, 1316), s. 4-5; *Mualliminin Vezaif-i Umumiyesine Mahsus Talimatname*, (Dersaadet: Harbiye-i Şahane Matbaası, 1323), s. 6-7; Emrah Berkant Patoglu, Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüştiyeler, s. 138-139.

³⁹ *Mualliminin Vezaif-i Umumiyesine Mahsus Talimatname*, s. 9.

⁴⁰ *Umum Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Me'murinine Mahsus Talimat*, s. 5; Emrah Berkant Patoglu, Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüştiyeler, s. 139.

⁴¹ *Umum Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Me'murinine Mahsus Talimat*, s. 5.

dershanelerde dâhiliye subayları bulunacaktı.⁴² Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde görev yapan muallimlere baktığımız zaman asker kökenli olanların genellikle yüzbaşı, kolağası, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sani rütbelerine mensup kişiler olduğunu görmekteyiz.

SENE	DERSLER VE MUALLİMLERİ					
	RİYAZİYE	RESİM	LİSAN / FRANSIYZCA	COĞRAFYA	HENDESE	TARİH
1301	Yüzbaşı Salih Ef.	Mülaım-1 Sani Osman Ef.	Mülaım-1 Sani Mustafa Ef.	Mülaım-1 Sani Ali Rıza Ef.	Mülaım-1 Sani Ali Rıza Ef.	
1302	Kolağası Salih Ef.	Mülaım-1 Sani Osman Ef.	Mülaım-1 Sani Mustafa Ef.	Mülaım-1 Sani Ali Rıza Ef.	Mülaım-1 Sani Ali Rıza Ef.	
1305	Kolağası Mehmed Salih Ef.	Mülaım-1 Sani Osman Ef.	Mülaım-1 Sani Mustafa Vasfi Ef.			
1308	Kolağası Hulusi Ef.	Mülaım-1 Evvel Hilmi Ef.	Mülaım-1 Sani Mustafa Vasfi Ef.	Mülaım-1 Evvel Hilmi Ef.		
1310	Kolağası Hulusi Ef.	Mülaım-1 Evvel Hilmi Ef.	Yüzbaşı Mustafa Ef.	Mülaım-1 Evvel Hilmi Ef.		
1312			Yüzbaşı Mustafa Ef.	Mülaım-1 Evvel Hilmi Ef.		
1316	Mülaım-1 Evvel Mustafa Nail Ef.		Yüzbaşı Mustafa Vasfi Ef.			
1317	Mülaım-1 Evvel Halil Ef.	Mülaım-1 Sani Salih Ef.	Yüzbaşı Mustafa Vasfi Ef.	Mülaım-1 Evvel Mustafa Amil Ef.		
1321	Kolağası Şakir Ef.	Mülaım-1 Sani Hasan Ef.	Kolağası Mustafa Vasfi Ef.	Mülaım-1 Sani Rıfat Ef.		
1325	Yüzbaşı Hacı İbrahim Ef.	Mülaım-1 Evvel Hasan Sabri Ef.	Mülaım-1 Evvel Süleyman Ef.	Mülaım-1 Sani Mehmed Rıfat Ef.		
1332	Yüzbaşı Derviş Ef.	Süvari Yüzbaşı Mustafa Ef.	Yüzbaşı Şevki Ef.	Yüzbaşı Hakkı Ef.		Yüzbaşı Hakkı Ef.

Tablo 2: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Görev Yapan Sivil Muallimler⁴³

⁴² *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriyye Me'mur Haccan-ı Askeriyyenin Vezâifi*, (Dersaadet: Harbiye-i Şahane Matbaası, 1306), s. 13; Emrah Berkant Patoğlu, Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüştiyeler, s. 139.

⁴³ BOA, *MF. İBT.*, 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-*

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde görev yapan askerî muallimler ile dâhiliye subaylarının şehirdeki sivil mekteplerde de derslere girmişlerdir. Özellikle Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde asker kökenli muallimler çeşitli derslere girmişlerdir. Bu muallimler Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde hesap, cebir, hendese, ilm-i kimya ve hikmet-i tabiiye gibi fen bilimleri dersleri ile resim dersine girmişlerdir.

Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde görev yapan asker kökenli muallimlerin bazen hesap muallimi Kolağası Mustafa Efendi gibi işlerinin yoğunluğu,⁴⁴ bazen resim muallimi Yüzbaşı Osman Efendi gibi görev yaparken vefat etmesinden⁴⁵ dolayı bu mektepteki görevlerinden ayrıldıklarını görmekteyiz.

SIRA	MUALLİM	RÜTBESİ	GİRDİĞİ DERS
1	Osman Efendi	Yüzbaşı	Resim, Hikmet-i Tabiiye
2	Hulusi Efendi	Yüzbaşı	Cebir, Hesab
3	Rahmi Efendi	Mülazım	Hendese
4	Ziver Bey	Yüzbaşı	İlm-i Kimya
5	Hilmi Efendi	Mülazım	Hendese
6	Ali Rıza Efendi	Mülazım	Resim
7	Mustafa Efendi	Kolağası	Hesab
8	Halil Rıfat Efendi	Mülazım-ı Evvel	Resim
9	Ferid Efendi	Mülazım	Resim
10	Salih Efendi	Kolağası	Hesab

Tablo 3: Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde Görev Yapan Asker Kökenli Muallimler⁴⁶

Aziz, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1373; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 63.

⁴⁴ BOA, *MF.MKT.*, 548/59, 04/06/1310 (27 Şubat 1901).

⁴⁵ BOA, *MF.MKT.*, 156/134, 04/06/1310 (24 Aralık 1892).

⁴⁶ BOA, *MF.MKT.*, 156/134, 04/06/1310 (24 Aralık 1892); BOA, *MF.MKT.*, 189/112, 03/06/1311 (12 Aralık 1893); BOA, *MF.MKT.*, 350/38, (09 L 1314/23 Mart 1897); BOA, *MF.MKT.*, 487/16, 20/10/1317 (21 Şubat 1900); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 41; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 43; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 109; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 161; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1168-1169; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1368; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1318, s. 1540; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1319, s. 874; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 59; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 66; Yurdal Demirel,

Askerî rüşdiyelerin, öğretim kadrosu içerisinde, asker muallimlerin yanı sıra sivil muallimlerde yer almakta ve “Muallimin-i Mülkiye” unvanıyla görev yapmaktaydılar.⁴⁷ Sivil kökenli muallimler Arabî, Farisî, Ulum-ı Diniye, İlm-i Hal, İlm-i Sarf, Mantık, Kavaid-i Osmanî, Kitabet, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Tatbikat-ı Arabîye gibi derslere girmişlerdir. “Muallimin-i Mülkiye” kökenli muallimlerin sayısı mekteplerde dört ila altı arasında değişmiştir.

Sivil muallimlerin mektebe gelmedikleri dersler için maaşlarının ders sayısına bölümü ile her derse denk gelen miktarı kesilmekteydi. Bu durumun bir eğitim-öğretim yılı boyunca dört defa tekrarlanması halinde ilgili muallimin mektepten kayıtları silinmesi amacıyla devamsızlık suretleri ve durumun tahkikatının yer aldığı mazbata düzenlenerek nezaret makamına takdim edilmekteydi. Birden fazla dersin muallimliğini yapan muallimler arasında devamsızlık edenler hakkında da bahsi geçen ders sayısına göre muamele edilmesi düşünülmüştü.⁴⁸ Görevine mazeretsiz olarak devamsızlık yapmak yalnızca öğrenciler için değil muallimler için de önemli görülmüş ve bu kapsamda objektif ölçütlere göre birtakım cezai yaptırımlar belirlenmişti.⁴⁹

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi’nde “Muallimin-i Mülkiye” unvanıyla görev yapan sivil mekteplerde yer almaktaydı. Bunlar Arapça,⁵⁰ Farsça, Hüsn-ü hat, Kavâid, İmla ve İlm-i hal derslerine girmektedirler. Burada derse giren on beş sivil muallim tespit edilmiştir. Rüşdiyenin sivil muallimlerinden İbrahim Lebip Efendi,⁵¹ Hacı Reşid Efendi⁵² ve Hacı İbrahim

---

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Elazığ’da Modern Eğitim (1839-1923), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2012, s. 189.

⁴⁷ Esmâ Parmaksız, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askerî Rüşdiyeler, s. 114-115.

⁴⁸ *Mualliminin Vezâif-i Umumiyesine Mahsus Talimatname*, s. 7.

⁴⁹ Emrah Berkant Patoğlu, Osmanlı Devleti’nde Askerî Rüşdiyeler, s. 140.

⁵⁰ Arapça dersine ilk yıllarda sadece bir kişinin görülmektedir. Fakat daha sonra bu sayı ikiye çıktığını görüyoruz. Bazı ders dönemlerinde ise Arapça dersinin İlm-i Sarf ve İlm-i Nahiv olarak iki ders halinde okutulduğunu da görmekteyiz.

⁵¹ İbrahim Lebip Efendi 1838 (H. 1254) yılında Harput’ta doğdu. Harput’un önde gelen ailelerinden Kör Haliloğullarından Hacı Ömer Ağa’nın oğludur. Tahsilini Harputun muhtelif medreselerinde ve muhtelif ilim adamları nezdinde yaptıktan sonra Ziyaiye Medresesinde İbrahim Hulusi Efendi’den ilmî icazet aldı. 13 Aralık 1872 tarihinde Mamuretülaziz Mezraa Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine tayin oldu. 26 Mart 1883 tarihinde askerî rüşdiye mektebine nakloldu. Uzun boyu dolayısıyla mektepte “Uzun İbrahim Hoca” olarak adlandırılmaktaydı. Burada vefat tarihi olan 30 Nisan 1901 tarihine kadar görev yaptı. Fenni ve dini ilimlere dair yayınlanmış birçok eseri vardır. BOA, *DH.SAİDd.*, 118/89, 29/12/1254 (15 Mart 1839); İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 209-213.

⁵² Hacı Reşid Efendi, 1854 yılında Harput’ta doğdu. Harput’un önde gelen ailelerinden Köse Mehmet oğullarından Dikici Ahmet Ağa’nın oğludur. İlk tahsilini yaptıktan sonra İbrahim Paşa medresesinde Beyzade Hacı Ali Efendi’den ders aldı. Dönemin en meşhur Farisi muallimi Hafız Mahmud Efendi’den dersler alarak Fars dili ve edebiyatını öğrendi. Mamuretülaziz

Efendi⁵³ uzun süre görev yapmışlardır. Bunlardan İbrahim Lebip Efendi mektebin kuruluşundan 1900'lü yıllara kadar, Hacı Reşid Efendi ve Hacı İbrahim Efendi, kuruluştan son dönemlere kadar mektepte bulunmuşlardır. Her üç muallimde adeta mekteple özdeşleşmişlerdir. Bunun haricinde Ali Şefik Efendi, Zülküf Efendi, Abdülhamid Efendi, Ömer Naimi Efendi, Ömer Avni Efendi ve Kemal Efendi yine uzun yıllar mektepte muallimlik yapan sivil kökenli muallimler olmuşlardır. Bu muallimler dışında Halil İbrahim Efendi, Ahmed Cemil Efendi, Hasan Tahsin Efendi, Mustafa Efendi, Ahmed Muhlis Efendi ve Fethi Efendi diğer muallimlere göre mektepte daha kısa süreli olarak görev yapan sivil muallimler olmuşlardır.

DERSİN ADI	1882	1884	1885	1888	1891	1892
Arabî		İbrahim Lebip Ef.		İbrahim Lebip Ef. Ömer Naimi Ef.	İbrahim Lebip Ef. Ömer Naimi Ef.	İbrahim Lebip Ef. Ömer Naimi Ef.
Farisî	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.
Hüsn-i Hatt	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Abdülhamid Ef.	Hacı İbrahim Ef.
İlm-i Hal	Zülküf Ef.		Zülküf Ef.			
İlm-i Sarf	İbrahim Lebip Ef.	Ömer Naimi Ef.	İbrahim Lebip Ef. Ömer Naimi Ef.			
İmla-yı Türkî		Ahmed Cemil Ef.				Abdülhamid Ef.
Kavaid-i Osmani	Zülküf Ef.	Zülküf Ef.	Zülküf Ef.	Zülküf Ef.		
Mantık	İbrahim Lebip Ef.		İbrahim Lebip Ef.			
Tatbikat-ı Arabiye	İbrahim Lebip Ef.		İbrahim Lebip Ef.			

Askerî Rüşdiye Mektebinde uzun yıllar Farisi muallimliği yaptı. 1908 yılında Harput'ta vefat etti. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 326-334.

⁵³ İshak Sunguroğlu askerî rüşdiye mektebinde hüsn-i hatt muallimi olan hacı İbrahim Efendi'yi şöyle anlatmaktadır: "Hacı İboş Ef. aslen Harputun Zarfani köyünden olup hem ilim, hem yazı talimi için yıllarca Harputtaki medreselere devamlı muhtelif hocalardan ders ve talim göyerek icazet almıştır. Uzun seneler Mamuretülâziz askerî rüşdiyesinde hocalık ederek yüzlerce talebeye yazı dersi vermiştir. Bu arada ben de kendisinden talim gördüm ve iyi yazmayı öğrendim. Elleri çok büyük ve parmakları çok kalın olduğundan bu kaba el ve parmakların kâğıt üzerine döktüğü inci gibi yazıları görür, hayretler içinde kalırdık. Mübarek bir zattı. Hasan Ef. namında bir oğlu vardı ki, bu da babası gibi güzel yazardı, babası öldükten sonra gerek askerî rüşdiye ve gerekse idadî mekteplerin deki yazı öğretmenliği Hasan Ef. ye verilmişti." İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 429-430.

DERSİN ADI	1894	1898	1899	1901	1903	1909	1914
Arabî	İbrahim Lebip Ef.	İbrahim Lebip Ef.	İbrahim Lebip Ef.	Ali Şefik Ef.	Kemal Ef.	Kemal Ef.	Kemal Ef.
	Ömer Naimi Ef.	Ali Şefik Ef.	İbrahim Halil Ef.	Hacı Reşid Ef.	Ali Şefik Ef.	Ali Şefik Ef.	
Farisî	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Hacı Reşid Ef.	Ahmed Ef.
Hüsn-i Hatt	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Hasan Tahsin Ef.	Mustafa Ef.
İlm-i Hal		Ali Şefik Ef.	Ali Şefik Ef.				
İmla-yı Türkî	Abdülhamid Ef.	Abdülhamid Ef.	Abdülhamid Ef.	Abdülhamid Ef.	İbrahim Halil Ef.	İbrahim Halil Ef.	
Kavâid-i Osmanî	Ali Şefik Ef.	Ali Şefik Ef.	Ali Şefik Ef.	Hacı İbrahim Ef.	Ömer Avni Ef.	Ömer Avni Ef.	Ömer Avni Ef.
							Fethi Ef.
Kitabet						Ömer Avni Ef.	
Ulum-ı Diniye							Kemal Ef.

Tablo 4: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Görev Yapan Sivil Muallimler⁵⁴

Tablo 5'te görüldüğü üzere mektepte ders veren sivil muallimlerden İbrahim Lebip Efendi uzun yıllar görev yapmasının yanı sıra en çok çeşit derse giren muallimdir. Görev süresi boyunca Arabî, Tatbikat-ı Arabiye, Mantık, İlm-i Sarf derslerine girmiştir. Ayrıca Ali Şefik Efendi ve Ömer Avni Efendi de üçer, Zülküf Efendi ve Ömer Naimi Efendi ikişer derse girmişlerdir. Diğer muallimler ise tek derse girmişlerdir.

SIRA	MUALLİMİN ADI	GİRDİĞİ DERSLER
1	Hacı Reşid Ef.	Farisî, Arabî
2	Hacı İbrahim Ef.	Hüsn-ü Hatt
3	Zülküf / Zülfikar Ef.	Kavâid-i Osmanî, İlm-i Hal

⁵⁴ BOA, *DH.SAİDd.*, 186/55, 29/12/1281 (25 Mayıs 1865); BOA, *DH.SAİDd.*, 178/89, 29/12/1286 (1 Nisan 1870); BOA, *MF. İBT.*, 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653-654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63; İshak Sunguroğlu, *Harpüt Yollarında*, s. 63.

4	İbrahim Lebip Ef.	Arabî, Tatbikat-ı Arabiye, Mantık, İlm-i Sarf
5	Ahmed Cemil Ef.	İmla-yı Türkî
6	Abdülhamid Hazmi Ef.	İmla-yı Türkî
7	Ömer Naimi Ef.	Arabî, İlm-İ Sarf
8	Ali Şefik Ef.	Kavaid-i Osmanî, İlm-i Hal, Arabî,
9	Müftü Kemal Ef.	Arabî
10	Ömer Avni Ef.	Kavaid-i Osmanî, Farisî, Kitabet
11	Halil İbrahim Ef.	İmla-yı Türkî
12	Hacı İbrahim Ef.	Kavaid-i Osmanî
13	Hasan Tahsin Ef.	Hüsn-ü Hatt
14	Ahmed Muhlis Ef.	Farisî
15	Fethi Ef.	Lisan-ı Osmanî

Tablo 5: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi 'nde Görev Yapan Sivil Muallimler ve Girdikleri Dersler⁵⁵

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi, idaresinin iyi oluşu, sıkı disiplini ve iyi bir ilim ve terbiye kurumu⁵⁶ olduğundan dolayı Elazığ halkı tarafından beğenilmekteydi. Bu nedenle birçok kimse çocuklarını bu mektebe göndermek istemekteydiler.

2.3. Dâhiliye Subayları

Askerî rüşdiye mekteplerinde görev yapan memurlardan bir diğeri ise dâhiliye subaylarıydı. Dâhiliye subaylarının görev ve sorumluluklarına ilişkin olarak, *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*'ta “özel hususlar” başlığı altında şu hususlara yer erilmektedir. Dâhiliye subayları, öğrencilere maddi ve manevi anlamda rol model olacak, öğrencilere karşı davranışlarında müsavî ve nazik olmaya özen gösterecek, çalışkan ve mütevazı olacaklardı. Bununla birlikte dâhiliye subaylarının öğretmen oldukları hatırlatılarak öğrencilere rehberlik etmelerinin gerekliliği vurgulanmaktaydı.⁵⁷

⁵⁵ BOA, *DH.SAİDd.*, 186/55, 29/12/1281 (25 Mayıs 1865); BOA, *DH.SAİDd.*, 178/89, 29/12/1286 (1 Nisan 1870); BOA, *MF. İBT.*, 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653-654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63.

⁵⁶ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 52.

⁵⁷ *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*, s. 3.

Mektep idaresinin en önemli destekçileri olan dâhiliye subayları, bir nevi idare amiri görevine sahiptiler. Dâhiliye subayları öğrencileri dershanelerine sevk edip sıralarına oturtmak ve dersin hocası gelene kadar öğrencilerin başında dershanelerin düzenini sağlamak ve öğrencilerin dersleriyle meşgul olmasına dikkat etmekle yükümlüdürler.⁵⁸ Dâhiliye subaylarının görev ve sorumlulukları, Askerî Rüştiye Mektebi Memurlarına Mahsus Talimatnamede de “dâhiliye subaylarının vazifeleri” isimli başlıkta detaylandırılmaktadır. Buna göre her bir dâhiliye subayı yalnız bir sınıfın tüm resmi işlemleri ile birlikte beden eğitimi derslerinden mesul tutulmuştur. Nöbetleşe icra edilecek bir nöbetçi subaylığı vazifesi ile görevlendirilen dâhiliye subaylarından birinin ortadan kaybolması halinde vazifesini müdürün onayı ile vekâleten diğer bir subayın yerine getirmesi öngörülmektedir. Ayrıca dâhiliye subaylarından öğrenci yoklaması yapmaları, öğrenci vukuatlarını kaydetmeleri, ders izinsizliğini çıkarmaları, aferin evraklarını öğrencilere dağıtmaları, izinsizliklerini mükâfat evraklarıyla affettirmek isteyen öğrencilerin işlemlerini yapmaları, mirattaki hesapları, çıkarmaları ve bir öğretmenin ortadan kaybolması halinde dershaneyi meşgul etmeleri de beklenmektedir. Buna karşın vazife, nöbet ve sınıfına ait kayıtları tutmak gibi hizmetleri yerine getirmiş olan bir subaya talep ettiği takdirde haftada birden fazla olmamak üzere müdüriyet tarafından izin verilmesi kayıt altına alınmıştır.⁵⁹ Askerî rüşdiye mektebinde müdürlerin dışında, asker kökenli tüm memurların istisnasız olarak sırasıyla yirmi dört saatte bir, müdür tarafından tahsis olunacak vakitte değişmek üzere mektep içinde nöbet tutmaları gerekmektedir. İlke olarak nöbetçi subayın görevi süresince mektepten ayrılmaması kararlaştırılmakla birlikte geçerli bir mazeret belirtmesi üzerine müdüriyetten izin alarak yerine sonrakini vekil tayin etmesi gerekmektedir. Nöbetçi bulunan subayın müzakere vakti dershaneleri dolaşarak öğrencilerin vazifeleriyle meşgul olup olmadıklarını da kontrol etmeleri ve okulda usule aykırı durumlar, uygunsuz hal ve tavırlar vs. konularda göreceği eksiklik ve yanlışlığı müdüriyete bildirmesi istenecekti. Haliyle herhangi bir sorun ya da vukuatın olmadığı da rapor edilecekti.⁶⁰ Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi’nde görev yapan yirmi beş dâhiliye subayı tespit edilmiştir. Bu dâhiliye subayları yüzbaşı, kolağası, mülazım-ı evvel ve mülazım-ı sani rütbelerinden birine sahiptiler. Bunlar arasında en çok dokuzar kişi ile yüzbaşı ve mülazım-ı sani (teğmen) rütbeli dâhiliye subayları görev yapmışlardır. Mülazım-ı evvel (üsteğmen) rütbeli altı kişi, kolağası (önyüzbaşı) rütbeli ise bir kişi görev yapmıştır. Mektepte yüzbaşı rütbesiyle dâhiliye subayı olarak görev yapan

⁵⁸ *Umum Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Me'murinine Mahsus Talimat*, s. 4.

⁵⁹ *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*, s. 3-4; Emrah Berkant Patoğlu, Osmanlı Devleti’nde Askerî Rüştiyeler, s. 145.

⁶⁰ *Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriye Memurinine Mahsus Talimat*, s. 3-4; Emrah Berkant Patoğlu, Osmanlı Devleti’nde Askerî Rüştiyeler, s. 145-146.

Mustafa Şerafeddin Bey, sonraki dönemlerde mektebin müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Mektepte görev yapan bir kısım dâhiliye subayları aynı zamanda çeşitli derslere girerek muallimlik görevinde de bulunmuştur. Mektepte muallim olarak görev yapan dâhiliye subayları Mustafa Fahri Bey, Mustafa Naili Bey ve Mehmed Salih Bey'dir. Bunlardan Mustafa Fahri Bey resim, Mustafa Naili Bey coğrafya ve Mehmed Salih Bey riyaziye dersi muallimliği yapmıştır.

Sıra	Dâhiliye Subayı	Rütbesi	Ders
1	Abdülbaki Bey	Yüzbaşı	
2	Ahmed Cemal Bey	Yüzbaşı	
3	Feyzullah Bey	Yüzbaşı	
4	Halil Bey	Yüzbaşı	
5	İbrahim Hulusi Bey	Yüzbaşı	
6	Mehmed Feyzi Bey	Yüzbaşı	
7	Mustafa Fahri Bey	Yüzbaşı	Resim
8	Mustafa Naili Bey	Yüzbaşı	Coğrafya
9	Talat Bey	Yüzbaşı	
10	Mehmed Salih Bey	Kolağası	Riyaziye
11	Abdullah Bey	Mülazım-ı Evvel	
12	Ali Rıza Bey	Mülazım-ı Evvel	
13	Hafız Ahmed Bey	Mülazım-ı Evvel	
14	Hasan Sadri Bey	Mülazım-ı Evvel	
15	Mustafa Şerafeddin Bey	Mülazım-ı Evvel	
16	Osman Rüstem Bey	Mülazım-ı Evvel	
17	Abdulaziz Bey	Mülazım-ı Sani	
18	Adil Bey	Mülazım-ı Sani	
19	Halil Rıfat Bey	Mülazım-ı Sani	
20	Mahmud Bey	Mülazım-ı Sani	
21	Mehmed Nedim Bey	Mülazım-ı Sani	
22	Osman Nuri Bey	Mülazım-ı Sani	
23	Ömer Avni Bey	Mülazım-ı Sani	
24	Ömer Şevki Bey	Mülazım-ı Sani	
25	Şükrü Bey	Mülazım-ı Sani	

Tablo 6: Mamuretülaziz Askeri Rüşdiyesi'nde Görev Yapan Dâhiliye Subayları⁶¹

⁶¹ BOA, Y.MTV., 292/141, 24/11/1324 (9 Ocak 1907); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-*

3. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Okutulan Dersler

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi'ndeki ders programları ile ilgili ilk olarak 1882 ders yılına dair bilgilere ulaşmaktayız. Mektepteki bu ders yılına ait derslere baktığımızda Riyaziye, İlm-i Sarf, Mantık, Tatbikat-ı Arabiye, Farişi, Lisan, İlm-i Hal, Kavâid-i Osmaniye, Resim, Coğrafya, Hendese ve Hüsn-i Hat⁶² derslerinin okutulduğunu görmekteyiz. Bundan bir yıl sonra yani 1883 yılında derslerin sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu yılki ders programı mektebin ilk dönemlerindeki en yoğun program olma özelliği taşımaktaydı. Bu yılki ders programına baktığımızda mektepte işlenen dersler şunlardı: İlm-i Hal, İmla-yı Türkî, Esmâ-yı Türkiyye, Fevaidü'l-Mütaallim, Fransevî, Sarf-ı Arabî, Gevheri sencide, Nasihatü'l-Hükemma, Hesab-ı Mükemmel, Fransızca, Nahv-i Arabî, Mülâhhâs Coğrafya, Mükemmel Coğrafya, Gülistan, Mantık, Hendese, Gramer, Kavâid-i Osmaniye, Resim, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Hesab-ı Tefadüli, Usûl-ı Defteri, Resm-i Müseccem ve Kitabet.⁶³

1884-1894 yılları arasında mektebin ders programına baktığımız zaman pek fazla bir değişikliğin olmadığını görmekteyiz. 1884-1894 yıllarına ait Mamuretülaziz Vilâyeti Salnâmelerinde mektepteki muallim kadrosunu sayarken muallimlerin girdikleri dersler olarak şunlar kayıtlıdır: Riyaziye, Farişi, Arabi, Resim, Lisan, Mantık, Tatbikat-ı Arabiye, İlm-i Hal, İmla-yı Türkî, Coğrafya, Hendese, Kavâid-i Osmaniye, İlm-i Sarf ve Hüsn-i Hatt-ı Türkî.⁶⁴ Maârif Salnâmelerindeki kayıtlara göre Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde 1898, 1899, 1901 ve 1903 yıllarındaki ders programında; Resim, Riyaziye, Coğrafya, Fransızca, Arabî, İlmihal ve Kavâid, Farişi, ve Hüsn-i Hatt derslerinin olduğu görülmektedir.⁶⁵

Aziz, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653-654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63; *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 85; *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, c. 1, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2010), s. 162, 213; *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, c. 2, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2010), s. 40, 45, 301, 337, 488.

⁶² İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 52.

⁶³ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 52-53.

⁶⁴ *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 78-79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188.

⁶⁵ *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1172-1173; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1319, s. 603-604; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653-654.

Mektebin ilk dönemlerinde okutulan derslerin diğer birçok askerî rüşdiye mektebinde okutulan temel dersler olduğu görülmektedir. Sunguroğlu'nun 1883 yılına ait belirttiği dersler haricinde kaynaklarda bu durumun 1900'lerin ilk yıllarına kadar bazı ufak tefek ekleme ve çıkarmalarla birlikte aynen devam ettiği anlaşılmaktadır. Sunguroğlu kendisinin de talebesi olduğu 1900'lü yılların başlarındaki dönemde mektepte görev yapan muallimlerin isimlerini yazarken bunların hangi derslere girdiğini de belirtmektedir. Buna göre mektepte 1900'lü yılların ilk dönemlerinde işlenen dersleri şunlardır: Ulum-ı Diniye, Sarf ve Nahiv, Farişi, Fransızca, Türkçe Kavâid, Riyaziye, Coğrafya, Tarih, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Fransevî, Resim ve Hüsn-i Hatt-ı Türkî.⁶⁶

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'ndeki ders programları ile ilgili olarak en son 1914 yılında yer alan derslere baktığımızda şu derslerin okutulduğu tespit edilmiştir: Arabî, Riyaziye, Farişi, Lisan/Fransızca, Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmanî, Hüsn-i Hatt-ı Osmanî, Resim ve Tarih.⁶⁷

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebinde Okutulan Dersler														
DERS ADI	Sene													
	1882	1883	1884	1885	1888	1891	1892	1894	1898	1899	1901	1903	1909	1914
Arabî			X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Coğrafya	X	X	X		M	X	X	X	M	X	X	X	X	X
Farişi	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Fransızca (Lisan)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hendese	X	X	X											
Hesab		X												
Hüsn-i Hatt-ı Türkî / Osmanî	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Hüsn-i Hatt-ı Fransevî		X												
İlm-i Hal	X	X	X						X	X	X			
İlm-i Nahiv		X												
İlm-i Sarf	X	X	X	X										
İmla-yı Türkî		X	X	X	M		X	X	X	X	X	X	X	

⁶⁶ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 54.

⁶⁷ BOA, *MF. İBT.*, 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914).

Kavaid-i Osmanî	X	X	X	X	X	M		X	X	X	X	X	X	
Lisan-ı Osmanî														X
Kitabet													X	
Mantık	X	X		X										
Resim	X	X	X	X	X	X	X		M	X	X	X	X	X
Riyaziye	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Tarih														X
Tatbikat-ı Arabiye	X	X		X										
Ulum-ı Diniye														X
Usul-ı Defteri		X												
TOPLAM	12	17	12	10	7	7	8	8	8	10	13	9	10	10
NOT: "M" münhal demektir.														

Tablo 7: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Okutulan Dersler⁶⁸

4. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde Öğrenciler ve Eğitim-Öğretim

Mektep ilk açıldığı yıllardan itibaren halkın sevgisini kazanmıştır. Sadece ilk kaydolanlar değil başta Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde öğrenim gören öğrenciler olmak üzere daha önceden değişik mekteplere giden öğrencilerin de gittikleri mekteplerdeki kayıtlarını silip askerî rüşdiye mektebine kayıt yaptırmışlardır. Öyle ki askerî rüşdiye mektebine olan ilgi bu mektep ile aynı tarihlerde şehirde açılmış olan darülmualimîn-i sıbyan mektebinin kapanmasında önemli nedenlerden biri olmuştur. Bundan dolayı darülmualimîn-i sıbyan mektebinin ilk açıldığı dönemki eğitim-öğretim faaliyetleri uzun süreli olmamış ve açılışından kısa bir süre sonra kapatılmıştır.⁶⁹ Elazığlı gençleri mektebe olan ilgisi idâdî mektebindeki öğrenciler arasında da yayılmış ve bu mektepten bir kısım öğrenciler mektepteki kayıtlarını silip askerî rüşdiyeye kaydolmuşlardır. Bu durum merkezin dikkatini çekerek konunun incelenerek gereken tedbirlerin

⁶⁸ BOA, MF. İBT., 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914); *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1172-1173; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 653-654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63.

⁶⁹ İshak Sunguroğlu, *Harpüt Yollarında*, s. 79; Yurdal Demirel, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Elazığ'da Modern Eğitim (1839-1923), s. 228-229.

alınmasını istenmiştir.⁷⁰ Bu durumun devam etmesi üzerine Mamuretülaziz İdâdî Mektebi Müdürü Mehmed Sezai Bey maarif nezaretine gönderdiği bir yazıda öğrencilerin mektebe tekrar rağbet etmelerini sağlamak amacıyla mektepte yapılacak imtihanların askerî rüşdiye mektebi imtihanıyla birleştirilmesini ve öğrencilerin askerlikten muaf tutulmasını talep etmiştir. Fakat nezaret böyle bir durumun kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.⁷¹

SENE	MÜSLİM	GAYRİ MÜSLİM	SINIFLAR				TOPLAM
			1.SINIF	2.SINIF	3.SINIF	4.SINIF	
1884	66	33					99
1885	77	28					105
1888			44	36	31	24	135
1891			39	60	34	19	152
1892			48	70	49	21	188
1894			42	84	54	36	216
1897			19	64	40	37	160
1898							160
1899							160
1901							125
1903							125
1907							150
1914							40

Tablo 8: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi Talebe Sayıları⁷²

Tablodan da anlaşılacağı üzere mektebin ilk yılı ve son yılı haricinde talebe sayısı yüz beşin altına düşmemiş olup toplam rakamlara göre mektepte öğrenim gören öğrencilerin yıllık ortalaması yüz kırk kişidir. Mektebin ilk dönemlerinde Müslüman talebelerin yanı sıra gayrimüslim talebelerinde okuduğunu görmekteyiz. İlk dönemlerde mektebin öğrenci kontenjanının yarısı gayrimüslim öğrencilere ayrılmıştır. Önceleri bu kontenjan dolmakta iken daha sonraları boş kalmış, gayrimüslimler öğrencilerini Harput'ta ve

⁷⁰ BOA, *MF. MKT.*, 188/29, 19/05/1311 (28 Kasım 1893); BOA, *MF. MKT.*, 195/113, 07/08/1311 (13 Şubat 1894).

⁷¹ BOA, *MF. MKT.*, 241/60, 29/06/1312 (28 Aralık 1894).

⁷² *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1301, s. 79; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1302, s. 78; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1305, s. 55; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1308, s. 58; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1310, s. 134; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1312, s. 188; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1316, s. 1173; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1317, s. 1372; *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye*, 1321, s. 654; *Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretü'l-Aziz*, 1325, s. 63; İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 63; Nursel Köksal, Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2007, s. 30,32.

şehir merkezinde açılmış olan yabancı misyoner okullarını tercih etmeye başlamışlardır.⁷³ 1900'lü yıllardan itibaren mektepteki öğrenci sayısının azalmasının çeşitli sebepleri vardır. Mektebin öğrenci sayısının azalmasında üç temel nedenin rol oynadığını düşünmekteyiz. Bunlar;

1- Mektebin kalıcı ve kullanılabilir büyük bir binasının olmaması. Bu mektebin kapatılmasındaki en önemli etken olmuştur. Mektep binası olarak yapılan binanın yıllarca tamir görmemesi dolayısıyla harap bir vaziyet almış fakat bir türlü tamir edilmemiştir. Binanın yetersizliği mektebin başka binalarda geçici olarak eğitim vermesine neden olmuştur.

2- Şehirdeki İdâdî mektebinin eğitim şeklinin gündüzlüden hem geceli hem de gündüzlüye çevrilmesi. Bu sayede uzaktan gelenler çocuklarını yatılı kısmı olduğu için askerî rüşdiye yerine idâdî mektebine kaydetmeye başlamışlardır. Buda askerî rüşdiyedeki talebe sayısının azalmasında önemli bir neden olmuştur.

3- Darülmualimîn mektebinin 1900'lü yılların başlarında yeniden açılması.⁷⁴

Mektep şehir halkı tarafından beğenildiği için şehrin her bir köşesinden insanlar çocuklarını göndermekteydiler. Dört bir yandan gelen talebelerin geliş gidişleri belirli bir düzen içinde olmaktadır. Talebelerin geliş gidişleri ve mektebe girişleri konusunda düzensizliğin önüne geçmek için mektep idaresi talebeleri postalara bölmüştü. Buna göre aynı semtten veya aynı güzergâhtan gelen talebeler bir posta halinde gelip gidiyorlardı. Bu postaların başında çalışkanlığı ve ciddiyeti ile dikkat çeken talebeler postabaşı olarak bulunmaktaydılar. Her postabaşı kendi postasından sorumluydu. Sunguroğlu mektepteki bu posta olayını şöyle anlatmaktadır:⁷⁵

“ bu mektebe uzak şehir ve köylerden ve şehir dâhili mahallelerden akşam sabah gelip giden talebenin bir intizam dairesinde mektebe girip çıkmalarını teminen mektep idaresi tarafından postalar tertip edilirdi. Mektebin bu tertip ve kararı yıllarca bir ana'ne halinde devam edip gitmiştir. Bütün mektep talebesi semtlere göre postaya ayrılırlardı. Her postanın bir postabaşısı vardı, bunlar talebeler arasından ciddiyet ve çalışkanlıkları göz önünde tutularak dâhiliye tarafından seçilirlerdi.

Şehir dâhilinde üç posta vardı.

A-Nail Bey,

⁷³ Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), s. 105.

⁷⁴ Yurdal Demirel, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Elazığ'da Modern Eğitim (1839-1923)*, s. 152.

⁷⁵ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 58-59.

B-Sarayatik,

C-Sako Mahallesi

Nail Bey (zannedersen şimdi Kültür Mahallesi adını almış) İzzet Paşa Mahallesi çocukları da bu postaya dâhildi.

Sarayatik, (Aşağı Mahalle), Sako Mahallesi (Mustafa Paşa). Bu üç postanın ayrı ayrı postabaşlıları vardı.

Harputlular için de iki posta vardı. Süvari ve piyade. Zengin çocukları veya bağ ve bahçe sahiplerinin çocukları at, katır ve eşeğe binerek mektebe giderlerdi ki, bunlara süvari, yaya gidenlere piyade denilirdi. İcadiye ve Rızaiye mahallelerinin çocukları Harput piyade postasının emrinde ve gerisinde yer alırlar ve yolda ayrılırlardı. İğkililer, aşağı mahalle; Kesrik ve Perçençliler ise Sako mahallesi postasının idaresinde; Hüseyinliklilerin de ayrı postaları vardı.

İşte bu ayrı ayrı gruplara posta denilirdi. Akşamları mektepten çıkılırken Harput postası en önde yer alırdı, bu postanın büyük bir nam ve şöhreti vardı. Çünkü mektep mevcudunun yarısından fazlası Harputluydu.

Hatırımda kalan postabaşlılarının isimlerini buraya kaydediyorum.

Hoğulu Tahir (Çalışkanlığı ve ciddiyetiyle bütün sınıflarda birinci olarak yetişen bu değerli hemşehrimizin sol kolundaki çifte çifte sarı şerit nişanlarını iyi hatırlıyorum), Hasan Fehmi, Sağır Mamo, İfo (Korukoğullarından), Ağa Silo (Emekli Tuğbay Süleyman Fethi Bey), İshak Avni (General, Konya Mebusu). Bunlar onur ve disiplinli idareleriyle nam almışlardı.

Sabahları talebenin toplanacağı semtler muayyendi. Mesela Harput'ta Dağkapısı; talebe her sabah burada toplanır, postabaşının saatine ve emrine göre hareket ederdi. Yollarda serbest yürünür, şehre gelince postabaşının bir işaretleriyle bütün talebeler ikişer olunur ve muntazam bir şekilde askerce mektebe girilir akşamları da aynı şekilde mektepten çıkılırdı. Postabaşlıların, postalarını bir askerî kıt'a gibi vakar ve ciddiyetle mahallesine kadar götürür, orada dağıtırlardı. Postabaşlılara büyük salahiyetlerde verilmişti. Sırayı bozanların, konuşanların, yolda şuna buna sataşanların isimleri hemen kaydedilir ve ertesi gün mektep idaresine verilirdi. Onun için çocuklar, postabaşlılardan çok çekinir ve korkarlardı.

En kalabalık posta Harput postası olduğundan bu postanın mektebe girişi de azametli ve cakalı olurdu. Aynı azamet ve ciddiyetle mektebin koridoru geçilir, bahçeye çıkılır ve sıra bozmadan ta karşığı güllüklerin önüne (Harputluların bahçedeki daimi yeri) kadar gidilir, posta orada dağılır ve mektebin bahçesi bir anda dolardı. Öğle yemekleri gruplar halinde samimi bir surette gül fidanlarının yanında yenilir, latifeler, muziplikler, ders müzakereleri burada yapılırdı.”

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde diğer mekteplerde olduğu gibi talebeleri çalışmaya teşvik etmek ve kurallara uymak amacıyla ödül-ceza sistemi uygulanmaktaydı. Bir talebe derslerinde başarılı olduğunda ya da güzel bir davranış sergilediğinde “Âferin”, “Tahsin” ve “İmtiyaz” ödülllerinden birini almaktaydı. Bu ödüller birer matbu belge idi. Dört âferin, bir tahsin ve iki tahsin de bir imtiyaz değerindeydi. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde ödül dağıtım törenleri 15-20 günde bir yapılırdı. Bu törenler kış mevsiminde ise teneffüshanede, yaz mevsiminde ise mektebin bahçesinde yapılırdı. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde ödül verilme nedenleri olarak başarılı olma ve güzel bir harekette bulunmanın yanı sıra mektebe düzenli bir şekilde devamsız yapmadan gelenlere de ödül verildiğini Sunguroğlu'ndan öğrenmekteyiz.

“Mektepde bir de mükâfat dağıtma günü ve töresi vardı: Bu töre 15-20 günde bir defa, mevsim kış ise teneffüshanede, yaz ise bahçede yapılırdı. Akşamları talebe mektebi terketmeden veya öğle vakti büyük teneffüsde sınıf çavuşları aldıkları emir üzerine talebeyi mutad toplantı yeri olan havuzbaşının alt tarafında geniş bir daire halinde toplarlardı. Nöbetçi zabiti elinde destelerle (Aferin varakaları) olduğu halde dairenin içerisine girince, son sınıfın başçavuşu bir (Bak) kumandasıyla talebeyi hazır ol vaziyetine sokar, nöbetçi zabiti dairenin ortasına kadar yürür ve mukabil bir hareketle askerce talebeyi selamlar, sonra Aferin varakalarını okumağa başlardı. İsmi okunan talebe önüne gider, selam verir, aferin varakasını alır, yerine dönerdi.

Bu aferinlerin fonksiyonu, üç noktada toplanır. Birincisi, derslerine en fazla çalışanlarına ve hocaların ders esnasında sordukları suallere tamam ve doğru olarak cevap verenlere, ikincisi talebenin terbiyesiyle ilgili hal ve hareketine, üçüncüsü ise mektebe muntazaman devam edenlere verilirdi.

Bunlar Aferin, Tahsin ve İmtiyazdan ibaretti. Tahsin dört, imtiyaz ise sekiz aferine bedeldi. Bu usûl, talebeyi çalışmağa, mektebe devama teşvik için iyi düşünülmüş ve müsbet tesirleri görülmüş faydalı şeylerdi.”⁷⁶

Mektepte disiplin konusunda ise taviz verilmediğini ve sert bir disiplin uygulandığını Sunguroğlu'nun verdiği bilgilerden anlamaktayız. Mektebe yabancı maddeler getirmek, sigara içmek, teneffüslerde kurallara aykırı davranışlarda bulunmak, kavga etmek gibi hal ve hareketlerde bulunan talebeler cezalandırılırdı. Sunguroğlu mektepteki cezalandırma olayları hakkında ise şunları anlatmaktadır.⁷⁷

⁷⁶ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 57-58.

⁷⁷ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 54, 60.

“Sarı Zabit ile Adil Efendinin talebeye kıyasıyla dayak atmaktaki şöhretleri dillere destan olmuştu. Osman Ağa namında çok kıdemli ve yaşlı bir de mubassır vardı ki, odası bahçeye çıkmadan kapının sol tarafındaydı. Bu tecrübeli ihtiyar teneffüslerde daima talebe arasında sessiz sedasız dolaşır, arsızlık edenleri, terbiye haricine çıkanları hatırında tutar, talebeler sınıflarına çıktıkları zaman isimlerini birer birer dâhiliye zabıtlarına yazdırırdı. Bir talebe dâhiliyeye düşdü mü yandı demekdi. Evvela dayak, sonra hapis. Mektep haphaneleri de tuhaftı, ikinci katta merdiven başının arka tarafında ve dâhiliye odasının yanında tahtadan yapılmış, tek bir kişinin oturamayacağı ve daima ayakda duracağı şekilde dardı, ön taraf kapılarında yuvarlak birer de delikleri vardı. Bunların mevcudu 6 ile 7 arasındaydı. Talebe dayaktan sonra buraya kapatılır, kapısı kilitlenir, cezasının derecesine göre saatlerce burada aç susuz ayakta tutulmak suretiyle cezalandırılırdı.

Bir de belirsiz günlerde akşamları veya sabahları arama, tarama yapılırdı. Talebe bahçeye iki sıra halinde dizilir, dâhiliye zabıtlarından birisi bahçeye talebenin yanına iner, diğeri de yukarı katta balkondan talebeyi göz hapsine alır ve kimse yerinden kımıldayamazdı. Nöbetçi zabiti serhademeye işaret eder, talebenin üzerinde silah ve buna benzer şeylerle tütün, sigara, sigara kutusu, oyun kâğıdı olup olmadığı araştırılırdı.

Dâhiliyenin en çok hassasiyetle üzerinde durduğu bıçak, rövelver ve topuz gibi şeylerdi. Bunları taşıyan talebenin cezası çok ağırdı, tekrerrür ederse mektepten tard edilirdi. Diğerlerinin cezaları hafıftı....

Sınıfların asayişinden başçavuşlar mesuldüler. Bu yüzden talebe başçavuşlardan da bir dâhiliye zabiti kadar korkar ve çekinirdi.”

Mektepte imtihanlar hususî ve umumî olmak üzere iki çeşitti. Hususî imtihanlar senede iki veya üç defa yazılı olarak yapılırdı. Umumî imtihanlar ise yılda bir kere yapılır ve sözlü mülakat şeklinde olurdu. Talebelerin özellikle zor olan ve birebir karşılıklı gerçekleşen umumi imtihan dönemlerinde bazen imtihanın tarihini geciktirmek için değişik yollara başvurduklarını görmekteyiz. Bu sayede biraz daha çalışma zamanı kazanmış olmaktaydılar. Mektepteki hususî ve umumî imtihanlar konusuna genişçe yer veren Sunguroğlu bu konuda şunları yazmaktadır.⁷⁸

“yazılı imtihanlarda talebenin bir kısmı sınıflara bir kısmı da koridorlara birer metre aralıklarla dağıtılır ve sonra ders hocalarının hazırladıkları imtihan suallerini karatahtaya yazdırırlardı. Bazı

⁷⁸ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 60-61.

hocalar, kopya edilmemesi hususunda talebeyle başa çıkamadıklarından imtihanın kontrolünü dâhiliye zabitelerinden rica ederlerdi. Dâhiliye zabiteleri sınıflarda, salonda mütemadiyen gezinir ve talebeyi göz hapsine alırlardı, buna rağmen binbir çeşit hileyle yine koya edenler bulunurdu. Kopyası tutulan talebenin kâğıdı elinden alınır dışarıya çıkarılırdı, tabii aldığı not sıfırdı.

Umumi imtihanlara gelince: bu imtihanlar yaz tatili başlamadan yapılırdı. Haziran ayı girince, talebe arasında bariz bir kaynaşma göze çarpardı. Talebe derslere çalışmak üzere mektebin hemen tatiliyle uzun bir ara verilmesini isterdi, fırsat buldukça da bu isteklerini dâhiliye zabitelerine anlatırlardı, fakat onlar da kös dinlemişlerden güler geçerlerdi.

Bu teşebbüsleri boşa çıkınca, bu defa da hileli usullere başvurur ve bunda çok defa muvaffak olurlardı. Bu aylarda dutlar ağaçlarda yemyeşil ve sert bir halde henüz beyazlanmamıştır. Her sınıftan birkaç muzip ve haşarı talebe paydoslarda, bahçedeki bu duylardan birkaç tane alır, sınıfa girerlerdi. Hocalar, ders verir veya müzakere yaparlarken, bunlarda dutlardan birini burun deliklerinin içine sokar ve arkasından bir yumruk vurunca burunları kolaylıkla kanardı. Burunlarını bu suretle kanatanlar, ellerini kaldırarak kanları avuçlarına aka aka hocanın kürsüsü önüne gider, izin alır, dışarı çıkarak bahçede temizlenirlerdi. Birbiri ardınca her sınıftan böyle burun kanamalarıyla sınıflardan çıkan talebenin çokluğunu gören dâhiliye zabiteleri, güya güya bu burun kanamalarının sıcaklıkların şiddetinden ileri geldiğini zannederek, raporlarını mektep müdürüne verirlerdi, bu suretle vaktinden evvel mektebin tatili ve imtihan iptidasının ilan edildiğini çok defa görürdük. Bu ilan talebe arasında bir coşkunluk, bir sevinç yaratırdı ki, tarif edilemez. İmtihanın iptidası ise sınıflardaki siyah tahtalara: “imtihanın iptidası yevm-i cumartesi” diye yazılarak ilan edilirdi.

Bu imtihanlar çok zor ve şumüllüydü, her dersin imtihanı ayrı ayrı ve hariçten davet edilen mümeyyizler huzurunda yapılırdı. Ders yılı sonuna kadar gösterilen her ders için hoca bir sual varakası hazırlar ve bu sualler numaralandırılırdı. Talebe bu sualler üzerinde derslerine çalışırlardı.

Suallerin numaraları ufak kâğıtlar üzerine yazılır, dürülür ve (iğnedanlık) denilen ince uzun sarı madeni kutular içerisine konulurdu. İmtihan suali kaç ise kutuların sayısı da o kadardı. Kutular, beyaz bezden yapılmış geniş bir torbanın içerisine ve imtihan odasındaki masanın üzerine konulurdu.

İmtihan heyeti tamam olunca, içerden haber gelir ve talebe çağrılır. Bu imtihan bazen sınıfın birincisinden, bazen de sınıfın dümen neferinden başalardı.

İmtihan odasına giren talebeye, masanın üzerinde bulunan torbadan iki sual çektirilirdi. Talebe torbadan aldığı bu kutuları hocaya verir, kutu açılır içerisinden sual numaraları çıkarılır, masanın üzerinde bulunan sual cetvelindeki hangi bahse isabet etmişse o bahis sorulurdu.

Talebe çalışmış ise iyi cevap verir, değilse kızarır, bozarır, bazan aptallaşır da... ikinci suale aynı sistem cevap verenlere, tam numara, yanına da bir yıldız.. kısmen cevap verenlere de bilgilerine göre numara verilirdi. Aksi takdirde sıfırı çakarlardı. Buna da saç ayağı derlerdi, yani üç sıfır...”

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi’nden mezun olan öğrencilere baktığımız zaman askerî kademenin en üst kademesine kadar çıkmış onlarca öğrenci yetiştirmiştir. Tablo 9’da da görüldüğü üzere mektepten yetişen öğrenciler arasında Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi’nin önemli komutanlarından Yakup Şevki Paşa, İttihat ve Terakki’nin en önde gelen isimlerinden Abdullah Cevdet, tıp tarihimizin en önemli isimlerinden Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar ve Prof. Dr. Abdulkadir Noyan, Kara Kuvvetleri komutanlarımızdan Kurtcebe Noyan, Kore kahramanlarımızdan Celal Dora, mebus olarak hizmet veren Şükrü Koçak, İshak Avni Akdağ, İsmail Hakkı Talay, Mahmud Nedim Zabcı, Mehmed Şevki Yazman, Fikri Faik Güngören, Hasan Kışoğlu ve Hüseyin Hüsnü Göktuğ, yazar İshak Sunguroğlu, gazeteci Mehmed Mevlüt Özaydın, Hulusi Yetişgin gibi isimler yer almaktadır.

SIRA	ÖĞRENCİ	GÖREVİ	SIRA	ÖĞRENCİ	GÖREVİ
1	Yakup Şevki Subaşı	Orgeneral	25	Hasan Bey	Yarbay
2	Kurtcebe Noyan	Orgeneral	26	Salim Bey	Yarbay
3	İshak Avni Akdağ	Orgeneral, Mebus	27	Mahmud Nedim Zabcı	Yarbay, Mebus
4	Hüseyin Hüsnü Göktuğ	Tümgeneral , Mebus	28	Ali Haydar Bey	Binbaşı
5	Refik Düzgören	Tümgeneral	29	Bahtiyar Salih Bey	Binbaşı
6	Abdulkadir Noyan	Tümgeneral , Prof. Dr.	30	Muhiddin Agah Bey	Binbaşı
7	Mehmed Arif Seyhun	Tuğgeneral	31	Mehmed Nazif Bey	Binbaşı
8	Ahmed Hilmi Arbak	Tuğgeneral	32	Halit Bey	Yüzbaşı
9	İsmail Hakkı Talay	Tuğgeneral, Mebus	33	Fikri Bey	Yüzbaşı
10	Hamdi Suat Aknar	Tabip, Prof. Dr.	34	Mevlüt Özaydın	Yüzbaşı

11	Mehmed Emin Hekimgil	Tabip General	35	Veysi Bey	Yüzbaşı
12	Abdullah Cevdet Bey	Tabip	36	İshak Sunguroğlu	Yazar
13	Ahmet Cevdet Uğur	Tabip Binbaşı	37	Hulusi Yetişgin	Yazar, Gazeteci
14	Sait Bey	Tabip Binbaşı	38	Fikri Faik Güngören	Kaymakam, Mebus
15	Faik Bey	Tabip Yüzbaşı	39	Hasan Kışoğlu	Kaymakam, Mebus
16	Süleyman Fethi Bey	Albay	40	Zülfikar Bey	Hakim
17	Abdulhamid Bey	Albay	41	Ahmed Şevki Bey	Savcı
18	Mehmed Şevki Yazman	Albay, Mebus	42	Abdulaziz Bey	Muallim
19	Celal Dora	Albay, Mebus	43	Ali Rıza Bey	Tahrirat Müdürü
20	Hulusi Yahyagil	Albay	44	Mehmed Fahri Bey	Telgraf ve Posta Memuru
21	Osman Bey	Albay	45	Mehmed Faik Bey	Nafia Kondüktörü
22	Şükrü Koçak	Yarbay, Mebus, Bakan	46	Süleyman Salim Bey	Muallim
23	Tahir Bey	Yarbay	47	Mardıros Lütfi Bey	Kondüktör
24	Halil Rıfat Bey	Yarbay	48	Mehmed Hilmi Bey	Muhasebe Kalemi Memuru

Tablo 9: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi 'nde Okuyan Bazı Öğrenciler⁷⁹

5. Mektebin Kapanması

Askerî rüşdiye mektepleri ilk kuruldukları dönemlerde diğer rüşdiye mektepleri gibi en gözde mekteplerden biri olmuştur. Bir rüşdiye mektebine ilk defa kayıt yaptıranların yanı sıra diğer rüşdiye ve idâdî mekteplerine kayıt yaptıran öğrenciler dahi bu mekteplere kayıt yaptırmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde bu mekteplerin öğrenci mevcudu diğer rüşdiye mekteplerine göre çok fazlalaşmıştır.

Askerî rüşdiye mekteplerindeki öğrenci sayıları mekteplerin ilk kurulduğu yıllardan itibaren diğer rüşdiyelere göre çok fazla olmuştur. Askerî

⁷⁹ BOA, *DH.SAİDd.*, 27/167, 29/12/1283 (4 Mayıs 1867); BOA, *DH.SAİDd.*, 30/7, 29/12/1282 (15 Mayıs 1866); BOA, *DH.SAİDd.*, 126/433, 29/12/1297 (2 Aralık 1880); BOA, *DH.SAİDd.*, 127/95, 29/12/1285 (12 Nisan 1869); BOA, *DH.SAİDd.*, 127/125, 29/12/1298 (22 Kasım 1881); BOA, *DH.SAİDd.*, 141/269, 29/12/1294 (4 Ocak 1878); BOA, *DH.SAİDd.*, 187/176, 29/12/1309 (25 Temmuz 1892); İshak Sunguroğlu, *Harpüt Yollarında*, s. 435-490; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981), s. 5; Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002).

rüşdiyelerde iki yüzü aşkın öğrenci bulunurken mülki rüşdiyelere olan rağbetin azalmasının sebepleri araştırılarak konu ile ilgili rapor hazırlanması talep edilmiş ve bu konu için bir komisyon kurulmuştur.⁸⁰ Kurulan bu komisyon, konu ile ilgili olarak en büyük problemin eğitim programındaki farklılıklar nedeniyle sivil rüşdiyelerden mezun olan öğrencilerin askerî mekteplere girerken sorun yaşadıklarını tespit etmiş, çözüm olarak ise askerî ve sivil rüşdiye mekteplerinin eğitim programlarının birleştirilmesi gündeme gelmiştir. Söz konusu eğitim programının birleştirilmesine yönelik çalışmalar için Mekatib-i Askeriye Nezareti bünyesinde bulunan bazı memurların Maarif Dairesine gönderilmesi talep edilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde altıncı bölümde de belirtildiği gibi yeni bir eğitim programı yapılmıştır. Bir süre ortak bir program yürüten mülki rüşdiyelerin başarı seviyesinin arttığı ve artık askerî rüşdiyelere ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle 2 Nisan 1904 tarihinde Maarif Nazırı tarafından askerî rüşdiyelerin lağvedilerek sivil rüşdiyelere ilhak edilmesi istenmiştir.⁸¹ Bu talep kabul edilmemiş, hatta bu tarihten sonra dahi askerî rüşdiyeler açılmaya devam etmiştir. Emrullah Efendi döneminde hazırlanan “Maarif-i Umumiye Kanunu Layihası” çeşitli nedenlerden dolayı uygulamaya konulamayınca 1910 yılında layihanın yalnız ilköğretime dair olan kısmını “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu” adıyla meclise sunulmuştur. Üzerinde birtakım düzenlemeler yapılarak 6 Ekim 1913 tarihinde “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati” adı altında Şükrü Bey’in maarif nazırlığı döneminde kabul edilmiştir. Bu layihada rüşdiyeler ilköğretimin en yüksek kısmı olarak nitelendirilmiş ve rüşdiye mektepleri ile iptidai mektepleri “Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye” adı altında birleştirilerek altı yıllık iptidai mektepler açılmaya başlanmıştır.⁸²

Askerî rüşdiyelerin Harbiye Nezareti’ne bağlı olan Terbiye ve Tedrisat Müfettiş-i Umumiliği’ne bağlı olmaktan çıkarılıp Maarif Nezareti’ne bağlanmasına karar verilmiştir. Bu durumda görevlerine devam etmek isteyen personeller öncelikle emekliye sevk edilecek, emekli maaşlarından ayrı olarak derslerinin önemine göre üç yüz ile bin kuruş arasında ders ücreti alacaklardır. İleride orduda hizmet etmek isteyenlerin doğal olarak müdürlük ve öğretmenlikten ihraç edilerek orduya alınacaklarından dolayı boş kalacak kadrolara emekli askerlerden, yine derslerin önemine göre üç yüz ile bin kuruş maaş ile tekrar öğretmen olarak atanacak vasıfta olanlar Maarif Nezaretine müracaat edeceklerdir. Bu mekteplerde görevli müstahdem olanların da orduda kalıp kalmayacaklarının ilgili mercilere bildirmeleri kararlaştırılmıştır.⁸³

⁸⁰ BOA, Y.PRK.ASK, 24/50, 12/02/1302 (1 Aralık 1884).

⁸¹ Şahin, *Osmanlı Devleti’nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 167; Emrah Berkant Patoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Askerî Rüşdiyeler*, s. 333.

⁸² Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti’nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 52-54.

⁸³ Emrah Berkant Patoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Askerî Rüşdiyeler*, s. 334-335.

Tedrisât-ı İbtidâiye Kanûn-ı Muvakkati'nin 1913 yılında yayımlanması ile birlikte ibtidâi ve rüşdiye mektepleri bir çatı altında toplanınca bu mekteplerin durumunu yeniden tayin etmek gerekmiştir. Harbiye Nezâreti, askerî rüşdiyelerde müdür ve muallim olarak görev yapan ümera ve zabitanın bu göreve devam etmek isteyenlerin orduyla alakalarının kesileceği, orduda hizmete devam etmek isteyenlerin de muallimlik görevinden ayrılması gerektiği açıklamalarını yapmıştır. Mekteplerin devredilme meselesi, bazı öğretmenlerin memuriyetlerinin akıbetinden endişe etmesine sebep olmuş ve memuriyette bırakılmaları için illerine müracaat etmişlerdir.⁸⁴

22 Nisan 1914 tarihli askerî rüşdiye mektebi bulunan vilâyetlere gönderilen bir belgeye göre, maarife devredilen ve umumi maarif programının uygulanmasının bu mekteplerdeki tedrisatı olumsuz etkileyecek olması durumunda mekatib-i rüşdiye programının şimdilik muhafaza edilmesi istenmiştir. Ayrıca bu devirden dolayı orduya geri dönecek muallimlerin yerlerine de bulunabilir ise orduca emekliliğe sevk edildikleri mektebin muallimliğinde bulunmak isteyenlerin tayin edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eğer bu şartlarda muallim bulunamaz ise merkezden gönderileceği belirtilerek boşta kalan bu muallimliklerin cinsi ve maaş miktarına dair bilgi vermeleri istenmiştir. Yine aynı belgeden askerî rüşdiye mekteplerinde istihdam edilmekte iken orduya katılmaya karar veren zabıtlardan ders yılı sonuna kadar mektepte kalması gerekenlerin isimlerinin bildirilmesi istenilmiştir.⁸⁵ Askerî rüşdiyeler; 1914-1915 eğitim-öğretim yılının başlangıcından itibaren Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye bünyesinde bulunan Numune Mekteplerine dönüştürülmeye, mevcut askerî rüşdiye öğrencileri ise bu mekteplere nakledilmişlerdir. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi otuz yıldan uzun bir süre hizmet verdikten sonra diğer askerî rüşdiyeler gibi 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığı dönemde mektebin askerî kadrosu tamamen orduya alınarak kapatılmıştır. Mektep kapatılırken 40 talebesi vardı. Bu öğrenciler ortak olarak kullanılan, 80 mevcutlu bir iptidâi mektebiyle birleştirilerek 120 mevcutlu bir numune iptidâisi haline getirilmiştir.⁸⁶

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde askerî alanda başlayan yenileşme hareketleri daha sonra eğitim alanında devam etmiştir. Eğitim alanındaki yenileşme hareketleri de ilk olarak askerî alanda meydana gelmiştir. Osmanlı'da maarif

⁸⁴ Ayşegül Altınova Şahin, *Osmanlı Devleti'nde Rüşdiye Mektepleri*, s. 167-168.

⁸⁵ BOA, MF. İBT., 494/71, 26/05/1332 (22 Nisan 1914).

⁸⁶ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, s. 63.

alanındaki yenileşme hareketleri ilk olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun, Tıbhane-i Amire ve Mekteb-i Harbiye gibi yüksek eğitim veren askerî mektepler kurulmuştur. Fakat bu mekteplere alınan öğrenciler kendilerine verilen eğitimi alabilecek kapasiteye sahip olamamışlardır. Özellikle Mekteb-i Harbiye mezunları, aldıkları uzun eğitime rağmen kıtalarda görev alacak niteliğe sahip olamıyorlardı. Mektep kumandanı Emin Paşa'nın teklifi üzerine 1845 yılında, askerî mekteplere alınacak öğrencilerin daha önce bir hazırlık okulunda eğitilmeleri kararlaştırıldı. Böylece on iki yerde Harbiye'ye hazırlık yapacak olan askerî idâdî mektepleri açılmıştır. 1845 öncesindeki durum bu defa da askerî idâdî mektepleri için geçerli olmuş ve bu mekteplere vasıflı öğrenci bulabilmek amacıyla Mekâtib-i Askeriye Nâzırı Mirlivâ Süleyman Hüsnü Paşa'nın teklifiyle, 1875 yılı başlarında askerî idâdîlere İstanbul'da askerî rüşdiye mektepleri açılmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde bu mekteplerin sayısı arttırılmıştır. Bu dönemde açılan askerî rüşdiye mekteplerinden biri de Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi olmuştur. Mektep 1913-1914 eğitim-öğretim yılının sonuna kadar otuz yıldan fazla bir süre hizmet vermiştir.

Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi için ilk açıldığı dönemlerde bina olarak telgrafhane binası kullanılmıştır. Fakat mektep binası bir süre sonra hiç tamir görmediğinden harabe bir hale gelmiştir. Binanın harabe hale gelmesinden sonra mektep hep geçici binaları kullanmıştır. Bina konusu mektebin açılıştan kapanışına kadar her zaman sıkıntılı bir husus olmuştur. Askerî rüşdiye mekteplerinde görev yapan personel; müdür, muallimler, dâhiliye subayları, destek personelden oluşmaktaydı. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde açılıştan kapanışına kadar görev yapan sekiz müdür tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla Safvet Efendi, Hulusi Efendi, Salih Şükrü Efendi, Mustafa Şerafeddin Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Mustafa Vasfi Efendi, Mehmet Habib Efendi ve Ahmed Mukbil Bey'dir. Bu müdürlerden Ahmed Mukbil Bey dışındaki müdürler kolağası rütbesinde iken Ahmed Mukbil Bey yüzbaşı rütbesinde idi. Hulusi Efendi ve Mustafa Vasfi Efendi müdürlük görevini vekâleten yürütmüştür.

Mektepte görev yapan asker kökenli muallimler riyaziye, resim, lisan/Fransızca, hendese, tarih ve coğrafya derslerini vermişlerdir. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiyesi'nde görev yapan askerî muallimler ile dâhiliye subaylarının şehirdeki sivil mekteplerde de derslere girmişlerdir. Özellikle Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde asker kökenli muallimler çeşitli derslere girmişlerdir. Bu muallimler Mamuretülaziz İdâdî Mektebi'nde hesap, cebir, hendese, ilm-i kimya ve hikmet-i tabiiye gibi fen bilimleri dersleri ile resim dersine girmişlerdir.

Askerî rüşdiyelerin, öğretim kadrosu içerisinde, asker muallimlerin yanı sıra sivil muallimler de yer almakta ve “Muallimin-i Mülkiye” unvanıyla görev yapmaktaydılar. Sivil kökenli muallimler Arabî, Farisî, Ulum-ı Diniye, İlm-i Hal, İlm-i Sarf, Mantık, Kavaid-i Osmanî, Kitabet, İmla-yı Türkî, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Tatbikat-ı Arabîye gibi derslere girmişlerdir. “Muallimin-i Mülkiye” kökenli muallimlerin sayısı mektepte her yıl dört ila altı arasında değişmiştir. Toplamda on beş kişi mektebin açılışından kapanışına kadar muallimlik görevinde bulunmuşlardır. Dâhiliye subayları mektepte idarecilerin en önemli yardımcıları olmuşlardır. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi’nde görev yapan bir kısım dâhiliye subayları idarî görevlerin yanı sıra zaman zaman çeşitli derslere girerek muallimlik görevinde de bulunarak eğitim-öğretime katkıda bulunmuşlardır. Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi’ndeki ders programları dönem dönem değişiklikler göstermiştir. Mektebin ilk dönemlerinde derslerin sayısı sonraki dönemlere göre daha fazla olmuştur. 1883 yılında on yedi olan ders sayısı 1890’lı yıllarda yediye kadar düşmüştür. Sonraki yıllarda da eğitim-öğretim dönemlerinde mektepteki ders sayısı ortalama on dersten meydana gelmiştir.

Mektep ilk açıldığı yıllardan itibaren halkın sevgisini kazanmıştır. Sadece ilk kaydolanlar değil başta Mamuretülaziz İdâdî Mektebi’nde öğrenim gören öğrenciler olmak üzere daha önceden değişik mekteplere giden öğrencilerin de gittikleri mekteplerdeki kayıtlarını silip askerî rüşdiye mektebine kayıt yaptırmışlardır. Mektebin ilk yılı ve son yılı haricinde talebe sayısı yüzün altına düşmemiştir. 1890’lı yılların içinde bu sayısı iki yüzü geçmiştir. Mektebin ilk dönemlerinde Müslüman talebelerin yanı sıra gayrimüslim talebelerde okumuştur. 1900’lü yıllardan itibaren mektepteki öğrenci sayısı; kalıcı ve kullanılabilir büyük bir binasının olmaması. Şehirdeki idâdî mektebinin eğitim şeklinin gündüzlüden hem geceli hem de gündüzlüye çevrilmesi ve darümuallimîn mektebinin 1900’lü yılların başlarında yeniden açılması nedenlerinden dolayı azalmıştır.

Askerî rüşdiye mektepleri açılmış oldukları yerlerde şehrin en önemli eğitim kurumlarından biri olmuştur. Özellikle askerî disiplinin varlığı, görev yapan muallimlerinin iyi eğitilmiş ve birikimli oluşları ile şehrin entelektüel hayatının merkezi konumuna sahip mekteplerden biri haline gelmişlerdir. Bu tür mekteplerden mezun olanlar sonrasında sadece askerlik alanında değil çok farklı alanlarda kendilerini yetiştirmişlerdir. Orgeneral Yakup Şevki Paşa, Orgeneral İshak Avni Akdağ, Orgeneral Kurtcebe Noyan, Abdullah Cevdet, Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar, Prof. Dr. Abdulkadir Noyan, Albay Celal Dora, Şükrü Koçak, İsmail Hakkı Talay, Mahmud Nedim Zabcı, Albay-Yazar Mehmed Şevki Yazman, Mebus, Emniyet Müdürü, Mutasarrıf Fikri Faik Güngören, yazar İshak Sunguroğlu, gibi isimler Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi’nde okuyan öğrencilerden bazılarıdır.

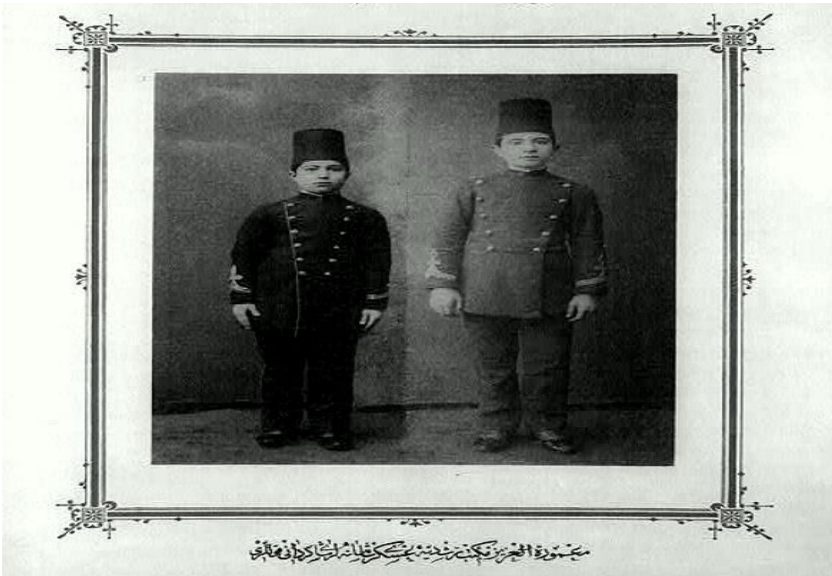
EKLER

Ek 1: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi.

<https://www.loc.gov/resource/cph.3b27720/> (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

Ek 2: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi Öğrencileri.

<https://www.loc.gov/resource/cph.3b27721/> (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

Ek 3: Mektepten Yetişen Komutanlarımızdan Orgeneral Yakup Şevki Subaşı.

<https://twitter.com/elazigturkocagi/status/107582598743787782/photo/1> (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

Ek 4: Mamuretülaziz Askerî Rüşdiye Mektebi'nin 1914 Yılındaki İdari ve Muallim Kadrosu.

مدرسة رüşدیة الازیز

تاریخ خدمت	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۶ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۵ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۴ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۳ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۲ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز
۱ - -	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز	مدرسة رüşدیة الازیز

MF. İBT 500/21

BOA, MF. İBT, 500/21, 28/06/1332 (24 Mayıs 1914).

Ek 5: Harput kazasının Hocamecid Mahallesi ahalisinden Hasan Efendi'nin Mektepten Aldığı Tasdikname.

مدرسة العزيزي حلت رسة رعدية
تصديقا سب

مدرسة العزيزي ولان نال حزون
ففا سده حرد حرد
اهاليندا
حصه سري حرد
ناله حرد
١٤٠٦

علم ويز	تلكان	هند	نارچستان	کتابت	فرانزیه	رسم	طرح	جیدایتی	کپور
نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد	نومرد
٤٧	٢٠	١٤	٢٨	٢١	٤	١٨	١٥	١٨	١٩٥

بالده اکی دوزمردی حرد اشدی کتیزک استی صنف حرد سندن ایلنه (١٧) سر سرتی حرد نای حرد دیس رضا سید
مکتبن قیدی ز قید ایلنه حرد برکوتا دفره عانده بو تکیف میه تصدیق نامه -

١٤٠٦
مدرسة العزيزي حرد رسة رعدية
تصديقا سب

١٤٠٦
مدرسة العزيزي حرد رسة رعدية
تصديقا سب

١٤٠٦
مدرسة العزيزي حرد رسة رعدية
تصديقا سب

١٤٠٦
مدرسة العزيزي حرد رسة رعدية
تصديقا سب

BOA, MF. İBT, 274/20, 25/05/1328 (4 Haziran 1910).

ÇANKIRI ASTSUBAY HAZIRLAMA OKULU

Kenan ÖZKAN*

Giriş

Bu çalışmada kuruluşundan kapanışına kadar Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nda yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri incelenmiştir. Bu kapsamda okulda okutulan dersler, okuldaki disiplin durumu ve okuldan ayrılma nedenleri, tasdikname-diploma defterinde yer alan kayıtlar ışığında gözden geçirilmiştir. Çalışmada son olarak mezun durumu incelenmiş ve toplamda 32 devreye ait mezun miktarları yıl bazında değerlendirilmiştir. Çalışmanın hazırlanışında istifade edilen ana kaynak grubunu arşiv malzemeleri teşkil etmektedir. Bu kapsamda en önemli kaynak grubunu (arşiv çalışmasının gerçekleştirildiği tarihteki adıyla Kara Kuvvetleri Astsubay Meslek Yüksek Okulu olan) MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu, Öğretim Başkanlığı Not Kayıt Şubesi Arşivi ile MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu Personel Şube Arşivi'nde yer alan belgeler teşkil etmiştir. Özellikle Not Kayıt Şubesi Arşivi'nde bulunan sınıf geçme-not defterleri ile diploma defterleri okuldaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin incelenmesi açısından en önemli kaynaklardır. Kurum tarihi çalışmalarında olduğu gibi askerî kurumlar üzerine yapılan incelemelerde de kuruma ait arşivler şüphesiz büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'de askerî eğitim tarihi üzerine ileride yapılacak geniş kapsamlı çalışmalar için bu tür arşivlerin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Ülkemizde askerî eğitim tarihi üzerine yapılan araştırmaların azlığı bir gerçektir. Bu sayının yetersizliğinde en büyük etken, askerî bürokrasi nedeniyle arşiv malzemesine erişimde geçmişte yaşanan sıkıntılar olmuştur.¹ Askerî okullarda uygulanan eğitim sisteminde son dönemlerde

---

* Öğr. Gör., Dr., İstanbul Altınbaş Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, kenan.ozkan@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8939-4365.

¹ Bu alanda son dönemde yapılan çalışmalar için bkz. Levent Evren, Türk Kara Ordusunda Kurmay Subay Yetiştirilmesi (1878-1927), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018. Muhammed Mızrakçı, Kuleli Askerî Lisesinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Uygulanan Eğitim Programları (İlk Yüzyıl 1845-1945), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2017. Yunus Satılmış, II. Abdülhamid Döneminde Mektepten Cepheye Osmanlı Piyade Zabiti, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2016. Kazım Dalkıran, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Askerî Akademik Eğitim, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010. Kasım Mehmet Teke, Kuruluşundan Cumhuriyete Kuleli Askerî Lisesi, 1845-1923, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.

görülen sevindirici değişim ve gelişim sürecine paralel olarak, bu alana ilişkin bilimsel çalışma eksikliğinin giderilmesi yolunda arşiv malzemesine biz akademisyen ve araştırmacıların erişiminin kolaylaştırılması da bir başka sevindirici gelişmedir.

MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu, Not Kayıt Şubesi Arşivi'nde ulaşılan malzemelerin yanı sıra Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivi kataloglarında erişilebilen sınırlı sayıdaki malzeme de çalışmaya katkı sağlamıştır. COVID-19 pandemisi kapsamında alınan tedbirler nedeniyle kapalı olan, ancak konuya ilişkin zengin arşiv malzemesini barındırdığını düşündüğümüz Millî Savunma Bakanlığı ATASE Arşiv Müdürlüğünden maalesef istifade edilememiştir. Çalışmamızı yaparken istifade ettiğimiz diğer bir kaynak ise astsubay okullarının tarihi üzerine hazırlanan ve 2009'da yayınlanan "Astsubay Okulları Tarihi" isimli kitaptır.² Söz konusu kitabın kim ya da kimler tarafından hazırlandığı belli değildir. Alanına ilişkin önemli bir boşluğu doldurmak amacıyla kaleme alınmış olsa da kullanılan araştırma yöntemi, ulaşılan arşiv malzemesi ve elde edilen sonuçlar açısından bu hedefin uzağında kaldığı açıktır. Her şeyden önce kitapta kullanılan ifade ve yargıların kaynak gösterilmeksizin dipnotsuz bırakıldığı dikkat çekmektedir. İkinci olarak dikkati çeken husus ise kitapta yer alan bilgilerin arşiv malzemesiyle kıyaslandığında gösterdikleri tutarsızlıktır. Kitap bu haliyle geliştirilmeye oldukça muhtaçtır. Bu eksikliklerine rağmen, yukarıda da ifade edildiği gibi, çalışmanın ilk olması onu araştırmacılar için bir çıkış noktası haline getirmektedir. Alana ilişkin asıl önemli çalışma Prof. Dr. Gültekin Yıldız'ın danışmanlığında Nuri Kalkan tarafından hazırlanmış olan "Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik" başlıklı yüksek lisans tezidir.³ Tez, Osmanlı ordusu içerisinde astsubay eğitiminin doğuş ve gelişimi sürecini incelemekle birlikte, özellikle 1909 sonrasında profesyonel anlamda küçük zabit eğitiminin gelişim seyrini vermesi açısından önemlidir. Söz konusu çalışma, bu süreci 1914'e kadar incelemiş olsa da bundan sonraki, özellikle de Cumhuriyet dönemine ait çalışmalar için önemli bir altyapı teşkil etmektedir. Bununla birlikte Kalkan'ın, II. Meşrutiyet sonrası yapılanmadı bahsederken, "Astsubay Okulları Tarihi" başlıklı çalışmayı temel referans olarak kullandığına da dikkat edilmelidir.

---

² *Astsubay Okulları Tarihi*, (Balıkesir: Kara Kuvvetleri Komutanlığı EDOK Okullar Komutanlığı, 2009).

³ Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık), 1880-1914*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019. Bu alanda yapılmış bir diğer yüksek lisans tezi ise Sadık Tekeli'ye aittir. Sadık Tekeli, *Küçük Zabit Mektepleri, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Astsubay Eğitiminin Tarihi Arka Planı

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında özellikle İttihat ve Terakki hükümetlerinin çeşitli alanları kapsayan reform hareketleri askerî alanda da kendini göstermiştir. Büyük kısmı Selanik merkezli 3'üncü Ordu mensubu olan bu İttihatçı “mektepli subaylar”, ordunun alt sınıflarının da kendilerine benzer bir profesyonel eğitim sonrasında kıtalarda hizmet vermesi düşüncesini benimsediklerinden, ordunun bir parçası olarak astsubay teşkilatı da reforma tabi tutulmuş, ordudaki astsubayların da tıpkı subay sınıfı gibi modern tekniklerle yetiştirilmesi süreci başlamıştır.⁴ İttihatçıları bu konuda bir an önce harekete geçmeye teşvik eden gelişme ise 31 Mart İsyanında başrolü oynayan gruplar arasında bölük emînleri, çavuş ve alaylı askerlerin varlığı olmuş, bu isyanla birlikte astsubay eğitiminin daha planlı ve programlı hale getirilmesi gerekliliği iyice anlaşılmıştır.⁵ Bu doğrultuda 23 Eylül 1325 (6 Ekim 1909) tarihli ve 48 maddeden oluşan “Küçük Zabıt Mektebi” ve “Küçük Zabıt İptidaî Mektebi Nizamnamesi” uygulamaya sokularak Osmanlı ordusuna astsubay temin edilmeye başlanmıştır.⁶ Nizamnameye göre Osmanlı

⁴ 18'inci yüzyılın sonlarından itibaren başlayan askerî modernizasyon ve orduların batılı tarzda eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 8'inci Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), s. 79 vd. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 6'ncı Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 63 vd. Cahit Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2002), s. 18 vd. Cahit Bilim, “İlk Çağdaş Eğitim Kurumları, Askerî Okullar” başlığı altında Hendeshane, Mühendishane-i Bahri Hümayûn, Mühendishane-i Berrî Hümayûn, Mekteb-i Tıbbiye, Musika-i Hümayûn ve Mekteb-i Harbiye hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Benzer bir çalışma için bkz. *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu, 1861-1876*, Haz. Uğur Ünal, (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008), s. 159-197. 1836'da Moltke ile başlayıp, 1883'te Von der Goltz Paşa ile doruğa ulaşan süreçte Prusya (Alman) askerî ekolü, son dönem Osmanlı asker-devlet adamları üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle Goltz Paşa'nın İttihatçı subaylar üzerindeki etkileri büyük olmuştur. Konuyla ilgili olarak bkz. İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1983), s. 71-82. Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği, 1913-1918*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 5. Baskı, s. 63-70.

⁵ Alaylı subay ve çavuşların 31 Mart İsyanındaki rolü ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, *31 Mart Vakası ve Sultan Abdülhamit*, (İstanbul: Temel Yayınları, 2009). Osman Selim Kocahanoğlu, *Derviş Vahdeti ve Çavuşların İsyanı*, (İstanbul: Temel Yayınları, 2001). Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, 3. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 1994). Kalkan, 31 Mart'ın öncesinde İttihatçıların orduda profesyonel bir şekilde küçük zabıt eğitiminin başlaması taraftarı olduğuna dair işaretlerin varlığına temas etmiştir. Örneğin Selanik'te yayınlanan “Haftalık Risale-i Askeriyye Mecmuası”nın 28 Kanunievvel 1324 tarihli sayısında, Küçük Zabıt Mektepleri ile Alay Mekteplerinin öneminden bahsedilerek, açılacak okulların hangi sistemle çalışacağına dair bilgiler verilmektedir. Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabıtlık (Astsubaylık)*, s. 22-23.

⁶ Nizamnamenin tam metni için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), *İradeler, Askeri (=İ..AS.)*, 93/54, 21/9/1327 (6 Ekim 1909). Nizamname, 14 Ekim

kara ve deniz ordusunun küçük zabitanı kıdemsiz ve kıdemli olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Küçük Zabıt Mektebi ve Küçük Zabıt İptidaî Mekteplerinin maksadı nizamnamede şu şekilde izah edilmiştir:

“*Madde 4: Küçük Zabıt Mektebinin maksadı terbiye ve tahsil-i iptidaîlerini iş bu mektebe duhül için kabul olunan program derecesinde ikmal eden ve 18-21 yaşında olup vücutça elverişli ve askerliğe fevkalade heveskâr olan gençleri orduda küçük zabıt olarak istihdam eylemek üzere yetiştirmektir.*

“*Madde 5: Küçük Zabıt İptidaî Mektebinden maksat, sinleri henüz 15-18 arasında olup vücutça oldukça yetişmiş ve hizmet-i askerîyeye fevkalade heveskâr olan gençleri tahsillerini matlup dereceye iblağ ve askerce terbiye ederek küçük zabıt mektebi için hazırlamaktır.*”

Bu maksatla Osmanlı Devleti'nin yedi ordu bölgesinde Küçük Zabıt İptidaî Mektepleri açılmıştır. Bunlar İstanbul Küçük Zabıt İptidaî Mektebi, Konya Küçük Zabıt İptidaî Mektebi, Selanik Küçük Zabıt İptidaî Mektebi, Sivas Küçük Zabıt İptidaî Mektebi, Bağdat Küçük Zabıt İptidaî Mektebi, Halep Küçük Zabıt İptidaî Mektebi ve Yemen Küçük Zabıt İptidaî Mektebi'dir.⁷ Bu okullarda yetişen öğrencilerin eğitimlerini sürdürmesi amacıyla yukarıda ifade edildiği üzere 1909 tarihli nizamname gereğince ortaokul düzeyinde “Küçük Zabitan Mektepleri” açılmıştır. Bunlar 1909'da açılan Selanik, Konya, Edirne, Beyrut, Erzincan, Bağdat Küçük Zabıt Mektepleri ile 1910'da açılan İstanbul Küçük Zabıt Mektebi'dir.⁸

1909 tarihinde Şura-yı Askerî ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi tarafından kabul ve tasdik edilmiştir. BOA, *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, (=BEO.), 3650/273678, 04/10/1327, (16 Ekim 1909).⁷ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 5-6. Nuri Kalkan, Osmanlı Ordusunda Küçük Zabıtlık (Astsubaylık), s. 33-38. İstanbul Küçük Zabıt İptidaî Mektebi için Çırağan Sarayı'nın yanında yer alan Beşiktaş Parmakkapı Karakolu tahsis edilmiştir. BOA, BEO., 3608/270534, 12/07/1327, (30 Temmuz 1909). BOA, *Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti* (=ML.EEM.), 815/6, R. 18/7/1326, (1 Ekim 1910). Mektebin inşasında, daha önce Beylerbeyi'ndeki Askerî Hastaneye ait olup Maarif Nezareti tarafından Mekteb-i Sultani inşası için verilen arsaya kurulmuş barakalardan istifade edilmiştir. BOA, BEO., 3567/267472, 17/05/1327, (6 Haziran 1909). Nuri Kalkan, Osmanlı Ordusunda Küçük Zabıtlık (Astsubaylık), s. 36. Okulun Beşiktaş'ta bulunduğu sokak ve civarını gösterir D. 12/1 pafta numaralı harita için bkz. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar*, Hrt. Geç. 001306. Bkz. Ek 1⁸ “Astsubay Okulları Tarihi” isimli kitapta kaynak gösterilmeksizin söz konusu okullara ilişkin bazı bilgilere tesadüf edilmektedir. Örneğin kitaba göre İstanbul Küçük Zabıt Mektebi 1910 yılında açılmış ve 1924 yılında kapanmıştır. Konya Küçük Zabıt Mektebi 1909'da açılıp 1924'e kadar eğitimine devam etmiştir. Selanik Küçük Zabıt Mektebi 1909'da açılmış ve 1912'de kapanmıştır. Okul müdürünün, Atatürk'ün yakın arkadaşı Yzb. Nuri (Conker) Bey olduğu bilgisi verilmiştir. Edirne Küçük Zabıt Mektebi 1909-1924, Beyrut Küçük Zabıt Mektebi 1909-1914, Erzincan Küçük Zabıt Mektebi 1909-1924 ve Bağdat Küçük Zabıt Mektebi ise 1909-1914 yılları arasında eğitim-öğretime devam etmiştir. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 9-10. Nuri Kalkan, Osmanlı Ordusunda Küçük Zabıtlık (Astsubaylık), s. 38-43. Edirne Küçük Zabıt

Askerî birliklerin yapısına uygun ve daha uzman bir eğitim almış küçük zabıt yetiştirmek maksadıyla 1912’de Küçük Zabıt Numune Taburları uygulamasına geçilmiştir.⁹ Buna ilaveten 1914-1915’te Birinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği tarihlerde ihtiyaca yönelik olarak farklı sınıflarda astsubay temini maksadıyla yeni Küçük Zabıt Mekteplerinin açıldığı görülür. Bunlar 1914’te İstanbul Haydarpaşa’da Sıhhiye Küçük Zabitan Mektebi ve 1915’te Çanakkale Kıyı Topçu Gedikli Küçük Zabıt Mektebi, İzmir Kıyı Topçu Gedikli Küçük Zabıt Mektebi, İstanbul Ağır Topçu Gedikli Küçük Zabıt Mektebi, İstanbul Sahra Ağır Topçu Gedikli Küçük Zabıt Mektebi ve İstanbul Halıcıoğlu’nda Nakliye Küçük Zabitan Mektebi’dir.¹⁰ Bu okullardan mezun olan öğrenciler iki yıllık sınıf eğitiminden sonra “Gedikli Çavuş” rütbesi ile orduda hizmete başlamışlardır.

Selanik’te açılmış olan Küçük Zabıt Mektebi zaten 1912 Balkan Savaşlarıyla, Beyrut ve Bağdat’ta açılmış olanlar ise Birinci Dünya Savaşı’nın ardından bu toprakların elimizden çıkmasıyla eğitimlerine nokta koymuşlardır. İstanbul, Konya, Edirne ve Erzincan’daki okullar da 1924’te kapatılmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kabul edilen 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim-öğretim faaliyetleri yeniden düzenlendiğinden bu kapsamda 19 Haziran 1924 tarihli “Orduda Küçük Zabıt Yetiştirilmesi Kararnamesi” yürürlüğe girmiştir.¹¹ Buna göre Küçük Zabıtların, kıdemli ve kıdemsiz olarak ikiye ayrıldığı; Kıdemli Küçük Zabıtların okullardan, Kıdemsiz Küçük Zabıtların de talimğâhlardan yetişeceği hükme bağlanmıştır. Küçük Zabıt Mektepleri açılana kadar, kıdemli ve kıdemsiz küçük zabıtların yetiştirilmesi işi sınıf okullarına

---

Mektebine ait Ekim 1913 tarihli bir fotoğraf için bkz. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar*, SHB. 001537. Bkz. Ek 2.

⁹ Bu taburlar, emir-komuta ve eğitim-öğretim faaliyetleri açısından Piyade Mektepler Müfettişliğine, idari hususlarda ise Kolordu komutanlıklarına bağlı olarak kurulmuşlardır. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 15-16. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bu birlikler hakkında belgelere ulaşmak mümkündür. Örneğin Dersaadet Küçük Zabıt Numune Taburu Birinci Bölük Yüzbaşısı Atıf Efendi’ye Mecidi Nişanı verilmesi hakkında bkz. BOA, *İradeler, Taltifat* (=İ..TAL.), 490/50, 11/3/1332, (7 Şubat 1917). Küçük Zabıt Numune Taburu Eczacı Yüzbaşısı Selanikli Ziyaeddin Efendi’nin ceride-i askeriyeden terki hakkında bkz. BOA, *İradeler, Harbiye* (=İ..HB.), 153/27, 22/03/1332, (18 Şubat 1914).

¹⁰ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 21. Bakırköy’de kurulan Süvari Küçük Zabıt Mektebi, kurulduktan kısa bir süre sonra Kağıthane’de bulunan Çağlayan Karakolu’na geçici olarak nakledilmiştir. BOA, *Mabeyn-i Humayun Evrakı İradeleri* (=MB. İ.), 152/57, 30/5/1329, (29 Mayıs 1911). Arşiv belgelerinden, okulun daha sonra Davutpaşa’ya taşındığı anlaşılmaktadır. BOA, *İradeler Evkaf*, (=İ..EV.), 54/12, 10/03/1330, (28 Şubat 1912). Nakliye Küçük Zabıt Mektebi Nizamnamesi hakkında bkz. BOA, *İradeler Meclis-i Mahsus*, (=İ..MMS.), 194/9, 8/4/1333, (23 Şubat 1915) ve BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları*, (=MV.), 238/52, 7/04/1333, (22 Şubat 1915).

¹¹ “Orduda Küçük Zabıt Yetiştirilmesi Kararnamesi” için bkz. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar*, Bel. Osm. K06734.

devredilmiş, “Kıdemli ve kıdemsiz küçük zabitanın mektep ve talimğâhlarda suret-i talim ve terbiyelerinin talimatname-i mahsusuna tevfiik edileceği” belirtilmiştir.¹² Kısa bir süre sonra 13 Eylül 1341 (1925) tarihli “Küçük Zabıt ve Onbaşı Kararnamesi” çıkarılarak astsubay yetiştirecek okulların açılmasına karar verilmiş ve bu doğrultuda 1925-1938 yılları arasında astsubay yetiştirmek için Ankara Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektebi, İstanbul Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektebi ve Konya Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektebi açılmıştır.¹³ MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu Öğretim Başkanlığı Not Kayıt Arşivi’nde ulaşılan ve Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu Öğretim Başkanlığı tarafından hazırlanmış istatistiki bir çalışmada, 1925-1938 arasında eğitim vermiş bu üç okuldan, İstanbul ve Konya okullarına ilişkin olarak bazı bilgilere rastlanmak mümkündür. En son olarak 1992-1993 dönemine ait mezun miktarını veriyor olması nedeniyle 1993 tarihinde hazırlanmış olduğu kuvvetle muhtemel olan 143 numaralı diploma defterinin (bundan sonra bu isimle kullanılacaktır) sonuna ek olarak yerleştirilen tabloda, “İstanbul Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektebi” ve “Konya Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektebi”ne ait mezun miktarları görülebilmektedir.¹⁴

---

¹² Orduda Küçük Zabıt Yetiştirilmesi Kararnamesi, Md. 2 ve 4. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Bel. Osm. K06734*. “Astsubay Okulları Tarihi” başlıklı çalışmada Cumhuriyet döneminde küçük zabıt eğitiminin başlangıcı olarak kıdemli ve kıdemsiz astsubaylık sisteminden bahsedilmiş, ancak bu sistem 19 Haziran 1924 tarihli kararname ile ilişkilendirilmeden, doğrudan 13 Eylül 1341 (1925) tarihli Küçük Zabıt ve Onbaşı Kararnamesi kapsamında incelenmiştir. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 29.

¹³ Bu okullarda verilen eğitim ve kadrolar hakkında bilgi için bkz. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 35-57. Arşiv malzemelerinden, daha sonra bu kararname üzerinde yapılan değişikliklerle ordunun ihtiyaç duyduğu astsubayların kaynağını teşkil edecek yeni düzenlemelere imza atıldığı anlaşılmaktadır. 5 Mart 1927 tarihli Gedikli Küçük Zabıtların yetiştirilmesi kaynaklarına ilişkin kanun tasarısı için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (=BCA.), *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)*, 30.18.1.1.23.12.2 (5 Mart 1927). Küçük zabıt ve onbaşı ile muvazzaf zabıt yetiştirmek ve ordudaki zabıtlere yüksek tahsil vermek için düzenlenen iki yönetmeliğin yürürlüğe konulmasına ilişkin 17 Haziran 1928 tarihli kararname için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (=BCA.), *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)*, 30.18.1.1.29.40.6, (17 Haziran 1928). “Küçük Zabıt ve Onbaşı Kararnamesi”ne 12 Ağustos 1928 tarihli “Küçük Zabıt ve Onbaşı Talimatnamesi ile Mezkûr Talimatnamenin Beşinci, On Üçüncü ve Yirmi Birinci Maddelerinin Tadiline Mütedair Kararname” doğrultusunda son verilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (=BCA.), *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)*, 30.18.1.1.30.50.15 (12 Ağustos 1928). Kararnamenin tam metni için bkz. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, *Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Bel. Osm. K07560*.

¹⁴ İstanbul Gedikli Küçük Zabıt Mektebi 1930’a kadar 311, mezun verirken 1931’de 307 ve 1932’de 49 öğrenci mezun vermiştir. Konya Gedikli Küçük Zabıt Mektebi ise 1931’e kadar 443 mezun verirken, 1932’de 58, 1933’te 184, 1934’te 143, 1935’te 136 ve 1936’da 195 öğrenci mezun etmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*. Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3A ve Ek 3B.

Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mektepleri, 1935'ten sonra "Gedikli Erbaş Hazırlama Mektepleri" adını almış ve Gedikli Küçük Zabıt İhzarî Mekteplerine yeni öğrenci alımı durdurularak mevcut öğrencilerin mezuniyeti sağlanmış ve 1938'de ortaokul seviyesinde üç yıl eğitim veren, dört yeni okul açılmıştır. Bunlar Kayseri Zincidere I. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu, Konya II. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu, Elâzığ III. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu, Merzifon Gedikli Erbaş Okulu'dur. Bunlara ilaveten aynı yıl, Kırıkkale'de "Gedikli Erbaş Sanat Okulu" adında bir okul daha açılmıştır.¹⁵ Bu okullardan Konya ve Kayseri'deki iki okul 1950'den sonra da eğitime devam etmekle birlikte diğerleri 1950'de faaliyetlerini noktalamıştır. Bu okulların tarihçesine kısaca bakılacak olursa, 1938'de Kayseri'de açılan I. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu'nun, 1958'de Merzifon'a nakledildiği görülmektedir. Okul, 1959'dan itibaren aşağıda bahsedeceğimiz üzere Mersin, Emirdağ ve Konya'daki okullara öğrencilerini nakletmeye başlamıştır. Okulun 1962'de tamamen Konya II. Astsubay Hazırlama Okulu'na nakledildiği bilinmektedir.¹⁶ Yine 1938'de eğitim-öğretime başlamış olan Elazığ III. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu da 1947'de Konya'ya nakledilmiştir.¹⁷ 1940'ta Merzifon'da açılan Gedikli Erbaş Okulu 1942'de Elazığ'a taşınmış ve 1947'de Elazığ'daki III. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokuluyla beraber Konya'ya nakledilmiştir.¹⁸ 1938'de eğitim-öğretime başlayan Konya'daki II. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu ise 1962'ye kadar diğer okulları da bünyesine alarak eğitim öğretime devam etmiştir. Okulun adı 1951'de "Astsubay Hazırlama Ortaokulu" olarak değiştirilmiştir. 1962'de tahsil süresi 5 yıla çıkarılan okul, 1964'te gerçekleştirilen yeni bir düzenleme ile iki yıl süreli "Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu" adını almış ve 1966'da son mezunlarını verdikten sonra Çankırı'ya nakledilmiştir.¹⁹

1951'e gelindiğinde astsubay yetiştirme usulüne yeni bir şekil vermek ve mevcut astsubay özlük haklarını düzenlemek amacıyla yeni bir düzenlemenin altına imza atıldığı görülmüştür. 2 Temmuz 1951 tarih ve 5802 sayılı "Astsubay Kanunu" ile öncelikli olarak "Gedikli erbaş" terimi

¹⁵ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 58. 143 Numaralı Defterin sonunda yer alan istatistiki çalışmada bu okulların mezun miktarlarına da yer verilmiştir. Kayseri Zincidere Gedikli Erbaş Hazırlama Okulu, 1938-1950 arası 12 dönemde toplam 1.534 mezun vermiştir. Konya II. Gedikli Erbaş Hazırlama Okulu'nda 1938'den 1951'e kadar 13 dönemde 533 öğrenci mezun olmuştur. Elazığ III. Gedikli Erbaş Hazırlama Okulu 1943-1944 arası 8 dönemde 533 öğrenciyi mezun etmiştir. Merzifon Gedikli Erbaş Hazırlama Okulunda ise 1941-1951 arası 9 dönemde 1.533 öğrenci mezun olmuştur. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*. Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3A, Ek 3B, Ek 3C, Ek 3D.

¹⁶ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 58.

¹⁷ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 65.

¹⁸ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 66.

¹⁹ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 61-62.

kaldırılmış ve “Astsubay” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Kanuna göre astsubay “eğitim, sevk ve idare ile diğer idarî işlerde subaya yardımcı olarak görevlendirilen askerî şahıs” olarak tanımlanır.²⁰ Bu düzenlemenin hayata geçirildiği sırada hâlihazırda Kayseri I. Gedikli Erbaş Hazırlama ve Konya II. Gedikli Erbaş Hazırlama Ortaokulu eğitime devam etmekteydi. Bunlara ilaveten yeni düzenleme kapsamında 1951-1965 arası dönemde açılan okullar ise Mersin III. Astsubay Hazırlama Ortaokulu, Emirdağ IV. Astsubay Hazırlama Ortaokulu, Demirci V. Astsubay Hazırlama Ortaokulu, Çorum VI. Astsubay Hazırlama Ortaokulu, İstanbul Halıcıoğlu VII. Astsubay Hazırlama Ortaokulu, İstanbul Kuleli VIII. Astsubay Hazırlama Ortaokulu olmuştur.²¹ 1963 senesinde astsubay yetiştirme sisteminde yeni bir düzenleme yapılarak ortaokul seviyesindeki bu okullar kapatılmış ve öncelikle iki yıllık ortaokul sonrasında da üç yıllık lise seviyesinde eğitim verecek olan “Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu” açılmıştır. Böylece Türk Silahlı Kuvvetleri’nin teknik sınıflar dışındaki muharip ve yardımcı sınıf astsubay gereksiniminin önemli bir kısmı bu okuldan karşılanmaya başlamıştır.²²

2. Çankırı Astsubay Hazırlama Okulunda Eğitim Öğretim Faaliyetleri

1931’de eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Konya Gedikli Küçük Zabit Mektebi,²³ 1951-1952 eğitim öğretim yılında Konya II. Astsubay Hazırlama Okulu adını almıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Kayseri, Elazığ ve Merzifon’daki okullar da ilerleyen tarihlerde buraya nakledilmiştir. Arşiv malzemelerinden anlaşıldığına göre Konya II. Astsubay Hazırlama Okulu 1962-1963 eğitim-öğretim yılına kadar mezun vermiş ve 1965-1966 eğitim öğretim yılında Çankırı’ya taşınarak “Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu”na dönüştürülmüştür.²⁴ Ortaokul seviyesinde iki yıllık eğitim veren bu okuldan mezun olan öğrenciler astsubay adayı olarak kıtalarda üç ay süren bir

²⁰ “Astsubay Kanunu”, *Resmî Gazete*, 5 Temmuz 1951, S. 7852, s. 1569-1571.

²¹ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 68.

²² *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 84.

²³ Konya’da inşa edilecek askerî ortaokul için İcra Vekilleri Heyeti’nin 21 Haziran 1930 ve 9598 numaralı Kararnamesi ile 8.000 lira kıymetinde inşaat malzemesi satın alınması hakkında bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (=BCA.), *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, 30.18.1.2.14.44.5 (21 Haziran 1930). Konya’da askerî okulun inşasına izin veren 22 Aralık 1930 tarihli ve 10348 numaralı kararname için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (=BCA.), *Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1928-)*, 30.18.1.2.16.81.11 (22 Aralık 1930).

²⁴ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143 sonuna yerleştirilen istatistiki çalışmadan Konya’daki Gedikli Küçük Zabit Mektebi ile II. Astsubay Hazırlama Okulu’nun açılış-kapanış dönemlerine ait bilgilere ulaşılmaktadır. Bkz. Ek 3B ve Ek 3D. “Astsubay Okulları Tarihi” isimli çalışmada ise okulun Çankırı’ya taşınma tarihi 1966 olarak verilmiştir. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 84.

kursa müteakip Piyade, Tank, Top, Harita, İstihkâm, Muhabere Elektrik, Muhabere Elektronik, Harp Operatörü, Ordu Donatım ve Personel sınıfı okullarına gidiyorlardı. Sınıf okullarında on ay süren bir meslekî eğitimin ardından da “Astsubay Çavuş” rütbesiyle göreve başlamaktaydılar.²⁵

Ortaöğretim seviyesindeki iki yıllık Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nun 1971 yılında alınan kararla üç yıllık eğitim veren lise seviyesine çıkarıldığı arşiv malzemesinden anlaşılmaktadır. Okulun “1973-1974 Sınıf Geçme Not Defteri” incelendiği zaman, 1. ve 2. sınıf derslerinin yanı sıra 3. sınıf derslerinin varlığı görülmektedir.²⁶ Yine yukarıda sözünü ettiğimiz 143 numaralı defterin sonuna ek olarak yerleştirilen istatistikî çalışmadan, okulun üç yıllık eğitime geçiş tarihi olarak 1971 yılının verildiğini, bu nedenle de 1972-1973 eğitim-öğretim yılında mezun vermediğini öğrenmekteyiz.²⁷

Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu 3 Aralık 1974 tarihli emir doğrultusunda, 1962 senesinde Çankırı'ya taşınmış olan NBC Okulu ile birleştirilmiş ve “NBC Okulu ve Eğitim Merkez ve Astsubay Hazırlama Okulu” adını almıştır. Ancak bu defa 1983'te, NBC Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı Çankırı'dan Konya'ya nakledilince, okul yeniden “Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu”na dönüşmüştür. Astsubay Hazırlama Okulu nihayetinde, 1997 yılında Balıkesir'e taşınmış ve buradaki “Teknik Astsubay Hazırlama Okulu” ile birleştirilerek “Çok Programlı Astsubay Hazırlama Okulu” adını almıştır.²⁸

Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nun işleyişine dair önemli bir kaynağa MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu, Personel Şube Arşivi'ndeki araştırma sonucunda ulaşılmıştır. 1979 tarihli “KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi” okuldaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi ve idarî işleyiş hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Yönergenin 4. maddesinde Astsubay Hazırlama Okullarının görev ve amacı şu şekilde belirlenmiştir:

“a. Astsubay hazırlama okullarının görevi: (1) Silahlı Kuvvetlerin amacına uygun düzeyde, yeterli beden yeteneği ile genel kültür ve temel askerlik anlayışına ve davranışına sahip, ileri dönemlerdeki öğretim ve eğitimi izleyebilecek nitelikte askeri öğrenci yetiştirmektir. (2) Öğretim, eğitim ve yönetim görevlerini yasalar çerçevesinde

²⁵ Astsubay Okulları Tarihi, s. 86.

²⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1973-1974 Sınıf Geçme Not Defteri.

²⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3E. Ayrıca “Astsubay Okulları Tarihi” isimli çalışma da bu bilgiyi doğrulamakta ve üç yıllık lise eğitimine geçiş tarihi olarak 1971 senesine işaret etmektedir. Astsubay Okulları Tarihi, s. 88.

²⁸ Astsubay Okulları Tarihi, s. 92.

yürütmek, öğretim ve eğitimle ilgili araştırma, geliştirme ve planlama çalışmalarını yapmak ve geliştirmektir.

b. Astsubay hazırlama okullarının amacı: Türk toplumunun ana değer ölçüleri ile örf ve adetlerine sağduyulu, kuvvetli karakterli, sağlam bilgili ve yüksek beden yeteneğine sahip, aydın gençler yetiştirmektir.”²⁹

Astsubay Hazırlama Okullarının amacını ifade eden söz konusu 4. Madde, “HRK. 0530-186-95/Eğt. ve Ok. D. Orta Öğt. Ş. (654)” numaralı, “KKY. 183-3 (53-12) K.K. Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesinin Güncelleştirilmesi” konulu ve 13 Kasım 1995 tarihli emri ile yeniden düzenlenmiştir. Buna göre:

“(1) Atatürk ilke ve prensiplerini öğrenmiş ve benimsemiş, anayasanın başlangıç bölümünde ifade edilen temel ilkelere bağlı, (2) Türk milletinin üstün özellikleri olan millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini kavramış, (3) Yüreği, aile, ülke ve millet sevgisi ile çarpan, (4) Düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen, bilgi çağı insanı kimliğinde, (5) Bilim ve teknoloji üretimine yatkın, (6) Kendisini tanımaktan ve açıklamaktan korkmayan, (7) Beden, zihin, ruh, ahlâk ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde yetişmiş, (8) İlgi ve yetenekleri Silahlı Kuvvetlere katkıda bulunacak şekilde gelişmiş, (9) Yeterli bilgi, beceri ve davranışı kazanmış, genel kültüre sahip, (10) Dürüst, itaatkâr, aldığı emri içtenlikle yapmaya hazır, (11) Görev anlayışı ve sorumluluk duygusu gelişmiş, çalışma azmi yüksek, (12) Doğrulukta ayrılmayacak karakterde, (13) Askerlik şeref ve haysiyetini her şeyden üstün tutan ve bunu küçük düşürücü herhangi bir fiil ve harekette bulunmayan, (14) İstikbalde aslî görevinin yurt savunması olduğu bilincine sahip, (15) Düzgün konuşma ve yazma yeteneğini kazanmış, (16) Asgarî bir yabancı dili iyi düzeyde anlayabilecek, duygu ve düşüncelerini orta düzeyde ifade edebilecek, çeşitli konulardaki yayınları takip edebilecek seviyeye ulaşmış, (17) Müteakip eğitim-öğretimi takip edebilecek nitelikte ve nicelikte, (18) Her askerde bulunması gerekli; dürüstlük, sadakat, birlik ruhu, çalışma azmi, disiplin, kendine güven, fedakârlık ve cesaret gibi niteliklere haiz ve onurlu öğrenciler yetiştirmektir.”

KKY. 183-3 (53-12) K.K. Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi, okul teşkilatında yer alan birimleri ise şu şekilde belirlemiştir: Okul Komutanı, Okul Komutanı Yardımcısı, İdarî Kısım Amiri, Personel Kısmı,

²⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 1-2. Ayrıca bkz. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 88.

Eğitim İstihbarat ve İKK Kısmı, İkmal ve Levazım Kısmı, Sağlık Kısmı, Öğrenci Amirliği, Sınıf Amiri, Sınıf Subayları, Öğretim Başkanlığı, Ders Bölüm Başkanlıkları, Program ve Plan Şube, Kütüphane, Rehberlik Kısmı, Destek Kıtası olarak belirlenmiştir.³⁰ Yönergenin 12/a maddesinde, bu teşkilat yapısı içinde yer alan “Öğrenci Amiri” ve ona bağlı birimlerin görevi, “*Öğrencilerin yüksek ahlâk vasıflarına sahip askerî ruhla yetiştirilmesi ve disiplin kazandırılması*” olarak tanımlanmıştır.³¹ Öğretim Başkanının görev ve sorumlulukları ise yönergenin 15. maddesi ile düzenlenmiştir. 15/a maddesine göre “Okulda öğretim eğitim faaliyetlerini, yürürlükteki yasa, yönetmelik, yönerge ve emirlere uygun olarak yürütür ve denetler” denilmektedir. 15/b maddesinde ise Öğretim Başkanı ile ilgili olarak “Okul komutanının en yakın müşaviridir” ifadesi yer almaktadır ki, buradan da okul teşkilatı içindeki önemi anlaşılmaktadır.³² Yönergenin 30. Maddesi ile okulun öğrenci kaynakları belirlenmiştir. İlgili madde doğrultusunda okulun üç öğrenci kaynağı mevcuttur:

1. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokulları bitirenler,
2. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise ve dengi okulların birinci ve ikinci sınıflarda, sınıfını geçmiş olup tasdikname ile ayrılanlardan öğrenimine ara vermiş olanlar
3. Teknik liseler ile Endüstri Meslek Liselerinin Elektrik ve Elektronik bölümlerinin birinci ve ikinci sınıflarında sınıfını geçenler.”

Bu şartları haiz öğrencilerin Astsubay Hazırlama Okullarının yalnız birinci sınıflarına alınacağı hükme bağlanmıştır.³³ Yönergenin 40. maddesinde “*Astsubay Hazırlama Okullarının eğitim ve öğretim süresi üç yıldır*” denilmektedir. “*Öğrenciler bu süre içinde bir yıldan fazla sınıfta kalamazlar.*” 41’inci madde ise “*Astsubay Hazırlama Okullarının ara sınıflarındaki öğrenciler öğretim yılı sonunda dört hafta süreli eğitim kamplarına tabi tutulurlar*” ifadesi yer almaktadır. Ancak son sınıf (3’üncü sınıf) öğrencileri bu kamplardan muaf tutulmuştur.³⁴

Yönergeye göre öğrenciler bir eğitim-öğretim yılında yer alan her iki kanaat dönemine (yarıyıl) ait derslerden en az üç yazılı sınava tabi tutulur ve

³⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 3-30.

³¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 8.

³² MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 15.

³³ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 44.

³⁴ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 49-50.

bunlar önceden öğrencilere duyurulur. Bunun yanı sıra sözlü yoklama, ödev vb. çalışmalar da uygulanmıştır. Yazılı sınavlar kısa cevaplı, çok sorulu ölçme araçlarıyla yapılmıştır. Yabancı Dil, Resim, Müzik, Beden Eğitimi dersleri ile uygulamaya yönelik seçmeli derslerin ve uygulamalı meslek derslerinin sınavları ise yine her iki kanaat döneminde üç defadan az olmamak üzere ve her dersin özelliğine göre “hem yazılı, hem sözlü, hem uygulamalı ya da hem yazılı hem uygulamalı olarak veya bunlardan yalnızca biri ile” yapılmıştır. Sınavlarda kullanılan not derecelendirilmesi ise şu şekilde belirlenmiştir: Pekiyi 9-10, iyi 7-8, orta 5-6, zayıf 3-4, pek zayıf 1-2, boş 0.³⁵

Her kanaat (yarıyıl) dönemi sonunda öğrencilerin almış oldukları notlar devam ettiği günler ve disiplin notları karnelerine yazılarak velilerine gönderilmiş, veliler tarafından imzalanan karneler saklanmak üzere Öğretim Başkanlığı'na teslim edilmiştir. Son sınıf öğrencileri için 2'nci kanaat döneminde böyle bir uygulama söz konusu olmamıştır. Ara sınıflarda her ders için sınıf geçme notu, iki kanaat (yarıyıl) notunun ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Son sınıflarda iki kanaat (yarıyıl) notu ortalaması ise o ders için sınıf geçme notunu teşkil etmiştir. Öğrencilerin başarısız olması üzerine yapılan bütünleme sınavından aldıkları not ise o dersin geçme notu olarak kabul edilmiştir. Bütünlemeye kalan öğrenciler ise 5 ve üzeri not almaları durumunda o dersten başarılı kabul edilmiştir.³⁶

Öğrencinin eğitim öğretim yılı sonunda herhangi bir dersten başarılı sayılabilmesi için iki şarttan birini sağlaması gereklidir. Birincisi o derse ait ikinci kanaat (yarıyıl) notunun en az “4” ve iki kanaat (yarıyıl) notunun ortalamasının en az “5” olması; ikincisi ise birinci kanaat (yarıyıl) notu ne olursa olsun ikinci kanaat (yarıyıl) notunun “7” olması gerekir.³⁷ Bu kriterlerden birini yerine getiren öğrenci o eğitim öğretim yılı sonunda ilgili dersten başarılı sayılmıştır. Öğrenciler eğitim öğretim yılı sonunda başarı durumuna göre ya doğrudan sınıf geçmiş ya da tamamlama sınavlarına girmiştir. Bütün derslerden başarılı olan öğrenciler doğrudan sınıf geçmiş, başarısız oldukları derslerden ise tamamlamaya kalmıştır. Tamamlamaya kalınan dersler, sınavların bitimine müteakip üç iş günü içinde listelenerek öğrencilere tebliğ edilmekteydi.³⁸ Başarısız öğrenciler önce yılsonu tamamlama kurslarına alınır, burada ek bir çalışma ile eksikliklerini tamamlamak üzere, en az 14 iş

³⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 44, s. 51-52.

³⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 48, s. 53-54.

³⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 49, s. 54.

³⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 50, s. 55.

günü sürecek şekilde bir kurs programına tabi tutulurlardı. Tamamlama kurslarını takiben icra edilen tamamlama sınavları genellikle yazılı şekilde yapılmıştır. Tamamlama sınavından en az “5” ve yukarı not alan öğrenciler sınıf öğretmenler kurulunun vereceği karar sonucunda başarılı kabul edilmiştir. Ancak sınıf öğretmenler kurulunun verdiği kararın olumsuz olması sonucunda başarısız olan öğrenciler bu defa “Bütünleme” sınavlarına tabi tutulmaktaydılar. Bütünleme sınavından “5” ve yukarı not olan öğrenci başarılı kabul edilmiş, başarısız olan öğrenciler ise devre kaybına uğramışlardır.³⁹ Okulda okutulan derslere bakacak olursak 1965-1966 döneminde 1. sınıflar için şu dersler yer almaktadır: Edebiyat, Kompozisyon, Tarih, Coğrafya, Cebir, Geometri, Fizik, Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca seçmeli), Topografya (Harita bilgisi- Teknik resim), Askerî Ceza, İç Hizmet, Taktik ve Lojistik, Harp Silah Araçları, Motor ve Bakım, Askerî Yazı Usulleri, Liderlik, Askerî Öğretim Metotları, Beden Eğitimi. Bu derslerden “Askerî Ceza” dersi hariç tüm dersler 2. sınıfta da aynen okutulmuştur.⁴⁰

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Edebiyat	Edebiyat
	Kompozisyon	Kompozisyon
	Tarih	Tarih
	Coğrafya	Coğrafya
	Cebir	Cebir
	Geometri	Geometri
	Fizik	Fizik
	Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca)	Yabancı Dil (İngilizce, Fransızca, Almanca)
Mesleki Dersler	Topografya (Harita Bilgisi-Teknik Resim)	Topografya (Harita Bilgisi-Teknik Resim)
	Askerî Ceza	İç Hizmet
	İç Hizmet	Taktik ve Lojistik
	Taktik ve Lojistik	Harp Silah Araçları
	Harp Silah Araçları	Motor ve Bakım
	Motor ve Bakım	Askerî Yazı Usulleri
	Askerî Yazı Usulleri	Liderlik
	Liderlik	Askerî Öğretim Metotları
	Askerî Öğretim Metotları	Beden Eğitimi
	Beden Eğitimi	

1966-1967 eğitim-öğretim döneminde 1. sınıflara; 1965-1966 eğitim öğretim yılı müfredatının aynısı uygulanmakla birlikte ilave olarak “Komutanlık Saati” ve seçmeli “Resim/Müzik” dersleri verilmeye başlamıştır. 2. sınıfların ders programlarında ise herhangi bir değişiklik

³⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 63-65, s. 59-62.

⁴⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1965-1966 Sınıf Geçme Not Defteri.

olmamıştır. ⁴¹ 1967-1968 eğitim-öğretim yılında 1. ve 2. sınıflarda aynı ders programı uygulanmaya devam etmiştir. ⁴² 1968-1969 eğitim-öğretim yılında 1. sınıflara Biyoloji dersi eklenmiştir. 2. sınıflar için ders programında dikkat çeken bir husus ise “Piyade Eğitimi” adı altında bir dersin planlanmış olmasına rağmen bu dersin tatbikine geçilememiş olmasıdır. ⁴³ 1969-1970 eğitim öğretim yılında ders programında yapılan değişikliğe göre “İç Hizmet” dersi 1. ve 2. sınıf dersleri arasından çıkarılarak, sadece “Askerî Ceza” dersi okutulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte 1968-1969 eğitim-öğretim yılında okutulması planlanan ancak derse ait not hanelerinde herhangi bir bilgiye rastlanmadığı için uygulanmadığı anlaşılan “Piyade Eğitimi” isimli ders, bu dönemden itibaren her iki sınıf için de okutulmaya başlanmıştır. Buna karşılık “Askerî Yazı Usulleri”, “Askerî Öğretim Metotları” ve “Liderlik” derslerinin programdan çıkarıldığı görülmüştür. ⁴⁴

1970-1971 eğitim-öğretim yılında “Harp Silah Araçları” dersi kaldırılarak her iki sınıf için “Milli Güvenlik” dersi okutulmaya başlanmıştır. 1. sınıflar için programda Biyoloji dersi ve seçmeli ders olarak da Resim-Müzik dersleri yer alırken bunlara 2. sınıfların programında yer verilmemiştir. Bu dönem için dikkat çeken bir diğer değişiklik ise “Askerî Ceza” dersinin 1. ve 2. sınıf ders programından çıkarılması, yerine, 1969-1970 eğitim öğretim yılında kaldırılan “İç Hizmet” dersinin, her iki sınıf için yeniden programa eklenmesi olmuştur. ⁴⁵ 1971-1972 eğitim-öğretim yılında 1. sınıflar için “Resim” ve “Müzik” dersleri yine seçmeli olarak okutulurken, Fen grubu derslerinde yeni bir düzenlemeye gidildiği görülmüştür. “Fizik” dersi her iki sınıfın ders programında yer almakla birlikte, “Kimya” ve “Biyoloji” dersleri seçmeli hale getirilmiştir. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer düzenleme “Askerî Ceza” ve “İç Hizmet” derslerinin birleştirilerek 1. ve 2. sınıfların ders programlarında yerini alması olmuştur. ⁴⁶ 1972-1973 eğitim-öğretim döneminde dikkat çeken değişiklik, 2. sınıflar için “Psikoloji” dersinin programa eklenmesi olmuştur. Cebir, Topografya ve Resim/Müzik derslerine sadece 1. sınıfların programında yer verilmiştir. Ayrıca seçmeli olan “Kimya” ve “Biyoloji” derslerinden Biyoloji dersi kaldırılarak, Kimya dersi her iki senenin programında yer almıştır. ⁴⁷

Yukarıda da değinildiği üzere, 1971 eğitim-öğretim döneminde okulun eğitim süresi iki yıldan üç yıla çıkarıldığı için, 1973-1974 eğitim-

⁴¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1966-1967 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1968-1968 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴³ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1968-1969 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴⁴ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1969-1970 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1970-1971 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1971-1972 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1972-1973 Sınıf Geçme Not Defteri.

öğretim döneminden itibaren ders programında 3. sınıf derslerine tesadüf edilmiştir. Buna göre “Askerî İntibak”, “Sosyoloji”, “Sanat Tarihi” ve “Askerî Yazı Usulleri” dersleri programdaki dikkat çeken yeniliklerdir. Ayrıca “Taktik-Lojistik” dersi “Taktik” ismiyle yeniden düzenlenmiştir. Eğitim süresinin üç yıla çıkarılmasıyla birlikte dersler şu şekilde planlanmıştır:⁴⁸

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat
	Kompozisyon	Kompozisyon	Kompozisyon
	Tarih	Tarih	Tarih
	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
	Cebir	Psikoloji	Sosyoloji
	Geometri	Cebir	Cebir
	Fizik	Geometri	Geometri
	Kimya	Fizik	Fizik
	Yabancı Dil	Kimya	Kimya
	Resim/Müzik (Seçmeli)	Yabancı Dil	Yabancı Dil
Mesleki Dersler		Sanat Tarihi	
	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
	Milli Güvenlik	Milli Güvenlik	Milli Güvenlik
	Topografya	Topografya	Topografya
	Taktik	Taktik	Taktik
	Motor ve Bakım	Motor ve Bakım	Motor ve Bakım
	Askerî İntibak	Askerî İntibak	Askerî İntibak
		Askerî Yazı Usulleri	

1974-1975 eğitim-öğretim döneminde 1. ve 2. sınıf ders programına “Ahlâk” dersi eklenmiştir. 3. sınıf ders programında ise herhangi bir değişiklik görülmemektedir.⁴⁹ 1975-1976 eğitim-öğretim yılında “Din Bilgisi” dersi, 1. ve 2. sınıf ders programına ilave edilmiştir. 2. sınıflara verilen “Motor ve Bakımı” dersi ise “Motor” adıyla yeniden düzenlenmiştir.⁵⁰ 1976-1977 eğitim-öğretim döneminde 1. sınıfların müfredatında “Cebir” dersi yerine, “Modern Matematik” dersinin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte “Cebir” dersi 2. sınıf müfredatındaki yerini korumuştur. Ayrıca 2. sınıfta okutulan Fizik ve Kimya derslerine alt yapı oluşturması amacıyla 1. sınıf öğrencilerine “Fen Bilimlerine Giriş” adıyla yeni bir ders verilmeye başlamıştır. 2. sınıflara verilen “Motor” dersinin adı ise “Motor Bakımı ve Trafik” dersi olarak değiştirilmiştir. “Sanat Tarihi” dersleri programdan çıkarılmıştır. Bu son düzenlemelere göre program şu şekilde oluşmuştur:⁵¹

⁴⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1973-1974 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁴⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1974-1975 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1975-1976 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1976-1977 Sınıf Geçme Not Defteri.

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat
	Kompozisyon	Kompozisyon	Kompozisyon
	Tarih	Tarih	Tarih
	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
	Yabancı Dil	Yabancı Dil	Yabancı Dil
	Modern Matematik	Psikoloji	Sosyoloji
	Fen Bilimlerine Giriş	Cebir	Cebir
	Ahlâk	Ahlâk	Ahlâk
	Din Bilgisi	Din Bilgisi	Fizik
		Fizik	Kimya
	Kimya	Geometri	
	Geometri		
Mesleki Dersler	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
	Milli Güvenlik	Milli Güvenlik	Taktik
	Askeri İntibak	Askeri İntibak	Askeri Yazışma Usulleri
	Topografya	Topografya	Topografya
	Motor Bakımı ve Trafik	Motor	Motor Bakımı ve Trafik

1977-1978 eğitim-öğretim döneminde 2. sınıfta Matematik, 3. sınıfta ise Cebir derslerinin varlığı dikkat çekmektedir.⁵² 1978-1979 eğitim-öğretim döneminde “Edebiyat” dersinin adı “Türk Dili ve Edebiyatı” olarak değiştirilmiştir. 1. sınıf ders programında önemli yenilikler dikkat çekmektedir. “Fen Bilimlerine Giriş” dersi “Fiziksel Bilimlere Giriş” adıyla okutulmaya başlanmış, “Taktik” dersi her üç yıl için “Piyadecilik ve Taktik” adıyla düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra “Turizm ve Sanat Eğitimi” her üç yıl için; “Genel Sağlık Bilgisi” dersi ise sadece 3. sınıflar için programa eklenen iki yeni ders olmuştur.⁵³ 1979-1980 eğitim-öğretim yılında ders programında dikkat çeken değişiklik ise 1. ve 2. sınıfta “Tarih” dersi yanında haftada bir saat “T.C. İnkılap Tarihi” dersinin okutulmaya başlamasıdır. Bu dersler dışında programda herhangi bir düzenleme mevcut olmayıp 3. sınıf dersleri aynen uygulanmaya devam etmiştir.⁵⁴ 1980-1981 eğitim-öğretim yılında ise 1. sınıftaki “T.C. İnkılap Tarihi” dersi haftada 2 saate çıkarılmış, 2. sınıfta ise haftada 1 saat olarak okutulmaya devam etmiştir. “Turizm ve Sanat Eğitimi” dersi yerine 3. sınıflara sadece “Turizm” dersi eklenmiştir.⁵⁵

⁵² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1977-1978 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵³ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1978-1979 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵⁴ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1979-1980 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1980-1981 Sınıf Geçme Not Defteri. 12 Eylül 1980 sonrası süreçte bu derse ortaöğretim kurumlarında ağırlık verildiği, hemen sonrasında ise

1981-1982 eğitim-öğretim yılında ders programından “Turizm ve Sanat Eğitimi” dersinin tamamen çıkarıldığı görülmektedir. “Türk Dili ve Edebiyatı” dersi eski haliyle, “Edebiyat” olarak programa yansıtılmıştır.⁵⁶ 1982-1983 eğitim-öğretim yılında “T.C. İnkılap Tarihi” dersi “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” olarak değiştirilmiş; “Din Bilgisi” ve “Ahlâk” dersi birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” adıyla haftada 1 saat olmak üzere ders programındaki yerini almıştır.⁵⁷ “Motor-Bakım-Trafik” dersi üç yıla ayrılmış 1. sınıfta “Motor”, 2. sınıfta “Trafik” ve 3. sınıfta da “Bakım” dersi programa ilave edilmiştir. Ayrıca 3. sınıf ders programına “Turizm” dersi yeniden eklenmiştir. Son haliyle her üç senenin ders programı şu şekilde oluşmuştur:⁵⁸

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Tarih	Tarih	Tarih
	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
	Yabancı Dil	Yabancı Dil	Yabancı Dil
	Matematik	Matematik	Matematik
	Fizik Bilimlerine Giriş	Fizik	Kimya
	Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi	Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi	Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
	Genel Sağlık Bilgisi	Genel Sağlık Bilgisi (Sadece birinci yarıyıl)	Turizm
			Psikoloji
Mesleki Dersler			Sosyoloji
	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
	Piyadecilik ve Taktik	Piyadecilik ve Taktik	Piyadecilik ve Taktik
	Askerî İntibak	Askerî İntibak	Askerî İntibak
	Topografya	Millî Güvenlik	Millî Güvenlik
	Motor	Trafik	Bakım
			Askerî Yazışma (Sadece birinci yarıyıl)

6 Kasım 1981 tarihli Yüksek Öğretim Kanunu gereğince yükseköğretim kurumlarında okutulmaya başladığı bilinmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Ortaöğretim Kurumlarında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları*, Türk Eğitim Derneği X. Öğretim Toplantısı, 21-22 Mayıs 1992, Yay. Haz. Mahmut Adem, Kasım Karakütük, (Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1992). Süleyman İnan, “Üniversitelerde İnkılap Dersleri”, *İnkılap Dersleri*, ed. Süleyman İnan, Cengiz Akseki, (İstanbul: Kafka Kitap Kafe Yayınları, 2017), s. 7-9.

⁵⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1981-1982 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁵⁷ 18.10.1982 tarihinde kabul edilerek 20.10.1982 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan anayasanın 24’üncü maddesi ile “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi zorunlu hale getirilmiştir. İlköğretim okullarında haftada iki saat, lise ve dengi okullarda ise haftada bir saat olmak üzere bütün sınıflarda “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersleri okutulmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982)”, *Resmî Gazete*, 20.10.1982 Sayı: 17844, s. 7.

⁵⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1982-1983 Sınıf Geçme Not Defteri.

1983-1984 eğitim öğretim döneminde yapılan değişiklik ile “Fizik Bilimlerine Giriş” dersi “Fiziksel Bilgilere Giriş” şeklinde yeniden düzenlenmiş, 1. ve 2. sınıflarda okutulan “Genel Sağlık Bilgisi” dersi “Sağlık” dersi adıyla sadece 2. Sınıf ders programına eklenmiştir. Bunun yanı sıra her üç yılda da okutulan “Piyadecilik ve Taktik” dersi “Piyade ve Taktik” şeklinde değiştirilmiştir.⁵⁹ 1984-1985 eğitim öğretim döneminde, 1. sınıflara okutulan “Sağlık” dersinin devamı olarak 2. sınıf öğrencilerine “Sağlık Bilgisi” dersi de okutulmaya başlanmıştır.⁶⁰ 1985-1986 eğitim öğretim döneminde okutulan dersler 1984-1985 eğitim öğretim dönemi ile tamamen aynıdır.⁶¹ 1986-1987 eğitim öğretim döneminde 1. sınıflar için yapılan düzenleme ile “İstihbarat ve İstihbarata Karşı Koyma” dersi eklenmiştir. Bunun yanı sıra “Fiziksel Bilgilere Giriş” dersi kaldırılarak 1. sınıfta “Fizik” ve “Kimya” dersleri programa eklenmiştir. Ayrıca “Motor-Bakım-Trafik” dersi 1. sınıf, “Trafik” dersi 2. sınıf, “Bakım” dersi de 3. sınıf programlarına ilave edilmiştir. 1970-1971 eğitim-öğretim döneminde kaldırılan “Harp Silah Araçları” dersi 1. sınıf ders programındaki yerini yeniden almıştır.⁶²

1987-1988 eğitim öğretim dönemi ders programında görülen dikkat çekici değişiklik 2. sınıf dersleri arasında “NBC” dersinin eklenmiş olmasıdır. 1982-1983 eğitimi öğretim döneminde kaldırılan “Turizm” dersi 3. sınıf ders programına yeniden eklenmiştir.⁶³ 1988-1989 eğitim öğretim yılında yapılan yeni bir düzenleme ile 3. sınıflar için “Askerî Hitabet” dersi, programa ilave edilmiştir. Bunun yanı sıra 1969-1970 eğitim öğretim döneminde ders programından çıkarılan “Askerî Öğretim Metotları” dersi “Askerî Eğitim-Öğretim Teknikleri” adıyla 3. sınıf ders programındaki yerini almıştır.⁶⁴ Yabancı dil eğitimi kapsamında okulun açılışından itibaren seçmeli olarak haftada 6 saat okutulan İngilizce, Almanca ve Fransızca dersleri 1989-1990 eğitim-öğretim dönemiyle birlikte seçmeli olmaktan çıkarılmış ve sadece İngilizce “Yabancı Dil” dersi olarak okutulmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra 1989-1990 eğitim-öğretim döneminde, 1. sınıf ders programında yer alan “Sağlık Bilgisi” dersi “Biyoloji ve Sağlık” dersi olarak değiştirilmiş, 2. ve 3. sınıflarda ise “Sağlık Bilgisi” adıyla okutulmaya devam etmiştir. 3. sınıf ders programında yer alan “Askerî Hitabet” dersi ise “Askerî Yazışma ve Hitabet” şekliyle yeniden düzenlenmiştir.⁶⁵

⁵⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1983-1984 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1984-1985 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1985-1986 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1986-1987 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶³ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1987-1988 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁴ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1988-1989 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1989-1990 Sınıf Geçme Not Defteri.

1990-1991 eğitim öğretim döneminde “Psikoloji” dersi 2. ve 3. sınıf ders programlarına haftada 1 saat olmak üzere ilave edilmiştir.⁶⁶ “Biyoloji ve Sağlık” dersi 1991-1992 eğitim öğretim döneminde 1. sınıf ders programında “Biyoloji” adıyla yerini almış; bununla birlikte 2. ve 3. sınıfların ders programından çıkarılmıştır.⁶⁷ 1992-1993 eğitim öğretim döneminde “Yabancı Dil” dersinin adı doğrudan “İngilizce” olarak değiştirilmiştir. Üç yıl boyunca okutulan “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi 1. sınıflar için kaldırılmış ve ayrıca “Sosyoloji” dersi de ders programlarından çıkarılmıştır.⁶⁸ 1993-1994 eğitim öğretim döneminde “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi bu defa 2. sınıfların ders programlarından da çıkarılarak, sadece 3’üncü sınıfların ders programında yer almıştır.⁶⁹ 1994-1995 eğitim öğretim döneminde okutulan dersler 1993-1994 eğitim öğretim dönemi ile aynıdır. 3. sınıfta “Tarih” dersi kaldırılarak sadece “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi okutulmuştur.⁷⁰ 1995-1996 eğitim öğretim döneminden itibaren “Türk Dili ve Edebiyatı” dersi kaldırılarak 1. ve 3. sınıflar için “Edebiyat”, 2. sınıflar için de “Türkçe” dersleri programa ilave edilmiştir. Buna göre:⁷¹

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Edebiyat	Türkçe	Edebiyat
	Din Kültürü ve Ahlâk	Din Kültürü ve Ahlâk	Din Kültürü ve Ahlâk
	Tarih	Tarih	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
	Matematik	Psikoloji	Matematik
	Fizik	Matematik	Fizik
	Kimya	Fizik	Kimya
	Biyoloji	Kimya	İngilizce
	İngilizce	İngilizce	
Mesleki Dersler	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
	Askerî İntibak	Askerî İntibak	Askerî İntibak
	Motor	Trafik	Bakım
	Harp Silah ve Araçları	Milli Güvenlik	Topografya
	İstihbarat ve İKK	NBC	Askerî Eğitim ve Öğretim Teknikleri
	Piyade-Taktik	Piyade-Taktik	Piyade-Taktik
			Askerî Yazışma ve Hitabet

Okulun son senesi olan 1996-1997 eğitim öğretim döneminde 1’inci sınıf derslerinde önemli değişiklikler yapılmış “Motor”, “Askerî İntibak”, “Harp Silah ve Araçları”, “İstihbarat ve İKK” ve “Piyade-Taktik” dersleri

⁶⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1990-1991 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1991-1992 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1992-1993 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁶⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1993-1994 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁷⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1994-1995 Sınıf Geçme Not Defteri.

⁷¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1995-1996 Sınıf Geçme Not Defteri.

programdan çıkarılmakla birlikte Resim/Müzik dersi seçmeli olarak programa eklenmiştir. Böylece 1. sınıfların programında Beden Eğitimi dışında mesleki derslere yer verilmemiştir. 2. sınıftaki “Türkçe” dersi ise “Edebiyat” olarak değiştirilmiştir. Son duruma göre ders programı şu şekilde oluşmuştur:⁷²

	1. Sınıf Dersleri	2. Sınıf Dersleri	3. Sınıf Dersleri
Genel Kültür Dersleri	Edebiyat	Edebiyat	Edebiyat
	Din Kültürü ve Ahlâk	Din Kültürü ve Ahlâk	Din Kültürü ve Ahlâk
	Tarih	Tarih	T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
	Coğrafya	Coğrafya	Coğrafya
	Matematik	Matematik	Matematik
	Fizik	Fizik	Fizik
	Kimya	Kimya	Kimya
	Biyoloji	İngilizce	İngilizce
	İngilizce	Psikoloji	
Mesleki Dersler	Resim/Müzik		
	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi
		Askerî İntibak	Askerî İntibak
		Trafik	Bakım
		Milli Güvenlik	Topografya
		NBC	Askerî Eğitim ve Öğretim Teknikleri
		Piyade-Taktik	Piyade-Taktik
			Askerî Yazışma ve Hitabet

Buraya kadar görüldüğü gibi okulda okutulan dersler, genel kültür dersleri ve askerî (meslekî) dersler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her iki grupta yer alan derslerin isimleri zamanla değişmiş veya tamamen ders programlarından kaldırılmıştır. Bununla birlikte okulun kuruluşundan kapanışına kadar geçen sürede okutulan dersler şu şekilde sınıflandırılabilir: Genel kültür dersleri: Tarih, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Sanat Tarihi, Din Kültürü ve Ahlâk, Coğrafya, Matematik, Cebir, Geometri, Fizik, Kimya, Biyoloji, Sağlık, Sağlık Bilgisi, Türk Dili ve Edebiyatı, Kompozisyon, Psikoloji, Sosyoloji, Yabancı Dil (İngilizce, Almanca, Fransızca), Resim/Müzik, Turizm, Trafik. Meslekî (Askerî) dersler: Topografya, Askerî Ceza, İç Hizmet, Askerî Yazı Usulleri, Askerî Hitabet, Askerî İntibak, Askerî Öğretim Metotları, Motor, Bakım, Beden Eğitimi, Liderlik, NBC, Piyadecilik, Piyade-Taktik, Taktik-Lojistik, Harp Silah Araçları, Milli Güvenlik.

1965-1966 eğitim öğretim döneminden 1996-1997 eğitim öğretim dönemine kadar geçen süre zarfında farklı isimlere sahip 21 genel kültür dersine karşılık, 17 mesleki dersin varlığı dikkat çekmektedir. Programdaki genel kültür derslerinin oransal olarak da mesleki derslere üstünlüğü dikkat çekicidir. Okulun açılışında genel kültür dersleri ile mesleki dersler hemen

⁷² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1996-1997 Sınıf Geçme Not Defteri.

hemen dengededir. Örneğin 1965-1966 eğitim öğretim döneminde toplam 18 dersten 8'i (%44,4) genel kültür, 10'u ise (%55,5) mesleki derslerden ibarettir. Ancak kısa sürede bu oran tersine dönmüş ve kapanışa kadar geçen süreçte mesleki derslerin oranı, genel kültür derslerine oranla azalmıştır. 1973-1974 eğitim öğretim döneminde 18 dersten 11'i (%61,1) genel kültür, 7'si (%38,8) mesleki derslerden oluşmuştur. 1976-1977'de bu oran genel kültür dersleri için %70,6, mesleki dersler için %29,4 olarak şekillenirken, okulun kapandığı 1996-1997 eğitim öğretim döneminde ders programının %62,5'i genel kültür derslerin %37,5'i mesleki derslerden oluşmuştur.

3. Okul Disiplin Durumu ve İlişik Kesilmesi

Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nda öğrencilerin okulla ilişkisinin kesilmesini gerektirecek durumlar “KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi”nin 87. Maddesinde tespit edilmiştir.⁷³ Velisinin de rızası üzerine kendi arzusu ile ayrılmak isteyen öğrencinin, eğitimi boyunca verilen maaş, giyim ve yiyecek karşılığı masrafı mal sandıklarına ödemesi durumunda okuldan ayrılmasına müsaade edilmiştir. Astsubay öğrencisinin okuldan çıkarılmasının nedenleri arasında sağlık durumu da yer almaktadır. Herhangi bir rahatsızlık nedeniyle 1 yıl süre ile hava değişimi alanlar ya da hastanede 1 yıl tedavi gördükten sonra muayene ile hastalığının iyileşmediği anlaşılan adayların okulla ilişkisi kesilmiştir.⁷⁴ Akademik yetersizlik okulla ilişkilerin kesilmesinde bir başka sebebi teşkil etmiştir. Ayrıca kıta eğitimi sonunda yapılan onbaşı sınavlarında başarı gösteremeyen öğrencilerin de okulla ilişkisi kesilmiştir. Sağlık gerekçesi dışında özürsüz olarak eğitim-öğretim programının 2/3'ne katılmayanların öğrencilik durumuna son verilmiştir. Astsubay öğrencisinin ahlâki ve ailevi durumu da okuldan çıkarılma nedeni sayılmıştır. Yapılan soruşturma sonucunda anne, baba ve kardeşlerinin ahlâki durumları olumsuz olarak tespit edilen öğrencilerin, hangi devrede bulunurlarsa bulunsunlar okulla ilişkileri kesilmektedir. “KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi” dışında 1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu'nu da disiplin konusunda bağlayıcı olmuştur. Askerî Ceza Kanunu'nun 154'üncü maddesinde yer alan suçlar⁷⁵ dışında başka suçlardan eğitim-öğretim süresi

⁷³ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, Madde: 87, s. 83-85. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 86.

⁷⁴ Frengi vb. zührevi hastalıkları bulunan öğrencilerin aldığı raporlar Sağlık Dairesi'ne gönderilir ve burada alınacak karara göre haklarında işlem yapılırdı. Bel soğukluğu rahatsızlığı bulunan astsubay öğrencilerinin tedavileri yapılır, bunların okul ile ilişkisi kesilmez sadece ahlâki değerlendirme sonucunda disiplin puanlarından 3 puan düşülürdü. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 86.

⁷⁵ 22.5.1930 tarih ve 1632 numaralı Askerî Ceza Kanunu'nun 154'üncü maddesi şu şekildedir. “Madde 154- Sahtekârlık, emniyeti suiistimal, dolandırıcılık, yalan yere yemin ve yalan yere

boyunca bir veya birkaç defa, toplamda 60 gün ve daha fazla hapis cezası alan astsubay öğrencilerinin okulla ilişkisine son verilmiştir. Ayrıca disiplin notundan ilk yıl için 25, ikinci yıl için 20 puan kaybeden askerî öğrencilerin de okulla ilişkileri kesilmiştir. Kötü nitelikleri taşıdıklarından dolayı astsubay olamayacakları anlaşılan adaylar için birinci sicil amirleri tarafından hazırlanacak rapor ve siciller, gerekçeleri ile askerî silsileye uygun bir biçimde ilgili komutanlığa veya okul komutanlığına iletilmiş ve haklarında hazırlanacak şahsî dosyalar ile disiplin kuruluna sevk edilmişlerdir. Disiplin kurulunun yapacağı inceleme neticesinde alınan kararlar rapor halinde Millî Savunma Bakanlığı'na sunularak alınacak onaya göre işlem yapılmıştır.⁷⁶

“KKY 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Komutanlığı Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi” ceza ve disiplin konuları dışında öğrencilerin ödüllendirilmesine ilişkin konuları da hükme bağlamıştır. Söz konusu yönergenin 89 ve 92’nci maddeleri ile Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu’ndaki öğrencilerden kişisel olarak bilgi, karakter, disiplin ve beden yeteneği alanlarından birinde veya birkaçında arkadaşlarına örnek olacak bir başarı derecesine ulaşanların ya da ekip halinde yapılan bir çalışma sonucunda başarılı olanların ödüllendirilmesi düzenlenmiştir. Bu öğrencilere çeşitli ödüller ve armağanlar verilmiş ve verilen ödüllerin üzerine öğrencinin neden taltif edildiği yazılmıştır. 1969-1970 eğitim öğretim yılı sonunda Astsubay Hazırlama Okulu’nu üstün başarı ile bitiren 11 öğrencinin, Okul Komutanı Topçu Albay Remzi Gürkan’ın imzasını taşıyan 14 Temmuz 1970 tarihli emir doğrultusunda ödüllendirildiği görülmektedir. Buna göre 1’inci, 2’nci ve 3’üncü öğrenciler birer kol saati, 4’üncüden 11’inciye kadar öğrenciler de birer dolmakalem hediye edilmek üzere taltif edilmişlerdir. Başarılı öğrencilerin isimleri ve dereceleri şu şekilde tespit edilmiştir:⁷⁷

Kimliği	Derecesi	Aldığı Not Toplamı
2/4’den 1756 Hasan KIRÇIN	1	137
2/3’den 1720 Halil YILGIN	2	136
2/3’den 1715 Kadir ŞEN	3	132
2/1’den 1647 M. Cura	4	130
2/4’den 1751 A. İhsan CAMCI	5	130
2/4’den 1750 Adem OCAKOĞLU	6	128
2/5’den 1777 H. ALANYALIOĞLU	7	127

şehadet, iftira, dilencilik ve adabı umumîye ve nizamı aile ve vatan aleyhine cürümlerden biriyle bir aydan fazla hapis ve ağır hapis ve hukuku ammeden mahrumiyet cezalarına mahkûm olan ve gayri tabii mukarenet yapan ve bunu rızasıyla kendine yaptıran askerî talebenin, talebelik sıfatıyla iktisap ettikleri hukukun ve hizmeti muvazzafadan başka ihtiyat zabiti ve gedikli küçük zabıt olmak ve askerî hizmet ve memuriyetlere mekteplere girmek hakkının zıyanına hükmolunur.” “Askerî Ceza Kanunu”, *Resmî Gazete*, 15 Haziran 1930, No. 1520, s. 9077-9092.

⁷⁶ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 87.

⁷⁷ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1969-1970 Sınıf Geçme Not Defteri içinde bkz. “Öğt. 4070-70” sayılı, “Taltif” konulu ve 14 Temmuz 1970 tarihli emir.

2/2'den 1677 Hasan BAYKARA	8	124
2/12'den 2013 Ali TOP	9	124
2/8'den 2049 Kamil ÖZSOY	10	123
2/12'den 2033 Abdullah ÇALIKAN	11	123

Öğrencilerin disiplin durumu da ilgili yönerge ile belirli esaslara göre düzenlenmiştir. “KKY 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Komutanlığı Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi”nin 86. Maddesine göre her öğrenciye, okula girişinden mezun oluncaya kadar kendisine verilecek cezalara göre disiplin durumunu tespit etmek üzere (100) disiplin notu tahsis edilmiştir.⁷⁸ Belirli cezalar karşılığı kırılan notlar bundan düşülerek, öğrencinin disiplin notu belirlenmiştir. Yönergenin 83. Maddesinde “Disiplin Tecavüzü Sayılan Hareketler” açıkça belirtilmiştir. Buna göre:

- “a. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu gereğince amir ve üstüne genel adap ve askerî usullere uygun bir hürmet göstermemek amirlerine mutlak bir şekilde itaat etmemek, kanun ve nizamlarda gösterilen hallerde de üstlerine mutlak itaat etmemek,*
b. Türk cemiyetinin ahlâk ve kaidelerine, örf ve adetlerine, muâşeret usullerine, askerî nizamlara, icaplara uymayan fiillerde bulunmak,
c. Okul disiplin talimatında yapılmaması açıklanmış olan hareketleri yapmak.”⁷⁹

Yönergenin 84. Maddesi ile “Disiplin Suçlarına Verilecek Cezalar” düzenlenmiştir. Bu cezalar “a. Alıkoyma, b. İhtar, c. İzinsizlik, d. Disiplin Kurulunun İhtarı, e. Okuldan çıkarılma” olarak belirlenmiştir.⁸⁰ “Alıkoyma” cezası herhangi bir tatil gününde arkadaşlarının izinli çıktuktan sonra öğrencinin belirli bir süre okulda alıkonulmasıdır. Bu ceza, disiplin notu kırılmasını gerektirmez. “İhtar” cezasında ise öğrenciye davranışlarının kusurlu olduğu belirtilir ve bir disiplin notu kırılır. “İzinsizlik” cezası gün olarak verilmiştir. 24 saat izinden mahrum bırakılır. 1 gün izinsizlik cezasında, 2 disiplin notu kırılır. Bir hafta başı izinsizlik için 3 disiplin notu kırılır. Ceza, hafta sonunda veya tatil günlerinde infaz edilir. Cezanın kaldırılması Okul Komutanı’nın emri ile mümkündür. “Disiplin Kurulu’nun İhtarı” ise, öğrencinin 30 disiplin notu kaybetmesine müteakip toplanan Disiplin Kurulu’nun verdiği uyarıdır ve 20 disiplin notu düşülür. “Okuldan Çıkarılma”, Okul Disiplin Kurulu tarafından kendisinde askerî öğrencilik nitelikleri görülme-yen öğrencilere verilir. Öğrenci okuldan çıkarıldıktan sonra da

⁷⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Personel Şube Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 82.

⁷⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Per. Şb. Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 80

⁸⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Per. Şb. Arşivi, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 80

hakkında 5401 sayılı “Askerî Öğrencilerden Başarı Gösteremeyenler Hakkında Kanun” hükümleri uygulanmıştır.⁸¹

“KKY 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Komutanlığı Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi”nin 86. Maddesinin (b) fıkrasında “Belirli cezalar karşılığında kırılan disiplin notundan ayrı olarak” şu hallerde de öğrencilerin disiplin notlarından puan düşüldüğü belirtilmiştir: “*Birinci defa kopya yapan öğrencinin 10, ikinci defa kopya yapan öğrencinin 20 disiplin notu kırılır. Fırar eden öğrencinin, fırarda kaldığı her gün için 3 disiplin notu kırılır. Ayrıca amirince cezalandırılır veya disiplin kuruluna verilir.*”⁸² Yönergenin 85. Maddesi ile “Ceza Yetkileri” düzenlenmiştir. Buna göre “Disiplin tecavüzünden ceza vermek yetkisi amirlere” tanınmış, amir olmayan üstlere bu yetki verilmemiştir. Ancak amir olmayan üste, gördükleri disiplinsiz hareketleri yazılı veya sözlü olarak öğrencinin amirine bildirebilme yetkisi verilmiştir. Öğretmenlere ise kendi ders verdikleri öğrencilerine ders süresindeki disiplin tecavüzlerinden veya ihmallerinden dolayı ceza verebilme yetkisi tanınmıştır. 85. Madde ile ceza vermeye yetkili makamlar ve bunların verebilecekleri azamî ceza miktarları da şu şekilde düzenlenmiştir:⁸³

Ceza vermeye yetkili makam	İhtar	İzinsizlik
Okul Komutanı	10	4 hafta başı
Okul Komutanı Yardımcısı	8	4 hafta başı
Öğrenci Amiri	5	3 hafta başı
Öğretim Başkanı	5	3 hafta başı
Sınıf Amiri	4	3 hafta başı
Bölüm Başkanı	3	2 hafta başı
Sınıf Subayı	3	2 hafta başı
Öğretmen veya Sınıf Öğretmeni	2	1 hafta başı

Her ihtar cezası için 1, her hafta başı izinsizlik cezası için 3 disiplin notu kırılmıştır. Ceza verilmeden önce, ceza verilecek öğrencinin savunması ile birlikte ceza fişi de tetkik edilmekteydi. 1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu’nun yanı sıra “KKY 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Komutanlığı Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi” kapsamında Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu’nda 1966 ve 1997 yılları arasında öğrencilerin okulla ilişik kesilme nedenleri ve miktarları şu şekilde tespit edilmiştir:⁸⁴

⁸¹ 5401 numaralı ve 30/5/1949 tarihli kanun için bkz. “Askerî Öğrencilerden Başarı Gösteremeyenler Hakkında Kanun” *Resmî Gazete*, 3 Haziran 1949, No:7223, s. 16238.

⁸² *MSÜ Kara Astsubay MYO Per. Şb. Arşivi*, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 82.

⁸³ *MSÜ Kara Astsubay MYO Per. Şb. Arşivi*, KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi, s. 81-82.

⁸⁴ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1965-1997 Tasdikname-Diploma Defteri. 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu’nda “Askerî isyan ve fesada iştirak edenlerden nadim olanların cezalarının azaltılması” hususlarını düzenleyen 103’üncü maddesi şu şekildedir: “Madde 103, 1-Bir fesada veya askerî isyana iştirak edip de amirlere veya mafevklere zorla müessir fiiller

Neden	Disiplinsizlik (Hırsızlık, Fırar vb)	Ders başarısızlığı	Veli isteği	Sağlık sebebi	Uzun süre hava değişimi	103/c	104/b	104/c	104/d	104/h
Yıllar										
1966							4		1	6
1967							9		2	6
1968					1		8		6	18
1969							6		2	6
1970							3			7
1971							3			2
1972							3			
1973										
1974	1			1			2			8
1975	6						4	1		
1976										
1976										
1977										
1978										
1979										
1980										
1981										
1982										
1983										
1984										
1985	6									
1986	2	3	2	1						
1987	10	18	11	2						
1988	5	4	11							
1989	7	3	7	3						
1990	10	13	17							
1991	12	16	17							
1992	4	23	27	1						
1993		10	18							
1994		11	8	1						
1995	3	12	12	1						
1996	3	18	19							
1997	1	4	16							

yapmadan evvel nedametle intizam ve inzibata dönenler fesat ve isyanın reisi veya mürettibi veya ön ayakları değilseler iki seneye kadar hapsolunurlar. 2-Amir veya mafevke zorla müessir fiiller yapılmaksızın fesat veya isyana iştirak edenlerin hepsi intizam ve disipline dönerlerse reis veya mürettibi veya ön ayak olanları bir seneden beş seneye kadar hapsolunur.” Aynı kanunda “Askerî fesat ve isyana iştirak edenlerden ön ayak sayılacak diğer askerler”e ilişkin huşuları düzenleyen 104’üncü madde ise şu şekildedir: “Madde 104- Askerî fesat ve isyana iştirak edenlerden şunlar da reis ve müşevvik cezalar ile cezalandırılırlar: A. Amir ve mafevk tarafından şahsına vaki olan itaat emrine karşı itaatsizlikte söz ile veya fiilen ısrar eden; B. Askerî işareti suiistimal ederek veya sair işaretler vererek isyanın vukuunu kolaylaştıran; C. Asiler arasında en büyük rütbelisi veya en kıdemlisi olan.” “Askerî Ceza Kanunu”, *Resmî Gazete*, 15 Haziran 1930, No. 1520, s. 9086.

Okulun ilk yıllarında, öğrencilerin asker şahıslara yakışmayacak hal ve davranışlar nedeniyle ilişkilerinin kesildiği görülmektedir. Bununla birlikte okulun son 12 yıllık dönemine bakıldığında 63 öğrencinin disiplinsizlik, 135 öğrencinin akademik yetersizlik ve 165 öğrencinin de veli isteğiyle okulla ilişkisinin kesildiği dikkat çekmektedir. 1966-1997 arasında toplamda 487 öğrencinin çeşitli nedenlerle okulla ilişkisi kesilmiştir. İlişğın kesilmesinde en önemli neden olarak veli isteği karşımıza çıkmaktadır.

“1965-1997 Tasdikname-Diploma Defteri”nde askerî liselere yapılan yatay geçiş nedeniyle okuldan ayrılan öğrencilerin bilgisine de ulaşılmıştır. Buna göre 1993 ve 1994 yıllarında 5’er öğrenci askerî liselere yatay geçiş yapmıştır. 1996 yılında 8 öğrenci Kuleli Askerî Lisesi’ne, 7 öğrenci Işıklar Askerî Lisesi’ne ve 17 öğrenci de Maltepe Askerî Lisesi’ne yatay geçiş ile okuldan ayrılmıştır. Okulun son yılı olan 1997 senesinde ise 7 öğrenci Kuleli Askerî Lisesi’ne, 3 öğrenci Işıklar Askerî Lisesi’ne, 5 öğrenci de Maltepe Askerî Lisesi’ne yatay geçiş yapmıştır.⁸⁵

4. Mezun Durumu

MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksekokulu Öğretim Başkanlığı Not Kayıt Arşivi’nde yer alan diploma defterleri üzerinde yapılan incelemeler, Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu’nun mezun durumu hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Diploma defterleri dışında bu konuda ulaşılan bir diğer kaynak ise yukarıda sözünü ettiğimiz 143 numaralı diploma defteri içerisinde yer alan ve 1993 yılında düzenlenmiş olan, 1966-1993 dönemleri arasındaki mezun miktarını gösterir istatistikî çalışmadır.⁸⁶ 143 numaralı defter 1993 yılında düzenlendiği için sadece bu yıla kadar verilen mezun miktarını vermektedir. Daha güvenilir bilgi sağlayacağı şüphesiz olan diploma defterleri, mezun miktarlarının tespitinde esas alınmıştır. Her iki kaynak arasındaki sayısal farklılık durumunda ise dip notlarda açıklama yapılmıştır.

Not Kayıt Arşivi’nde yer alan 1965-1966 eğitim öğretim yılına ait olan ve okulun 1. devre mezunlarının yer aldığı diploma defterine göre mezun miktarı 448 öğrenci olarak belirtilmiştir.⁸⁷ 1966-1967 (2. devre) mezunları için Öğretim Başkanlığı Not Kayıt Arşivi’nde “6”, “7” ve “8” numaralı toplam üç

⁸⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1965-1997 Tasdikname-Diploma Defteri.

⁸⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3E.

⁸⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1965-1966 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 4. 143 numaralı defterde bu devre mezun miktarı için “Kayıtlarına rastlanamadı” ifadesi yer almaktadır. MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

adet defter bulunmaktadır.⁸⁸ 6 numaralı defterde mezun miktarı 473 olarak belirlenmiştir. Yine 1966-1967 yılına ait olan 7 numaralı defterde ise mezun öğrencilerin sınıfları ve buna göre gidecekleri sınıf okulları da ayrıntılı olarak yer almaktadır. 7 numaralı diploma defterine göre 1966-1977 dönemi mezunlarının sınıfları şu şekildedir: 221 kişi Piyade Okulu, 44 kişi Topçu Okulu, 18 kişi İstihkâm Okulu, 15 kişi Zırhlı Birlikler Okulu, 127 kişi Muhabere Okulu, 12 kişi Ulaştırma Okulu, 19 kişi Levazım Okulu, 5 kişi Ordu Donatım Okulu 10 kişi Personel Okulu, 8 kişi Harita Okulu'na ayrılmıştır.⁸⁹

Yine 1966-1967 dönemine ait olup, 8 numarasına sahip diploma defterinde ise mezun miktarı 453 olarak verilmiştir. 8 numaralı defterde ise sınıflar şu şekilde belirtilmektedir: 137 kişi Piyade Okulu, 32 kişi Topçu Okulu, 42 kişi İstihkâm Okulu, 21 kişi Zırhlı Birlikler Okulu, 105 kişi Muhabere Okulu, 11 kişi Ulaştırma Okulu, 33 kişi Ordu Donatım Okulu, 52 kişi Levazım Okulu, 21 kişi Personel Okulu'na ayrılmıştır.⁹⁰ 1967-1968 dönemi (3. devre) mezunlarına ait diploma defterinde, mezun miktarı 352 olarak verilmiştir.⁹¹ Mezunların ayrıldıkları sınıflar ise 96 kişi Piyade Okulu, 22 kişi Topçu ve Füze Okulu, 29 kişi İstihkâm Okulu, 19 kişi Zırhlı Birlikler Okulu, 89 kişi Muhabere Okulu, 6 kişi Ulaştırma Okulu, 22 kişi Ordu Donatım Okulu, 41 kişi Levazım Okulu, 11 kişi Personel Okulu, 15 kişi Harita Okulu şeklinde ayrılmıştır.⁹² 1968-1969 dönemine (4. devre) ait diploma defterinde mezun miktarı 437 olarak verilmiştir.⁹³ Sınıflar ise şu şekilde ayrılmıştır: 94 kişi Piyade, 48 kişi Muhabere, 50 kişi Muhabere Elektronik, 20 kişi Muhabere Elektronik Harp Operatörü, 45 kişi Topçu, 59 kişi Tank, 40 kişi Ordu Donatım, 26 kişi İstihkâm, 8 kişi Personel, 15 kişi Ulaştırma, 19 kişi Levazım, 15 kişi Harita. 1969-1970 dönemi (5. devre) mezun miktarı diploma defterindeki kayıtlara göre 439 olarak verilmiştir.⁹⁴

⁸⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1966-1967 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 6, 1966-1967 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 7, 1966-1967 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 8.

⁸⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1966-1967 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 7.

⁹⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1966-1967 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 8

⁹¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1967-1968 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 13. 143 numaralı defterde bu sayı 351 olarak verilmiştir. MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

⁹² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1967-1968 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 10.

⁹³ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1968-1969 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 14.

⁹⁴ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1969-1970 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 18.

Sınıflar ise şu şekilde ayrılmıştır: 99 kişi Piyade, 39 kişi Tank, 43 kişi Topçu, 15 kişi Harita, 29 kişi Harita, 96 kişi Muhabere, 3 kişi Muhabere Elektronik, 19 kişi Muhabere Elektronik Harp Operatörlüğü, 43 kişi Odu Donatım, 11 kişi Personel, 19 kişi Ulaştırma, 21 kişi Levazım. 1970-1971 dönemine (6. devre) ait mezun defterinde yer alan mezun miktarı ise 400 olarak verilmiştir.⁹⁵ Bununla birlikte mezunların ayrıldıkları sınıfları gösteren herhangi bir çalışma mevcut değildir. 1971-1972 dönemine (7. devre) ait defterler üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda mezun miktarı 449 olarak belirlenmiştir.⁹⁶ Mezunların ayrıldıkları sınıflar ise şu şekildedir: 113 kişi Muhabere, 48 kişi Topçu, 38 kişi Ordu Donatım, 145 kişi Piyade, 17 kişi Ulaştırma, 1 kişi Levazım, 78 kişi Tank, 32 kişi İstihkâm.⁹⁷ Yukarıda da ifade edildiği üzere başlangıçta iki yıllık eğitim veren Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nda eğitim öğretim süresi 1971 yılında alınan kararla üç yıla çıkarıldığından 1972-1973 döneminde mezun vermemiştir. Nitekim 143 numaralı defterde, 1972-1973 dönemi mezun miktarı boş bırakılmış ve açıklama kısmına da “Okul 3 seneye çıkarıldığından mezun verilmedi” notu düşülmüştür.⁹⁸ Ancak 1972-1973 dönemine (8'inci devre) ait diploma defterinde okuldan mezun olan kişi sayısı 281 olarak gösterilmiştir.⁹⁹ Mezun olan öğrencilerin sınıfları ise şu şekilde ayrılmıştır: 41 kişi Muhabere, 47 kişi Ordu Donatım, 55 kişi Topçu, 2 kişi Levazım, 117 kişi Piyade, 19 kişi Ulaştırma Okulu.

9. devre olan 1973-1974 döneminde okuldan mezun olan öğrenci miktarı 267 kişidir.¹⁰⁰ Ancak bununla birlikte diploma defterinde öğrencilerin hangi sınıflara ayrıldığı konusunda bir bilgi yer almamaktadır. 10. devre olan 1974-1975 döneminde ise okuldaki mezun miktarı diploma defterinden anlaşıldığına göre 254 olmakla birlikte öğrencilerin hangi sınıflara ayrıldığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.¹⁰¹ 1975-1976 döneminde (11. devre) ise

---

⁹⁵ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Bitirme Belgesi Defteri, No. 25.

⁹⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1971-1972 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 31. 143 numaralı defterle de mezun miktarı 449 olarak verilmiştir. MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

⁹⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1971-1972 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 29-30.

⁹⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

⁹⁹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1972-1973 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 30.

¹⁰⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1973-1974 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 34.

¹⁰¹ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1974-1975 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 38. 143 numaralı defterde ise bu döneme ait mezun miktarı 257 kişi olarak

okuldan mezun olan öğrenci miktarı diploma defterine göre 278'dir. Ancak öğrencilerin hangi sınıflara ayrıldığına ilişkin bir kayda rastlanmamıştır.¹⁰² 1976-1977 eğitim öğretim dönemine (12. devre) ait diploma defterinde ise mezun miktarı 288 öğrenci olarak gösterilmiştir.¹⁰³ 1977-1978 döneminde (13. devre) verilen mezun miktarı diploma defterine göre 267 olarak belirtilmiştir.¹⁰⁴ 1978-1979 dönemine (14. devre) ait mezun miktarı olarak diploma defterinde 408 sayısı verilmiştir.¹⁰⁵ Ancak 12, 13 ve 14. devre mezunlarının ayrıldıkları sınıflara ilişkin olarak kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

1979-1980 dönemi (15. devre) mezunlarının miktarı ise 314 öğrenci olarak gösterilmiştir.¹⁰⁶ Öğrencilerin sınıflara göre dağılımı ise şu şekildedir: 114 kişi Piyade, 37 kişi Topçu, 45 kişi Muhabere, 37 kişi Tank, 10 kişi Ulaştırma, 22 kişi İstihkâm, 6 kişi Levazım, 1 kişi Personel, 3 kişi Maliye ve 28 kişi Ordu Donatım. Burada diploma defterleri üzerinde görülen önemli bir değişikliği de vurgulamak gerekir. 1979-1980 dönemine kadar diploma defterlerinin "Kara Kuvvetleri Eğitim ve Okullar Daire Başkanlığı" tarafından onaylanırken, bu tarihten itibaren söz konusu defterlerin "İl Milli Eğitim Müdürlüğü" tarafından onaylandığı görülmektedir.

1980-1981 dönemi (16. devre) için mezun olan öğrenci miktarı diploma defterinde 363 olarak verilmekle birlikte mezunların ayrıldıkları sınıfların bilgisine ulaşılamamıştır.¹⁰⁷ Kayıtlarda 16'ncı devreden itibaren mezun olan öğrencilerin ayrıldıkları sınıfların bilgisine yer verilmediği görülür. Bununla birlikte "Astsubay Okulları Tarihi" isimli çalışmada kaynağı belirtilmeksizin 1978-1986 arasındaki 8 devreye ait mezun öğrencilerin

---

gösterilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

¹⁰² *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1975-1976 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 43. Bu döneme ait mezun bilgisi 143 numaralı defterde ise 279 kişi olarak verilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*. Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

¹⁰³ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1976-1977 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 50.

¹⁰⁴ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1977-1978 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 55.

¹⁰⁵ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1978-1979 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 65.

¹⁰⁶ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1979-1980 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 71.

¹⁰⁷ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1980-1981 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 77. 143 numaralı defterde mezun miktarı 362 kişi olarak verilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3E.

gönderildikleri sınıf okullarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.¹⁰⁸ 1981-1982 dönemi (17. devre) mezun miktarı ise diploma defterinde 339 kişi olarak kayıt altına alınmıştır.¹⁰⁹ 1982-1983 dönemi (18. devre) mezun miktarı 335 kişi olarak belirlenmiştir.¹¹⁰ Öğretim Başkanlığı Not Kayıt Arşivi'nde, 1984-1991 arası dönemlere ait mezun miktarlarını toplu halde veren ve "106" numaralı bir adet deftere rastlanmıştır. Bu deftere göre 1983-1984 dönemine (19. devreye) ait mezun miktarı 249 kişi olarak verilmiştir.¹¹¹ 1984-1985 dönemi (20. devre) mezun miktarı diploma defterinde 321 kişi olarak verilmiştir.¹¹² 1985-1986 dönemi (21. devre) mezun miktarı 511 kişi olarak verilmiştir. 1986-1987 dönemi (22. devre) için mezun miktarı ise 612'dir. 1987-1988 dönemi (23. devre) için bu miktar 585; 1988-1989 dönemi (24. devre) için 553'tür. 1989-1990 dönemi (25. devre) için diploma defterinde 592 miktarı verilmiştir. 1990-1991 dönemleri (26. devre) için diploma defterinde 484 miktarı verilmektedir.¹¹³

1991-1992 dönemine (27. devre) ait mezun miktarı 473 kişi olarak verilmiştir. 1992-1993 dönemi (28. devre) mezun sayısı ise 508 kişi olarak verilmiştir.¹¹⁴ 1993-1994 dönemi (29. devre) mezun miktarı ise 456 öğrenci olarak diploma defteri kayıtlarında yer almıştır.¹¹⁵ 1994-1995 dönemi (30.

---

¹⁰⁸ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 91. Buradaki bilgiler Ek 5'te yer alan tabloya ilave edilmiştir.

¹⁰⁹ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1981-1982 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 85. 143 numaralı defterde bu devre mezun sayısı 340 olarak verilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

¹¹⁰ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1982-1983 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 93.

¹¹¹ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1984-1991 Yıllarında Diploma Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 106. 143 numaralı defterde ise bu devreye ait mezun miktarında ciddi bir farklılık göze çarpar. 143 numaralı defterde mezun miktarı 374 olarak verilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

¹¹² *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1984-1991 Yıllarında Diploma Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 106. 143 numaralı defterde bu devre mezunları için de oldukça farklı bir sayıya yer verilmiş ve mezun miktarı 485 kişi olarak gösterilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E.

¹¹³ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, 1984-1991 Yıllarında Diploma Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 106. 1989-1990 devresi için 143 numaralı defterde mezun miktarı 591, 1990-1991 devresi için mezun miktarı ise yine oldukça önemli bir farkla 484 kişi olarak verilmiştir. *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek 3E.

¹¹⁴ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143.

¹¹⁵ *MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi*, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143.

devre) mezun miktarı 538¹¹⁶, 1995-1996 dönemi (31. devre) mezun miktarı 424¹¹⁷ ve son dönem olan 1996-1997 dönemi (32. devre) mezun miktarı ise 390 olarak belirlenmiştir.¹¹⁸ Buna göre diploma defterlerinden elde edilen bilgiler ışığında “Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu”, 1965’ten 1997’ye kadar 32 eğitim-öğretim devresinde toplamda 12.857 öğrenciyi “Astsubay Çavuş” rütbesi ile mezun ederek Türk Silahlı Kuvvetlerinin saflarına katmıştır.¹¹⁹ 1993 senesinde hazırlanmış olan 143 numaralı defterdeki istatistikte ise okulun 1993’e kadar verdiği mezun miktarı 10.840 kişi olarak gösterilmiştir.¹²⁰ Okul en fazla mezunu 1986-1987’deki 22. devrede 612 kişi ile vermiştir. “Astsubay Çavuş” rütbesiyle mezun olan toplam 12.857 personelin, diploma defterlerinden ulaşılabilen bilgiler çerçevesinde sadece 6.057 mezunun ayrıldıkları sınıfların bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre olursa 2.088 Piyade, 1.119 Muhabere, 647 Topçu, 662 Tank, 517 Ordu Donatım, 325 İstihkâm, 274 Levazım, 192 Ulaştırma, 67 Harita, 134 Personel, 32 Maliye sınıfı astsubay olarak tespit edilmiştir.

5. Görev Yapan Okul Komutanları

Diploma defterleri üzerinde yapılan incelemeler sırasında ulaşılan bir başka önemli bilgi ise okulun eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü 32 dönem boyunca görev yapan okul komutanlarının isimleri olmuştur. Görev yapan komutanların isimleri şunlardır: Kur. Alb. Avni Aka 1965-1967 yılları arasında, Kur. Alb. Turgut Özel 1967-1969 yılları arasında, Topçu Alb. Remzi Gürkan (Vek.) 1969-1970 yılları arasında, Topçu Alb. Mustafa Hınçalan 1970-1971 yılları arasında, Topçu Kd. Alb. Nazmi Ustaoglu 1971-1972 yılları arasında, P. Kd. Alb. Emin Rodop 1972-1973 yılları arasında, P. Kd. Alb. Hayati Dinçer 1973-1974 yılları arasında, Tnk. Kd. Alb. Feridun Göktürk 1974-1976 yılları arasında, Tnk. Kd. Alb. Nevzat Türker 1976-1977 yılları arasında, P. Kd. Alb. Hasan Şener 1977-1982 yılları arasında, P. Kd. Alb. Nizamettin Acar 1982-1985 yılları arasında, P. Kd. Alb. Cevdet Yılmaz 1985-1986 yılları arasında, P. Kd. Alb. Özcan Nalbantoğlu 1986-1990 yılları arasında, Topçu Kur. Alb. Hasan Peker Günal 1990-1993 yılları arasında, Kur. Alb. Şahap Tuncer 1993-1994 yılları arasında, Kur. Alb. Ali İhsan Gürcihan

¹¹⁶ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu Diploma Almaya Hak Kazananlar Listesi 1994-1995, Defter No. 150.

¹¹⁷ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Astsubay Hazırlama Okulu Diploma Defteri 1995-1996, Defter No. 155.

¹¹⁸ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Astsubay Hazırlama Okulu Diploma Defteri 1996-1997, Defter No. 160.

¹¹⁹ Bkz. Ek 5

¹²⁰ MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, Diplomasını Almaya Hak Kazananların Listesi, Defter No. 143. Bkz. Ek-3E. “Astsubay Okulları Tarihi” isimli kitapta, yine kaynak gösterilmeksizin, 1973-1974 ile 1985-1986 dönemleri arasındaki mezun miktarı toplamda 4.483 kişi olarak verilmiştir. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 91.

1994-1995 yılları arasında, Kur. Alb. Hikmet Tahmaz 1995-1997 yılları arasında.¹²¹

En uzun süre görev yapan Okul Komutanı 1977-1982 yılları arasında bu görevi sürdüren P. Kd. Alb. Hasan Şener olmuştur. Çalışmamıza son vermeden önce, Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nu tamamlayarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin saflarına katılan öğrencilerde var olan meslek sevgisinin ve bu mesleğe aidiyet duygusunun hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından son derece ilginç bir olaydan söz etmek istiyoruz. Bu olay, okulda verilen eğitim ve disiplinin öğrencilerde nasıl bir karakter ve yaşam görüşü oluşturduğunu anlamamız açısından oldukça önemlidir.

1971-1972 dönemi mezunlarından Süleyman Zengin'e ait olan ve diploma defterleri arasında ulaşılan 26 Mart 1987 tarihli bir belgeden, söz konusu şahısın mahkemeye müracaatla taşıdığı "Zengin" soyadını değiştirmek istediği anlaşılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli nokta, Süleyman Zengin'in soyadını değiştirme gerekçesidir. Süleyman Zengin, 3 Şubat 1987 tarihli dava dilekçesinde "*Taşıdığı soyadının yaşantısı ve içtimai durumu ile tam bir tezat teşkil ettiğini, fakir bir ailenin çocuğu olduğundan zar zor okula gittiğini ve askerî okul sayesinde bir meslek sahibi olduğunu, 1974 yılından beri paraşüt atlayışı yaptığını, 1979 yılından itibaren de uçaktan personel ve malzeme atılması konusunda hocalık ve yöneticilik yaptığını, mesleğinin zevkli ve gurur verici olduğunu ve bu nedenle gurur verici bir soyadı taşımak arzusunda olduğunu*" dile getirmiştir. Süleyman Zengin ayrıca, maddî durumuna uymadığı için "*iş çevresinde zaman zaman alay konusu olan Zengin soyadını değiştirerek maddî ve manevî sorumluluğu olan "Canatan" soyadını almak isteğini*" dile getirmiştir. Dava, 26 Mart 1987 tarihinde mahkemece karara bağlanmış ve Süleyman Zengin'in soyadı "Canatan" olarak yeniden düzenlenmiştir.¹²² Bu ilginç olaydan da görüldüğü üzere askerlik mesleğini gerçekten özümsemiş ve bu mesleği bir yaşam biçimi haline getirmiş bu öğrenciler, ruhen mesleğe bağlanmakla kalmamışlar, iç dünyalarını, ruh hallerini dışa yansıtırcasına hüviyetlerini bile bu mesleğe uygun hale getirmek istemişlerdir. Süleyman Zengin'in ayrıca askerî okul eğitimi sayesinde meslek sahibi olduğunu vurgulaması da okuldaki eğitimin işlevselliğini göstermesi açısından dikkat çekici bir ifadedir.

¹²¹ Bkz. Ek 6. "Astsubay Okulları Tarihi" başlıklı çalışmada, kaynak gösterilmeksizin görev yapan Okul Komutanlarına ilişkin hatalı bilgilere yer verilmiştir. *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 93-94.

¹²² MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 1971-1972 Astsubay Sınıf Hazırlama Okulu Diploma Defteri, No. 29-30 içinde 1987/40 Esas, 1987/101 Karar numaralı ve 26.3.1987 tarihli "Soyadı Tashihi"ne ilişkin mahkeme kararı. Bkz. Ek 4

Sonuç

Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu, Konya'daki "Astsubay Hazırlama Okulu"nun 1966'da Çankırı'ya taşınması üzerine orta öğretim seviyesinde 2 yıllık eğitim-öğretim verecek şekilde faaliyetlerine başlamıştır. 1971'de eğitim süresi 3 yıla çıkarılan okul, bu tarihten itibaren lise düzeyinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın 3 Aralık 1974 tarihli emri doğrultusunda "NBC Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı" ile birleştirilmiş ve "NBC Okulu Eğitim Merkezi ve Astsubay Hazırlama Okulu" adıyla yeniden düzenlenmiştir. 1983 yılında NBC Okulu Eğitim Merkez Komutanlığı'nın nakli ile okul yeniden "Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu" adını almıştır.¹²³ Okul, 1997 yılında Balıkesir'e taşınmış ve Balıkesir'de 1987'de kurulmuş olan Balıkesir Teknik Astsubay Hazırlama Okulu ile birleştirilmiştir. Bu birleşimden sonra okul, "Çok Programlı Astsubay Hazırlama Okulu" adını almıştır.

Okuldaki eğitim öğretim faaliyetleri "KKY.181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi" doğrultusunda düzenlenmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri çerçevesinde verilen dersleri, genel kültür (akademik) ve mesleki dersler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Ayrıca öğrenciler, 1. ve 2. sınıf sonunda tatbiki askerlik eğitimi kapsamında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nca belirlenen zaman diliminde ve Okul Komutanlığı'nın planlaması doğrultusunda kamp çalışmalarında bulunmuşlardır. Askerî eğitim çerçevesinde ele alındığında ve ders programındaki oranları açısından karşılaştırıldığında genel kültür derslerin üstünlüğü dikkat çekicidir. Okul 1966'dan 1997'ye kadar toplamda 32 devre mezun vermiştir. Toplam mezun öğrenci miktarı ise diploma defterlerinin verilerine göre 12.857'dir. Mezunlarının ayrıldığı sınıflar ise öncelikle 2.088 kişi ile Piyade, 1.119 kişiyle de Muhabere sınıfları olarak tespit edilmiştir.

Ders çeşitliliğine bakılarak, okulda gerek akademik gerekse mesleki açıdan kaliteli bir eğitim verildiğini söylemek mümkündür. 1971-1972 dönemi mezunlarından Süleyman Zengin'e ilişkin örnek olaydan da anlaşılacağı üzere öğrenciler aldıkları eğitim sayesinde iyi bir meslek sahibi oldukları gibi, kendini ifade edebilen, medeni cesarete ve toplumsal duyarlılığa sahip, temel ahlâkî değerlerin yanı sıra mesleki değerleri özümsemiş, görev bilincine sahip ve vizyon sahibi bireyler olarak topluma kazandırılmışlardır. Bu örnek olay, 1979 tarihli "KKY. 181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesi"nin 4. Maddesinde ifade edilen "*Türk toplumunun ana değer ölçüleri ile örf ve adetlerine sağduyulu, kuvvetli karakterli, sağlam bilgili ve yüksek beden yeteneğine sahip, aydın*

¹²³ *Astsubay Okulları Tarihi*, s. 92.

gençler yetiştirmek” amacına uygun düştüğü gibi “K.K. Astsubay Hazırlama Okulları Yönergesinin Güncelleştirilmesi” konulu ve 13 Kasım 1995 tarihli emrinde bahsi geçen temel hedeflerle de doğrudan örtüşmektedir.

Okuldaki öğrencilerin disiplin durumlarına bakıldığında bu konuda “KKY.181-3 (53-12) Kara Kuvvetleri Astsubay Hazırlama Okulu Yönergesi” ile “1632 Sayılı Askerî Ceza Kanunu” hükümlerinin uygulandığı görülmüştür. Okulun ilk dönemlerinde Askerî Ceza Kanunu’nun 104’üncü maddesi gereğince öğrencilerin okulla ilişkisine son verildiği dikkati çekerken, son on yıllık dönemde hırsızlık, firar, akademik yetersizlik, veli isteği ve sağlık sebepleri ile öğrencilerin okulla ilişkisine son verildiği görülmektedir. Son on yıllık dönemde özellikle öne çıkan sebep ise veli isteği ile öğrencinin okuldan ayrılması olmuştur.

EKLER

Ek 1: İstanbul Küçük Zabıt İptidaî Mektebi'nin Konumunu Gösterir Harita.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Hrt. Geç. 001306.

Ek 2: Edirne Küçük Zabıt İptidaî Mektebi'ne ait fotoğraf.

edirne küçük zabıt iptidai mektebi

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, SHB. 001537.

Ek 3A: Küçük Zabit Mektepleri ile Astsubay Hazırlama Okullarının Mezun Durumunu Gösterir İstatistik.

EK-A

Öğretim Başkanlığı Arşiv kayıtlarının tetkiki sonucu elde edilen verilere göre EK'te sunulan bilgiler hazırlanmıştır. Buna göre;

İstanbul Gedikli Küçük Zabit Mektebi	2 dönem
Konya Gedikli Küçük Zabit Mektebi	5 "
Kayseri Zincidere Küçük Zabit Ortaokulu	12 "
Elazığ Erbaş Hızlı Okulu	8 "
Merzifon I.Astsb.Hızlı Okulu	9 "
Konya II.Astsb.Hızlı Okulu	10 "
Mersin III.Astsb.Okulu	10 "
Astsb.Hızlı Okulu	26 "
Olmak üzere toplam.....	82 dönem mezun verdiği tespit edilmiştir.

Yukarıda adı geçen okullar toplam olarak 22587 adet öğrenci mezun vermiştir.

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

Ek 3B: Okulların Mezun Durumlarını Gösterir İstatistik.

EK-B

OKULUN ADI	DÖNEMİ	MEZUN OLAN ÖĞRENCİ SAYISI	TOPLAM VERDİĞİ MEZUN İ. SAYISI	DÜŞÜNCELER
İst.Gedikli Küçük Zabit Mektebi	1930'a kadar	311	-	Diploma defterinden alınan Genel Dipl.numarasına göre
	1931	307	-	-
	1932	49	467	1932'den sonrasına ait kayıt bulunamadı.
Konya Gedikli Küçük Z.Mektebi	1931'e kadar	443	-	Dipl.Defterinden Gal.Dipl.numarasına göre
	1932	58	-	-
	1933	184	-	-
	1934	143	-	-
	1935	136	-	-
	1936	195	1159	-
Kayseri Zincir Dere Gedikli O.O.	1938-39	127		
	1939-40	126		
	1940-41	192		
	1941-42	167		
	1942-43	190		
	1943-44	199		
	1944-45	117		
	1945-1946	134		
	1946-47	81		
	1947-48	72		
	1948-49	70		
1949- 50	59	1534		

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

Ek 3C: Okulların Mezun Durumlarını Gösterir İstatistik.

EK-C

OKULUN ADI	DÖNEMİ	MEZUN SAYISI	TOPLAM MEZUN	DÜŞÜNCELER
Elazığ Gd.Brş.Hzlı.Ok.	1943-44	85	533	
	44-45	91		
	45-46	45		
	46-47	76		
	47-48	32		
	48-49	41		
	49-50	50		
	50-51	108		
Mersin I.Astsb.Hzlı.Ok.	1950-51'e Kadar.	1533	-	Diploma defteri Genel Dipl.Numarasına göre
	1950-51	103		
	51-52	115		
	52-53	156		
	53-54	190		
	54-55	142		
	-	-		Bu dönemlere ait kayıtlara rastlanmadı
	1958-59	166		
	59-60	194		
	60-61	187		
61-62	504	4106	1956-57-58. dönemlere ait mezun adedi "616"dir.	

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

Ek 3D: Okulların Mezun Durumlarını Gösterir İstatistik.

EK-D

OKULUN ADI	DÖNEMİ	MEZUN SAYISI	TOPLAM MEZUN	DÜŞÜNCELER
Konya II.Astsb.Hzlı.Ok.	1951-52'e kadar	533	-	Diploma defteri Genel Dipl.numarasına göre
	51-52	95		
	52-53	123		
	53-54	201		
	54-55	174		
	55-56	201		
	56-57	412		
	57-58	370		
	58-59	128		
	59-60	285		
	60-61	-		
61-62	283	2522	Bu dönem kaydına rastlanmadı	
Mersin III.Astsb.Hzlı.Ok.	1952-53	27	-	Bu dönem kaydına rastlanmadı
	53-54	71		
	54-55	189		
	55-56	222		
	56-57	-		
	57-58	652		
	58-59	293		
	59-60	339		
	60-61	225		
	61-62	427		
62-63	232	2677		

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

TÜRK ASKERİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

Ek 3E: 143 Numaralı Deftere Göre Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu Mezun Durumunu Gösterir İstatistik.

Ek-E

OKULUN ADI	DÖNEMİ	MEZUN SAYISI	TOPLAM MEZUN	DÜŞÜNCELER
Astsb.Hal.Ok.	1963-64-65	-	-	Kayıtlarına matlanılmadı
	1966-67	473	-	
	67-68	351	-	
	68-69	437	-	
	69-70	439	-	
	70-71	400	-	
	71-72	449	-	
	72-73	-	-	
	73-74	267	-	Okul 3 seneye çıkarıldığından mezun verilmedi
	74-75	257	-	
	75-76	279	-	
	76-77	288	-	
	77-78	267	-	
	78-79	408	-	
	79-80	314	-	
	80-81	362	-	
	81-82	340	-	
	82-83	335	-	
	83-84	374	-	
	84-85	485	-	
85-86	511	-		
86-87	612	-		
87-88	585	-		
88-89	553	-		
89-90	591	-		
90-91	484	-		
91-92	471	-		
92-93	508	10840		

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

Ek 4: Soyadı Değişikliğine Dair Mahkeme Kararı.

S A K A

Soyadı : 1957/40
 Kararı : 1957/101

Makâm : M.Çankırı Sayısı 13103
 C. Davacı : Hoca Mustafa 1994
 Katip : Süleyman Ayar

Davacı : Süleyman Zengin, Bolu Komando Tabayı Muh.Bl. Komutanlığında görevli
 Davalı : Hüras Mikulüü Bolu
 Davalı : Soyadı Eshini.
 Davanın Tarihi : 3.2.1987
 Karar Tarihi : 26.3.1987

Davacının dava dilekçesi esasına kaydedildikten sonra yapılan açlık yargılaması sonunda **18.02.87** tarihinde Davacı dilekçesinde Tağaddüli soyadının yavaşlama ve öğrenim durumu illi tam bir tozmat tozgil ettiğini, tacir bir ailenin çocuğu olduğu bulunduğundan kar zor okula gittiğini, ve askeri okul sayesinde bir meslek sahibi olduğunu 1974 yılında emekli paraşüt atlayışı yaptıktan 1979 yılından itibaren Uğaktan Ferasetli ve emekli atılmaya konusunda hocalık ve yöneticilik yaptıktan, mesleğinin zevkleri ve gurur verdiği görevi hatırlatan bir soyadı taşımak arzusunda olduğunu, durumuna uygun ve iş gerektiren zaman zaman alması konuları olan Zengin soyadını değiştirme hakkı ve emekli sorumluluğu olan paraşütçülük görevini hatırlatan Çankırı soyadını almak istediğini, buna karar verilmesini talep ve dava etmiştir.

Davalı Hüras Mikulüü Davacının dilekçesini dava zamanı davasını aspet etmesi gerektiğini bildirmiştir.

Çekpedilen nüfus kayıtlarına tektikinde: Davacının Denizli illi "Kale İlçesi Kızılcasazırı Köyü"nde nüfusa kayıtlı olduğunu ve "Hüras" den olan 1954 yılı soyadının Zengin olduğu görülmüştür.

C. Davacının gelen cevabı yazıda Süleyman Zengin'in Genel Kurmay Başkanlığında 29 Haziran 1980 günü ve 18.02.87 tarihinde askerlik hizmetinde olduğu ve emekliliklerinde emekli aylıklarının tahakkukunda bu isimle bildirdiği görülmüştür.

Davalının davaya tarafı Genel Kurmay Başkanlığı Davacının arkadaşları olduğunu, aynı şekilde astsubay olarak görev yaptıklarını, meslekleri gereği hatırlatan ve Komutanlığında emekli olduğu ve birlikte soyadının değiştirildiği, davacının kendisi bu şekilde takdim etmek istediği zaman Başgörev Zengin şeklinde takdim ettiğini, bu gerekçeyle, gerekçe arkadaşları arasında ihtisasa ile kararlaştırılan bir yerde yavaşlama öğrenim durumunda Zengin olan Hüras şeklinde takdimatına maruz kalmasına bildirilmiştir.

Davacının yanında görülen davasının kabulüne karar verilmesi gerek miğ ayarındaki takdim teklif edilmiştir.

1. Kuvvete gerekçeleri açıklanan nedenlerle;
 1- Denizli illi Kale İlçesi Kızılcasazırı Köyü 032/01 cilt, sayfa 1, kitlik Ol de nüfusa kayıtlı olduğunu ve "Hüras" den olan 1954 yılı Süleyman Zengin'in Zengin olan soyadının Zengin ile ÇANKIRI OKULU İLE DEĞİŞTİRİLMİŞ NÜFUS BU KİTİLE DE TEKLİFİNE. 2- Kayıtların tabanlı gazetede ilanına.
 3- Yapılan yargılama giderlerinin davacı üzerinde bırakılmasına.
 4- Kararı peşin alındığından yeniden harcı alınmasına yer olmadığına.
 Kararı ayar için ayar olmalıdır davacı ile davalı ilerde temyizden sonra yitirilene karşı iddia hakkından C. Davacı Hoca Mustafa'nın husuru ile talebe uygun olarak açlık karar verilir. 26.3.1987

M.Çankırı Sayısı 13103
 H.Çankırı Kızılcasazırı

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi, 143 Numaralı Defter.

Ek 5: Mezuniyet Defterlerine Göre Çankırı Astsubay Hazırlama Okulundan Mezun Durumunu ve Ayrıldıkları Sınıfları Gösterir İstatistik.

Dönem	Mezun Miktarı	Sınıflar
1965-1966	448	
1966-1967	473	221 kişi Piyade Okulu, 44 kişi Topçu Okulu, 18 kişi İstihkâm Okulu, 15 kişi Zırhlı Birlikler Okulu, 127 kişi Muhabere Okulu, 12 kişi Ulaştırma Okulu, 19 kişi Levazım Okulu, 5 kişi Ordu Donatım Okulu 10 kişi Personel Okulu, 8 kişi Harita Okulu'na
1967-1968	352 (143 numaralı defterde 351)	96 kişi Piyade Okulu, 22 kişi Topçu ve Füze Okulu, 29 kişi İstihkâm Okulu, 19 kişi Zırhlı Birlikler Okulu, 89 kişi Muhabere Okulu, 6 kişi Ulaştırma Okulu, 22 kişi Ordu Donatım Okulu, 41 kişi Levazım Okulu, 11 kişi Personel Okulu, 15 kişi Harita Okulu
1968-1969	437	94 kişi Piyade, 48 kişi Muhabere, 50 kişi Muhabere Elektronik, 20 kişi Muhabere Elektronik Harp Operatörü, 45 kişi Topçu, 59 kişi Tank, 40 kişi Ordu Donatım, 26 kişi İstihkâm, 8 kişi Personel, 15 kişi Ulaştırma, 19 kişi Levazım, 15 kişi Harita
1969-1970	439	99 kişi Piyade, 39 kişi Tank, 43 kişi Topçu, 15 kişi Harita, 29 kişi Harita, 96 kişi Muhabere, 3 kişi Muhabere Elektronik, 19 kişi Muhabere Elektronik Harp Operatörlüğü, 43 kişi Odu Donatım, 11 kişi Personel, 19 kişi Ulaştırma, 21 kişi Levazım.
1970-1971	400	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1971-1972	449	113 kişi Muhabere, 48 kişi Topçu, 38 kişi Ordu Donatım, 145 kişi Piyade, 17 kişi Ulaştırma, 1 kişi Levazım, 78 kişi Tank, 32 kişi İstihkâm
1972-1973	281 (143 numaralı defterde "mezun vermedi" bilgisi yer almaktadır.)	41 kişi Muhabere, 47 kişi Ordu Donatım, 55 kişi Topçu, 2 kişi Levazım, 117 kişi Piyade, 19 kişi Ulaştırma Okulu
1973-1974	267	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1974-1975	254 (143 numaralı defterde 257)	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1975-1976	278 (143 numaralı defterde 279)	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1976-1977	288	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1977-1978	267	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1978-1979	408	138 kişi Piyade, 47 Zırhlı Birlikler, 43 Topçu, 33 İstihkâm, 59 Muhabere, 41 Ordu Donatım, 22 Levazım, 10 Personel, 16 Ulaştırma.
1979-1980	314	114 kişi Piyade, 37 kişi Topçu, 45 kişi Muhabere, 37 kişi Tank, 10 kişi Ulaştırma, 22 kişi İstihkâm, 6 kişi Levazım, 1 kişi Personel, 3 kişi Maliye ve 28 kişi Ordu Donatım, 3 kişi Maliye.
1980-1981	363 (143 numaralı defterde 362)	119 kişi Piyade, 50 kişi Zırhlı Birlikler, 31 kişi Topçu, 25 kişi İstihkâm Okulu, 43 kişi Muhabere Okulu, 33 kişi Ordu Donatım, 20 kişi Levazım, 11 kişi Personel, 12 kişi Ulaştırma, 4 kişi Maliye.
1981-1982	339 (143 numaralı defterde 340)	117 kişi Piyade, 48 kişi Zırhlı Birlikler, 32 kişi Topçu, 21 kişi İstihkâm, 52 kişi Muhabere, 30 kişi Ordu Donatım, 30 kişi Levazım, 20 kişi Personel, 10 kişi Ulaştırma, 4 kişi Maliye.

TÜRK ASKERİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM TARİHİ SEMPOZYUMU

1982-1983	335	110 kişi Piyade, 48 kişi Zırhlı Birlikler, 31 kişi Topçu, 22 kişi İstihkâm, 49 kişi Muhabere, 29 kişi Ordu Donatım, 20 kişi Levazım, 12 kişi Personel, 11 kişi Ulaştırma, 4 kişi Maliye.
1983-1984	249 (143 numaralı defterde 374)	125 kişi Piyade, 56 kişi Zırhlı Birlikler, 36 kişi Topçu, 24 kişi İstihkâm, 56 kişi Muhabere, 32 kişi Ordu Donatım, 17 kişi Levazım, 4 kişi Personel, 13 kişi Ulaştırma, 4 kişi Maliye.
1984-1985	321 (143 numaralı defterde 485)	166 kişi Piyade, 52 kişi Zırhlı Birlikler, 54 kişi Topçu, 24 kişi İstihkâm, 76 kişi Muhabere, 49 kişi Ordu Donatım, 21 kişi Levazım, 15 kişi Personel, 11 kişi Ulaştırma, 5 kişi Maliye.
1985-1986	511	175 kişi Piyade, 56 kişi Zırhlı Birlikler, 57 kişi Topçu, 27 kişi İstihkâm, 88 kişi Muhabere, 52 kişi Ordu Donatım, 24 kişi Levazım, 16 kişi Personel, 11 kişi Ulaştırma, 5 kişi Maliye.
1986-1987	612	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1987-1988	585	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1988-1989	553	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1989-1990	592 (143 numaralı defterde 591)	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1990-1991	253 (143 numaralı defterde 484)	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1991-1992	473 (143 numaralı defterde 471)	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1992-1993	508	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1993-1994	456	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1994-1995	538	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1995-1996	424	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
1996-1997	390	(Herhangi bir bilgiye rastlanmadı.)
Toplam	12.857	

MSÜ Kara Astsubay MYO Not Kayıt Arşivi.

Ek 6: Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu Komutanları Listesi.

Dönem	Okul Komutanı
1965-1967	Kur. Alb. Avni AKA
1967-1969	Kur. Alb. Turgut ÖZEL
1969-1970	Topçu Alb. Remzi GÜRKAN (Vek.)
1970-1971	Topçu Alb. Mustafa HINÇALAN
1971-1972	Topçu Kd. Alb. Nazmi USTAOĞLU
1972-1973	P. Kd. Alb. Emin RODOP
1973-1974	P. Kd. Alb. Hayati DİNÇER
1974-1976	Tnk. Kd. Alb. Feridun GÖKTÜRK
1976-1977	Tnk. Kd. Alb. Nevzat TÜRKER
1977-1982	P. Kd. Alb. Hasan ŞENER
1982-1985	P. Kd. Alb. Nizamettin ACAR
1985-1986	P. Kd. Alb. Cevdet YILMAZ
1986-1990	P. Kd. Alb. Özcan NALBANTOĞLU
1990-1993	Topçu Kur. Alb. Hasan Peker GÜNAL
1993-1994	Kur. Alb. Şahap TUNCER
1994-1995	Kur. Alb. Ali İhsan GÜRCİHAN
1995-1997	Kur. Alb. Hikmet TAHMAZ

Astsubay Okulları Tarihi, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, EDOK Okullar Komutanlığı, Baltkesir, 2009, s. 93-94

NUSAYBİN KIŞLASI'NDA SIRA DIŞI BİR EĞİTİM

Sıraç AKTÜRK*

Giriş

Türkçede “kışın oturulan yer” anlamındaki “kışlağ” sözcüğünden gelen kışla, koruma, askerleri topluca barındırma işlevine sahip büyük binalardır.¹ Osmanlı klasik döneminde Yeniçerilerin barındıkları odalar, ilk kışlalar olarak ifade edilmektedir. Geniş bir avlu etrafında karşılıklı iki sıra halinde dizili hücrelerden oluşan Odalar, planları itibariyle medreselere ve Horasan ile Türkistan’daki yaygın konut tiplerine benzerlerdi. Genelde kâgir ve ahşap olarak inşa olunan ve Şehzadebaşı ile Beyazıt arasında yer alan “Eski Odalar” ve Aksaray Et Meydanı (Meydan-ı Lahm)’ndaki “Yeni Odalar” yeniçeri kışlaları olarak asırlarca kullanılmıştır. Ancak 1826 yılında yaşanan isyan sonrası kaldırılan Yeniçeri Ocağı ile birlikte Odalar (kışlalar) da yıktırılmıştır.²

Osmanlı Devleti’nin bilhassa 18. yüzyılın ikinci yarısında peş peşe aldığı yenilgiler ve giderek büyük bir güç olma niteliğini kaybedişi, askerî alandaki reform ihtiyacını şiddetli hale getirmiştir. Bu bağlamda III. Selim döneminde kurulan alternatif Nizam-ı Cedid ordusu için modern manada ilk kışla kompleksi olarak kabul edilen Selimiye Kışlası³ inşa edilmiştir. Batı tarzında yeni kışlaların inşası ve yaygınlaştırılması hususunda II. Mahmud döneminde çok daha önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu için inşa olunan veya genişletilen Davud Paşa Sarayı ve Râmi Çiftliği kışlaları ile akabinde merkez ve taşrada inşa olunan diğer kışlalar, devlet otoritesini simgeleyen yeni yapılar olarak geleneksel mimariden ayrılan tasarımları, üslup özellikleri ve yapım

---

* Dr., siracakturk@outlook.com, ORCID: 0000-0002-0109-8738.

¹ Ayşe Yetişkin Kubilay, “Kışlalar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), s. 7.

² A. Süheyl Ünver, “Yeniçeri Kışlaları”, *Bellekten*, c. 15, Sayı 160 (Ekim 1976), s. 590-591; Yüksel Çelik, “II. Mahmud Devrinde İdari-Askerî Bir Üs: Rami Kışlası”, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 52 (2018), s. 230.

³ İlk modern kışla yapısının III. Selim’in hükümdarlık zamanından önce, Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa tarafından 1782 yılında yaptırılan Kalyoncu Kışlası olduğu da ileri sürülmektedir. M. Gözde Ramazanoğlu, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 38.

teknikleriyle imparatorluğun Batı'ya dönük yüzünü, keza iktidar ve istikrar idealini temsil etmişlerdir.⁴

18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren inşasına başlanan modern kışlaların mimarisi incelendiğinde, kışlaların sadece askerî eğitime yönelik olmadığı, askerin dinlenmesi, temizliği, eğitim ve ibadetini rahatça yapabilmesi gibi birçok yaşamsal fonksiyonunun da düşünülerek planlandığı anlaşılmaktadır. Kışla mimarisine padişahın ziyareti esnasında dinlenmesi ve kabul sırasında konaklaması için köşkler de ilave edilmiştir. Eski Yeniçeri kışlalarından plan yönüyle farklı olan modern kışlalar, miktarının fazlalığı ve birçok taşra mahalline yayılmış bulunmaları bakımından da farklılık arz etmişlerdir.⁵

Nusaybin'in Osmanlı dönemi idâri tarihinden kısaca bahsedildikten sonra araştırma konusu ele alınıp değerlendirilecektir. Günümüzde Mardin'e bağlı bir ilçe olan Nusaybin, Diyarbakir ve çevresiyle birlikte Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil olduktan sonra yapılan tahrirlerde, Diyarbakir Eyâleti sınırları içerisinde bulunan Mardin Sancağına bağlı bir nahiye olarak kayıtlıdır. 1518, 1523 ve 1530⁶ tahrirlerinde nahiye olan şehir, 1540 yılında kazâ statüsüne yükselmiştir. 1550'li yıllarda, müstakil bir sancak durumunda olan Nusaybin, 17. yüzyılda Diyarbakir Eyâletine bağlı iken 18. yüzyılda Diyarbakir idâri taksimatı içinde yer almamaktadır. Nusaybin, 19. yüzyılın başlarında ise Mardin ile birlikte Bağdat'a ve 1834 yılından itibaren ise Diyarbakir Eyâletine bağlanmıştır.⁷ 1856-1869 yılları arasında kazâ statüsüyle Mardin'e bağlı olan şehir,⁸ 1869 yılında nahiye statüsüne düşürülmüştür.⁹ Ancak 1871 yılında tekrar kazâ statüsüne yükselmekle birlikte,¹⁰ 1872-1877 yılları arası Diyarbakir Vilâyet Salnâmelerinde Nusaybin Kazâsına dair malûmat bulunmayıp 26 Ocak 1877 (11 M 1294) tarihli bir tezkirede, Nusaybin Kazâsı'nın Mardin Sancağına bağlandığının bildirilmesi,¹¹ bahsi geçen iki tarih arasında kazânın başka bir sancağa bağlandığı şeklinde yorumlanabilir.

⁴ Yüksel Çelik, "II. Mahmud Devrinde İdari-Askerî Bir Üs: Rami Kışlası", s. 230.

⁵ Zuhâl Çetiner Doğdu, "Kışla Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 275, 277.

⁶ Tahrir defterinin aslında 1526 yazılıdır.

⁷ Ahmet Kankal, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Nusaybin (Salnâmelere Göre)", *Makalelerle Mardin (Tarih-Coğrafya)*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 1, (İstanbul: Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, 2007), s. 479-482.

⁸ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, h. 1272, s. 99; h. 1273, s. 105; h. 1276, s. 143; h. 1277, s. 148; h. 1278, s. 149; h. 1279, s. 156; h. 1280, s. 156; h. 1281, s. 184; h. 1282, s. 172; h. 1283, s. 171; h. 1284, s. 182; h. 1285, s. 186.

⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir*, Def'a 1, Sene 1286, Diyarbakir Vilâyet Matbaası, s. 68, 140, 141.

¹⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbakir*, Def'a 3, Sene 1288, Diyarbakir Vilâyet Matbaası, s. 213.

¹¹ BOA, MB. İ., 32/114, 11 M 1294 [26 Ocak 1877].

Kazâ, 1877 yılından itibaren ise Mardin Sancağına bağlanmıştır.¹² Nusaybin, 1890'lı yılların sonunda, batıdan Mardin, kuzeyden Midyat, doğudan Cizre ve güneyden Musul Vilâyeti ve Zor Mutasarrıflığı ile çevriliydi.¹³

1. Nusaybin Kışlası

Nusaybin Kazâsı büyük ve imarı geniş bir mahal olmakla birlikte, 1830'lu yıllarda yaşanan eşkıya ve göçer aşiret saldırılarından dolayı harap hale gelmiştir.¹⁴ Bilhassa Sincar eşkıyasının saldırılarına karşı şehri korumak amacıyla 2.000 askeri alır büyüklükte iki katlı ve dörder katlı iki kule olacak şekilde 1837 yılında inşasına başlanan kışla, 2.128 kise akçe masrafla 1838 yılında tamamlanmıştır.¹⁵ Kışla binasının bir yıl gibi çok kısa bir sürede bitirilmesi, dönemin şartları göz önüne alınırsa fevkalâde önemlidir. Kışlanın 300'den fazla odası ve girişinde iki aslan heykelinin bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁶ Planlı bir askerî kompleks olarak inşa olunduğu anlaşılan kışla, koğuşlar, camii, hamam, mutfaklar, fırın, çamaşırhâne, su deposu ve cephanelikten oluşmaktaydı. Binanın bitişiğine ise birkaç yüz neferatı (askerler) alabilecek büyüklükte ya da 500 hayvanata yetecek büyüklükte ahır, zahire anbarları, dekakin (dükkanlar) ve diğer bazı ek binalar ilave edilmiştir.¹⁷ İnşa olunan kargir kışla ve ek binaların inşaat masrafları mahalli mülki yönetim ve kendi temettuatından karşılanmıştır.¹⁸

Mardin Kışlası, Nusaybin Kışlası'ndan yaklaşık yarım yüzyıl sonra 1887-1891 yılları arasında inşa olunmuştur.¹⁹ Arap coğrafyacıları ve ortaçağ seyyahlarının, kentin zengin ve verimli bir alanda kurulup dördüncü iklim dâhilinde yer aldığını belirtmeleri, bir sınır kenti olan Nusaybin'in ilk ve ortaçağ boyunca Roma-İran devletleri arasında el değiştirmesi²⁰ ile kayıtlarda

¹² *Salnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir*, h. 1300, s. 86; h. 1301, s. 93; h. 1302, s. 112; h. 1308, s. 83; h. 1312, s. 100; h. 1316, s. 103; h. 1317, s. 132; h. 1319, s. 136; h. 1321, s. 136; h. 1323, s. 136.

¹³ Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lam*, c. 6, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), s. 4580.

¹⁴ BOA, *HAT.*, 1257/48618, 27 M 1253 [3 Mayıs 1837].

¹⁵ BOA, *HAT.*, 1257/48618, 14 S 1253 [20 Mayıs 1837]; *HAT.* 493/24220, 13 N 1254 [30 Kasım 1838].

¹⁶ Abdurrahman Oruç, *Nusaybin Kışlası Alanı*, 29.07.2009, Nusaybin Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

¹⁷ BOA, *HAT.*, 493/24220, 13 N 1254 [30 Kasım 1838]; *HAT.* 493/24220, 5 L 1254 [22 Aralık 1838].

¹⁸ BOA, *HAT.*, 493/24220, 9 L 1254 [26 Aralık 1838].

¹⁹ Evrim Düzenli, Halil İbrahim Düzenli, "Mardin'de İki Modern İnşa: Mardin Kışlası (1887-1891) ve Müzeye Dönüşümü (2008-2009)", *Kent Araştırmaları Dergisi*, c. 11, Sayı 30 (2020), s. 650.

²⁰ Ahmet Kütük, *Bizans İmparatorluğu Döneminde Nusaybin'in Siyasi, Sosyal, İktisadi, Mimari ve Kültürel Durumu (IV.-X. Yüzyıl)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2012, s. 17-19.

kışlanın çölün kilidi olan bir mahalde inşa edilmiş olduğunun ifade edilmesi,²¹ şehrin diğer civar taşra mahallerine göre, stratejik bir mevkide bulunduğu ve Osmanlı Devleti'nin Arap âlemine açılmış bir penceresi ve köprübaşı mevkiini işgal ettiğine delalet etmektedir. Ayrıca yukarıda değinildiği üzere, yaşanan eşkıya saldırılarının şehirde yaratmış olduğu korku ve endişe, ilk kışla binasının merkez kazâ olan Mardin'den önce Nusaybin Kazâsı'nda inşa olunmasını tetiklemiştir.

Nusaybin Kışlası çeşitli tarihlerde onarım görmüştür. İlk tamir 1843 yılında yapılmış olup 500 kûsur akçe sarf edilmiştir.²² Ardından 1849 yılında yapılan tamiratta ise binanın pencereleri ve mermer kapısı tahkim edilip yeni su kanalları ve bir ambar inşa edilmiştir.²³ Ancak 1849 yılından sonra uzunca bir süre hakkında malûmat tespit edilemeyen kışla, 1894 yılında 9.000 kuruş,²⁴ 1904 yılında ise 30.000 kûsur kuruş masrafla iki ahır ve diğer bazı onarım işlemleri yapılmıştır.²⁵

Nusaybin'de inşa olunan kışlaya ilk etapta iki kıta top yerleştirilip bir alay süvari askeri daimi surette ikame ettirilmek suretiyle kazâda asayiş sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak tespit edilemeyen bir tarihten itibaren süvari askerinin ikamesine 1900'lü yılların başına kadar ara verilmiştir.²⁶ Göçer aşiretlerin bilhassa köylere gerçekleştirmiş oldukları yağmaların 1900'lü yılların başında artması üzerine, Nusaybin'de daimi asker kuvveti bulundurmaktansa buranın iklimine uyum sağlayan yöre ahali arasında seçilen 400 kişilik seyyare taburunun oluşturulduğu bildirilir. Zâbitânın (subayların) mevcut bulunan nizamiye süvari ve piyade zâbitânından seçilmesi ve kumandanlığına ise ahvâl-i mevkiyeye vakıf ve muktedir bir zatın tayin olunmasına karar verilmiştir. Ayrıca görev yapan mevcut seyyare taburu efrâd ve zâbitânı ile ilaveten Silvan ve Savur ahalisinden istihdamı lüzum görünen efrâd ve zâbitân için tanzim kılınan pusulada, seyyare taburunun nânı aziz (ekmek) ile hayvanların arpa, saman gibi yem ihtiyaçlarının karşılanması ve nizamiye efrâdına her zaman verilmesi icap eden yağ, et, tuz, hatab (odun) ve gaz gibi beş kalem erzağının temini hususu Diyarbekir Vilâyeti İdâre Meclisinden Dâhiliye Nezâretine bildirilmiştir.²⁷

Nusaybin Kışlası'nın tamiratına dair 1849-1894 yılları arasında malûmat tespit edilememiş olması ve 1906 yılına ait bir kayda göre, kışlada

²¹ BOA, *BEO.*, 2817/211275, 6 Ra 1324 [30 Nisan 1906].

²² BOA, *HAT.*, 1422/58618, 11 M 1259 [11 Şubat 1843].

²³ BOA, *MVL.*, 35/67, 1 Ş 1265 [22 Haziran 1849].

²⁴ BOA, *DH., MKT.* 255/34, 9 L 1312 [5 Nisan 1895].

²⁵ BOA, *DH., MKT.* 831/45, 13 C 1322 [25 Ağustos 1904].

²⁶ BOA, *BEO.*, 2817/211275, 6 Ra 1324 [30 Nisan 1906]; *HAT.*, 1257/48618, 27 M 1253 [3 Mayıs 1837].

²⁷ BOA, *BEO.*, 2817/211275, 6 Ra 1324 [30 Nisan 1906].

uzun zamandan beri ne asker ne de jandarma ikame olunmayıp harap olmaya yüz tuttuğunun belirtilmesi, kışlanın 19. yüzyılın ikinci yarısının son yıllarına kadar faal durumda olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak 1891 yılında kurulan Hamidiye Süvari Alaylarının Nusaybin kolunun barınma problemini gidermek amacıyla kışlanın bu tarihlerde tekrar açıldığı ifade edilebilir. Günümüzde Nusaybin ilçe merkezinin Kışla Mahallesinde Kışla Küme Sokağı mevkinde yer alan ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında binlerce askerin barındığı kışlanın büyük bir bölümü, 1970'lere kadar ayakta kalabilmiştir.²⁸ Ancak çevre sakinlerinden edinilen bilgilere göre yakın tarihe kadar ayakta olan yapıda asıl tahribat, son 40 yıldır gelişen kentleşme ile birlikte halkın ev yapımı için binanın taşlarını sökmesiyle başlamıştır. Kesme ve moloz taşlardan yapılan yapının yaklaşık 1.50 metreyi aşan duvar kalınlığı, görkemini ve büyüklüğünün göstergesidir. Günümüze kadar ayakta kalan kışlaya ait tek bölüm ise konut olarak kullanılmaktadır. Ayrıca yer yer yapı duvarları ile yapının yıkılmaya yüz tutmuş üç kısmı daha kısmen ayakta.²⁹ Şimdi de araştırmanın esas konusu olarak, 1890'lı yılların ortalarından itibaren Nusaybin Kışlasında üç farklı alanda bir grup askere ve bazı zamanlar kazâ ahalisine verilen sıra dışı eğitimden bahsedebiliriz.

2. Sıra Dışı Bir Eğitim

Nusaybin ahalisinin bilhassa yaz mevsiminde mustarip olduğu üç husus olan zehirli akrep ve yılan ısırılmaları, çekirge istilası ve kolera salgınına karşı mücadele konularında ahaliyi bilinçlendirmek amacıyla farklı tarihlerde kışladaki bir grup askere eğitim verilmiştir. Nusaybin Kazâsı'nda akrep ve yılan ısırması vakaları,³⁰ sık rastlanan bir durum olacak ki, 1894, 1897 ve 1899 yıllarında kışlada ikame olan bazı askerlere bu konuda alınacak tedbirlerin

²⁸ *Tarihin Tanığı Nusaybin*, (İstanbul 2001), s. 115, 116.

²⁹ Nusaybin Belediyesi'nden 29.07.2009 tarihinde Müze Müdürlüğüne gönderilen rapor.

³⁰ Seyahatnâme ve tarihi coğrafya ile ilgili eserlerde Nusaybin konusunda genellikle ilk olarak, buranın öldürücü akrepleri ile ünlü bir şehir olduğuna dikkat çekilir. Örneğin, 10. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan İstahri, h. 358/m. 968-969 yılında şehirde bulunan İbn Havkal, Makdisi, İdrisi, 13. ve 14. yüzyıllarda şehre gelen İbn Şeddat ile Hamdullah Müstevfî gibi coğrafyacıların hepsi şehirdeki akreplerin çokluğundan ve tehlikelerinden bahseder. Yakût el-Hamevî ise akreplerin şehirdeki kesafetinin kaynağı olarak şu hikâyeyi aktarır: "Nusaybin'i kuşatan fakat bir türlü ele geçiremeyen Sasani hükümdarı Anuşirvan, bunun üzerine Şehrizor köylerinden akrepleri ile meşhur Tayranşah'tan testilerle akrep getirterek bunları mancınıklarla şehre attirmiştir. Günlerce süren bu akrep saldırısı karşısında daha fazla direnemeyen Nusaybinliler, şehrin kapılarını bizzat kendileri açmak zorunda kalmışlar, böylece Anuşirvan savaşmadan şehri almıştır. İşte Nusaybin'deki akreplerin kökeni bu olaya dayanmaktadır. Ahmet Kütük, *Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi*, (İstanbul: Divan Yayınları, 2018), s. 245; Ahmet Kütük, *Bizans İmparatorluğu Döneminde Nusaybin'in Siyasi, Sosyal, İktisadi, Mimari ve Kültürel Durumu (IV.-X. Yüzyıl)*, s. 187,188); Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lam*, s. 4580; E. Honigmann, "Nasîbin", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964), s. 102.

neler olduğu ve ilk müdahalenin nasıl olacağı eğitimi verilmiştir. Kışladaki askerlere 1894 yılında artan akrep sokması vakaları üzerine eğitim verildiği belirtilmekle birlikte, bu konuda geniş malûmat verilmemiştir.³¹ Ancak 1897 yılında verilen eğitimde, bu yıl kazâda 100'ün üzerinde akrep sokma vakasının yaşandığı vurgulanıp bu konuda alınacak tedbirler şunlardır: günün en sıcak saatlerinde zirai işler yapılırken orta ve büyük taşların çıplak elle kaldırılmaması, çalılık alanların mutlaka temizlenmesi, ev ve bahçelerde sandıkların ve her türlü eşyanın kapalı tutulması, evlerde kedi beslenmesi ve son olarak kavun kabuklarının açıkta bırakılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Vaka yaşandıktan sonra ilk belirti, akrebin soktuğu mahalin şişip şiddetli yanma olayının yaşanması ve mide bulantısıdır. Yaranın üzerini sıcak zeytinyağı ile yağlamak, ağrının dindirilmesinde oldukça etkili olmaktadır. Vaka yeni yaşandıysa evvela yaranın soğuk su ile temizlenmesi sağlandıktan sonra sokulan yerin üst tarafından biraz boğup hacamat uygulanmalıdır. Eğer vakanın üzerinden uzun süre geçmiş ise akrebin soktuğu yerin üzerinden hacamat uygulanıp hastaya müşhil içirilmeli ve ağrının şiddetine göre yaranın olduğu ilgili uzuvdan kan alınmalıdır.³² Kışlada son olarak 1899 yılında verilen eğitimde ise akrep sokması vakalarına dair eğitimin yanı sıra yılan ısırması vakalarına dair eğitim de verilmiştir. Zehirli yılan ısırmasının en yaygın belirtisi, şiddetli yanma ve hastada baygınlık ve nefes darlığıdır. Akrep sokması vakalarında yapılan tedaviye benzer bir ilk müdahalede bulunduğu ifade edilmektedir. Ancak bazı yılan türlerinin zehirleri oldukça hızlı tesir gösterdiğinden, tedavide hacamatla birlikte nişadır ruhu³³ damlatılıp kızgın demirle dağlanması gerektiği belirtilmiştir.³⁴

Nusaybin Kışlası'nda kazâ ahâlisinin mustarip olduğu bir diğer problem, insan yaşamını olumsuz yönde etkileyen, zirai mahsuller üzerinde gereğinden fazla tahribata yol açan ve bitki örtüsüne zarar veren çekirge istilasıdır. Kışlada 1899 yılında çekirge istilasına karşı alınacak tedbirler ve itlafına dair yapılacak mücadelenin nasıl olacağı konusu gündeme gelmekle birlikte, eğitime bir süre sonra olay mahallinden devam edilmiştir. Bu durumda kazâ ahâlisinin de doğrudan eğitime dâhil edildiği ifade edilebilir. Nusaybin'in bazı köylerinde 1899 yılında yaşanan çekirge istilasında mahsulat zarar görmüştür. Bunun üzerine verilen eğitimde, salgın hastalıkların da taşıyıcısı olan çekirge popülasyonunun yumurtlamasının

³¹ BOA, *DH. MKT.*, 2086/50, 29 Ra 1312 [30 Eylül 1894].

³² BOA, *A. J. MKT. MHM.*, 683/75, 5 S 1315 [6 Temmuz 1897]; *DH. MKT.* 2099/50, 29 C 1315 [25 Kasım 1897]; *DH. MKT.* 2187/77, 28 Za 1315 [20 Nisan 1898]. Belgede kavun, şımam (شملم) şeklinde ifade edilmiştir.

³³ Nişadır ruhu: Amonyak <https://www.tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/> (Erişim Tarihi: 21.07. 2021).

³⁴ BOA, *İ. DH.*, 1344/23, 6 S 1317 [16 Haziran 1899]; *DH. MKT.* 2241/63, 21 Ca 1317 [27 Eylül 1899].

engellenememesi ya da yumurtaların imha edilmemesi durumunda, ertesini yıl bir çekirgenin bıraktığı yüz yumurtanın doğada dolaşmasına neden olacağı belirtilmiştir. Böylece bir önceki yıla oranla yüz katı artan çekirgeler, geniş bir coğrafyaya yayılarak buldukları tüm bitki ve tohumları tüketmekteydi. Çekirge sürüleri ve yumurtalarını etkili bir şekilde imha etmenin en önemli yöntemi olarak civar yerlerden getirilecek olan çekirge suyunu³⁵ kullanma önerisinde bulunulmuştur.³⁶ Bu arada çekirge itlafına dair yapılacak mücadeleye dâhil olmak üzere, Mardin İdâre Meclisi azası Ahmet İzzet Efendi görevlendirilmiştir. Neticede gerekli önlemler alınıp çekirgelerin büyük bir kısmının itlafı sağlanmıştır.³⁷

Nusaybin Kazası'nda yaşanan bir diğer biyolojik kökenli afet türü, kolera salgını hastalığıdır. Bu hastalığın ortaya çıkışına bakterilerin gelişimi için uygun iklim, coğrafi şartlar ve insanların ihmalkârlıkları neden olmakta ve bu türden afetler insanların ölümüne sebebiyet vermektedir.³⁸ Nusaybin'de 1890 ve 1897 yıllarında kolera hastalığı baş göstermiştir. Birincisinde, 200 civarında ölüm olayının yaşandığı belirtilip gerekli tedbirleri alma konusunda yavaş davrandığı ileri sürülen kaymakam Sırrı Efendi azledilerek yerine mülgâ Diyarbekir Vilâyeti Ticaret Mahkemesi reisi Mehmet Tefvik Efendi tayin olunmuştur.³⁹ Neticede bir ay kadar süren kolera illeti alınan sıkı tedbirler ve uygulanan karantina kordon sistemi sayesinde defedilmiştir.⁴⁰ Kazâda 1897 yılında yaşandığı anlaşılan kolera salgınında ise hem kışlada hem de şehirde uyulacak olan bazı sıkı tedbirlere dair bir eğitim verilmiştir. Kışlada askerlerin koğuşlarda içtikleri su bir küpün içinde bulunup her asker aynı maşrapayla su içmekteydi. Oysaki bundan sonra küp, yüksek bir yere kaldırılıp altına bir musluk takılacak ve herkesin musluktan su alması sağlanacak idi. Askerler, haftada bir kere sıcak küllü su ile elbiselerini

³⁵ Bu suyun Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde var olduğu bilinmektedir. Ancak bunlar içerisinde en sık kullanılan ve günümüze kadar varlığını sürdüren Şeyh Ali Semerkandi'nin kerametiyle ortaya çıkan ve Şeyhler köyünde bulunan sudur. Bu su, çekirge şeyhleri tarafından haşere (çekirge, fare vb.) probleminin yaşandığı yerlere götürülüp, haşerelerin bulunduğu yerlere serpilmekteydi. Bu suyun kerameti olarak ortaya çıkan sığırcık kuşları, haşereleri ortadan kaldırmaktaydı, Alpaslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (ERDEM)*, Sayı 67 (Aralık 2014), s. 42.

³⁶ BOA, *İ. DH.*, 1370/34, 11 B 1317 [15 Kasım 1899]; Serkan Yazıcı, "İzmit Sancağı'nda Çekirge Afetleri", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri II*, (Kocaeli 2016), s. 849.

³⁷ BOA, *DH. MKT.*, 2279/49, 29 B 1317 [3 Aralık 1899]. Mardin İdâre Meclisi tarafından 18 Haziran 1899 tarihinde Diyarbekir Vilâyetine gönderilen tahrirat, buradan 24 Haziran günü Sadâret Dairesine bildirilmiştir.

³⁸ Mehmet Yavuz Erler, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 1385.

³⁹ BOA, *DH. MKT.*, 1754/97, 9 M 1308 [25 Ağustos 1890].

⁴⁰ BOA, *DH. MKT.*, 1759/107, 25 M 1308 [10 Eylül 1890]; *DH. MKT.* 1742/112, 28 Za 1307 [16 Temmuz 1890].

yıkayacak ve günlük içme sularını kaynatmak suretiyle içeceklerdi. Şehirde ise abdesthâneler her gün sulandırılmış kireç dökülüp bol su ile yıkanacak ve hastalık belirtisi taşıyanlara sıvı kaybından dolayı bol miktarda şekerli su karışımı içirilecek idi.⁴¹ Ayrıca şehrin yoğun nüfuslu mahallerinde mevkisi çukur ve rutubetli olan evlerin altından lağım aktığından bu evlerin boşaltılması ve lağım kapaklarının değiştirilip içindeki lağımın boşaltılması gerektiği mahalli yönetime bildirilmiştir.⁴²

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın son çeyreğinde inşa olunan ilk modern kışladan yıllar sonra 1838 yılında Nusaybin Kışlası inşa olunmuştur. Ancak hem devletin içinde bulunduğu malî durum ile iletişim ve erişim imkânlarının sınırlılığı hem de kazânın bağlı bulunduğu Mardin Sancağı'nda bile ilk askerî kışlanın Nusaybin Kışlası'ndan yaklaşık yarım yüzyıl sonra inşa olduğu dikkate alındığında, Nusaybin Kışlası'nın kuruluş tarihinin taşra için geç bir tarih sayılmayacağı ifade edilebilir. Kayıtlarda Nusaybin Kışlası'nın çölün kilidi olan bir mahalde inşa edilmiş olduğunun ifade edilmesi ve kışlanın Osmanlı Devleti'nin Arap âlemine açılmış bir penceresi olarak tanımlanması ile yaşanan eşkiya saldırılarının şehirde yaratmış olduğu korku ve endişe, ilk kışla binasının merkez kazâdan evvel stratejik bir mevkide bulunan Nusaybin Kazâsı'nda açılmasını haklı kılmaktadır.

Nusaybin Kışlasına dair tashihe muhtaç bir bilgi şudur: kışlanın tamiratına dair 1849 yılına kadar muhtelif malûmat var iken, bu tarihten sonra 1890'lı yılların başına kadar malûmat tespit edilememiş olmasının, kışlanın 1849-1890 yılları arasında askerî fonksiyonuna ara verildiği şeklinde yorumlanmasıdır. Bununla birlikte, 1890 yılında açma girişimlerine başlanıp 1891 yılında fiilen kurulan Hamidiye Süvari Alaylarının Nusaybin kolunun barınma problemini giderme amacıyla bahsi geçen kışlanın yeniden açıldığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada, askerî binada bir grup askere, kazâ ahalisinin ihtiyaçları doğrultusunda verilen sıra dışı bir eğitim ele alındığından dolayı, çalışmanın sempozyumun konu başlıklarıyla kısmen örtüştüğü ifade edilebilir. Sosyal devlet anlayışı gereği, kazâ ahalisine yaz mevsiminde mustarip olduğu hususlarda yardımcı olması icap eden merkezi ve yerel hükümetin bu konuda yetersiz kalması üzerine, Nusaybin Kışlası'nda barınan askerlerden bazılarının akrep ve yılan ısırması vakaları, çekirge istilası ve kolera salgını konularında verilen eğitim ve bilgilendirmeden bahsedilmiştir. Ahalinin de

⁴¹ BOA, *DH. MKT.*, 2016/40, 29 S 1315 [30 Temmuz 1897]; *DH. MKT.*, 2176/66, 2 R 1315 [31 Ağustos 1897].

⁴² BOA, *BEO.*, 1121/84848, 5 C 1315 [1 Kasım 1897].

bilgilendirilmek amacıyla kısmen katıldığı bu eğitimde, bahsi geçen üç konuda alınacak önlemlerin neler olduğu ve karşı mücadelenin nasıl yapılacağına dair bilgilendirmeler yapılmıştır. Nusaybin ahalisinin mustarip olduğu müzmin olaylara karşı mücadelede Nusaybin Kışlası'nın çözüm odaklı desteği, asker-halk bütünleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Günümüzde Nusaybin'de küçük bir kalıntısı ayakta duran kışla binasının 1970'li yıllara kadar büyük bir kısmının varlığını koruduğu, ancak adı geçen tarihten itibaren etrafında oluşmaya başlayan çarpık kentleşmeyle birlikte, kaderine terk edilip binanın taş malzemelerinin peyderpey söküldüğü tespit edilmiştir.

EKLER

Ek 1: 1970’li yıllarda Nusaybin Kışlası’nın Ana Giriş Kapısı.

Nusaybin Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

Ek 2: 1970’li yıllarda Nusaybin Kışlası’nın Bir Başka Cepheden Görünümü.

Nusaybin Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

Ek 3: Günümüzde Nusaybin Kışlası'nın Ana Giriş Kapısı.

10.08.2021 Tarihli Fotoğraf Çekiminden

Ek 4: Nusaybin Kışlası'nın Ayakta Kalan ve İçinde Aile Yaşayan Tek Odalı Bölümü

Abdurrahman Oruç, 2 Adet Tonozlu Yapı Tescil, 13.05.2013, Nusaybin Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

OSMANLI DEVLETİ'NDE JANDARMA TEŞKİLATININ KURULUŞ SÜRECİNDE EĞİTİM: BEYRUT JANDARMA MEKTEBİ

Asya Setinay KARAGÜL*

Giriş

Osmanlı Devleti, döneminin en nitelikli kara ordusuna sahip olma özelliğini uzun süre boyunca koruduysa da uzun soluklu ve sonuçsuz kuşatmalar, geniş coğrafya sebebiyle merkezîyetçi yönetimdeki bozulmalar ve gelişen ekonomik bunalım ordunun modernize edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Askeriyedeki bozulmalara eşlik eden ekonomik bunalım, toplumsal hayatın ve asayiş ortamının bozulmasına sebep olmuştur. Buna istinaden klasik dönemde bazı görevliler aracılığıyla temin edilen ve kritik bir seviyeye ulaşmayan iç güvenlik sisteminde bozulmaların yaşanması, daha profesyonel bir kurumsallaşmaya gidilmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde iç güvenlik teşkilatı olarak jandarmanın kurumsal kimliğe bürünmesi, Tanzimat Fermanı sonrasındaki süreçte gerçekleşmiştir. İç güvenlik sistemini orduya entegre edilmiş bazı görevliler aracılığıyla mezun askerî görevlerine ek görevlendirme olarak sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti bir takım görevliler aracılığıyla bu sistemi Tanzimat dönemine kadar devam ettirebilmiştir. II. Mahmud saltanatında Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun kuruluşu ile birlikte Serasker, İstanbul'un güvenliğinden sorumlu tutulmuş, 1834 sonrasındaki süreçte kurulan Asâkir-i Redif birlikleri de iç güvenlikten sorumlu hale getirilmiştir.

Jandarma teşkilatı, Tanzimat Fermanı sonrasındaki süreçte ortaya çıktıysa da Asâkir-i Mansûre feriklerinden Namık Paşa'nın sunduğu iç güvenlik teşkilatı ile ilgili olan layihanın tarihinin 1839 olması, Tanzimat öncesi dönemde de iç güvenlik sisteminin kurumsallaşmasına dair adımların atıldığını kanıtlamaktadır.¹ Modern jandarma teşkilatının en önemli aşamasını ise 15 Şubat 1846 tarihinde Zaptiye Müşirliği'nin kurulması oluşturmaktadır. Bu tarih ile birlikte inzibat görevlileri ve itfaiyeciler gibi iç güvenlikten

---

* Bilim Uzmanı, İstanbul Üniversitesi, asyakaragul@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3453-4858.

¹ Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 32, Sayı 53, s. 179.

sorumlu olan görevliler tek çatı altında toplanarak kurumsal bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır.² Bu kapsamda Zaptiye Müşirliği, 20 Mart 1846'da iki daire şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bunlar; Zaptiye Müşirliği Muavinliği ve Zaptiye Meclisi olmakla birlikte daha sonra Zaptiye Meclisi kaldırılarak yerine Divan-ı Zaptiye ve Meclis-i Tahkik olmak üzere iki meclis oluşturulmuştur.³

Zaptiye Müşirliği ile birlikte Osmanlı Devleti topraklarındaki asayiş hızlı bir şekilde merkezleştirildiyse de uzun vadede istenilen düzeyde kurumsallaşma sağlanamamıştı. İç güvenlik sisteminin kurumsallaşması ve tek elden yürütülen bir kalıcı sistem haline getirilmesi kapsamında ilan edilen 14 Haziran 1869 tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi, jandarma teşkilatının ilk nizamnamesi olmakla birlikte görev tanımlamasının ve hukukî çerçevesinin oluşturulması bağlamında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Nizamnamede zaptiye olarak alınacak kişilerin özellikleri belirlenerek, 21 yaşından büyük 50 yaşından küçük olan ve sağlık muayenesinden geçen kişilerin teşkilata dâhil edileceği ifade edilmiştir. Bu nizamname kapsamında her ilde piyade ve süvarilerden müteşekkil bir zaptiye alayının kurulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda Bursa, Konya, Aydın, Ankara, Trabzon, Kastamonu, Adana, Hicaz ve Yemen bölgesinde birer zaptiye alayı kurulmuştur.⁴ Böylelikle Asâkir-i Zaptiye; Rumeli ve Suriye bölgelerinde 13 alay olarak teşekkül etmiştir. Anadolu'da ise alay teşkilatlanmasına gidilmemiş 10 bin civarında zabiti bulmuştur.⁵

Askerî modernizasyon süreçlerinde yabancı danışman sistemi Osmanlı Devleti tarafından jandarma teşkilatının kuruluşunda da etkili olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki süreçte yaşanan iç güvenlik sıkıntıları sebebiyle Osmanlı Devleti, jandarma teşkilatının ıslah edilmesi için İngiltere ve Fransa'dan askerî danışman temini yoluna girmiştir. Küçük Said Paşa sadaretinde ülkedeki mevcut yabancı uzmanlardan, jandarma teşkilatının kurulması amacıyla rapor hazırlamaları talep edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler tarafından maruz bırakıldığı ıslahat baskısı jandarma teşkilatında da kendini göstermiştir. Said Paşa, 19 Kasım 1879 tarihinde hazırladığı emirname uyarınca; zaptiyenin jandarma sistemine uygun olarak tertip edilmesi, vilayetler için nizamnamenin hazırlanması, İstanbul'da bir Jandarma Meclisi'nin açılması, birkaç yabancı zabitin bu mecliste aza olarak hazır bulunması, söz konusu meclisin taşra sisteminde ise

² Zaptiye teşkilatının düzenlenmesine dair detaylı bilgi için bkz. Ali Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, s. 199-219.

³ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma: Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), s. 41.

⁴ Düstur, I. Tertip, c. 2, 1282, s. 728-32.

⁵ *Jandarma Sadası*, Sayı 3 (5 Mart 1336), s. 10.

yabancı zabıtların muallim olarak yer alması, İstanbul ve çevresinin ise Zaptiye Nezareti tarafından korunmasını emretmiştir.⁶

Osmanlı Devleti'nin askerî modernizasyon alanındaki yabancı danışman politikası askerî eğitimin oluşturulması ve değiştirilmesi sürecinde de etkin olmuştur. Jandarma teşkilatının kuruluş sürecinde gerçekleştirilen I. Tensikat süreci De Giorgis Paşa, II. Tensikat ise Maris Nicolas de Robilant Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu iki tensikat sürecinde de gerek sistemin oluşturulması gerekse talim ve eğitim süreçleri ve kurumları kapsamında yabancı danışman kavramı oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Dönemin paradigma orduları kapsamında bakıldığında kendini gösteren Alman ekolü, jandarma ve iç güvenlik teşkilatlarının tesisi sürecinde kendini İtalyan ve Fransız ekolüne bırakmıştır. Trablusgarp Savaşı'nın çıkışı ile birlikte kontratı sona eren Robilant Paşa yerine Fransız General Baumann Paşa atanmıştır.⁷

Jandarma Tensikat sürecindeki en önemli sorun ise; yeterli ve eğitilmiş jandarma efradının mevcut bulunmamasından kaynaklandığından ötürü öncelikli olarak eğitim sisteminin temelini oturtulmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda 5 Ağustos 1904'te Selanik Jandarma Zabitan ve Polis Kumandanları Mektebi, 1 Eylül 1904'te Selanik Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi, 29 Ekim 1904'te Üsküp Karakol Kumandanları Mektebi, Ağustos 1905'te Edirne Jandarma Mektebi açılmıştır.

Bu çalışmada jandarma teşkilatında yabancı danışmanların etkisi ve projeleri kapsamında teşkilatın kuruluş süreci, eğitim sistemi ele alınarak II. Tensikat sürecinde gerçekleştirilen eğitim projeleri kapsamında açılan Beyrut Jandarma Mektebi işlenecektir.

1. Yabancı Danışmanlar Kapsamında Jandarma Teşkilatı

Orduda değişim ve modernleşmenin zorunlu olduğuna kanaat getiren Osmanlı askerî idarecileri, dönemin şartları kapsamında sürecin hızlandırılması amacıyla dışarıdan teknoloji, sistem ve doktrin ithal etmeyi tercih etmişlerdir. Malî durum ve savaşların sıklığı sebebiyle özellikle de askerî teknolojide yerli ve devamlı üretimden ziyade hızlı ve pratik çözümü tercih eden Osmanlı Devleti, askerî sistemlerin değişimi, teknolojinin geliştirilmesi ve askerî talim konusundaki uzman eksikliğinin giderilmesi amacıyla *ustalık bilgisi* (how-know) kapsamında yabancı uzman alımı gerçekleştirmiştir.

⁶ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 53.

⁷ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *İrade Meclis-i Mahsus (=İ. MMS)*, 151/24, 20.06.1330 [06.06.1912].

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasındaki süreçte hem askerî modernleşmenin bir sisteme oturtulması hem de malî ve askerî bunalımın etkisi ile çıkan yerel ve çeşitli çaplardaki isyanları önlemek ve kontrol altında tutmak amacıyla iç güvenlik sisteminde de düzenlemeye gidilmiştir. Osmanlı Devleti, hâlihazırdaki ordu modernleştirilmesi faaliyetleri kapsamında Alman askerî heyetlerine ev sahipliği yapmaktaydı. Kahler ve Goltz Paşa önderliğindeki Alman askerî heyetleri, Osmanlı ordusundaki Prusya ekolünün etkisini artırmaktaydı. Bu bağlamda jandarma teşkilatının kuruluş, tenkizat ve eğitim sistemlerinin oluşturulması safhasında da çeşitli yabancı askerî danışmanlardan faydalanılmıştır. 1878 yılında iç güvenlik sistemlerinin ıslah edilmesi ve tensikat işlemleri için İngiliz ve Fransız zabıtlar de ülkeye getirtilmiştir. Bunlar arasından bilinen isimler; Baker, Soldhem, Derigoliski, Forton'dur.⁸ Jandarma teşkilatının ıslahına ve tensikatına dair yabancı danışman alımı daha sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.

Makedonya'nın, Osmanlı Devleti'ndeki tabiri ile Vilayet-i Selase'nin, Avrupalı devletler nezdinde Doğu Sorunu'nun bir parçası olarak görülmesi süreci, iç güvenlik teşkilatının değişimi kapsamında oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında gündeme gelen Makedonya sorunu bölgedeki ıslahat çalışmalarıyla giderilmeye çalışıldıysa da, düzensiz iç güvenlik sistemi bölgedeki asayişî korumakta yetersiz kalmıştı. Bunun yanı sıra Avrupalı devletlerin müdahale çabası ve çıkar çatışması, bölgedeki güvensizlik ve çatışma halinin artmasına sebep olmaktaydı. Mürzsteg reform paketi de bu bağlamda ortaya çıkan ve iç güvenlik sistemlerinin oluşturulmasını etkileyen bir programdı.⁹ Mürzsteg kararları ile birlikte Rus Çarı II. Nikola ve Avusturya İmparatoru I. Franz Josef Makedonya'da ıslahat yapılması üzerine uzlaştılar. Bu kapsamda oluşturulması planlanan jandarma teşkilatı ile ilgili, Avrupalı bir generalin jandarma tensikat işlemlerinden sorumlu olarak görevlendirilmesi ve bu generalin emrinde Avrupa devletlerinin temsilcilerinin bulunması planlanmıştı.¹⁰ Bu kapsamda Selanik, Manastır ve Kosova bölgelerindeki jandarma teşkilatının oluşturulması amacıyla General de Giorgis'in görevlendirilmesine karar verilmişti. Roma Sefiri Reşid Bey aracılığıyla yapılan anlaşma şartlarına göre, General de Giorgis'e ferik unvanı verilerek yanında 25 Avrupalı subayın bulunması kararlaştırılmıştı.¹¹

⁸ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 51.

⁹ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, Sayı 69 (2014), s. 1-28.

¹⁰ *Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Paşa'nın Günlükleri*, der. Ahmet Semih Mümtaz, yay. haz. İbrahim Küreli, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), c. 1, s. 400.

¹¹ T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *Yıldız Mütenevvi Maruzat(=Y.MTV)*, 255/126, 16.11.1321 [03.02.1904].

Jandarma teşkilatının Avrupai bir teşkilat olduğunu ve bu sebebe istinaden yabancı danışmanların yönlendirmesi kapsamında geliştirilmesi gerektiği Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmekteydi. Öyle ki Jandarma Mecmuası'nda bu husus; "*Jandarma tamamıyla Avrupai bir müessesedir. Garp usûl-i idare-i hükümetini kabul eden devletler ilk iş olarak Avrupa sisteminde jandarma teşkilâtı vücuda getirmeğe mecbur olmuşlardır.*" şeklinde ifade edilmekteydi.¹² Jandarma teşkilatının düzenlenmesi sürecinde yabancı danışmanların etkisi Osmanlı idaresi tarafından olumlu karşılanmamış, iç işlerine ve iktidar alanlarına müdahale olarak algılanmıştır. Bunun en önemli etkeni ise hiç şüphesiz Uluslararası Jandarma Komisyonu toplantılarına Osmanlı subaylarının katılım sağlamasına izin verilmemesidir. Bu toplantılara tepki gecikmeden gelmiş, Osmanlı jandarmasının geleceğine elçiliklerde yapılan toplantılarda karar verilemeyeceği, bu toplantıların Osmanlı subaylarının da katılımı ile devlet dairelerinde yapılmasının gerekli olduğu bildirilmiştir.¹³

Osmanlı Devleti, jandarma tensikat sürecini yürütmek amacıyla ülkeye fazladan yabancı subay alımına karşı çıkmakla birlikte Giorgis Paşa'nın yanında ilgili devletleri temsilen birer zabıt bulundurabileceğini, bunların da Osmanlı askerî üniformasını giymek ve devletin iç hukukuna zarar verecek şekilde hareket etmemekle sorumlu olduğunu bildirmiştir.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin bu tedirginliği sebebiyle 8 Mart 1904 tarihli toplantı sonucunda Giorgis Paşa, kendisinin ve heyetin yetkileri arasında Türk subaylarına emir verme ya da kovma bulunmayacağı, verilen emirlerin yalnızca tensikat ile alakalı olacağı, bu heyetin emir-komuta zincirine dâhil edilmeyeceğini kabul etmiştir.¹⁵ Rumeli tensikati olarak da adlandırılan Birinci Tensikat süreci sonucunda modern Türk jandarması kurulmuştur. Bu süreçte öncelikli olarak beş tensik bölgesi oluşturulmuştu. Bunlar; Drama, Manastır, Serez, Selanik ve Kosova'ydı.¹⁶ Kurulacak yeni sistem kapsamında, her vilayette bir alay jandarmanın bulunması, bağımsız sancaklarda ise bağımsız taburların bulunması kararlaştırılmıştı.

Söz konusu dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin yabancı askerî uzman kadrosundan öncelikli talebi ve beklentisi olan nizamnamenin oluşturulması yolunda ise beklenen sonuç alınamamıştır. Jandarma nizamnamesinin oluşturulması kapsamında bu dönemde Fransız nizamnamesinin tercümesinin yapılarak yürürlüğe konulması ile teşkilatın işleyişi yönetilmiştir. Fransız usullerine göre hazırlanan nizamnamenin

¹² *Jandarma Mecmuası*, Sayı 16, s. 178.

¹³ BOA, *İrade Hususi*(=İ.HUS), 113/78, 21.11.1321 [08.02.1904].

¹⁴ BOA, *İ.HUS.*, 113/74, 255/126, 17.11.1321 [04.02.1904].

¹⁵ BOA, *Yıldız Askerî Maruzat* (=Y.PRK.ASK), 213/106, 20.12.1321 [08.03.1904].

¹⁶ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 86.

Osmanlı Devleti'nin askerî, mülki ve toplumsal yapısına uymayan noktaları revize edilerek veya çeşitli talimatnameler çıkarılarak uygun hale getirilmiştir. Jandarmaya alınacak kişilerin seçimi konusunda da bazı usuller belirlenmişti. Bu kapsamda 18 yaşını tamamlamış askerî yükümlülüğü bulunmayanlar, 28 yaşını geçmeyen Müslümanlar, 18-23 yaş aralığındaki gayrimüslimler, ikinci sınıf jandarmaya mensup gönüllüler yeni tensikat döneminde jandarmaya kaydedilmiştir.¹⁷

İkinci Tensikat süreci olarak da adlandırılan süreç, II. Meşrutiyet sonrasında gerçekleştirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçte jandarma tensikat faaliyetlerinin duraklaması ile birlikte her vilayette jandarma eksikliği yaşanmaya başlamıştı. Bingazi bölgesindeki jandarma eksikliğini Beyrut ve Suriye'den karşılanmaktaydı.¹⁸ Jandarma eksikliğini eyaletlere göre miktarı ise şöyleydi: Beyrut'ta 617, Suriye'de 569, Kudüs'te 266, Musul'da 522, Bingazi'de ise 215 jandarma efradına ihtiyaç vardı.¹⁹

General de Giorgis Paşa'nın 20 Eylül 1908 tarihinde hayatını kaybetmesiyle birlikte Osmanlı jandarma teşkilatının düzenlenmesi için İtalyan Kont de Robilant görevlendirilmişti.²⁰ 2293 kuruşluk harcırah ile görevlendirilen Robilant Paşa Nisan 1910 tarihinde kurulan Harbiye Nezareti'ne bağlı Umum Jandarma Kumandanlığı kapsamında Jandarma Müfettiş-i Umumisi olarak istihdam edilmişti.²¹ Oluşturulan yeni idare altında kurulan Tensikat Dairesi ile Osmanlı Devleti topraklarına daha kapsamlı yayılan bir jandarma teşkilatının oluşturulması hedeflenmişti.²²

Robilant Paşa idaresinde başlatılan yeni tensikat süreci ile birlikte İstanbul merkezli tensikat sisteminde altı bölge birimi mevcuttu. Bu birimler; Dersaadet, Selanik, İzmir, Erzincan, Şam ve Bağdat idi.²³ Yeni tensikat sürecinin en önemli noktası ise eyaletlerdeki jandarma eksikliğinin hızlı bir şekilde giderilmesi idi. Bu kapsamda oldukça hızlı bir şekilde her eyalette jandarma mektebi açma projesi başlatıldı. Trablusgarp Savaşı ile birlikte bozulan İtalya-Osmanlı ilişkileri sonrasında ülkesine dönen Robilant Paşa'nın yerine Robilant Paşa'nın yardımcısı olan İngiliz Bonem atandı.²⁴ Osmanlı

¹⁷ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 97.

¹⁸ BOA, *Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi(=DH.MUI)*, 1/25, 26.01.1327 [17.02.1909].

¹⁹ BOA, *DH. MUI.*, 1/15, 21.02.1328, [04.03.1910].

²⁰ Ali Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürtsteg Reform Paketi", *Karadeniz Araştırmaları*, c. 6, Sayı 24 (2010), s. 87.

²¹ BOA, *Bab-ı Ali Evrak Odası(=BEO)*, 3727/279525, 23.03.1328 [04.04.1910]. BOA, *Teftişat-ı Rumeli Evrakı Selanik Evrakı(=TFR.I.SL)*, 195/19414, 26.07.1326, [24.08.1908].

²² BOA, *Meclis-i Vükela Mazbataları(=MV)*, 134/83, 26.11.1327 [09.12.1909].

²³ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 133

²⁴ BOA, *Teftişat-ı Rumeli Evrakı Sadaret Evrakı(=TFR.I.A)*, 39/3876, 27.10.1326 [22.11.1908].

Devleti'nin yabancı danışman alımı diğer kategorilerde olduğu gibi jandarma teşkilatının kuruluşu dâhilinde de devletin son dönemine kadar devam etti.

2. Jandarma Eğitim Sistemi

Osmanlı Devleti'nde jandarma tensikat sürecinin en önemli ve kritik aşamasını eğitim sisteminin oluşturulması kapsamaktaydı. Gerek yerel ölçekte gerekse devlet idaresinde yaşanan jandarma eksikliği, okulların açılması, eğitim ve talimlerin sıklaştırılması ile giderilmeye çalışılmıştı. Bu kapsamda Birinci Tensikat sürecinde ilk aşamada 700 öğrencinin acilen eğitim sürecini tamamlayarak teşkilata dâhil edilmesi gerekmektedir.²⁵ Bu sorunun çözümüne dair atılan ilk adım jandarma mekteplerinin hızlı bir şekilde açılması oldu.

Jandarma mekteplerinin ilk örneğini 5 Ağustos 1904 tarihinde Selanik'te açılan Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi oluşturmaktaydı.²⁶ Mektebin kuruluş sürecinde Osmanlı askerinin yanı sıra İtalya ve İsviçre'den gelen uzmanlar da eğitmen olarak görevlendirilmişti.²⁷ 1 Eylül 1904 tarihinde açılan Selanik Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi de eğitim sisteminin oluşturulmasındaki devamlılık açısından önemli bir örneği oluşturmaktaydı. Jandarma teşkilatına dâhil olmak isteyenlerin bu mektepte okuma zorunluluğunun bulunması ise jandarma teşkilatının içinde eğitim açısından bir bütünlük oluşturulması kapsamında gerçekleştirilmiş uygulamalar arasındaydı.²⁸ Yabancı askerî danışmanların etkisi Selanik Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi'nde de kendini göstermiş, mektebin idaresi İngiliz zabıtlere verilmişti. Mektebin müfettişi Alman von Atten, müdürü ise İtalyan Binbaşı Ridolfi olmuştu.²⁹

Selanik'te açılan bu iki mektebi daha sonra 29 Ekim 1904 tarihinde Üsküp'te açılan Karakol Kumandanları Mektebi ile Ağustos 1905'te açılan Edirne Jandarma Mektebi izlemişti.³⁰ Jandarma teşkilatının eğitim sisteminin oluşturulması kapsamında atılan adımlar II. Meşrutiyet sürecine kadar bir duraklama dönemi yaşadıysa da daha sonra süreç hızlandırılmıştır. Öyle ki

²⁵ BOA, *Yıldız Esas Evrakı(=Y.EE)*, 13/23, 22.05.1324 [14.07.1906].

²⁶ Mert Daban, "Selanik Jandarma Zabıt Mektebi (1904-1910)", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), s. 144.

²⁷ Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", s. 55.

²⁸ Fatih Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), s. 165.

²⁹ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 87.

³⁰ Türkmen Törel, "II. Abdülhamid Döneminde Edirne Vilayeti Jandarma Tensikati", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, c. 9, Sayı 1 (Temmuz 2020), s. 179-197.

vilayetlerdeki jandarma eksikliğinin giderilmesi için her vilayette bir jandarma mektebinin açılması hedeflenerek bu plan, İkinci Tensikat sürecinin politikası olarak sürdürülmüştü.³¹ İstanbul, Trabzon, Beyrut, Bağdat ve Tarsus'ta açılan yeni jandarma mektepleri ile devam ettirilmişti.³²

Jandarma mekteplerine öğrenci alımı konusu da teşkilatın genel niteliğinin oluşturulması açısından önemli bir yer tutmaktaydı. Öğrenci tercihi konusunda De Giorgis Paşa döneminde, Türkçe okuma yazma bilen, 19-20 yaş aralığında bulunan, gönüllü genç Müslümanların öncelikli olarak tercih edilmesi kararlaştırılmıştı.³³ Orduda hâlihazırda görevde bulunan ve gönüllü olanların, Mekteb-i Aliye ve Mekteb-i İdadi mezunlarının³⁴, çavuşluktan subaylığa terfi edenlerin arasından seçilen jandarma mektebi öğrenci kadrosu genellikle Müslümanlardan oluşturulduysa da Gayrimüslimler arasından da mektebe öğrenci alındığı görülmüştür.³⁵

Jandarma eğitimi teori ve pratik olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilse de öncelikli olarak öğrencilerin okuma yazma niteliklerine oldukça önem verilmiş, bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin gerekli evrakların nasıl doldurulacağını, raporların nasıl tutulacağını bilmesi, bu konuda uzmanlaşması mektebin birincil eğitim görevi sayılmıştır. Okuma yazma oranının düşük olması sebebiyle oldukça basit tutulan bu eğitim ile birlikte jandarma teşkilatına mensup olan kişilerin genel bir okuma yazma düzeyine sahip olması amaçlanmıştır.³⁶ Bu kapsamda jandarma teşkilatında mevcut bulunan ve okuma yazma bilmeyen zabıtların ihraç edilmesi ve yeni jandarma mekteplerinden mezun olan kişilerin bu kadrolara yerleştirilmesine karar verilmişti.³⁷ Jandarma eksikliğinin hızlı bir şekilde giderilmesi amacını güden söz konusu mekteplerdeki eğitim sayesinde hızlı bir şekilde eğitilmiş er kadrosunun oluşturulması sağlanmıştı.³⁸

Jandarma eğitimi 9 ay sürmekle birlikte okuma-yazmanın yanında meslekî ve ahlaki dersler de programda yerini almıştır. Talim, endahat, askerî terbiye ve savaş durumundaki jandarma görevlerinde dair verilen kapsamlı eğitimde fikri terbiye ve dinî eğitime dair derslerin de yer aldığı tespit

³¹ BOA, *DH.MUİ.*, 1/33, 29.01.1327 [20 Şubat 1909].

³² Türkmen Törelî, "II. Abdülhamid Döneminde Edime Vilayeti Jandarma Tensikati", s. 24-25.

³³ BOA, *Y.EE.*, 13/23, 22.05.1324 [14.07.1906].

³⁴ BOA, *İ.MMS.*, 151/14, 21.05.1330 [08.05.1912].

³⁵ Fatih Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri", s. 199.

³⁶ BOA, *İdare Askerî (=İ.AS)*, 63/59, 21.12.1324 [05.02.1907].

³⁷ BOA, *Teftişat-ı Rumeli Evrakı Makamat Evrakı (=TFR.İ.MKM)*, 12/1166, 17.02.1323 [23.04.1905].

³⁸ Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947, s. 481.

edilmektedir. Yanaşık düzende talim yapmayı, avcılığı, silah kullanımını, araziden faydalanmayı öğrenmek ve jandarma efradına karar verme yeteneğinin kazandırılması da yine bu mekteplerin görevleri arasında yer almaktadır.³⁹ Jandarma okullarının tamamını kapsayan bir ortak ders programının olduğunu ifade edememekle birlikte bir takım ortak derslerin bulunduğunu tespit etmekteyiz. Bunun nedenini hem eğitim sisteminin yeni olması hem de bölgesel olarak yetiştirilen jandarma efradının bölgeye ve mektebin eğitici kadrosuna uygun eğitimler alması olarak ifade etmek mümkündür. Jandarma alay mekteplerinde karakol komutanı yetiştirmek amacıyla verilen eğitimlerde; jandarma nizamnamesi, malumat-ı hukukiye ve kanuniye, endahat talim ve terbiyesi, hıfzıssıhha, akaid-i diniyye, fûrusiyet ve malumat-ı baytariye, hesap, coğrafya, tarih, imla ve kitabet, talim ve jimnastik, kroki ve harita kiraati, telefonculuk dersleri yer almaktadır.⁴⁰

Selanik Jandarma Zabıt Mektebi'nde jandarma teşkilatının nizamname ve yönetmeliklerine dair derslerin yanında muhabere, muhasebe, atış talimi, at binme, kılıç ve telgraf derslerinin de verildiği, ayrıca usul-ı muhafaza-i asayiş, demiryolları usul-ı muhafazası, çete muharebeleri, kavanin gibi dersler de programda yer almıştı.⁴¹ İzmir Jandarma Mektebi'nde de benzer bir müfredat programı işlenmiş olmakla birlikte söz konusu derslere ek olarak akaid-i diniye, coğrafya, hıfzıssıhha, fenni esliha, seferiye, dâhiliye, ceza kanunnamelerinin mevad-ı mahsusı gibi teorik dersler ile açık nizam harekâtı, yürüyüş, silah kullanma, atış, jimnastik gibi pratik dersler de verilmişti.⁴² Jandarma mekteplerindeki eğitimin ciddiyeti ve kritik önemi, devletin olası bir seferberlik ilanı halinde söz konusu mekteplerin 2'inci ve 3'üncü sınıfında bulunan jandarma talebelerinin seferberliğe dâhil edilmesi kararından da anlaşılmaktaydı.⁴³

3. Beyrut Jandarma Mektebi'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkisi

Ferik Robilant Paşa idaresinde başlatılan İkinci Tensikat süreci, İstanbul merkezli altı bölge birimi kapsamında yürütülmüştü. Bunlar; Dersaadet, Selanik, İzmir, Erzincan, Şam ve Bağdat idi.⁴⁴ Şam şubesinin sorumluluk sahası Adana, Zor, Suriye, Halep, Beyrut, Kudüs'ü

³⁹ Jandarma Evamir Mecmuası, Sayı 50, s. 1, 1 Haziran 1330.

⁴⁰ İsmail Hakkı Demircioğlu, Ebru Demircioğlu, İnanç Genç, "Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), s. 91.

⁴¹ Daban, "Selanik Jandarma Zabıt Mektebi (1904-1910)", s. 175.

⁴² Biray Çakmak, "İzmir Jandarma Mektebi(1907-1911)", *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan ve Yücel Yiğit, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), s. 159.

⁴³ BOA, *İ.MMS.*, 192/22, 19.01.1333 [07.12.1914].

⁴⁴ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, s. 133.

kapsamaktaydı. Jandarmanın tensikâtı için görevlendirilen yabancı subaylar kapsamında Beyrut bölgesinde Binbaşı Ettore Lodi atandı. Binbaşı Lodi'nin Şam veya Halep'te ikamet etmesi kararlaştırıldı.⁴⁵ Nisan 1910 tarihinde kurulan Jandarmanın Müfettiş-i Umumiliği kapsamında tensikât alanı altı müfettişlik bölgesine ayrılarak her mıntuka için bir müfettiş atandı. Oluşturulan müfettişlik mıntukaları; İstanbul, Selanik, Trabzon, İzmir, Beyrut ve Bağdat'tı.⁴⁶

Jandarmanın kadrolarındaki mevcut eksikliği ve eğitim sıkıntısı sebebiyle her vilayette jandarmanın mektebi açılmasını hedefleyen İkinci Tensikât heyeti, bu kapsamda Beyrut'ta da bir jandarmanın mektebinin açılarak bölgedeki eksikliğin giderilmesini amaçlamaktaydı. Beyrut, Yemen ve Hicaz bölgesindeki jandarmanın eksikliğinden ötürü Aşiret Mektebi mezunlarının da jandarmanın teşkilatına alındığı tespit edilmektedir.⁴⁷ Böylelikle bölgedeki asayişin temini ile ilgili sorunlara da hızlı bir çözüm sağlanması planlanmaktaydı.

Ekim 1909 itibarıyla Beyrut'ta açılması planlanan jandarmanın mektebi ve bölgeye gönderilecek olan tensikât heyeti için uygun bir binanın bulunması için çalışmalar başlatıldı. Yeni bina inşasının harcayacağı zaman ve maddi imkânlar bağlamında Beyrut'taki Mekteb-i Sanayi'nin ya da mevcut askerî kışlânın bir kısmının jandarmanın mektebi ve tensikât heyeti için tahsis edilmesi planlanmıştı.⁴⁸ Bölgedeki idarecilerin maaşların zamanında yatmamasından ötürü işi yavaşlatması ve beraberinde gelen asayiş problemleri sebebiyle süreç beklenenden uzun sürmüştür. Bu bağlamda mektebin açılacağı binanın hızlı bir şekilde temin edilmesi, bu gerçekleşmediği takdirde bir süreliğine mektebin ve tensikât heyetinin Şam'a taşınması teklif edilmişti.⁴⁹ Robilant Paşa tarafından yazılan layihada jandarmanın tensikâtı için Beyrut'taki mektebin hızlı bir şekilde açılması, bu mektebe alınacak öğrencilerin mezuniyeti ile birlikte bölgedeki iç güvenlik eksikliğinin giderileceği ifade edilmekteydi. Bu kapsamda, hızlandırılan faaliyetler sonucunda Beyrut'ta açılan mektebe alınacak 500 kadar öğrencinin 300'ünün bir hanede, 200'ünün bir hanede olmak üzere iki koğuş halinde yerleştirileceği Beşinci Ordu Kumandanlığı tarafından Robilant Paşa'ya bildirilmişti.⁵⁰

Beyrut Jandarmanın Efrâd-ı Cedide Mektebi, Temmuz 1910 tarihine geldiğinde ilk mezunlarını vermişti. İlk aşamada 300 jandarmanın neferini mezun eden mektep, hem Beyrut'un hem de bölgenin asayişinin temini hususunda

⁴⁵ BOA, *BEO.*, 3567/267468, 17.05.1327.

⁴⁶ Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarmanın*, s. 141.

⁴⁷ BOA, *DH.MKT.*, 2861/2, 10.06.1327.

⁴⁸ BOA, *BEO.*, 3652/273836, 08.10.1327.

⁴⁹ BOA, *BEO.*, 3678/275803, 06.12.1327.

⁵⁰ BOA, *BEO.*, 3681/276037, 14.12.1327.

önemli bir boşluğu doldurmaktaydı. Beyrut Jandarma mektebi mezunlarının bir kısmı Beyrut merkezde kalacak şekilde Şam, Halep alayları ile Zor taburlarına dağıtılması kararlaştırılmıştır. Mezun olan 300 jandarmanın 80 kadarının Beyrut merkezde bırakılması ve geri kalanın da zaptiyeye duyulan şiddetli ihtiyaç sebebiyle Suriye ve Halep'e gönderilmesine, Hayfa ve Trablüşşam arasındaki hatta bulunan ihtiyacın da bu kapsamda karşılanması için 20'şer jandarmanın da bu bölgelere gönderilmesine karar verilmiştir.⁵¹

Beyrut Jandarma Mektebi'nin 1910 senesine dair muhasebe kayıtlarına bakıldığında mektebin 20 bin 27 kuruş harcama yaptığı tespit edilmektedir.⁵² Bütçe hesaplamasında yer alan bilgilere göre mektebin müdürü Vahid Efendi ve malî işlerden sorumlu memuru Abdusselam Efendi'nin bildirdiği belgelere göre Divan-ı muhasebat tarafından tekrar tetkik edilmiştir. Bu tetkikata göre mektebin idarî kadrosu; Müdür Binbaşı Vahid, Yüzbaşı Hüseyin, Mülazım-ı Evvel Ömer Hüsnü, Tabur Tabibi Abdusselam, İmam Hafız Emin, Mülazım-ı Sani Mehmed Bahri ve MehmedCahid Efendiler olarak belirlenmiştir.⁵³ Beyrut Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi, tıpkı İzmir ve Bağdat'taki gibi, üç bölüklü bir mektep olduğundan ötürü bünyesinde; bir tabur ve üç bölük komutanı, yedi takım komutanı, bir tabur kâtibi ile bir yüzbaşı doktor, bir eczacı mülazım-ı evvel, bir tüfekçi, bir imam, 24 başçavuş, 19 çavuş, 36 onbaşı, 14 er ve bir aşçı bulundurmak zorundaydı.⁵⁴

⁵¹ BOA, *DH.*, *MUİ.* 117/82, 03.09.1328.

⁵² BOA, *BEO.*, 4652/348895, 23.12.1338.

⁵³ BOA, *Şura-yı Devlet (=ŞD)*, 53/25, 20.12.1338.

⁵⁴ Esmâ Nur Halıcı, *Değişim Sürecinde Osmanlı Jandarması'nın Eğitimi Meselesi (1839-1914)*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2019, s. 53.

Şekil 1: Beyrut Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi idarî kadrosu: 1- Mektep Müdürü Binbaşı Vahid Bey, 2- Mektep Tabibi Kolağası Ahmed Nuri Bey, 3- İdare Memuru Tabur Katibi Abdüsselam Efendi, 4- İmam İsa Bey, 5- Eczacı İzzet efendi, 6- Tüfenkçi İsmail Hakkı Efendi, 7- Posta Kumandanları Mektebi Müdür Muavini Müslazım-ı evvel Sıdkı Efendi, 8- Birinci Bölük Kumandanı Müslazım-ı evvel Ömer Hüsnü Efendi, 9- İkinci Bölük Kumandanı Müslazım-ı evvel Muhyiddin Efendi, 10- Üçüncü Bölük Kumandanı Yüzbaşı Hüsnü Efendi, 11- Dördüncü Bölük Kumandanı Yüzbaşı Kazım Efendi, 12- İkinci Bölük Müslazım-ı sanisi Ali Efendi, 13- Üçüncü Bölük Müslazım-ı sanisi Bahir Efendi, 14- Dördüncü Bölük Müslazım-ı sanisi Tahir Efendi. 28 Haziran 1912, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar)

Beyrut tensikat dairesi ve jandarma mektebi zamanla yetersiz gelmeye başladı. Mektep 600 neferi barındırabilecek mekân ve eğitim kapasitesine sahip değildi. Bu kapsamda yeni bina inşasına müsaade de edilmemekteydi. Şam'da veya başka bir bölgede tekrar açılması, bu kapsamda Suriye vilayeti ile gerekli yazışmaların yapılması kararlaştırılmıştı.⁵⁵ Ancak gerek Şam'da mevcut olan asayiş sorunları gerekse Trablusgarp Savaşı sebebiyle mektebin 2'inci ve 3'üncü sınıfında bulunan jandarma efradının orduya alınması sebebiyle bu karardan vazgeçilmiş, Beyrut Jandarma Mektebi olduğu yerde bırakılmıştı.

Beyrut Jandarma Mektebi ve bölgedeki jandarma alayının öneminin bir göstergesi okul müdürlerinin ve alay kumandanlarının tayinleri kapsamında ele alınabilir. Buna Beyrut Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi Müdürü olan İsmail Hakkı Efendi, Adana Jandarma Alay Kumandanı olarak

⁵⁵ BOA, *DH.MUİ.*, 103/20, 13.08.1328 [20.08.1910].

tain edilmesi örnek verilebilir.⁵⁶ Bölgede karışıklığın olduğu durumlarda Beyrut'ta bulunan mektep ve jandarma alayından takviyelerin, tainlerin gerçekleştirilmesi gerek okulun gerek ise alayın eğitim ve kabiliyetinin niteliğinden kaynaklanmaktaydı.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin dış otoritesine paralel olarak gerek merkezde gerekse taşradaki iç güvenlik sistemi işler hale getirilmekteydi. Ancak savaşlardaki mağlubiyetler, dış politikadaki çatışma beraberinde ülke içinde huzursuzluk ve asayişsizlik gibi sorunlar da getirmişti. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Rus Savaşı sonrasında govermentalizasyon olarak da adlandırabileceğimiz merkezi idarenin taşraya doğru yaygınlaştırılması sürecini geliştirildiğini tespit etmekteyiz. Bu süreç sadece askerî değil aynı zamanda idarî, hukukî ve sosyal kategorilerde de reform yapılması talebi ile kendini göstermiştir.

Ordu mensuplarına ek görevlendirme olarak gerçekleştirilen ve yönetilen iç güvenlik sisteminin kurumsallaşması ve merkezileşmesi gerekliliği üzerine Osmanlı Devleti, yabancı askerî danışmanlardan faydalanma yoluna girmiştir. Kuruluş süreci oldukça sancılı bir dönemi temsil eden iç güvenlik sistemi olarak jandarma teşkilatı, Mürzsteg kararları sonrasında ülkeye gelen yabancı danışmanlar kapsamında oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren iç güvenliği temin ettiği 'sosyal kontrol', yerini kurumsallaşmış ve sistematik bir eğitime ve gelişime tabi olması planlanan jandarma teşkilatına bırakmıştır.

Teşkilatın oluşum sürecine katkıda bulunan askerî danışmanlara ek olarak Fransa'dan bir jandarma nizamnamesinin ithal edilmesi yoluna gidilmiştir. Nizamnamenin uyumsuz noktalarını talimatnameler ile yumuşatan yabancı askerî danışman ve tensik heyetlerinin birincil önceliği jandarma sayısının artırılarak özellikle de Rumeli bölgesindeki asayişin hızlı bir şekilde temin edilmesini sağlamaktır. Bu kapsamda orduda hâlihazırda görev yapan askerlerden gönüllü olanlarının jandarma teşkilatına kaydı yapılarak tensik bölgeleri kapsamında eksikliğin görüldüğü noktalara nakli gerçekleştirilmiştir. Ancak söz konusu jandarma eksikliğin ve teşkilatın kurumsallaşmasının, tek elden iç güvenlik temininin sağlanmasının istenmesi ile birlikte esas problem ve gereklilik olan eğitim sisteminin oluşturulması meselesi gündeme gelmiştir. Bu kapsamda başta Selanik olmak üzere Üsküp, Adana, Beyrut, İzmir, Trabzon gibi pek çok vilayette jandarma mektebi açılmıştır.

⁵⁶ BOA, *Dahiliye Kalem-i Umumi (=DH.EUM,KLU)*, 2/39, 08.11.1332.

Eğitim sisteminin açılan mektepler ve mevcut eğitim kadrosu ekseninde gelişmesi, tek elden yürütülen bir eğitim yönetmeliğinin ve ders programının olmaması beklenen derecede homojen bir teşkilat oluşumunu engellemiştir. Bu sebebe istinaden jandarma mekteplerinin nihai sonucunun jandarma teşkilatının okuma yazma oranının geliştirilmesi olduğunu ifade etmek gerekiyor. Teşkilat içi sistemin gelişimi açısından gerekli yazışmaları yerine getirebilecek nitelikte jandarma efradının eğitimini sağlayan okullar devamlılığını Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da sürdürmüştür.

Beyrut Jandarma Mektebi, bölgesel jandarma eksikliğinin giderilmesi amacıyla İkinci Tensikat sürecinde açılmış olması sebebiyle kritik öneme sahiptir. Temmuz 1910 tarihine gelindiğinde ilk mezunlarını veren Beyrut Jandarma Mektebi, bu mezunlarını Suriye, Halep, Şam, Kudüs gibi vilayetlere göndererek bölgedeki asayişin teminine destek olmuştur. Ancak bölgesel şartların siyasî, idarî ve mimarî açıdan elverişli olmaması sebebiyle beklenen ölçüde verimin alınması mümkün olmamıştır.

Bu çalışmada, Beyrut Jandarma Mektebi'nin kuruluşu, işleyişi ve eğitim sistemi ele alınmıştır. Çalışmanın eksi yönlerine de dikkat çekmek gerekmektedir. Mevcut T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesindeki belge niteliği ve Jandarma teşkilatına dair süreli yayınlar kapsamında yapılan araştırma ile elde edilen argümanların Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi ekseninde geliştirilecek bir araştırma ile desteklenmesi zaruridir. Bu eksikliğin giderilmesi söz konusu araştırmanın yapıldığı süreç dâhilinde arşiv taşıma ve tasnif faaliyetleri sürdüğünden ötürü mümkün olmamıştır.

EKLER

Ek 1: Beyrut Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi'nin İdarî Ve Eğitmen Kadrosu.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, 15 Haziran 1327.

Ek 2: Beyrut Jandarma Mektebi'nin Endaht Meydanı.

Şehbal gazetesi, S. 59, s. 215, 15 Ağustos 1328, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

Ek 3: Beyrut Jandarma Mektebi'nin İşaret Flamalarıyla Hedefleri.

Şehbal gazetesi, S.59, s. 215, 15 Ağustos 1328, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

Ek 4: Endaht Talimi.

Şehbal gazetesi, S.59, s. 215, 15 Ağustos 1328, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

Ek 5: Beyrut Jandarma Mektebi Dördüncü Daire-i Tedrisiyesi ve Birinci Bölüm Mülazım-ı Evveli Ömer Hüsni Bey.

Şehbal Gazetesi, S. 55, s. 126, 15 Haziran 1328, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar.

ATATÜRK DÖNEMİ ASKERÎ HAVACILIK EĞİTİMİNDE PROFESYONELLEŞMEYE BİR ÖRNEK: YEŞİLKÖY TAYYARE MAKİNİST MEKTEBİ

Davud KAPUCU*

Giriş

Sanayi İnkılabı sonrasında yaşanan üretim artışı, hayatın her alanında iş bölümü, uzmanlaşma ve profesyonelleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu durum, yaşamın gereği olan işlerin; profesyonel şahsiyetler marifetiyle yapılmasını gündeme taşımıştır. İlgili değişim, hayatın her alanında eğitim kurum ve kuruluşlarının açılması suretiyle yetişmiş personel ihtiyacının kurumsal olarak karşılanmasına etki etmiştir.

Avrupa dillerindeki “*profession*”, “*vocation*” veya “*occupation*” kavramları Türkçe’de “*meslek*” kavramı ile karşılanmıştır.¹ Bu kapsamda bakıldığında profesyonel, “*profession*” kavramından türeyen ve dilimizde “*amatör*” kavramının zıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır.² Türk Dil Kurumu’na göre meslek: “*Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş, uğraş, öğreti ve okul*” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımıyla profesyonel, ekonomik çıkar güdülerek yapılan, örgütlü, sürekli ve uzmanlaşmış iş ve eylemleri ifade ederek ön plana çıkmıştır.³ Diğer insanlara hizmet etmek ve onların bazı toplumsal ihtiyaçlarını gidermek için gereken bilgiye sahip olunan ve bu bilgi üzerinden yürütülen bir sanatı ifade eden “*meslek*” kavramı zamanla tüm alanlar için kullanılmıştır.⁴

Profesyonel kelimesi ayrıca; uzun süreli sistematik ve entelektüel bir eğitim sürecinden geçerek gerek soyut gerekse edindiği bilgileri somuta indirgeyerek uygulama konusunda yeterliliğini ispatlamış, mesleğinin etik ilkelerine içtenlikle bağlı, kendi çıkarlarından önce toplum çıkarlarını gözeten, karar verme sürecinde meslek bilgisinden aldığı güçle inisiyatif

---

* Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, dkapucu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5278-9846.

¹ Özer Ozankaya, *Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s. 145.

² <https://sozluk.gov.tr/meslek>- 24.08.2021.

³ Bernard Barber, “Meslekler Sosyolojisinde Bazı Sorunlar”, *Meslekler Sosyolojisi*, Zafer Cırhınlıoğlu, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996), s. 26.

⁴ Edward Said, *Entelektüel; Sürgün, Marjinal, Yabancı*, Çev. Tuncay Birkan, (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 1995), s. 76.

kullanabilen meslek uygulayıcısı olarak da açıklanmıştır.⁵ “*Profession*” kavramından türeyen profesyonelleşme ise; bir uğraşın meslekleşmesi, bir alanda uzmanlık, özerklik, bağlılık ve sorumluluk elde edilmesi ve bu duruma bağlı olarak, sürdürülebilir bir kimlik ve rol kazanılmasını tanımlamaktadır. Bu tanımın yanında profesyonelleşme; toplumsallaşma, bürokratikleşme ve endüstrileşmeyi içinde barındıran tüm dinamik süreç ve eylemleri içeren bir olgu olarak kabul edilmektedir.⁶

Sanayi inkılabının havacılık endüstrisine uygulanması sonucunda ortaya çıkan motorlu uçakların bakım-onarım faaliyetleri, bu alanda profesyonel personel ihtiyacını gündeme taşımıştır. Bu kapsamda uçağın icadı, bir taraftan onu uçurabilecek pilotun yetiştirilmesini, diğer taraftan da uçakların bakım-onarımını yapacak teknik ve kalifiye personel konusunu ön plana çıkarmıştır. Bu iki konu, bir taraftan pilot yetiştirilmesi amacıyla uçuş okullarının açılmasına, diğer taraftan da uçakların bakım-onarımını üstlenecek profesyonel personel yetiştirilmesine yol açmıştır. Türk tarihinde de uçakların Türk ordusunun envanterine girişinden, 1926 yılında Tayyare Makinist Mektebi'nin açılmasına kadar geçen evrede, uçakların bakım ve onarım faaliyetleri iptidai olarak, usta-çırak ilişkisi ile gerçekleştirilmiştir. Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşundan sonra havacılık alanında atılan adımlar sonrasında bu alandaki eksiklik giderilmeye ve Tayyare Makinist Mektebi'nin açılması ile profesyonel kadrolar yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada, uçakların bakım ve onarım faaliyetlerinin profesyonelleşme sürecinin temeli olan Tayyare Makinist Mektebi'nden bahsedilecektir.

1. Tayyare Makinist Mektebi Öncesi Uçak-Bakım ve Onarım Faaliyetleri

İlk motorlu uçak, 1903 yılında Wright Kardeşlerin yaptığı uçuş sonrasında hayat bulmuştur.⁷ Bu süreç dünya devletlerinin bu yeni hava aracını ilgi ile takip etmesine ve uçakları ordu envanterlerine dâhil edip, bir harp aracı olarak kullanmasına yol açmıştır.⁸ Bu gelişme üzerine Osmanlı devlet ricali, uçakların mahiyetinin araştırılması için harekete geçmiştir. Bu çerçevede Paris ve Berlin askerî ataşelikleri üzerinden bir incelemeye girişilmiştir.⁹ Araştırma neticesinde Osmanlı ordusuna mensup iki personelin Avrupa'da pilotaj eğitimi alması kararlaştırılmıştır. Eğitim alacak personelin

⁵ Samuel Walker, “Police Professionalism: Another Look at the Issues”, *The Journal of Sociology&Social Welfare*, c. 3, Sayı 6 (1976), s. 705.

⁶ Howard M. Vollmer- Donald L. Mills (ed.), “Editor’s Introduction”, *Professionalization*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1966), s. vii-ix.

⁷ Edmond Petit, *Histoire Mondiale de l’Aviation*, (Paris: Editions Hachette, 1967), s. 29.

⁸ Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, (İstanbul: Dönence Yayınevi, 2002), s. 56-58.

⁹ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, (=ATASE), *Balkan Harbi Kataloğu (=BHK)*, Klasör (K): 328, Dosya (D): 23/2319, Fihrist (F): 2-7111, 10.

belirlenmesi maksadıyla 1 Haziran 1911'de bir Tayyare Komisyonu kurulmuştur.¹⁰ Bu komisyonun yaptığı sınav sonucu Yüzbaşı Fesa (Evrensev) ile Üsteğmen Yusuf Kenan Beylerin Fransa'daki Bleriot Tayyare Fabrikası'ndaki uçuş eğitimi alması kararlaştırılmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya gönderdiği personelin, Bleriot Fabrikası'nda aldığı eğitimler sırasında yaptıkları kaza ve kırılmaların hazineye karşılanması ve bunların maliyetinin artması üzerine İstanbul'da açılacak bir havacılık kompleksinde alınacak uçakların, bakım ve onarım faaliyetlerinin Osmanlı ülkesinde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Kurmay Yarbay Süreyya (İlmen) başkanlığında yeni bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyona dâhil olan REP Uçak Fabrikası Direktörü Mösyö Simon'un katılımı ile yapılan araştırmalar sonucunda Yeşilköy'de (Ayastefanos) kurulacak havacılık kompleksi için bir alan belirlenmiştir.¹²

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bir havacılık merkezi açtığı dönemde uçak teminine yönelik girişimlere başlanmıştır. Neticede yapılan araştırmalardan sonra Deperdussin model iki uçak Fransa'dan satın alınarak, 1912 yılı içerisinde Osmanlı ordusunun envanterine alınmıştır.¹³

Aynı dönemde Fransa'daki REP Tayyare Fabrikası'nda eğitim görmek üzere beş pilot adayı ile motor makinisti ve uçakların kaporta tamiri için marangoz personelden oluşan toplam beş personel Paris'e gönderilmiştir.¹⁴ Böylece, satın alınacak uçakların bakım ve onarım faaliyeti için personel yetiştirilmesine yönelik adımlar da hayata geçirilmiştir.

Avrupa'ya ikinci katile olarak uçak bakım ve onarımı için makinist ve marangoz aday personel gönderildiği sırada, Kurmay Yarbay Süreyya (İlmen) Bey; uçak ve personel temini için yurtdışına gönderilmiştir.¹⁵ Neticede Süreyya Bey'in Avrupa'da yaptığı girişimler sonucunda satın alınan uçakların bakım ve onarımı için Marangoz Mösyö Libos ve Makinist Martin Louis ile bir yıllık sözleşme yapılmıştır.¹⁶ Bu sözleşme ile yabancı makinist

¹⁰ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-15.

¹¹ Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, (İstanbul: Hilmi Kitapevi, 1947), s. 20; M. Bahaddin Adıgüzel, Songül Akkuş, Candan Kula, *Havacılık ve Türk Hava Kurumu*, (Ankara: Türk Hava Kurumu Yayınları, 2006), s. 19.

¹² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), HR.SFR. (3), 656/1-1; BOA, HR.SFR. (3), 656/1-3.

¹³ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1914*, (Ankara: Hava Basımevi, 2012), s. 16-21.

¹⁴ ATASE, BHK., K: 111, D: 10, F: 1-1.

¹⁵ Davud Kapucu ve Erdal Korkmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Askerî Hava Seyahatleri (1909-1939)*, (Ankara: Karakum Yayınevi, 2020), s. 32.

¹⁶ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-71.

ve marangozun, gönderilecek her yerde, her tip uçağın tamirini bir yıl boyunca yapacakları karara bağlanmıştır.¹⁷

İstanbul Yeşilköy’de seçilen merkezde yapılan hazırlıklar sonucunda 3 Temmuz 1912’de bir havacılık mektebi ile merkezi açılmıştır.¹⁸ Bu merkezde pilotaj eğitimi veren bir tesis kurmanın yanında havacılık sektöründe uçakların bakım ve onarım faaliyetlerinin icra edilmesi ön görülmüştür. Bu kapsamda, Yeşilköy’de inşasına başlanan Tayyare Mektebi ile iki uçak hangarına ilave olarak dershaneler ve uçakların bakım ve onarımlarının yapılacağı tamirhaneler yapılması planlanmıştır.¹⁹ Ancak, bütçede ödenek olmadığı için proje tamamlanamamış, daha önceden yapılan iki hangar ve çadırlarda faaliyetler yürütülmek zorunda kalmıştır.²⁰

Süreyya Bey’in Türk ordusunda pilot ve makinist istihdam etmek amacıyla yaptığı Avrupa’daki görüşmeler sonrasında anlaştığı iki makinist, 13 Temmuz 1912’de İstanbul’a gelerek Yeşilköy’de göreve başlamıştır.²¹ Fransa’daki REP Tayyare Fabrikası’na ikinci parti olarak eğitime gönderilen Türk pilot adayları ile makinist ve marangoz personeller Temmuz 1912’de İstanbul’a geri dönmüştür.²² Böylece bir taraftan uçakların bakım ve onarım faaliyetleri için makinist personele yurt dışında eğitim aldırılırken, diğer taraftan yurt dışından getirilen yabancı uzman makinist personel marifetiyle uçakların bakım ve onarım faaliyetleri organize edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı ordusuna mensup havacılar uçmasını öğrenmesine karşın, uçakların bakım ve onarımlarının istenen seviyede yapılamaması önemli bir problem sahası olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum tayyarelerin bakım ve tamirinin bir ihtisas işi olduğunun anlaşılmasına yol açmıştır.²³ Bu sırada İngiltere’deki Bristol Uçak Fabrikası ile yapılan görüşmeler sonucunda bir kısım personelin burada pilotaj ve uçak bakım eğitimi alması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda üçüncü parti olarak Temmuz 1912 sonunda Seyrüsefer Teğmeni Aziz ile Deniz Çarkçı Üsteğmen Fethi Bey, uçak makinistliği üzerine eğitim almak amacıyla İngiltere’ye gönderilmiştir.²⁴ İlgili durum pilotaj eğitimi yanında uçak-bakım ve onarım faaliyetleri konusunda da tam ehil personel yetiştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.

¹⁷ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-71 a.

¹⁸ İsmail Yavuz, *Mustafa Kemal’in Uçakları Türkiye’nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), s. 3.

¹⁹ Zeynep Gülten, “Havacılık Tarihinde Yeşilköy”, *Türk Hava Kuvvetlerinin 100’üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2013), s. 77.

²⁰ Süreyya İlmen, *Türkiye’de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, s. 104-124.

²¹ Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi)*, c. 1, (Ankara: Hava Basımevi, 2020), s. 51.

²² ATASE, *BHK.*, K: 673, D: 172, F: 2-8.

²³ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1914*, s. 93-94.

²⁴ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi*, c. 1, (Ankara: Hava Basımevi, 2006), s. 102.

İstanbul'da bir havacılık kompleksinin açıldığı dönemde, Balkan Harbi başlamıştır.²⁵ Osmanlı havacıları ilk hava harp görevlerine Balkan Harbi sırasında katılmış ve karşıt güçlerin satıl güçlerinin tespit ve teşhisinde görev almıştır. Bu sırada ordu envanterine alınan uçakların bakım ve onarım faaliyetleri yurtdışından temin edilen yabancı makinist ve marangozlar tarafından icra edilmiştir.²⁶ Yabancı makinistler, muharebeler sırasında cephe hattında görevlendirilerek uçakların bakım ve onarım faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.²⁷

10 Temmuz 1913 tarihinde Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından Bahriye Nezareti'ne gönderilen yazıyla, uçak makinisti olarak yetiştirilmek üzere çarkçı teğmenlerinden elektrik fabrikasında memur Tophaneli İbrahim Murat ve Beşiktaşlı İsmail Hüseyin Efendiler ile modelhanede memur Teğmen Hasköylü Yahya ve Köstenceli Ömer Seyit Efendilerin seri bir şekilde Tayyare Mektebi'ne katılmalarına müsaade buyrulması istenmiştir.²⁸ Bu durum denizci personelden, uçak makinisti yetiştirilmeye çalışıldığını kanıtlamaktadır.

Türk havacılık teşkilatının organize edilmeye çalışıldığı bir dönemde Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri yanında girmiştir. Bu sırada ordu envanterinde 6'sı faal 11 uçak olduğu görülmüştür.²⁹ Osmanlı Devleti, savaşa Almanya yanında girdikten sonra hava harp görevlerini icra edebilmek için Alman Başkomutanlığından iki tayyare bölüğü ile bu kapsamda; uçak, pilot ve teknik personel (makinist) talebinde bulunmuştur. Bu talebin uygun görülmesi üzerine Almanya'dan ilk parti olarak 24 uçak ile 12 Alman sivil pilot ve 32 Alman sivil teknisyen Osmanlı ordusu emrine verilmiştir. Bu sırada Fransa Cephesi'nde yaptığı başarılı uçuşlarla öne çıkan Alman Pilot Üsteğmen Serno da Osmanlı ordusunda görevlendirilmiştir.³⁰

Üsteğmen Serno'ya Osmanlı ordusuna havacı personel yetiştirme ve havacılık konularında danışmanlık etme görevi verilmiştir. Bu kapsamda Üsteğmen Serno, 3 Ocak 1915 tarihinde Padişah onayı ile rütbesi yüzbaşılığa yükseltilerek Tayyare Mektebi Müdürü olmuştur.³¹ Yüzbaşı Serno Tayyare

²⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, (İstanbul: Filiz Kitabevi,1985), s. 356-364.

²⁶ Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri*, s. 83-108.

²⁷ Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askeri Havacılığı Belgeleri (1909-1913)*, (Ankara: Hava Basımevi, 1983), s. 248.

²⁸ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1914*, s. 93-94.

²⁹ Davud Kapucu, "Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Ordusunda Hava Gücü", *M5 Ulusal Güvenlik, Savunma ve Strateji Dergisi*, Sayı 337 (Ağustos 2019), s. 72-77.

³⁰ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1914-1916)*, c. 2, (Ankara: Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 2009), s. 74.

³¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *BEO.*, 4330/324700.

Mektebi Müdürü olarak görev yaptığı dönemde, Osmanlı Başkomutanlık Vekâleti'nin emri doğrultusunda, Yeşilköy'deki mevcut tesislerin büyütülmesinden işe başlamış, pilot ve teknisyenlerin eğitimlerini organize etmiş ve Motor Bakım Müdürlüklerinin kurulmasında etkili olmuştur. Ayrıca, Osmanlı Hava Kuvvetleri'nin üniforması, maaşı, Türk pilot, rasıt ve teknik personelinin seçilmesi ve eğitimleri hakkında Alman Hava Kuvvetleri'ne benzer talimatlar hazırlanmasında etkileri olmuştur.³² Serno, Yeşilköy'de bir bakım atölyesi kurmak için şehirdeki Türk makinist, demirci, dökümcü, dülgere ve marangozu işe başlatmıştır.³³

1915 yılında Serno, Almanya'dan uçak temini için Berlin'e gitmiş dönüş sırasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Hava Kuvvetleri ile yaptığı görüşmeler sonunda uçaklar için pervane ustaları ve tezgâh temin etmiştir. Bu ustalarla İstanbul Yeşilköy'de dört pervane üretebilecek pervane imalathanesi kurulmuştur.³⁴

Savaş boyunca Erich Serno'nun katkısı ile Almanya'dan toplam 295 uçucu subay, 95 uçucu astsubay, 1740 makinist ve diğer personel ile 415 uçak getirilerek Osmanlı cephelerinde kurulan 17 tayyare bölüğünde görev yapmıştır.³⁵ Serno, Birinci Dünya Savaşı bitene kadar Osmanlı havacılığının başında kalmış, Alman Başkomutanlığı ile yaptığı görüşmelerde, Türk ordusunun pilot, teknik personel ve yedek malzeme ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmıştır. Bu kapsamda bir kısım Türk personelin Almanya'da eğitim almasında da etkisi olmuştur. Bu kapsamda ilgili örneklerden biri 4 Eylül 1917'de hayata geçirilmiştir. Türk personelden 3 uçak rasıdı, 10 uçak makinisti ve 15 uçak marangozu Almanya'ya eğitime gönderilmiştir.³⁶ Böylece savaş sırasında bir taraftan Almanya'dan getirilen teknik personel ile diğer taraftan yetiştirilen Türk uçak makinist ve marangozları ile uçakların bakım ve onarım faaliyetleri icra edilmiştir.

---

³² Rudolf Holzhausen, *Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları*, Çev. Fahri Çeliker, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1982), s. 11-18.

³³ Erdal Korkmaz ve Deniz Kurt, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda Görev Yapan Alman Pilot Erich Serno'nun Çanakkale Muharebeleri'ndeki Rolü", *105. Yılında Çanakkale Muharebelerine Bakış*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2021), s. 102-126.

³⁴ Brian P. Flanagan, "The History of the Ottoman Air Force in the Great War. The Reports of Major Erich Serno, Part 1: Born in Battle-1915; The History of the Ottoman Air Force in the Great War, Part 2: Expansion Into Distant Battlefronts-1916", *Cross & Cockade Journal*, c. 11, Sayı 2 (1970), s. 110.

³⁵ Brian P. Flanagan, "The History of the Ottoman Air Force in the Great War, Part 4: The Last Days of the Ottoman Air Force-1918", *Cross & Cockade Journal*, c. 11, Sayı 4 (1970), s. 346-369.

³⁶ BOA, *DH.EUM.SSM.*, 55/76-3.

Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgallere karşı başlatılan istiklal mücadelesi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliği ile şekillenirken, Türk havacılar Konya'da toplanmış ve daha sonra alınan kararlarla teşkilatlanma çalışmalarına hız verilmiştir. Bu kapsamda 13 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi Ordularının ilk hava teşkilatı Kuvayı Havaiye Şubesi adıyla kurulmuştur.³⁷ Bu ilk teşkilatlanma sırasında alınan kararlar birinci sınıf tayyare istasyonunun Eskişehir'de kurulması ve bünyesinde eğitim kurumu ile fabrikayı barındırması kararlaştırılmıştır. Aynı emir kapsamında ikinci sınıf tayyare istasyonunun ise Erzincan'da konuşlanması ve bünyesinde bir bakım atölyesi kurulması öngörülmüştür.³⁸ Alınan kararlar uçakların bakım ve onarım faaliyetlerinin Eskişehir ve Erzincan'daki fabrika ve bakım atölyesi aracılığı ile icra edilmesi planlanmıştır.

İstiklal Harbi'nin seyri içerisinde belirli bir ihtisaslaşma ve uzmanlaşma olmadan, rütbe söz konusu olmadan tüm havacı personel, şahsi beceri ve kabiliyetleri ile uçakların bakım ve onarımlarını gece-gündüz demeden cansiperane bir şekilde icra etmiştir. Millî Mücadele dönemindeki Türk havacılığının ilk nüvesini, Anadolu'da toplanan bir avuç pilot, rasit ve makinistlerle; Konya, Erzurum, Elâzığ ve Diyarbakır'daki uçaklar teşkil etmiştir.³⁹ İstiklal Harbi'nin başında Konya, hava gücünün merkezi olarak ön plana çıkmıştır. Buradaki havacılar, elde bulunan Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma uçakların bakım ve onarılmasına çalışmıştır. Anadolu'nun dış dünya ile bağlantısı olmadığından uçaklar için gerekli yedek malzeme ve teçhizatın sağlanamaması en büyük problem sahalarından birini oluşturmuştur. Ayrıca, uçakların onarım ve tamirati için uzman ve ihtisas sahibi personel olmaması sıkıntı noktalarından biri olarak belirmiştir. Bu yüzden yedek parça ve uzman personel olmaması sebebiyle, çok sayıda kaza ve kırım meydana gelmiştir. Uçakların bakım ve onarımı için gerekli kaput bezi, buji, emayit⁴⁰ ve hint yağı gibi elzem malzemenin yokluğu hava harp görev ve faaliyetlerinin de yapılmasını önlemiştir.⁴¹

Konya ve Eskişehir'de tamirat, bakım ile onarımları yapılan uçaklar ile hava harp görevleri icra edilmiş, daha sonra Almanya, Fransa ve İtalya'dan temin edilen uçaklarla İstiklal Harbi'nin kazanılmasında havacılar da etkin bir rol oynamıştır. Ancak, savaş şartları içerisinde uçak bakım ve onarımları için profesyonel uzman personel olmaması problem sahalarından biri olarak ön plana çıkmıştır.

³⁷ Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri*, s. 406-407.

³⁸ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1914*, s. 12.

³⁹ ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Kataloğu (=BDH), K:1452, D:297, F:033.

⁴⁰ Emayit: Uçak Kanat bezleri üzerine sürülen bir çeşit koruyucu boya. İsmail Yavuz, *Mustafa Kemal'in Uçakları Türkiye'nin Uçak İmalat Tarihi (1923-2012)*, s. 48.

⁴¹ İrfan Sarp, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2010), s. 154.

1911 yılında Türk havacılığının kuruluşundan İstiklal Harbi'nin sonuna kadar olan dönemde, uçakların bakım ve onarım faaliyetlerinin iptidai şartlar altında yurt dışından temin edilen yabancı personel veya yurt dışına eğitime gönderilen Türk personel aracılığı ile yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu durum uçak bakım ve onarım faaliyetlerinin herhangi bir kurumsal yapıya sahip olmadan ve bu konuda profesyonellikten uzak bir şekilde icra edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu durumun yaşanmasında ülkenin içinde bulunduğu harp koşullarının etkili olduğu değerlendirilmektedir. Lozan Antlaşması ile yeni Türkiye Devleti, varlığını uluslararası arenada kabul ettirmiş ardından bu süreç havacılık adına yeni bir dönemin başlamasına etki etmiştir. Bu kapsamda havacılık alanındaki modernleşme faaliyetleri profesyonelleşme ve kurumsallaşma adımlarını da beraberinde getirmiştir. Havacı bir nesil yetiştirmek amacıyla Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulduğu ve aynı dönemde uçak üretimine yönelik Kayseri TOMTAŞ Uçak Fabrikası'nın kuruluşuna yönelik hazırlıkların yapıldığı bir dönemde, uçakların bakım, onarım ve tamirâtı için profesyonel personel yetiştirmek maksadıyla Tayyare Makinist Mektebi açılmıştır.

2. Yeşilköy Tayyare Makinist Mektebi'nin Açılması

Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşundan itibaren her alanda olduğu gibi havacılık alanında da profesyonelleşme adımlarını hayata geçirmeye başlamıştır. Bu kapsamda ordu envanterinde bulunan uçakların bakım, onarım ve tamirâtını yapacak, böylece hava harp görevlerine sürdürülebilir bir nitelik kazandıracak ve uçak motorlarını emniyetle uçuşa hazır hale getirecek teknik havacı personel yetiştirmek amacıyla Tayyare Makinist Mektebi açılması istenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Tayyare Makinist Mektebi kurmak için Türk Tayyare Cemiyeti ile Fransız Henriyot Firması arasında bir sözleşme yapılmıştır. Görüşmeler sırasında Fransızlar, Tayyare Makinist Mektebi'nin İstanbul'da açılmasını şart koşmuştur. Ancak, bu talep Lozan Antlaşması hükümlerine göre boğazların 15 kilometrekarelik alan içerisinde askerî tesis kurulmasını yasaklayan hükmü sebebiyle, aşılması gereken bir problem olarak ön plana çıkmıştır. Bu gelişme üzerine Lozan Antlaşması'nın ilgili hükmünü aşmak amacıyla Tayyare Makinist Mektebi'nin sivil olarak açılmasına ve Türk Tayyare Cemiyeti'ne bağlı olarak faaliyet göstermesine karar verilmiştir.⁴²

Tayyare Makinist Mektebi'nin açılmasından önce 25 Ocak 1926'da okulun işleyişine yönelik bir talimatname yayımlanmıştır. İlgili talimatnamede; Makinist Mektebi'nin Türk Tayyare Cemiyeti'ne bağlı bir

---

⁴² Osman Yalçın, "Türk Tarihi bakımından 20. yüzyılda İki Önemli Gelişme: "Havacılığın ve Bir Liderin Doğuşu" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6, No. 2 (Spring 2011), s. 1050.

kurum olduğu, buradaki subay ve öğrencilerin sivil kıyafet giymesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Talimatnamenin devamında, Kuvayı Havaiye Müfettişliğinden Tayyare Makinist Mektebi'ne atanacak subay personelin Fransızca bilmesinin mecburi olduğu, mektep kadrosundaki personelin ise imkân dâhilinde bakım-onarım tahsili için eğitime katılabileceği ifade edilmiştir. Tayyare Makinist Mektebi'nde eğitim görmek isteyenlerin askerlikten muaf olması ve okul müdürlüğüne başvurması gerektiği beyan edilmiştir.⁴³

Türk Tayyare Cemiyeti'nin hazırladığı bu talimatname, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi tarafından farklı zamanlarda neşredilerek halk bilgilendirilmiştir.⁴⁴ Böylece, müracaat edeceklerin konudan haberdar olması amaçlanmıştır. Tayyare Makinist Mektebi'ne alınacak öğrenciler, gazetelere verilen ilanlar yoluyla duyurulmuştur. Bu ilanlarda kayıt şartları da ortaya konulmuştur. Açıklanan duyurularda; makinist olmak isteyen öğrencilerin ortaokulu bitirmiş, Türkiye vatandaşı olması şart koşulmuştur. Ayrıca, okula girmek isteyen öğrencilerin 18 ile 25 yaş aralığında olması gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra alınan kararlar, ordu hizmetinde çalışmayanlar için yaş sınırı 35 olarak açıklanmıştır.⁴⁵ İlave olarak Mektebe giriş şartları içerisinde; sağlıklı, ahlaklı ve suç teşkil eden sabıka kaydı bulunmaması gibi hususlar da sayılmıştır. Okula giriş ve kayıt işlemlerinin, Yeşilköy Tayyare Makinist Mektebi Müdürlüğü tarafından bir sınav dâhilinde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Yabancı dil bilen kişiler tercihen okula kabul edilmiştir. Bu okul, lise derecesinde eğitim veren bir eğitim kurumu olarak ön plana çıkmıştır.⁴⁶

Tayyare Makinist Mektebi için verilen ilanlar sonrasında ilk etapta okula 150 kişi başvurmuştur. Yapılan incelemede okula başvuran öğrencilerin çoğunun liseyi bitirdiği görülmüştür. Mektebin öğrencileri arasında Avrupa'da tahsil görmüş olanlar dahi yer almıştır.⁴⁷ Tayyare Makinist Mektebi'nden mezun olan öğrencilerin, hava birliklerinde 3 yıl çalışması zorunlu kılınmıştır.⁴⁸

Türk Tayyare Cemiyeti ile Fransız Henriyot Firması arasında yapılan sözleşme sonrasında 23 Nisan 1926'da Türk havacılığının ihtiyacı olan uzman teknik personelin yetiştirilmesi ve dünya standartlarında makinistlerin eğitilmesi amacıyla İstanbul Yeşilköy'de Tayyare Makinist Mektebi

⁴³ Türk Hava Kurumu Üniversitesi Kütüphanesi Arşivi (=THKÜKA), 25 Kanuni Sani 1926, No. 876.

⁴⁴ THKÜKA, 11 Şubat 1926, No.1287.

⁴⁵ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 1 Şubat 1926, s. 23-24.

⁴⁶ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 1 Şubat 1926, s. 23-24.

⁴⁷ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 15 Ekim 1925, s. 17.

⁴⁸ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 1 Şubat 1926, s. 23-24.

açılmıştır.⁴⁹ Tayyare Makinist Mektebi'nin açılışına Türk Tayyare Cemiyeti Başkan Yardımcısı Muhittin Sami Bey ile Merkez İdare Heyeti üyelerinden Hâkim Rıza Bey iştirak etmiştir.⁵⁰ Ayrıca okulun açılışına Türk ordusunu temsilen Yeşilköy Hava Şube Müdürü ile 3'üncü Kolordu Kumandanlığından birer kişi katılmıştır.⁵¹ Müdafaa-i Milliye Vekâleti adına da, Harbiye Dairesi Reisi Miralâf Latif Bey açılıştaki hazır bulunmuştur.⁵²

Mektebin eğitim süresinin bir yıl olması planlanırken, Tayyare Makinist Mektebi'nde görev alacak subayların sivil olarak görev yapması öngörülmüş, okul müdürlüğüne de Binbaşı Salim (İlkuçan) Bey tayin edilmiştir.⁵³ 1930 yılına kadar mektep müdürü olarak Salim Bey görev yapmıştır. Tayyare Makinist Mektebi kurulurken, Yeşilköy'de bulunan Birinci Dünya Savaşı döneminden kalma Deniz Tayyare Mektebi binalarından faydalanılmıştır. Neticede, Yeşilköy'de deniz tarafındaki binalar, Türk Hava Kurumu'nun İstanbul şubesinin nezareti altında tamir ettirilerek mektep haline getirilmiştir. 1926 yılı itibarıyla Türk ordusunda bulunan eğitim tayyarelerinin büyük çoğunluğunun Fransız menşeli olmasından dolayı, teorik ve tatbiki dersler Fransız uçak ve motorları üzerinde yapılmaya başlanmıştır.⁵⁴ Tayyare Makinist Mektebi'nin açılması sonrasında Başbakan İsmet (İnönü) Bey Türk Tayyare Cemiyeti'nin Ankara Şubesi'nin açılış sırasında yaptığı konuşmada şöyle demiştir;

*“Muhterem efendiler milletin itimat ve emniyetine mazhar olduğu kanaatini besleyen merkez-i idare heyetimiz bu ana kadar Kuvayı havaiyemize mektep talim tayyareleriyle bir kısım harp tayyaresi, hangar ve tamirhane ilave etmiş ve yeniden bir takım harp tayyaresi almaya da fiilen teşebbüs etmiş ve tayyarecilik sanatının makinecilik kısmını da tekmil ettirmek maksadıyla İstanbul'da Yeşilköy'de bir makinist mektebi tesis eyledi. Talim heyeti Fransa'dan gelecek ve yüz talebe alacak olan bu mektebimiz önümüzdeki mart ayında tedrisata başlayacaktır.”*⁵⁵

İlgili açıklama, devletin üst kademesinin makinist mektebinin açılmasından memnuniyet duyduğunu göstermektedir.

---

⁴⁹ Deniz Kurt, Yavuz Pehlivan, Erdal Korkmaz, *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi)*, c. 2, (Ankara: Hava Basımevi, 2020), s. 250.

⁵⁰ *THKÜKA*, No: 3843.

⁵¹ *THKÜKA*, No: 11385.

⁵² *THKÜKA*, No: 1326.

⁵³ Refik Ali Akyol, *Bir Tayyarecinin Hatıratı*, yay. haz. Engin C. Tekin, (Ankara: Nadir Kitaplar, 2010), s. 5-8.

⁵⁴ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 15 Teşrin-i evvel 1341, s. 17.

⁵⁵ *Türk Tayyare Cemiyeti Mecmuası*, 15 Şubat 1341, s. 4.

Tayyare Makinist Mektebi'nin ilk öğretmenleri Fransa'dan getirilen uzman ve profesyonel şahıslar olmuştur.⁵⁶ Tayyare Makinist Mektebi 1926 ile 1928 yılları arasındaki iki yıllık evrede 172 sivil makinist yetiştirerek mezun etmiştir.⁵⁷ Türk Tayyare Cemiyeti'nin yetiştirdiği uçak bakımçı makinistlere bir diploma ile birer alametifarika verilmiştir.⁵⁸ Tayyare Makinist Mektebi'nde eğitim gören 10 öğrenci tahsil görmek üzere Fransa'ya gönderilmiştir. Buraya gönderilen Türk personel, Fransız Henriyot Firması'nda eğitim almıştır. Fransa'da eğitim alan Türk personel, İstanbul'a döndükten sonra, önce yardımcı öğretmen olarak faaliyet görmüş, ardından da Tayyare Makinist Mektebi'ne öğretmen olarak atanmıştır. Diğer mezun öğrenciler ise hava birliklerinin emrine atanmıştır. Tayyare Makinist Mektebi'nden mezun olan 25 öğrencinin, tahsil masrafının Makinist Mektebi tarafından karşılanması kaydıyla pilot olarak yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁹

Bu sırada Türk Genelkurmay Başkanlığı, Tayyare Makinist Mektebi'nin ihtiyaç ve masraflarının daha önce olduğu gibi Türk Tayyare Cemiyeti tarafından karşılanması kaydıyla Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını talep etmiştir. İlgili talebin uygun görülmesi üzerine Tayyare Makinist Mektebi, 1 Ağustos 1928'den itibaren geçerli olmak üzere Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır.⁶⁰ Bu teşkilat değişikliğinden sonra okulun adı "*Hava Gedikli Küçük Zabit İhzarı ve Hava Gedikli Küçük Zabit Makinist Mektebi*" olarak değiştirilmiştir.⁶¹

Yeşilköy Tayyare Makinist Mektebi, 1 Ağustos 1928'den itibaren, tüm eğitim-öğretim personeli ve teşkilatı ile birlikte, Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrine verilmiştir. Devir teslimden sonra eğitim öğretim faaliyetleri kaldığı yerden aynen devam etmiştir.⁶² Ancak mektep, 1928 yılından sonra eğitim öğretime, Hava Gedikli Küçük Zabit İhzarı ve Hava Gedikli Küçük Zabit Makinist Mektebi olmak üzere iki bölüm halinde devam etmiştir.⁶³

İlgili değişiklik sonrasında Yeşilköy Hava Gedikli Küçük Zabit Makinist Mektebi'nin eğitim süresi iki yıla çıkarılmıştır. Bu okul aracılığıyla, hava kıtalarına uçucu ve makinist gedikli küçük zabit yetiştirmek amaçlanmıştır. Mektepte okunacak derslerin, Millî Eğitim Bakanlığı'nın

⁵⁶ *Milliyet*, 16 Teşrin-i Sani 1928, s. 2.

⁵⁷ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, (Ankara: Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü, 1997), s. 167.

⁵⁸ *Türk Tayyare Cemiyeti Nizamnamesi*, 1925, s. 1.

⁵⁹ *Milliyet*, 16 Teşrin-i Sani 1928, s. 2.

⁶⁰ *THKÜKA*, No. 20833.

⁶¹ *THKÜKA*, No. 22511.

⁶² *THKÜKA*, No. 20833.

⁶³ *THKÜKA*, No. 22511.

okullarında uyguladığı müfredatın aynısı olması öngörülmüştür. Bu derslere ilave olarak, son senede tayyarelere ve tayyare motorlarına ait birkaç dersin müfredata eklenmesi kararlaştırılmıştır. Uygulamalı derslerde tayyare kısımlarının inşası, marangozluk, demircilik ve tesviyecilik gibi derslerin verilmesi planlanmıştır. Sınavla Hava Gedikli Küçük Zabıt Hazırlık Mektebi'nin birinci sınıfına 35, ikinci sınıfına 30 öğrenci alınması kararlaştırılmıştır. Bu suretle okuldan her yıl uçucu ve makinist küçük zabıt olmak üzere 30 kişi yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Mezkûr 30 adaydan, uçuculuğu öğrenenlerin Hava Mektebi Kumandanlığı'na, makinistliğe geçenlerin ise Hava Makinist Gedikli Mektebi'ne tayin edilmeleri öngörülmüştür.

Pilot olacak hava gedikli küçük zabıtların 11 aylık bir uçuculuk eğitimi alması kararlaştırılmıştır. Eğitimin her yıl 1 Şubat itibarıyla başlaması ve aralık ayının sonunda bitmesi planlanmıştır. Pilot gedikli küçük zabıt okuluna alınacaklar için Hava Makinist Mektebi'nin gedikli küçük zabıt şubesinde başarıyla eğitim ve stajını bitiren ilk 8 kişi ile güverte deniz gedikli küçük zabıt mektebini bitiren ilk 4 kişi arasında olmak şart olarak aranmıştır.⁶⁴ Hava gedikli küçük zabıtların; nişancı ve bombardımancı, telsiz ve elektrik makinisti, fotoğrafçı, muharebeci, silahçı ve rasıt olarak yetiştirilmesi amacıyla Hava Gedikli Küçük Zabıt Mektebi'nde kurslar açılmıştır. Böylece Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu eğitilmiş ve profesyonel personel yetiştirmek hedeflenmiştir.⁶⁵

1928 yılı itibarıyla, Hava Makinist Mektebi'nin kuruluş amacı hava kıta ve kurumlarına makinist zabıt ve makinist küçük zabıt yetiştirmek ve aynı zamanda havacı subaylarla, gedikli küçük zabıtlarına teknik ve uzmanlık kursları gerçekleştirmektir. Hava Makinist Mektebi; havacı subaylarla, hava gedikli küçük zabıtlarını yetiştirmekle sorumlu tutulmuştur. Okul; hava makinist zabıt kısmı, zabıtan teknik kursu, hava makinist gedikli küçük zabıt kısmı ve hava makinist gedikli küçük zabıt teknik kursu bölümlerinden oluşmuştur.

Bu bölümlerin ve kursların eğitim süreleriye şu şekildedir; hava makinist zabıt kursu için iki sene, hava zabıtan teknik kursu için üç ay, hava makinist gedikli küçük zabıt kısmı için iki sene ve son olarak da hava gedikli küçük zabıt teknik kursu içinde üç aylık bir zaman planlanmıştır. Hava makinist mektebi; talim, tedris, terbiye ve inzibat açısından doğrudan doğruya Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği'ne bağlıdır. İdari açıdan ise Milli Müdafaa Vekâleti'ne karşı sorumludur.⁶⁶

⁶⁴ *Hava Mektepleri Talimatı*, Dosya: 89, 1931, s. 11-12.

⁶⁵ *Hava Mektepleri Talimatı*, Dosya: 89, 1931, s. 71-76.

⁶⁶ *Hava Mektepleri Talimatı*, Dosya: 89, 1931, s. 76.

Tayyare Makinist Mektebi'ndeki öğrenciler, ilk yıl teorik eğitimler almıştır. Bu sırada öğrenciler, birinci yılın yaz tatili evresinde Eskişehir'deki hava alayı ile hava fabrikasında staj yaparak, gelişimlerine katkı sağlanmıştır. Öğrencilere eğitim süreci içerisinde; tayyare, makine ve motor olmak üzere üç ayrı atölyede eğitimler verilmiştir. İkinci yıl ise öğrenciler, aldığı uygulamalı dersler sonunda mezun edilmiştir. İki yıl süren bir eğitim sonrasında ilk gedikli küçük zabıt makinistler, 1930 yılında vazifelerine atanmıştır.⁶⁷

1931 yılında Türk ordusunda yapılan uçak bakım hizmetlerinin verimliliğini arttırmak amacıyla makinist subay yetiştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu kapsamda alınan kararla, Yeşilköy Hava Gedikli Küçük Zabıt Makinist Mektebi içerisinde subaylar için ilk makinist kursu açılmıştır.⁶⁸

1926 yılında açılan ve 1935 yılına kadar Yeşilköy'de faaliyet gösteren Makinist Mektebi, 1935 yılı eylül ayında Eskişehir'e nakledilmiştir. Mektebin Eskişehir'e intikalinden sonra, Fransız öğretmenler Türkiye'den ayrılmıştır. Bunun üzerine mektepteki eğitimler, Türk öğretmenler tarafından yapılmaya devam edilmiştir.⁶⁹ 1936 yılı mart ayında alınan kararla, Eskişehir Makinist Mektebi, Hava Okullar Komutanlığı'na bağlanmıştır. Makinist Okulu'nda 1936'dan sonra beş devre daha subay makinist yetiştirilmeye devam edilmiştir.⁷⁰

Sonuç

Türk askerî havacılığının tesis edilmesi ve ilk uçakların alımı ile uçakların bakım onarım durumu gündeme gelmiştir. İlgili durum alınan uçakların bakımını yapmak amacıyla uzman bakımcı personel temini sorunu ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda bir taraftan yurtdışından temin edilen yabancı makinistler diğer taraftan yurtdışına gönderilen makinist aday personel yoluyla konu hakkındaki ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Böylece yabancı uzmanların profesyonel yeteneklerinden faydalanılmıştır. Balkan harbinin koşul ve şartları altında iptidai olarak idare ettirilmeye çalışılan uçak bakım ve onarım faaliyetleri dönem şartları içerisinde profesyonel bir kimlik ve statüye dönüştürülemediği görülmüştür.

Birinci Dünya Harbi sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'dan destek yolu ile uçakların bakım ve onarım ihtiyaçları giderilmiştir. Bu yönüyle Almanya'dan getirilen makinist personel aracılığı ile uçaklar tamir edilmiş ve cephe hattında görevlendirilmiştir. Bu sırada

⁶⁷ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, s. 167.

⁶⁸ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, s. 203.

⁶⁹ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, s. 221.

⁷⁰ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 2*, s. 223.

ülkenin uzak cephelerinde oluşturulan 17 Tayyare Bölüğünün desteklenmesi için Alman uçak bakımcı personel değişik yerlerde vazifelendirilmiştir. Birinci Dünya harbi sonunda Alman personelin ülkeden ayrılmasıyla uçakların bakım ve onarımını yapabilecek personel nerede ise kalmamıştır.

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun işgali üzerine Türk milleti tarafından bölgesel mahiyetli istiklal mücadelesi başlatılmıştır. Zamanla Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğiyle istiklal mücadelesi örgütlenmiş ve teşkilatlı bir yapıya bürünmüştür. Bu sürece Türk havacı personel de dâhil olmuş ve bağımsızlık sürecinin bir parçası haline gelmiştir.

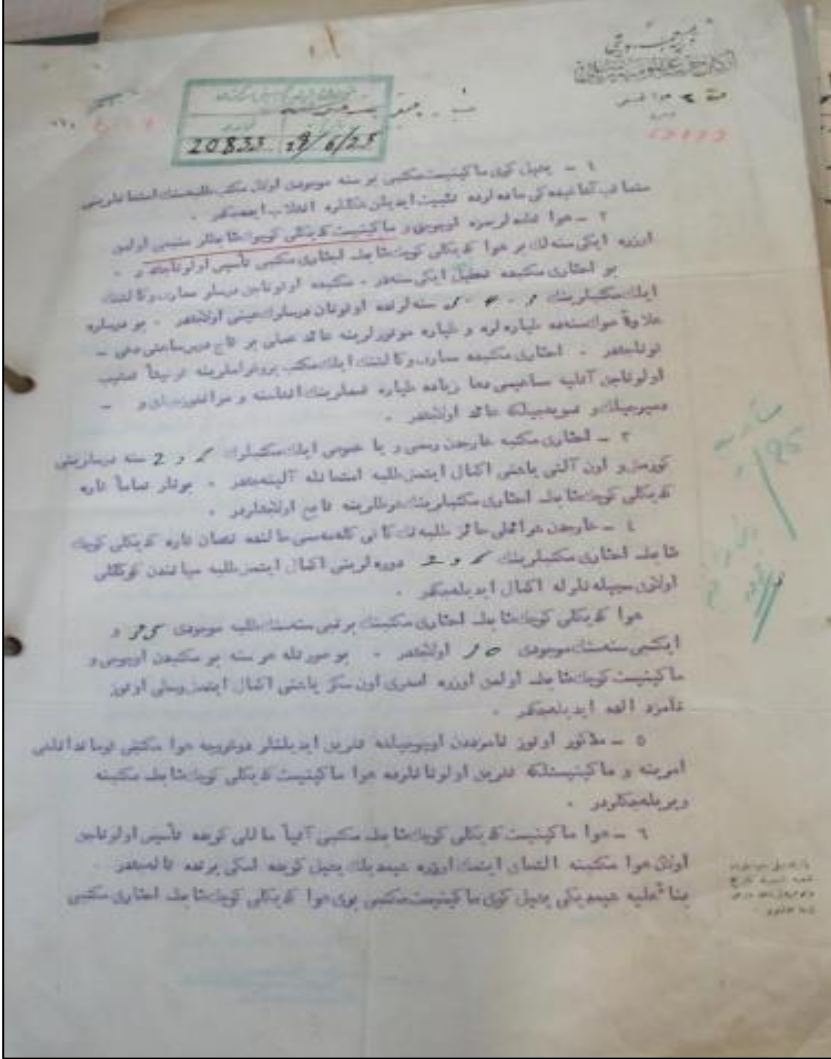
Bu kapsamda Birinci Dünya Harbi'nden kalma uçakları bakım ve onarımı pilotundan makinistine kadar tüm personelin fedakârane çalışmaları ile başarılmıştır. Bu durum hava harp görevlerinin sürdürülebilir bir rol almasına etki etmiştir. Neticede gece gündüz demeden yapılan çalışmalar sonucunda İstiklal Harbi kazanılmıştır. Ancak genel olarak bakıldığında savaş koşulları içerisinde uçak bakı faaliyetlerine bir profesyonel yapı içerisinde sürdürme imkân ve kabiliyeti olmamıştır.

Yeni Türkiye Devleti kuruluşundan itibaren profesyonelleşmeye önem vermiş ve havacılık alanında yaptığı adımlarla bu alandaki eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Bu çerçevede kurulan Tayyare Makinist Mektebi aracılığı ile Türk ordusundaki makinist ihtiyacını karşılamaya dönük profesyonelleşme adımlarını hayata geçirmiştir. Bu adım Türkiye'nin uçak bakımcı teknik personelinin kendisinin yetiştirmesine ve profesyonel bir ordu kurmak adına geleceğine yön vermesine zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle Tayyare Makinist Mektebi Türkiye'nin bugün ulaştığı profesyonel teknik seviyesinin temelini teşkil etmiştir.

Ek 2: Yeşilköy Tayyare Makinist Mektebinin Hava Gedikli Küçük Zabıt İhzarı (Hazırlık) ve Makinist Gedikli Küçük Zabıt Mektebine Dönüşmesine Dair Belge.

THKÜKA, 25.6.1928, No: 20833.

OSMANLI ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİ'NDE BİR İLK: TAYYARE MEKTEP VE MERKEZİ'NİN AÇILMASI (1911-1912)

Deniz KURT* - Erdal KORKMAZ**

Giriş

Sanayi inkılâbının havacılık endüstrisine uygulanması ile ilk motorlu tayyare göklerdeki yerini almıştır. İlk dönemlerde sportif ve posta amaçlı kullanılan tayyareler, zamanla ordu envanterine dâhil edilmiş, böylece askerî literatüre yeni bir sınıf katılmıştır. Bu yeni hava aracı dünyada olduğu kadar Osmanlı ülkesinde de ilgi ile takip edilmiş ve merak konusu olmuştur. Bunun üzerine Osmanlı devlet adamlarının inisiyatifi ile yurtdışındaki askerî ataşeler marifetiyle tayyareler ve özelliklerine ilişkin ilk bilgiler elde edilmiştir.¹

Tayyarelerin uzakları görme konusundaki yetenekleri, bu yeni aracın potansiyelinin anlaşılmasına ve Batılı müteşebbislerin üretim kapasitelerini artırmalarına neden olmuştur. Bu kapsamda, tayyare üreticileri tarafından yeni hava araçlarının tanıtım ve satışı amacıyla dünya ülkelerinde uçuş gösterileri yapılmaya başlanmıştır. Bu sırada 31 Mart İsyanı'nın bastırılması ve ülkede asayişin sağlanması sonrasında geliri Hareket Ordusu'nun şehit ve yaralı ailelerine verilmek üzere hava gösterileri yapılması gündeme gelmiştir.² Bunun üzerine Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular Müfettişi Mahmut Şevket Paşa'nın girişimi ile Fransız tayyare üreticilerinden Baron De Catters ile Louis Bleriot hava gösterileri yapmak ve uçaklarını tanıtmak amacıyla İstanbul'a davet edilmiştir. Bu davet sonrasında 1909 yılı Kasım ayında Voisin model

---

* Hv. Öğ. Alb., Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şube Müdürlüğü; Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Edeniz.kurt@hvkk.tsk.tr, Orcid ID: 0000-0003-2759-5430.

** Tarih Uzmanı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçe Şube Müdürlüğü; Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, erdalkorkmaz.01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3260-9403.

¹ Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Türk Askerî Havacılığının Doğuşu (1911-1912)", *Savunma Bilimleri Dergisi*, c. 17, Sayı 2 (Kasım 2018), s. 207-251.

² Zekerîya Türkmen, "Türkiye'de Havacılık Teşkilatının Kuruluşunda Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Döneminde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Bir Bakış", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100'üncü Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2013), s. 28-56.

tayyaresi ile Baron De Catters, İstanbul'a gelmiştir.³ Baron De Catters, 2 Aralık 1909'da İstanbul üzerinde yaptığı uçuş sırasında Bulgar Hastanesi'nin bulunduğu bölgeye zorunlu iniş yapmıştır.⁴ Türk göklerinde gerçekleştirilen bu ilk tayyare uçuşunu yaklaşık iki bin kişiden oluşan bir halk topluluğu izlemiştir.⁵ Baron De Catters, ikinci hava gösterisini 5 Aralık 1909'da yapmıştır.⁶ Bu hava gösterisini ise on bin kişiden oluşan bir halk kitlesi takip etmiştir. Hava gösterisi sırasında Baron De Catters, Kâğıthane Deresi civarına zorunlu ve sert bir iniş yapmıştır.⁷ Baron De Catters'ın uçuşundan sonra Louis Bleriot tarafından Bleriot model tayyare ile 11 Aralık 1909'da bir hava gösterisi yapılmıştır. Devlet Erkânı ve on bin kişilik bir halk topluluğunun izlediği hava gösterisi sırasında Louis Bleriot, Kurtuluş civarında bir Rum vatandaşın evine çarparak düşmüştür.⁸

İstanbul'da yapılan hava gösterileri Harbiye Nezareti tarafından görevlendirilen bir heyet tarafından izlenmiştir. Bu heyet tarafından hazırlanan raporda; havacılığın ilerde büyük ilerlemeler göstereceği, mukavemet gücü yüksek tayyarelerin yapılması ile insanların havada güvenle dolaşabilecekleri, Osmanlı Devleti'nin bu tip icatları desteklemesi gerektiği ve uçakların yakın bir zamanda harp meydanlarında kullanılmaya başlanacağına değerlendirildiği belirtilmiştir.⁹ İlgili rapor Osmanlı Devlet adamlarının, tayyarecilik alanındaki gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermektedir.

Havacılık alanındaki gelişmelerin hız kazandığı bir dönemde 12 Ocak 1910'da kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığına getirilen Mahmut Şevket Paşa'nın inisiyatifi ve ileri görüşlülüğü, tayyarecilik konusunun daha bir ehemmiyetle araştırılarak gündeme gelmesine etki etmiştir.¹⁰ Osmanlı Devleti'nin tayyarecilik alanındaki gelişmeleri yakından takip etmeye başladığı bir dönemde 17-21 Eylül 1910'da Fransız ordusu tarafından Picardie bölgesinde büyük bir askerî tatbikat icra edilmiştir. Bu tatbikata Osmanlı Devleti adına; Paris Askerî Ataşesi Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Fethi (Okyar), Binbaşı Selâhattin ve Üçüncü Ordu Subay Talimgâhi

³ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, c. 1, (Ankara: Hava Basımevi, 2009), s. 29.

⁴ Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 3 Aralık 1909, s. 1.

⁵ Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, (İstanbul: Dönence Yayınevi, 2002), s. 51.

⁶ Deniz Kurt ve Erdal Korkmaz, *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri (Harekât ve Teşkilatlanma Tarihi)*, c. I, (Ankara: Hava Basımevi, 2020), s. 18.

⁷ Tanin Gazetesi, 13 Aralık 1909, s. 1.

⁸ Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 13 Aralık 1909, s. 1.

⁹ Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havacılığı Belgeleri (1909-1913)*, (Ankara: Hava Basımevi, 1974), s. 2.

¹⁰ Deniz Kurt, Yavuz Pehlivan ve Erdal Korkmaz, *Türk Hava Kuvvetleri Birlik Yerleşke ve Komutanlık Tarihçeleri*, (Ankara: Hava Basımevi, 2018), s. 3.

Komutanlığında görevli Erkân-ı Harp Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk) Beyler katılım sağlamıştır.¹¹

Picardie'deki manevralar sırasında 14 tayyare ile 4 adet kumanda edilebilir balon ilk kez askerî bir tatbikatta kullanılmıştır.¹² Bu durum, savaşta dair strateji, taktik ve konseptin değişime uğrayabileceği yönünde bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Özellikle tayyarelerin uzakları görme ve buna bağlı olarak sath güçlerinin stratejisini belirleme konusundaki yetenekleri, onun harbin vazgeçilmez bir parçası haline geleceğini göstermiştir. Aynı dönemde ABD, Fransa ve İtalya'nın tayyareleri ordu envanterine dâhil etmesi ve konunun artık Osmanlı Devleti için hem hâkimiyet, hem de güvenlik meselesi haline gelmesi üzerine havacılık alanındaki çalışmalara reaksiyon gösterilmiştir. Bu kapsamda birkaç personelin pilotaj eğitimi için yurtdışına gönderilmesi ve tayyare alımına ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan mücbir sebepler, İstanbul'da açılacak bir tayyare mektep ve merkezi aracılığı ile eğitim faaliyetlerinin organize edilmesine etki etmiştir.

1. Havacılık Teşkilatının Kuruluşuna Yönelik Teşebbüs ve Girişimler

Fransa'da düzenlenen Picardie Manevraları'ndan sonra birçok ülke, askerî tayyarecilik teşkilatını kurmaya başlamıştır. Bu durum birçok ülkenin askerî pilot yetiştirmek için Avrupa'ya personel göndermesine etki etmiştir. İlgili gelişmeler üzerine 13 Ekim 1910'da Osmanlı Erkânı Harbiye Dairesi tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazıyla; büyük devletler ile komşu hükümetlerin hava araçları teminine yönelik faaliyetlere başladıkları, Osmanlı Devleti'nin ilgili devletlerden geri kalmaması için hava araçları teçhizi ve araç temini öncesinde, bu araçları idare edecek personelin yetiştirilmesinin lüzumlu olduğu, bu konuda tahsil etmek üzere ertesi yıl birkaç subayın Avrupa'ya gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu kapsamda, hangi ülkelerde ne kadar maliyetle personel yetiştirilebileceğinin ataşelikler aracılığıyla araştırılmasının uygun olacağı belirtilmiştir.¹³

5 Şubat 1911'de Osmanlı Harbiye Nezareti, Paris ve Berlin'deki askerî ataşelere gönderdiği yazı ile Almanya ve Fransa'da pilotluk eğitimi konusunun araştırılmasını ve ücretinin bildirilmesini istemiştir. Paris Askerî Ataşeliği, söz konusu yazıya 25 Nisan 1911'de verdiği cevapta Fransa Hükümeti'nin askerî okullardan ziyade sadece sivil hava okullarında kişi başı

¹¹ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 43.

¹² Fatih Özkurt, *Gazi Mustafa Kemal Askeri Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2017), s. 42.

¹³ MSB Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (=ATASE), *Balkan Harbi (=BHK)*, Klasör: 3, Dosya: 13, Fihrist: 5-1.

800 frank ücret ve 150 frank sigorta karşılığı pilotaj eğitimi verilebileceği bilgisini iletmıştır. Ayrıca, Paris Askerî Ataşesi Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Fethi Bey; Bleriot, Deperdussin ve REP tayyarelerinden alınmasını ve on subayın Fransa'da eğitim görmesini önermiştir.¹⁴ Berlin Askerî Ataşeliği ise Almanya'da pilotaj eğitiminin kişi başı 2.500 mark olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Almanların, uçak kırım zararının tazminini şart koştuklarını belirtmiştir.¹⁵

Avrupa'daki ataşeliklerden gelen raporlardan sonra Osmanlı Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından 13 Şubat 1911'de bir genelge yayımlanmıştır.¹⁶ Bu genelgede; aralarından Avrupa'da tayyarecilik eğitimine gönderilecek adayları seçmek üzere, 1'inci, 2'nci ve 3'üncü Ordu Komutanlıklarından ikişer subayın belirlenmesi istenmiştir.¹⁷ Pilotaj eğitimine gönderilecek subayların; Fransızca bilen, tayyarecilik öğrenmeye hevesli, sağlıklı, cesaretli ve tabiiye bilgisine sahip olması aranan nitelikler olarak sayılmıştır. İlgili nitelikleri barındıran teğmen ve yüzbaşı rütbesindeki iki kişinin ordu komutanlıkları tarafından seçildikten sonra, Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından yapılacak bir sınav yoluyla Avrupa'ya pilotaj eğitimine gönderilmesi planlanmıştır.¹⁸ İlgili emir, Osmanlı ordusunun Avrupa'ya pilotaj eğitimine personel gönderileceğini ilan ettiği ilk belge olmuştur.

Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından 28 Mayıs 1911'de yayımlanan yazıyla; tayyarecilik tahsili için Avrupa'ya gönderilmek üzere 7 subayın müracaat ettiği, bunlardan lisan bilenlerin tercih olunacağı ve başvurulan personelden tayyareciliğe yetenekleri olup olmadığının anlaşılması ve motorlarla ilgili bilgilerinin ölçülmesi için müsabaka imtihanlarının kimler tarafından, ne suretle tertip edilmesi lazım geleceğinin tespiti konusunda, Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'nin görevlendirildiği ifade edilmiştir. Aynı yazıda Erkân-ı Harbiye Dairesi, personelden birinin Fransa'ya, diğerinin ise Almanya'ya gönderileceğini belirtmiştir.¹⁹

1 Haziran 1911'de Avrupa'ya gönderilecek personelin seçimi ve tayyarecilik faaliyetlerini yürütmek amacıyla Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'nin önerisi ve Erkân-ı Harbiye Dairesinin uygun görmesi üzerine bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.²⁰ 1 Haziran 1911 tarihinde teşkili kararlaştırılan Tayyarecilik Komisyonu, günümüzde Türk Hava Kuvvetlerinin

¹⁴ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-8, 2-9.

¹⁵ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 45-46.

¹⁶ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-7.

¹⁷ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-23.

¹⁸ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-7.

¹⁹ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-10.

²⁰ ATASE, BHK., K: 328, D: 2319, F: 2-15.

ilk teşkilatı olarak kabul edilmiştir.²¹ Bu Komisyon, Erkân-ı Harbiye Dairesi 2'nci Şubede görevli Erkân-ı Harp Yarbay İsmail Bey başkanlığında kurulmuştur.²²

Erkân-ı Harp Yarbay İsmail Bey başkanlığındaki komisyon; Kıtaat-ı Fenniye Şubesi Azası Binbaşı Ali, Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği Projektör Müfettişi Binbaşı Ali Rıza, Elektrik ve Projektör Öğretmeni Mehmed Şevki ve Elektrik ve Projektör Öğretmeni Vekili İbrahim Fahri Beylerden oluşmuştur. Bu komisyonun 28 Haziran 1911'de yaptığı sınavda, 92 puan alan Süvari Yüzbaşı Mehmet Fesa (Evrensev) ile 91 puan alan İstihkâm Üsteğmen Yusuf Kenan Beyler Avrupa'da eğitim almaya hak kazanmıştır.²³ Sağlık raporlarının alınması sonrasında, daha önce Almanya'ya da personel gönderilmesi kararına rağmen, Fransa'da uçak teknolojisinin diğer ülkelerden ileride olması ve eğitim maliyetinin daha düşük olması gibi nedenlerle, her iki aday 9 Temmuz 1911'de Fransa'daki Bleriot Tayyare Fabrikası Uçuş Okulu'na gönderilmiştir.²⁴

Yüzbaşı Fesa ile Üsteğmen Yusuf Kenan Beylerin Fransa'daki eğitimleri sırasında yaptıkları kaza kırımların bütçeden karşılanması, İstanbul'da açılacak bir hava mektebi yoluyla personelin Osmanlı ülkesinde yetiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bu durum, Tayyare Mektep ve Merkezi'nin kurulmasına neden olmuştur.

2. Tayyare Mektep ve Merkezinin Açılması

Avrupa'ya pilotaj eğitimi için personel gönderildikten sonra, Osmanlı Devleti'nin ekonomik sıkıntıları nedeniyle havacı personelin İstanbul'da açılacak bir merkezde yetiştirilmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. Bu kapsamda İstanbul'da bir tayyare mektep ve merkezi açılması için bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu süreç Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya (İlmen) Bey başkanlığında yeni bir komisyonun teşkiline ortam hazırlamıştır. Bu sırada açılacak tayyare mektep ve merkezinde kullanılmak üzere tayyare temini de gündeme gelmiştir.

Tayyare alımı ile ilgili Erkân-ı Harbiye 2'nci Şubesi tarafından Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'ne 15 Ağustos 1911'de gönderilen muhtırada; Paris'te tayyarecilik öğrenimi gören personelin bir aya kadar eğitimlerini tamamlayacakları, pilotların kazandıkları becerilerini kaybetmemeleri için vakit kaybetmeden iki tayyare satın alınması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca

²¹ Emin Kurt, "Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları (1909-1914)", *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 365 (2010), s. 50.

²² ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-22.

²³ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-22.

²⁴ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-25.

müfettişliğin satın alınacak tayyareleri konuşlandırmak üzere yer bulması ve tahsisat çıkarmak üzere girişimde bulunması ve bu konuda kendisinin yetkili kılındığı bildirilmiştir.²⁵

2 Eylül 1911'de Paris Askerî Ataşesi Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Fethi Bey tarafından tayyare alımına ilişkin Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bir rapor gönderilmiştir. Bu raporda Ali Fethi Bey; Paris'ten dönecek subayların kullanması ve İstanbul'da kurulması zorunlu olan tayyare mektebinde faydalanmak üzere, iki kişi veya 200-300 kilo ağırlığı kaldırabilecek, 3-4 saat havada kalabilecek, saatte 90-100 kilometre hız yapan iki tayyarenin alınması gerektiğini önermiştir. Bu tayyarelerin uçak başına 25.000 frank ödenerek alınması durumunda, Fransa'da öğrenim gören subaylar tarafından kullanılabilceği beyan edilmiştir. Ayrıca, güdümlü balonların masraflı oluşları yüzünden tedariklerinin değerlendirilmesinin uygun olacağını vurgulamıştır.²⁶

17 Eylül 1911'de Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından, tayyare satın alınmasına dair gerekçeli öneri Harbiye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu öneride; tayyarelerin ordulara harp zamanında edebilecekleri hizmetin çok büyük olacağı, komşu ülkelerden Bulgaristan ve Yunanistan'ın tayyareciliğe önem verdikleri, bu hava araçlarının hızlı bir şekilde tedarik edilmesinin lüzumlu olduğu belirtilmiştir. Yazının devamında, balon alımının çok masraflı ve muhafazasının zahmetli olmasından dolayı, balon alımı konusunun ileri bir tarihe ertelenmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Bu görüşe ilave olarak, tayyarelerin fiyatının daha uygun, muhafazalarının daha kolay olması ve Fransa'da eğitim gören tayyareci subayların yakında yurda dönecek olmaları nedeniyle şimdiden iki tayyarenin satın alınması için bütçeden bir meblağın verilmesine müsaade edilmesi istenmiştir. Aynı yazıda tayyareler için özel bir yer tespiti maksadıyla Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'ne gerekli emrin verilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir.²⁷

Avrupa'ya pilotaj öğrenimi için personel gönderildiği bir dönemde, İtalya'nın saldırısı ile 29 Eylül 1911'de Trablusgarp Harbi başlamıştır. Bu harp sırasında dünya tarihinde ilk kez tayyareler, savaş aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, tayyarelerin muharebe sahasında kullanılmasının yarattığı etkiler, Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından bizzat tecrübe edilerek değerlendirilmiştir. Neticede bu süreç, tayyare alımı ve bunların muhafazası için yer konularının daha yoğun bir şekilde gündeme gelmesine yol açmıştır.²⁸

²⁵ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 29.

²⁶ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 14, 14a.

²⁷ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 48-50.

²⁸ Stuart Kline, *Türk Havaçılık Kronolojisi*, s. 56-58.

Osmanlı ordusuna mensup Fesa ve Yusuf Kenan Beylerin Fransa’da eğitime başladığı sırada, 2 adet tayyarenin tedarik edilmesi kesinlik kazanmıştır. Erkân-ı Harbiye Dairesi, Kıtâat-ı Fenniye Müfettişliği’ne 7 Ekim 1911’de gönderdiği yazı ile tayyare satın alma işlemlerinin başlatılması için Paris Sefareti ile iletişim kurulmasını istemiştir. Bu kapsamda başlatılan işlemler sonucunda Paris Sefareti’ne tayyare alımı konusu resmî olarak bildirilmiştir. Paris Askerî Ataşesi Binbaşı Ali Fethi Bey, İtalyanlara karşı savaşmak amacıyla Trablusgarp’ta bulunduğu için yerine vekâlet eden Yüzbaşı Süleyman Tevfik Bey’in girişimleri ile tayyare satın alma işlemleri yürütülmüştür. Neticede Yüzbaşı Süleyman Tevfik Bey’in faaliyetleri sonucunda Deperdussin model 2 adet tayyare satın alınmıştır.²⁹

Paris Askerî Ataşe Vekili Yüzbaşı Süleyman Tevfik Bey, 29 Aralık 1911’de Osmanlı Harbiye Nezareti’ne gönderdiği yazıda, İstanbul’da tesisi düşünülen tayyare mektebi hakkında araştırma yaptığını, mektebe ilişkin raporla, mektep teşkilatına yönelik önemli birkaç projeyi göndereceğini bildirmiştir.³⁰ Aynı gün, REP Tayyare Mektebi Müdürü Hugues Simon tarafından, Türkiye’de bir tayyare mektebi ve havacılık merkezi kurmaya yönelik projesi, İstanbul’a gönderilmek üzere Paris Sefareti’ne iletilmiştir.³¹ Bu projede, askerî havacılık alanındaki eğitimin Türkiye’de yapılmasının uygun olacağı, Hükümet’in talebi olan tayyareler, bunların tamiri ve bakımı konularının hızlı bir şekilde görüşülerek karara bağlanması gerektiği belirtilmiştir.³² Mösyö Simon’un projesini içeren müracaatı 2 Ocak 1912’de Harbiye Nezareti’ne gönderilmiştir.³³

13 Ocak 1912’de Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından Kıtâat-ı Fenniye Müfettişliği’ne gönderilen yazıda; İstanbul’da bir tayyare mektebi inşası için 2 tayyare satın alındığı, bir tayyareci ile bir makinist temini konusunda anlaşma yapıldığı ve Paris’te eğitim gören subayların yakın bir zamanda dönecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, tayyare mektebinde görev yapması planlanan öğretmenle üç ay müddetle bir kontrat yapıldığı, öğretmen İstanbul’a geldiği zaman teşkilat ve inşaata yönelik hazırlıkların şimdiden yapılmaya başlanması gerektiği bildirilmiştir. Bu bağlamda, Kıtâat-ı Fenniye ile Erkân-ı Harbiye’den tayin edilecek iki mühendis subay ve bu subaylardan oluşan bir komisyon teşkil edilerek, tayyare mektebi için İstanbul civarında muhtelif rüzgâr cereyanlarından korunmuş, bir kilometre uzunluğunda ve yarım kilometre eninde uygun bir meydan yeri seçileceği belirtilmiştir.³⁴ Aynı

²⁹ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 74.

³⁰ ATASE, BHK., K: 3, D: 7/13, F: 19-1.

³¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (=BOA), HR.SFR.(3), 656/1-3.

³² BOA, HR.SFR.(3), 656/1

³³ BOA, HR.SFR.(3), 656/1-1.

³⁴ ATASE, BHK., K: 31, D: 2/42, F: 47.

yazıda kolordulardan tayyarecilik mektebine subay ve astsubay gönderilerek talim ve terbiye edilecekleri, tayyare sınıfı Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'ne bağlı bulunduğundan, tayyare müfrezesi ve tayyare mektebi kadrolarının tespiti, teşkilat ve inşaata yönelik masrafların icrası gibi konularda bu muhtıranın Müfettişliğe gönderildiği ifade edilmiştir.³⁵

Fransa'daki Deperdussin Fabrikası, satın alınan iki tayyareyi 1912 yılı başlarında teslim hazır hâle getirmiştir. Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği, 16 Ocak 1912'de Paris Sefareti'ne bir yazı göndererek tayyarelerin Selânik yolu ile İstanbul'a sevk edilmesini istemiştir. Satın alınan tayyarelerin İstanbul'a gelmesi için yazışmalar yapıldığı bir sırada, Osmanlı ordusunda görev yapan 5 subayın daha pilotluk eğitimi için Fransa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine kolordulara gönderilen bir yazı ile fizik olarak kuvvetli ve Fransızca bilen subaylardan istekli olanların pilotaj eğitimine ayrılması istenmiştir.³⁶

Londra Büyükelçisi Ahmet Tevfik Paşa tarafından 19 Ocak 1912'de Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Fransız tayyarecilerinden Mösyö Simon'un tayyare mektebi projesi ile ilgili olarak Harbiye Nezareti ile doğrudan doğruya görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a gitmeyi kararlaştırdığı, konu hakkında kendisine yardım ve kolaylık gösterilmesi için bir tavsiyename yazıldığı bildirilmiştir.³⁷

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, 17 Şubat 1912'de Sadaret'e gönderdiği yazısında; tayyarelerin askerî öneminin hâlihazırda devam eden Trablusgarp Harbi'nde kendini gösterdiğini, Balkan devletlerinden gerek Bulgaristan ve gerekse Yunanistan'ın ordularında havacılık okulu ve teşkilatı kurma çabası içerisinde bulunduğunu belirterek, Osmanlı ordusunda da bir havacılık okulu kurulmasının önemini ifade etmiştir. Ancak böyle bir merkez ve mektep için 15.000 lira, alınacak 15 tayyare için 20.000 lira ve diğer giderler için de senelik 5.000 lira gerektiğini belirtmiştir.³⁸ Ayrıca Harbiye Nezareti'nin bütçesinde bu iş için ayrılacak parasının bulunmadığını, bu işin aciliyetinden dolayı 40.000 lira tahsis edilmesinin gerektiğini Sadaret Makamı'na bildirmiştir.³⁹

Harbiye Nezareti'nin teklifi, Sadaret Makamı tarafından 20 Şubat 1912'de Maliye Nezareti'ne gönderilerek, ne güncel ne de olağanüstü bütçede projenin bir karşılığı olmadığından, konunun tetkik edilerek acilen

³⁵ ATASE, BHK., K: 142, D: 31-2, F: 47.

³⁶ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 76.

³⁷ BOA, HR.SFR.(3), 656/1-7.

³⁸ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F. 1 (1:7).

³⁹ BOA, BEO., 4013/300907-2.

bildirilmesi istenmiştir.⁴⁰ Maliye Nezareti tarafından Sadaret Makamı'na 20 Şubat 1912'de verilen cevapta; yeni icatlardan olan tayyarenin Osmanlı ordusunda bulundurulmasının kaçınılmaz olduğu, ancak bu uğurda 40-50 bin lira sarf olunarak bir mektep açmaktansa, tayyarelerin Avrupa'dan satın alınması ve onları idare edecek subayların Avrupa'da eğitim görmelerinin Osmanlı hazinesinin şuan ki durumuna daha uygun olduğu bildirilmiştir.⁴¹

1912 Şubat ayı içinde Paris Askerî Ataşe Vekili Süleyman Tevfik Bey, Fransa'daki Bleriot Fabrikası'nın kendisine ait Özel Uçuş Okulu'nda pilotaj eğitimi gören subaylardan Yüzbaşı Fesa (Evrensev) Bey'in, 21 Şubat 1912'de eğitimi bitirerek diplomasını aldığını bildirmiştir.⁴² Fesa Bey, Fransa Hava Kulübü'nün (Aero Club de France) verdiği 780 numaralı uluslararası brövesinin sahibi olmuş ve “*ilk Türk pilotu*” unvanını almıştır.⁴³

Paris Askerî Ataşe Vekili Süleyman Tevfik Bey, 23 Şubat 1912'de gönderdiği raporunda ise, aynı okulda eğitim gören Üsteğmen Yusuf Kenan Bey'in 10.000 Fransız fransı tutarında kırım yaptığını bildirerek yakın bir dönemde onun da diplomasını alabileceğini bildirmiştir. Ayrıca Askerî Ataşe Vekili yazısında, yeni pilot adaylarının İngiltere'deki Bristol Uçak Fabrikası Uçuş Okulu'na gönderilmesini önermiş ve okulun bir yönetmeliğini de incelenmek üzere göndermiştir. Fabrikanın ortaklarından Mr. Dickson ile yapılan görüşme sonucu gönderilecek personele, İngiliz subayı gibi davranılması garantisini aldığını belirtmiştir. Bu koşulun kabul edilmesi sonrasında İngiliz Bristol Fabrikası'na iki adet iki kişilik ve tek satırlı askerî uçak siparişi verilmiştir.⁴⁴

5 Mart 1912'de Erkân-ı Harbiye İkinci Şubesi'nden, Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'ne gönderilen yazıda; yapılan araştırma ve incelemeler sonucu hazırlanan muhtıralardan, İstanbul'da inşa edilecek tayyare mektebinde, senede 30-40 tayyareci subayın 15.000 liraya yetiştirilebileceği ifade edilmiştir. Tayyare mektebinde görev yapacak öğretmen ve makinistlere ise tahminî olarak toplam 5.000 lira maaş ödenebileceği belirtilmiştir. Bu hesaplamalara göre, açılacak okulun bir yıllık giderinin 20.000 lira civarında olacağı öngörülmüştür. Ayrıca, öğrenim için başlangıçta 15-20 tayyare lazım geleceğinden, bunların toplam bedeli olarak da 20.000 liraya daha ihtiyaç olduğu aktarılmıştır. Böylece, toplam 40.000 liranın, okul için sarf edilmesi gerektiği belirtilerek, konunun Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından, 14 Şubat 1912'de Harbiye Nezareti'ne gönderilerek onay istendiği belirtilmiştir. Aynı

⁴⁰ BOA, BEO., 4005/300301-1.

⁴¹ BOA, BEO., 4017/901212-3.

⁴² Fethi Kural, *Kuruluş Yıllarında Türk Askerî Havaçılığı Belgeleri (1909-1913)*, s. 209.

⁴³ Deniz Kurt, Yavuz Pehlivan, Erdal Korkmaz ve Zeynep Bayar, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Havaacılar*, c. II, (Ankara: Hava Basımevi, 2021), s. 105.

⁴⁴ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 77.

yazıda, mektebin kurulabilmesi için öncelikle bir öğretmen ve bir makinistin getirilmesi ve mektep projesi için yer tespit etmek amacıyla bir komisyon teşkil edilmesi önerilmiştir.⁴⁵ Bu komisyonda, mektepte görevlendirilecek öğretmen pilotun, Fransa'dan eğitimden dönecek Yüzbaşı Fesa ile Üsteğmen Yusuf Kenan Beylerin, Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden bir personel ile Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği'nden dâhil edilecek iki kişinin bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Bu komisyonun öncelikle okul için İstanbul civarı, burada bulunmadığı takdirde Muratlı, Çorlu veya Edirne taraflarında yer tespiti için çalışması gerektiği belirtilmiştir. Mektep yerinin tespiti sonrasında, mektep için lazım gelen alet ve edevatın Fransa'ya sipariş edilmesi, ardından da projenin hazırlanarak inşasına başlanmasının uygun olduğu vurgulanmıştır.⁴⁶

Aynı yazının devamında, Fransa'dan yakında dönecek olan Fesa ve Yusuf Kenan Beylerin eğitimlerine devam etmeleri ve melekelerinin artması için iki uçağın tedariki ve yurt dışına gönderilecek pilot adayı subayların durumlarına da değinilmiştir. Uçak fabrikalarının kendilerinden uçak alındığı takdirde, adaylara ücretsiz öğrenim göstereceklerini bildirmelerine rağmen, pilot adaylarının kırım masrafları yüzünden pilotaj eğitiminin pahalı geldiği belirtilmiştir. Bu yüzden pilot adaylarının, Paris Askerî Ataşe Vekili tarafından önerilen İngiltere'deki Bristol Uçak Fabrikası Uçuş Okulu'na gönderilmelerinin daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Avrupa'ya gönderilecek pilot adayı subayların seçilmesinde, cesaretleri ile sporla iştigal edip etmediklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. İki tayyare satın alınması ve Fransa'ya eğitime altı subay gönderilmesi konusunda Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği tarafından gerekli paranın tedarik edilemediğine yönelik beyanı da yazıya eklenmiştir.⁴⁷ Bunlara ek olarak, büyük devletlerin ve komşu ülkelerin tayyareciliğe büyük önem verdikleri, Osmanlı ordusunda bulunan diğer sınıflar gibi tayyareciliğin de tesis ve teşkili lüzumlu olduğundan, evvelce Harbiye Nezareti'nin onayına yollanan 40.000 liranın Kıtaat-ı Fenniye Müfettişliği tarafından takip edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Pilot adayı subayların bir an önce eğitime gönderilmesi, okulun kurulması ve tedarik işlemlerinin ivedilikle tamamlanması konusunda Kıtaati Fenniye Müfettişliği'ne ilgili muhtıranın gönderildiği ifade edilmiştir.⁴⁸

7 Mart 1912'de Maliye Nezareti, tayyare mektebi projesi ile ilgili bütçe tahsisi konusunda Sadaret Makamı'na bir yazı daha yazmıştır. Bu yazıda; bütün Avrupa ordularında tayyarelerin gösterdikleri gelişmenin yakından takip edildiği, her türlü fedakârlık gösterilerek Osmanlı ordusunun yenilenip geliştirilmesinin gerekli olduğu, bu sebepten birkaç tayyare ile bir

⁴⁵ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-42.

⁴⁶ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-43.

⁴⁷ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-43a.

⁴⁸ ATASE, *BHK.*, K: 328, D: 2319, F: 2-42.

mektepe açılmasına teşebbüs edildiği belirtilmiştir. Ayrıca, Fransa'nın Deperdussin Fabrikası'na iki tayyare siparişı verilmiş olduğu, ilave olarak iki adet daha sipariş verilmesi için çalışmaların devam ettiği bildirilmiştir. Ancak, üç senelik olağanüstü bütçede; gerek satın alınan, gerekse satın alınacak tayyareler için verilecek olan meblağın karşılığı olmadığından dolayı, önceden harcanan paranın dahi yerine konulmadığı ifade edilmiştir. İlaveten, bina adedinin çoğaltılması ve tayyare mektebi tesisi için ihtiyaç olan meblağ temin edilemediğinden, konunun araştırma ve inceleme aşamasından ileri gidemediği beyan edilmiştir.

Yazının devamında, tayyarecilik tahsili için büyük fedakârlık yapılarak Fransa'ya iki subay gönderildiği, arkasından altı subay daha gönderilip, iki adet de tayyare alınmasına rağmen paranın ödenememesinden dolayı müşkülât yaşandığı belirtilmiştir. Yapılan masrafların boşa gitmemesi için hiç olmazsa, öğretmenle makinistlerin getirilmesi ve iki tayyarenin alınmasının önem arz ettiği ifade edilmiştir.⁴⁹ Bu gelişmelerden dolayı Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından tayyare mektebi tesisi için istenen 40.000 liranın, Harbiye Nezareti'nin ne güncel ne de olağanüstü bütçesinde karşılığı olmadığından, nereden ve ne şekilde temin edileceği hususunun Sadaret Makamı tarafından değerlendirilmesi istenmiştir.⁵⁰ Bu sırada 10 Mart 1912'de Üsteğmen Yusuf Kenan Bey, Fransız Hava Kulübü'nün 797 numaralı uluslararası brövesini alarak öğrenimini tamamlamıştır.⁵¹ Böylece Üsteğmen Yusuf Kenan Bey, Türk havacılık tarihinin ikinci pilot brövesinin sahibi olmuştur.

Tayyare Mektebinin açılması konusunda devlet kurumları arasında yapılan yazışmaların sonucunda, 17 Mart 1912 tarihli Heyet-i Vükela Toplantısı'nda; tayyarecilik konusunda personel Avrupa'ya gönderilerek eğitim aldırılrsa bile evvela bir genel merkeze ihtiyaç olduğu, bu merkezde mükemmel bir tayyare parkı, imalathane, tamirhane ve ihtiyaç olan diğer binaların yanı sıra bir mektebin de açılması gerektiği belirtilmiştir. Neticede, böyle bir merkez ve mektep tesisi için Harbiye Nezareti'ne 40.000 liranın tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵² Bu karar, Sadaret Makamı tarafından 18 Mart 1912'de Maliye Nezareti'ne bildirilmiş ve gerekli tahsisatın yapılması istenmiştir.⁵³

Heyeti Vükela kararından sonra tayyare mektep ve merkezinin açılması için bir komisyon teşkil edildiği görülmektedir. Havacılık tarihindeki bu ikinci komisyon, Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya (İlmen) Bey başkanlığında

⁴⁹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 001-03, 001-04.

⁵⁰ BOA, *BEO.*, 4013/300924-2.

⁵¹ Hava Kuvvetleri Komutanlığı, *Filo Tarihçeleri*, c. 1, (Ankara: Hava Basımevi, 2009), s. 11.

⁵² BOA, *M.V.*, 1162/83-1.

⁵³ BOA, *BEO.*, 4017/301212-1.

oluşturulmuştur. Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya (İlmen) Bey tarafından 18 Mart 1912'de hazırlanan raporda; tayyare mektebinin inşa edileceği yerin seçimi konusunda, kendisinin başkanlığında Kıtaat-ı Fenniye Şubesi Müdürü İstihkâm Yarbay Refik, İstihkâm Binbaşı Mehmet Ali ve İstihkâm Binbaşı Ahmet Zeki Beylerden müteşekkil bir komisyon oluşturulduğu ifade edilmiştir.⁵⁴ Komisyonun vazifeleri arasında, havacılık hakkında araştırmalarda bulunmak, alınacak balon ile uçak seçimlerini yapmak ve hava meydanı ile tesisat işlerini düzenlemek yer almıştır.⁵⁵

Süreyya Bey başkanlığında oluşturulan komisyon ilk olarak, Paris Askerî Ataşe Vekili'nin yolladığı raporlar ve tayyare mektebi projeleri ile REP Tayyare Fabrikası'nın önerdiği projeyi incelemiştir. Tayyare mektebine yönelik farklı projeler olmasına karşın REP Tayyare Fabrikası'nın önerdiği teklif uygun görülmüştür.⁵⁶ Bu çerçevede, İstanbul'a gelen REP Tayyare Fabrikası Müdürü Mösyö Simon ile toplantılar yapılarak proje üzerinde son düzeltmeler yapılmıştır. Bu kapsamda, tasarruf etmek amacıyla bazı kararlar alınmıştır. Tayyare mektebi projesi için Avrupa'ya yapılması planlanan geziden vazgeçilmiştir. Böylece 100.000 frank projeden düşülmüştür. Ayrıca okul, hangar ve binalarının inşaat bedelleri, firma yükümlülüğünden çıkartılmıştır.

Tayyare mektebine ait havaalanının tesviye bedeli olan 10.000 frank da proje bedelinden düşülmüştür. Mektep binaları, hangar ile meydan tesviyesinin Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından yaptırılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Alınan kararlar ve tasarruf tedbirleri sonucunda REP Tayyare Fabrikası yükümlülüğünde 15.000 Osmanlı lirasına tayyare mektebi projesinin yaptırılabilceği ortaya çıkmıştır. Bunlara ilave olarak Mösyö Simon, kendi projelerinin kabul edilmesi şartıyla; 10 pilot adayı subay ve 15 makinist ile marangozun kendi fabrikalarında hiçbir ücret ödenmeden yetiştirilebileceğini, İstanbul'a hemen bir mühendis ile bir öğretmen pilot göndermek suretiyle tayyare mektebini üç ay içinde kurabileceğini belirtmiştir.⁵⁷

Aynı dönemde mektep projesi görüşülürken, bina ve hangar inşaatı ile meydan yerinin tanzim ve tesviyesinin Erkân-ı Harbiye Dairesi tarafından yaptırılması kararlaştırılmıştır. REP Tayyare Fabrikası'nın ise, mektep araç ve gereçleri ile öğretmenleri sağlaması, okul açılıncaya kadar da pilot adayları, makinist ve marangozları Fransa'da ücretsiz yetiştirmesi teklifi uygun

⁵⁴ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 13, 13-1.

⁵⁵ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1.

⁵⁶ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-09.

⁵⁷ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-10 (11-15).

görülmüştür. Bu kapsamda, REP Tayyare Fabrikası Direktörü Mösyö Simon ile 18 Mart 1912 tarihinde bir mukavele imzalanmıştır.⁵⁸

Tayyare mektebi projesi karara bağlandıktan sonra, Komisyon üyeleri ile Mösyö Simon İstanbul'da projenin hayata geçirileceği araziye aramaya başlamıştır. Heyet; İstanbul'da Çırpıcı (Zeytinburnu civarı), Vidos (Güngören), Safraköy (Sefaköy), Dudullu, ve Sarıgazi civarında incelemeler yapmıştır. Yapılan bu incelemeler sonucunda, (Ayastefanos) Yeşilköy civarında bulunan Kalitarya (Şenlikköy) Köyü ile Ayamama Çiftliği arasındaki arazinin Tayyare Mektebi için uygun olduğuna karar verilmiştir.⁵⁹ Arazinin sahibi olan Barutçuzadeler ile yapılan görüşmeler neticesinde Tayyare Mektebi için seçilen yer, sahibinden satın alınmıştır.⁶⁰ Komisyon aynı dönemde; ordu bünyesinde yürütülen havacılık faaliyetleri, İstanbul'da inşa edilecek tayyare mektebi, tayyare bölüklerinin teşkilatı ve kadroları ile ilgili konuları içeren bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, teşkili planlanan bir takım için iki tayyare satın alınması ve bu konuda gerekli tahsisatın sağlanarak sarf yetkisi ile beraber komisyon emrine verilmesi talep edilmiştir. Paris'e gönderilecek 6 subay ile 5 makinist ve marangoz için 1.500 lira yolluk ve gündelik ile 2.500 lira tayyare bedeli olmak üzere toplam 4.000 lira bulunduğu takdirde, Mösyö Simon ile hemen iki tayyarelik bir sipariş sözleşmesi imzalanacağı, böylece personelin de hemen öğrenime gönderilebileceği ifade edilmiştir.⁶¹

Komisyon raporunun ardından, projeye işlerlik kazandırmak için bütçeye bir ödenek konulması gündeme gelmiştir. Ancak devletin büyük bir malî sıkıntı içerisinde yer alması, ödeneğin teminini sıkıntıya sokmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda mektep projesi için gerekli meblağın bir kısmının bağış yoluyla karşılanması önerisi kabul edilmiştir.

Konuya ilişkin Maliye Nezareti'nden 23 Mart 1912'de Sadaret Makamı'na gönderilen yazıda, tayyarelerin Osmanlı ordusunda bulundurulmasının lüzumlu olduğundan bahisle, Hazine'nin mevcut durumunun bütçe artırımına müsait olmadığı, konu ile ilgili harcanacak meblağın bir kısmının halkın yardımları ile temin edilebileceği, temin edilemeyen kısmının Harbiye Nezareti'nin üç senelik olağanüstü bütçesindeki bazı maddelerden tasarruf edilerek karşılanmasının düşünüldüğü belirtilmiştir. Ancak, bunun yapılabilmesi için Kanun'a muvafakat maddesi

⁵⁸ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-9.

⁵⁹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1; Sabah Gazetesi, 17 Mart 1912, s. 1.

⁶⁰ Süreyya İlmén, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, (Ankara: Hilmi Kitabevi, 1947), s. 22.

⁶¹ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi I (1912-1914)*, (Eskişehir: Hava Basımevi, 1951), s. 16-21.

eklenmesinin uygun olacağını bildirmiştir.⁶² Sadaret Makamı 24 Mart 1912’de Harbiye Nezareti’ne gönderdiği yazı ile Kanun’a konulması gereken muvafakat maddesinin hazırlanarak iletilmesini istemiştir.⁶³

Tayyare alımı için ihtiyaç duyulan paranın temin edilmesi konusunda 27 Mart 1912’de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa imzasıyla Sadaret Makamına gönderilen yazıda; halkın yardımı dışında kalan tutarın Kanun’a bir muvafakat maddesi tanzim edilmesi ile karşılanmasının bir çözüm yöntemi olabileceği belirtilmiştir. Fakat aynı yazıda gerekli olan meblağın fevkalade bütçenin yirmi birinci maddesinde yazılı olan “*Seyyar Mutfaklar ve Su Süzgeçleri*” maddesinden karşılanmasının daha uygun olacağı ve bu sayede bir kanun maddesi hazırlamaya ihtiyaç kalmayacağı bildirilmiştir.⁶⁴ Bu durum, tayyare mektebi projesinin bir kısmının halkın yardımları ile bir kısmının ise bütçeden karşılanacağını göstermektedir. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, uçak alımı için açılan bağış kampanyasına öncülük ederek 2.700 kuruş ile kampanyayı başlatmıştır. Ayrıca Mahmut Şevket Paşa ve Harbiye Nezareti personeli altı ay süreyle maaşlarının dörtte birini uçak alım kampanyasına bağışlamıştır.⁶⁵ Bu kapsamda Mahmut Şevket Paşa, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti’ne 14 Mart 1912’de gönderdiği bir yazı ile Cemiyetin donanma dışında tayyare alımı için de yardım toplamasını talep etmiştir.⁶⁶ Bunun üzerine Cemiyet İdare Heyeti tarafından yapılan toplantı sonucu, istek kabul edilerek onaylanmıştır. Cemiyet, şubelerine toplanacak yardımlar için ayrı bir hesap açtırmalarını istemiştir.⁶⁷ Satın alınacak uçağa “*Osmanlı*” adının verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Aynı dönemde tayyareler için açılan bağış kampanyasına Padişah V. Mehmet Reşad tarafından da destek olunarak 1.000 lira bağışlanmıştır.⁶⁹

Bağış kampanyasından toplanan para ile REP Tayyare Fabrikası’ndan iki tayyare alımı ile 6 subay ve 5 marangoz ile makinistin, fabrikanın okulunda ücretsiz öğrenim görmelerine ilişkin sözleşme imzalanabilmiştir. Uçak bedelleri ile Paris’e gönderilecek personele verilecek yolluk ve yevmiye

⁶² BOA, *BEO.*, 4019/301364-1.

⁶³ BOA, *BEO.*, 4019/301364-2.

⁶⁴ BOA, *BEO.*, 4025/301862-2; 10 Nisan 1912 tarihinde Sadareten Divan-ı Muhasebat Başkanlığına gönderilen yazıda konunun görüşülerek bildirilmesi istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, *BEO.*, 4025/3012862-1; 24 Nisan 1912’de Divan-ı Muhasebat Başkanlığı, Sadaret Makamına verdiği cevapta, konunun Sadaret Makamının talimatları doğrultusunda gerçekleştirileceğini bildirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, *BEO.*, 4025/301862-003.

⁶⁵ Sabah Gazetesi, 15 Mart 1912, s. 1.

⁶⁶ Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi I (1912-1914)*, s. 27-28.

⁶⁷ Tanin Gazetesi, 18 Mart 1912, s. 1.

⁶⁸ Sabah Gazetesi, 16 Mart 1912, s. 1.

⁶⁹ Tanin Gazetesi, 19 Mart 1912, s. 1.

toplamı olan 4.000 liradan geri kalan 3.000 lira, 20 Mart 1912’de Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından Donanma Cemiyeti’nden denkleştirilerek REP Tayyare Fabrikası ile anlaşmanın yürürlüğe girmesi sağlanmıştır. Anlaşmaya konulan bir madde ile tayyarelerden birinin, 27 Nisan 1912’de yapılacak olan padişahın tahta çıkış yıl dönümündeki (cülus-ı hümayun) törene katılmak üzere acele bir şekilde hazırlanarak fabrikanın sağlayacağı bir pilotla İstanbul’a gönderilmesi ve ilgili günde tören alanı üzerinde gösteri uçuşu yapması kararlaştırılmıştır.⁷⁰ Uçak bağış kampanyası kısa sürede etkisini göstermiştir. Nitekim 25 Mart 1912’de Drama Mutasarrıfı Tahsin Bey imzasıyla Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen yazıda, milletin ve vatanın selameti için Drama Sancağı’nın 1.000 lira göndererek, alınacak tayyareye “*Tarık Bin Ziyad*” adının verilmesini istediklerini belirtmiştir.⁷¹ Tayyare alımı için bağış kampanyası devam ederken, 12 Mart 1912’de Fransa’dan satın alınan iki adet Deperdussin tayyaresi İstanbul’a getirilerek Hasköy’deki Pîrî Paşa Ambarları’na konulmuştur. Gelen tayyarelerden biri iki kişilik askerî uçak, diğeri ise tek kişilik eğitim uçağıdır. Satın alınan uçaklardan iki kişilik Deperdussin uçağına “*Osmanlı*” adı verilmiştir.⁷²

13 Mart 1912’de Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya Bey tarafından Paris Askerî Ataşeliği’ne gönderilen bir telgrafla, Yüzbaşı Fesa (Evrensev) ile Üsteğmen Yusuf Kenan Beylerin satın alınan tayyareleri teslim almak üzere İstanbul’a gelmeleri istenmiştir. Bunun üzerine Fransa’dan hareket eden Fesa ve Yusuf Kenan Beyler, İstanbul’a gelerek 20 Nisan 1912’de tayyareleri teslim almıştır. Teslim alınan tayyareler Ayastefanos’a taşınmış, hangar inşaatı yeni başladığından uçaklar sandıklar içerisinde muhafazaya alınmıştır. Tayyare Mektebinin ilk öğretmenleri bu iki subay olmuştur.⁷³ Aynı dönem içinde pist ve hangar inşaatı da başlamıştır.⁷⁴ Sonuçta kısa bir süre içerisinde 4,5 metre yüksekliğinde, 16 metre genişliğinde iki tayyare hangarı ile 250 metre genişliğinde 1.500 metre uzunluğunda bir pist inşa edilmiştir.⁷⁵ Aynı tarihlerde REP Tayyare Fabrikası Direktörü Mösyö Simon’un tayyare satın alınması karşılığında personele ücretsiz eğitim verilmesi konusundaki taahhüdü kapsamında, İstihkâm Kolağası Cemal, Piyade Yüzbaşı Refik, Piyade Yüzbaşı Fevzi, Topçu Üsteğmen Nuri ile İstihkâm Üsteğmen Salim (Batur), 5 makinist ve marangoz adayı ile birlikte 11 Nisan 1912’de Paris’e gönderilmiştir.⁷⁶

⁷⁰ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 84.

⁷¹ BOA, *DH.MTV.D.*, 48/1,12.

⁷² Emin Kurt, *Türk Hava Kuvvetlerinin Kuruluşunda Bağış ve Yardımlar (1911-1914)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2018, s. 66.

⁷³ Süreyya İlmen, *Türkiye’de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, s. 23.

⁷⁴ Sabah Gazetesi, 28 Mart 1912, s. 1.

⁷⁵ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 13.

⁷⁶ ATASE, *BHK.*, K: 111, D: 10, F: 1-1.

15 Nisan 1912’de öğrenimleri başlayan pilot adaylarının eğitimi Paris civarındaki Buc’da devam etmiştir. Altıncı pilot adayı, Paris Askerî Ataşe Vekili’nin önerisi üzerine, o günlerde Fransa’da staj görmekte olan Topçu Yüzbaşı Salim (İlkuçan) Bey olmuştur.⁷⁷ REP Fabrikası ile yapılan görüşmeler sonucunda iki subayın daha ücretsiz eğitim alması kararlaştırılmıştır.⁷⁸ Bu kapsamda, Paris yakınlarındaki Versailles Topçu Okulu’nda bulunan Topçu Üsteğmen Mithat Nuri (Tuncel) ile İstanbul’dan gönderilen Süvari Üsteğmen Mehmet Şükrü Bey’in pilotaj eğitimine başlaması uygun görülmüştür.⁷⁹ Böylece, toplam 8 subay Buc’da bulunan REP Fabrikası’nda pilotluk öğrenimine başlamıştır.⁸⁰ Fransa’ya eğitime gönderilen ikinci katile personel, Temmuz ve Ekim 1912 tarihlerinde pilotaj kurslarını bitirerek yurda dönmüşlerdir.⁸¹

Sultan V. Mehmet Reşad’ın tahta çıkış yılı dönümü merasimine yetiştirilmesi için Yeşilköy’deki çalışmalar hızlı bir şekilde tamamlanmıştır. Daha önce REP Tayyare Fabrikası Direktörü Mösyö Simon ile yapılan anlaşma gereği, yabancı bir pilotla bir adet REP uçağının törende uçuşu planlanmıştır. Türk pilotlarının tecrübesizliği ve gösteriye katılması düşünülen tayyarelerden birinin motor gücünün zayıflığı sebebiyle böyle bir karar alınmıştır.⁸² Alınan karar çerçevesinde Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından 3 ve 7 Nisan 1912 tarihlerinde REP Tayyare Fabrikası’na gönderilen telgraflar ile tayyarelerden birinin ambalajlanarak hemen gönderilmesi istenmiştir.⁸³

16 Nisan 1912’de REP Tayyare Fabrikası, cülus töreninde uçacak, sipariş edilen iki adet tayyareden birinin yola çıkarıldığını bildirmiştir.⁸⁴ Neticede cülus töreni öncesinde REP tayyaresi ile törende uçacak olan Pilot Gordon Bell, iki makinistle beraber İstanbul’a gelmiştir. Fransa’dan gelen tayyarenin ilk tecrübesi, 26 Nisan 1912’de sabah saatlerinde, Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya Bey ve komisyon üyelerinin önünde gerçekleştirilmiştir.⁸⁵

Fransız Pilot Gordon Bell’in başarılı uçuş tecrübesinin ardından Mahmut Şevket Paşa maiyeti ile birlikte Yeşilköy’e gelmiştir. Önce, inşaatı devam etmekte olan Mektep ve hangarları denetlemiş, yapılan çalışmalar

⁷⁷ ATASE, *BHK.*, K: 111, D: 10, F: 1-3.

⁷⁸ ATASE, *BHK.*, K: 53, D: 249, F: 40-1.

⁷⁹ ATASE, *BHK.*, K: 673, D: 172, F: 002-05.

⁸⁰ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-53.

⁸¹ Yavuz Kansu, Sermet Şensöz ve Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler*, c. I, (Ankara: Hava Basımevi, 2006), s. 127.

⁸² Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 33.

⁸³ ATASE, *BHK.*, K: 111, D: 10, F: 2 (3:4).

⁸⁴ BOA, *DH.İD.*, 19/61-2.

⁸⁵ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 87.

hakkında bilgi aldıktan sonra personeli takdir ederek Okulun daha da büyütülmesini istemiştir. Teftişten hemen sonra Pilot Gordon Bell, “Ordu” adı verilen REP tayyaresi ile Mahmut Şevket Paşa’ya 45 dakika süren bir gösteri uçuşu yapmıştır. İlk Türk Pilotu Yüzbaşı Fesa Bey tarafından da Deperdussin model, “*Prens Celâleddin*” isimli uçak ile bir uçuş gerçekleştirilmiştir.⁸⁶ Gordon Bell hatıralarında; “...Avrupa’dan henüz dönmüş olan Fesa Bey’in Deperdussin tayyaresiyle yaptığı uçuşun, özellikle göze çarptığını” belirtmiştir.⁸⁷ Böylece, bir Türk pilotu tarafından Türk göklerindeki ilk uçuş gerçekleştirilmiştir.

Sultan V. Mehmet Reşad’ın tahta çıkış yıl dönümü için 27 Nisan 1912’de Hürriyet-i Ebediye Tepesi üzerinde planlanan hava gösterisi, Pilot Gordon Bell tarafından gerçekleştirilmiştir. Gordon Bell’in yaptığı bu uçuş, Padişah ve halk tarafından yoğun ilgi ile izlenmiş ve büyük dikkat çekmiştir.⁸⁸ Padişah’ın tahta çıkış yıl dönümünü merasiminden sonra 6 Mayıs 1912’de, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın talimatı ile Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya (İlmen) ile İstihkâm Binbaşı Mehmet Ali Beyler, Tayyare Mektep ve Merkezi için uçak ve balon satın alınması amacıyla Avrupa’ya gönderilmiştir.⁸⁹ Heyet Avusturya-Macaristan, Almanya, Fransa ve İngiltere’de havacılık konusunda incelemeler yapmıştır. Bu seyahat sırasında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından Süreyya Bey’e birincisi 13 ve diğeri 15 Mayıs 1912 tarihli iki mektup gönderilmiştir. Mahmut Şevket Paşa bu mektuplarda, İtalyanların Rodos’u işgal ettiklerini bildirmiş, bu nedenle İtalyanlarla mücadele etmek ve askerın moral gücünü arttırmak için tayyare ve balon alınmasını istemiştir.⁹⁰

Almanya’daki Harlan Fabrikası’nda yapılan görüşmeler sonucunda iki tayyare ile 50 adet tayyare bombası ve bir pilot kiralama konusunda kontrat imzalanmıştır. Süreyya Bey, tayyareden atılacak bombaların fabrikanın elinde hazır olmadığını, üç hafta içerisinde bombaların imal edilerek, İstanbul’a gönderileceğini, bir tayyarenin 20.000 marka satın alındığını bir telgrafla Harbiye Nezareti’ne bildirmiştir.⁹¹ Ayrıca, aynı dönemde uçaklarda kullanılacak 25 kilogramlık bombaları satın almak için Nobel Fabrikası Müdürü Mösyö Sokolofski ile de bir anlaşma yapılmıştır.⁹²

Avrupa’ya gönderilen heyet 4 Haziran 1912’de Paris’e geçerek burada Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından gönderilen, tayyare ile

⁸⁶ Yavuz Kansu, Sermet Şensöz ve Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler*, s. 124-127.

⁸⁷ Gilberto Primi, *Les Ailes Turques*, (İstanbul: Zellith Freres Yayınevi), s. 4.

⁸⁸ Tanin Gazetesi, 28 Nisan 1912, s. 1.

⁸⁹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-16, 1-17.

⁹⁰ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-18.

⁹¹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-27 (28:33).

⁹² ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-23 (24:26).

balon alımına hız verilmesini istediği üç telgraf almıştır. Bu telgraflarda, heyetin işlerini en kısa sürede bitirerek İstanbul'a dönmeleri istenmiştir.⁹³ Süreyya Bey; Harbiye Nezareti'nden gelen telgraflara 4 Haziran 1912 tarihinde verdiği cevapta, Trablusgarp'a balonla erzak ve silah nakliyatının mümkün olmadığını, Almanya'da bulunan kullanılmış bir Parseval balonun satın alınması ve ardından hazırlanarak nakliyesi ve kurulmasının dört aylık bir süre alacağından yeni bir balon sipariş etmenin daha uygun olduğunu bildirmiştir.⁹⁴ Heyet, 5 Haziran 1912'de REP ve Deperdussin Tayyare Fabrikalarını gezerek incelemelerine devam etmiştir.⁹⁵ Süreyya Bey, 6 Haziran 1912'de gönderdiği telgrafta, REP Tayyare Fabrikası'ndan iki adet tayyarenin teslim alındığını, görevlerinin bir iki gün daha süreceğini ve en kısa sürede İstanbul'a döneceklerini belirterek, yaptıkları faaliyetlerle ilgili ayrıntılı bir rapor sunmuştur.⁹⁶

7 Haziran 1912'de Süreyya Bey, Tayyare Mektebi'nde kullanılacak malzemeler ile iki küçük ve bir büyük portatif hangar için Harbiye Nezareti'nden 16.000 frank talep etmiştir.⁹⁷ Harbiye Nezareti Süreyya Bey'in malzemeler için talep ettiği paraya yönelik olarak 10 Haziran 1912'de verdiği cevapta, ilgili meblağın Osmanlı Donanma Cemiyeti'nden talep edildiğini belirtmiştir.⁹⁸ Süreyya Bey 10 Haziran 1912'de gönderdiği telgrafta, REP Tayyare Fabrikası'ndan alınan ikinci tayyarenin yola çıkarıldığını, sipariş edilen diğer iki tayyarenin yapımının hızlandırıldığını, bu tayyarelerin bir buçuk aya kadar teslim edileceğini bildirmiştir. Ayrıca hangar parası için çekilen telgrafa da bir an önce cevap verilmesini istemiştir.⁹⁹

Aynı gün heyet, Fransa'daki Borel, Voisin ve Bleriot Fabrikaları ile Gnome Tayyare Motor Fabrikası'nı gezmiştir. Bleriot Tayyare Fabrikası'nda inşa edilen tayyareler incelenmiş, Süreyya Bey Bleriot model tayyareleri çok beğenmiş ve maliyeti babası emekli Serasker Müşir Mehmet Rıza Paşa tarafından ödenmek koşuluyla bir tayyare ile onu taşıyacak bir araba siparişi vermiştir. Sipariş sonrasında Süreyya Bey tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya bir telgraf çekilerek babasının ilgili tayyareyi orduya hediye etmek istediğini bildirmiştir.¹⁰⁰ Mahmut Şevket Paşa bu telgrafa verdiği cevapta, hediye edilen tayyarenin alınmasını onayladığını belirterek teşekkürlerini iletmiştir.¹⁰¹ Mehmet Rıza Paşa tarafından orduya hediye edilen bu tayyare, Balkan

⁹³ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-33, 1-35.

⁹⁴ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-35, 1-34.

⁹⁵ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-37.

⁹⁶ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-38, 1-38a.

⁹⁷ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-39, 1-40.

⁹⁸ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-41.

⁹⁹ ATASE, *BHK.*, K: 53, D: 249, F: 40-1.

¹⁰⁰ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 2.

¹⁰¹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 2-1.

Harbi'nden bir ay kadar önce Yeşilköy'deki Tayyare Mektebine teslim edilmiştir. Bu tayyareye "Vatan" ismi verilmiştir.¹⁰² Süreyya Bey, tayyarelerin nakli için ayrıca bir römork sipariş etmiştir. Ancak Balkan Harbi başladığı sırada, Sırplar tarafından bu römorka sınırda el konulmuştur. Bu gelişme üzerine Bleriot Fabrikası, yapılan mukavele gereğince bu römorkun yerine, yenisini göndermiştir.¹⁰³

Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya ve Binbaşı Mehmet Ali Beyler, 11 Haziran 1912'de Fransa'daki Moran ve Astra Fabrikalarında incelemelerde bulunmuştur. Aynı gün Erkân-ı Harp Yarbay Süreyya Bey, Harbiye Nezareti'ne bir rapor göndermiştir. Bu raporda, Tayyare Mektebi için alınması planlanan otomobil teminine yönelik görüşler iletilmiştir. Bu kapsamda, Tayyare Mektebi için alınması planlanan yeni otomobillerin maliyetinin yüksek olduğu, bunun yerine ikinci el otomobillerin tercih edilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir. Raporun devamında Süreyya Bey, Harbiye Nezareti tarafından satın alınan ikinci el otomobiller uygun görülmez ise kendisinin bunları satın alacağını taahhüt etmiştir.¹⁰⁴ Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Süreyya Bey'in raporunda belirtmiş olduğu teklifi uygun bulmuş ve ikinci el otomobillerin alımını onaylamıştır.¹⁰⁵ 12 Haziran 1912'de Heyet, Versay ve Bük'teki hangarlarda incelemeler yapmış, 13 Haziran 1912 tarihinde ise Tayyare Mektebi'nde görev yapacak Bresson isimli öğretmen pilotla görüşerek anlaşma koşullarını belirlemiştir.¹⁰⁶ Süreyya Bey, 15 Haziran 1912'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği diğer raporunda, Tayyare Mektebi için temin edilen öğretmenle yapılan sözleşmenin yollandığını, makinist temin edilmesi için çalışmaların devam etmekte olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Yine raporunda İngiltere'de iki gün süreyle tayyareler konusunda incelemeler yapacağını, bez hangarların parasının kendisine ulaştığını, Berlin'de yarım kalan işlerinin tamamlanmasından sonra İstanbul'a döneceklerini bildirmiştir.¹⁰⁸ 17 Haziran 1912'de Berlin Askerî Ataşe Vekili Fuat İzzet (Baban) Bey'den, Süreyya Bey'e bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta, Osmanlı ordusunda görev yapmak üzere ikinci bir pilot daha bulunduğu, Almanya'daki Harlan tayyarelerinden bir tanesinin teslim alındığı, tayyarenin muayenesinin hizmete alınan Alman pilotlarca yapıldığı, heyetin bu ve diğer ikinci tayyareyi teslim alarak İstanbul'a sevk işlemleri için hemen Berlin'e gelmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁰⁹

¹⁰² ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 2-2.

¹⁰³ ATASE, BHK., K: 177, D: 83, F: 6-77 (78:79).

¹⁰⁴ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-48, 1-49.

¹⁰⁵ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-50.

¹⁰⁶ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-84, 1-85.

¹⁰⁷ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-62.

¹⁰⁸ ATASE, BHK., K: 179, D: 92, F: 1-85.

¹⁰⁹ Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 98.

Berlin'den beklenmesine rağmen programını bozmayan heyet, 18 Haziran 1912'de Paris'ten hareketle Londra üzerinden Bristol'e geçmiştir. 19 Haziran 1912'de Bristol Tayyare Fabrikası'nda incelemelerde bulunmuş, tayyarelerin beğenilmesi üzerine Harbiye Nezareti adına bomba atabilen iki tayyare siparişi verilmiştir. Ayrıca, Bristol Fabrikası ile iki pilot, iki makinist, yedek malzeme, 60 adet on beşer kiloluk hava torpili, 120 adet üç buçuk kiloluk hava torpili ve 18 adet tecrübe torpili için mukavele yapılmıştır. Mukaveleye göre, pilotların altı ay müddetle, aylık 50 İngiliz lirasına, makinistlerin ise yine altı aylığına 25 İngiliz lirasına görev yapacağı belirtilmiştir. Pilotların sigorta ettirilmesi için 100'er lira ödeneceği de bildirilmiştir. Pilotların ve makinistlerin ordu emrinde asker gibi hizmet verecekleri, satın alınan büyük bombaların fiyatının 100 frangı geçmeyeceği ve malzemelerin nakliyesinin Singer Şirketi tarafından gerçekleştirileceği beyan edilmiştir. Belirli bir ödeme planı ile alınan tayyarelerin 1.260 İngiliz lirası olan ilk taksitinin, bir buçuk ay içerisinde teslim edileceğinin taahhüt edildiği belirtilmiştir.¹¹⁰ Bütün bunlara ilave olarak, pilot adayı iki subayın Bristol Tayyare Fabrikası'nda eğitim görmesinin kararlaştırıldığı iletilmiştir. Aynı gün yakındaki fabrikanın hava meydanına gidilerek önceden siparişi verilmiş olan iki adet tek satırlı tayyareden birinin uçuş denemesinde hazır bulunulmuştur.¹¹¹ 20 Haziran 1912'de Paris'e dönen heyet, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, uçuş denemesi yapılan tayyarenin hemen yola çıkarılacağını, Bristol Fabrikası ile yapılan sözleşme gereği öğrenim görmesi için hemen personel gönderilmesi gerektiğini bildirerek, yeni tayyare ve bomba siparişleri ile pilot ve makinistler hakkında bilgiler vermiştir.¹¹²

Öğretmen pilot temininin ardından Tayyare Mektebi için Fransız bir makinist ile marangoz arayışı içine girilmiş ve REP Fabrikası ile yeni bir anlaşma imza edilerek üç adet eğitim tayyaresi sipariş edilmiştir. Bu tayyarelerin, maliyetinin yedek malzemesi ile birlikte toplamda 75.500 frank olduğu bildirilmiştir. Heyet, tayyareleri vadeli olarak almış ve ilk taksit olarak 25.000 frank paranın Paris Sefareti'ne gönderilmesini istemiştir.¹¹³ Bu sırada Mektep için düşünülen makinist ve marangoz bulunmuştur.¹¹⁴ 26 Haziran 1912'de Süreyya Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazı ile REP Tayyare Fabrikası'nda makinecilik tahsilinde bulunan 5 personelin İstanbul'a dönüş harcırahlarının verilmesi istenmiştir. Ayrıca, Tayyare Mektebi için kontrat yapılan tamirci ustası ve marangozla anlaşılması için Paris Sefareti'ne para gönderilmesi talep edilmiştir.¹¹⁵ Paris'te yapılan görüşmeler sonucunda,

¹¹⁰ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-64, 1-65.

¹¹¹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-66.

¹¹² Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi (1910-1914)*, s. 98.

¹¹³ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-72.

¹¹⁴ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-53.

¹¹⁵ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 3.

marangoz Mösyö Libos Abel ve Makinist Martin Louis ile bir sözleşme yapılmıştır. Bir yıl geçerli olmak üzere yapılan sözleşmeye göre makinist ve marangozun 1 Temmuz 1912'den itibaren, Ayastefanos Tayyare Mektebi Müdürü'nün emrinde görev yapacağı belirtilmiştir. Kendilerine ayda 500 frank maaş ödeneceği ve İstanbul'a gidiş dönüşlerinin Osmanlı Hükûmeti tarafından karşılanacağı da mukaveleye eklenmiştir.¹¹⁶

Aynı tarihlerde, Fransa'da REP Tayyare Fabrikası'nda pilotaj kursu gören 6 Osmanlı subayından; Yüzbaşı Refik ile Mülazım Nuri Beyler eğitimlerini tamamlamıştır. Ancak REP Tayyare Fabrikası Direktörü Mösyö Simon, Refik ve Nuri Beylerin melekelerini artırmak ve motorsuz iniş eğitimlerini yapmak üzere, bir süre daha eğitim görmeleri için Mahmut Şevket Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, kişi başına 2.500 frank ödenmesi durumunda eğitimin devam edeceği bildirilmiştir. Mahmut Şevket Paşa, ilgili talebi ve durumu bir telgrafla Süreyya Bey'e iletmiştir.¹¹⁷ Süreyya Bey, 6 subayın toplam maliyetinin yüksek olacağı gerekçesiyle ilgili pilotların Yeşilköy Tayyare Mektebi'nde eğitimlerinin devam etmesinin uygun olacağını bildirmiştir.¹¹⁸ 27 Haziran 1912'de Almanya'ya ulaşan heyet, Berlin'de satın alınan Harlan tayyareleri ile anlaşma yapılan Alman pilot ve makinistlerin İstanbul'a gönderilme işlemlerini bir sonuca bağlamıştır. Heyet, 2 Temmuz 1912'de Berlin'den hareket ederek 5 Temmuz 1912'de İstanbul'a dönmüştür.¹¹⁹ Yeşilköy'de inşaatı 1912 yılı başlarında tamamlanan ancak eksiklikleri giderilmeye çalışılan Tayyare Mektebi, 3 Temmuz 1912'de eğitime başlamıştır.¹²⁰ Tayyare Mektebi'nin açıldığı dönemde alınan kararlar, Piyade Binbaşı Mehmet Cemal Bey müdür olarak tayin edilmiştir.¹²¹

Sonuç

Osmanlı Devleti, uçağın icadından kısa bir süre sonra bu yeni aracın kullanımı ve teminine yönelik çalışmalara hız vermiştir. İlgili çalışmalar neticesinde 1911 yılında Fransa'da Yüzbaşı Fesa ile Üsteğmen Yusuf Kenan Beylere pilotaj eğitimi verilmeye başlanmıştır. 1912 yılında da Fransa'dan Deperdussin model iki tayyare satın alınmıştır. Avrupa'da pilotaj eğitiminin pahalı olması, bu arada pilot adaylarının kaza kırım maliyetlerinin bütçeden karşılanması, satın alınacak uçakların konuşlandırılacağı bir yer ihtiyacı ve en önemlisi Osmanlı Devleti'nin kendi personelini kendisinin yetiştirmek

¹¹⁶ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-71.

¹¹⁷ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-47.

¹¹⁸ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-67.

¹¹⁹ ATASE, *BHK.*, K: 179, D: 92, F: 1-72.

¹²⁰ Rifât Uçarol, *Hava Harp Okulu Tarihçesi*, (İstanbul: Hava Harp Okulu Basımevi, 1974), s. 19-20.

¹²¹ Ergüder Gediz, "*Türk Hava Kuvvetleri Tarihi*", *Uçan Türk Dergisi*, c. 32, Sayı 313, s. 47.

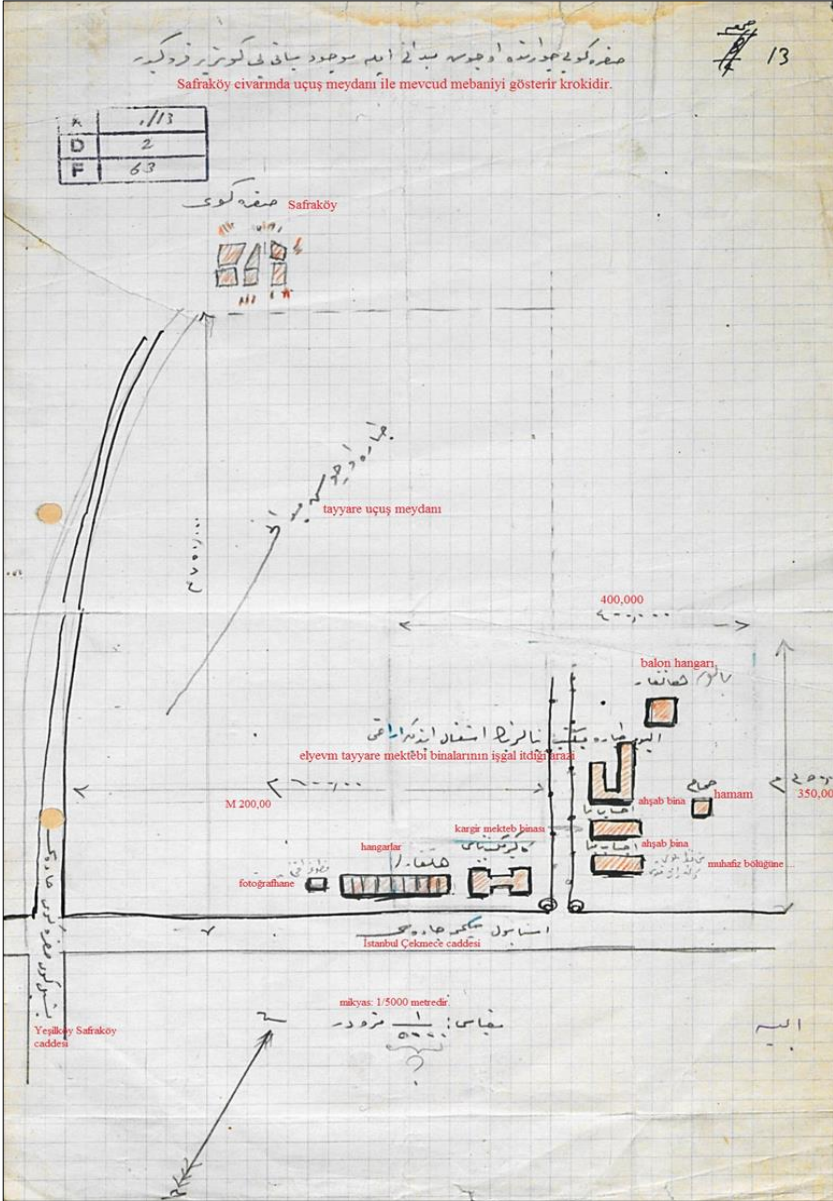
istememesi gibi nedenler, İstanbul'da bir tayyare mektep ve merkezi açılması konularının gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu sebepler doğrultusunda yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde Ayastefanos (Yeşilköy)'daki bir bölgenin uçuşa ve havacılık eğitimine elverişli olduğu değerlendirilmiştir. İlgili değerlendirme sonucunda burada bir tayyare mektep ve merkezi açılması için bütçe sorunu aşılacak suretiyle çalışmalar hayata geçirilmiştir.

Uzun çalışma ve gayretler sonucunda 3 Temmuz 1912'de Ayastefanos (Yeşilköy)'de Osmanlı ordusunun ilk hava okulu, Tayyare Mektebi adıyla açılmıştır. Tayyare Mektebi, havacılık eğitiminin teorik ve pratik olarak verildiği, personelin uçuş tecrübelerini artırdığı bir yer olarak ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda mektebin olduğu bölge; Türk havacılarının toplandığı, uçakların muhafaza edildiği ve Balkan ile Birinci Dünya Savaşları sırasında hava harp ve harekâtına yön veren bir merkez olarak yerini almıştır. Dolayısıyla Ayastefanos Tayyare Mektep ve Merkezi, hem havacılık eğitiminin hayat bulduğu hem de istasyon vazifesi ile ön plana çıkan yapısı ile havacılık tarihinde önemli bir konum ve yere sahip olmuştur. Osmanlı askerî eğitiminde bir ilk olan tayyare mektebinin açılışı ile Türk ordusu kendi ülkesinde kendi havacı personelini yetiştirme imkân ve kabiliyetine kavuşmuştur. Böylece, Türk personelin Osmanlı sınırları içerisinde, ülkenin kendi ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirilmesinin önü açılmıştır.

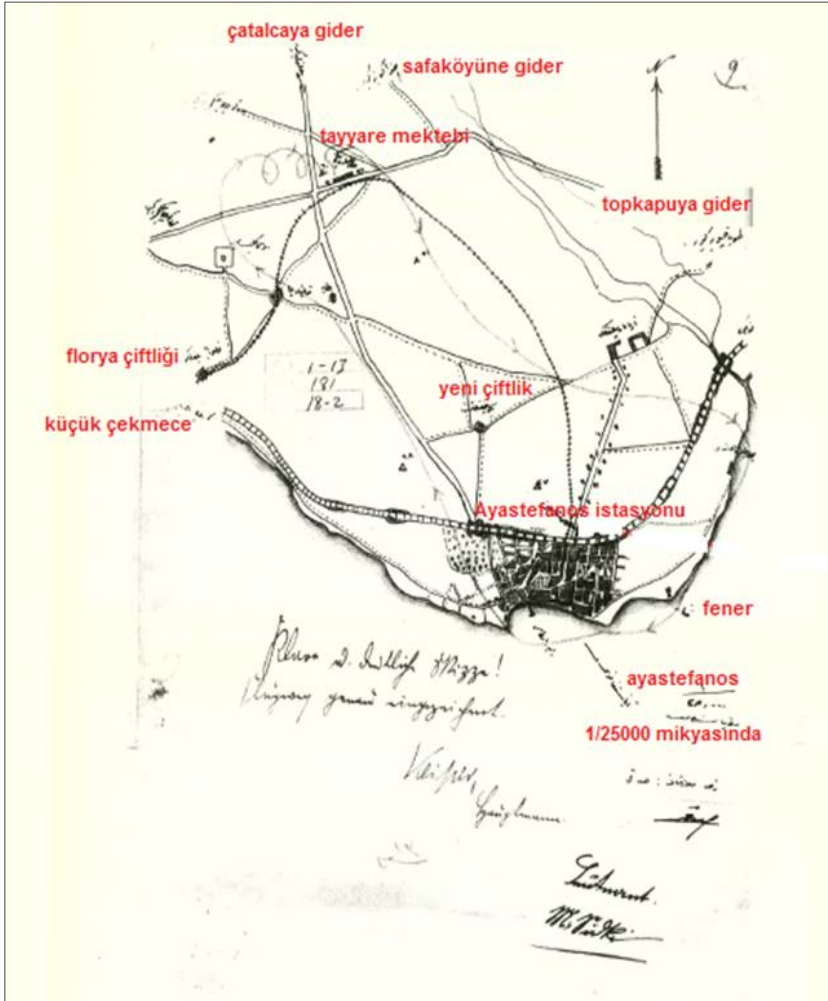
EKLER

Ek 1: Ayastefanos (Yeşilköy) Tayyare Mektebi ve Merkezi'nin Tesis ve Yerleşke Durumunu Gösteren Kroki.

ATASE, BHK., K: 1441, D: 250, F: 63.

Ek 2: Ayastefanos (Yeşilköy) Tayyare Mektebi ve İstasyonu'na Ait Kuruluş ve Konuş Krokisi, 1912.

ATASE, BHK., K: 1394, D: 26, F: 18-2.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YURT DIŞINDA PİLOTAJ EĞİTİMİ: İNGİLİZ KRALİYET HAVA KUVVETLERİ KOLEJİ'NDE TÜRK HAVACILAR

Atakan ESEN*

Giriş

1911 yılında Genelkurmay 2'nci Şubesi altındaki Kıtaat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği bünyesinde kurulan tayyare komisyonu ve bu komisyonun girişimleriyle temelleri atılan Türk Hava Gücü, on yıllık savaş döneminde eldeki kısıtlı imkânlarla karşın bir avuç havacının cansiperane çalışmalarıyla muharebelerin gidişatına ve nihayetinde yeni Türk Devleti'nin kuruluşuna olumlu yönde katkı sağlamıştır. 1910 yılında gözlemci olarak katıldığı Fransa'daki Picardie manevralarına ilişkin gazeteci Abidin Daver'e yapmış olduğu değerlendirmelerde, uçakların gelecek harplerde oynayacağı rolün daha o yıllardan altını çizen Atatürk¹, yeni devletin inşa sürecinde havacılığa hem ülkenin bekası hem de yabancı devletler ile havadan da olsa irtibatın sağlanması açısından özel önem atfetmiştir. 1 Mart 1924 tarihli Meclis Açılış konuşmasındaki “*Ülkenin korunmasından söz ederken, askerlik dünyasında önemli ve etkili bir yeri olan hava kuvvetlerine yüce Meclis'in özel ilgisini ve dikkatini çekerim*”² ifadesi, sonraki yıllarda havacılık alanında yaşanacak gelişmelerin habercisi niteliğindedir.

Gerçekten de Cumhuriyetin ilanını müteakip özellikle teçhizat ve personel alanındaki eksikliğin giderilmesine yönelik adeta bir seferberliğin başlatıldığını söylemek mümkündür. 1923 yılı dolmadan beş kişilik bir heyet, harp yıllarında bozulan ilişkilerin yeniden canlandırılması ve havacılık sektörünün öncü firmalarından uçak ve diğer teçhizatın temini maksadıyla Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere güzergâhında bir inceleme gezisi gerçekleştirmiştir. Yine bu süreçte Fransız ve Avusturyalı eğitimciler nezaretinde Gaziemir'de bir pilotaj eğitimi düzenlenerek 39 personel ivedilikle bu eğitime tabi tutulmuştur.³ Cumhuriyet dönemi Türk havacılığının ilk yıllarına ait önemli gelişmelerinden bir tanesi ise şüphesiz 1925 yılında

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Yb., Milli Savunma Üniversitesi Hava Harp Okulu, esenatakan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2046-9618.

¹ Muhterem Erenli, “Atatürk ve Havacılık”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 2, Sayı 4 (Kasım 1985), s. 215-216.

² “Atatürk'ün TBMM'nin 2'nci Dönem 2'nci Yasama Yılına Açış Konuşması”, https://www5.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/2d2yy.htm (Erişim Tarihi: 07.07.2021).

³ Ole Nikolajsen, *Turkish Military Aircraft since 1912*, (Scramble Dutch Aviation Society, 2007), s. 42.

Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Hava Kuvvetleri Müfettişliğince, tasavvur edilen büyük hava gücünün yalnızca resmî devlet bütçesiyle oluşturulamayacağı yönündeki propaganda faaliyetleri sonunda meyvesini vermiş ve artık bu cemiyet vasıtasıyla Türk milletinin cömertliğine dayanılarak elbirliğiyle hava gücünün tekâmülü ve idamesi için gerekli olan kaynağı yaratılmasına çalışılmıştır.⁴

İki savaş arası dönemde havacılık sektörü dünya genelinde hızlı bir sıçrama yaparken Türkiye de kendi uçak ve motorunu imal ederek bu yarışta geri kalmamanın ve dışa bağımlılığını azaltmanın çarelerini aramıştır. Türk Hükümeti ve Alman Junkers Flugzeugwerke A.G. Şirketi arasında 1925 yılında bazı antlaşmalar yapılmış fakat bu girişimin başarısız olması üzerine bu sefer Amerikan Curtiss-Wright Şirketi ile 1931 yıllarında imzalanan anlaşmaların temel motivasyonu sektörde söz sahibi yabancı bir şirketin bu alandaki tecrübesinden istifade ederek kendi hava gücünün ihtiyaçlarını yurt içi üretim olanakları ile karşılayabilen bir ülke konumuna erişmek olmuştur.

1930'lu yılların başlarında İtalya ve sonrasında Almanya'nın yürürlüğe koyduğu revizyonist dış politika, yeni bir savaşın emarelerini gün geçtikçe su yüzüne çıkarırken özellikle Türk kamuoyunda havadan gerçekleştirilebilecek düşman taarruzları konusunda bir hassasiyet hasıl olmuştur. 1933 yılı Cumhuriyet Balosunda çevresindeki havacılarla sohbet eden Atatürk'ün "*Tayyareciler, şunu unutmayın ki yarının en büyük tehlikeleri göklerden gelecektir. Bu sebeple sizler ani gelebilecek tehlikelere karşı koymak için daima hazır bulunmaya ve o şekilde yetişmeye gayret edeceksiniz*"⁵ sözlerinde bu hassasiyetin izlerini görmek mümkündür. Bu kapsamda yukarıda da değinildiği üzere bir yandan Curtiss-Wright Şirketi ile yapılan anlaşma gereğince satın alınan bazı eğitim ve av uçaklarının imalat ve montaj işlemleri Kayseri'deki fabrikada tamamlanmaya çalışılırken başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Avrupa'nın dört bir köşesinden uçak temin etmenin yolları aranmıştır.

Eğitim alanında ise 1925 yılı itibariyle Eskişehir'de tekrardan faaliyete geçirilen Hava Okulu ileriki yıllarda astsubay pilot adaylarına da eğitim verecek şekilde yeni bir yapılanma içerisine girmiş; 1928 yılından itibaren Eskişehir'de havacılığın diğer ihtisas branşlarına ait okullarda ihtiyaca binaen peyderpey kurularak⁶ bugünkü manada hava sınıf okulları olarak adlandırabileceğimiz bir eğitim yerleşkesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Eğitimlerde çoğunlukla Fransız, bir miktar da Alman ve Çek yabancı

⁴ Halil İbrahim Fırtına, *Orgeneral Muzaffer Ergüder'in Havacılık Anıları 1922-1930*, (Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2009), s. 65-66.

⁵ *Atatürk ve Türk Havacılığı*, (Ankara: Hv. Basımevi ve Neşriyat Md.lüğü, 1981), s. 22-24 (akt. Rifat Uçarol, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu 1951-1987*, (İstanbul 1988), s. 40).

⁶ Rifat Uçarol, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu 1951-1987*, s. 39.

uzmanların bilgi ve tecrübelerinden yararlanılırken 1935 yılı itibariyle tüm bu uzmanların kontratları sonlandırılmış, sonraki süreçte istenen etkinliğin sağlanamaması üzerine tekrardan eskiye dönülerek İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev yapanlar da dâhil bazı yabancı uzmanlar ülkeye çağırılmış ve yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci göndermeye devam edilmiştir.⁷

1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk Hava Kuvvetleri

Sabiha Gökçen'in Amerikan Vultee-V II bombardıman uçağı ile Atina-Selanik-Sofya-Belgrat-Bükreş hattında 1938 yılında gerçekleştirdiği iyi niyet ziyaretini Türkiye'nin bölgeye ilgisi ve bölgenin öne çıkan siyasî bir aktörü olma adına kuvvetli bir hava gücü oluşturma konusundaki kararlılığı ile özdeşleştiren Leiser'a göre, Atatürk kısıtlı imkânlarına karşın hava gücünü geliştirmek adına elinden gelenin en iyisini yapmıştır. 1928'de 3 taburdan oluşan hava gücü, 1932'de 3 alaya, 1939'da ise 3 Tugay'a çıkartılmıştır. Bu süreçte bakım konusunda sıkıntılar yaratmasına karşın tek bir ülkeye bağımlı kalınmamaya çalışılarak Fransa, İngiltere, Almanya, Polonya, ABD, İtalya, Çekoslovakya ve Hollanda'dan dönemin teknolojisine uygun uçaklar temin edilmiştir.⁸

1937 yılında havacılık nosyonunu kazanmış kurmay subaylar yetiştirmek amacıyla Yıldız'daki Harp Akademileri bünyesinde Hava Harp Akademisi Müdürlüğü kurulmuş,⁹ 1938'den itibaren de İngiliz müşavirler ve eğitimci nezaretinde İngiliz Hava Kuvvetleri müfredatına ve eğitimci metodlarına geçilmiştir. Böylelikle Türk Hava Gücü'nün gelişmesinde Fransızların geçmişte aldığı sorumluluğu İngilizler almaya başlamıştır.¹⁰ 1938 yılında katıldığı 29 Ekim törenlerinde Hava Kuvvetleri'nin tören geçişi üzerine bir önceki yıl ile mukayeseli bir değerlendirmede bulunan İngiliz Hava Ataşesi'ne göre bir önceki yıla nazaran hayli artan uçak sayısı (1937:134 uçak, 1938:225 uçak) ve 14 farklı tipteki uçağın müşterek eğitim yapma imkânlarının sınırlı olmasına rağmen amaca ulaşılmış ve kitle halinde yapılan uçuş gösterisi ile halk üzerinde heyecan uyandırılmıştır.¹¹

Hava Ataşesi Elmhirst, Türk yüksek komuta kademesinin bu uçakları hangi doktrine göre sevk ve idare edeceği konusunda kafasında soru işaretleri

⁷ Gary Leiser, "The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of a Minor Power", *Middle Eastern Studies*, c. 26, Sayı 3 (Temmuz 1990), s. 383.

⁸ Gary Leiser, "The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of a Minor Power", s. 383.

⁹ Sabit Çetin, "Türk Hava Kuvvetlerinin Yeniden Yapılanması (1939-1949)", *Türk Hava Kuvvetlerinin 100. Yılı Uluslararası Tarih Sempozyumu*, Harp Akademileri Komutanlığı, 8-10 Şubat 2011, (Ankara 2013), s. 323.

¹⁰ Gary Leiser, "The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of a Minor Power", s. 383.

¹¹ Erdoğan Karakuş, *İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939*, (Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 2003), s. 238-239.

taşımakla birlikte, bir yıl içerisinde modası geçmiş uçakların bir kısmının envanter dışına çıkarılarak yerlerine Martin, Heinkel, Blenheim ve Vultee gibi modern uçakların dâhil edilmesinden etkilenmiştir.¹² Gerçekten de Türk Hava Gücünün 1930'lu yılların sonlarına doğru geçirdiği dönüşüm, kendisini Balkan ve Ortadoğu coğrafyası içerisinde ayrıcalıklı bir konuma ulaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı ve sonrasında 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgali ile patlak veren dünya savaşı, mevcut denklemleri değiştirerek hava gücünü ülke savunması açısından çok daha ağır sorumlulukları alma mecburiyetinde bırakmıştır.

Esasen Almanya'nın Hitler önderliğinde saldırganlık dozu gittikçe artan dış politika stratejisini göz önüne alarak, yeni bir savaşın yaklaştığını hisseden hükümet, 1938 yılı bütçesinde silahlı kuvvetlere önceki yıllara nazaran daha fazla bir ödenek ayırmış, yine şubat ayı içerisinde meclisten geçirilen bir yasa ile 12 milyon sterlinlik (7 milyonu hava saldırılarına karşı savunma, 5 milyonu askerî malzeme alımına) bir ödeneğin tahsis edildiği bildirilmiştir. Aynı yıl içerisinde İngiltere ile 6 milyon sterlinlik bir askerî kredi anlaşması imzalanırken savaşın patlak vermesinden hemen sonra 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile askerî ittifak anlaşması imzalanarak bazı savaş malzemelerinin Türkiye'ye teslimi garanti altına alınmaya çalışılmıştır.¹³ Boğazların savunulması, Ege Denizi'nin güvenliğinin sağlanması ve Selanik köprübaşının tutulması açısından son derece hayati sorumlulukları yerine getirmesi beklenen Türk Hava gücünün, bu görevlerin ifası için 500 uçaklık modern bir birinci hat kuvvetine sahip olması öngörülmüş bu da mevcut koşullar altında ihtiyatlar dâhil yaklaşık 321 uçağın İngiltere ve Fransa'dan temin edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca İngilizlerin değerlendirmesine göre olası bir Alman ya da İtalyan taarruzunda Türkiye'nin kendisini tek başına savunamayacağı Türk Genelkurmayı tarafından da kabul görmüş, bu nedenle Batı Anadolu'da gerektiğinde müttefikler tarafından kullanılmak üzere hava meydanı olmaya elverişli bazı arazilerin de tespitine başlanmıştır.¹⁴ Nitekim 1939 yılının Haziran-Temmuz aylarında Türkiye'de istişarelerde bulunan İngiliz askerî heyetinin, benzin tedarik usullerinden tamir ve atölye kolaylıklarına kadar Hava Kuvvetleri'nin imkân ve kabiliyetleri hakkında fazlaca detay içeren bilgi taleplerine¹⁵ bu perspektiften bakmak gerekir.

¹² Brock Millman, "The Turkish Armed Forces On The Eve Of The Second World War: The British View", *Turkish Studies Association Bulletin*, c. 20, Sayı 1 (İlkbahar 1996), s. 49.n

¹³ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 35-36.

¹⁴ Gary Leiser, "The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of a Minor Power", s. 384.

¹⁵ Hüsnü Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askerî Yardımların Sonuçları", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, c. 2, Sayı 2 (Aralık 2013), s. 64.

Hükümet, hava gücünün bir an evvel modern uçak ve teçhizatla donatılması adına var gücüyle mesai harcarken özellikle ülkede görevli İngiliz uzmanların dikkat çektiği bir diğer husus, yetmişmiş havacı personel eksikliğidir. 1940 yılı itibariyle hava gücünün elinde 450'si muvazzaf, 50'si ihtiyat olmak üzere 500 pilot mevcuttur. Uçakların bakım ve onarım faaliyetlerinden sorumlu teknisyenlerin sayısı ise 350 olup bunların ancak 100 tanesi Kayseri Tayyare Fabrikasında tam zamanlı olarak çalıştırılmaktadır.¹⁶ Harbin başlamasıyla birlikte eğitim sürelerini bir miktar kısaltarak sefer kadrolarının süratle doldurulmaya çalışıldığı gözlerden kaçmazken, bu durum zaten pek çoğuna göre yetersiz görülen eğitimin niteliği tartışmalarını gündeme taşımıştır.

İngiliz Büyükelçiliğinin hazırlamış olduğu 1937 yılı senelik değerlendirme raporunda yer alan “herhangi bir Batı Avrupa ordusunda iyi bir Türk pilotu ancak vasat olarak değerlendirilir ve kötü havada uçuş kabiliyetinin eksikliği görülür” ibaresi¹⁷ üzerinden Türkiye’de o zamanki pilotaj eğitim sürecine daha yakından bakmak, çalışmanın da konusunu teşkil eden, Dünya Savaşı sırasında havacı subayların bin bir zorluğa göğüs gererek İngiltere’ye eğitime gönderilmelerinin nedenlerini anlamamıza faydalı olacaktır. Harp öncesinde liseyi bitiren bir öğrenci, 6 ay er olarak kıta stajı yaptıktan sonra Kara Harp Okulu’na girmekte ve 2 yıl süreli eğitim-öğrenim dönemini müteakiben subay naspedilmekteydi. Bundan sonra sırasıyla 6 aylık Piyade Atış Okul Eğitimi ve 1 yıllık piyade kıta stajı yapıp Hava Okulu’na girilmekteydi. Hava Okulu’nda ilk yıl rasit, ikinci yıl da pilot eğitim alan subaylar brövelerini takarak kıtaya çıkabilmekteydi.¹⁸ 1940 yılında bu eğitim süresi önce 5, savaş sonrasında ise 4 yıla düşürülse de hava gücünün ihtiyaç duyduğu acil pilot ihtiyacını karşılayacak esneklikte bir uçucu yetiştirme programının bulunmadığı görülmektedir. Diğer yandan 1939 yılından itibaren Türkkuşu’nda C brövesi alıp yedek subay okulunu bitiren bazı yedek subaylar Eskişehir’deki Hava Okulu’na gönderilmeye başlanmış ve aynı yılın haziran ayında 15 kişilik ilk grup mezun olmuştur.¹⁹

Pilotaj eğitim sürecinde tek sorun sürenin uzunluğu değildi. Leiser’a göre en temel problemlerden biri teknisyen yetersizliği ve buna paralel olarak bakım kabiliyetinin düşüklüğü idi. 1941 yılı içerisinde kapsamlı bir eğitim programından geçirilen 340 teknisyen hava kuvvetlerinin saflarına katılsa da özellikle Batı Cephesinde muharebelerin şiddetinin arttığı dönemlerde

¹⁶ Brock Millman, “The Turkish Armed Forces On The Eve Of The Second World War: The British View”, s. 50.

¹⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, s. 33.

¹⁸ Burhan Göksel, *Hava Harp Okulumuzu Selamlıyoruz*, (Eskişehir 1951), s. 5 (akt.Rifat Uçarol, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu 1951-1987*, s. 40).

¹⁹ Rifat Uçarol, *Tarihi Gelişim İçinde Hava Harp Okulu 1951-1987*, s. 40-41.

malzeme tedarikinde yaşanan sorunlar nedeniyle uçakların göreve hazır hale getirilmesi güçleşmiş, bu durum da eğitimin devamlılığını etkilemiştir. Leiser, mekanik sorunların yanı sıra pilot adaylarının gelişim sürecine olumsuz yönde etki eden bir diğer hususun da yeterli düzeyde tatbikî eğitimin icra edilememesi olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre hava gücü bağımsız bir komuta yapısına kavuşmadığı için özellikle müşterek tatbikatlarda yalnızca kara unsurlarına destek mahiyetinde, kendisine potansiyelinin çok daha altında görevler verilmektedir. Türk pilotları yeterince gece uçuşu yapmamakta ve yine uzun mesafeli seyrüsefer kabiliyetleri ve kötü hava koşullarında uçuş deneyimleri azdır. Dahası alçak irtifadan yapılan bombardıman görevleri haricinde bomba isabet oranları düşüktür.²⁰

Gerçekten de harbin başlamasıyla birlikte pilot eğitimindeki mevcut sorunlara yenileri eklenmiş, uçağı uçuracak yakıtın dahi büyük sorun teşkil ettiği günlerde “nicelik” için gerektiğinde “nitelikten” ödün vermek gerekmiştir. O yıllarda Hava Okulu bünyesinde, günümüz savaş pilotu eğitimin ayrılmaz parçası “harbe hazırlık eğitimi” verilememekte ve birçok pilotun hatıratında da değindiği üzere “kırım olacaksa kıta’da olsun” anlayışıyla pilot adayları bir an evvel mezun edilerek görev yapacağı birliklere sevk edilmişlerdir. 1940 yılı içerisinde toplam 254 uçak kazası gerçekleşmiş ve bunun sonucunda 25 şehit verilerek, 21 uçak kullanılamaz duruma gelmiştir. Genelkurmay Başkanlığınca 5 Mayıs 1941 tarihinde yapılan yazışmalarda yer alan değerlendirmeler ve aksaklıkların giderilmesine yönelik alınacak tedbirler, o dönemki durumu özetler niteliktedir:

“-Bizzat uçuş hocaları pilotaj ve hocalıkla yetiştirilmeye muhtaçtır, -Okulda iyi öğrenciler yetişmemektedir. Uçuş kabiliyeti düşük ve yetişmemiş bazı uçucular da okulu başarı ile tamamlayarak kıtalara gönderilmektedir. Muharip Birliklerde; özellikle temel pilotaj noksandır. Mesleki bilgiye gerekli önem verilmemektedir. Birlik komutanlarının eğitim, idarî ve komutanlık vazifelerinde önemli zayıf yanları vardır. Bu kapsamda; uçuş hocaları yeni getirilen İngiliz pilotları tarafından uçuş kursuna tabi tutulacaktır. Bu suretle uçuş eğitimi standart hale getirilecek ve hocalık yeteneği olmayanlar okul kadrosundan çıkarılacaktır. Uçuş yeteneği az olan talebeler hiçbir düşünceye tabi olmadan uçuştan çıkarılacaktır. Kıtalara sayıları az dahi olsa iyi yetişmiş hocalar gönderilecektir. Bütün derslerle birlikte bilhassa seyrüsefer, atış, bombardıman, telsiz gibi pilotu pek yakından ilgilendiren derslerin nazariyat ve tatbikatına azami önem verilecektir.”²¹

²⁰ Gary Leiser, “The Turkish Air Force, 1939-1945: The Rise of a Minor Power”, s. 388-389.

²¹ Ceylin Yıldırım, “İkinci Dünya Savaş’ında Türkiye’den İngiltere’ye Pilot Eğitimi için Gönderilen Hava Subayları”, *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 374 (Haziran 2016), s. 14-15.

Görüldüğü üzere gerek Hava Okulu'nda gerekse de hava birliklerinde istenen nitelik ve nicelikte pilot yetiştirme olanakları sınırlı kalmış, bu durum da fazlaca uçak kaybına neden olduğu gibi birliklerin modern uçaklarla teçhizini de engellemiştir. Bunun üzerine 1940 yılında İngiltere ile bir anlaşma yapılarak, Kara Harp Okulu'nu 1941 yılında bitirecek hava sınıfına ayrılmış subayların pilotaj eğitimi için İngiltere'ye gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.²²

2. Eğitim Öncesi Hazırlıklar ve İntikal

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ordunun sefer kadrolarındaki subay açığının giderilmesine yönelik çalışmalar da hız kazanmış bu kapsamda 1939 yılında Harp Okulu'nun 1'inci sınıfına iki grup halinde normal mevcudun yaklaşık iki katı öğrenci alınmıştır. Savaşın Avrupa cephesinde şiddetini arttırdığı bir dönemde müstacel devre uygulamasına gidilerek Harp Okulu eğitimi, yaz tatillerinde de ders yapılmak suretiyle 6 aylık bir süre kısaltılmış ve 1939 yılında Harp Okuluna ilk giren grup, 15 Ocak 1941 tarihinde 1941 A devresi olarak mezun olmuştur.²³ 867 kişilik devrenin 100'ü havacı sınıfına tertip edilerek şubat ayı içerisinde sınıf okulu eğitimlerini almak üzere Türk Hava Kurumu'nun Etimesgut ve Güvercinlik bölgesindeki Türk Kuşu tesislerine gönderilmişlerdir. Burada İngilizce, paraşüt katlama, paraşüt ile kuleden ve uçaktan atlayış (5 atlayış sonrası paraşüt brövesi de almaya hak kazanılmıştır), planör uçuşu ve spor eğitimlerini tamamlayan mezunlar, gruplara ayrılarak İngiltere'ye intikal için sıranın kendilerine gelmesini beklemişlerdir.²⁴ Sonradan Opera'da Türk Hava Kurumu bitişindeki bir binanın daha mezunların hizmetine sunulduğu, İngilizce derslerine giren hocalardan bir tanesinin İngiliz olduğu, yine Sabiha Gökçen'in de baş pilot sıfatıyla planör eğitimlerine katıldığı bilgisi anı ve hatıratlarda yer almaktadır.²⁵

İki ülke yetkilileri tarafından alınan karar gereğince pilot adayı subaylar gruplar halinde öncelikli olarak Türkiye tarafından Mısır'a intikal ettirilecek, sonrasında ise İngilizlerin planlayacağı deniz veya hava vasıtalarıyla (Afrika üzerinden veya Afrika'yı dolaşarak) Ada'ya ulaştırılacaktır. O tarihlerde Akdeniz ve üzerindeki hava sahasının müttefik deniz/hava unsurları açısından yüksek risk taşıması nedeniyle İngilizler tarafından oldukça meşakkatli fakat nispeten daha güvenli olan böyle bir

²² Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 3*, (Ankara: Hv.Basımevi ve Neşriyat Md.lüğü, 2005), s. 68.

²³ *Türk Subaylarının İkinci Dünya Savaşı Hatıraları*, (Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 1999), s. 45-46.

²⁴ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 3*, s. 135.

²⁵ Sabahat Tuna, *Köklerden İllere*, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2004), s. 53-54; H. Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, (Ankara: Özyurt Matbaacılık), s. 18-20.

yöntemin tercih edildiğini söylemek mümkündür. 1941 A devresinden ilk grupta gidecek 20 subay, haziran ayı içerisinde hareket etmek üzere hazırlıklara koyulurken, Türk hükümeti hem bu havacı subay grubunun hem de savaş öncesinde İngiltere'ye sipariş edilen 4 adet denizaltıyı teslim almak üzere görevlendirilen bahriyelilerin Mısır'a ulaşmalarının sağlanması amacıyla Refah isimli sivil bir şilep kiralamıştır. Refah Şilebi, Yüzbaşı Reşat Ersel nezaretindeki 20 hava asteğmeni, 19 deniz subayı, 62 deniz astsubayı, 68 deniz eri ve 31 de mürettebat olmak üzere 202 kişi ile 23 Haziran 1941 tarihinde saat 17.30'da Mersin Limanı'ndan hareket etmiş, yaklaşık 5 saat sonra ise torpillenerek batırılmıştır. Yaşanan bu elim hadise sonucunda 16'sı hava asteğmeni olmak üzere 168 kişi yaşamını yitirmiştir.²⁶ Olay Türk basınında o da Anadolu Ajansının vermiş olduğu kısmen hatalı verilere dayanarak 27 Haziran 1941 tarihinde yer alabilmiş, sonrasında Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davalarda ise kasıt unsuru görülmediği için sorumlular hakkında herhangi bir cezai işlem uygulanmamıştır.²⁷ Buna karşın şehit olanların ailelerine ve saldırıdan sağ olarak kurtulanlara bir süre sonra devlet tarafından maddi yardım yapılmış ve tazminat verilmiştir.²⁸ Saldırının, Türkiye'yi kendi saflarına çekmek isteyen her iki cepheden birine ait denizaltılar tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin kamuoyunda fikir birliği bulunmakla birlikte, tam olarak hangi ülkenin bu eylemi gerçekleştirdiği açıklığa kavuşturulamamıştır. Daha önce de değinildiği üzere Akdeniz'de ulaşımın, deniz araçları için oldukça riskli olmasına karşın Türk hükümeti tarafından tercih edilmesinde İngiltere'nin, Türk denizcilerin en geç 25 Haziran'da Port Said bulundurularak İngiltere'ye hareket edecek konvoyu yetiştirilmesi yönündeki ısrarının²⁹ ve tarafsız bir ülkeye ait sivil geminin savaştan ülkelerce hedef alınmayacağına dair fazlaca iyimser bir yaklaşımın etkili olduğu düşünülmektedir.

Refah faciasının ilk şoku atıldıktan sonra 1941 A devresinden 20 kişilik yeni bir grup oluşturulmuş ve başlarında yine Yzb. Reşat ERSEL olmak üzere, 01 Temmuz 1941 tarihinde hareketle bu sefer karayolu ve demiryolundan istifadeyle (Ankara-Diyarbakır-Mardin-Kızıltepe-

²⁶ 21 kişilik havacı subay grubundan Yzb. Reşat Ersel (grup sorumlusu), Atğm. Haydar Gürsan, Atğm. Ali İbrahim Tozan, Atğm. Nurettin Özyürek, Atğm. Bekir Yümnü Akkan ve Atğm. Abdullah Reşat Ersel olmak üzere yalnızca 5 kişi sağ kurtulmayı başarmıştır. Ceylin Yıldırım, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'den İngiltere'ye Pilot Eğitimi için Gönderilen Hava Subayları", s. 15.

²⁷ "Bir Vapurumuz Akdeniz'de Batırıldı", Cumhuriyet, 27 Haziran 1941, s. 1; Rahmi Akbaş, "Bir Hüzün Kaynağı Refah Faciası", *Türk Yurdu*, Sayı 262 (Haziran 2009). <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2323> (Erişim Tarihi: 11.08.2021).

²⁸ Deniz Kurt vd., *Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kuvvetleri*, c. 2, (Ankara: Hava Basımevi ve Neşriyat K.İği, 2020), s. 244.

²⁹ Rahmi Akbaş, "Bir Hüzün Kaynağı Refah Faciası". <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2323> (Erişim Tarihi: 11.08.2021).

Derbesiye(Şenyurt)-Nusaybin-Bağdat-Hayfa-Kahire güzergâhı) Kahire'ye ulaşılmıştır. Bölgedeki İngiliz Üssü'nde iki ay bekletilen grup, muhtelif uçaklarla Sudan-Kongo-Nijerya-İrlanda güzergâhı üzerinden Londra'ya nakledilmiştir.³⁰ Sonraki gruplarda Mısır'a kadarki güzergâhta yine karayolu ve demiryolunun; Mısır-İngiltere arasında ise Güney Afrika'yı dolaşacak şekilde çoğunlukla denizyolunun tercih edildiği görülmektedir. Öte yandan zamanın oldukça kıymetli olduğu bu dönemde, yaklaşık üç ay gibi uzun bir süre almasına karşın seyahat emniyeti düşünülerek tercih edilen bu ulaşım yönteminin de tam anlamıyla güvenli olmadığını belirtmek gerekir. Zira Almanların Paris'i yıldırım hızıyla işgal edip Kuzey Afrika'da ilerleyişe geçmesi, uzun yıllar İngiltere ve Fransa tarafından sömürülmüş Ortadoğu'daki bazı hükümet/hükümet dışı aktörlerin Mihver Devletlere sempati beslemesine yol açarak müttefikler ve onlarla ilişki içerisindeki unsurlara yönelik saldırı riskini artırmıştır. Bu doğrultuda Halep-Kahire arası karayolu ile intikallerde gizlilik disiplinine riayet edilerek bilindik yol ve ulaştırma araçları yerine daha az dikkat çeken vasıtalar (üstü tenteli yük kamyonları vb.) tercih edilmiştir.³¹

Transatlantikler vasıtasıyla Süveyş-Glasgow arasında, yaklaşık iki buçuk ay süren deniz seyri ise genç subayların hayatları boyunca unutamayacakları pek çok macerayı yaşamalarına vesile olmuştur. Pilotaj eğitimi için giden Türk subay grubunun yanı sıra harp mağduru ülkelerin vatandaşları, Alman-İtalyan harp esirleri gibi oldukça kozmopolit sayılabilecek yolcu profiline sahip gemide zamanla herkes birbiriyle kaynaşırken, uğranılan limanların bazılarında Hintli-Pakistanlı Müslümanlar tarafından Türk subaylarına gösterilen misafirperverlik gururları okşamıştır. Gemide emniyet her daim birinci planda tutulurken, yolculardan can yeleklerini gün boyunca giymeleri istenmiş, Türk subayları gerektiğinde gemi kaptanının ricası üzerine gündüz/gece 1'er saat olmak üzere gözetleme nöbetlerine dâhil olmuşlar, ayrıca olası bir saldırı durumunda hareket usullerine ilişkin müteakip defalar tatbikatlar da icra edilmiştir. Seyir boyunca okyanusun günü gününe tutmayan havası ve Ekvator'a yaklaştıkça artan sıcaklara karşın spor ihmal edilmemiş, bazen kültürfizik hareketleri bazen de güverte tenisi ile zinde kalınmaya çalışılmıştır. Uzun ve yorucu olmasına karşın ardında nispeten güzel anılar bırakan yolculuğun ilk kısmından sonra yani Ümit Burnu geçilip kuzeye doğru Cebelitarık'a yaklaşıldıkça limanlarda görülen gemi ve uçak enkazları savaşın acı yüzünün tekrardan hatırlanmasına yol açarken, İngiltere'de başlayacak olan yeni maceranın heyecanını bastırmaya yetip artırmıştır. Nitekim 1941 B devresine mensup havacı subayların bir grubu Free Town'dan hareket etmelerinden sonra iki defa saldırıya uğramış, konvoyda bulunan diğer gemi ağır hasar alıp onlarca can

³⁰ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 3*, s. 142.

³¹ Sabahat Tuna, *Köklerden İklere*, s. 59-67.

kayıbı yaşanırken, şans eseri herhangi bir yara almadan kurtulmayı başarmışlardır.³² Macera dolu deniz yolculuğunun son durağı ise Londra'ya demiryolu hattı ile bağlı Glasgow, Liverpool gibi liman şehirleri olmuştur. Burada İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri mensuplarınca (Türk Askerî Ataşe de bazı grupların karşılanmasında bizzat hazır bulunmuştur) karşılanan havacı subaylar, uçuş eğitimi öncesi gerekli sağlık muayeneleri ve oryantasyon eğitimine tabi tutulmak üzere trenle Londra'ya nakledilmişlerdir.³³

3. İngiltere'deki Eğitim Süreci

İlk kafiye Türk havacı subay grubunun İngiltere'ye ulaştığı tarih olan 1941 Eylül ayı, aynı zamanda savaşın başlamasının ikinci yıldönümüdür. Bu süre zarfında Almanların Batı Cephesi'ndeki ilerleyişi İngiltere hava muharebeleri ile kesilse de diğer cephelerde savaş tüm hızıyla devam etmektedir. Churchill'in, ülkenin ve belki dünya tarihinin yazgısını değiştiren kahramanlıklarını her fırsatta övdüğü havacılar, bu muharebeler esnasında oldukça fazla can kaybı yaşarken, Kraliyet Hava Kuvvetleri artan görev yoğunluğu sebebiyle personel, hava aracı, malzeme/teçhizat anlamında da oldukça zor bir süreçten geçmektedir. İşte böyle bir dönemde Türk havacılara ilave olarak Polonya, Çekoslovakya, Hollanda gibi Alman işgaline uğramış ülkelerin işgalden kaçabilen havacılarıyla müşterek bir eğitim süreci başlatılmıştır. Henüz Birinci Dünya Savaşı bitmeden, 1918 yılı içerisinde dünyanın ilk müstakil hava kuvvetlerini oluşturan İngilizlerin, bugünkü modern jet pilotu eğitimine benzer, 4 aşamalı (başlangıç, temel, tekâmül ve harbe hazırlık) bir pilotaj eğitim sistemine daha o yıllarda sahip oldukları ve harbin tüm imkânsızlıklarına karşın bu sistemden ödün vermediklerini belirtmek gerekir.

Pilotaj eğitiminin ilk ayağı, İngiltere'nin güneyinde bulunan Torquay'daki Başlangıç Eğitim Filosu (=Initial Training Wing-ITW) olmuştur.³⁴ Öncesinde tren ile Londra'ya nakledilen Türk havacılar burada detaylı bir sağlık muayenesine tabi tutulmuşlar, aşılama işlemlerinin tamamlanmasından sonra ise yaklaşık 3 hafta süren oryantasyon eğitimi başlamıştır. Burada İngiliz yetkililer tarafından eğitim sürecinin nasıl işleyeceği hakkında ilk bilgiler verilmiş, müteakiben ilk etap eğitimlerine başlanmak üzere Torquay'a hareket edilmiştir.³⁵

³² Sabahat Tuna, *Köklerden İllklerle*, s. 66-79; Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, s. 27-32.

³³ Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 110-111.

³⁴ 1944 yılı ve sonrasında ITW eğitimlerinin Newquay ve Bridge North'a kaydırıldığı görülmektedir. Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 3*, s. 277, 339.

³⁵ Sabahat Tuna, *Köklerden İllklerle*, s. 90-92.

İngiltere'nin en güney sahilinde, yeşillikler içindeki tipik bir kıyı kenti olan Torquay, o zaman için işgal altındaki Fransa'ya en yakın mesafedeki bölge olması sebebiyle genellikle Londra başlı Alman bombardıman kolları ile ilk temasın sağlandığı noktadır. Bu da deyim yerindeyse alarm ile yatıp, alarm ile kalkmak manasına gelmektedir. Livermead House Otel'e yerleşen Türk havacılar, üç aylık süre zarfında mors ile muhabere, uçak/gemi tanıma, seyrüsefer, meteoroloji gibi temel uçuş bilgilerinin yanı sıra İngilizce eğitimi de almışlardır. Özellikle İngiliz öğretmenlerin üzerinde fazlaca durduğu, tipinden karakteristiğine uçağın bir bakışta teşhis edilmesi hususunun ne kadar önemli olduğu, kısa bir süre sonra Cranwell'de tam olarak teşhis edilemeyen bir Alman Ju-88 saldırısı sonucunda Tğm. Hakkı Akarçay'ın şehit olmasıyla daha net bir biçimde anlaşılacaktır.³⁶

Savaş içinde personelin moral ve motivasyonuna çok önem veren İngilizler, eğitim süresince hafta sonları görevliler haricindeki herkese izin vermiş, bu da hafta içi derslerden ve peşi sıra çalan alarmlardan bunalan Türk havacılar dinlenmeleri ve çevreyi tanıyıp kaynaşmaları için güzel bir fırsat yaratmıştır. Şehrin dört bir yanındaki sayfiye yerleri, restoranlar, eğlence mekânları ile yetkililerin belirlemiş oldukları İngiliz aileleri ziyaret eden havacılar buralarda yerel halkla güzel dostluklar kurmuşlar bu da özellikle İngilizce konuşma becerilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Burada yeri gelmişken Türk hükümetinin pilot adayları için sunduğu maddi imkânlar da değinmek gerekir. Gerçekten de savaş koşulları gereği ekonomi alanda tam bir darboğaza giren Türk hükümeti, pek çok harcama kaleminde kısıntıya giderken eğitimdeki subaylarına oldukça bonkör davranmış ve o zaman için bir İngiliz Albayının maaşına denk gelen aylık yaklaşık 50 sterlinlik bir harcırah ödemesi, Türkiye'deki maaşlarına ek olarak gerçekleştirilmiştir. Hatıratlarda minnetle yâd edilen bu husus, Türk subaylarının maddi sıkıntılarla boğuşmadan gönüllerince vakit geçirmelerine, diğer ülke subayları ve yerel halk ile gerçekleştirdikleri ortak faaliyetlerde cömert davranmalarına böylelikle iyi ilişkilerin kurulmasına vesile olmuştur.³⁷

Başlangıç Eğitim Filosu'ndaki nazari eğitimlerin tamamlanmasını müteakiben Türk havacıların sonraki durağı, başlangıç seviyesi uçuşların fiilen gerçekleştirileceği uçuş eğitim okulu (=Elementary Flight Training School-EFTS) olacaktır. Bazı temel yer derslerini müteakip de Havilland DH.82 Tiger Moth tipi çift kanatlı ve önlü-arkalı çift kokpitli eğitim uçağı ile gerçekleştirilecek olan uçuş eğitimleri için Wolverhampton ve Hatfield gibi Londra'nın kuzey/kuzeybatı istikametinde yer alan bazı müstakil hava

³⁶ Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, s. 33,47; Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları*, s. 128.

³⁷ Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, s. 34-35; Sabahat Tuna, *Köklerden İllklerle*, s. 92-97.

meydanlarının seçildiği görülmektedir. Torquay'daki barınma imkânları ile kıyaslanmayacak derecede sade ve savaş koşullarına göre tasarlanmış tesislere kısa sürede alışan Türk havacılar zaman içerisinde uçuş teçhizatı (deri başlık, tulum, gözlük ve içi kürklü uçuş çizmeleri) dağıtılmış ve uçuş hocası planlaması yapılmıştır. Bu hocaların hepsinin deneyimli birer savaş pilotu olup bir devrelik süreyle geri hizmete geldiklerini de ayrıca belirtmek gerekir. Uçuş planlama, seyrüsefer, meteoroloji ve uçak tanıma gibi dersler alındıktan sonra fiili uçuş safhası, basit iniş kalkışlarla başlamış, safahat ilerledikçe akrobasi ve seyrüseferlere geçilmiştir. Burada uçuş hocası nezaretindeki çift kumanda sortilerden sonra yalnız olarak gerçekleştirilen ilk uçuşun (=solo flight) havacı subayların hafızalarında yıllar geçse de unutamadıkları bir anı olarak kaldığını söylemek mümkündür. Belirli bir sorti limiti içerisinde pilot adaylarının daha önceden belirlenmiş başlangıç seviyesi pilotaj kabiliyetlerine haiz olması üzerinde hassasiyetle durulmuş ve eğitimin çeşitli safhalarında istenen kriterleri henüz sağlayamamış olanlar tereddüt edilmeden ülkelerine geri gönderilmiştir. Yaklaşık üç aylık bir süre ve 100 saati aşan bir uçuş safahatını başarıyla tamamlayanların sonraki durağı ise temel ve tekâmül seviye uçuş eğitimlerinin alınacağı Kraliyet Hava Kuvvetleri Koleji (=RAF College CRANWELL) olacaktır.³⁸

1920 yılında Lincolnshire bölgesindeki Sleaford şehrine bağlı Cranwell kasabasında, İngiltere'nin ilk Hava Kuvvetleri Komutanı olan Sir Hugh Trenchard tarafından faaliyete geçirilen kolej, İran Şahı Rıza Pehlevi, Ürdün Kralı Hüseyin gibi değişik milletlerden tanınmış şahsiyetleri mezun etmesiyle ünlüydü.³⁹ O zaman için 3 katlı 4 bloktan oluşan eğitim tesisleri ile birçok spor alanını da içeren eğitim yerleşkesinde Türklerin yanı sıra İngilizler, Fransızlar, Polonyalılar, Hollandalılar ve diğer müttefik subay/astsubaylar da eğitime alınmıştır.⁴⁰

Yapılan planlama gereğince; Başlangıç Uçuş Eğitim Okulu (=EFTS) sonrasında bombardıman ve av olmak üzere iki gruba ayrılan Türk havacıların, Cranwell'deki eğitimin ilk ayağı olan Hizmet Uçuş Eğitim Okulu'nda (=STFS-Service Flight Training School) Miles Master ve Oxford tipi uçaklarla eğitim aldıktan sonra (yaklaşık 6 ay) pilot brövelerini takarak Harekat Eğitim Birliği'ne (=OTU-Operational Training Unit) geçmeleri ve sonrasında yapacakları görevlere uygun uçaklarla (Av: Spitfire; Bombardıman: Blenheim, Beaufort) harbe hazırlık eğitimlerini tamamlayarak

³⁸ Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, s. 39-43; Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları*, s. 131-138; Sabahat Tuna, *Köklerden İllklere*, s. 97-103.

³⁹ "Kraliyet Hava Kuvvetleri Koleji Tarihçesi", <https://www.raf.mod.uk/our-organisation/stations/raf-college-cranwell> (Erişim Tarihi: 17.07.2021); Sabahat Tuna, *Köklerden İllklere*, s. 104.

⁴⁰ Oğuz Barut, *Bir Pilotun Serüven Dolu Anıları*, s. 43-44.

yurda dönmeleri ön görülmüştür. Bu doğrultuda Tiger Moth gibi başlangıç seviyesi uçaklara nazaran telsiz sistemi, katlanır iniş takımları ve daha gelişmiş uçuş sistemlerine sahip olan uçaklarla uçuş eğitimine başlayan Türk subaylarından intibak uçuşu, akrobasi, seyrüsefer ve kol uçuşu gibi alışlageldik safhaları başarıyla tamamlamaları beklenmiştir. Çok uluslu bir eğitim kurumunda ülkelerini temsil etmenin verdiği bilinç ve ciddi bir özveriyle uçuşlarını sürdüren Türk havacıları bu safhalarda en çok zorlayan iki hususun meteoroloji ve görev esnasında Alman saldırısına uğrama riski olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten de İngiltere'nin sürekli değişkenlik gösteren ve aniden kapanarak görüşü oldukça kısıtlayan meteorolojik koşullar özellikle yalnız çıkılan seyrüsefer görevleri esnasında pilot adaylarına türlü zorluklar çıkarmıştır. Her ne kadar kapalı havalarda bugünkü simülâtör benzeri "Link" sistemi ile yerde alet uçuşu çalışmaları yapılsa da o anki durumu göre iniş yapılan meydan ya da benzer düzlük alanlar, uçakların bazen kırıma uğramasına bazen de pilot adaylarının çeşitli yaptırımlara maruz kalmalarına yol açmıştır. Emekli Hava Tümgeneral Samim SİRDAŞ'ın da içinde yer aldığı, harbe hazırlık eğitiminden dönen 18 uçaklık Spitfire kolunun, meydanın kapalı olmasından dolayı acil durum prosedürünü⁴¹ uygulamak yerine üretmeye çalıştığı çözümler ve neticesinde herkesin farklı bir alana inmesi o dönem için neredeyse her havacının olağan karşıladığı bir durum haline gelmiştir. Yine Normandiya Çıkarması'ndan bir gün önce yakıtı azalıp rotasından da çıktığı için Amerikan Liberator meydanına iniş yapmak zorunda kalan SİRDAŞ, istihbarî gerekçelerle 5 gün odasında tutulmuş, harekâtın başarıya ulaşmasını müteakip üzerindeki şüpheler açıklığa kavuşunca ancak uçuş eğitimine geri dönebilmiştir.⁴² Almanların hava üstünlüğünü elde edememelerine karşın harbin ilerleyen safhalarında belirli bir düzene sadık kalmaksızın gerçekleştirdikleri taktik seviye saldırılar, yukarıda da değinildiği üzere Türk pilot adaylarının gerek uçuş gerekse de uçuş sonrası faaliyetlerinde her daim teyakkuzda olmalarına yol açmış, nitekim 4 Eylül 1943 tarihindeki bir gece uçuşunda İngiliz uçağı sanılan bir Ju-88'in saldırısı sonucu Hv. Tğm. İ. Hakkı AKARÇAY, hocası ile birlikte şehit olmuştur.⁴³

1941 A devresinin ilk kafilesinin İngiltere'ye ulaştığı 1941 Eylül ayından, 1943 devresinin son kafilesinin yurda dönüş yaptığı 1946 Mart ayına kadarki yaklaşık dört buçuk yıllık süre zarfında dört devreden (1941 A, 1941

⁴¹ 90 derece sağ başla 15 dakika uçulup, Manş Denizi üzerinde ters çevrilen uçaktan paraşütle atlamak.

⁴² *Unutulmayan Anılar (1911-1988)*, c. 1, (Ankara: Hv. Basımevi ve Neşriyat Md.lüğü, 1989), s. 12-13.

⁴³ Hv. Basımevi ve Neşriyat Md.lüğü, s. 46.

B, 1942, 1943⁴⁴) toplamda 354 subay pilotaj eğitimi için İngiltere'ye gönderilmiştir. Bunlardan 269'u eğitim sürecini başarıyla tamamlayarak pilot olarak, 12'si eğitim uçuşunda şehit olan, 2'si ise trafik kazasında yaşamını yitiren 14 havacı subay (Ek-1) haricinde geri kalanlar ise muhtelif yer branşlarına (hava yer, piyade, ikmal, uçak bakım, maliye, öğretmen) tertip edilerek süreci tamamlamışlardır.⁴⁵

Ülkelerinin gün be gün savaşın içerisine çekilmeye çalışıldığı bir süreçte yabancı bir ülkede yaşamının tüm zorlukları ve sıra hasretine göğüs geren, kaza kırım⁴⁶ bile yaşasa hayatı pahasına tekrardan uçuşa dönmeye can atan Türk havacılar nihayetinde olağanüstü bir gayret ve özveri ile eğitim safhalarını aynı sınıfta yer aldıkları diğer ülke pilotlarına nazaran iyi derecelerle bitirmeyi başarmışlardır. 1941 B devresinden Emekli Tümgeneral Cevat TUNA'nın anılarında yer alan “*Öğrenim ve eğitim yaptığımız dokuz ayrı milletin subaylarıyla üç ayrı okulda (yani ITW, EFTS ve SFTS) birincilikten beşinciliğe kadar dereceleri kimseye bırakmadık. İngilizler bize takılır ve “Bu sizin tekelinizde mi? Derlerdi.”* ifadesi bu durumu tasdik eder niteliktedir.⁴⁷ Kurs sonunda istenen görev sonu raporlarında pilotlar; İngiltere'deki eğitime daha üst düzey yabancı dil bilgisi ile gelinmesi gerektiği, kurs esnasında herhangi bir olumsuz tavır veya ayrımla karşılaşmadıkları, İngiltere'de uygulanan pilotaj eğitiminin Türkiye'de de uygulanmasının uygun olacağı yönünde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁴⁸

Savaş esnasında Türk hava gücü için sağlanan bu imkân, pilot adaylarının elde ettiği neticeler ve bizzat İngiliz makamlarından duyulan övgü dolu sözler Türk makamlarınca memnuniyet ile karşılanırken elbette dönem içerisinde bazı istenmedik hadiseler ve fikir uyuşmazlıkları da baş göstermiştir. Örneğin 1942-1944 yılları arasında Londra Büyükelçisi olarak görev yapmış olan Rauf Orbay, İngilizlerin Türk subaylara vermiş olduğu eğitimleri yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Zira Orbay'a göre yalnızca eğitim

---

⁴⁴ İngiltere'ye uçuş eğitimine gönderilen son devre 1943 devresidir. Bu devrenin de bitirme derecelerine göre tek rakamlar İngiltere'ye, çift rakamlar ise Amerika'ya gönderilmiştir. Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 3*, s. 231.

⁴⁵ Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler 4*, (Ankara: Hv. Basımevi ve Neşriyat Md.lüğü, 2005), s. 9; Ceylin Yıldırım, “İkinci Dünya Savaş'ında Türkiye'den İngiltere'ye Pilot Eğitimi için Gönderilen Hava Subayları”, s. 16.

⁴⁶ Kraliyet Hava Kuvvetleri Koleji'nin yer aldığı Lincolnshire bölgesinde savaş süresince Türk pilotların yaşadığı uçak olaylarının detayları için bkz. “Lincolnshire Bölgesi Kaza Kayıtları” <http://www.bcar.org.uk/new1942-incident-logs> (Erişim Tarihi: 15.08.2021); <http://www.bcar.org.uk/new1943-incident-logs> (Erişim Tarihi:15.08.2021; <http://www.bcar.org.uk/new1944-incident-logs> (Erişim Tarihi: 15.08.2021; <http://www.bcar.org.uk/new1945-incident-logs> (Erişim Tarihi: 15.08.2021).

⁴⁷ Sabahat Tuna, *Köklerden İklere*, s. 93.

⁴⁸ Ceylin Yıldırım, “İkinci Dünya Savaş'ında Türkiye'den İngiltere'ye Pilot Eğitimi için Gönderilen Hava Subayları”, s. 16.

uçuşları ve makineli tüfek atışlarına önem verilmiş, daha teknik olan konular ihmal edilmiştir. Toplu hareketler ve bunların sevk ve idareleri gibi önemli tatbikatlar, eğitim alanlarında yer olmadığı gerekçesiyle yaptırılmamıştır. Bu tarz bir eğitimin Türk subaylarının ancak birer sivil havacı olmasına yardım edebileceğini düşünen Orbay gerek bu husus gerekse de “radio location” yani radar aletinin gizlilik gerekçesiyle Türkiye’ye verilmemesinden duyduğu memnuniyetsizliği bizzat Churchill’e de iletmiştir.⁴⁹

Esasen askerî pilot yetiştirme döngüsünün temelini teşkil eden ve bugün dahi geçerli olan başlangıç-temel-tekâmül-harbe hazırlık eğitimlerinin henüz o yıllarda İngilizlerce ödün verilmeksizin uygulanmasına karşın özellikle harbe hazırlık kısmı ile ilgili Orbay’ın yeterince tatmin olmamasının, Türkiye’nin tüm ısrarlara karşın mütteliklerin safında savaşa dâhil olmaması ve haliyle bazı müşterek askerî tatbikat ve kritik harp malzemelerinin temini konusunda geri planda tutulmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. İngilizlerin Türkiye’ye yapılan yardımlar ve eğitim desteği konusundaki çekinceleri Türkiye tarafsızlığını korudukça daha da şiddetlenmiş hele ki Almanya’ya stratejik öneme sahip krom madenin satışıyla ilgili haberler basına yansıkça galeyana gelinerek eğitimde bulunan Türk subaylarına yemek verilmemesi, memleketlerine iadesi gibi baskıların da başladığı yine Orbay tarafından dile getirilmiştir.⁵⁰

Sonuç

Temelleri Osmanlı’nın son dönemlerinde atılan Türk Hava Gücü, Cumhuriyetin ilanı ile önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte havacılık hem bir beka unsuru hem de yurt içi/yurt dışı irtibatı sağlayacak modern bir ulaştırma kolu olarak kabul görünürken kısıtlı devlet bütçesinden ayrılan paylar ve Türk Tayyare Cemiyeti’nin elde etmiş olduğu gelirlerle desteklenmiştir. Söz konusu dönüşümün teçhizat boyutunda kendi uçak ve motorunu imal eden bir ülke konumuna gelmek hedeflenirken eğitim alanında Hava Okulu yeniden canlandırılmış ve Eskişehir’de teknik eğitimleri de içerecek bir eğitim merkezi oluşturulmaya çalışılmıştır.

1930’lu yıllarda Almanya ve İtalya’nın revizyonist politikaları nedeniyle savaş olasılığının giderek artması, savaşın kaderine direkt olarak etki edebilme kabiliyetine sahip hava unsurlarına olan dikkatin yoğunlaşmasına sebep olurken diğer birçok ülke gibi Türkiye de bu alana önemli kaynak aktarımı sağlamıştır. Öte yandan yapılan çalışmalar bölgesel ölçekte hiç de azımsanmayacak neticelerin alınmasına yol açsa da savaş patlak

⁴⁹ Nur Özmel Akın, *Rauf Orbay’ın Londra Büyükelçiliği 1942-1944*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s. 104-105.

⁵⁰ Nur Özmel Akın, *Rauf Orbay’ın Londra Büyükelçiliği 1942-1944*, s. 106.

verdiğinde Türk hava gücü, sanayileşmiş ülkelerdeki muadillerine göre oldukça geridedir. Bu kapsamda bir yandan süratle uçak, hava savunma silahı gibi araç, malzeme ve teçhizat eksiklikleri giderilmeye çalışılırken pilotaj eğitim ihtiyacının karşılanmasına yönelik de İngiltere ile bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre Türkiye'yi bir an evvel kendi safında savaşa dâhil etmek isteyen ama Türklerin elindeki gücün de o an için Mihver Devletleri durdurmaya yetmeyeceğinin farkında olan İngiltere, harp okulu mezunu havacı subayların pilotaj eğitimlerinin İngiltere'de tamamlanmasını üstlenmiştir.

İngiltere ile yapılan anlaşma gereğince 1941 A devresi mezunlarından itibaren Türk havacılar İngiltere'ye gönderilmeye başlanmış ve sonraki üç devre (1941 B, 1942, 1943) ile birlikte toplam 354 kişi söz konusu eğitime planlanmıştır. Başlangıç Eğitimi, Başlangıç Uçuş Eğitimi, Hizmet Uçuş Eğitimi ve Harbe Hazırlık Eğitimlerinden oluşan yaklaşık iki senelik zorlu periyodu başarıyla bitiren 269 kişi brövelerini alarak yurda dönmüşlerdir. Savaşın en şiddetli dönemlerinde ülkelerinde uzakta, her an bir Alman saldırısı sonucu hayatını kaybetme riskini göğüsleyerek oldukça güzel neticeler elde eden Türk havacılar, lisan bilgileri ve uçuş yetkinlikleriyle sonraki yıllardaki jet uçaklarına geçiş sürecinde kritik sorumluluklar üstlenmişler, Emin Alpkaya (E.Org.-12'nci Hv.K.K.), Cemal Engin (E.Korg.-13'üncü Hv.K.K.), Ahmet Dural (E.Org.) ve İrfan Özaydınlı'nın (E.Org.) da aralarında bulunduğu pek çok subay general rütbesiyle Hava Kuvvetleri Komutanlığı saflarında üst düzey yöneticilik yapma şansına sahip olmuştur.

EKLER

Ek 1:1942-1945 yılları arasında İngiltere’de görmüş oldukları pilotaj eğitimi esnasında şehit olan/vefat eden ve mezarları halen Brookwood’daki Türk Şehitliği’nde bulunan havacı personele ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

S.No	Rütbesi	Adı ve Soyadı	Sicili	Olay Tarihi	Açıklamalar
1	Hv.Tğm.	Mustafa Reşit NALBANTOĞLU	1941-28	16/17 Ağustos 1942	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
2	Hv.Tğm.	Nizamettin ŞENGÜN	1941-77	18/19 Eylül 1942	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
3	Hv.Tğm.	Ali AKSU	1941 B-26	21 Ocak 1943	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
4	Hv.Tğm.	İbrahim ORAY	1941 B-42	25 Mart 1943	Tren kazasında vefat etmiştir ⁵¹ .
5	Hv.Tğm.	Ali Saim PARLAK	1941 B-5	18 Temmuz 1943	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
6	Hv.Tğm.	Mustafa Esat ŞAŞMAZ	1941 B-64	21 Ağustos 1943	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
7	Hv.Tğm.	İsmail Hakkı AKARÇAY	1941 B-100	4 Eylül 1943	Eğitim uçuşunda bir Alman uçağının saldırısı sonucu şehit olmuştur.
8	Hv.Tğm.	Ömer SÜNERCAN ⁵²	1941 B-78	21 Eylül 1943	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
9	Hv.Tğm.	Kemal GÜLÇEKEN	1941 B-48	10 Ocak 1944	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
10	Hv.Tğm.	Mustafa Kemal GÖREZ	1942-17	4 Ağustos 1944	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
11	Hv.Tğm.	Fethi ANG	1942-19	24 Eylül 1944	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
12	Hv.Tğm.	Emin DÖNMEZ	1942-20	25 Ekim 1944	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
13	Hv.Tğm.	Mustafa Hüdayi TOROS	1942-27	10 Kasım 1944	Eğitim uçuşunda şehit olmuştur.
14	Hv.Tğm.	Abdullah AY	1943-135	6 Nisan 1945	Bisiklet kazasında vefat etmiştir.

Ceylin Yıldırım, “İkinci Dünya Savaş’ında Türkiye’den İngiltere’ye Pilot Eğitimi için Gönderilen Hava Subayları”, Hava Kuvvetleri Dergisi, Sayı 374 (Haziran 2016), s. 17.

⁵¹ Kaynakta sehven Ömer SÜNERCAN yazılmıştır.

⁵² Kaynakta sehven eğitim uçuşunda şehit olduğu yazılmıştır.

1923-1950 ARASI DÖNEMDE HAVACILIK EĞİTİMİ İÇİN YURTDIŞINA GİDEN TÜRKLER VE TÜRKİYE'YE GELEN YABANCILAR

Aykut CANLI*

Giriş

Havacılık tarihi başlığı dünyada gerçekleştirilen ve gökleri içeren bütün çalışmaları içine alan geniş bir kavramdır. Türkiye’de yayınlanan Havacılık Tarihinde Türkler¹ isimli çalışmanın ilk cildi de bize bunu net bir şekilde göstermektedir. Ancak bu alanda yapılacak çalışmalarda resmi bir başlangıç kabul edecek olursak balonun icadı-kullanılmasıyla; Wright kardeşler tarafından icat edilen ve başlangıçta tayyare dediğimiz ve ilerleyen yıllarda uçağa evrilen icadı kabul edebiliriz. Montgolfier kardeşler tarafından icat edilen ve Fransa gibi o dönemin büyük devletlerinin ordu içerisinde de kullandığı balon Osmanlı Devleti’nde ve toplumun içerisinde bir eğlence aracı olarak görülmekte Bosna bölgesinde yaşanan bir kaza Ramazan gecelerinde halkın tartışma konusu haline gelmiştir.² Tayyarenin icadından sonraki gelişmeler ise Osmanlı Devleti adına farklı olmuş devlet askerî açıdan bu icattan faydalanmak isteyen ilk ve ender teşkilatlardan olmuştur. 1911’le beraber Osmanlı topraklarında havacılık faaliyetleri başlamış 2021 Türkiye’sine bakıldığında da bu alandaki çalışmalar hız kesmeden devam etmektedir. Yeni bir icat ve bu yeni icadın teşkilatlanması orduya adapte edilirken bu konunun uzmanlarından destek almak mutlak gereklidir. Devlet yöneticileri ve ordu bu konuyla alakalı Avrupa’nın çeşitli ülkelerine seyahatler düzenlemiş havacılık teşkilatlanmasıyla alakalı raporlar hazırlanmıştır. Mahmut Şevket Paşa’nın bu konuda ki istekliliği ve genç subayların çabaları da havacılık alanında atılacak adımlarda etkili olmuştur.

Osmanlı modernleşme tarihi başlığı ele alınırken her dönemde vurgulanan nokta, yapılan işlerin bir an önce tamamlanması için panik haliyle

---

* Bilim Uzmanı, aykutcanli@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7546-9733.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Kansu vd., *En Eski Çağlardan 1. Dünya Savaşına Kadar Havacılık Tarihinde Türkler I*, (Ankara Hava Kuvvetleri: Basım ve Neşriyat Müdürlüğü, 1971).

² 1803’te Kont Zambecari tarafından Bologna’dan başlatılan balon uçuşu Osmanlı toprağı olan Bosna’nın Bihke kazasında bir kazayla tamamlanmıştır. Bosna’da gerçekleşen bu kaza bölgenin yöneticileri tarafından İstanbul’a bildirilmiş haber İstanbul’a ulaştıktan sonra olay halkta büyük bir merak uyandırmıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kahraman Şakul, “Osmanlı’da Balonlar ve Balonculuk; Gökten Çadır Düştü”, *Toplumsal Tarih*, Sayı 117, İstanbul, s. 30-33.

aceleyle yapılmasından veya dönemin Düvel-i Muazzama olarak adlandırılan devletlerinin Osmanlı'nın iç işlerine karışmaması için yenilik faaliyetlerinin hızlı yapıldığından bahsedilirdi. Osmanlı modernleşme tarihi anlatılırken çok sık başvurulan bu cümleler aynı şekilde havacılık tarihimizde atılan ilk adımlar için de rahatlıkla kurulabilir. Osmanlı Devleti havacılıkla alakalı teşkilatlanma adımları atarken Trablusgarp Savaşı çıkmıştır. Aynı dönemlerde yani 1911 yılı içerisinde yurt içinde gerçekleştirilen bir sınavla Fesa Bey ve Yusuf Kenan Beyler Fransa'ya eğitime gönderilmişlerdir. 1912'yle beraber İstanbul'da eğitimle alakalı adımlar atılmış günümüzde Atatürk Havalimanı'nın bulunduğu Yeşilköy bölgesinde havacılık okulu açılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği 1914-1918 arası yıllarda Osmanlı Devleti Almanya'nın da içinde bulunduğu İttifak bloğuyla beraber savaşa girmiş ve savaştan büyük kayıplarla ayrılmıştır. Bu günlerde Alman subay Eric Serno Osmanlı havacılığının başı olmuştur. Osmanlı-Alman ittifakı ve bunun havacılık eğitimine katkıları değerlendirilmek istendiğinde dönemin en yakın şahitlerinden Vecihi Bey (Hürkuş)'in anıları karşımıza çıkmaktadır. Vecihi Bey anılarında Alman havacıların Türklere karşı bakış açıları ve başarısızlık için yaptıklarından bahsetmektedir.³ Birinci Dünya Savaşı'nın tamamlanmasının ardından İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramış Mondros Mütarekesi'nin maddeleri doğrultusunda bütün ordular dağıtılmış hava ordusu da bundan etkilenmiştir. Yeşilköy'de bulunan merkez İstanbul'da Anadolu yakasında bulunan Maltepe bölgesine taşınmış Millî Mücadele başladığında da Türk havacıları kaçırabildikleri teçhizatla birlikte Maltepe üzerinden Konya'ya ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine ulaşmışlardır.

Millî Mücadele döneminde Türk havacılığının merkezi Konya, Eskişehir ve işgallerin bitmesi ve cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede İzmir şehirleri olmuştur. Bu saydığımız şehirler cumhuriyet tarihi içerisinde de havacılık ve havacılık eğitimi noktasında önemli şehirler olmuştur. Cumhuriyet tarihi içerisinde Türk havacılığını özellikle söz konusu çalışmamızın da başlığından hareketle 1923-1950 yılları arasındaki süreci 3 başlıkta ele almak mümkündür. Birinci evremiz 1923-1930 yılları arasındaki Türk havacılığı çalışmalarıdır. Bu dönem de askerî havacılıkla beraber sivil havacılığında geliştirilmesi adına İstanbul ve Ankara'da çeşitli adımlar atılmış Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) ve İstanbul Türk Tayyareciler Kulübü kurulmuştur. Yine bu dönemde yurtdışına pilotluk, makinistlik ve mühendislik eğitimi almak üzere gönderilen öğrenciler mevcuttur. Türk Hava Kuvvetleri'ne yönelik de İzmir ve Eskişehir merkezli teşkilatlanma

---

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Canlı, Osmanlı'dan Cumhuriyete Askeri ve Sivil Havacılık Eğitimi 1911-1950, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 82-84.

çalışmaları devam etmektedir. 1930-1939 arası dönem cumhuriyet dönemi Türk havacılığının ikinci dönemi ve ilk dönüm noktasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*İstikbal göklerde*" sözünden hareketle askerî ve sivil havacılığın gelişmesi için her şey yapılmıştır. Amaç Türk insanına havacılığı sevdirmek havacılığa dair düşünülen elit-zengin sporu algısını yıkarak bunu bütün halka indirgemektir. Osmanlı döneminde halk sadece yardımlar aracılığıyla havacılığın içinde yer almaktaydı. Cumhuriyet döneminde 1935'te açılan Türkkuşu Okulu ve Eskişehir'de başlayan havacılık kampları halkın havacılığa olan ilgisini arttırmış havacılık bir spor olarak halka inmeyi başarmıştır. 3. dönem ise bütün bu çalışmaların zirvesinde önce 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümü ve Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı gölgesinde yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı ile beraber İnönü kamplarında ve diğer illerde yapılan eğitim faaliyetlerinde ciddi bir azalma gerçekleşmiştir. Savaşın bitiminin ardından 1923-1946 arası kimseye muhtaç olmadan yaşamayı başaran Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet tehlikesi doğrultusunda mecburen Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmaya başlamış ve askerî olarak her alanda Amerikan etkisi görülmeye başlanmıştır. 3 başlık haline getirdiğimiz bu sürece dair yurtdışına giden Türkler ve Türkiye'ye gelen yabancılar ayrı ayrı değerlendirilecektir.

1. Havacılık Adına Yurtdışına Eğitime Gidenler ve Türkiye'ye Gelen Uzmanlar

Gerek Osmanlı Devleti döneminde ve gerekse Cumhuriyet dönemi içerisinde içeride ve dışarıda havacılık eğitimi çalışmalarına büyük önem verilmiş ve hem ülke içerisinde yapılan eğitim de hem de yurtdışında eğitime gönderilen öğrencilerin eğitim faaliyetlerinde en yüksek verimi alabilmek için çaba gösterilmiştir. Konuyla ilgili Cumhuriyet arşivinde gerçekleştirilen araştırmalar esnasında kendi imkânlarıyla ve devletin de referansını da yanına alarak Fransa'ya eğitime giden Süreyya Bey'in macerası karşımıza çıkmıştır. Süreyya Bey mevcut ekonomik imkânları dâhilinde Fransa'da havacılık eğitimi alabilecek durumda olmasına rağmen hükümetin referansı olmadan askerî okullarda eğitim alamamaktadır. Bundan dolayı devletten kendisine referans olmasını istemiş; eğitimini tamamlayıp dönüşte Türk havacılığına katkı sağlaması şartıyla devlet bunu kabul etmiştir. Süreyya Bey 2 yıllık süre içerisinde memleketine verdiği sözünü tutmayarak Türkiye'ye dönmemiştir. Bu duruma istinaden yapılan araştırmalarda Süreyya Bey'in Fransa'da tüccarlığa başladığı, borsayla ilgilenmeye başladığı tespit edilmiştir. Bu duruma istinaden ilgili kişi devlet tarafından Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir.⁴

⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivler Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (=BCA), 30-10-0/56-374-1. Bundan sonraki atıflarda kısaca BCA olarak kullanılacaktır.

Buna ek olarak konuyla ilgili arşiv araştırması gerçekleştirildiğinde bu bilgi ve belgeler dışında farklı bir bilgi ve belgeye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Harbiye Mektebi II. Sınıf öğrencileri için 1929 senesinde yurtdışında Tayyare Mühendisliği eğitimi için bir sınav açılmış ve bu sınavda başarılı olanlar Milli Müdafaa Vekâleti (Millî Savunma Bakanlığı) adına Berlin’de bulunan “*Technische-Hochschule*” isimli okula gönderilmeye karar verilmiştir. Bu sınavı; Fuat Süleyman, Kâmil Halil ve Ümit Ahmet efendiler kazanarak Almanya’ya eğitime gitmişlerdir. Bu okuldaki eğitimlerinin ardından bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in imzasıyla Askerî Mühendis sınıfında ihtiyat zabiti vekilliği ve Sekizinci sınıf Askerî Muamele Memurluğu unvanlarıyla orduda görevlendirilmişlerdir.⁵

1929 yılının haziran ayında Erkan-ı Harp Binbaşısı Şerif Bey, Yüzbaşı Ferruh ve Birinci Mülazım Kazım Efendiler İngiltere ve Amerika havacılığı ve buradaki havacılık eğitimi sistemi hakkında Milli Müdafaa Vekâleti adına araştırma yapmak üzere adı geçen ülkelere gönderilmişlerdir. Adı geçen isimlerin pasaportlarının düzenlenmesi ve görevlendirilme işleri bizzat Bakanlar Kurulu tarafından takip edilmiştir. Bu durum ülkemizde havacılığa, havacılık eğitimine ve bu konunun araştırılıp öğrenilmesine ne kadar fazla önem verildiğinin en büyük göstergelerinden birisidir.⁶ 1932 yılında Bakanlar Kurulu tarafından verilen bir karara göre Nisan ayı içerisinde Fransa Hükümeti’nin de onayı alınarak yüzbaşı ve mülazım rütbelerinde bulunan 8 tayyareci zabitimizin Fransa’da masrafları da Milli Müdafaa Vekâletince karşılanması koşuluyla eğitim almalarına karar verilmiştir.⁷

Devlet Arşivlerinde Türkiye’de havacılık eğitimi konusuyla ilgili araştırmalar gerçekleştirilirken karşımıza çıkan ilginç belgelerden biri de Cidde Büyükelçiliği’nin Dışişlerine ve oradan da Genelkurmay Başkanlığı’na ulaştırdığı 10 Suudi Arabistanlı öğrencinin Türkiye’de bulunan okullarda havacılık eğitimi görmek istediklerine dair belgelerdir. Türkiye’nin Cidde büyükelçiliği tarafından Ankara’ya Mart 1933 tarihinde bir yazı ulaştırılmış ve Arap yetkililer ülkelerinde bulunan 10 gencin Türkiye’de bulunan Harp Okulunda ve Tayyare Mektebinde eğitim aldırtmak istediklerini ve öğrenci alım koşullarının ne olduğu hususunda bilgi almak istemiştir. Konu hususunda cevap 24 Nisan 1933 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla verilmiş ve gönderilmek istenen gençlerin bütün masraflarının Suudi Arabistan yönetimine ait olması koşuluyla işlemlerin gerçekleştirilebileceği ve ilgili gençlerin gelip eğitim alabileceği bilgisi verilmiştir. Yine İsviçre konusunda da belirtmiş olduğumuz gibi bu konuyla ilgili de belge takibi gerçekleştirilmek

⁵ BCA, 30-11-1-0/75-2-2, lef 3.

⁶ BCA, 30-18-1-2/4-39-4.

⁷ BCA, 30-18-1-2/26-18-16.

istendiğinde elimizde bulunan bilgiler dışında farklı bir bilgi veya belgeye ulaşılamamıştır.⁸

Eskişehir Tayyare Fabrikasında çalışmakta olan Sentelye ve Ode Fua Efendilerin görev sürelerinin 14 Ağustos 1933 ve 13 Eylül 1933 tarihlerinde dolmasından dolayı birer sene daha çalıştırılmaları; tecrübelerinden 1 yıl daha faydalanması için aylığı 450 liradan olmak üzere yeni bir sözleşme yapılmıştır. Bu karar 20 Ağustos 1933 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle onaylanmıştır.⁹ 15 Nisan 1933 tarihinde alınan bir kararla Kayseri Tayyare Fabrikasında çalıştırılmak üzere ülkeye getirtilen iki Amerikan uzmanının maaşlarının arttırılması hususunda 12 Kasım 1933 tarihli bir kararname yayınlanmış ve bu iki uzmanın maaşının 300 dolardan 332 dolar 88 sente çıkarılması kararlaştırılmıştır.¹⁰ Eskişehir tayyare fabrikasında görev yapmakta olan Alber Kikre'nin 1932'de başlamış olan sözleşmesinin 23 Mayıs 1933'te alınan bir kararla 5 Temmuz 1935'e kadar uzatılmasına karar verilmiştir. Alber Kikre "*hispano*" motorları üzerine uzmanlaşmış bir kişi olarak tanınlanmaktadır ve ilgili şahsın maaşı da 620 lira olarak belirlenmiştir.¹¹

Doğrudan devlet eliyle kurulan ve günümüzde ki Türk Hava Yolları'nın temellerinin atıldığı Devlet Hava Yolları İşletme İdaresi adına 1934 yılının Eylül ayında Bakanlar Kurulu'nun da onayıyla birlikte Amerikalı pilot Bakley'in aylık 1019 liraya; makinist Valsch'in de aylık 698 liraya 6 ay süreyle çalışmalarına ve tecrübelerini Türk kurumlarına aktarmalarına karar verilmiştir.¹² Amerikalı Ler'in ardından Eskişehir Tayyare Mektebi'nde çalıştırılmak üzere Fransız Yüzbaşı Villate Efendi'nin getirilmesine karar verilmiştir. Villate'in görev yaptığı süre içerisinde 635 lira 42 kuruş maaş almasına karar verilmiştir. Buna ek olarak aynı karar içerisinde yurtdışından getirilecek hava mütehasısları için azami maaş tutarının da 650 lira olarak belirlenmesine karar verilmiştir.¹³ 5 Eylül 1934 tarihinde Bakanlar kuru tarafından çıkarılan bir kararname ile Tayyareci Yüzbaşı Zeki ve Ferruh beylerim "*Motorsuz Tayyare Kursu*" görmek üzere Polonya'da bulunan "*Mat Janova Tayyare Merkezi*"ne gönderilmeleri kararı onaylanmış ve eğitim almalarına izin verilmiştir.¹⁴

10 Ocak 1934 tarihinde alınan bir kararla Almanya'da bulunan Lufthansa Havacılık Şirketine; pilotluk, kör uçuş ve seyrüsefer pilotluğu

⁸ BCA, 30-18-1-2/35-28-17, lef 1-2-3. Buna ek olarak konuyla ilgili belge için bkz. Ek 1.

⁹ BCA, 30-18-1-2/38-59-6.

¹⁰ BCA, 30-18-1-2/40-80-17.

¹¹ BCA, 30-18-1-2/36-39-6.

¹² BCA, 30-18-1-2/48-63-7.

¹³ BCA, 30-18-1-2/43-19-2, lef 2.

¹⁴ BCA, 30-18-1-2/48-61-14.

eğitimi için 2 sivil pilotun gönderilmesine karar verilmiştir. Buna ek olarak Almanya’da kaldıkları süre zarfında gidiş ve dönüş yol paralarının, orada kaldıkları sürece tahsisatlarının, okuldaki eğitim masraflarının tamamının 1933 senesi Hava Bütçesi içerisinde karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁵ 24 Ocak 1934 tarihinde alınan bir kararla da dört tayyareci zabıt ve iki gedikli küçük zabıtın Milli Müdafaa Vekâleti adına kendilerine yapılan programlar dâhilinde Amerika’ya gönderilmelerine karar verilmiştir.¹⁶ 24 Şubat 1934 tarihinde alınan bir kararla Hava talim ve terbiyesi ve manevralarıyla hava kuvvetlerinin teşkilat ve sevk-i idaresini gözlemlemek amacıyla Erkan-ı Harbiye Hava Müşaviri ve Erkan-ı Harp Miralayı Mecit Bey’in Fransa’ya gönderilmesine karar verilmiştir. Buna ek olarak da Leipzig’de yer alan sanayi fuarını gözlemlemeye giden Eskişehir Tayyare Fabrikası Müdürü Binbaşı Osman Nuri Bey ile Motor Mühendisi (uzmanı) İsmail Hakkı Beylerinde Leipzig’de ki işlerini tamamladıktan sonra Mecit Bey’in yanına gitmelerine karar verilmiştir.¹⁷

1935 yazında faaliyetine başlayacak olan Türkkuşu için üye olanlara planörcülüğü ve paraşütcülüğü öğretmeleri için Sovyet Rusya’dan Anohin ve Romanof isimli uzmanlar Ankara’ya getirilmiştir.¹⁸ Cemiyetin resmi yayın organı olan “*Havacılık ve Spor*” dergisinde Türkkuşu’nun açılışıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. “*Türk Kuşu’nun açılış merasimi bu hafta Ankara’da yapılıyor*” başlığıyla sunulan haberin detayında burada eğitim verecek olan Rus uzmanlar Anohin ve Romanof’un Ankara’ya ulaştığı ve Mayıs ayının ilk haftasında okulun açılacağı bilgisi verilmektedir.¹⁹ Bu iki isimle ilgili paylaşılan bilgiler ise şu şekildedir; Bay Anohin 1910’da Moskova’da doğmuştur. 1926’da Orta mektebi bitirmiş, 1931’de Koktebel’de bulunan Yüksek Planör Mektebi’ni ve 1932’de de Moskova Aeroclub Yüksek Paraşüt Mektebini tamamlamıştır. Kullandığı planör ve paraşütlerle birçok rekora imza atmıştır. Bay Romanof 1912’de Moskova’da dünyaya gelmiştir. 1928’de Orta mektebi ve 1932’de Planerist mektebini bitirmiştir. Bunun ardından Aeroteknikum Enstitüsüne girmiş ve Kokobel’de bulunan Yüksek Planerist Mektebinde hocalığa başlamıştır. Bunlara ek olarak Moskova Aeroclub’e (Moskova Havacılık Kulübü) müdür olarak tayin edilmiştir. Yine Bay Romanof’unda paraşüt ve planörle çeşitli rekorları bulunmaktadır.²⁰

¹⁵ BCA, 30-18-1-2/42-1-17.

¹⁶ BCA, 30-18-1-2/42-3-18.

¹⁷ BCA, 30-18-1-2/42-9-26.

¹⁸ “Türkkuşu’nun Uzmanları Geliyor”, *Havacılık ve Spor*, Sayı 141, Ankara 1935 s. 2274

¹⁹ “Türkkuşu’nun Açılış Merasimi Bu Hafta Ankara’da Yapılıyor”, *Havacılık ve Spor*, Sayı: 141, Ankara 1935, s. 2289.

²⁰ “Muallimlerin Kısa Tercüme-i Halleri”, *Havacılık ve Spor*, Sayı: 142-143, Ankara 1935, s. 2309.

5 Mayıs 1937 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun da onay vermesiyle birlikte Kayseri Tayyare Fabrikasında imal edilmekte olan P.Z.L model tayyarelere konulacak olan Gnom Rhon motorlarının üretim yerinde ki imal tarzlarının görülmesi amacıyla Hava Fen Şubesinden Mühendis Fikret Çeltikçi ile Kayseri Tayyare Fabrikasında görevli olan İrfan Berkmen, Mitat Yılmaz ve Mehmed Ali Çöner'in bütün masrafların devlet tarafından karşılanması koşuluyla 6 ay süre ile Fransa'ya eğitime gönderilmesine karar verilmiştir.²¹

6 Mayıs 1937 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti'nin almış olduğu karar neticesinde havacı Teğmen Cemal ve Sami beylerin İngiltere'nin Kent bölgesinde Eylül ayında gerçekleştirilecek ve 13 hafta sürecek Hava Seyrüsefer kursuna katılmasına karar verilmiştir. Bu isimler Haziran ayı içerisinde kursa hazırlık amacıyla İngiltere'ye gitmişler ve kendilerine İngiltere'de kalacakları süre içerisinde 200 lira tahsisat sağlanmıştır.²²

Cumhuriyet hükümetleri 1930'larla beraber havacılığa çok büyük bir önem vermeye başlamış ve ordu bünyesinde bulunan birçok subayla birlikte sivil unsurları da yurtdışında eğitime göndermeye başlamıştır. Devlet bu unsurlarını eğitime gönderirken diğer taraftan da bu eğitimlerin takibini de sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla 1936 yılının sonlarında Hava Müfettişliği Fen Şubesi Müdür Vekili Dr. Mühendis Binbaşı İhsan Aksolay'ın Avrupa'ya teftişçi olarak gönderilmesine karar verilmiştir. Aksolay 1937 yılı içerisinde 97 gün boyunca hem Avrupa'da bulunan hava öğrencilerinin teftişlerini gerçekleştirmiş hem de İngiltere ve Hollanda'da bulunan askerî hava meydanlarını; tayyare, yer telsizleri, elektrik ve muharebe bakımından inceleme imkânı bulmuştur.²³

1939 yılında II. Dünya Savaşı içerisinde İngiltere'den alınan ilk devre askerî yardımların içerisinde bulunan tayyarelerin montaj ve kullanımlarının kendi askerlerimize öğretilmesi için 10 İngiliz askerî İngiltere'nin de onay ve desteğiyle Türkiye'de görevlendirilmiştir.²⁴ Bu belirlenen 10 uzmanın ardından yine İngiltere'den gelecek olan Mark Moseley, Burles, Hawkes ve Kenneth Secholes'inde aynı işte yani tayyare eğitiminde çalıştırılmasına karar verilmiştir.²⁵ Söz konusu her iki belge de Kasım ve Aralık 1939 tarihlidir. İngiltere'den dostluk anlaşması neticesinde alınan ilk ekonomik destek ve bunun ardından alınan teçhizat ve bu teçhizatın askerlere öğretilmesiyle ilgili olan belgelerdir. Yine II. Dünya Savaşı'na giden süreç içerisinde Fransız sivil

²¹ BCA, 30-18-1-2/74-36-17.

²² BCA, 30-18-1-2/74-37-9.

²³ BCA, 30-18-1-2/76-56-5.

²⁴ BCA, 30-18-1-2/89-111-13.

²⁵ BCA, 30-18-1-2/89-115-6.

pilot Pol Kotanten'in Eskişehir Hava Okulu'nda öğretmen olarak çalıştırılmasına 27 Ekim 1939 tarihinde ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün imzasıyla karar ve aynı zamanda onay verilmiştir.²⁶

10 Eylül 1940 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararda İngiltere'de bulunan fabrikaları adına Kayseri Tayyare Fabrikasında çalışmaya başlayan İngiliz Makinist Strw ile motor uzmanı mühendis Jams Wy Brow'un sözleşmelerinin bir süre daha uzatılmasına karar verilmiştir. Daha önceki bu tarz bilgilerle ilgili gördüğümüz belgelerde süreler net olarak belirlenmiş olmasına rağmen burada süre belirlenmemiştir. Bunun en temel nedeni olarak da bahsi geçen yılın 2. Dünya savaşının en çetin zamanlarının başlangıcı olması ve Türkiye'nin havacılık alanında bu tarz desteklere eskisinden daha çok ihtiyaç duymasıdır.²⁷

20 Haziran 1941 itibarıyla toplamda 20 subayımız İngiltere ve Amerika'ya havacılık eğitimi almak üzere gönderilmiştir.²⁸ 1941 yılının sonunda 21 Havacı subay ve 1 postacı başı subayın İngiltere'ye gönderilmesine karar verilmiştir.²⁹

Kütahya'da ikinci tayyare alayında uçuş öğretmeni olarak görev yapmakta iken bir uçuş sırasında düşerek ölen İngiliz Hava Binbaşısı Ellis'in yerine aynı vazifeyi gerçekleştirmek üzere gelen İngiliz Hava Binbaşısı A.W.Heward'ın³⁰ 5 Mayıs 1942 itibarıyla 1 sene boyunca 2.Tayyare Alayında çalıştırılmasına karar verilmiştir. 9 Mayıs 1942 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla daha önce 80 havacılık öğrencisinin İngiltere'ye yine eğitim için gönderilmesi düşünülürken bahsi geçen tarihte ilk etapta 40 öğrenciyle bir posta başı subayının gönderilmesine karar verilmiştir.³¹

Eskişehir Hava Okulu'nda uçuş öğretmenliği yapmakta olan Başgedikli Falgoner ile Karpenter'in mukaveleleri sona erdiği için 17 Mart 1942 tarihinden itibaren Türkiye'den ayrılmışlardır. Uçuş muallim kursunun öğretmensiz kalmaması için gidenlerin yerine Bennison ile Ware isimlerinde iki gedikli subay getirilmiştir. Bu isimler 13 Mayıs 1942 tarihinde göreve başlamışlardır.³² 8 Temmuz 1942 tarihinde verilen bir kararla İngiliz Hava yüzbaşısı C. J. Laubscher'in bütün ücreti Milli Müdafaa Vekâleti hava bütçesinden karşılanmak üzere 6 ay süreyle Hava birliklerimizde ve Hava

²⁶ BCA, 30-18-1-2/89-105-4.

²⁷ BCA, 30-18-1-2/92-86-9.

²⁸ BCA, 30-10-0-0/200-364-14.

²⁹ BCA, 30-10-0-0/133-955-21, lef 1,2. Bununla birlikte gönderilen subayların isimleri için bkz. Ek 2.

³⁰ BCA, 30-18-1-2/99-57-12.

³¹ BCA, 30-18-1-2/98-39-6.

³² BCA, 30-18-1-2/98-51-7.

okulunda çalıştırılmasına karar verilmiştir.³³ 5 Kasım 1942 tarihinde Bakanlar kurulunda alınan bir kararın neticesinde Türkiye’de bulunan Kara ve Deniz Akademilerinde havacılık dersleri verilmesi için bir Amerikalı bir hava Albayının Türkiye’ye getirilmesine karar verilmiştir.³⁴ İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’nin hava savunması adına gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılacak yardımlar neticesinde gerek Türk subayların İngiliz birliklerinde eğitim alması ve gerekse Türkiye’de bulunan hava savunma birliklerine eğitim verilmesi için gerekli girişimler tamamlanmıştır. Bu konuda hem Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan belgeler hem de ATASE’de bulunan belgeler konunun geliştirilmesinde bize yardımcı olmuştur. Bu konu 1942-1943 yılları arasında devlet makamlarını ve askerî makamları oldukça meşgul eden bir konu olmuştur.

BİRİM	PERSONEL	ARAÇ	M./Cs	TOPLAR
Karargâh Nüvvesi, Kuvvetleri İdame ettirmek için nakliye işleri, depolar, personel nakli ve sıhhiye işleri	552	248	---	---
İstanbul ve İzmir bölgelerindeki bütün hava meydanları için ve İzmir ve Zonguldak Limanları için kullanılacak tayyare def'i personeli ve nüve teşkilatı	410	100	75	52
Radar ve Bölge Hareket Odaları Personeli ve Zonguldak-Antalya radar şebekesi için bir ekip	558	251	---	---
Yukarıdaki kuvvetin ihtiyacı için ve ana kuvvetlerin geldiğinde lüzumlu şebekeyi hazırlamak için muhabere personeli	480	94	40	---
TOPLAM	2000	693	115	52

Tablo 1: İngilizler tarafından Türkiye’de teşkil edilmek istenen Hava Savunma Teşkilatı.

Bu teşkilatlanma planının Genel Kurmay Başkanlığıyla paylaşılmasının ardından ortaya çıkan temel sorunlardan bir tanesi de bu malzemenin Türkiye’ye nakli problemidir. Mevcut şartlar altında günde bir treni bile emniyetle temin etmekte sıkıntı çekilmektedir. Binaenaleyh Devlet Demir Yolları İdaresiyle hususi ve detaylı tertibat hakkında anlaşmadıkça bu işi başarmak imkânsızdır. Yukarıdaki kuvveti nakletmek için 34 katar ihtiyacı vardır. Devlet Demir Yolları İdaresi günde iki katar temin ettiği takdirde bu kuvveti 17 gün zarfında sevk etmek mümkün olacak ve hepsi 20 gün zarfında yerlerine gitmiş bulunacaktır.³⁵

³³ BCA, 30-18-1-2/99-59-8.

³⁴ BCA, 30-18-1-2/100-93-11.

³⁵ ATASE, *IDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu*, Kutu No 5, Gömlek No 41, lef 3.

İngilizler tarafından 4 Kasım 1942 tarihli Tayyare Def'i için 40 santimetrelilik Bofors Hafif Tayyare Def'i Toplarının Türkiye'ye gönderilmesiyle ilgili bir teklifte bulunulmuştur. Türkiye'de hava savunması için yararlı görülen bu teklifi kabul etmiştir. İngilizlerden 6 Kasım 1942'de yazılan bir mektupla bir takım taleplerde bulunulmuştur.

“1. Gönderilecek silahlar için talim ve terbiye amaçlı olarak bir İngiliz subayıyla bir gedikli erbaşın Türkiye'ye gönderilmesi ve hâlihazırda farklı teçhizatlarla eğitime devam edilen ve Binbaşı Wyne tarafından devam edilen eğitime yeni gönderilecek askerlerle birlikte devam edilmesi istenmiştir.

2. Gönderilen topların kullanımının personele öğretilmesi ve talim ve terbiye için 27.Tayyare Def'i Taburunda bir kurs açılarak bu teçhizatın Türk ordusu bünyesinde kullanılmasının temini sağlanacaktır. Ancak bu kurs başlamadan önce en az 6 topun Türkiye'ye mühimmatı, yedek parçaları ve tarifnameleriyle birlikte gelmiş olması gerekmektedir.”³⁶

Genelkurmayın taleplerinin arından İngiliz Ateşemiliter Arnold tarafından gelen mektupta eğitim için gerekli personelin ayarlanacağı; eğitimlerin 27.Tayyare Def'i Taburlarında verilebileceği ve ilk parti teçhizatın aralık ayı içerisinde Türkiye'ye ulaştırılacağı bilgisi paylaşılmıştır. Türkiye'den istenen de aralık ayına kadar yani teçhizat ellerine ulaşana kadar bu kurslara katılacak personelin belirlenmesi ve gerekli planlamaların yapılması olmuştur.³⁷

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından 25 Aralık 1942 tarihinde Hava Yarbaşkanlığına ulaştırılan yazı şu şekildedir;

“Ankara'da Tayyare Def'i Topçu Taburunda açılacağı bildirilen 40.mm.lik Tayyare Def'i Topu kursu 4 Ocak 1943 tarihinde başlayacaktır. 2 Aralık 1943 tarihinde kendilerine kursa katılmaları bildirilen subayların kurs başlangıcından bir gün evvel kendi yatak malzemeleriyle birlikte Ankara'da bulunmaları gerekmektedir.”³⁸

Türkiye'de 40 mm.lik tayyare def'i topu için açılacak kursa Ortadoğu'da bulunan İngiliz birliklerinden Teğmen Ayton ve Çavuş Pearce'ün gönderileceğinin bilgisi 3 Aralık 1942 tarihinde bildirilmiştir.³⁹ Tayyare Def'i Taburlarının güçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi için ilk eğitim grubu 6 Ocak 1943'te çalışmalarına başlamıştır. Yine ordunun hızlı bir şekilde

³⁶ ATASE, İDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu, Kutu No 6, Gömlek No 83.

³⁷ ATASE, İDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu, Kutu No 6, Gömlek No 84.

³⁸ ATASE, İDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu, Kutu No 6, Gömlek No 88.

³⁹ ATASE, İDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu, Kutu No 6, Gömlek No 98, lef 3.

eğitimi ve hava savunması hususunda güçlendirilmesi için 21 Ocak 1943 tarihinde ikinci bir eğitim kursu başlatılacaktır. Bu kursta 27. Tayyare Def'i Taburunda gerçekleştirilecektir. İkinci eğitim grubu için 30, 31 ve 3. Tayyare Def'i Taburlarından toplamda 18 çavuş; 19 Ocak 1943'te Ankara'da bulundurulmak üzere gönderileceklerdir. Her tabur göndereceği çavuşlardan birini gedikli çavuş olarak seçmek zorundadır. Tayyare Def'i Taburlarının yeniden teşkilinden dolayı taburlardan özellikle tecrübeli ve yetenekli çavuşların gönderilmesi istenmiştir.⁴⁰

İkinci Dünya Savaşı sürecinde İngilizlerden destek alınarak gerçekleştirilmesi düşünölen hava savunma planıyla ilgili olarak Cumhuriyet Arşivi'nde ve dönemden bahseden anı kitaplarında İngiliz üslerine eğitim için gönderilecek subaylar ve bu konuda yapılan çalışmalarla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

1 Mart 1943 tarihinde İngiltere'ye eğitime gönderilen biri üsteğmen ve 30 Hava Okulu öğrencisi Türk havacı subayların isimleri şu şekildeydi; Üsteğmen Safa Poyraz, Metin Ünalp, Kani Madasođlu, Mehmet Sarp, Kemal Zeren, Ferudun Falay, Samih Alaybeyođlu, Fethi Işıklıtepe, Canip Orhun, Nafiz Hazneci, Vecdi Altınay, Fikret Körođlu, Cemal Gören, Mustaf Görez, Yusuf Anabolu, Fethi Ang, Emin Dönmez, Necati Gültekin, Muzaffer İğircılı, Nejat Karpat, Necat Ermete, Satı Yıldran, Bedri Alatlı, Selahattin Aydınöğlu, Seyfi Aykılıç, Sedat Caman, Affan Koray, Necdet Ündeş, Ferit Tuncer, Rıfat Bilge, Kemal Akkaya.⁴¹

Canip Orhun anılarında Türkiye'den İngiltere'ye gerçekleştirdikleri seyahatle ilgili bazı notlar almıştır. Bu seyahatten yıllar sonra söz konusu anılar ve notlar kitaplaştırılmıştır. Bu anılar içerisinde eğitim başlığıyla ilgili yeteri kadar bilgi olmasa da seyahatin içeriği hakkında ilgi çekici bilgiler bulunmaktadır. Bölüm başlığının içeriği doğrultusunda Türk havacı subaylarının bu yolculuklarının hikâyesi şu şekilde aktarılmıştır; öncelikle Türk havacı subaylar trenle Ankara'dan Adana'ya ulaşmışlardır. Adana'dan da bugün Afrin'in köylerinden biri olan Meydan-ı Ekbez üzerinden (Suriye) ülke sınırlarının dışına çıkmışlardır. Halep'e ulaştıktan sonra burada dinlenme molası vermişler ve askerlerimiz de burada gezme imkânı bulmuşlardır. Daha sonra havacılarımız Beyrut'ta mola vermişlerdir. Beyrut'ta ki birkaç günlük dinlenmenin ardından buradan Hayfa'ya (Filistin) geçilmek üzere yola çıkıldı. Hayfa'dan sonra Türk askerleri Kahire'ye ulaşmışlardır.⁴² Canip Orhun'un anılarında kendi eğitim hikâyesi öncesinde dikkat çeken noktalardan birisi

⁴⁰ ATASE, *İDH (İkinci Dünya Harbi) Katalogu*, Kutu No 6, Gömlek No 79.

⁴¹ Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları Bir Havacı Teğmenin Güncesi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), s. 15-16.

⁴² Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları Bir Havacı Teğmenin Güncesi*, s. 13-31.

kendisinin Kahire’de karşılaştığı ve Cahiro Airlines (Kahire Hava Yolları)’ta pilot olarak görev yapan sivil havacı Mehmet Bey ile karşılaşması oldu.⁴³

Hava Harp Okulu öğrencileri Kahire’den kara yoluyla Süveyş’e geçmişler Süveyş Kanalı üzerinden de gemiyle İngiltere yolculuğuna başlamışlardır. Cranwell’e Kraliyet Hava Kuvvetleri’ne eğitime giden Türk havacılar gemi yolculuğu sırasında günde 2 saat İngilizce dersi almaya başlamışlardır. Açık denizde sıcakların artmasıyla beraber öğleden sonra verilen bu derslere ara verilmiştir. Kahire’den sonra geminin ilk durağı Cibuti olmuştur. Cibuti’den sonra gemi gerekli yüklemelerini yaparak ve İngiliz-Fransız askerlerini alarak yoluna devam etmiş ve sıradaki durağı Aden Körfezi olmuştur. Aden Körfezinden çıktıktan sonra Türk öğrencileri/havacıları taşıyan “*Orduna*” gemisi açık denizde Hint Okyanusunda seyretmeye başlamıştır. Aden Körfezinden sonra Orduna gemisi ilk defa Madagaskar’da Diego Suarez Limanında mola vermiştir. Savaş şartları içerisinde rota Afrika üzerinden belirlenmiş; Türk öğrencilerin Mart 1943’te başlayan yolculukları Mayıs 1943’e gelindiğinde halen devam etmekteydi ve askerlerimiz Cape Town’a yani Güney Afrika’ya ulaşmışlardı. Nihayetinde Haziran ayına gelindiğinde gemiyi Avrupa’ya çıkaracak olan Atlas Okyanusuna ulaşılmıştır.⁴⁴

Hayfa’da bulunan Tayyare Topçu okulunda bir süreyle kurs görmek üzere 6 subay, 6 gedikli subay ve 1 tercümanın gönderilmesine 20 Eylül 1943 tarihinde karar verilmiştir.⁴⁵ Mısır’da bulunan Orta Şark Tayyare Def’i Okulu ve Kurslarında inceleme yapmak üzere buraya gitmesi için 27.Tayyare Def’i Birliği Komutanı Binbaşı Mümtaz Üstünay ve Yardımcı Asteğmen Gültekin Aykunt’a görev verilmesine karar verilmiştir. Bu karar Bakanlar Kurulu kararı neticesinde 20 Eylül 1943 tarihinde çıkmıştır.⁴⁶ Yapılan bu inceleme seyahatlerinin ardından nihayetinde Hayfa’da bulunan okulda karar kılınmıştır. 4 Mart 1944 tarihinde alınan bir kararla aşağıda tabloda da adları yer alan 15 subay Hayfa’da bulunan ve dört hafta sürecek olan Tayyare Def’i Top kursuna gönderilmiştir.⁴⁷

Rütbesi	Adı ve Soyadı
Topçu Yüzbaşı	Nihat Arslantürk
Topçu Üsteğmen	Muzaffer Özsoy
Topçu Üsteğmen	Halil Özsoy
Topçu Üsteğmen	Sadık Cihat Özgöl
Topçu Üsteğmen	Ahmet Tuncer
Topçu Yüzbaşı	Haydar Akış

⁴³ Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları Bir Havacı Teğmenin Güncesi*, s. 32

⁴⁴ Canip Orhun, *Cranwell Hatıraları Bir Havacı Teğmenin Güncesi*, s. 35-105.

⁴⁵ BCA, 30-18-1-2/103-70-9.

⁴⁶ BCA, 30-18-1-2/103-70-10.

⁴⁷ BCA, 30-18-1-2/104-15-7, lef 1-3.

Topçu Üsteğmen	Şevket Bakır
Topçu Yüzbaşı	Zeki Özsaş
Topçu Yüzbaşı	Rahmi Özpınar
Topçu Yüzbaşı	Ömer Kazancıođlu
Topçu Üsteğmen	Rifat Özdemir
Topçu Üsteğmen	Fuat Güzaltan
Topçu Üsteğmen	Burhanettin Erman
Kafilye Memur Olanlar	Adı ve Soyadı
Topçu Yüzbaşı	Adil Savaşman
Topçu Yüzbaşı	Ekrem Süel

Tablo 2: *Hayfa’da Bulunan Tayyare Def’i Top Kursuna Gönderilecek Türk Subaylar*⁴⁸

27 Kasım 1943’te alınan bir karar; İngiliz havacı A.W. Newson’un Çankırı Piyade Atış Okulu’nda Türk havacı subaylara İngilizce ders vermesi konusunda yapılan anlaşmanın onaylandığı bilgisi yer almaktadır. Burada özellikle bu yıllarda gündemde olan Hava savunma kaygısının da ön planda olduğunu görmemiz mümkündür. Özellikle Hayfa’da ve Mısır’da alınan derslerle beraber burada doğrudan Türk subaylara İngilizce olarak verilen derslerde büyük önem arz etmektedir.⁴⁹

Türkiye’nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve birlikte çalıştığı hükümetlerin yönettiği dış politika neticesinde savaşın sonuna kadar kendisini savaşın dışında tutmayı başarması bu hava savunma araçlarını uzun vadede sadece birer caydırıcı güç olarak kullandırmıştır. Tarihi süreç içerisinde yeni düzen olarak adlandırılan ve SSCB ve ABD şeklinde iki bloğa bölünen dünyada Türkiye ABD tarafında yer almaya başlamıştır. 1940’ların sonu ve 1950’den itibaren Türkiye savunmada dâhil olmak üzere birçok alanda Amerikan etkisinin altına girmiştir.

Ulaştırma Bakanlığı tarafından Devlet Hava Meydanları adına 6 pilot ve 10 telsiz memurunun herhangi bir ücret alınmaksızın Mısır ve Güney Afrika’da 1 Şubat 1943’ten başlamak kaydıyla 3 aylığına gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁰ 5 Mayıs 1943 tarihinde Hava Müsteşarlığı’ndan Başbakanlık’a; Eskişehir Hava Okulu’nda uçuş öğretmeni olarak görev yapan İngiliz Binbaşı Rain’in sözleşmesinin bitmesinin ardından onun yerine yine İngiliz Binbaşı Cruse’un çalıştırılmasına karar verilmesi yönünde bir yazı ulaştırılmıştır.⁵¹ 25 Mayıs 1946 tarihli nihai vekiller heyeti kararı neticesinde İngiliz malzeme teknisyeni F.B. White’in ve uçuş öğretmeni Binbaşı Cruse’un Eskişehir Hava Okulu’nda çalıştırılmasına karar verilmiştir.⁵²

⁴⁸ BCA, 30-18-1-2/104-15-7, lef8.

⁴⁹ BCA, 30-18-1-2/104-2-31.

⁵⁰ BCA, 30-10-0-0/61-410-17, lef 2.

⁵¹ BCA, 30-18-1-2/102-36-15, lef 5.

⁵² BCA, 30-18-1-2/102-36-15, lef 1.

22 Aralık 1943 tarihinde İngiliz Havacı Yüzbaşı Ross'un Eskişehir Hava Okulunda uçuş öğretmeni olarak çalıştırılması yönünde izin verilmesine Bakanlar Kurulu karar vermiştir.⁵³ 1942 yılında Harp Okulu'nda Teğmen rütbesiyle mezun olan 30 havacımızın 1943 yılı içerisinde İngiltere'ye 1500 lira yol harcırahı ve diğer masraflarında hava müsteşarlığı bütçesinden karşılanması doğrultusunda gönderilmesine 13 Nisan 1943 tarihinde karar verilmiştir.⁵⁴ 1943 yılı içerisinde İngiltere'ye havacılık eğitimi için gönderilecek 1942 yılı Harp Okulu mezunu 10 subaya harcırah olarak 1500 lira tahsis edilmiştir. Subayların 1 Mart 1943 tarihinde İngiltere'ye hareket etmesi planlanmıştır.⁵⁵ Türkiye'de bulunan hava kıtalarında görevli olan 11 havacı subayın mesleki yeterlilik ve görgülerinin artırılması ve kıta eğitimi amacıyla 1943 yılı içerisinde Amerika'ya gönderilmelerine karar verilmiştir.⁵⁶

1944 yılının başlarında Eskişehir Birinci Hava Tümen Komutanlığında "*Liberatör*" bölüğünde görev yapmak üzere 4 Amerikalı subay Türkiye'ye getirilerek göreve başlatılmıştır. Bu subaylar için aylık olarak 437,5 Lira tahsis edilmiştir. Aynı dönem içerisinde Kara ve Deniz Kuvvetleri için Hava Kuvvetleri örnek alınarak yurtdışından eğitici getirme faaliyetleri görülmüştür. Bu dönemin savaş dönemi içerisinde olması ve Amerika-İngiltere gibi ülkelerle yakın ilişki içerisinde olmamız onların iç kaynaklarından faydalanma olanağını ordularımıza sunmuştur.⁵⁷ 1944 yılı içerisinde Türkiye'de havacılık eğitimi almaya devam eden subaylarımız Amerikan Havacılık Eğitim Sistemi içerisinde bulunan Tekâmül kurslarına gönderilmişlerdir. Kursun tamamlanmasının ardından yurda dönecek olan pilot adaylarımızın bu kursun ardından yalnızca eğitim uçaklarını kullanabilecekleri, kara harp tayyarelerini kullanamayacakları belirtilmektedir. Pilotlarımızın harp tayyarelerini kullanabilmeleri için intikal ve muharebe kurslarını da tamamlamaları gerekmektedir. Bu hususta Havacılık Müsteşarlığı tarafından Washington Büyükelçiliğimizle yapılan yazışmalar sonucunda elçilik yeni sözleşme ve eğitim konusunda tek yetkili kılınmış; pilotlarımızın bu eğitim masraflarının da karşılanacağı belirtilmiştir.⁵⁸ 27 Ekim 1944 tarihinde Yüzbaşı J. A. Gushion ve Binbaşı Midwenter ile Eskişehir Hava Okulunda öğretmenlik yapmaları hususunda anlaşma sağlanmıştır.⁵⁹ İkinci Dünya Savaşı içerisinde Türk topraklarına birçok milletten havacılar ya da mühendisler Türkiye'nin tarafsızlığından da

⁵³ BCA, 30-18-1-2/104-4-17.

⁵⁴ BCA, 30-10-0-0/47-304-9.

⁵⁵ BCA, 30-10-0-0/46-297-22, lef 1-3.

⁵⁶ BCA, 30-10-0-0/133-957-20.

⁵⁷ BCA, 30-18-1-2/104-16-19, lef 1,5,7,10,11.

⁵⁸ BCA, 30-10-0-0/46-297-43.

⁵⁹ BCA, 30-18-1-2/112-65-1. Bununla birlikte İngiliz uzmanlarla yapılan sözleşme örneği için bkz Ek 3.

kaynaklı olarak buraya sığınmışlardır. Bu konuyla ilgili dikkat çekici konu e belgelerden biri de Ankara'ya sığınan Rumen havacılarıdır. 24 Ekim 1944 tarihinde Türk Hava Kurumu Başkanı Şükrü Koçak tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na bir bilgi ulaştırılmıştır. Gelen bilgi aşağıdaki gibidir;

1. *“Bir uçakla Ankara'ya gelerek yurdumuza sığınan aşağıda isimleri yazılı Romanyalı uzmanların, Devlet fabrikalarında bilgilerinden istifade edilmesi incelenmek üzere, şimdilik kurumumuz tarafından angaje edilmeleri sözlü olarak uygun bulunmuş ve emirleri üzerine kendileriyle görüşülmüştü. Ankara Emniyet Direktörlüğünce üç gün içinde hudut dışına çıkmaları kendilerine tebliğ edildiği haber alınması üzerine Vilayet makamı ve Emniyet Direktörlükleriyle yaptığım temaslarla birkaç gün için alıkonulmaları temin edilmişse de siyasi bir vaziyetleri olmadığı anlaşılan bu teknik bilgili şahısların sınır dışı edilmemeleri için icap edenlere emir buyrulmasını arz ve rica ederim.*

2. *Etimesgut Tayyare Fabrikamızda inşa edilen 10 kişilik T.H.K I nakliye planörünü çekebilecek bir uçak temin edilemediği için bu planörün uçuş tecrübeleri bugüne kadar yapılamamıştır. Romanyalıları getiren uçağın bu maksada yarayacağı anlaşıldığından planörün uçuş tecrübelerinde kullanılmak üzere kurumunuz emrine verilmesi için Münakalat Vekâletine emir buyrulmasına müsaadelerini diler, saygılarımı sunarım.*

Sığınan mühendis ve havacıların isimleri ise şu şekildedir; 1. Mühendis Nircea Grossu Vizuru, 2. Mühendis Nicolae Sloresco, 3. Makinist Ioan Mandru”⁶⁰

Bu konuyla ilgili olarak kurum yazışmaları takip edildiğinde 3 isimden ikisi için (Mühendis Nicolae Floresco ve Makinist Mandru İoan) Türk Hava Kurumu'nun çalışma izni için Ankara Emniyeti'ne başvurduğu ve emniyetten bunun ancak Bakanlar Kurulu kararıyla mümkün olduğu bilgisi alınmıştır. (Bu yazışmada 16 Aralık 1944'te gerçekleştirilmiştir).⁶¹ Başbakanlık tarafından Emniyet Genel Müdürlüğü'nden istenen yazı neticesinde her iki isminde çalışmasına engel teşkil edilecek bir durum olmadığının bilgisi paylaşılmıştır.⁶² Son karar olarak da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalı ve 30 Mart 1945 tarihli karara göre Makinist Mandru'nun çalışmasında herhangi bir engel olmadığına karar verilmiştir.⁶³

Ankara özelinde genel olarak Türkiye'ye sığınan mülteci havacılarla ilgili olarak özellikle İngiltere ve Amerika'nın karşısında olan devletlerin

⁶⁰ BCA, 30-18-1-2/107-107-10, lef 10.

⁶¹ BCA, 30-18-1-2/107-107-10, lef 9.

⁶² BCA, 30-18-1-2/107-107-10, lef 3.

⁶³ BCA, 30-18-1-2/107-107-10, lef 1.

vatandaşların Türkiye'deki faaliyetleri hükümet ve bakanlıklarda rahatsızlık uyandırmaya başlamış bundan dolayı da konuyla ilgili olarak yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Ankara'da bulunan mülteci konumundaki havacıların durumları; Genelkurmay, Milli Müdafaa Vekâleti, Dâhiliye ve Hariciye Vekâletleri arasında yazışmalara sebep olmuştur. Ankara'da bulunan mülteci havacıların Mülteci Talimatnamesi doğrultusunda vermiş oldukları yazılı yeminlere aykırı hareket ettikleri belirtilmekte; sık sık ülkelerinin büyükelçiliklerine gittikleri görülmekte ve şehir içinde de günlük yaşamda sık sık elçilik personelleriyle görüştüğü görülmektedir. Özellikle İtalyan havacıların Ankara'da buldukları süre zarfında Mülteci Talimatnamesine göre ettikleri yemine aykırı olarak hem elçiliğe girip çıkma ve elçilik personeliyle görüşme içerisinde olmalarıyla birlikte sık sıkta firar olaylarının yaşandığı ve itaatsizliğin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda Bakanlıkların ortak kaygısı savaş şartları içerisinde özellikle Ankara'da bulunan mülteci havacılar yüzünden ve onların yürüttükleri casusluk hareketleri yüzünden şehrin olası hava saldırılarına açık hale geldiği belirtilmektedir. Bu bilgilere dayanarak Ankara'da bulunan mülteci havacıların verdikleri yazılı yemine aykırı hareketleri tespit edildiği anda Mülteci Talimatnamesine hilaftan sınır dışı edilmeleri talep edilmiştir.⁶⁴

15 Aralık 1945 tarihinde Hava Müsteşarlığı gerekli birimlerle haberleşme ve yazışmalarını tamamladıktan sonra Başbakanlık'a göndermiş olduğu yazıda şu bilgileri paylaşmaktadır. Hava Kuvvetleri Komutanlığının teklifiyle, Eskişehir Hava Okulu'nda çalıştırılmak üzere bir fotoğraf uzmanının getirilmesi yolunda, aracılığı istenen İngiliz Hava Ataşeliği'nden gelen cevapta Yüzbaşı Dillon'un bu iş için kullanılabilmesi bilgisi alınmıştır. Söz konusu yazıda müsteşarlık ilgili uzmanın Hava Kuvvetleri adına çalıştırılabilmesi için Bakanlar kurulunun onayını istemektedir. Bu yazıdan sonra Dillon için Bakanlar Kurulu tarafından onay çıkmış ancak İngiliz ataşeliği Hava Müsteşarlığına ilgili ismin Türkiye'ye gelmeyeceğini; onun yerine Yüzbaşı Welford'un gönderilebileceği bilgisini vermiştir. Sonuç olarak 17 Nisan 1946 tarihinde alınan karar neticesinde Yüzbaşı Welford'un Eskişehir Hava Okulunda fotoğraf uzmanı olarak çalışmasına onay verilmiştir.⁶⁵

5 Aralık 1945 tarihinde Bakanlar kurulunda alınan karara istinaden İngiliz Yüzbaşı Koefe'nin Eskişehir 1.Hava Okulunda uçuş öğretmeni olarak çalıştırılmasına onay verilmiştir.⁶⁶ İngiliz Yüzbaşılarından Woodward ve

⁶⁴ BCA, 30-10-0-0/81-532-8.

⁶⁵ BCA, 30-18-1-2/109-79-11.

⁶⁶ BCA, 30-18-1-2/111-45-2.

Tisshaw'ın 22 Şubat 1946 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Eskişehir Hava Okulunda uçuş öğretmeni olarak çalıştırılmalarına karar verilmiştir.⁶⁷

Devlet Hava Yolları İdaresi için; uçuş usul ve tekniği, muhabere ve hava seyrüseferi kontrol hizmetleri, hava meydanlarının tekâmülü, teşkilat, idare ve bunlarla ilgili uygulamalar hususunda hükümete Devlet Hava Meydanları'nın işletme ve idaresi hususunda ve buna ek olarak sivil havacılığın ülkemizde geliştirilmesi hususunda destek verilmesi adına Amerikan Sivil Havacılık Dairesi'nden uzman gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Öncelikle Cecil S. Fuller ismi belirlenmiş ancak daha sonra bu isim yerine daha sonradan Mr. Francis J. Rhody Jr. ismi önerilmiş ve onaylanmıştır. Bununla birlikte; Thomas H. Kuhn ve Hiram Broiles'de Amerika'dan uzman olarak gönderilmişlerdir. Bu isimler aylık 5.000 lira ücretle üç ay süreyle çalıştırılmak üzere Türkiye'ye gelmişlerdir.⁶⁸ Yine Devlet Hava Yolları İdaresi için; burada görev yapmakta olan 6 pilot muavini ve 10 telsiz memurunun havacılıkla ilgili teknik eğitimleri için Mısır'a ve Güney Afrika'ya eğitime gönderilmesine karar verilmiştir.⁶⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye; askerî, siyasî ve kültürel olarak Amerika'nın yanında yer almaya başlamış ve Amerika Birleşik Devletleri de müttefik olarak Türkiye'nin yanında yer almaya başlamıştır. Bu yakınlık havacılık alanında da kendisini göstermeye başlamış teçhizat alanında ki yardımlar havacılık eğitimi alanında da etkisini göstermiştir. Amerikan Arşivinden konuyla ilgili taramalar yaptığımızda özellikle 1930-1950 arası tarihte yani Türk havacılığının jet motorlu uçaklarla donatılmaya ve bu yeni uçaklara göre eğitim almaya başlamadığı dönemle ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. 1948 yılına ait olan ve arşivde "*Turkish Training Air Officer*" ismiyle yer alan belge dizisinde yer alan bilgiler şu şekildedir;

Konuyla ilgili ilk belge 16 Mart 1948 tarihlidir. Türk Subaylarının 1948 devresindeki eğitimiyle ilgili konular ilk defa bu tarihte gündeme gelmiştir. Belgenin içeriğini belirten yazıda yer alan bilgiler şu şekildedir; "8 Türk Hava Kuvvetleri subayının denetmen eşliğinde veya A-4 seviyesinde eğitimine ilişkin Amerikan Hava Kuvvetleri üssünden gelen MCAMXT2-3-38 kodlu bilgi raporu"⁷⁰ Belgenin içerisinde verilmesi planlanan eğitimle ilgili detaylı bilgiler şu şekildedir;

⁶⁷ BCA, 30-18-1-2/110-15-15.

⁶⁸ BCA, 30-18-1-2/119-28-10.

⁶⁹ BCA, 30-10-0-0/61-410-20.

⁷⁰ National Archives, "Training Turkish Air Force Officer" RG 342 (Records of the U.S. Air Force Commands, Activities, and Organizations, 1900-2003), Series: Central Decimal Correspondence Files, 1919-1950, Entry: P 26, Box 3291, Location: 190/72/19/6, 5.

A-26 ve P-51 tipi uçakların üzerinde durulacak eğitimler bu uçaklarla yapılacaktır. Wright Peterson Hava Üssü bu eğitim için kullanılacaktır. Eğitim programı 2 ay Hava Materyal Alanı Deposunda, 3 Ay Hava Materyal Alanı Üssünde yapılacak şekilde belirlenmiştir. 2 Subay (Tarık Uçaner ve Mehmet Ergin) ful program eğitime 1 Nisan 1948’de başlayacaktır. Kalan 6 subayın eğitimi 1 Temmuz’da grup ve filo seviyesinde başlayacaktır. (Nisan ve Temmuz arası hazırlık noktasında eğitim göreceklendir) Tüm eğitimler 1 Eylül 1948 tarihinde biteceğinden 6 subay yalnızca 2 ay iş başı eğitimde olacaklar, Tarık Uçaner ve Mehmet Ergin Nisan-Eylül arası iş başı eğitim göreceklendir. Her iki grup içinde en az bir subay yeterli derecede İngilizce bilmektedir. Tüm subaylara her ay 4 saatlik uçuş eğitimi imkânı tanınmıştır. 16 Mart 1948 tarihli ilk telgrafta henüz uçuşlarla alakalı izin ve kuralların belirlenmediği söylenmiş ilerleyen süreçte bütün kurallar belirlenmiştir.⁷¹

Bahsi geçen uçaklar ilk etapta belirlenen eğitim bölgelerinde yoksa Türk subaylar (kursiyerler) uçakların temin edildiği farklı eğitim bölgelerine yönlendirilebilecektir. 19 Mart 1948 tarihli belgede ise Amerika’da eğitim alacak Türk subaylarının eğitimiyle ilgili yeni detaylara yer verilmiştir. Belgenin içeriği şu şekildedir;

1. “3 Mart 1948 tarihinde Bay J.B. League ile sizin ve Binbaşı Lindberg ile bu karargâhın arasında geçen telefon konuşmasına istinaden
2. Yukarıdaki görüşmeyi teyit eden sekiz Türk Hava Kuvvetleri subayı; San Antonio Havacılık Materyal Alanı Kelly Hava Üssü ve Teksas’ta eğitime katılacaklar;
  - a. Binbaşı Tarık Uçaner ve Teğmen Mehmet Ergin denetmen gözetiminde Amerikan Hava Kuvvetleri ikmal ve bakım faaliyetleri hakkında 1 Nisan 1948 tarihinde staja başlayacaktır. Bu subaylara hem depoda hem de Hava Materyal Alanı genel merkezlerinde eğitim verilmeli ve Wright Hava Kuvvetleri Üssüne ziyaret veya San Antonio Hava Materyal Alanındaki dersler ile sözleşme prosedürleri ve Hava Malzeme Komutanlığı karargâhı organizasyonu ve yönetimi gibi konularda da eğitim verilmelidir. Komutanızdaki eğitimden önce Tarık Uçaner ve Mehmet Ergin’e Güney Karolin’de bulunan Sumpter bölgesinde Snaw Hava Üssünde bir aylık iş başı eğitim verilecektir
  - b. (Binbaşı Semî Karacehennem, Binbaşı Remzi Derker, Yüzbaşı Fehmi Kutluer, Binbaşı Suat Sete, Yüzbaşı Emin Ali Ekendiz ve

⁷¹ National Archives, “Training Turkish Air Force Officer” RG 342 (Records of the U.S. Air Force Commands, Activities, and Organizations, 1900-2003), Series: Central Decimal Correspondence Files, 1919-1950, Entry: P 26, Box 3291, Location: 190/72/19/6, 5.

Yüzbaşı Hikmet Boruer) İsimleri yukarıda yazılı olan bu 6 subayın iki aylık iş başı eğitimi (staj) Shaw ve Biggs Hava Kuvvetleri Üslerinde; filo, grup ve istasyon seviyelerinde (bölümlerinde) tedarik ve bakım faaliyetlerinde dört aylık eğitimden sonra 1 Temmuz 1948'de San Antonio Hava Materyal Alanında başlayacaktır.

3. Paragraf 6-A ya göre 95-15 sayılı ordu yönetmeliği uyarınca söz konusu üs komutanı yukarıda belirtilen Türk Hava Kuvvetleri pilotlarını fiziksel ve profesyonel yeterliklerine göre Amerikan Hava Kuvvetleri uçaklarını ayda 4 saati geçmeyecek şekilde kullandırtma veya rasıt (ikinci pilot) olarak değerlendirme inisiyatifine sahiptir. Gidilecek (ziyaret edilecek) üssün komutanından önceden izin alınmadıkça stajyerlerin Amerikan Hava Kuvvetleri uçaklarında pilot veya rasıt olarak uzun mesafeli uçuş yapmasına kurs komutanlarının izin verme yetkisi yoktur.

4. Söz konusu personel aşağıda listelenen kategorilere ait hiçbir gizli bilginin kendilerine işşa edilmemesi dışında; eğitimleriyle bağlantılı olarak "sınırlı" olarak sınıflandırılan ve eğitime dâhil edilen bilgileri alma yetkisine sahiptir.

- a. Atom enerjisi*
- b. Kriptografi (Şifreleme) araçları (cihazları)*
- c. İstihbarat, istihbarat kaynakları ve istihbarat edinme yöntemleri. (Bu durum katılımcıların Amerikan Hava Kuvvetlerindeki istihbarat personelinin işlevleri hakkında bilgilendirilmesinin yasaklanması olarak yorumlanmayacaktır.) (Buradaki durum şu; böyle bir merkez hiç yokmuş gibi davranılacak görürlerse de yasak olduğundan bahsedilmeyecek) (Detaylı bilgi yok yalnızca yüzeysel anlatı)*
- d. Deneysel doğa öğelerini içeren araştırma ve geliştirme projeleri*
- e. Amerika Birleşik Devletleri ile yabancı bir hükümet arasında ki ilişkiler hakkındaki sakıncalı "TOP SECRET" bilgiler.*

f. Birleşik Devletler hükümetine veya onun herhangi bir kuruluş veya değerine karşı aşağılayıcı (yüz kızartıcı) bilgiler.

5. Kışlalar ve diğer yetkili bölümler 1947 tarihli 42.ordu daire başkanlığında belirtildiği şekilde yetkilendirilmiştir.”⁷²

Konuyla ilgili olarak Amerikan Ordusu ve Hava Kuvvetleri arasında gerçekleştirilen yazışmalardan sonuncusu 1 Nisan 1948 tarihinde yapılmıştır.

⁷² National Archives, "Training Turkish Air Force Officer" RG 342 (Records of the U.S. Air Force Commands, Activities, and Organizations, 1900-2003), Series: Central Decimal Correspondence Files, 1919-1950, Entry: P 26, Box 3291, Location: 190/72/19/6, 2-3. Belgenin orijinali için bkz Ek 4.

Bu yazışmada artık eğitimin düzenine dair son bilgilendirmeler gerçekleştirilmiş ve konuyla ilgili olarak her şey netleştirilerek eğitim faaliyetlerine başlanmıştır. Belgenin içeriğinde şu bilgiler yer almaktadır;

1. “8 Türk Hava Kuvvetleri Subayının istihdamına yönelik eğitimi Kelly Hava Üssünde denetmen gözetiminde ikmal ve bakım faaliyetlerine yönelik eğitimle birlikte 1 Nisan 1948’de başlayacaktır.
2. Karargâh ve Amerikan Hava Kuvvetleri bu Türk subaylarına sözleşme ve tedarik prosedürleri konularında eğitim verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ofisiniz eğitimin yürütülmesi ve düzenlenmesi noktasında Kuvvet Komutanı ve San Antonio Hava Materyal Alanıyla (İkmal\Lojistik Komutanlığı Bizde ki Etimesgut lojistik komutanlığı gibi) iletişim kurmaya yetkilidir. Ofisiniz Karargâh ve Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından ana hatlarıyla belirtilen programın yürütülmesinde Kuvvet Komutanı ve San Antonio Hava Materyal Alanıyla birlikte her türlü desteği verecektir. Bu eğitim programının kesin tarihleri Teksas Forth Worth Hava Tedarik ofisiyle koordineli olarak San Antonio Hava Materyal Alanı tarafından düzenlenecektir.
3. Yukarıdaki program uygulanırken Karargâh ve Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından gönderilen 19 Mart 1948 tarihli mektubun 4. Paragrafında belirtilen tüm güvenlik önlemleriyle sıkı bir uyum sağlanacaktır.”⁷³

Sonuç

Giriş kısmında da belirtilmiş olduğu gibi eğer yeni bir icadı ülkenize getirmek istiyorsanız ve bu alanda gelişmek istiyorsanız mutlaka bu alanda uzman kişilere ihtiyacınız vardır. Uzman kişilere sahip olmanın iki yolu vardır. Birinci yol kendi okullarını oluşturmak ve burada eğitim vermek ikincisi ise uzman kişilere sahip olmak için bu alanda tecrübeli olan ülke ve kurumlardan faydalanmaktır. Dünyada kendi ordusunun içerisine havacılığı yerleştirmek isteyen ilk devletlerden birisi Osmanlı Devleti olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz iki yolda Osmanlı Devleti tarafından denenmiş hem yurtdışından uzman kişiler davet edilmiş hem de mevcut subaylar içerisinden havacılık için gerekli özelliklere sahip olan isimler İngiltere ve Fransa gibi ülkelere eğitime gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde askerî havacılığın ön plana çıktığı 1910’lar sömürgecilik ve silahlanma yarışının en zirvede olduğu ve çatışmaların arttığı bir dönemdir. Dünya devletleri tarafından hasta adam olarak adlandırılan Osmanlı Devleti bundan kurtulmak ve eski günlerine dönmek için belki de

---

⁷³ National Archives, “Training Turkish Air Force Officer” RG 342 (Records of the U.S. Air Force Commands, Activities, and Organizations, 1900-2003), Series: Central Decimal Correspondence Files, 1919-1950, Entry: P 26, Box 3291, Location: 190/72/19/6, 1.

son adım olarak havacılığı görmüş ve burada başarılı olmak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Bahsi geçen yıllar özellikle 1911-1913 arası dönem Osmanlı Devleti'nin askerî alanda büyük ıslahatlar için çabaladığı dönemdir. Yurtdışında eğitim ve yurt dışından uzman getirme yolları dışında 1912 yılı içinde İstanbul Yeşilköy'de Hava Kuvvetleri'ne ait müstakil bir hava okulu için çalışmalar başlamış ve havacılık okulunun da temelleri atılmıştır. Bu tarz bir yola gidilmesinde ki sebeplerden bir tanesi de dönemin ekonomik şartlarıdır. Yurtdışına subay göndermekle devletin kendi imkânlarıyla havacı subay yetiştirmesinin kıyaslamaları yapılarak bu yol seçilmiştir.

I. Dünya Savaşı yıllarında ise Almanya ile yapılan ittifakın neticesinde Osmanlı havacılığında yoğun bir Alman etkisi görülmeye başlamış 1915-1916'ya kadar kullanılmayan çift kişilik eğitim uçakları kullanılmaya başlanmıştır. Bu Türk havacılık eğitiminde büyük bir yenilik olarak karşımıza çıkar. Alman subaylardan görülenlerle edinilen tecrübeler 1919-1922 yılları arasındaki Millî Mücadele döneminde daha temkinli olmayı kurtuluş mücadelesini kendi imkânlarıyla yapma yolunu mecbur kılmıştır. Aynı temkinlilik Cumhuriyet döneminde de devam etmiş kimseye borçlu olunmaması ve minnet edilmemesi adına gelen uzmanlarında alınan teknik desteklerinde ödemeleri yapılmıştır. Bu düşünce yapısı ve bu yönde atılan adımlar bağımsız bir devlet olmak adına çok önemli adımlardır.

Atatürk dönemi Türk havacılığında ve Atatürk sonrası 1938-1950 arası dönemde yurtdışıyla havacılık noktasında ilişkiler ele alınmıştır. Havacılık çalışmaları bize aynı zamanda Türk dış politikasının yönünü de göstermektedir. 1930-1938 arası dönemde Türkiye ve Sovyetler arasında özellikle sivil havacılığın geliştirilmesi noktasında yoğun ilişkiler söz konusudur. Askerî alanda ise daha çok İngiltere ve Amerika'dan destek alınmıştır. 1938-1950 arası dönemde ise önce II. Dünya Savaşı etkisi sonra da yaşanacak olan soğuk savaş döneminin etkisiyle ilişkiler şekillenmiş ve havacılığın yönü de belli olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ABD ve İngiltere Türkiye'yi savaşa çekmek için ellerinden geleni yapmışlar birçok yardım ve destek kalemi ortaya çıkarılmıştır. Askerî destekte de havacılık ve hava savunması önemli bir yer tutmaktadır. Hava saldırılarına karşı oluşturulacak hava savunma mekanizmaları noktasında İngiltere'den çok destek alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından dünya da Yakınçağ'ın ilk iki yüzyılında hâkim güç olan İngiltere eski etkisini kaybetmiş saha da iki yeni güç Sovyet Rusya ve Amerika olmuştur. Bu iki gücün çatışması literatürde Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Sovyet Rusya Doğu Anadolu'da Ermeniler üzerinden iddialarını arttırmaya başlayınca Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve askerî yaşantısını doğrudan etkilemiştir. 1945-1950 arası Hava

Kuvvetleri yeniden teşkilatlanmaya başlamıştır. Türk Hava Kuvvetleri 1944'te müstakil bir komutanlık halini almıştır. Hava Kuvvetleri'ndeki uçak tipleri de değişmiş 1950'lerle birlikte jet motorlu uçaklar kullanılmaya başlamış eğitim tarzı da tamamen değişmiştir. Bu durum havacılık adına 1915-1916'da Almanların getirdiği çift kişilik eğitim uçaklarından sonra en büyük ikinci yenilik olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak metin içerisinde değindiğimiz bütün eğitim-öğretim faaliyetleri yukarıda bahsettiğimiz gelişmelere büyük katkı sağlamış bu gelişmelerin yolunu hazırlamıştır. Genç Cumhuriyet, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar kendi ayaklarının üzerinde durmak için çabalamış ve bunda başarılı olmuştur. Ancak 1940'ların ortasıyla birlikte Amerikan etkisi Türkiye'yi de etki altına almış Truman ve Marshall gibi yardım paketleri bu etki de büyük pay sahibi olmuştur.

EKLER

Ek 1: Türkiye’de Eğitim Alması İstenen 10 Suudi Arabistanlı Öğrenci Hakkında.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
M. M. V.
Hava Müsteşarlığı
Ş. Ksm.
Hu. No. 265
U. No. 1967

Ankara
20/III / 1933

20

Hülâsa: _____

Baş Vekâlet Yüksek Makamına
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cidde Elçiliğimiz vasıtasile Hariciye Vekâletine yaptığı bir müracaatta , Suudî Arabistan Hükûmeti , Türkiye harp ve tayyare mekteplerinde tahsil etmek üzere memleketimize on talebe göndermek istemektedir.

Mezkûr hükûmet , ikinci bir müracaatı ile de , bu husus için Cümhuriyet Hükûmetine ait makamlarla müzakerelerde bulunduğunu ve şûnümüzdeki sene zarfında ne şeraitle talebe kabul olunacağını istifsar etmektedir.

Büyük Erkânıharbiyece , Vekâlet tarafından tahakkuk ettirilecek masrafları kendi hükûmetlerine ait olmak üzere , mezkûr talebenin mekteplerimize kabulünde bir mahzur görülmediğinden ıycabeden Vekiller Heyeti kararının ıytasına emir ve müsaedeleri maruzdur Efendim.

M. M. V.
Tera V. H. ne
22 - 3 - 1933

Katılmıy
24.4.

20-3-1933 4
1518

BCA, 30-18-1-2/35-28-17

Ek 3: Türkiye'ye Getirilen Yabancı Havacı Uzmanlarla İmzalanan Sözleşme Örneğinin İlk Sayfası.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cumhuriyeti
Eskişehir Noteri :

Y. No
C. No 9238

sayfa : 1
Mükavele name

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti M. M. Vekâleti namına Eskişehir Hava Okulu Komutanı Alb. Naim Bürküt ile Uçuş Öğretmeni İngiliz Ysb. Midwinter aralarındaki atideki mukavele aktolunmuştur.

1 - İngiliz Hv. Ysb. Midwinter Türkiye Hava Okuluna müdahassas Muallim olarak Angaja edilmiştir.

2 - İngiliz Ysb. Midwinter İngiliz Hv. Mekteplerinde tatbik ve takip edilen esasat dahilinde Türkiye Hava Okulunda Uçuş Öğretmenliği yapacaktır.

3 - Midwinter Türkiyede vazife gördüğü esnada:
A - 1) Sivil müdahassas safatı ile talebeler üzerinde icap eden selâhiyete hâiz olarak vazife görecektir.
B -) Türkiyede daimi sivil elbine giyecektir.
C -) Bir mukavele, bir rapor ve herhangi bir vesika imzası esnasında İngiliz Hava Kuvvetlerindeki rütbesini resmen kullanamayacaktır.
D -) Ticaret ve siyasetle iktikalden tamamen tevakküf edecektir.

4 - Gerekse talebe ve gerekse muallim Türk Subayları Midwinter muvazzaf bir Subay olduğundan Türkiye Hv. Kuvvetlerindeki mukabilinin Hv. Ysb. olduğundan haberdar edilecektir. Resmî kabûllerde ve buna mümasil diğer bildürme merasimlerinde rütbe ve mevki'ine lâzım bir muamele görecektir. Hüviyet varakası kendisinin Türkiye Mektebinin muallimi olarak irae edilmiş bir İngiliz Subay olduğunu gösterecektir.

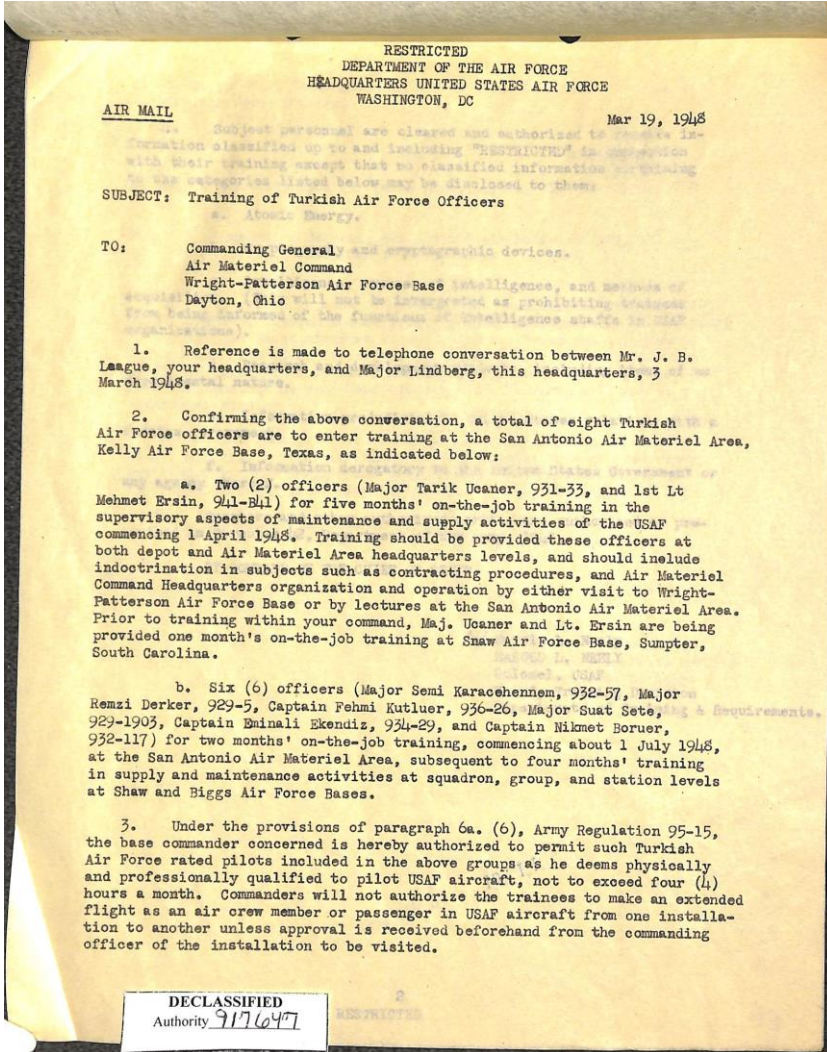
5 - Midwinter hizmet müddeti esnasında Türkiye Hv. Okulu Komutanının doğrudan doğruya veya şahsen merbut olacak ve ancak ona karşı mesul bulunacaktır. Hava Okulu Komutanından aksine talimat almadıkça Türkiyede iş görmekte olan diğer müdahassaslarla teğriki mesaide bulunmayacaktır. Midwinter diğer bir müdahassasın işine karışmayacağı gibi onlara emir veya Talimat vermek veya işlerini müzakere ve tetkik etmek selâhiyetlerine malik olmayacaktır.

6 - Midwinter ifayî vazife ederken Türkiye Hv. Okulu Komutanının emri altında bulunacaktır. Meskûr Komutan ile kendi arasında bir ihtilal zikurunda Midwinter tetrisata müteallik hususatta doğan ihtilaflar için Genelkurmay II. Bşk.lığına ve diğer bütün hallerde Millî Müdafaa Vekâlet Hv. Müstegarlığına miracaat hakkı da olacaktır. İcap ederse Midwinter M. M. Vekâletine nihai bir miracaat hakkına malik olacaktır. Midwinter Türkiyede ikamet müddetince Türkiyenin bütün Kanun ve nizamlarına tevfiî hareketi kabul eder .

8 -

BCA, 30-18-1-2/112-65-1.

Ek 4: 1948 Yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne Eğitime Gönderilen Türk Subaylar.

National Archives, "Training Turkish Air Force Officer" RG 342 (Records of the U.S. Air Force Commands, Activities, and Organizations, 1900-2003), Series: Central Decimal Correspondence Files, 1919-1950, Entry: P 26, Box 3291, Location: 19072/19/6

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRK ORDUSUNDA EĞİTİM ÇALIŞMALARI (1928 TARİHLİ İDMAN TALİMNAMESİNE GÖRE)

Zeynel ÖZLÜ* - Mustafa Murat ÇAY**

Giriş

Çağlara yayılan geniş tarihiyle maruf Türk milletinin en önemli vasıflarından birisi de “ordu millet” olmasıdır. İlk kurulan Türk devletinden günümüze kadar geçen tarihî süreç içerisinde Türk milleti, bu vasfıyla medeniyet tarihinde de üstün yerini almıştır. Tavizsiz bir şekilde vatan sevgisini daima ön plana almış olan Türk milleti, anayurdundan çıktuktan sonra fethettiği yeni yerleri tarihinden getirmiş olduğu duygularla vatan bilmiş ve bu coğrafyaları dışarıdan ve içeriden gelebilecek tehlikelere karşı her zaman ve şartta muhafaza etmeyi aslî görev olarak telakki etmiştir. Mete Han’ın Türk milleti için adeta ebedî bir kaide haline getirmiş olduğu vatan sevgisi aynı zamanda millete ve devlete sadakati de pekiştirmiş, “Devlet-i Ebed Müddet” idealizmiyle birlikte üzerinde yaşanan topraklar kutsal atfedilmiş ve bu topraklar için yapılan/yapılacak fedakârlıklar da şeref sayılmıştır.

Türk tarihinin oldukça büyük bir kısmında askerî cihetin tarihsel seyirle muvazi bir şekilde ön plana çıkarılmış olduğu görülmektedir. Haddizatında tarih sürecinde Türk milletinin kadını ve erkeğiyle birlikte savaşçı vasfının sürekli vurgulanması da bu durumu açıklamaktadır. Vatan sevgisinin gerek İslam öncesinde gerek İslam ile birlikte bu kutsanmış karakteri -ki asker ocağının “Peygamber Ocağı” olarak karakterize edilmesi buna bir örnektir-, asker yetiştirmenin ve askerî eğitimin ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple askerî eğitimler, ana idealizmin perspektifinde son derece disiplin altında ve karşılığı beklenerek titizlikle yerine getirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal’in “*Mevzubahis vatansa gerisi teferruattır*” şeklinde ifade etmiş olduğu bu idealizm, sağlıklı, kuvvetli, dirayetli ve her yönüyle geçmişteki üstün vasıflarına layık askerler yetiştirilmesini gerekli kılmıştır. Asker ocağının bu formasyonu aynı zamanda milletin istikbalini oluşturacak ideal gençliğin de yetiştirilmesini sağlamıştır.

---

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, zeynelozlu@hotmail.com, zozlu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2499-4815.

** Dr., Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, mmuratcay1903@yandex.com, mmuratcay@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9896-7807.

Devlette süreklilik esas olduğu için her ne kadar yeni devlet kurulmuş olsa da Türkiye Cumhuriyeti, Türk tarihinin dayanmış olduğu temel vasıflardan vazgeçmemiştir. Durum böyle olunca özellikle askerî eğitim konusunda geçmişinden getirmiş olduğu temel unsurlarla birlikte çağın gerekliliklerini birlikte yürütmüştür.

Bu çalışmada Türk ordusunda askerî eğitimlerin çerçevesini ve programını ortaya koyan *İdman Talimnamesi* incelenmiştir. 1928 yılında İstanbul Askerî Matbaa’da basılan bu talimname, Türkiye Cumhuriyeti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesi tarafından Mareşal Fevzi Paşa’nın tensipleriyle hazırlanmıştır. *İdman Talimnamesi*, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri tarafından subay ve astsubay yetiştiren tüm mekteplerde mecburî tutulmuştur. Teamül gereği ise talimnamenin neşrinden itibaren önceki talimnamelerin kaldırılmış olduğu belirtilmiştir. Talimnamede; “*Sihhat, kuvvet ve tahammül-ü askerin yetiştirilmesi için elzem olan esaslardır. Bunlar idman talimi ile elde edilir ve çoğaltılır. Vücudun iyice terbiyesi silahla talim ve terbiye için ilk şarttır; bundan dolayı idman talimleri her sınıf silah talim ve terbiyesi için esastır*” denilerek asıl maksat ortaya konmuştur. Talimname iki ana kısma ayrılmıştır. Birinci Kısım; “Umumî Maddeler ve İdman Talimleri İçin Nasıl Çalışılacağı”, İkinci Kısım ise “Serbest ve Tüfekli Talimler” başlıklarını taşımaktadır.

1. Osmanlı Devleti’nde Askerî Okulların Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet dönemi Türk ordusu, kendinden önceki imparatorluğun bakiyeleri üzerinde yeniden yapılandırılmış ve 1919-1922 yılları arasında bir var olma savaşı vererek tarihten getirmiş olduğu kültürel vasfı kendi şahsında temsil etmiştir. Tarihte devamlılık prensibine bağlı olmak kaydıyla Türk ordusundaki gelişmeleri doğru bir şekilde kavrayabilmek için Osmanlı dönemi askerî yapısını bilmek gerekmektedir. Özellikle imparatorluğun Batı karşısındaki gerileyişini durdurmak adına yapılan ıslahatları ve modernleşme çabalarını da aynı şekilde tetkik etmek icap etmektedir. Çalışmamızın konusu doğrudan askerî tarih olmadığı için burada bazı noktalara dikkat çekmek gereği doğmuştur. Öncelikle orduları var eden ve şekillendiren unsurun millî kültür olduğu gerçeğini vurgulamamız gerekir. Zira Türk kültürü, özellikleri, değerleri ve unsurlarıyla ordu içinde de güçlü şekilde yaşamaktadır. Cumhuriyet ordusunun, İstiklâl Harbi içinde karılan harcında¹ bu sağlam kültürün varlığını unutmamakta fayda vardır.

Osmanlı İmparatorluğu ordusu genel olarak dört dönemde incelenmiştir. Bunlar; Uç beyliği dönemi, imparatorluk ordusu dönemi,

¹ Suat İlhan, *Türk Askerî Kültürünün Tarihi Gelişmesi (Kutsal Ocak)*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1999), s. 203.

imparatorluk ordusunun bozulma dönemi ve modernleşme dönemidir. Tanzimat² ise imparatorluk ordusunun bozulma döneminin sonuna ve modernleşme döneminin başına rastladığı için ayrıca önem arz etmektedir.³ Modernleşme öncesinde Osmanlı okul sisteminde başlıca eğitimsel amacın dinî bilgilerin öğretilmesi olduğu ve dünyevî pratik içeriğe oldukça az yer verilmiş olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun Batı karşısında gerileyişi ve artık savunma durumuna geçmesiyle birlikte ordu ve donanmanın ıslahı zorunlu bir hal almış ve bu durum, Osmanlıların Batı biliminin esaslarını iktibas etmelerini gerektirmiştir. Bu gereklilik sebebiyledir ki 18. yüzyılın sonlarına doğru kurulan ilk modern devlet okulları askerî kurumlar olmuştur.⁴ Nitekim modernleşme döneminin en önemli hareketlerinden birisini, ordunun okullaşması şeklinde ifade etmek mümkündür. 19. yüzyılın sonlarında artık askerlik mesleğine yönelik sistemli bir eğitim Askerî Rüştiye, Askerî İdadî, Mühendishaneler, Harbiye ve Harp Akademisi bünyesinde verilmeye başlanmıştır.⁵ Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı'nın eğitim sistemini örnek almak suretiyle yapmaya başladığı yeniliklerde işe yukarıdan başladığını ve öncelikle de yüksek okul düzeyindeki okulların açılması⁶ yönteminin benimsenmiş olduğunu belirtmekte fayda vardır. Modernleşme çalışmaları kapsamında 1793-1914 yılları arasındaki yüzyılı aşkın bir süre içerisinde ordunun kurucu, yönlendirici ve yönetici subay kadrosunu yetiştiren eğitim kurumları oluşturulmuştur.⁷

² Avrupa usullerinde askerî okullar, bunların Tanzimat sonrası durumları ve dersler/ders programları için bkz. Alâettin Avcı, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)*, (Ankara: Gnkur. Basımevi, 1963).

³ Suat İlhan, *Türk Askerî Kültürünün Tarihi Gelişmesi (Kutsal Ocağ)*, s. 171.

⁴ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, Çev. Osman Yener, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 35.

⁵ Cumhuriyet Dönemi'nde 3 Mart 1924 tarihli 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumlarını, Şeriye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından yönetilen bütün medrese ve okulları, askerî okullar ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Darüleytamlar da dâhil olmak üzere Millî Eğitim Bakanlığına bağlamıştır. Yasanın asıl amacı şer'î okulları kaldırmak ve bütün eğitim hizmetlerini ve kurumlarını devlet eline almaktır. Bu yasayı Vasıf Çınar ve arkadaşları önermişlerdir. Erdal Ceyhan, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi 1299-1997*, (Edirne: Ulusal Bellek Yayınları, 2004), s. 68. İlk anda askerî ortaokullar ve liselerin dahi Maarif Vekâletine bağlanmış olması dolayısıyla yasanın oldukça radikal olduğunu belirten Necdet Sakaoğlu'na göre bu yasanın temel amacı ve hedefi, ilk, orta ve lise düzeylerinde yeni kuşaklara ortak bir millî kültür vermek, kuşakları farklı akımların, görüşlerin, maksatlı yetiştirme ve koşullandırma emellerinden uzak tutmaktır. İlk anda askerî okulların dahi Millî Eğitim'e bağlanmasındaki bir amaç da aynı yolu izlemesi olanaksız medreselerin kendiliklerinden kapanmasını sağlamaktır. Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), s. 24-25. 22 Nisan 1925 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na 637 sayılı ek bir yasa çıkarılarak askerî okullar Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Erdal Ceyhan, *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi 1299-1997*, s. 68.

⁶ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, yay. haz. Hülya Yazar, (Ankara: T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2000), s. 15.

⁷ Suat İlhan, *Türk Askerî Kültürünün Tarihi Gelişmesi (Kutsal Ocağ)*, s. 203.

Askerî okullar, 1909 yılına kadar Mekâtib-i Askeriye Nezareti tarafından idare edilmiş, 31 Mart hadiselerinden sonra Hareket Ordusu Komutanlığı, bu idarede ve askerî okullarda ıslahat ve tensikat yapılmasını Harbiye Nezareti'ne teklif etmiştir. Askerî Şûra da bu teklifi uygun görerek Mekâtib-i Askeriye Nezareti'ni kaldırmış ve yerine Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umûmîliği'ni kurmuştur. Bu ise askerî eğitimi Almanya örneğine göre yeniden düzenleme hareketidir.⁸

Modernizasyon çalışmaları kapsamında ordunun Alman ekolüne doğru yönelimi Sultan II. Abdülhamit dönemi politikalarının bir sonucudur. Sultan II. Abdülhamit döneminde, Alman askerî misyonunun en önemli etkisi, her alanda Alman ordusunun askerî ve Almanya'nın da bir siyâsî model halinde benimsenmesi olmuştur.⁹ 1883 yılında Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa'nın teklifi ile II. Abdülhamit, Kayzer II. Wilhelm'den Binbaşı Baron Colmar Von Der Goltz'un askerî eğitimin geliştirilmesi için Türkiye'ye gönderilmesini istemiş ve kendisine Türk ordusunda mirliva rütbesi verilen Goltz Paşa, Fransız etkisindeki Türk askerî eğitimini Alman ekolüne geçirmeye çalışmış nazârî ve matematiğe ağırlık veren eğitim, tatbikî eğitime kaydırılmıştır.¹⁰ Bununla birlikte Alman askerî yönerge ve talimnameleri, Fransız ve İngiliz askerî yayınlarının yerini almıştır. Alman silah endüstrisi hem silah sistemi hem de askerî teçhizat alımında tekel haline gelmiştir. Her iki konuda da Goltz'un büyük etkisi olmuştur.¹¹

2. İdman Derslerinin Tarihsel Gelişimi

Okulların fizikî olarak modernizasyonu ve yeniden yapılandırılma çalışmaları kapsamında dersler ve ders programları da Batı ölçütlerinde ele alınmıştır. Çalışmamızın sınırları dolayısıyla burada bütün dersler ve müfredat incelenmemiştir. Ancak *İdman Talimnamesi*'nde yer verilen beden eğitimi derslerinin temelini oluşturan gelişmelere kısaca değinmekte fayda vardır.

Kutadgu Bilig'de de belirtilmiş olduğu üzere “*Az sayıda muntazam (eğitilmiş-disiplinli) ordu, çoğa nispetle daha iyidir*”¹² prensibinden hareketle Türk ordusunda “*Disiplin, başarının temelidir*”. Bu disiplinin sağlanmasında başat etken ise sağlıklı ve dayanıklı bir vücuda sahip olmaktır. Askerlik mesleğine seçilmiş gençlerin sağlıklarını korumaları ve bedensel gelişimlerini en üst seviyede ikame ettirmeleri ise yine eğitime bağlıdır. 1863 yılında Askerî

⁸ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1996), s. 409.

⁹ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 419.

¹⁰ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 255.

¹¹ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, s. 419.

¹² Suat İlhan, *Türk Askerî Kültürünün Tarihi Gelişmesi (Kutsal Ocak)*.

İdadî okulları programlarına Fransızca dersinin eklenmesinin yanı sıra Harbiye ve Askerî İdadilere gerekli alet ve tesisler yaptırılmak suretiyle “Jimnastik Dersleri” konulmuştur.¹³ Ayrıca 1884 yılında da Bahriye Mektebi öğrenim programına bu dersler dâhil edilmiştir.¹⁴ Mustafa Hami Paşa da jimnastik dersinde kullanılmak üzere Fransızca’dan bir kitap tercüme etmiştir. Mustafa Ergün, askerî talimlerin çok olmasına rağmen jimnastik derslerinin bu kadar geç konulmasına dikkat çekmektedir.¹⁵ Bu durumu, Batı eğitim sisteminde görülmeye başlanan “Beden Eğitimi Akımı” ile açıklamak mümkündür.

Beden eğitimi, eğitim tarihi boyunca özellikle de ilkçağlarda büyük bir yer tutmuştur. Antikçağ’da Yunan eğitim sisteminde bedensel gelişim, eğitimin en önemli amaçlarından ve dayanaklarından birisi olarak kabul edilmiştir. Sparta şehir devletlerinde geliştirilen “Pentatlon” ve Atina şehir devletlerinde geliştirilen “Gymnasionlar”, bunun bariz göstergeleridir.¹⁶ Özellikle Sparta’da herkes asker kabul edildiği için askerî disiplin altında yaşamışlardır. Eğitim tarihinde Sparta’da uygulanmış olan eğitim kadar sert ve katı bir eğitim biçimine rastlanılmadığı gibi Sparta gençleri, askerler gibi kamplarda, çadırlarda yaşamış, sürekli askerî eğitim görmüş ve daimî surette beden eğitimi yapmak zorunda kalmışlardır.¹⁷ Yunanlılardan sonra ise beden eğitimi tedricen terk edilmiş ve Avrupa Ortaçağı’nda ise hemen hemen unutulmuştur. Sonraki yıllarda F. Rabelais (1499-1553), Montaigne (1533-1592), J.J. Rousseau (1712-1778). G. Salzmann (1744-1811) gibi eğitimciler jimnastik ve vücut idmanlarını savunmuşlar, ancak bir başarı sağlayamamışlardır. 19. yüzyılda ise H. Spencer’in (1820-1903) olumlu fikirlerinden sonra Thomas Arnold (1795-1842) eğitimin ağırlık merkezinin vücut idmanları olduğunu ileri sürerek İngiliz kolejleri ve diğer okullarda sportif oyunlar ve beden eğitiminin yer almasını sağlamıştır.¹⁸ Bu gelişmelerle birlikte diğer ülkeler de çocuk karakterinin oluşum sürecinde beden eğitiminden, spor, oyun ve jimnastikten yararlanmak istemişler ve bu branşları eğitim programlarına dâhil etmişlerdir. Neticede “Spor Pedagojisi” adlı bir eğitim bilimi dalı doğmuştur. Türkiye’de gerçek anlamda beden eğitiminin okullara girişi ise Meşrutiyet döneminde Selim Sırrı Bey’in çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.¹⁹

¹³ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 359.

¹⁴ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, s. 361.

¹⁵ Mustafa Ergün, Tayyip Duman, “19. Yüzyılda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, *Yeni Türkiye*, Sayı 7 (1996), s. 494-511.

¹⁶ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 218.

¹⁷ Rahmi Maltaş, *Sümerlerden Günümüze Eğitim -I (İlk ve Ortaçağ)*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2011), s. 138-139.

¹⁸ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 218.

¹⁹ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 218.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nde İdman Derslerinin Askerî Eğitim Programlarına Dâhil Edilmesi

Beden eğitiminin sistematik bir şekilde ordu dâhilinde icra edilmesinin programını *İdman Talimnamesi* ortaya koymaktadır. Bu talimname dönem itibarıyla Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri ile subay ve astsubay yetiştiren bütün okullarda geçerli olmuştur. Ayrıca İptidai Mektepler ile astsubay hazırlık mekteplerinde,²⁰ liselerin birinci ve ikinci devrelerinde talebelerin yaşlarına ve durumlarına göre tatbik edilmesi kararlaştırılmış, yayınlanmasından önceki idman talimnameleri de kaldırılmıştır.²¹ İdman Talimnamesi, iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, “Umumî Maddeler”, ikinci kısım ise “Serbest ve Tüfekli Talimler” başlığı altında verilmiştir. Çalışmamızda ele alınan ise sadece birinci kısımdır. Ancak araştırmacılara ve ilgililere kolaylık sağlaması adına talimnamenin birinci ve ikinci kısımları için hazırlanmış olan fihrist aşağıda tablo halinde verilmiştir:

SAYFA NUMARASI	KONULAR
1	Baş Emir
3	Umumî Maddeler
3	Maksad
3	Nasıl Çalışılacağı
6	Yapılacak Talimler
6	İhtiyarî Talimler
7	Muallimler
8	Nezaret
9	Hıfzıssıhha
10	Kıyafet
10	İdman Talimleri İçin Nasıl Çalışılacağı
12	Sıra ve Tertip

Tablo 1: *İdman Talimnamesi 1,2. Kısımlar İçin Fihrist²² Birinci Kısım*

SAYFA NUMARASI	KONULAR
21	Serbest ve Tüfekli Talimler
21	Serbest Talimler
25	1. Bellibaşlı Vaziyetlerin ve Hareketlerin İzahı
40	2. Talimler

²⁰ Küçük Zabitan İptidai Mektepleri, her ordu merkezinde astsubay okullarına öğrenci yetiştirmek amacıyla 1909 yılı sonlarında kurulmuştur. İdman talimnamesi, Okullarda okutulacak dersler arasında aynı adla yer almıştır: Ordu Teşkilâtına Ait Malûmat, Tabiye, Talimnâme-i Piyade, Hizmet-i Seferiye Nizamnâmesi, Sahra İstihkâmâtı, Topografya, Terbiye-i Askeriye, Ceza Kanunnâmesi, Kal'a Nizamnâmesi, Dahiliye Kânûnnâmesi, Piyade Nişan Dersleri, Esleha, Mühimmat-ı Harbiyenin Muhafazası, İdman Talimnamesi, Hıfzıssıhha, Okuma-Yazma, Meşrûtiyet, Tarih, Coğrafya, Hesap, Harita, Akâid-i Diniyye, Ahlâk, Fransız Harfleri ve Rakamları, Usûl-ü Muhabere, Rütbe ve Alâmetleri Tefrik. Mustafa Ergün, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, s. 419.

²¹ *İdman Talimnamesi*, (Müsvedde Halinde İkinci Tab), (İstanbul: Askerî Matbaa, 1928).

²² Türkiye Cumhuriyeti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesi 1. Şube, Şube Numarası: 812, Daire Numarası: 3910 İstanbul-Bayezid / 926.7.15.

40	Boyun Adalelerinin ve Boyun Üst Kemiklerinin Talimleri
44	Göğsün ve Sırtın Yukarı Adalelerinin Talimleri
47	Kol ve El Adaleleri Talimleri
49	Göğüs ve Sırt Orta Kısım Adalelerinin, Boyun Adalelerinin ve Sırt Kemığının Göğüs Kısımındaki Parçalarının Talimleri
61	Karın Adale Talimleri
70	Kalça Oynağı Talimleri
72	Uyluk ve Baldır Adaleleri Diz ve Ayak Oynakları Talimleri
80	Nefes Talimleri
82	3. Koşma, Atlama, Atma İçin Hazırlıklar
82	Koşma için
82	Kol ve Omuz Talimi
83	Bacak Talimleri
86	Atlama için
86	Kol talimi
86	Kol ve Bacak Talimi
89	Atma için
89	Kolla Atma
91	Grupların Tertibine Esas
91	Birinci Grup
92	İkinci Grup
94	Üçüncü Grup
96	Dördüncü Grup
99	Beşinci Grup
101	Koşma, Sıçrama, Atma İçin Spor Serbest Talimleri Grubu
102	Tüfekli Talimler
103	Tertip
105	1. İki Kol ile Tüfekli Talimler
109	2. Bir Kol ile Tüfekli Talimler
112	Süngüleşme İçin Hazırlayacağı Tüfekli Talimler

Tablo 2: İkinci Kısım

4. İdman Talimnamesine Göre Genel Kurallar ve İdman Talimleri

4.1. Talimnamenin Amacı

Talimnamede genel amaç, sıhhatin önemine yapılan vurgu ile belirtilmiştir. Buna göre sıhhat, kuvvetli ve dayanıklı askerin yetiştirilmesi için elzem olan bir esastır. Bunlar da ancak idman talimi ile elde edilir ve çoğaltılır. Vücudun tam anlamıyla terbiyesi, silahla talim ve terbiye için ilk şarttır. Bu sebeple idman talimleri, her sınıf silah talim ve terbiyesi için esastır. İdman taliminde amaç, vücut istenilen hale getirildikten sonra her bireyi yeteneği olduğu alanda en yüksek seviyeye çıkarmaktır. Arkadaşlık, azim, dayanıklılık, irade kuvveti, cesaret, vazifeye sadakat ve ruhen ongunluk hassaları jimnastik, spor ve oyunlarla uyandırılır ve artırılır.²³

²³ İdman Talimnamesi, s. 3.

4.2. Talimnamenin Uygulanma Yöntemi

Başarı için esas olan, spor fikrini aşlamak ve bu alana hevesi uyandırmaktır. Bununla beraber talim kıtalarını kabiliyet derecesine göre oluşturmak suretiyle çalışmalar kolaylaştırılır. Planlandığı şekilde ve anlayarak çalışan muallimler, bir taraftan askerlerin yeteneklerini çabuk tanımaya ve onları heveslendirmeye uğraşırlar ve diğer taraftan zayıf yaradılışlı olanlarının durumunu dikkate alarak aşırılıktan sakınmış olurlar. Grupları oluştururken her gruptaki kısımları değiştirerek talim yapmak ve askerlerin yeteneklerine göre talim kıtalarını sıklıkla değiştirmek yine sevilen talimleri çokça yaptırmak suretiyle askerlerin hevesleri yükseltilir. Gelişmelerden zevk almayla birlikte askerlerde hırs ve sebat duyguları gelişir ve hareketlerde devamlılık meydana gelir. Ayrıca resimler gösterilerek verilen konferanslar da merak uyandırır ve eğitimi kolaylaştırır. Gruplarda beyan edilen talimler ve askerlerin hoşuna giden talimler, amaç için birleşme, itaat, arkadaşlık ve kahramanlık duygularını oldukça artırır. İdman talimleri, hizmetten sayılır. Müsabaka için ise öncelikle o hareketin usulüne ve tekniğine göre hareket edilmesi şarttır. Müsabakalar, savaşçı ruh meydana getirir, azim ve irade kuvvetini tecrübeden geçirir. Hareketleri müsabaka olarak yapmadan önce müsabakada istenilenler yavaş yavaş arttırılarak düzenlenecek programa göre oluşturulmalı ve o hareketin şekil ve nizamına tamamıyla hâkim olmalıdır.²⁴ Müsabakaya katılanlar, bütün kuvvetlerini harcamalıdır.

İdman talimlerinin geliştirilmesi için yeterli zaman verilmelidir. İdman talimleri ancak havalara müsait olmadığı zamanlarda kapalı alanlarda yapılmalıdır. Kabiliyet seviyesini belirlemek ve hırsı yükseltmek için “Kabiliyet Muayeneleri” yapılmalıdır. Elde edilen gelişmeler ayrıca tutulacak “Kabiliyet Defteri”ne kaydedilmelidir. İdman talimleri, sadece bu vazifeye ayrılan zamanda değil silahla talim ve terbiye sırasında çok defa vücudun bir tarzda meşguliyetinden doğacak zararı gidermek için diğer talimler esnasında da yapılmalıdır. İdman taliminin hizmet haricinde ihtiyarî olarak icrasına her birim, amaca uygun surette yardımda bulunmalıdır. Bölüklerde rütbe farkı gözetilmeksizin hep birlikte yapılan talimler, kıtada arkadaşlığı ve bağlılığı artırır. Bu sebeple bölüklerde her rütbe sahibinin idman talimlerine bizzat katılması gerekir. İdman talimlerinde nasıl çalışılacağına esasları ve özellikle de müsabaka hakkında belirtilen esaslar silahla talim ve terbiyede de çoğu kez başarıyla kullanılabilir. Engel aşmak gibi spor tarzında yapılacak bu hareketler her sınıfın talim ve terbiyesinin bir kısmını oluşturmaktadır.²⁵

²⁴ *İdman Talimnamesi*, s. 4.

²⁵ *İdman Talimnamesi*, s. 5.

4.3. Yapılacak Talimlerin Çeşitleri

- a. Serbest ve Tüfekli Hareketler (Kısım 2)
- b. Yürümek, Koşmak, Sıçramak, Atmak ve Savurarak Atmak (Hafif atletik hareketleri), Ağırlık Kaldırmak, Halat Çekmek (Ağır atletik hareketleri) (Kısım 3)
- c. Yüzmek (Kısım 4)
- d. Jimnastik Aletlerinde Talim (Kısım 5)
- e. El Topu (Bomba Talimi Başlangıcı Olmak Üzere Top veya Taş Atmak), Ayak Topu, Vurma Topu (Elde baston gibi bir ağaçla vurarak), Savurma Topu (Kısım 6)
- f. Süngü Mübarezesi (Talimnamesine göre).²⁶

4.4. İhtiyarî (Seçmeli/İsteğe Bağlı) Talimler²⁷

- a. Yumruk Topu (Oyuncular arasındaki ağ veya bez duvar veya o yükseklikteki ip üzerinden yumruk ile topa vurarak aşırarak). Atlı karınca koşması (Bir sıırığın üzerinde döner tablada asılı ipleri tutup dönerek ve asılarak koşmak)
- b. Meç²⁸, kılıç ile mübareze (Talimnamesine göre)
- c. Güreş ve Boks
- d. Ayak Kızağı (Kar için)
- e. Bisiklete Binmek
- f. Kürek Çekmek.²⁹

Hazırlık talimleriyle vücudun terbiyesine bir temel oluşturulduktan sonra yürümek, koşmak, atlamak, atmak ve yüzmek ile koşma oyunlarının tercihen tabii derecede kabul edilen talimleriyle meşgul olunmalıdır. Bunlar, en önemli hayat organlarının kabiliyetlerini ve özellikle kalp ve akciğerin dayanıklılığını artırır. Bunlarla beraber jimnastik aletlerinde talimler, özellikle cesaret, kuvvet ve beceriklilik verecek hareketler, ağırlık kaldırma ve taşıma yapılmalıdır.

4.5. Talimlerin Uygulayıcıları: Muallimler

Başarı için yeteri miktarda iyi yetişmiş muallim şarttır. *İdman Talimnamesi*'ndeki bütün hareketlerin öğrenilmesi her sınıf bölük kumandanlarının vazifesidir. İdman talimleri, iyi düşünülmüş ve iyi düzenlenmiş bir talim programına göre yapılmalıdır. Her sınıfın bölük kumandanları, askerlerinden her birinin şahsen azami kabiliyete

²⁶ *İdman Talimnamesi*, s. 6.

²⁷ Bu ihtiyarî talimler sivil kulüplerin usullerine göre yapılır.

²⁸ Keskin olmayan talim kılıcı, uzun ve ince kılıç.

²⁹ *İdman Talimnamesi*, s. 7.

ulaştırılmasından sorumludur. Bölük kumandanları da dâhil olduğu halde her subay ve her astsubay, vazife olarak kendilerinden istenilen idman talimleri alanındaki kudretlerini muallimlik icaplarına layık bir dereceye çıkarmalıdır. Her muallim, eğer uygulamada üstün gelir, teorik ve pratik bilgileriyle gelişim gösterirse kendinden alt derecedekilere uygulama tarzındaki sebatta, iyi tavırda ve müsabaka hevesinde örnek olursa başarının kendi tarafında olacağını iyice bilmelidir. Kabiliyetli askerler, muallim yardımcısı olarak yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir. Her kısım için müsabaka hakemleri yetiştirilmelidir.³⁰

4.6. İdmanların Kontrolü: Nezaret

İdman talimleri mutlaka bir zabitin gözetiminde yapılmalıdır. İhtiyarî hareketlerin zamanını ve nezaretçiyi bölük kumandanları ayrıca belirler. Ancak bu şekilde meydana gelecek talimler esnasındaki kazalar hizmetten sayılacağından “maluliyet” durumuna girer. Nezaretçi zabıt, kazalardan sakınmak için verilmiş olan talimata uymakla sorumludur. Bu babda alınacak tedbirler, özellikle talime başlamadan önce alet ve edevatın muayenesi, talim süresince gözetilmesi, kazalara karşı yardım vaziyetleri alınması ve gerektiğinde yardım edilmesidir. Askerlerin hoşlanıp da yapmak istedikleri talimler, hizmet harici yapmak isteseler dahi yardım araçlarının hazırlanabilmesi için vaktinden önce nezaretçiye haber verilmelidir.³¹

4.7. İdman Talimlerinde Sağlık Güvenliği: Hıfzıssıhha

Talimlerin amaca uygun yapılması ve sıhhati bozacak unsurlardan kaçınılması için muallimlerin, vücudun yapısına, vücudun her bir kısmının yapacağı işlere olan kudretine ve idman talimlerinin sıhî kaidelerine dair gerektiği kadar bilgili olmaları lazımdır. Her sınıfın bölük kumandanları ve idman talimi muallimleri, yetiştirecekleri askerlerin her birinin ayrı ayrı vücutlarının yapısına dair tam bilgi almak için kıta tabipleriyle irtibatla olmalı ve her askerden istenilen işi onların vücutlarına uygun hale getirmelidir. Kıta tabipleri tarafından askerlere, sıhhate zarar verecek şeylerden sakınmak için neler yapmak gerektiğine dair sıkça dersler verilmelidir. Baş dönmesi, başa kan hücumu, göğüs ve kasık ağrıları gibi rahatsızlıklardan şikâyet edenler, tabibe götürülmeli ve gerekiyorsa belirli hareketlerden muaf tutulmalıdır.³²

---

³⁰ *İdman Talimnamesi*, s. 8.

³¹ *İdman Talimnamesi*, s. 9.

³² *İdman Talimnamesi*, s. 9.

4.8. İdman Talimlerinde Kullanılacak Kıyafet

İdman talimleri, bu hizmete mahsus olarak verilen elbise ile yapılır. Eğer böyle elbise yoksa ceketler çıkarılmalı, baş ve göğüs açılmalı ve gerektiğinde kollar ve bacaklar sıvanmalıdır.³³

4.9. İdman Talimleri İçin Nasıl Çalışılacağı

1. Her sınıf bölük kumandanları, bölüklerinin idman talimlerinin iyi işlemlerinden mesuldür.
2. Bölük kumandanının asıl vazifesi iş için heves, sevgi ve anlayış uyandırmaktır.
3. Bu hedefe en çabuk yoldan varmak için idman talimleri her defa, havanın durumu ve askerlerin idman taliminden önceki hizmetleri düşünülerek düzenlenmeli, askerleri sıkmamak ve onları heveslendirmek için hareketleri değiştirerek ve bizzat iyi örnek olarak amaca uygun surette çalışılmalıdır.
4. İyi neticeler, ancak muktedir ve çok çalışkan muallimler ile elde edilir.
5. Kabiliyetli subaylar ve uzun zaman orduda kalmak üzere tezkere bırakmış kabiliyetli astsubaylar bu maksat için özel dersler ve talimlerle yetiştirilmelidir.
6. Bu özel derslerle yetişen subay ve astsubayların idaresi altında mümkün olduğu kadar çok miktarda subay, astsubay ve hareketleri talimlerde askerler kuralına göre noksansız örnek olarak gösterecek usta idmancılar (numune idmancıları) yetiştirmeyle alay ve tabur kumandanları ilgili olmalıdır.
7. Bu kurslar, müdavimini ileride idman talimlerinin bir şubesinde muallimlik edebilmeleri mümkün olacak surette amaca uygun şekilde idare edilmelidir.
8. Her sınıf bölük kumandanları, muallimlerinin her şubede teoride ve pratikte örnek olacak ve örnek kalacak surette olmalarına çok dikkat etmelidirler.
9. Bölük kumandanları, bölük subayları ve muallimler idman hareketlerini bizzat yapmalıdırlar. Bu suretle askerlerine iyi örnek olurlar ve daima iyi neticeler elde ederler. Örneğe yetişmek hırslı, kabiliyetinin inkişafından zevk duymuş tahammül, sebat ve devamı kendiliğinden meydana getirir.

---

³³ *İdman Talimnamesi*, s. 10.

10. Talim ve terbiye gayeleri, talim olunacak maddelerin bilinçli bir şekilde tertip ve taksimini gerekli kılar. Bu sebeple bir talim planı yaparken sıra ve tertip göz önünde tutulmalıdır.³⁴

11. Kış Devri (ekimden mart sonuna kadar): Birinci derecede genellikle kuvveti arttırıcı hareketlerle bedeni terbiyeden geçirmeye yarar. Bu hareketler şunlardır: serbest ve tüfekli hareketler, parmaklık duvarda talimler, jimnastik aletlerinde talimler, süngü mübarezesi, ağır atletik seri kuvvet talimleri, arazide ve ormanlarda koşular. Bu hareketlerle beraber koşuşun, sıçrayışın ve atışın spor tarzında talimlerine yöntem ve tekniğe göre teorik ve pratik olarak başlanır ve birlikte devam ettirilir.

12. Kış devrinde bunlardan başka ayrıca şunlar yapılmalıdır:

a. Oyunlar, oyun müsabakaları dâhil olmak üzere el ve ayak topları.

b. Yüzme.

c. Meç, kılıç ile mübareze, kış spor talimleri (ihtiyarî yapılacak talimler halinde olarak) buz ve karda buna mahsus ayakkabılarla kaymak, kızak kaymak ve koşmak vb.³⁵

13. Kış talim ve terbiyesi alay, tabur kumandanları yahut daha büyük kıta kumandanları tarafından yapılacak teftiş ile biter. Şunlar teftiş edilir: Serbest ve tüfekli idman talimleri; teknik ve yönteminde koşuş, sıçrayış, atış ve oyunlar; jimnastik aletlerinde mecburî talimlerden askî demirinde, muvazide (denge tahtası), tahta bargirde (beygir), tırmanma sırıgında, parmaklık duvarda hareketler ve süngü mübarezesi. Süngü mübarezesinde şu dereceye kadar varılmalıdır: Silahla vaziyet alma, silahlı ve silahsız adım hareketleri, düşmanın siper aldığına ve almadığına göre ona yanaşarak veya yanaşmayarak hafif-ağır tüfeklerle hedefe ve düşmana karşı söylenen yerlere yapılacak hamleler.

14. Yaz Devri (Nisan'dan Eylül sonuna kadar): Askerleri en yüksek icra kabiliyetine getirmek için bireysel eğitim devridir.

15. Nisan'dan haziran sonuna kadar müsabakalar için hazırlayıcı idmanlar yapılır. Temmuz'dan Eylül sonuna kadar ise müsabakalar olur. Süngü mübarezesi eğitimine serbest mübareze ile son verilir.³⁶

16. Bu devrede ayrıca şunlara da çalışmalıdır:

a. Yüzmek

b. Vuruş topu, savurma topu.

³⁴ *İdman Talimnamesi*, s. 10, 11.

³⁵ *İdman Talimnamesi*, s. 12.

³⁶ *İdman Talimnamesi*, s. 13.

17. Oyunlar ve yüzmek için ayrıca talim saatleri belirlenmelidir. Bundan başka ayrı derslerle müsabaka hakemleri yetiştirilmeli ve askerlerin hepsine müsabaka kuralları öğretilmelidir.

18. Yaz devrinde atletik hareketlerin başlıcaları öğretilmeli ve yüzme talimleri yapılmalı, dönemin 6-8 haftasını kabiliyet muayenelerine ayırmalıdır. Bu muayeneler talim ve terbiyenin amaca uygun olarak gelişip gelişmediğini anlamak için en iyi ölçüdür. Kabiliyet derecelerine dair her neferin atış kabiliyeti hakkında olduğu gibi defter tutulmalıdır.

19. Kabiliyet muayeneleriyle beraber tabip tarafından vücut ölçümleri (nabızın, vücut ağırlığındaki değişikliklerin, göğüs çevresinin, nefes alıp vermek kuvvet ve derecelerinin tespiti gibi) yapılmalıdır. Bölüklere en az ayda bir defa kıta tabibi tarafından vücudun yapısına, faaliyetine ve spor hıfzıssıhhasına dair dersler verilmelidir.

20. Yaz devri bitiminde kabiliyet muayenelerine göre bölük, tabur, alay yahut fırka ve kolorduda müsabakalar, mümkün oldukça da ordu ile donanma arasında şampiyonluk müsabakaları yapılır.³⁷

21. Müsabakalar, geneli ilgilendirmelidir. Bu hedefe varmak için her sahada, en zayıfa dahi galip olmak fırsatı verilecek surette sınıflara taksim ve bunları mükâfatlarıyla beraber önceden ilan etmek en iyi çaredir. Müsabakaların çok ve çeşitli olmasına ayrıca önem verilmelidir.

22. Bütün müsabakalar, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tarafından muteber olan müsabaka kurallarına göre yapılmalıdır.

23. Spor ve idmanı gerek bireye gerek genele yaptırmak ve sevdirmek ancak idmanın hizmet suretinde yaptırılmasıyla mümkündür. İdman talimleri yaparken her bir hizmette olduğu gibi inzibat istenmelidir.

24. Talim kıtalarının mevcudu, elde bulunan muallim adedine göre olur.

25. Kural olarak 8-10 askerlik kıtalarla talim yapılır. Bu kıtalar ayrı ayrı birer muallimin (subay, astsubay yahut muktedir nefer) idaresinde bulunur.

26. Kıtalar, askerlerin kabiliyet ve maharetlerine göre düzenlenir. Bu suretle müsabaka hevesi uyandırılmış ve muallimin işi kolaylaştırılmış olur.³⁸ Her sınıf bölüklerinin jimnastik aletlerinde talimlere ayrılması (Kısım 5, s.2 fıkra 6), oyuna ayrılması (Kısım 6, fasıl a) gibi yapılır.

³⁷ *İdman Talimnamesi*, s. 14.

³⁸ *İdman Talimnamesi*, s. 15.

27. Her idman talimi, askerlerin bedenini istenilen duruma getirmek için veya ayrıca bir maksat için serbest idman hareketleriyle yahut parmaklık duvarda talimlerle başlar. Cesaret, kuvvet, beceriklilik, çabukluk ve tahammül hassalarını çoğaltacak hareketlerin birbirini münasip surette takip edecek şekilde doğru ve iyi düşünülerek programlar belirlenmesi, bu programların sıkça değiştirilmesi hevesi ve şevki arttırır. En az haftada bir kere arazide ve ormanda koşular talim edilmelidir. Talimleri belirleme konusunda, talimi yapmanın yönelimi, yeteneği ve yaradılışı göz önünde tutulmalıdır.

28. Teorik yetiştirmede her hareketin ve tatbik suretinin yöntem ve tekniğini, müsabaka kurallarını öğretmeye -yani muallim olarak ve müsabaka hakemi olarak yetiştirmeye- ayrıca önem verilmelidir. Konferanslar -mümkünse resimlerle- talim ve terbiyeyi kolaylaştırır. Her sınıf bölüklerinde, daima idmanın bütün şubelerinde gerektiği kadar müsabaka hakemi bulunmalıdır.

29. Haftada en az iki kere her sınıf bölüklerin bütün askerleri - bulunulan mevkide nereye memur edilmiş olurlarsa olsunlar onlar da dâhil olduğu halde- idman talimlerine getirilmelidir.³⁹

30. Hareketler, amaçsız, gösteriş olarak sıralanmamalı ve bunlar tekrarlanmamalıdır. Talim yapılırken makine gibi bir hareket değil insanlara mahsus bir canlılığın ve neşenin uçtuğu görülmelidir. Bağlılık, teslimiyet, arkadaşlık, kahramanca fikirler ve önemi bunlardan az olmayan doğru bir vücut vaziyeti, her sınıf bölüklerde idman taliminin yolunda yapılıp yapılmadığının ölçüleridir.

31. Spor fikrini kökleştirerek müsabaka şevkini arttırarak bunlarla birlikte vücudun sağlam olması duygusunu yükselterek askerlerde hizmetten fazla ihtiyarî talimlerle gelişim hırs ve hevesi uyandırılmalıdır.

32. Bu sebeple ihtiyarî idman talimleri daima gözetilmeli ve önemli olmayan bazı hizmetlerden muaf etme gibi küçük müsaadelerle arttırılmalıdır.⁴⁰

33. İhtiyarî idman talimlerinin ikinci zamanları yapılması en uygun olanıdır. Bu talim için bölük kumandanı hususî istidadı ve şahsî iktidarı olan bir nezaretçi tayin eder. İhtiyarî talimlerin nasıl ve ne kadar yapıldığı bölüğün spor fikrinin derecesini gösterir.

34. Bölük kumandanı hafta bitiminde muallimlere ayrıca gerekli görülen tavsiyeleri yapar ve gelecek haftanın programını müzakere eder.

³⁹ *İdman Talimnamesi*, s. 16.

⁴⁰ *İdman Talimnamesi*, s. 17.

35. Hava şartları izin verdikçe idman talimleri açıkta yapılmalı, kapalı yerlerden yalnızca kötü havalarda yararlanılmalıdır.
36. Serbest, tüfekli ve jimnastik aletlerinde talimler, koşma ve sıçrama, gülle ve taş atma, vurma topu-savurma topu ile süngü mübarezesinin yöntem ve tekniğini öğretme işi kışla meydanlarında da yapılabilir.
37. Cirit ve kaydırak atmak için zemini yumuşak bir atma meydanı lazımdır. El ve ayak topu çimenliklerde talim edilmelidir.
38. Müsabaka koşuları talimi için bir koşu yolu yapmak gerekmektedir.
39. Sıçramalar, gülle ve taş atma için talimhanelere kumla doldurulmuş özel çukurlar yapılmalıdır.⁴¹
40. Arazi ve orman koşuları mümkün olduğu kadar değişik arazilerden, yollar, patikalar, çaylar, ormanlar, küçük yükseklikler ve alçaklıklardan, derelerden geçmek suretiyle yapılmalıdır.
41. İdman talimleri yapmak için elbise, bu maksatla ayrıca verilmiş olan spor elbisesidir (Spor elbisesi verilmediği halde yukarıdaki kıyafet fıkrasına müracaat edilecektir). Ayak topu oyununda buna mahsus olan bağlı potin kullanılır. Spor elbisesi yalnız idman talimlerinde kullanılır. Bunun ve söz konusu kundurasının kışla elbisesi olarak giyilmesi yasaktır. Karşılıklı süngü mübarezesi için kıyafet, şayak⁴² yahut keten elbise ve bağlı potindir, yüzmek için ise hamam donu gereklidir.
42. Jimnastik, spor ve oyun aletlerinin ve spor elbiselerinin iyi halde tutulmasından her sınıf bölük kumandanları sorumludur.
43. Bölük kumandanı, bu işte kendine yardım için sporda yetişmiş ve hevesli küçük bir subayı spor alet ve edevatını korumakla görevlendirir. Her sınıf bölüklerin bilimum jimnastik, spor ve oyun edevat ve teçhizatının gerektiği gibi bakımı ve korunması bu küçük subayın görevidir.⁴³ Bu küçük subay, bundan başka bütün edevat ve teçhizatın alınıp verilmesi ile tamir tarihlerini gösterir bir defter tutar. Kötü havalardan sonra kullanılan meşin topların ve edevatın madenî kısımlarının yağlanması ve ciritlerin asılmasından da sorumludur.
44. Spor elbisesinin ayrıca iyi bakılması ve idare edilmesi görevi depo küçük subayına aittir.⁴⁴

⁴¹ *İdman Talimnamesi*, s. 18.

⁴² Şayak: İplikleri verev dokunmuş, dayanıklı, sıcak tutan, özellikle esnaf ve köylü pantolon ve ceketini yapılan, çuhaya göre daha kaba yünlü kumaş. (<http://www.lugatim.com/s/şayak>).

⁴³ *İdman Talimnamesi*, s. 19.

⁴⁴ *İdman Talimnamesi*, s. 20.

Sonuç

Türk milleti, sahip olduğu kültürel vasfı tarihinin ilk başlangıcından günümüze kadar muhafaza edebilmiş ve bu vasıfla dünya milletleri arasında kimliğini asırlar boyunca nesillerine aktarabilmiştir. Türk milletinin genel karakterini ortaya koyan önemli unsurlardan birisi de onun “ordu millet” vasfını taşımasıdır. Tarih, Türk ordularının imza atmış olduğu askerî zaferlerle doludur. Bu zaferler her zaman ve şartta geçmişten getirilen bir büyük kültürel mirasın semereleri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında gerilemesine kadarki dönem, askerî zaferlerin ağırlığını koyduğu uzun bir süreç olarak değerlendirilebilir. Batı karşısında gerileme sürecinde ise ilk modernleşme hareketlerinin askerî alanda yapılmaya çalışıldığı ve bu modernleşme fikrinin Batı'nın sahip olduğu yeni imkânları elde etmek suretiyle en azından gerilemeyi engelleme isteğine dayandığını/dayandırılmaya çalışıldığını kabul etmek mümkündür. Bu fikirden hareketle Osmanlı İmparatorluğu, teknik ve yönetime, çağın teknolojik unsurlarına intibak sağlamak suretiyle Batı karşısında yeni fetih hareketlerine girmemek ancak mevcut durumu korumak adına bir takım ıslah programlarını hayata geçirmiştir.

Cumhuriyet ordusu ise Birinci Dünya Harbi'nde yenik sayılmış, askerleri terhis edilmiş, teçhizatlarına el konulmuş bir Osmanlı ordusunun Türk toplumunda o güne dek muhafaza etmeyi başardığı bir kültürel birikime dayanarak kurulmuştur. Suat İlhan'ın bu konudaki tespiti son derece dikkate değerdir. Buna göre İstiklâl Harbi süresince kuruluşunu geliştiren Türk ordusu, düşman kuvvetleri olan İngiliz, Fransız, İtalyan ve bunların desteğindeki Ermeni ve Yunan kuvvetlerinden eğitim, moral, disiplin ve yönetim hariç diğer hiçbir unsurda daha güçlü olmamıştır. Türk ordusunun eğitimi, savaş alanlarının yılanmış deney birikimi ile desteklenmiştir. Dönem itibarıyla teknolojinin günümüze göre oldukça sınırlı olması, her ne kadar ateşli silahların kullanılıyor olmasına rağmen cephede fizikî/bedensel gücü daha çok gerektirmiştir. Bu bağlamda devletler ordu personelinin bedensel dirayetini ve kudretini daima göz önünde tutmak zorunda kalmışlar ve askerlerin eğitimini de bedensel terbiye ve sıkı talimlere dayandırmışlardır. Antikçağ'da Yunan ekolünden sonra akamete uğrayan ve Ortaçağ Avrupa'sında çok da göz önüne alınmayan beden eğitimi ve jimnastik unsurlarının, 19. yüzyılla birlikte “Beden Eğitimi Akımı” fikri altında belirli programlar ve disiplinler çerçevesinde branşlaştırıldığı ve eğitim-öğretim programlarına dâhil edildiği görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde ordu personelinin, *İdman Talinmamesi* ile disiplin altına alınması ve bedensel kudretinin diğer konularda da faydalar sağlayacağı düşünülmüş ve bu talimler gayet planlı bir

şekilde tüm unsurlar gözetilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla beden eğitiminin Türkiye’de sistematik bir biçimde ordu dâhilinde icra edilmesinin programını *İdman Talimnamesi* ortaya koymuştur. Askerî okullarda talebenin yaşlarına ve durumlarına göre tatbik edilmesinin kararlaştırılması da programın sistematik bir bütünlük taşıdığını göstermektedir.

1928 yılında yayınlanan bu talimnameye göre temel amaç, sağlığın önemine yapılan vurgu ile belirtilmiştir. Buna göre sıhhat; kuvvetli ve dayanıklı askerin yetiştirilmesi için en başta gerekli olan bir esastır. Bu amaca da ancak idman talimi ile ulaşılabilir. Bedenin tam anlamıyla eğitimi, silahla eğitim için de ilk şarttır. Bundan dolayı idman talimleri her askerî sınıfın silah kullanmasında birinci derece rol oynamaktadır. Bununla birlikte belirtilen amacın, bedenin istenilen duruma getirilmesinden sonra her bireyi yeteneği olduğu alanda en yüksek seviyeye çıkarmak şeklinde genişletildiği görülmektedir. Talimnameye göre; arkadaşlık, azim, dayanıklılık, irade kuvveti, cesaret, vazifeye sadakat ve ruhen ongunluk hassaları jimnastik, spor ve oyunlarla uyandırılır ve arttırılır.

Başarı için esas olanın, spor fikrini aşlamak ve bu alana hevesi uyandırmak olduğu vurgulanan *İdman Talimnamesi*’nde, askerlerin eğitiminde özellikle jimnastiğin hemen her alanına ait dallar uygulanmaya çalışılmış ve bu çerçevede, ağır ve hafif atletik hareketler şeklinde belirtilmiştir. Yaz ayları haricinde kışın da askerlerin eğitime devam edilecek surette planlamalar yapılmış ve kış sporlarıyla alakalı talimler gerçekleştirilmiştir. Talimnamede dikkat çeken en önemli konulardan birisi, bölük komutanlarının da askerleriyle birlikte bu idman talimnamesine uymalarının istenmesidir. Zira askerler arasında idman hevesinin arttırılması konusunda komutanların rol-model olmaları istenmiştir. Böylece talimname, rütbe farkı gözetmeksizin personele teşmil edilmiştir. Eğitimde süreklilik prensibine binaen eğiticilerin eğitimi de ön planda ele alınmış, eğiticilerin iyi bir örnek olmaları durumunda her yönüyle başarılı olunacağına dikkat çekilmiştir. Yine bu amaçla kabiliyetli askerlerin muallim yardımcısı olarak yetiştirilmeleri ve istihdam edilmeleri gerekli kılınmıştır. İdmanların formasyonunu ve rasyonelliğini ortaya koyan bir durum da bu idmanların müsabakaya yönelik bir hazırlık olması ve planlanan müsabakaların da Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı ilkelerine göre şekillendirilmesidir.

Netice olarak gerek sivil gerek askerî eğitim tarihimizde *İdman Talimnamesi*’nin önemli bir kaynak program olduğunu ve bu formasyonuyla birlikte ordu personeli arasında bedenen ve ruhen kuvvetli, dayanıklı, şecaat sahibi, sadakat ve arkadaşlık bağlarını önemseyici, vatan sevgisini özümseyici askerler ve daha geniş anlamıyla Türk toplumuna ideal bireyler yetiştirme konusunda son derece etkili olduğunu söylemek mümkündür.

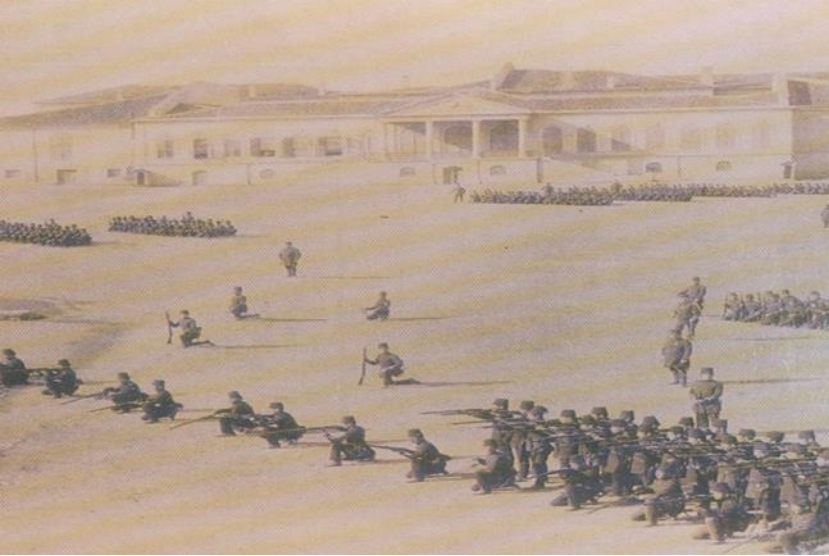
EKLER

Ek 1: Harp Okulu Öğrencileri Tatbikatta (1925).

Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim, s. 96.

Ek 2: Harp Okulu Öğrencileri Eğitim Yaparken.

Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim, s. 100.

Ek 3: Osmanlı Döneminde Piyade Tabur Komutanlığı'na Ait 2 Aylık Eğitim Programı (1914).

c. Piyade Tabur Komutanlığının 2 Aylık Eğitim Programları.

P.TABUR KLİĞİNİN
2 AYLIK EĞİTİM
PROGRAMI
(1914)

BÜYÜK ÇEKMECE

07.09.1330 (20 EKİM 1914)

1 NCI HAFTA

SİLAHSIZ

1. SAĞA SOLA AÇILMAK
2. BİR VE İKİ SIRA YAPMAK
3. AYAKLARI YANA AÇMAK
4. KOL HAREKETLERİ
5. BAŞ HAREKETLERİ
6. TOPUK KALDIRMAK

TALİM

1. ESAS VAZİYETİ
2. ÇEVİKLİK HAREKETİ
3. ŞERBEST YÜRÜYÜŞ (SİLAHSIZ)
4. DÖNÜŞLER (SAYILIR)
5. SİLAH OMUZA RAHAT DUR. (SAYILIR)
6. SİLAH DAVRANMAK (SAYILIR)
7. SİLAHLI VE SİLAHSIZ SELAM VAZİYETLERİ

ARAZI

ARAZI TANIMA VE TANITMA, SÜTRELERİN TANIMI VE GÖSTERİLMESİ, ARAZİDEN İSTİFADE ETMEK, DÖRT YÖNÜN TARİFİ, MESAFE TAHMİNİ, TÜFEĞİN AKSAMİ, DAİRELİ HEDEFLERİN GÖSTERİLMESİ, NİŞAN TERTİBATI NİŞAN HATTI, TÜFEĞİN KUM TORBASI ÜZERİNDE TEVECCÜHÜ VE BİR NOKTAYA NİŞAN ALMAK VE NİŞAN HATTININ TEŞKİLİ.

İKİNCİ HAFTA

İDMAN

SİLAHSIZ

BIÇAK VE GÖVDE (2 HAREKETİ)
SIÇRAYIŞLAR (3 VE BAŞ 4)

SİLAHLI

TÜFEĞİ BİR VE İKİ EL İLE
TUTMAK, UZANMAK VE
KALDIRMAK, ÇARK HAREKETİ
VE YÜKSEK NİŞAN VAZİYETİ.

EĞİTİM

1. ESAS VAZİYETİ
2. ÇEVİKLİK HAREKETİ
3. YANAŞIK DÜZENLER
4. DÖNÜŞLER (DURUR VE YÜRÜRKEN)
5. MUHTELİF NİŞAN VAZİYETLERİ
6. MUHAREBE VAZİYETİ
7. HIZA
8. DİZ ÇÖKME VE YERE YATMAK

Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim, s. 336-337.

